FAUSTI SOCINI SENENSIS
ad Amicos
EPISTOLÆ.

In quibus variæ de rebus divinis quæſtiones expediuntur, multaque ſacrarum litterarum loca explanantur.

Additæ ſunt paucæ aliorum ad Socinum Epiſtolæ, ad quas ipſe reſpondet.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

RACOVIÆ,
Typis Sebaſtiani Sternacii,
Anno 1618.

Digitized by Google

Digitized by Google

MARCELLI SQUARCIALUPI
AD FAUSTUM SOCINUM SENENSEM
EPISTOLA

TAMETSI prima lectio meæ hujus Epiſtolæ commovebit (utinam fallar) animum tuum: tamen ſpero fore, ut conſideratiùs poſtea tum verba, tum animum meum expendens, non ſolum omnia boni conſulas, quæ a me proficiſcuntur: ſed etiam amico tuo gratias agas. Quid enim aliud huc me adduxit, Socine, uti te officii admonerem, quàm ſtudium in te meum, & honoris tui ſolidioris deſiderium ardens? Mitto, me hoc verè cognoſcere, tuam, ſi me audiveris, valetudinem longè minùs incertam fore. Et profectò, ſi velis & amicis, & univerſitati piorum (ut id maximè curas) operam dare, tua vita ac ſanitatis ratio eſt habenda, quam nullo modo, mi Socine, (crede amico & medico) ſi tam facilè contendas cum acerrimis viris, præſertim de genere argumenti non uſque adeò ad uſum Eccleſiæ neceſſario, tueri poteris. Nam ſi non vides quantum ſit pelagus, quantus Oceanus errorum quotidie pullulantium, videris non is eſſe, qui tamen es judicio ſingulari. Si vero hæc tibi ſunt cognita, & vides infiniti laboris, hoc eſt inſaniæ ferè exploratæ eſſe Theologorum deliria curare velle, cur tentas quæ aſſequi non potes? cur eos curas

morbos qui ſerpunt perpetuò, & virus habent, ſemperq́ habuerunt inexpugnabile?

Præterquàm quod video in eo te peccare quod omnium graviſſimum eſt, & a tua gravitate alienum. Nimis magna eſt alacritas tua Socine, cum tibi quid in animum venit, cum decernis, illico ad opus aggrederis, & acumine tuo illo, fervidoq́ ſtudio cum veri, tum (ni fallor) etiam honeſtiſſimæ laudis abreptus, & ſcribis, & publicas tuos libros.

Quid quæſo magis cavendum eſt amore ſui ipſius? At nimium ſibi placet ille, qui graviſſima cum tractet argumenta ſuos labores tam facilè publicat. Quid ſi leviora ſectetur genera, & in minimè neceſſariis neque ad ſe pertinentibus inſudet.

Sed ad ſingula explicatè.

Dixit heri vir Ampliſſimus Blandrata, librum ſe accepiſſe tuum contra Palæologum. Ego, quamquam a concertationibus theologicis libenter abſtineo, tua tamen egregia doctrina facit, nec non Palæologi fama, ut libenter utriusque opera percurram. Legi ferè tota nocte curſim ac raptim in utroque libro, eo tamen conſilio, ut ab utroque ſcriptore nonnihil mihi ſeponerem. Verùm pro fructu & jucunditate, moleſtiam, cum temporis & ſomni, ut verum fatear, jactura hoc accidit. Quamquam enim uterque veſtrum inſigni ſit eloquentia, & eruditione, unde ego poſſim vel ex veſtris luſibus abire doctior, dolor tamen quem cœpi tua cauſſa, dum inquam te maceras cum vitæ tuo periculo, noſtraqúe ſolicitudine, vigiliis iſtis graviſſimis, non tamen fructuoſis, omnem ſuſtulit le-

Digitized by Google

lit lectionis uſum & jucunditatem. Verùm ad præcipuas rei partes.

Tria ſunt, Socine, quæ mihi litterarii iſtius laboris rectè inſtituti fundamenta ſolida videantur. Si quinam ipſi ſimus, hoc eſt, qui ſtatus, quæ vires cum animi tum corporis, quodve præcipuum ſit mun[illegible] deinde, contra quem ſcribimus; t[illegible] de m[illegible]teria ſcribatur, cogitemus. Hæc tua qu[illegible] ſint, in præſenti negotio, quæſo mecum Socine p[illegible] recognoſce.

Ad te quod attinet, animo es tu quidem ad omnem doctrinæ rationem ac veritatis inveſtigationem nato, magna rerum philoſophicarum cognitio, es orator ſummus, & theologus inſignis, linguas tenes maximè latinam, ut poſſis cum præcipuis totius Europæ ſapientibus certare: ſed fortunæ tuæ ratio, & valetudo, non has pugnas, quarum nullus eſt finis, requirunt. Peregrini ſumus, neceßaria vix habemus ad vitam tuendam, & niſi aliena ſuccurrat benignitas (ne iraſcare, de me quoque loquor) quo nos vertamus, nos fugit. An non in iis redactos anguſtiis decet pacatam vitam agere, nemini infenſos eſſe, certamina graviora declinare. demum, nil tentare, quod noſtris amicis atque patronis non valde probetur? Quis omnium hominum tam eſt prudens, ut in ſuis rebus alieno conſilio non indigeat? Habes tu non paucos qui te ſuo judicio regere tutò, & cum honore poſſint. Habes unum ſaltem cui ſis chariſſimus, cui omnia debeas, qui judicio maximè polleat, cur tantum ſtudium, conſiliiq; pondus neglexiſti? Pote-

ras non tantùm ejus cenſuram abſoluti jam libri petere, ſed conſilium poſtulare de ſubeundo non levi labore. Et poſſum aſſeverare Senis conſilium tibi, ſine dubio, ſi petiviſſes, profuturum fuiſſe.

Hæc ad animum & ſortem noſtram. Quid corporis vires? Gratulamur valetudinis confirmationem, ſed caſum veremur. Nihilq; tam corpus afficit, quàm immodica lucubratio, præſertim ſi contendamus, maximè ſi laceſſimus eum, qui ſit & ingenio, & uſu, & voluntate, mitto facundiam eruditiſſimam, cavendus. Quid quod (ut ſcio, non ſuſpicor) immodicus eſt animi tui æſtus in diſputatione? Quoties volui te admonere diſputantem, vel de re levi jurgantem, & clamoribus maximis omnia perturbantem? Et putas cum ſcribis non eſſe intus eosdem fervores, cum eadem omnino ſit natura? Et ubi tanta eſt iræ vis, ut cum ſummæ pietatis, ac modeſtiæ profeſſione tanti erumpant clamores, tanta ſit animi & corporis commotio, putas, inquam, te tam levi de cauſſa furentem, eße in tuo cubiculo, dum acer inveheris, in Adverſarios moderatum? Si etiam cognoſceres modeſtiſſimum eße te, deberes tamen, ut ne immodicum te dicere quis poſſet, ad amicorum conſilia ſemper accedere. Nihil aggredi non conſultis tuis, & nihil emittere, niſi bene ac ſæpe a libero judicio Magiſtrorum excußum & examinatum.

Iam quod Adverſarium ſpectat, non erat ignorandum, quid boni & egregii, quid mali & cavendi in eo deprehendatur. Palæologus, ut audio, doctiſſimus, magnus philoſophus, theologus, diſputator exercitatus, in

tus, in contentionibus acerrimus, audens, pertinax, facundus item, Græcus demum in cælum avolans, ſi juſſerit venter. Quid poſſis cum homine animoſiſſimo tu modeſtiſſimus, & ad lenitatem fictus & educatus? Ergo hæ magnæ ſunt cauſſæ, quibus a pugna cum tanto gladiatore poteras deterreri, vel enim erit jurgandi nullus finis, vel ſine magno lucro tibi erit pes referendus, ne dicam fugiendum.

De materia & argumento quid ſcribam? Vulgatiſſimum eſt illud, Nil fruſtra. Quod ſi hoc irritum oderunt vel ii qui ſunt ex populi ſentina, quid ſentient viri docti & ſapientiæ cupidi? Fruſtra verò id agitur quod ſæpiùs actum, & unde nullus expectetur uſus. Controverſia de magiſtratu quoties, a quot, a quantis viris eſt agitata? Non texam catalogum, ne ſim ridiculus. Tu iſta ſomnians meliùs quàm ego vigilans dudum noſti. Quorſum igitur oculos hominum novis libris editis fatigamus? Ecquando erit digladiandi, & ab aliis vel res, vel verba, vel utrumq; ſubripiendi finis? Fructus autem ibi nullus in religione, ubi res ad ſalutem non neceſſariæ diſputantur. Noſtra verò beatitas non ex hoc pendet, ut ſciamus in Eccleſia magiſtratum illum ſontibus horrendum locum habere, vel non habere. Cum illa potiùs duo ſint neceſſaria Chriſti aſſeclis, vera Dei Chriſtiq; notitia, & vitæ honeſta & ſancta inſtitutio. Nos autem quæ neceſſaria ſunt levioribus poſthabemus, & nolumus reprehendi atque meritò increpari?

Tria dixi eſſe cum in univerſum, tum in præſentia conſideranda, tamquam laboris noſtri ſolida fun-

ſtamenta, noſtri inquam notitia, & adverſarii, nec non argumenti tractandi. Quartum nunc ſuccurrit, ratio ipſa ſcribendi. Quæ ratio duûm eſt generum; prima logica, in qua methodus Oratoria nec non dialectica continetur in partium diſpoſitione, atque rationum. Secunda verò mores continet, vel enim arroganter, temere, inſolenter, iniquè, turpiter nos gerimus: vel modeſtè, conſideratè, placide, ritè, atque cum ſumma verecundia (id quod numquã negligendum eſt) pugnamus cum adverſario. Quid quæſo de te dicis, Fauſte, hac in parte? Audi, & menti commenda vocem privatam amici integri, liberam inquam vocem, neque interim a veritate diſſidentem.

Primùm videris hominem graviſſimum ultrò laceſſere, cum ille tecum non diſputet, non contra te, non de te, non contra tuos proximos, niſi velis tuo arbitratu, dum te tuearis, gradus propinquitatum ſtatuere. Poteras non exorari; non magnum fuiſſet ex tuo ſilentio detrimentum, vel Paulus ipſe, vel quis aliusejus nationis hoc oneris ſubiviſſet. Meritò igitur ſuſpicaris, ne temeritatis te accuſet † Græcus, cum, ut fateris, falcem inferas in alienam meßem. At enim publica Eccleſiæ cauſſa, & omnes debemus eum refellere (ſic enim argutaris in Epiſtola) qui pietatẽ in Chriſtum convellat. Ad cauſſam publicam dico, Racovienſium ſeceſſionem ac delirium eſſe ab Eccleſiæ ratione ſejungendum. Niſi velis conciliabula quæque amentium anicularum partes Eccleſiæ Chriſtianæ, aut Eccleſiam appellare. De revulſis firmamentis fidei a

Gregorius Paulus † Palęologus

dei a

dei a Græco, id ipſe aſſeris non probas tamen, ut pateat juſtis de cauſſis te invaſiſſe tuo calamo in Eccleſiæ perturbatorem. Præterea, nonne tu Græco objicis, jam nullum eſſe illum cœtum Racovienſium, diſſoluta jam illa omnia, mutationem factam rerum, quare cum larvis Græcū luctari? Quænam igitur eſt cauſſa publica quam tueris, ſi cum larvis pugnat qui oppugnat Racovienſes: An non vides Fauſte te larvarum eſſe patronum, ſi larvas divexat Græcus?

Huc item illud ſpectat, nomen tuum a te reticeri. Cur id admiſiſti? quo conſilio? Adverſarius prodit apertè, tu larvatus? Ingenuum ſemper fuit liberè fortiterq́; non occultè agere atque artificioſè. Prudens autem conſilium eſt, nolle ea moliri & perſequi, quæ conſequi ac præſtare non poſſis. Ridiculum eſt profectò ſperare tuum nomen ignoraturum Græcum, ſi civitates integræ ſciant hujus libri te authorem eſſe. Si poſſet alterutrius nomen utrumque fugere, laudandum eſſet tuum conſilium. Sed ſine dubio te producet in apertum dies, & quod ipſe animo & liberali & Chriſtiano debuiſti, facient cum tuo dolore alii multi. Neque hanc anſam negliget acutiſſimus æmulus. Et profectò vel honeſtus eſt labor tuus, vel minùs. Si primum, cur nomen ſiles omnino publicandum? Si ſecundum, cur aggrederis?

Iam videamus ultimum de modo diſſerendi. Proponis tu quidem rectè, diſponis decorè, diſputas acriter & elegantiſſima lingua. Sed quanto judicio, quanta veritate, tu videris. Maledicentia certè in tuo volumine, contrà atq; in epiſtola promiſiſti, cunctis ap-

 ctis ap-

ctis apparet. Neque enim ſolùm illum pauperrimum ſenem, ais in cõtextu, ſimilem eſſe Iudæorum, dolore Chriſti gloriæ perturbari, immo excœcari, convellere Chriſti regnum, immo demoliri; ſed egregiè te oblectaſti hominũ infamiâ cumulandâ, dũ in marginibus legitur ſæpe, Palæologus inconſtans, Palæolog⁹ ſibi contrarius, Palæologus Iudæorum ſimilis, Palæologus talis ac talis, miris inquam vexatus & confectus modis. At enim fortaſſe dices, non mea hæc ſunt. potuiſti delere ſi voluiſſes. Verùm arriſerunt palato tuo aculei mortiferi & execrandi in Chriſti eccleſia. Atque utinam in tuam famam hæ ſagittæ verborum omnes non citò reſiliant.

Si mihi ſuccenſeas dum hæc legis, auſim dicere, me nulli mortalium poſthac fidem habiturum. Non te coràm redarguo, ſcripto privato admoneo, amicus ego & frater, tuiq́ obſervantiſſimus. Novit Senex ampliſſimus meam in te pietatem, nedum voluntatem. Novi tuas inſignes animi, & linguæ, & calami dotes. Vnum in te deſideramus, ut minùs tibi blandiare, magis aliis credas qui te in tuis rebus poſſunt admonere. Communis eſt enim omnium ſive morbus, ſive virtus hæc, ut facilè ſordes alienas noſcamus non perceptis noſtris.

Quæ cum ego ita eſſe intelligam, ne in quo te redarguo me ipſe rectè accuſes, quæ ſcripſi in Bezam non emittam in publicum excuſa, niſi prius tuam limam a tua bonitate ad omnia poliendam impetraro. Dixi millies optimo noſtro patrono, Malo latere ſemper in angulis ignobilitatis, quàm non uti conſilio, ju-

lio judicioq́; ſapientum. Tu, per Deum obſecro, mea ſcripta, quæ mittã, finge, refinge tuo arbitratu, dele, adjunge, muta uti volueris. Neque enim tua cenſura ſatis erit mihi. Si potero, eadem illuſtri illi viro & verè ſapienti tradam abſolvenda. Neque ullus eſſet finis emendandi, ſi multi mihi eſſent amici ad rem tantam idonei.

Reliquum eſt, ut finem prolixæ imponam Epiſtolæ, Quo gradu Dei beneficio ſis conſtitutus, quæſo provide. Illuſtre nomen tuum in Italia, Germania, Gallia, Sarmatia, Pannonia eſt.

Mirantur multi vim ingenii, linguarum peritiam, litteras reconditas & excellentes, & plurimi ſuſpiciunt innocentiam tuam ſingularem. Eccleſiarum oculi multarum, nedum fratrum ſingularium, in te maximè conjecti ſunt. Danda eſt opera ne fallas noſtram opinionem. Falleres autem, ſi te maledicum agnoſceremus. Maledicentiam enim animus parit malevolus, & cum ipſa malevolentia pernicies & miſeria eſt cum corporum, tum verò maximè animorum. Promptuarium omnium virtutum ſcis eſſe modeſtiam. Neque tu ceſſas in aliis, & rectè ſanè, modeſtiæ dignitatem laudare, urgere. Cave, Socine, ut ne te crimine illo condemnemus, quod minimè in te cadere tibi ſuades.

Et inprimis cognoſce, quo te vocet, invitet, ac ferè impellat officium boni Chriſtiani. Quanto te proſequatur amore noſter patronus optimè noſti. Quæ agitentur, quæ verſentur in controverſia cæterarum graviſſima, non te fugit. Aggredere ad laborem per neceſ-

neceſſarium, excute omnia quæ huc ſpectent, erue nos e tantis, tamq; obſcuris tenebris. Hæc ipſa quæ ſumma ſunt, & plusquam neceſſaria, tui ſunt ingenii, tui acuminis, tuæ theologiæ; fundamenta, fundamenta confirma (locos illos examina quos noſti) non feneſtellas, aut pavimenta exornes. Verborum plus ſatis, rationum parum. pugnarum jam diu nimium, veritatis inopia maxima. Monſtrabit pater viam, (quid enim amicum aut patronum dicam, ſi non ſolùm foveat, ſed alat, & ſuſtentet?) methodum certiſſimam oſtendet. Non libri, non otium, non ingenium, non ars, non exercitatio, non elegantia ſumma, non ſocii tandem deerunt, ſi volueris. In ſumma, præſtabis quæ cupimus. Vale neque iratus deſcende ad reſpondendum. Ex urbe Tranſylvanorum primaria 15. die Septembris. 1581.

Tuus Marcellus Squarcialupus.

FAUSTI SOCINI AD SUPERIOREM Epiſtolam Squarcialupi RESPONSIO.

C*Ommovit me (fateor) tuæ epiſtolæ non prima lectio tantùm, ut tu futurum putaveras, ſed etiam poſtrema, quamvis ſæpius eam accuratè perlegerim, idq; non paucorum dierum ſpatio, antequam, ut*

tibi

tibi reſponderem, calamum ſumpſerim. Non quòd a te & moneri & reprehendi ægrè tulerim, a quo nihil mihi gratiùs accidere poterat; ſed quòd dum id facis, immodicis interea & planè falſis me laudibus oneras, & ſimul pleraque in me vel graviter culpas, vel parū probas, quæ aut a me quam longiſſimè abſunt, aut laude potiùs atque approbatione digna videri debent. Itaque tui cauſſa, & quia te amo, non mediocriter ſum commotus, cum legendis tuis litteris animadverti, videri poſſe, te aſſentatorem, vel (ut ita dicam) illuſorem, & ſimul tamen φιλεπιςιμήτην quendam ex aula nobis produxiſſe. Nam quòd errore ductus iſta ſcripſeris, vix cuiquam veriſimile fiet, qui te vel leviter noverit, cujus ingenii, judiciiq; acumen omnes agnoſcunt, nonnulli etiam, inter quos me eſſe profiteor, non parum admirantur. Dixi autem quid de te videri poſſit, non quid ego ſentiam. Mihi enim, cui tuus in me amor perſpectus eſt, potiùs probatur te in laudibus vel nimiis, vel nullo modo veris mihi tribuendis, tamquam amantem circa rem amatam, ut ille ait, cœcutiiße; in iniquis verò reprehenſionibus nimio honoris & ſalutis meæ ſtudio abreptum fuiſſe. Quo etiam fortaße factum eſt, ut ſine ulla cauſſa tãtum dolorem, quantum præ te fers, mea caußa ſuſceperis. Quamobrem patere, quæſo, ut te iſta moleſtia liberem, & nihil me feciße, quod tantopere te cruciare debeat, diligenter oſtendam.

Conſilium & factum meum adverſus Iacobum Palæologum pro Racovienſibus reſcribendi multis de cauſis vehementer reprehendis, quas etſi tu ad certa que-

quædam capita rovocare videris, ego tamen eas omnes ſingulatim alia ratione recenſebo. & quid ad unam quamque contra dici & poſſe & debere exiſtimem, ſuo loco ſtatim ſubjiciam.

Prima igitur cauſſa erit, quòd ea quæ aſſequi non poſſim tentare voluerim, cum inſaniæ ferè explorata ſit theologorum deliria curare velle. Si hæc tua ratio ad rem facit, & alicujus ponderis cenſeri debet, digni reprehenſione ſunt omnes ii, qui hactenus de rebus divinis contra aliquorum ſententiam ſcripſerunt, qui tamen niſi fuiſſent, nos in antiquis tenebris adhuc detenti eſſemus, & ſempiternæ ſalutis viam prorſus ignoraremus. ex quo etiam intelligi par eſt, quàm alienum a veritate exiſtimari debeat, inſaniæ ferè exploratæ eſſe, theologorum (ſi ita vos appellare licet) deliria (ut ais) curare velle, cum experientia ipſa compertiſſimum ſit, multa theologorum deliria ab iis, qui id tentarunt, curata fuiſſe. Nam, ſi tum demum theologorum deliria ſanari intelligis, cum vel ipſi delirantes theologi, vel omnes, aut ſaltem major pars eorum, qui ipſis credunt, ad mentis ſanitatem reſtituuntur. quid hoc ad rem, cum mihi ſatis futurum ſit, ſi vel unum ex iis, quos unà cum Palæologo delirare cenſeo, mētis compotem reddidero, immo ſi eos, qui rectè ſentiunt, ne a recta ſententia depellantur effecero? An non hoc in ipſius operis præfatione mea expreſſum eſt? Quamquam ad laborem meum ab omni culpa hac in parte liberandum, & non temere ſuſceptum a me fuiſſe oſtendendum, ſatis ſuperq; eſſe debet, me ea dixiſſe, vel

certè

certè dicere potuiſſe, quæ cauſſam eorum, pro quibus reſpondi, ab adverſarii oppugnationibus tutari queant.

Secundam cauſſam faciemus, quòd inconſultis amicis & patronis meis, præſertim verò Sene (ut tu eum nominas) illo prudentiſſimo, librum iſtum conſcripſerim ac publicaverim. Ais enim, nos, qui peregrini ſumus, & vix neceſſaria habemus ad vitam tuendam, nil tentare debere quod noſtris amicis & patronis non valde probetur. Hic tria, Marcelle, antequam me reprehenderes, conſideranda tibi erant. Primùm ſatis me amicorum & patronorum conſilio uſum fuiſſe, cum non modò probante, ſed ſuadente ac rogante piorum, mihiq; conjuctiſſimorum hominum cœtu, quibus mea ſalus cordi eſt, opus aggreſſus ſum. Deinde eos, quos tu maximè cenſuiſſes, propter locorum diſtantiam, cum res differri non poſſet, me nequaquam conſulere potuiſſe. Cui illud adde, de quo tu fortaſſe cogitare non poteras, me venerandi illius viri, cum id ignorantibus iis, quorum gratia laborem hunc non detractavi, fieri neutiquam poſſet, ob certas quasdam cauſſas, judicium expectare nullo modo debuiſſe. Qua de re ad ipſum apertiùs ſcripſi. Poſtremò animadvertendum tibi fuerat, rationem iſtam, quòd peregrini ſimus, & vix neceſſaria ad vitam tuendam habeamus, prorſus humanam eſſe, id eſt, nihil divini ſapere, & propterea locum nullum habere poſſe, ubi de rebus divinis agitur, in quibus ne ob ipſam quidem vitam conſervandam de recta via umquam deflectere debemus. Sed ais, (ut ex

ver-

verbis tuis colligo) cur ſaltem abſoluti operis correctionem atque emendationem ab acerrimi judicii Sene non popoſciſti? Vtinam id mihi facere licuiſſet. Sed quomodo (ut cætera omittam) id fieri potuit, cum non exigua operis pars, poſtquam opus ipſum typis mandari cæpiſſet, confecta fuerit? Id autem (præſertim quod ad me attinet) non niſi neceſſitate aliqua cogente factum fuiße, neminem non judicaturum exiſtimaverim.

Tametſi autem ex iis, quæ paullo ante dixi, ſatis ad id reſponſum videtur, quod tertiæ caußæ loco eſſe poteſt, quòd, cum nos non modò peregrini ſimus, verùm etiam in eas anguſtias ſimus redacti, ut aliena benignitate ad vitam tutandam planè indigeamus, nemini infenſi eſſe, & certamina graviora declinare debemus; tamen non abs re erit hoc loco illud repetere, totam iſtam rationem cum rebus divinis nihil commertii habere, eamq; homini Chriſtiano ne pili quidem faciendam eſſe, niſi, ſi de rebus indifferentibus agatur. Nam ab iis quæ malæ ſunt, qualem tu (ut conjicio) iſtam meam ſcriptionem facis, etiamſi nulla præterea ratio id ſuadeat, tamen ob id ipſum, quòd malæ ſunt, omnino abſtinendum eſt. Quod ſi eam fortaſſe inter indifferentes numeras, vehementer falleris, judicio meo, quemadmodum ex iis, quæ infra dicentur, apparebit.

Quarta caußa, quam facere poſſumus, quòd, cum nemo tam prudens ſit, ut in ſuis rebus alieno conſilio non indigeat, malè a me factum eſt, qui aliorum conſilio hac in re non ſim uſus, jam per ea quæ dicta ſunt

com-

confutata videtur. Quibus adde, eosdem illos pios viros, qui me ad hoc onus ſuſcipiendum impulerunt, quiq́ prudentia atque eruditione maximè præſtant, totum ferè opus antequam publicaretur, & vidiſſe, & viſum approbaſſe. Præterea regula iſta, quam tu ſtatuere velle videris, ut nemo ſine alieno conſilio quidquam faciat, non ita facilè, in rebus præſertim ad religionem pertinentibus, eſt admittenda, etiamſi ad ea tantùm, ut arbitror, eam accommodari velis, quæ alicujus momenti eſſe videantur. Multa enim ſunt, eaq́ maximi momenti, in quibus Chriſtianus homo nullius conſilio indigeat; immo, ſi conſilium petat, errare cenſendus ſit, quippe qui impedimenta ad id faciendum quærere videatur, quod ſe facere debere, compertiſſimum habeat. Nam quod poſtmodum hîc addis, me nihil emittere debere, niſi bene ac ſæpe a libero judicio magiſtrorum excuſſum & examinatum; qui ſint magiſtri iſti, non ſanè intelligo. Neminem enim ego in iis rebus, de quibus in reſponſione illa mea diſſeritur, ex iis qui hodie vivunt, ulla ex parte magiſtrum agnoſco; ſed Deum tantummodo præceptorem habui, ſacraſq́ litteras. Quinetiam in univerſa ipſa divinarum rerum ſcientia, quæcumque tandem illa in me ſit, præter unum Lælium patruum meum, qui jam diu mortuus eſt, vel potiùs præter quædam paucula ab ipſo conſcripta, & multa annotata, nullum prorſus magiſtrum me habere contigit. Sed fortaſſe magiſtros appellas eos, qui & alios, ut tibi videtur, & me docere poſſint. Ego (ut ingenuè fatear) in iis, quæ in reſponſione illa

 mihi

mihi tractare neceſſe fuit, ne unum quidem hacte-ctenus novi ejusmodi magiſtrum; tametſi multa adhuc in iiſdem rebus me doceri poſſe planè perſuaſum habeam. Vtinam unum aliquem invenirem. Tu, ſi eum te reperiſſe exiſtimas, indicato tantùm, & me judicium tuum magnifacere ſtatim videbis, &, quin docear, prorſus non recuſare.

Quintum locum ea cauſſa occupabit, quòd, cum nil fruſtra (ut eſt in proverbio) fieri debeat, ego tamen, pro Racovienſibus ad Palæologum reſpondendo, inanem laborem ſumpſerim, & actum, ut dicitur, egerim. Controverſia enim de Magiſtratu in Eccleſia retinendo nec ne, & ſæpius, & a multis, iiq́ magnis viris, agitata eſt. Miror ſanè, te, hominem acutum, & in rerum multarum veritate veſtiganda exercitatum iſta dixiſſe. Quaſi verò fieri non poſſit, ut ſummos etiam viros aliquid fugiat. Quaſi non jam re ipſa compertum ſit, in iis, quæ ad Chriſtianam religionem attinent, homines doctiſſimos, eoſq́ numero pæne infinito, idq́ per multa ſæcula, fœdiſſimè lapſos eſſe, eaq́ penitus ignoraſſe, quæ hodie infantes ipſi rectè norunt. Si nullum argumentum tractandum eſt, de nullaq́ re ſcribendum, de qua jam multi, iiq́ magni viri ſcripſerint, non ego magis quàm cæteri ferè omnes, qui de rebus gravibus libros edunt, culpandus ſum. Tuum erat, Squarcialupe, antequam me hoc nomine reprehenderes, quòd actum egerim, utq́ tua verba indicant, ab aliis, quicquid ferè ſcripſi, ſurripuerim, librum meum perlegere, &, ſi nihil, aut parum admodum in eo inveniſſes, quod

jam

jam litteris publicè conſignatum non fuiſſet, tum demum iſtud mihi objicere. Quamquam ne ſic quidem jurè me reprehendiſſes; niſi etiam unum aliquem certum ſcriptorem eadem dixiße, quæ ego dixi, deprehendiſſes. Nam, *etiamſi quæ a me ſcripta ſunt, ex aliis compluribus, & variis ſcriptoribus omnia colligi poßent, non idcirco tamen ego reprehendendus eſſem, qui veritatem ſparſim ac diviſim) ut ita loquar) a multis dictam, ſolus uno in loco univerſam patefacere conatus eſſem, & tamquam ſedula apis ex plurimorum florum ſucco mel conficere curaßem.* Nihil *dictum, quod non dictum fuerit prius. Sed in eo laborandum eſt, ut, quod multi, ſi quædam ipſorum dicta ſimul jungas, verè atque abſolutè dixerunt, tu ſolus dicas, atque ea ratione veritatem antea latentem in lucem proferas. Præterea, ut in prima cauſa examinanda attigi, non id curandum mihi fuit, ut novi aliquid docerem; ſed ſatis habui, ſi cauſſam, quam defendendam ſuſceperam, rectè defenderem.* Nam *a me defendi debuiſſe, poſtea planum faciemus. Verùm quid attinebat te controverſiæ illius de* Magiſtratu *mentionem facere, cum ego ea de re nusquam toto libro diſputationem inſtituam, ſed tantummodo alicubi* Racovienſium *de ea quæſtione ſententiam explicem, &* a Palæologi *calumniis vindicem, qui eam iniquè admodum interpretabatur? Hinc ſanè apparet, te non modò (quod ipſe profiteris) librum meum non perlegiſſe, ſed præfationem tantùm fortaſſe, idq; parum diligenter, legendo percurriſſe, (*Nam *vix fieri poteſt, ut pleraque*

ex iis, quæ objicis, objeciſſes, ſi eam paullò attentiùs conſideraſſes) ac præterea quædam pauca, ab iis, quæ in libri margine ſcripta ſunt, monitum atque excitatum variis in locis lectitaſſe.

Agnoſcis igitur, ut arbitror, quam graviter lapſus fueris, qui (& hoc pro ſexta cauſſa erit) idcirco laborem meum improbandum cenſueris, quòd de re ad ſalutem non neceſſaria diſputem; quippe qui putares me de Magiſtratu potiſſimum agere, cum tamen ferè perpetuò de privatorum officio agam. Affirmas autẽ fructum nullum in religione eſſe, ubi de rebus ad ſalutem non neceſſariis diſputatur. Atq; hac etiam in re (tua pace dictum velim) non leviter laberis, cum plurima ſint non neceſſaria, ſed tamen ad ſalutem utilia, de quibus ſi quis verè diſputet, non exiguo cum fructu in religione id fiet. Sed ſtatim ſubjungis, Noſtra verò beatitas non ex hoc pendet, ut ſciamus in Eccleſia magiſtratum illum ſontibus horrendum locum vel habere, vel non habere. *Verùm quis eſt qui neſciat, magiſtratum iſtum in Eccleſia locum vel habere, vel non habere? An non omnibus manifeſtum eſt, ex duobus contrariis, quorum alterum ait quid, alterum negat, neceſſe eſſe ut alterutrum verum ſit? Quis igitur umquam tam demens fuerit, ut ea de re diſputet? At deinde ſubjicis,* Cum illa potiùs duo ſint neceſſaria Chriſti aſſeclis, vera Dei Chriſtiq; notitia, & vitæ honeſta & ſancta inſtitutio. *Igitur, te ipſo teſte, ego in libro meo de re Chriſti aſſeclis apprimè neceſſaria diſſerui. Totius enim diſputationis, ut ex tertia par-*

te, in

te, in qua adverſarii argumenta refelluntur, apertè conſtat, præcipua capita ſunt, An homini Chriſtiano privatæ conditionis belligerare liceat, &, An eidem ſuas injurias per magiſtratum ulciſci concedatur, quæ quidem nemo erit quin fateatur ad vitæ honeſtam & ſanctam inſtitutionem pertinere. Huc accedit, quod aliis etiam de rebus eodem ſpectantibus in mea reſponſione diſputatur, ut de jurejurando, de quo multa ſcribo, de judiciis forenſibus, de matrimonio etiam, & divortiis nonnihil, nec non de obedientia civili Magiſtratui præſtanda, aliiſq; de rebus ad mores pertinentibus, ac deniq; generatim de diſcrimine præceptorum moralium veteris & novi fœderis. Et quamquam hæc ad Chriſti ſimul notitiam omnino pertinent (neq; enim, *ut in ipſo fere meæ reſponſionis initio diſputatum eſt*, is Chriſtum novit, qui ejus præcepta non tenet, immo hæc omnium aliarum hodie maximè neceſſaria eſt Chriſti cognitio) *tamen de alia etiam Ieſu Chriſti cognitione in ea reſponſione agitur, quæ propiùs ad eam, quam tu ſine dubio intelligis, accedit; ſed multò præſtantior cenſeri debet. Etenim in poſtrema parte, in qua inſigniores quoſdam reliquos adverſarii errores colligo, & hujus rei occaſione de multis cognitu haud inutilibus diſputo, inter alia de Chriſti præſente regno & poteſtate verba facio, deq; ejus invocatione nonnulla attingo; quæ maximum pondus habere poſſe videantur. Dixi autem te aliam, quam hæc ſit, Chriſti notitiam intelligere, quia ſi hanc intellexiſſes, ea verba poſtremò non addidiſſes,* Nos au-

tem quæ neceſſaria ſunt levioribus poſthabemus, & nolumus reprehendi, atq; meritò increpari? *Nam de Chriſti præſente regno & poteſtate, deq́ eius invocatione, fieri non poteſt, ut me, dum iſthic eſſem non pauca ſcripſiſſe ignores. Aliam igitur Chriſti notitiam omnino intelligis, & me accuſas, quòd illi unà cum Dei cognitione patefacienda me totum non tradam. de qua accuſatione tua poſtea videbimus. Nunc illud tantùm ἐν παρέργῳ dicam, me neſcire cur ita aſſeveras, me nolle reprehendi ac meritò increpari, quòd neceſſaria levioribus poſthabeam. Profer vel unum teſtimonium iſtius animi mei, & ſtatim tibi concedam, meq́ erraſſe cõfitebor. Sed ad rem noſtrã. Igitur nulla prorſus cum ratione me reprehendis, quòd leviora quædam in libro meo tractem, cum, te ipſo judice, totus ferme liber in iis præſtandis, quæ maximè gravia & neceſſaria ſunt, occupetur. Sed quid ſi de levioribus rebus dumtaxat in eo tractaſſem, num idcirco reprehenſione dignus eſſem? Numquid ego ſcriptionis meæ argumentum mihi delegi? An non oblatum id mihi fuit? Sed quid te (inquies) ejusmodi ſcriptionem ſuſcipere coëgit? Multa ſanè præter ipſum argumentum, quæ mox explicabuntur.*

Nam ſeptimo loco eam cauſſam examinabimus, quòd hominem graviſſimum videar ultro laceſſere, cum is mecum non diſputet, non contra me, non de me, non contra meos proximos. Hinc certè, Squarcialupe, perſpicuum eſt, te ad ea, quæ in præfatione libri mei ſcripſi, dum ea legeres, parum attentum fuiſſe.

ſuiſſe. Namq; *ad hæc omnia ibi abunde reſponſum eſt.* Nec *ſanè, quanti ponderis ea ratio ſit, quam me potiſſimùm adſcribendum compuliſſe eo in loco profiteor, ſatis animadvertiſti, quòd videlicet Palæologus libro ſuam veram pietatem, vitæq́ innocentiam convellat.* Neq; *enim, eam quaſi naſo ſuſpendens, me in ea afferenda argutari dixiſſes.* Nam *quod ais, me id quidem aſſerere, non tamen probare, quæſo te quomodo id affirmare potuiſti, cum librum meum non perlegeris.* Nonne *ego in præfatione id quod aſſerebam, omnibus piis probatum iri dixi, qui modò reſponſionem illam meam perlegere gravati non fuiſſent? Cur igitur, tametſi priùs monitus, non antè librum meum perlegiſti, quàm, contra me iſtam ſententiam ferres? Siccine agere gravem hominem decet, & cauſam minimè cognitam judicare! Præterea cum dicis me non probare quod aſſero, aut de conatu, aut de eventu loqueris. Si de conatu; id dicis, quod manifeſtò falſum eſt. Pluribus enim in locis, idq́ verbis apertiſſimis, iſtud facere conor. Sin de eventu; cur rationes meas non refutas? cur, ſi me ex reprehenſione tua aliquā utilitatē percipere cupis, ignorantiam meam hac in re mihi non prodis?* Neq; *tamen neceſſe eſt, me id, quod Palæologo objicio, quodq́ ad excuſandum factum meum aſſero, ita ſe habere omnibus probare, ſed ne cuiquam quidem. Satis eſt enim ita mihi viſum fuiſſe, idq́ aliis oſtendere conatum eſſe. Addebam in eadem præfatione non tamquam aliam rationem, ut tu interpretari videris, ſed tamquam iſtius confirmationem, religionem*

gionis negotium publici cujuſdam juris eſſe, ob eamq; rem cuiq; licere adverſus eos divinis armis pugnare, qui religionem aut convellere, aut labefactare tentarent. Hîc tu reſpondes, Racovienſium ſeceſſionem ac delirium eſſe ab Eccleſiæ ratione ſejungendum, quaſi verò ego quicquid a Racovienſibus olim factum eſt, defendendum ſuſceperim, aut cum pro Racovienſibus reſpondeo, ipſos Racovienſes, & non potius Racovienſium ſententiam in iis, de quibus præcipuè inter ipſos & Paleologum diſputatio inſtituta fuerat, propugnare mihi ſit propoſitum. Quid enim referre poßet, etiamſi Racovienſes in aliis omnibus planè deliraſſent, dum modò in diſputatione, quam cum Palæologo habuerant rectè ſenſiſſent? Sed paullo diligentiùs adhuc, quæ mihi objicis, examinemus. Dicis, me videri ultro Palæologum laceßere. Id reverâ non ita ſe habet, non ſolum quia is ultro laceſſere videri non poteſt, qui alios laceſſentem repellit, atque oppugnat. Quid ſi ipſe quoque ab eo aliqua ratione laceſſitus fuerit? Etſi enim me nominatim & apertè Paleologus ne verbo quidem prior laceſſivit, id tamen tacitè fecit, cum adverſus eam ſententiam, ſeu potiùs eas ſententias ſcripſit, quas ego & veriſſimas, & maximi in Chriſtiana pietate momenti, eße judico. Nihil autem intereſt, utrum ipſe de me, cum librum ſuum ederet, cogitaverit, an ſecus; ſatis eſt reipſa ita factum eße, ut contra Racovienſes ſcribens, contra me etiam ſcripſerit, atq; ea ratione ipſe prior me laciſſiverit. An non quotidie fit, ut quispiam, quamvis haud nominatim antea provoca-

vocatus, adverſus eum ſcribat, quem veritatem ſuis ſcriptis oppugnare perſuaſum habeat, & ſi egregiam ea in re operam navet, ab omnibus qui cum ipſo ſentiunt, ſummis laudibus afficiatur, a nemine verò eam tantùm ob cauſſam, quòd ſeſe illi oppoſuerit, vituperetur? Itaque cum deinde addis, Palæologum nec contra me, nec de me ſcribere, dico, illum ſatis contra me, & de me ſcribere, cum contra illos, & de illis ſcribit, qui in eo, de quo agitur, idem ſentiunt, quod ego ſentio. Dicis inſuper, illum nō ſcribere contra meos proximos. Atqui ego antehac credideram, ex Chriſti diſciplina debere me pro meis proximis agnoſcere omnes homines, nedum proximos meos eſſe eos ſtatuere non deberem, qui fratres mei eſſent per ipſum Chriſtum, quosq́ ejusdem mecum cœleſtis hæreditatis participes eſſe cognoſcerem. Nam tales profectò, quicquid tibi ſecus videatur, ii ſunt, contra quos Palæologus ſcribit. Non igitur opus eſt, quo factum meum defendam propinquitatum gradus, ut ipſe loqueris, pro meo arbitratu ſtatuere, cum in promptu ſit oſtendere, me ad Chriſti præſcriptionem propinquitates expendiſſe. In quo ſi falſus ſum, doce me, &, ſi iſti proximi mei non ſunt, quoſnam proximos meos nominare & agnoſcere debeam, oſtende. Verùm addis. Nonne tu Græco objicis, jam nullum eſſe illum cœtum Racovienſium, diſſoluta jam illa omnia, mutationem factam rerum, quare cum larvis Græcum luctari? Quænam igitur eſt cauſſa publica quam tueris, ſi cum larvis pugnat, qui oppugnat Racovienſes. An non

vides Fauſte, te larvarum eſſe patronum, ſi larvas divexat Græcus? *Acutè ſanè hoc poſtremum. Sed priùs de eo, propter quod hæc tua verba potiſſimùm recitavi, agendum eſt. Primùm igitur dico, me non planè affirmaſſe, cœtum illum Racevienſium nullum eſſe, & multò minus diſſoluta jam eſſe illa omnia, ſed dixi, cœtum illum vel non amplius extare, vel ita mutatum eſſe, ut agnoſci non queat. Quod apertiùs explicatum nihil aliud eſſe, quàm extare quidem aliquo modo cœtum illum, cum extent adhuc homines illi majore ex parte; quorum pleriq; ſimul interdum cogi & congregari pergunt, ſed quia nec ampliùs, ut olim, Racoviæ degunt, neq; ullo alio certo in loco unà commorãtur, & præterea nunc non paucis, aut certè nonnullis de rebus aliter ſentiunt, quàm antea ſentirent, ac præſertim ea ipſa de re, qua potiſſimùm illos Racoviæ coëgerat, ibiq́; degere impulerat, ſententiam mutârunt, rectè fortaſsè quis dixerit, cœtum illum Racovienſem non amplius extare. Ex quo fit, ut non appareat quinam ſint illi, ad quos omnino pertineat ad librum Palæologi reſpõdere adverſus Racovienſes nominatim ſcriptum. Vt ſperare meritò potuerit Paleologus, ſibi minimè reſponſum iri, atq; idcirco fortaſſis ſuum illum librum edere nõ dubitaverit, alioqui eum nequaquam editurus. & hoc eſt quod dico, ipſum quidẽ cum larvis, ut dici ſolet, luctatum fuiſſe videri, me autem deſertam pæne cauſsam defendendam ſuſcepiſſe.* Non tamen propterea nego, *Racovienſes adhuc ita extare, ut qui pro Racovienſibus Palæologo reſponderet, pro quibus-*

dam

dam hominibus ſpiritum hunc vitalem ducentibus reſponderit. Sed quid deinde hac re opus eſt. Nam vel adhunc ſuperſunt Racovienſes iſti, vel non ſuperſunt. Si ſuperſunt, rectiſſimè affirmari poteſt, Palæologum contra proximos meos ſcripſiſſe. Si non ſuperſunt, idem tamen ſatis rectè dicitur. Nam ii quoque, qui contra ipſos mortuos ſcribunt, contra aliquos ſcribere dicuntur, nec minùs ſanè mortuorum, quàm vivorum juſtam defenſionem ſuſcipere debemus, immo eò magis mortuorum quàm vivorum, laudabilis eſt defenſio, quòd hi fortaſſe aliqua ratione ſe ipſi defendere queunt, illi verò prorſus nullâ. Itaque fac, Racovienſes iſtos omnino tamquam mortuos eſſe, tantum aberit, ut reprehendi jure poſſim quòd eos defendendos ſuſceperim, ut potiùs eo nomine laudandus eſſe videar. Ex iis, quæ hucusque dicta ſunt, apparet, te vel nihil planè dicere, vel perverſè argumentari, cum ais, me larvarum patronum eſſe, ſi larvas divexat Græcus. Nam, ſi larvarum nomine aliquid mali intelligis, nihil ad rem loqueris. In eo enim proverbio, Luctari cum larvis, id nomen non eam vim habet, ſed aliquid ſignificat, quod forſitan eſſe videatur, cum tamen reverâ non ſit, aut de quo perinde judicari debeat ac ſi non eſſet. Quod ſi hoc ſenſu tu quoque nomen iſtud extuliſti, nihil laboris meo Larvarum nomen in tuis verbis detrahere poteſt. Nec enim par eſt hac in re mea, & Palæologi ratio. Quinimmo, ſi ille reprehendendus eſt, quia eos divexet, qui reverâ vel non ſunt ampliùs, vel perinde eſt ac ſi non eſſent, ego contrà, ut dictum eſt, laudandus

ſum.

Digitized by Google

ſum, qui pro ejusmodi hominibus, qui ſe ipſi defendere non poſſunt, juſtam defenſionem adverſus ipſum ſuſcipio. Sed ne planè ineptus videar, ſciẽdum præterea eſt, cum aſſero, Palæologũ contra Racovienſ. ſcribentẽ videri cum larvis luctatũ fuiſſe, nõ idcirco me Racovien: larvas appellare, ſed eo proverbio (quæ ejus vis eſt) nihil aliud ſignificare velle, quàm Palæologum, contra Racovienſes ſcribendo, contra nullos nominatim videri ſcripſiſſe; quemadmodũ ſi quis cum larvis luctaretur, cum nemine revera luctatus fuiſſe dici poßet. Sed tu ſcilicet proverbialem illum loquendi modum in aliam quandam formam vertiſti, ut inde commodiùs me Racovienſes larvas facere concludere poßes, ac proinde, cum pro Racovienſibus pugnem, larvarum patronum eße. Nam pro luctari cum larvis, quod uſitatum eſt, & ſtatim, quid mihi velim, ob oculos ponit, Divexare larvas ſubſtituiſti, quod eſt inuſitatum, & aliud, quàm ego intelligam, præ ſe ferre omnino videtur. Quamobrem jam ſatis conſtare poteſt, me jure optimo Racovienſes adverſus Palæologum defendendos ſuſcepiſſe, quicquid tibi contra viſum fuerit. Huc autem illud accedit, cujus antea mentionem feci, me ad hanc provinciam ſuſcipiendam eorum precibus inductum fuiße, quibus nihil, quod iniquum non ſit, denegare nec poſſum, nec debeo, cum nullos homines iſtis mihi conjunctiores aut cariores habeam, quibusq́ ideo etiam & gratificari, & inſervire me jubet Chriſtiana caritas, & ſanctiſſimorum hominum exemplum monet, ut, ſi fieri poſſit, hac ratione ad abſolutam & perfectam, quam ego illos nondum aßecutos eſſe arbitror, Domini no-

ſtri Ieſu Chriſti cognitionem faciliùs eos perducam. Et tamen tu ab iſtis in tam juſta petitione me potuiße non exorari, affirmare non dubitas. Nam præterquam quòd religionis caußa, quam mihi defendendam tradiderunt, & juſtiſſima eſt, &, ut ſupra demonſtratum fuit, longè graviſſima, agebatur etiam de calumniis non paucis depellendis, quibus Palæologus Racovienſes in ſuo libro onerare conatus fuerat, quæ ſi fidem inveniſſent, & malè ſine dubio veri Dei nomen audivißet, & graviùs fortaße, quàm umquam antea Chriſti Eccleſia divexata in hiſce regionibus fuißet. Quicquid ſit, nullo modo ferendum erat, ut innocentes homines tot falſis criminationibus premerentur. Itaque, quod ais, non magnum futurum fuiſſe ex meo ſilentio detrimentum; Fateor id quidem; modò alius quiſpiam locutus eßet. Immo non dubito, quin ſi cuipiam alii hoc muneris demandatum eßet, multò conſultius Eccleſiæ fuißet futurum. Sed hoc ſe facturos iſti conſtanter negarunt. Itaque tantum onus omnino mihi ſubeundum fuit. quod tamen priùs non feci, quàm Gregorius Paulus qui tunc aberat, per litteras moneretur, ut ipſe, quæ ſcripſerat, a Palæologi impugnationibus tutaretur. Quod cum ille propter eas cauſſas, quas in præfatione mea breviter perſtrinxi, nullo prorſus pacto ſe præſtare poſſe aſſereret, tunc demum manum ad opus admovi, ac Deo favente, quamvis aliis interea curis & ſcriptionibus impeditus eſſem, ad optatum exitum ſatis in tempore, ut quidem arbitror, illud perduxi, & ſpero futurum, ut nec planè inanis in præ-

ſentia

ſentia hic labor meus appareat, ſed finem ſuum, aliqua ex parte aſſequatur, nec poſteritas, quæ multò incorruptiùs de alienis laboribus judicare ſolet (ſi modo ad poſteros hunc librum meum perventurum veriſimile eſt) hoc factum meum ullo modo comprobandum cenſeat.

Verumtamen octava cauſſa, cur tu illud minimè probes eſt, quòd nimis validum atque acrem adverſarium habiturus ſum, cui videlicet impar in diſputando, & quo, audaciâ ſaltem, multò inferior ſim futurus.

Si ego meis viribus confiſus hanc pugnam iniiſſem, aliquis locus fortaſſe huic reprehenſioni tuæ eſſet, ſed quando, ut in ipſius pugnæ quaſi præludio monui, Dei benignitate fretus id feci, qui me in cauſſa juſtiſſima propugnãda omnino adjuturus ſit, non video cur non mihi laudi potiùs, quàm vitio, verti debeat, quòd cum tanto gladiatore, ut tu eum appellas, certamen inire non dubitaverim. De ipſius porro audacia nihil planè eſt curandum. niſi enim firmiores rationes ac teſtimonia, ad ſua probanda attulerit, quàm hactenus fecerit, ejus ſumma audacia in ſuum ipſius caput univerſa tandem vertetur. Iam verò, quod aïs, cum tali adverſario vel numquam futurum jurgandi finem, vel mihi ſine magno lucro pedem fore referendum, ne dicas fugiendum. De his ego parum admodum ſum ſollicitus. atq; in hoc certamine ineundo, ut in aliis omnibus meis actibus ſoleo, id tantum ſpectavi, num rem Deo gratam facerem nec ne; &, cum planè exploratum haberem, me non ſolum rem Deo

gratam

gratam facere, ſed etiam non ſine divini numinis offenſione, ab eo ineundo abſtinere poſſe, ejus alioquin quod eventurum eßet, omnem curam apud ipſum Deum depoſui. Quamquam & jurgandi finem fore ſpero, nec tamen ſine magno lucro noſtram hanc pugnam futuram, non meo quidem, ſed aliorum. Illud velim (ut ſummatim dicam) tecum ipſe cogites, me hac in re nullam prorſus mei ipſius, ſed Dei tantùm, ac veritatis rationem habere debuiſſe, & dummodo divina veritas per me defenſa maneat, de eo, quod mihi in hoc certamine contingere poſſit, nihil omnino curare.

Itaque jam vides, quid ad illud reſponſurus ſim, cui nonum ac poſtremum inter iſtas tuas caußas locum reſervavi, ad illud, inquam, quod de mea vita, & ſanitate ſcribis, quam nullo modo (ut ais) tueri potero, ſi tam facilè contendam cum acerrimis viris, præſertim de genere argumenti non usq; adeò ad Eccleſiæ uſum neceßarii. Nam etſi ego nondum perſpicere poſſum, cur magis vita, & ſanitas mea, in diſcrimen ventura ſit, ſi cum acerrimis, quàm ſi cum paullo remiſſioribus viris de divinis rebus contendam, aut de iisdem ipſe, cum nemine privatim contendens adverſus aliorum ſententiam diligenter & accurratè ſcribam (fieri enim non poteſt) nec tu id mihi conſulis, immo contrarium ſuades (ut ab ejusmodi ſcriptionibus ceßem) nec ſanè video, quid huc pertinere poſſit de argumenti genere ad Eccleſiæ uſum non usq; adeò neceſſario potiùs, quàm de maximè neceßario ſcribere: (quamquam, me de maximè neceſſario ſcri-

pſiße,

pſiſſe, demonſtratum eſt) tamen, ne (ut dici ſolet) ſutor ultra crepidam, tibi medico & philoſopho inſigni, ego iſtarum artium planè rudis hac in re nequaquam adverſabor. Sed id tantùmmodo repetam, quod paullo ante dixi, me in diſputatione hac cum Palæogo inſtituenda, dum Deo ſervirem, nullam mei ipſius rationem meritò habere potuiſſe, nec porrò voluiſſe. In quo potiùs laudandus, quàm reprehendendus eſſe videor.

Iis explicatis atq; perpenſis, quæ te ad conſilium & factum meum universè improbandum impulerunt, de quibusdam videndum eſt, quæ nominatim in meo libro reprehendis, ea autem tria eſſe videntur. Vnum, idq; præcipuum, quòd maledicentia in eo cunctis appareat. Alterum, quòd nomen meum ibi non legatur. Tertium, quòd ea, quæ ibi a me diſputantur, non multo cum judicio & veritate diſputentur.

Quod ad primum attinet, videris omnino nondum rectè noſſe, quid ſit maledicentia, quidve inter maledictum & juſtam reprehenſionem ſive accuſationē interſit, ſatis perſpexiſſe. Nā quid ego umquam adverſario meo objicio, quod ſimul evidenter non probē, aut certè probare coner? Quid vitii in illo animadverto, quod extra cauſſam ſit, præſertim ſi propoſitum meum, quod ante manifeſtè declaraveram, ſpectetur atq; attendatur. Nihil omnino. Quapropter tantum abeſt, ut, quemadmodum tu affirmas, contrà quàm in præfatione, ſive epiſtola (ut tu eam vocas) promiſerim, maledicentia in meo volumine cunctis appareat, ut neq; nulla vera maledicentia in toto libro

bro uſquam conſpiciatur, & id omnino præſtiterim, quod in præfatione non quidem promiſeram revera, tametſi ego ipſe alicubi minùs propriè loquendo id me ab initio pollicitum fuiſſe dixerim, ſed mei conſilii eße affirmaveram. Præfatus enim fueram, meum conſilium eſſe, adverſarium nullis prorſus convitiis aut maledictis appetere, ſed reprehenſionibus tantùm redarguere, & ratione atq; auctoritate convincere. Quinetiam addideram, futurum fortaſſe, ut nihilominus eum alicubi graviùs pungerem, non animi quidem mei impotentia, ſed rei ſumma indignitate cõpulſus. Præfatus ſimiliter fueram, me, Deo volente, non pauca adverſarii errata patefacturum, immo inſignioribus quibusdam reliquis patefaciendis poſtremam totius operis partem nominatim aſſignaveram, cujus rei, & ibi, & alibi, juſtiſſimas cauſſas attuli. Quis ergo me vel maledicum, vel promiſſis minimè ſtantem ſine maxima injuria appellaverit, quòd non modo errores & lapſus graves Palæologi retegam, verum etiam inconſtantias, atq; ipſius dictorum repugnantias, adde etiam ejus ineptias, audacias, confidentias, ſacrorum dictorum corruptelas, & quædam alia id genus tamquam digito oſtendam? An non omnia hæc erratorum nomine comprehenduntur? Quod ſi id multò frequentiùs a me fit, quàm quis Palæologi potiùs, quàm veritatis amicus, cuperet, Palæologo iſtud imputandum eſt, qui nimis frequenter erravit, & non peſſimè cum ipſo actum fuiſſe cenſendum, quòd multa tamen ipſius errata ſilentio prorſus ſunt prætermiſſa. Sed ais, me alicubi in ipſo contextu

Palæologum Iudæorum ſimilem appellare; nam hoc omnino maledictum eſſe exiſtimas. Ego non ſimpliciter Palæologum Iudæorum ſimilem appello, ſed in eo de quo agebatur. Sic enim ſe habent verba mea: Et tu illorum *(Iudæorum)* hac in parte ſimilis, *&c. Quod ſi in libri margine adſcriptum eſt ſimpliciter,* Palæologus Iudæorum ſimilis, *intelligendum eſt ea in re, de qua in ipſo libro apparet. hocq́ in illis quaſi indicibus perpetuum eſt. nemo enim non novit, quæ in margine adſcribuntur, eorum, quæ in contextu ſunt ſcripta, indices tantummodo quosdam eſſe; neque ex ipſis ſolis, ſcriptoris mentem eſſe interpretandam. Quod verò Palæologum aliqua in re Iudæorum ſimilem appello, idq́ ſimul verum eſſe demonſtro, non video, cur ob id maledicentiæ accuſari poſſim, præſertim cum jam omnibus ferè veris Chriſti Eccleſiis, eum planè Iudaizare apertè conſtet. At enim alibi eum Chriſti gloriæ odio excæcatum eſſe dicis. Quid tum? Si non modò id veriſſimum eſſe ex compluribus aliis manifeſtum eſt, verùm etiam locus ipſe id omnino requirebat, ex quo ſolo, ut ibi aſſero, me vera loqui conſtare poteſt, reiq́ ſumma indignitas, ut ibidem moneo, ea mihi verba extorſit? Num idcirco maledicus cenſendus ſum? Nonne in ejus poſtremæ mei libri partis initio, in qua hæc ſunt ſcripta, & in qua, ut dictum eſt, reliqua Palæologi graviora quædam errata colligo, id me propterea facere palàm profeſſus fueram, ut ipſius auctoritatem hac ratione minuerem, & compluribus conſulerem, qui Palæologo, perverſè admodum de Chriſtiana religio-*

ligione & ſentienti, & docenti, facilè omnia credebant? Quid igitur vetat, niſi hoc meum inſtitutum dignum ipſum (quod non puto) reprehenſione eſt; immo ſi (ut arbitror) pluribus de cauſſis laudandum eſt; quid vetat, inquam, quominus Palæologi errata turpiſſima, atque impietatis pleniſſima, cujusmodi illud erat, graviùs aliquantò inſectari, &, qualem ipſum eſſe prodant, lectorem monere potuerim? At non debueras ſaltem Palæologi errata in ipſis etiam libri marginibus recenſere, & quodammodo repetere. Cur verò? cùm mihi id meritiſſimò propoſitum fuiſſet, ut iſtius hominis, contra quàm multi do eo ſentirent, non in rebus modò divinis, ſed etiam in ipſis humanis cœcitatem oſtenderem, adeò, ut communi ſenſu haud rarò deſtitutus eße videatur? Nihil autem dico, quòd cum in Palæologi libri margine pleraque (ut ipſe putabat) Racovienſium errata, quæ in ipſo libro explicantur, notata ſint, cumq; hoc per ſe pravè factum cenſeri non debeat, nihil convenientius fuiſſe videtur, quàm in reſponſione ſimiliter Palæologi errata non ſolùm in ipſo textu exponere, verùm etiam in margine adſcribere. Illud certè non eſt reticendum, virum quemdam graviſſimum, & ſummæ apud me auctoritatis, cujus judicium teipſum tanti facere novi, ut vix ab eo dißentire auſurus ſis, cum me adverſus Palæologum ſcribere accepiſſet, litteris ad me datis hortatum me fuiße, ut Græculi iſtius eſurientis (ſic enim eum nominabat) ſuperbiam retunderem. Quo factum eſt, ut multo etiam alacriùs in inſtituto meo perſeveraverim. Nec

ſanè quemquam futurum puto, qui modò Palæologi librum legerit, quin fateatur, vix aliter, quàm ego feci (quod ad hanc partem attinet) ei reſponderi potuiſſe, aut mitiùs aliquantò cum eo agi debuiſſe. Quid ſi cognitum haberet, ut quidem ego habeo, quot malorum cauſſa, non iſthic tantùm in Tranſylvania, ſed in Vngaria quoque, in Lithvania, & aliis in locis Palæologi auctoritas, & ſcripta fuerint? An non ipſe primus omnium in provincia iſta, ſententiam illam maximè impiam & deteſtandam de non adorando neque invocando Chriſto, unà cum aliis compluribus peſtilentiſſimis erroribus docuit & ſcriptum reliquit? Nonne ejus doctrinâ hodie, quæ a quibusdam Franciſci Davidis doctrina eſſe creditur, integræ eæque non paucæ Eccleſiæ in Vngaria fœdiſſimè ſunt corruptæ? Nonne is in Lithvania alterum quemdam Franciſcum Davidis, quantum in ſe fuit, jam excitavit, & provinciæ illius Eccleſias ſuo veneno infecit, & ab ipſisque Poloniæ Eccleſiis jam ferè divulſit ac ſeparavit. Non igitur, ut tu arbitraris, cum in mea reſponſione ad ipſius librum, ut ejus plurima graviſſimaque errata ſtatim omnibus conſpicua eſſent, diligenter curavi, ejus infamiâ cumulandâ delectatus ſum, ſed Eccleſiarum ſaluti non ſine aliquo meo periculo proſpicere, occaſione oblata non ſum cunctatus, nec porrò, ut tamen tu affirmare non dubitas, arriſerunt palato meo aculei mortiferi, & execrandi in Chriſti Eccleſia, quo haud ſcio an nihil mihi a quoquam magis injuriâ objici potuerit, ſive factum ipſum, ſive animum meum, qui ex multis mei libri

locis

locis liquidò apparet, ſpectare voluerit. Relege, ni tibi moleſtum eſt, paullo diligentius præfationem meam; procemium quartæ partis, & quæ in ejus, id eſt totius libri fine ſcripſi; initium quoque 46 eius partis particulæ vide atque conſidera; ea, quæ ſupra ad mei defenſionem attuli accuratiùs perpende; ipſum denique librum meum, ſi vis, & tibi vacat, perlege, eumq́ cum Palæologi libro confer, atque compone, & ſine dubio, quemadmodum aliis etiam optimis & cordatiſſimis viris viſum eſt, non modò maledicum me in ea reſponſione fuiſſe non dices, ſed etiam ſanè quàm modeſtum videri poſſe fateberis; præſertim, cum non meam ipſius privatam cauſſam agerem, nec periculũ eſſet, ne, ulciſcẽdi libidinem extra modeſtiæ fines me rapuiſse, dici poſset. Et hæc ſatis, aut potiùs nimis multa de maledicentia, quam in libro meo cunctis apparere dixiſti. Nam, quòd inter cætera unde illa appareat, id etiam commemoraſti, in eo ſcriptum eſſe, Palæologum, quantùm in ipſo eſt, Chriſti regnum demoliri, miror te id maledicti loco ducere, quod meæ ſcriptionis potiſſimam cauſsam ſtatuo, quodq́ veriſſimum eſſe, ut ante dictum fuit, compluribus in locis vel demonſtro, vel certè demonſtrare tento. Atque hinc ſanè, ſi aliunde umquam, videri cuipiam poſset, te in maledicentia mea, quæ nulla eſt, notanda, quoddam nimium tuum alios reprehendendi ſtudium manifeſtè prodidiſse. Sed jam ad alias tuas reprehenſiones tranſeamus.

Ais igitur, me nullo modo in reſponſione illa nomen meum reticere debuiſſe, atque adeò in Chriſti-

quam charitatem, id reticendo peccaſſe. Id enim omnino ſignificant verba illa tua, quod ipſe animo liberali & Chriſtiano debuiſti, *&c. Sed cur tandem nomen meum in reſponſione illa inſcribere debui? aut cur ſi id non feci tam graviter peccavi? Quia, inquis,* adverſari⁹ prodit apertè, tu larvatus. *Et addis,* Ingenuū ſemper fuit liberè fortiterq́; non occultè agere, atq; artificioſè. *Primùm, cur me larvatum prodiiſſe dicas non equidem intelligo. Larvatus enim is prodit, qui alterius cuiuspiam, ſive veri, ſive ficti, perſonam ſumit, & pro alio quopiam ſe venditat. Qui verò nomen ſuum reticet, ſe alium eſſe quàm verè ſit, minimè aut profitetur, aut præ ſe fert. Nam quid deinde artificioſè agere appellas? Si enim artificioſè pro callidè atque aſtutè dixiſti, quænám calliditas & aſtutia hæc mea eſt, mei operis auctorem publicare nolle? Nonne ii etiam, qui animo ſunt ſimpliciſſimo, idem facere conſueverunt? At non, inquies, cum adverſus quempiam nominatim ſcribunt. Iſtud, Marcelle, verum eſſe poteſt, ubi ipſi priores & ultro id faciunt, non autem ubi vel adverſarius prior aliqua ratione eos laceſſivit, vel ipſi non ſine neceſſitate aliqua eam provinciam capiunt. Occultè autem quidpiam boni agere hominem Chriſtianum, non tantùm poſſe, ſed etiam debere, Chriſtus ipſe docet, qui nonnulla rectè facta occulte fieri præcipit, atque in ipſis libris de religione ſcribendis multorum verè Chriſtianorum hominum exemplo id ipſum comprobari noſtra ætate vidimus, qui etiam, quòd nomen ſuum ejuſmodi libris a*

ſe con-

ſe conſcriptis non addiderint, non modò damnati non ſunt, ſed & modeſtiæ, & prudentiæ, & nonnunquam etiam Chriſtianæ charitatis laudē retulerunt. Quare vides quàm frivolum ſit dilemma illud tuum, vel honeſt⁹ eſt labor tuus, vel minùs. Si primum cur nomen ſiles omnino publicandū? Si ſecūdum, cur aggrederis? *Quaſi verò nulla ſit alia juſta cauſſa ſilendi nomē ſuum, niſi quia labor minùs honeſtus ſit. Quid enim ſi, ut cætera non explicē, labor quāvis honeſtiſſimus, vulgò inhoneſtus habeatur? Quid ſi auctoris nomen, laborem alioqui ut utiliſſimum ſic gratiſſimum futurum, adeò inviſum redditurum ſit, ut pro utilitate damnum afferat, quatenus id, quod optimum eſt, malum eſſe exiſtimetur? Sed ais, omnino publicandum nomen tuum, id eſt, (ut ego interpretor) publicabitur. Concedo. Verùm numquam ita publicabitur, ut quod ad ea attinet, quæ modò dixi, idem ſit, ac ſi in ipſo libro inſcriptum eſſet.* Nulla *igitur cauſſa eſt, cur nomen meum reticuiſſe reprehendi debeat, niſi quid hoc adverſario nocere poſſit oſtendatur. Hìc autem præter ea, quæ jam in ipſius libri præfatione dixi, ſciendum eſt, me nequaquam id curaſſe, ne nomen meum a quoquam ſciretur, præſertim verò ab ipſo Palæologo, non tam propterea, quod difficilè admodum id videbatur, quàm ne Palæologus de me conquerendi ullam ne minimam quidem cauſſam haberet. & ob id, ut ſuo tempore notum fiet, in eo libro ſcribendo & publicando multa mea ſponte fieri, a multis item rogatus non abſtinui, ex quibus omnino factum iri videbam,*

ut, cum plerique alii, tum verò ipſe Palæologus, me illius ſcriptorem fuiſſe, prorſus cognoſceret. Nolui *tamen ob multas eaſq; graviſſimas cauſſas; quas hoc loco exponere non eſt neceſſe, meum nomen ipſe publicare.* Hoc *autem conſilium meum nullo pacto mihi in ipſo libro explicare licuit, ſed ita loquendum mihi fuit, ac ſi meum nomen cum aliis omnibus, tum ipſi Palæologo, ignotum perpetuò fore cogitaſſem. Quamquam, ſi verba mea diligenter attendantur, numquam dico, me nomen meum, vel Palæologo, vel cuipiam alii occultare voluiſſe, vel occultum fore ſperaſſe; quod tu tamen tamquam rem ridiculam in me reprehendiſti. Sed tantummodo, etiamſi id ita eſſet, quid ad me excuſandum meritò afferri poſſet, doceo atque demonſtro.*

Reſtat ultima libri mei reprehenſio tua. De qua, ſi id dicam, quod ſine dubio cæteri omnes judicabunt, vereor, ne tu de me aliter judices, atq; res ipſa eſt. Nam *quid eſt, te obſecro, amico, quem monere, cuiq; prodeſſe te velle profitearis, dicere,* Quãto judicio, quanta veritate in tuo libro diſputes, tu videris. *Quid, inquam, iſtud eſt, niſi eum planè ludificatũ dimittere.* Num *fortaſſe putas, me, cum librum illum ſcriberem, nullum iudicium adhibere in ſcribendo curaſſe, nullam veritatis rationem habuiſſe, aut certè de his parum cogitaſſe, ob eamq; cauſſam ſatis fore es arbitratus, ſi me ejusmodi verbis, ut hæc poſthac diligentiùs curem, commonefaceres? Quod ſi, ut quidem veriſimile eſt, iſtarum rerum me potiſſimam rationem habuiſſe credis, nihilq; dixiſſe, quod,*

ſumme

ſummo cum judicio & veritate dictum eſſe non ſperem; ſed tamen falſum aut pleriſq;, aut multis in locis me fuiße omnino cenſes, cur ipſos locos non profers? cur, ubi vel judicium, vel me veritas defecerit, non doces? cur id ne indicas quidem? In iis, quæ vel leviora, ſunt, vel (ſi modò in ipſis erratum eſt) iam corrigi prorſus nequeunt, apertiſſimè loqueris, in gravioribus verò, & quæ aliquo modo emendari poſſunt, te nullo modo explicas. Itaque in eo ipſo peccas, quod in me, pluribus tuæ Epiſtolæ locis reprehendis, quod levia atq; inutilia conſecter, gravibus, & neceſſariis poſthabitis. Sanctè enim tibi polliceor, quidquid minus rectè aut verè a me diſputatum in eo libro fuiſſe oſtenderis, id me primo quoq; tempore, quacumq; ratione potero, emendaturum, & ſi opus fuerit, publicè etiam (ut dicitur) recantaturum.

Hactenus ad ea omnia me re reſpondiße arbitror, quæ de mea ad Iacobum Palæologum pro Racovienſibus reſponſione ad me ſcripſiſti, & ſatis demonſtraſſe, nihil planè eſſe, cur vel conſilium, & factum, vel opus illud meum tibi ita vehementer diſplicere debeat, ac mea cauſa ſolicitum habere. Supereſt, ut ad quædam reſpondeam, de quibus me hujus rei occaſione monendum cenſuiſti.

Primùm igitur ais, me in eo peccare, quod omnium eſt graviſſimum, & a gravitate mea (ſic enim loqueris) alienum. Nimiam enim alacritatem meam eſſe in ſcribendis & publicandis meis libris.

Si hoc propter iſtam meam dumtaxat pro Racoviſibus reſponſionem dicis, nimis facilè de me, meiſquè

moribus judicium fers. Nam præterquam, quòd una hirundo, ut Græcum proverbium habet, non facit ver, erat tibi præterea animadvertendum, non poſſe me in hoc facto nimiæ alacritatis damnari, cum ego haud mea ſponte librum iſtum conſcripſerim, ſed, ut ante dictum eſt, eorum rogatu, quibus in re præſertim tam honeſta, non obtemperare, planè religio mihi fuit. Scriptus eſt autem a me liber multò tardiùs, quàm ipſi voluiſſent, publicatus verò non a me reverâ, ſed ab ipſis, nec ſanè propter multas cauſſas diutiùs ejus publicatio differri potuit. Sin autem propter aliquas alias meorum librorum ſcriptiones, & publicationes, iſtud de me dixiſti, quem ego, quæſo, librum non modò admodum præmeditatus, ſed etiam ferè coactus non ſcripſi, aut quemnam alium adhuc publicavi? Quocirca plane immeritò hujus rei nomine me condemnas, & omnino injuriâ me nimiùm mei amantem eſſe dicis, qui meos labores tam facilè publicem. Neq; in eo etiam rectè ſentis, quòd acumine neſcio quo meo abripi me ad ſcribendum meos libros, affirmas. In eo porrò ſine dubio (ut veritus eſſe videris) egregiè falleris, quòd ad ſcribendum, & quæ ſcripſi publicanda, fervido ſtudio honeſtiſſimæ laudis abripiar; cum nihil minus, quàm de laude aliqua mihi apud homines comparanda cogitem. nec inter ea, quæ commemoraſti, aliud, quàm veritatis ſtudium ad ſcribendum me movet. Sed multò etiam magis id me movet quod a te prorſus reticetur, aliorum ſalutis ac Dei Chriſtiq; gloriæ deſiderium; aliquando fore ſperantem, ut mei labores in publicum edantur, in

quibus

quibus reconditiora quædam ad rerum divinarum cognitionem pertinentia, quæ jam divina benignitate mihi patefacta fuerunt, comprehenſa atq; explicata invenientur.

At deinde immodicum in diſputatione æſtum meum eſſe affirmas. Teq́ſ ſæpius me diſputantem monere voluiſſe ais vel de re levi jurgantem, & clamoribus maximis omnia perturbantem Hîc verè, Marcelle, illud ingenuè dicam, me tibi idem debere, quod aliis quibusdam amicis meis debeo, qui eadem ferme de re interdum me monuerunt. Quamquam eò plus tibi quàm illis me debere agnoſco, quòd ipſi nec tam apertè iſtud meum vitium mihi ſignificarunt, neq; id, quod tu deinde addis, addiderunt; ſed illud prorſus me celarunt. Nec enim umquam me inter diſputandum furere, mihi ne leviter quidem indicarunt, qui vix me aliquando ſubiraſci auſi ſunt dicere. at tu me ab ira ad furorem devenire, idq́ſ levi de cauſſa aſſeveras. Hoc profectò non leve eſt vitium, & me ſumma ope niti decet, ut eo prorſus liberer. Miror tamen, tibi hæc de me viſa fuiſſe, cum ſæpe inter nos diſputationes de rebus non adeò levibus inciderint; & tamen non modò aut iraſci me, aut furere, ſed ne vocem quidem nimis extollere ſenſeris; quin immo placidiſſimè tecum agere, &, auſim dicere, modeſtiſſimè, nonnumquam potueris animadvertere. Nec me tecum loquentem æſtu quodam commoveri umquam, ni fallor, vidiſti, niſi fortaſſe, cum, te tacente, nec adverſante, perpetua oratione uſus, de re aliqua graviſſima ad Chriſtianam religionem ſpectante diſ-

te diſſerui. Quod certe vel vitium cenſeri non debet; vel non illud eſt quod hoc loco in me reprehendis. Cum nonnullis præterea aliis idem mihi ſæpe uſu venit, ut quamvis de rebus gravibus cum illis contenderim, tamen ſedatiſſimè & pacatiſſimè id fecerim. Cum multis tamen rurſus aliter mihi contigiſſe fateor, atque ut arbitror, cum pleriſque, inter quos ii etiam fuerunt, quibus cum me majorem, quàm cum aliis modeſtiam præ me ferre debere optimè noveram. Id quod mihi ipſi argumentum eſt evidentiſſimum, etiamſi ejus rei nulla alia præterea aperta indicia haberem, id non immodeſtia aliqua mea revera factum fuiſſe, ſed diſputandi illo ardore quodam, qui, nulla perſonarum ratione habita, nunc magis, nunc verò minus accenditur, interdum etiam prorſus non exiſtit; pro ut ii, qui cum diſputo, mihi diſputandi ratione ſua harum rerum cauſſam quandam dederit. Illud quidquid tibi viſum fuerit, conſtanter affirmare poſſum, me inter diſputandum commoveri quidem ſæpiſſimè aliqua ratione, id tamen dolore fieri, quòd adverſarius veritatem, ut mihi videtur, agnoſcere & amplecti nolit. aliter autem animo me turbari, aut iraſci, vel perrarò, vel fortaſſe numquam contingere. Vtcumque ſit, tibi immortales pro admonitione tua gratias ago. Namque eâ, ut ſpero, fiet, ut poſthac nemo me in diſputando moderatum non eſſe meritò affirmare poſſit.

Addis, vos iſthic unum in me deſiderare, ut minùs mihi blandiar. Scio autem id ab aliis quoq; nonnullis deſideratum fuiſſe. Sed profectò vereor, ut & vos, &

vos, & illi me ſatis rectè noverint. Nam ego mihi ipſi optimus ſum teſtis, me a vitio iſto procul abeſſe. Atqui cur tamen & vos, & illi aliter ſenſerint, ſtatim explicabo, ſi priùs illud monuero, extra religionis negotium neminem fortaſſis negaturum, videri me de me ipſo ſatis humiliter ſentire. At in religionis negotio longè ſecus videtur. Cauſſa eſt, non quòd ego mei ipſius opinione aliqua inflatus ſim, aut meliora, & monenti, & docenti acquieſcere nolim; ſed quòd cum compertiſſimum habeam, alios adhuc multis in erroribus verſari, ex quibus Deus bonitate ſua me pœnitus extraxerit, cumq́; præter animi ſummam quandam ingenuitatem (ſit mihi fas de me ipſo hoc prædicare) quam mihi natura indidit, Deus pietatem aliquam cordi meo inſeverit, nulla ratione fieri poteſt, ut ſæpiſſimè cum de religione agitur, a cæteris non apertè diſſentiam, ſententiamq́; meam arctè retineam, ſive in ipſis dogmatibus, ſive in dogmatum probationibus, ſive in divinarum litterarum interpretationibus, ſive in veritatis patefaciendæ via atq; ratione, ſive quacumque alia in re, ubi de Dei Chriſtiqúe gloria, & animarum ſalute agatur. In reliquis enim facilè conniveo, & aliis aſſentiri videor. Nec porrò quemquam hodie eſſe arbitror, qui in tot ac tantis Chriſtianæ religionis placitis a reliquis hominibus diſſentiat, in quot quantisq́; ego diſſentio, & tamen cum pluribus convenire, eosq́; pro fratribus agnoſcere me ſit paratior. Neminem verò adhuc reperi ex iis, qui me mihi nimis blandiri putabant, qui, ſcriptis meis diligenter lectis & conſideratis, vel

ſen-

ſententiam iſtam de me ſuam planè non mutaverit, vel ſaltem paullo aliter de me & ſentire, & loqui non cœperint.

At poſtremò me mones, ut inprimis cognoſcam, quo me vocet, invitet, ac ferè impellat officium boni Chriſtiani. Ais enim mei officii eſſe de aliis rebus ſcribere, quàm de quibus ſcribo, non debere me feneſtellas aut pavimenta exornare, ſed fundamenta confirmare, locos illos quos novi, mihi examinandos eſſe, hucꝗ omne ſtudium atque ingenium meum eſſe conferendum. Verùm, dum hæc dicis Marcelle, non animadvertis te feneſtellarum, & pavimentorum ornamentum id appellare, quod ſtabilimentum parietis ædificii eſt; ſine quo nullo modo ædificium conſiſtere poteſt. Ieſu Chriſti præcepta rectè tenere paries eſt, isꝗ præcipuus totius Chriſtianæ diſciplinæ, ſine quo ipſa concidat neceſſe eſt. Atqui de Chriſti præceptis, quæ, qualiaꝗ ſint, ut antè oſtenſum fuit, agitur potiſſimùm in libro meo. Itaque non feneſtellas ego, aut pavimenta exorno; ſed ipſum parietem ſtabilio, vel certè, qualis ſuper fundamentum paries extrui debeat, demonſtro. Nam de vero fundamento alibi, id eſt, in Diſputatione mea de Ieſu Chriſto Servatore uberrimè explico. Neque enim fundamentum illud eſt, quod tu putas. Sed non eſt hic ea de re diſſerendi locus. Fac enim illud eſſe fundamentum, quod tu intelligis; Dico per me nec ſtare, nec ſtetiſſe, quominus iſtud fundamentum, quantum in me eſt, confirmetur. Locos illos examinare inſtitueram, ſed cum meus examinandi modus minùs placeret, coa-

ctus fui ab incepto deſiſtere. Iterum opus aggredi ac perſequi volui, Viſum eſt propter librorum penuriam me fruſtra id tentaturum. Itaque abſtinendum fuit. Interim ejus fundamenti confirmandi multò & brevior, & tutior, & ab omni invidia alienior via, quàm illorum locorum examinatio ſit, commodùm ſeſe offert. Hoc eſt refutandis Franciſci Davidis ſcriptis, de adoratione & invocatione Chriſti ſcribere; Qua ego in re, & jam ſatis deſudaveram, & denuo deſudaturus eram. Hoc ipſe animadvertens, illico, ut hanc viam ingrediamur, nec tantam occaſionem aſpernemur, aut elabi ſinamus, monere non ceſſo. Verùm aliis partim fortaſſe non ita viſum eſt, partim commodius tempus expectare placuit. Quare nihildum actum eſt, ſed jam, ut ſpero, aliquid agetur. Præterea, an non Volano iterum reſpondendum erit? an non credendum eſt, in ea reſponſione præcipuos omnes locos examinandos fore? Examinandi erunt ſine dubio, idq́ propter adverſarium, & diligentiùs, & nervoſius, & ad tempora noſtra accommodatiùs fiet, quàm ſi id noſtra ſponte faceremus. Denique ego ad omnia paratus ſum, & patrono illi meo ſingulari nihil me non debere agnoſco. Quocirca nullum, quem is me ſubire juſſerit, honeſtum laborem umquam recuſabo. Sed vereor, ne ille poſtea meum opus non probet, & fruſtra omnino me laboraſſe ſentiam. id quod mihi (fateor) ob temporis occaſionisq́ jacturam, in tanta hujus vitæ brevitate atque inconſtantia, moleſtiſſimum accideret. Quod ſi ſpes aliqua certa affulgeat, me non fruſtra laboraturum, ſummam

in hoc

Digitized by Google

in hoc præſente ſæculo felicitatem me adeptum fuiſſe exiſtimavero, quòd dum Dei gloriæ, proximorumq́ ſaluti inſerviero, tanto ſimul patrono de meq́ optimè merito ſatisfecero.

Hæc ſunt Squarcialupe, quæ mihi ad tuas reprehenſiones & monitiones reſpondenda eſſe judicavi. ad quæ ſcribenda tantum abeſt ut iratus acceſſerim, ut ne ab initio quidem, dum tuam epiſtolam legerem, tibi vel minimùm ſuccenſuerim, nec opinionem hac in re tuam ulla ex parte ſefellerim. Nam ſi fortè iræ tribueres, quòd ſæpe acriter me defendo, & nonnumquam graves in me ſive monendo, ſive reprehendendo, lapſus tuos demonſtro, multò graviùs errares quàm ego, ſi tibi iratus eſſem. Quamquam vix fieri poſſe videtur, ut quivis alius nedum is ipſe ad quem ea ſcripta ſit, ejusmodi epiſtolam ſine ſtomacho legere queat, oſtendi ego illam quibusdam ex amicis meis, ut quid agere, quave ratione me tecum gerere debere͂, conſulere poſſent. Stomachati planè ſunt. nec defuerunt qui affirmarent, eam reſponſo prorſus indignam eſſe. Nam quid aliud eſt, dicebant, re non amplius integra, alterius labores ac vigilias tam curioſè quodam modo atq; avidè reprehendere & caſtigare, quàm vel malè ſe erga illum affectum eſſe prodere, vel cum illo rixandi, & altercandi cauſſas quærere, vel deniq; illius modeſtia atq; patientia ad ſuum ingenium oſtentandum, ſibiq; indulgendum abuti velle? Ego tamen, ut in principio dixi, & de te multo aliter exiſtimo, & nulla ratione, niſi tui ipſius cauſſa, ſum commotus; tametſi & inſaniæ ferè exploraplora-

ploratæ,& maledicentiæ manifeſtæ, ut alia nonnulla prætercam, me apertè inſimulaveris. nec ſanè obſcurè, me in reſponſione iſta ad Palæologum arrogãter, temere, inſolenter, iniquè, turpiter me geſſiſſe dixeris. Cum enim, vel qua dictum eſt ratione; vel contrà, modeſtè, consideratè, placidè, ritè, atq; cum ſumma verecundia nos cum adverſario pugnare dixeris, & ſtatim ſubjunxeris; Quid quæſo de te judicas Fauſte in hac parte? *quis non videt, te voluiſſe dicere, me non poſteriore, ſed priore modo cum Palæologo pugnaſſe? Etenim, cum perſpicuum ſit, te ibi vel me monere, vel reprehendere voluiſſe, fieri nõ poteſt, ut me poſteriore ratione in pugna iſta uſum fuiſſe dicere volueris. Namq;, alterutra utquis utatur, neceſſe eſſe, ipſe prædixeras. Hinc ſanè, Marcelle, (ſi non aliunde) animi mei moderationem perſpicere potes. qui abs te tam acerbè obiurgatus, vel tot convitiis potiùs laceſſitus, tibi tamen, ut arbitror, ſatis placide reſponderim, meiq́; facti rationem quodammodo tibi reddere non recuſaverim.*

Cæterum, quod ais, te non antè publicaturum, quæ contra Bezam ſcripſiſti, niſi priùs limam meam ad omnia polienda impetraveris, eſt quod tibi quidem ſummas gratias agam, qui & tantum mihi tribuas, quantum ego mihi tribui poſſe prorſus non agnoſco, & maximè benevolum in me animum tuum apertè declares, cum me tanto honore afficere cogitas. Verùm, ſi rectè me reprehenſum abs te fuiſſe exiſtimas, quòd Palæologum tantum virum ultro laceſſere non dubitaverim, vide ne tu in Beza tanto viro

ultro laceſſendo, tuo ipſius teſtimonio graviter erres. nec porrò ullâ limâ opus tuum dignum videatur. Nam etſi ego tecum comparandus non ſum, ne Palæologus quidem cum Beza comparandus eſt. Vt alia multa hic non repetam, quæ factum meum ſaltem excuſare poſſunt, tuum autem (ſi modò juſta eſt reprehenſio iſta tua) nullo modo poſſunt. quippe quæ cum eo nihil commune habeant. Sed hæc ſcilicet tu meliùs. Ego, *non ut ea perpoliam, ſed ut inde doctior fiam, tua ſcripta libentiſſimè ſemper legero. Vale & me ama, teq́ a me amari, ac propter ſingulares & animi, & ingenii tui dotes ſuſpici, atque obſervari, tibi planè perſuadeas. Cracoviæ 20. Novembris. 1581.*

Tui ſtudioſiſſimus Fauſtus Socinus.

EPISTOLA

Fauſti Socini Senenſis ad Phil. B., quâ ipſius litteris reſpondetur, in quibus probare conabatur, nullum in humanis actionibus pœna aut vituperatione dignum eſſe peccatum.

Fauſtus Socinus Phil. B. philoſopho S. D.

SI MIHI tecum, eruditiſſime B., res non eſſet, id eſt, cum homine humaniſſimo meiq́; amantiſſimo, pluribus negligentiam meam excuſarem, quòd ad litteras tuas elegantiſſimas, eaſdemq́; eruditionis pleniſſimas, Cal. Septembris Poſonii datas nihil hactenus reſponderim. Sed humanitas ſumma amorq́; in me tuus ſingularis, qui per ſe ipſe errores meos facilè excuſat, non patitur, ut multis hîc tecum agam; quin jubet ſatis eſſe, ſi tibi dixero, (id quod res eſt) me paullo poſt quàm tuas litteras accepi, certiorem factum fuiſſe, uſum meorum bonorum, quæ omnia in patria habeo, ademptum mihi eſſe, & propediem ipſa quoque bona mihi ereptum iri. quæ res adeò totum vitæ meæ ſtatum ac rationes perturbavit, ut neceſſe fuerit, me plurimis cogitationibus a me ipſo quodammodo aliquamdiu diſtrahi atque divelli. cui rei acceſſit, quòd affinis tuus Iohannes Baptiſta Cettis, qui mihi litteras tuas reddiderat, & cui tibi reddendas curaturo danda erant litteræ ad te meæ, toto

ferme hoc tempore Cracoviâ longè abſuit in Lithvania. Nunc verò, cum & is ad nos reverſus fuerit, & turbulentæ illæ meæ cogitationes maxima ex parte conquieverint, nulla ratione committendum putavi, quominus tibi reſponderem, & quid pro ea, quam ipſe veritatem eſſe, fortaſſe agnoſcis, aſſerenda & confirmanda adverſus ea, quæ acutè a te contrà diſputata ſunt, dici poſſe credam, liberè, ut ſoleo, ſignificarem, & interim ſententiam hac tota de re meam dilucidius tibi aperirem.

Sentio igitur, in hac quæſtione, utrùm in humanis actionibus ejusmodi error eſſe necńe queat, qui dignus ſit vituperatione, quod nos Chriſtiani peccatum vulgò appellamus, diſtinctionem quandam bonorum adhibendam eſſe; cum certum ſit, neminem quidquam agere, niſi alicujus boni cauſſâ. Solent autem bona omnia tripartitò dividi; in delectabilia, utilia, & honeſta. hancq; partitionem mihi quoq; abs te tribui, animadverti; quam tamen ego, præſertim ut ea intelligi conſuevit, numquam probare potui. Eſt enim in ea vel defectus inſignis, vel magna confuſio per fallaciam, quam παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν *vocant. Namque vel ea non complectitur bonum illud, quod alio modo Rectum appellari poteſt; aut ſi complectitur, id ſub Honeſti nomine comprehendit. quod nomen modò hoc ipſum Rectum, modò id, quod ad decus & honorem pertinet, ſignificat. Et ſic per hanc* ὁμωνυμίαν *duo bonorum genera confundit admodum inter ſe diverſa. Quamobrem aliter omnino*

ſunt

ſunt diſtinguenda bona. & quemadmodum videmus, ferè omnem bonam diviſionem, ut ajunt, bimembrem primò eſſe; ſic in duo genera primùm bona diſtribuenda ſunt. quorum unum ſit eorum, quæ bona ſunt abſolutè ac per ſe, id eſt etiam citra id, quòd cuiquam boni quidquam afferant; alterum verò eorum, quæ bona ſunt relativè, ut ita dicam, & quatenus ipſa habenti aliquid boni afferunt. Ad prius genus pertinent ea, quæ paullo ante indicavi; id eſt, quidquid rectum eſt, & cum vera virtute conſentiens. ad poſterius verò tripartita illa jam commemorata diviſio ſpectat; ſed ita, ut Honeſtorum *nomine ea tantùm intelligantur, quæ ad decus & honorem pertinent. quamvis fortaſſe ne ſic quidem vitio careat. verùm id ad propoſitam quæſtionem nihil facit. Decus autem & honorem intelligo eum, qui hominum opinione conſtat, atque, ut Ariſtoteles ait, magis in honorante videtur eſſe, quàm in honorato. Hac bonorum diſtinctione propoſita, animadvertendum eſt præterea, quòd quemadmodum ſunt in nobis duæ animæ potentiæ, ex quibus tamquam ex duobus diverſis fontibus, diverſæ actiones noſtræ originem ducunt, mens ſeu ratio ſuperior, & appetitus, qui in homine, quatenus menti opponitur, inferiorem rationem complectitur, qua tamen ne beſtiæ quidem ipſæ prorſus deſtitutæ videntur; ſic unusquisque, cum aliquid agit, modò hujus, modò illius ex prædictis duobus bonorum generibus rationem habet; prout vel mente, quam nos, plerosque alios ſecuti, rationem ſimpliciter appellabimus, vel appe-*

ſitu ducitur. illa enim ad prius illud genus; hic verò ad poſterius nos impellit; quæ cum ſæpe inter ſe aut pugnent, aut certè pugnare videantur, & neceſſe ſit, ſi alterum eligatur, alterum omitti, magna vel ſaltem aliqua in nobis ipſis, dum quid eligere volumus, altercatio oriri ſolet, appetitu videlicet ad hoc, ratione verò ad illud nos trahente. quæ rationis tractio cum nihil aliud ſit, quàm ſuaſio ad illud, quod omnibus aliis rebus anteponendum eſſe, quicumque mente non ſit corrupta, confitetur (ſi quidem omnes ſani mente id, quod rectum ſit, cunctis aliis anteferendum, id eſt, potiùs faciendum agnoſcunt) tractio verò appetitus ſit ſuaſio ad illud, quod nobis bonum eſt, aut eſſe videtur; certè qui appetitui, non autem rationi trahenti, obſequitur, peccare dicendus eſt. ſicut enim is, qui ſuum ipſius bonum ſpernit, ut id ſequatur, quod potiùs ſequendum eſt, dignus eſt laude; ſic, qui id, quod potiùs eſt ſequendum, ſpernit, ut ſuum ipſius bonum ſequatur, vituperatione eſt dignus. His ita breviter expoſitis, ac rei veritate & cauſſâ indicatâ, conandum eſt, ut ad ea reſpondeam, quæ tu contrà affers. Primùm igitur axioma illud ponis, Omnia bonum appetunt, ergo eligunt. Atque hinc concludis, neminem peccare; quia videlicet ex prædictis neceſſariò ſequatur, unumquemque bonum eligere, ſeu verum ſive apparens. electio autem mala, per ſe ipſa peccatum non faciat; ſed ipſius modus. Quod ad axioma illud attinet, fateor id verum eſſe, ſi boni appellatione illud bonum intelligatur, quod Relativè bonum nominavi. Unumquique enim, ſine

dubio

dubio, appetit illud, quod ipſi ſit bonum, idq́ per ſe ipſum. At bonum abſolutè, id eſt Rectum, quatenus tantummodo eſt rectum, & ſic per ſe ipſum, ab unoquoque appeti nequaquam concedo. immo hic, ſi propriè loqui velimus, ne locus quidem appetentiæ eſt. Sed nego præterea id, quod infers, Si appetunt, ergo eligunt, quamvis id tibi patere videatur. poſſumus enim aliquid appetere, nec tamen eligere; rationi nimirum non autem appetitui, ut ante dictum eſt, obſequentes. Quod ſi verum eßet, quicquid appetitur id etiam eligi, nec aliter fieri poſſet; profectò, quicquid eßet illud, quod appeteretur, ſive bonum, ſive malum, ſive appetenti ita videretur, ſive ſecus, nullus peccato eſſet locus. Vbi enim aliter fieri nequit, ibi nullum nec laus nec vituperatio locum habet, eoq́ nec peccatum, quod a vituperatione ſejungi non poteſt. Ex quo apparet, nihil neceſſe fuiſſe, te axioma illud ponere; ſed ſatis futurum, ſi dixiſſes, Quicquid appetitur, etiam neceſſariò eligitur. Ergo nullus peccat. Conſecutio enim fuiſſet optima, ejusq́ ratio manifeſta. Si modò id verum eſt, quod tu pro conceſſo tacitè ſumis, nihil eligi, quod priùs non appetatur. quamquam ſatis eſt, quòd quidquid peccati ſpeciem habet, circa res, quæ appetitæ fuerint, verſatur. Sed tu nimirum voluiſti argumentatione tua id potiſſimum probare, nos in agendo illud ſequi, quod bonum ſit; unde videlicet perſpicuum fiat, nos peccare non poſſe. Quis enim eum peccare dicat, qui bonum in ſuis actionibus ſequatur? Atqui in hoc duplex eſt τῆς ὁμωνυμίας fallacia. quarum alteram

ipſe ſenſiſti, eiq́ occurere es conatus; alteram ego paullo ante indicavi. Ea, *cui tu occurrere tentaſti, in eo eſt, quòd bonum aliud eſt verum, aliud, ut loquuntur, apparens; & de vero, non autem de apparente bono rectiſſimè dicitur, quòd, quisquis illud in ſuis actionibus ſequitur, non peccat; ſi modò (& hîc altera eſt a me indicata fallacia) de abſoluto, non autem, ut tuum axioma intelligi debet, de relativo bono loquamur.* Neque *enim propterea quis a vituperatione in actionibus ſuis abeſt, quòd in eis id ſequatur, quod ſibi eſt bonum, ni ſimul quoque ſit rectum. ex quo ſolo fit, ut vel laudem actiones mereantur, vel ſaltem vituperationi non ſint obnoxiæ. Iam ratio, qua priori* τῆς ὁμωνυμίας *fallaciæ obviam ire voluiſti, probanda neutiquam mihi videtur. Siquidem ea regula, quam ſtatuis, electionem malam non facere peccatum, ſed modum, non eſt perpetuò vera. Niſi enim quis, cum malum eligit, putans, ſe eligere bonum, ignorantiæ ſuæ juſtam aliquam cauſſam habeat, peccat: licèt non tam graviter, ut is, qui novit, ſe malum eligere. Qua de re videndum eſt, quid ſcribat Ariſtoteles lib: 3.* Ethicorum. *Nam id, quod tu ex libro 5. ad regulam iſtam conſtituendam affers, de iis, qui, juſta agentes, nec tamen modo quodam & fine, juſtè agere non cenſentur, te iuvare non poteſt. Contrariorum enim, (ut vulgò hæc regula intelligitur) tunc eadem eſt diſciplina, cum utrobique eadem ratio locum habet. Quod hîc minimè contingit. nam ratio non juſtæ ignorationis nullum locum habet ad concludendum, eum, qui juſta agat, licet non eo mo-*

eo modo & fine quo debet, juſtè tamen agere; quem omnino habet, ut dixi, ad demonſtrandum, eum, qui mala eligat, aut faciat, licèt non eo fine, ut malè agat, vel ſaltem ſciens ſe malè agere, peccare tamen & vituperatione dignum eſſe. Non eſſe autem horum contrariorum in hac ipſa re, qua de agimus, eandem diſciplinam, vel id oſtendere videtur, quòd, ut pecces, ſatis eſt ſine ulla controverſia, ſi ſcias te malum aliquod committere, etiamſi in alium finem, quàm, ut leges infringas, id committas. ſed, ut juſtè agas, non ſatis eſt, ſi ſcias, te juſta facere, niſi præterea idcirco ea facias, ut legibus pareas. Quinetiam vix quemquam negaturum arbitror, ad juſtè agendum bonam mentem ſeu (quam vocant) bonam intentionem non eſſe ſatis. cum tamen ad peccandum mala mens ſatis omnino eſſe videatur. De loco Platonis in Symp: quem ad eandem tuam regulam ſtabiliendam citaſti, nihil affirmare auſim, cum librum non habeam. Sed quantum ex verbis ipſis, quæ protuliſti, intelligi poteſt, apparet, Platonem ibi de iis loqui actionibus, quæ per ſe ſunt indifferentes, id eſt, nec bonæ nec malæ. quales ſunt illæ quæ ibi commemorantur, bibere, canere, colloqui. in his enim modus tantùm eſt, qui eas malas, vel bonas efficit. id quod noſtri quoque theologi cenſuerunt. Verùm nos loquimur de actionibus per ſe malis. nec, utrùm illæ ſint malæ necne, dubitamus. ſed quantumvis malæ ſint, quærimus, an is peccet, qui ita agit, credens interim ſe bene agere; ſive, an is peccet, qui malum eligit, cum putet, ſe eligere bonum. Itaque tandem

pluribus de cauſſis non videtur argumentum tuum rectè concluſum, aut ullam vim habere ad perſuadendum, neminem eſſe, qui peccet. Verumtamen ea examinanda ſunt, quæ, tamquam ad meas exceptiones reſponſurus, deinceps addis. in his enim major aliqua vis, quàm in ipſo argumento, eſſe fortaſſe poteſt. Ais igitur, dicere, nobis inſitum eſſe, ut in utile rapiamur, cum tamen intelligamus, honeſtum præeligendum eſſe, nihil aliud videri, quàm illud veriſſimum principium funditus evertere. Quomodo enim, *inquis*, omnia bonum appetunt, ſi quod præeligendum, & conſequenter majus bonum eſt, non etiam magis expetitur? *Hic Vtilis nomine, ſi velis contra me loqui, neceſſe eſt omne bonum intelligere, quod Relativum nominavi; Honeſti verò, quod Per ſe bonum dixi. Iam nihil omnino abſurdi in eo eſt, ut quis cognoſcat, aliquid fieri potiùs debere, & interim tamen quidpiam aliud ſibi magis bonum eſſe exiſtimet; immo illud ſibi malum, hoc verò bonum eſſe credat; unde fiat, ut hoc faciat, illud verò omittat. Nam & quotidiana ipſa experientia atque uſus id nos plus ſatis docet. & hinc eſt vulgatiſſimum illud apud Poëtam, quod jam diu in proverbium abiit,* Video meliora proboque; Deteriora ſequor. *Melius enim & Deterius hîc eadem ratione dicuntur. & Deteriora vocantur, quæ prava ſunt, & abſolutè mala; quemadmodum Meliora, quæ ſunt recta, & abſolutè bona. Sed durum tibi videtur, quemquam aliquid potiùs eligendum cenſere, & id tamen non magis expetere. Fal-*

lacia

lacia παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν hic quoque, ni fallor, eſt. Si quidem verbum Eligendi *duplicem ſignificationem habere poteſt; prout vel ipſius eligentis ratio habetur, vel non habetur. Aliud enim eſt* Sibi eligere, *Aliud verò* ſimpliciter Eligere. *Sæpiſſimè autem verbum* Eligendi, *licèt ſimpliciter prolatum, ſibi eligendi ſignificationem habet. Si igitur hoc ſenſu verbum illud a te uſurpatur, fateor, honeſtum, id eſt rectum ſeu per ſe bonum a nobis præ relativo bono eligendum non intelligi, quin magis etiam expetatur. Verùm hoc ſenſu non intelligimus, honeſtum potiùs eligendum eſſe, niſi priùs nobis perſuadeamus, illud, bonum nobis futurum. Quod ſi aliquando, quamvis ita nobis perſuaſum non ſit, tamen id potiùs facimus; hoc non ideo fit, quia illud nobis ipſis potiùs eligendum intelligamus, & ſic etiam magis expetamus; ſed quia nihilominus faciendum omnino eſſe nobis perſuademus; & ſic illud alterâ illâ, id eſt abſolutâ verbi* Eligendi *ſignificatione potiùs eligendũ intelligim⁹. quæ ſignificatio in verbo græco* προαιροῦμαι, *quo & Ariſtoteles, & alii in univerſa de moribus tractatione utuntur, quodq́; ipſe, ut arbitror* Præeligendi *verbo reddere voluiſti, aliquantò magis conſpicua eſt, eâq́; ſine dubio, non autem priore illa, quam* Relativam *nominare poſſum⁹, (idem enim hic nimirum, quod in bonis, quæ electionis ſunt objecta, accidere neceſſe eſt) prædicti ſcriptores verbum illud uſurpant. Hac igitur verbi* Eligendi *non relativa, ſed abſoluta ſignificatione retenta, nulla eſt repugnantia inter hac duo, Aliquid*

præ-

præeligendum ſeu potiùs eligendum intelligere, aut etiam reipſa eligere, & tamen aliud quippiam magis expetere. Hoc enim appetitus, ut ipſum verbum indicat, omnino eſt; illud verò rationis. hoc bonum relativum prorſus requirit; illud abſoluto bono ſatis habet. M. Attilius Regulus, cum ad exquiſita ſupplicia, ut ait Cicero, ſciens prudens Carthaginem Româ proficiſceretur, nec ſupplicia ſanè, nec profectionem illam expetebat; niſi fortè de ingente aliquo bono, quod ea ratione adepturus eſſet, cogitabat. ſed, ut veriſimile eſt, apud ſuos in ſua patria, quam tantopere diligebat, & eſſe, & quàm diutiſſimè felix vivere plurimùm & potiſſimùm cupiebat. Vicit tamen recti faciendi firma opinio ſui ipſius boni inſitam vehementemq; cupiditatem. Quamobrem, quod poſtmodum infers, bonum per ſe expeti, & idcirco quod majus bonum ſit, magis etiam expeti neceſſe eſſe, veriſſimum eſt, ſi de bono relativo loquamur, quemadmodum te hîc loqui planum facit illud, quod deinde ſubjungis de perfectione, quam is, qui bonum aliquod apperit, ex eo quærat. Alioqui, quod rectum eſt, majus bonum cenſebitur, quàm id quod dumtaxat nobis eſt bonum, id eſt dignius ac præſtantius. nec tamen magis expetetur hoc, quàm illud. immo illud, ſi propriè loqui velimus, expetetur, hoc verò minimè, donec aliqua ratione conſtiterit, id, quod rectum eſt, facienti bonum etiam eſſe. Atque, ut aliam interim quandam ὁμωνυμίαν *vitemus, animadvertendum eſt, me verbum* Expetere *in verbis tuis pro* Appetere *accipere. quemadmodum illud a te ipſo acceptum fu-*

iſſe

iſſe neceſſe eſt; niſi in tua ratiocinatione terminos, quod ajunt, mutatos eſſe dicamus. Hoc autem dico, *quia alioqui nonnulla inter hæc duo verba (ut opinor) differentia eſt,* Quandoquidem Expetendi *verbum non modo, ni fallor, appetitum, id eſt cupiditatem (ut ſemper fortaſſis verbum* Appetendi*) alicujus rei ſibi bonæ, ſed ſimplex etiam quoddam alicujus rei eligendæ (jam enim in quem ſenſum* Eligendi *verbum hic accipi debeat dictum eſt) propoſitum ſignificare poteſt.* Nam *ſecundùm hanc ſignificationem poteſt quidpiam non ſolùm potiùs eligendum videri, ſed etiam magis expeti, nec tamen fieri. cupiditate nimirum alicujus exiſtimati boni ſui ad aliud quidpiam faciendum impellente. quod nullo modo verum eſſe poterit, ſi appetitus ipſe verbo* Expetendi *ſignificetur.* Etenim, *ſi hæc duo ſimul jungantur, ut quidpiam potiùs eligendum cenſeatur, & ſimul magis, ut majus ſuum bonum appetatur, neceſſe eſt etiam, ut id omnino fiat; cum nihil ſit, quod ad id faciendum non impellat. Si Ariſtoteles, qui in libro 7. Ethicorum hanc, quam in 3 etiam libro attingit perdifficilem quæſtionem tractat, quomodo, præſente ſcientia, poſſit quis eſſe incontinens, inter ſcientiam recti, & ſibi boni, interve bonum per ſe, & bonum relativum apertiùs diſtinxiſſet, faciliùs ejus ſolutionem vel inveniſſet ipſe, vel certè nobis tradidiſſet.* Nunc *quia non apertè ſatis diſtinguit, non parum obſcurè, ut mihi quidem videtur ac perplexè loquitur.* Concludit *tamen fateor ſatis perſpicuè a cupiditate ſcientiam obſcurari, & hominem vehementer cupidum mentis*

quo-

quodammodo impotem fieri; ut furioſis & temulentis, aut etiam dormientibus contingit. Quod etiamſi verum eſſe conceſſero (neque enim, ut ingenuè loquar, id mihi planè probatur, & cum quibusdam aliis, quæ idem Ariſtoteles in eodem opere dicit, parum convenire videri poteſt) non tamen ſequetur, recti ſcientiam, & ſic, quòd id fieri debeat, firmam opinionem cum incontinentia conſiſtere nullo modo poſſe. Conſiſtit enim ex mente ipſius Ariſtotelis eodem loco, ſaltem ab initio, donec ſcilicet incontinentia obtineat. qua ſcientia adhuc permanente, poſſet quis incontinentiæ obſiſtere. & propterea niſi id faciat, peccat. neque excuſatur, ſi poſtea eò devenit, ut hujus ſcientiæ uſum jam non habeat. id enim ipſius culpâ eſt factum. Cæterùm, quòd ex ſententia Platonis ſtatuis, omnem mali electionem ab ignoratione proficiſci, unde conſtare poſſit, nullum eſſe crimen in eo, qui malum eligit; ubi enim ignoratio, ibi nulla culpa videtur eſſe. Ad hoc, inquam, reſpondeo, ſi Ignorationis nomine ea tantùm ignoratio intelligitur, qua, aliquid pravum eſſe, ignoramus, Platonicam iſtam opinionem minimè veram eſſe. cum certiſſimum ſit, quemadmodum multi idcirco graviſſimè delinquunt, quòd quid pravum, quid rectum ſit ignorant, unde meritò extitit ſententia illa a te allata, quæ eſt apud Comicum, Homine imperito nihil quidquam injuſtius; ſic complures multa facere ſive eligere, non ignorantes interim, ea prava eſſe, nec porrò fieri debere. Hinc apparet, nullo modo admittendum eſſe, quod ais, malitiâ nos agere non poſſe,

quia finis ſemper obtineat rationem boni. Illud enim bonum, cujus rationem finis actionis obtinet, plerumque non opponitur malitiæ. ſiquidem plerumque bonum iſtud, non id, quod rectum alioqui dicitur, & bonum per ſe a me appellatur, ſed relativum eſt bonum. Neque verò ea ratio, quam ex ipſo Platone in Menone affers, quidquam contra hanc manifeſtiſſimam veritatem concludit. *Quod enim ait, unumquemque arbitrari mala obeſſe, falſiſſimum eſt, ſi Mala, prava ſignificant. Quid enim impedit, quo minùs quis arbitretur, exempli cauſſâ, latrocinium rem eſſe ſummopere pravam, & tamen ex eo ſe maximam utilitatem conſecuturum exiſtimet? Quapropter, quod infert, neminem miſerum eſſe velle, nullum locum hic habet, cum opinione hominum, ex pravitate miſeriam conſequi, minimè ſit neceſſarium. Quamquam, neminem miſerum eſſe velle; verum quidem omnino eſt, ſi per ſe tantùm; ſed non eſt omnino verum, ſi per accidens quoque id intelligi debeat. Tantam enim in quibusdam (ut fortaſſis in Regulo habuit, de quo ſupra dixi) rectum atque honeſtum vim habet, ut potiùs ea eligant, & faciant, ex quibus ſe miſeros fore opinantur, etiamſi ipſam miſeriam per ſe alioqui ſummè oderint, quàm ut ab eo, quod rectum & honeſtum eſſe exiſtimant, quidquam recedere velint. Quodſi Ignorationis nomine ea etiam ignoratio intelligitur, qua neſcimus, mala, id eſt prava nobis obeſſe, veriſſima eſt opinio iſta Platonis, omnem mali electionem ab ignoratione proficiſci. Pro conceſſo enim ſumo (quod & diſputatio noſtra*

requi-

requirit, & tu alioqui fruſtra Platonis dicta commemoraſſes) Platonem hic Malorum nomine Prava intelligere. ea enim ideo eligit quiſpiam, vel quia ignorat eſſe prava, vel quia noxia eſſe non novit. tametſi ipſe Plato ejus ignorationis tantùm, quòd ſint noxia, videtur rationẽ habuiſſe. Nempe quia fortaſſis quærebat non ſimpliciter, cur eligantur prava; ſed cur eligantur, etiamſi parva eſſe cognoſcantur. & inquit cauſſam eſſe, quia ignoratur, quòd ſint mala; plena quadam ſignificatione hoc loco Malorum nomen uſurpans; ut videlicet ea ſignificet, quæ prorſus ſunt mala, id eſt non ſolùm prava ſed etiam noxia. Namque in hunc ſenſum eo nomine accepto, quiſquis ignorat, prava ſibi obfutura, is ſimul ignorat, prava eſſe mala; quamvis interea ſciat eſſe prava, & idcirco minimè fieri debere. Si enim, quemadmodum hoc ſcit, ſic etiam ſciret, ea ſibi obfutura, fieri non poſſet, ut ea eligeret. Itaq; ex hac veri damni, quòd ſecum mala, id eſt prava, afferunt, ignoratione, cum alioqui ſcientia ipſius pravitatis adeſt, omnis electio malorũ ejuſmodi oritur. præſertim, cum hujus generis ignoratio latiùs etiam pateat, ſtultè opinantibus præterea iis, qui prava faciunt, ea multum ſibi profutura. Quocirca meritò, ut a te citatur, dictum eſt ab Euripide, malitiam magnæ ſignum eſſe imperitiæ. Sed non excuſat crimen ignoratio iſta, quantacumq; illa tandẽ ſit; cum ſcientia illa, ſaltem a principio, adſit, quòd prava ſint prava, & idcirco fieri non debeant. Teſtimonium Ariſtotelis, quod citas ex lib: 3. Ethicorum cap: 5. quaſi ille affirmet, neminem ſponte eſſe malum,

con-

contrarium, meo judicio, planè probat. Nam ex duabus ſententiis, quæ ſenario illo continebãtur, οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ, alteram videri ait falſam, alteram autem veram. nempe falſam priorem, quòd nemo ſponte malus; poſteriorem autẽ, quod nemo invitus, beatus, veram. quemadmodum & antecedentia & ſequentia verba apertiſſimè oſtendunt. Antea enim proximè dixerat, in nobis eſſe, ut ſimus probi, aut improbi. Poſtea verò illico disertè ſcribit, beatum neminem invitum eſſe. De ſententia Platonis ex lib: 5. de legibus deſumpta, quòd ſcilicet nemo ſponte ſit injuſtus, nihil ſtatuere poſſum; cum, ut dixi, Platonis opera ad manum non ſint. Verumtamen conjicere licet, Platonem dicere voluiſſe, neminem eligere, ut injuſtus ſit propter ipſam injuriam. quod ſanè veriſſimum eſſe judico; niſi quis injuria afficiendi nimia aſſuetudine ita corruptus ſit, ut ipſâ injuriâ delectetur. alioqui enim non per ſe ipſa injuria eligitur; ſed per accidens, aut ſecundũ quid; quatenus ſcilicet ex ea inferenda aliquid commodi aut capimus, aut, nos capere, credimus. atq; hoc ſenſu verum etiam erit, neminem, qui videlicet planè corruptus non ſit, & homo quodammodo eſſe deſierit, ſponte eſſe malum. Malitia enim ſeu pravitas ipſa per ſe nequaquam eligitur; ſed propter aliquod bonum, quod inde ad ſe redire homines arbitrantur. De ſententia Galeni, quam profers, quaſi is in libello de cognoſcendis curandisq; animi affectibus ſentiat, peccata hominum a falſa opinione proficiſci, id

 eſt, ab

eſt, ab eo, quòd quis falsò id rectum eſſe exiſtimat, quod eſt pravum, nihil habeo, quod vel negem, vel affirmem; cum & libello illo, & omnibus Galeni libris deſtituar. Sed tamen crediderim, Galenum non intellexiſſe, hanc cauſſam peccatorum eſſe perpetuam; verùm ſæpe fieri, ut ob falſam iſtam opinionem homines peccent, adeò, ut flagitioſiſſimi etiam homines, non quidem omnes, ſed aliqui, ſe optimos eſſe arbitrentur. tametſi, ut eius ſententia a te refertur, de flagitioſiſſimis quibusque id ſe animadvertiſſe ille dixerit. Namque, etiamſi (quod vix credo) ad hũc planè modum locutus fuerit ipſe Galenus; tamen adhibendam eius verbis interpretationem aliquam eſſe arbitror; ne alioqui id ſe animadvertiſſe eum dicentem faciamus, quod perſpicuè eſt falſum. Siquidem non flagitioſiſſimi modò homines, ſed mediocriter etiam flagitioſi permulti, ſe non optimos, immo ne bonos quidem eſſe ingenuè & fatentur, & agnoſcunt; quamvis ſua vitia non penitus perſpecta habeant; præſertim ſi ea circa utilitates & honores verſentur. Neque enim facilè avarus aut ambitioſus, & quiquis iis vitiis laborat, quæ, tamquam rivuli, ex his fontibus manant, ſua vitia nota habent. Latent enim quodammodo vitia iſta cum alias ob cauſſas, tum ob hanc, quòd perpetuò hominis animum obſident cupiditates iſtæ. At, qui iis vitiis ſunt dediti, quæ circa voluptates verſantur, ubi intemperantia & incontinentia potiſſimùm apparet, & quædam remiſſiones atque intercapedines ipſius cupiditatis dantur, facilè ipſi ſua vitia bene norunt. ac

com-

complures etiam ex ipſis, ubi aut remiſit, aut ſatiata cupiditas eſt, qua modò tenebantur, ſe ipſos graviter culpant atque accuſant, eosq́; vehementer laudant, qui temperantes aut continentes ſunt. Iam quod addis, non aliam ob cauſſam fieri, ut, quod nunc nobis probatur, idem mox diſpliceat, niſi quod modò ſub boni, modò ſub mali ratione, ſeſe nobis offerat; animadvertendum eſt, quid nobis aliquid probari, quidve diſplicere intelligas; quid item bonum, quid malum voces. Nam *ſi Nobis probari, idem apud te eſt, quod Reipſa a nobis eligi, Diſplicere autem, Reſpui, dico fieri poſſe, ut aliquid bonum nobis videatur, nec tamen id reipſa eligamus; ſive Bonum, id, quod rectum ſit, voces; ſive id, quod nobis ſit bonum. Quandoquidem & a recto reipſa eligendo poteſt nos revocare opinio, quòd id nobis nequaquam ſit bonum; & ab eo, quod nobis bonum ſit, retrahere poteſt perſuaſio, quòd non ſit rectum. Atque eadem prorſus eſt diſplicentiæ & mali ratio. Sin autem, id nobis probari, intelligis, quod potiùs eligendum judicamus, diſplicere verò, quod vitandum; cum hoc judicium ſæpe effectus non conſequatur, ut modò indicavi, & ſupra latiùs expoſui, non poteſt hoc ad quæſtionem noſtram pertinere, in qua de ipſis actionibus diſputatur. Sed poſtremò ais, in nobis quidem uno & eodem tempore diverſas ſentiri appetitiones; accidere enim ſæpe numero, ut, quod ſenſus probat, ratio deteſtetur; nihil tamen obſtare, quominus id eligatur, quod ratio bonum judicat; cum electio voluntatis ſit, voluntas autem ſubjecto a ratione non diſtinguatur. Hæc autem*

 idcir-

idcirco dicere videris, ut oſtendas, quicquid contentionis in aliqua re eligenda in nobis oriatur, id tamen ſemper eligi, quod ratio eligendum judicat; & ſic, quod apud nos boni reſpectu mali, vel majoris boni reſpectu minoris rationem habet. & propterea nullum vituperationi in actionibus noſtris locum eſſe. Atqui non omnis contentio, quæ in nobis oritur circa alicujus rei electionē, inter rationem eſt, & ſenſum; immo vix contentio vocari poteſt iſta. Simulatque enim apertè conſtiterit aliquid, quod, exempli gratiâ, dulce guſtatu eſt, eſſe mortiferum, non jam jubet ſenſus, ut id comedatur; ſed rationi oſtendenti vitam breviſſimæ delectationi anteponendam eſſe, prorſus acquieſcit. Quod ſi vel id mortiferum eſſe apertè non conſtet, vel nihilominus tamen ſenſus rationi repugnet, facilè etiam fiet, ut non ratio ſed ſenſus vincat. Nam *quod aſſeris, voluntatem, cujus eſt electio, a ratione ſubjecto non diſtingui, id in ejusmodi rebus eligendis verè dictum eſſe poteſt de voluntate non corrupta neque decepta. Verùm ſenſus objecto aliquo vehementer allectus, voluntatem corrumpere, aut decipere potens eſt. Contentio porrò vera & potiſſima, quæ in nobis oritur, cum de re aliqua eligenda quæritur, non inter rationem iſtam, quæ ſenſui opponitur, quæq; inferior ratio eſt, atque, ut dixi, hominis appetitu continetur, & beſtiis quoque aliquo modo ineſt, ſed inter ſuperiorem rationem eſt, & appetitum cui hæc ratio opponitur; quæ nullo pacto eadem eſt ſubiecto cum voluntate, a qua electio pendet. immo ſæpiſſimè voluntas appetitui adhærens*

ide-

id eligit, quod minimè eligendum ratio ſuperior judicabat; quamvis ſæpe etiam ſuperiori rationi adhærens id eligat, quod appetitus reſpuendum cenſebat. adeò ut quis id ipſum interdum eligat, quod ipſe ſibi malum eſſe opinatur. & contra id ipſum reſpuat, quod ipſe ſibi bonum uſſe putat. nempe, quia, rectum eſſe, ut ita faciat, quemadmodum ſibi perſuadet, ſic etiam re ipſa comprobare ſtatuit. Tanta enim *humanæ voluntatis libertas & vis eſt, ut non beſtiarum more illud tantum eligere cogatur homo, quod appetierit, quodvé ſibi bonum eſſe judicaverit; ſed illud etiam eligere reipſa poſſit, quod nec appetierit, & ſibi malum eſſe cenſuerit; modò id rectum eſſe, arbitratus fuerit.* Ex quo *intelligi par eſt, humanam voluntatem, cujus eſt electio, cum ipſa ratione inferiore (hæc enim ſine dubio hominis bonum quærit, & malum aſpernatur) non eſſe ſimpliciter ſubjecto eandem, etiamſi nec corrupta nec decepta fuerit, ſed ad ipſam rectitudinem conformata. cujus rectitudidinis quoniam beſtiæ, ut pote ſuperiore ratione deſtitutæ, capaces non ſunt, propterea id ſolùm ſequuntur, quod, ut ſuum bonum, appetunt. Sed tu in tota diſputatione tua hujus rectitudinis a ſuo ipſius bono diſtinctæ nullam propemodum in homine ipſo rationem habere videris, atq; id demum rectum eſſe conſtituere, quod facienti futurum ſit bonum; & quidquid homini tribuis, quod eum hac in re a beſtiis ſecernere queat, id omne in exquiſitiore ſui boni cognitione & cautione, ne ſenſus iſti externi decipiant, collocare.* Etenim *illud ipſum, quod affers, de iis,*

 qui ſe,

qui ſe, veritatis, ut inquis, tuendæ cauſſâ, ſingulari exponunt certamini, nequaquam ad hanc rectitudinem pertinet. Quamvis enim ad bonum honeſtum alios ſecutus hoc referas, ὁμωνύμως tamen id facis. quandoquidem in tuis verbis, ſi ea vera eſſe debent, Honeſti nomine non id, quod rectum, ſed, ut ſic dixerim, honoratum ſit, intelligere oportet. Nec enim revera, ut ipſam veritatem tueatur exponet ſe quiſquam ejusmodi diſcrimini; ſed ut honorem decusq; ſuum aut conſervet, aut etiam augeat. Quare non recti, ſed ſui boni cauſſâ id facit. Ex quo fit, ut multi quantumvis norint, ſe injuſtam cauſſam defendere, ſingulare certamen non modò provocati ſed ipſi ſua ſponte ſubeant, & alios provocent. Fateor equidem, ſi hominis natura ſimpliciter & per ſe conſideretur, id eſt, nullo cultu, nulla prorſus diſciplina adhibita, facilè fieri poſſe, ut recti & pravi a ſuo ipſius bono & malo diſtincti, aut nullum, aut exiguum diſcrimen homo habeat. Sed præter quàm quod ipſi homines ſeipſos erudierunt, atque excoluerunt, Deus etiam ab ipſo initio humanum genus oraculis ſuis recti & pravi iſtius cognitione imbuit; cum prius admirabili planè conſilio ei talem mentem indidiſſet, quæ illius potiùs, quàm ſui ipſius boni & mali rationem habendam judicaret. Nam absque hoc profectò nec virtuti, nec vitio, eòq; nec laudi, nec vituperationi, iisve, quæ hæc conſequuntur, præmio & pœna locus eſſe potuiſſet.

Hæc erant B. præſtantiſſime, quæ in præſentia de tota hac quæſtione ad te ſcribenda, tuisq;

argu-

argutis rationibus opponenda ducebam. quæ ſi minus tibi ſatisfecerint, haud ſanè mirabor; cum mihi neminē adhuc ex varii generis non paucis ſcriptoribus, qui nodum hunc ſolvere tentarunt, legere contigerit, in quo non aliquid, idq́ magni, ut mihi quidem viſum eſt, momenti deſideraverim. Quamquam ita mihi (temere fortaſſis & arroganter) perſuadeo, ſi quod ſentio, planè etiam ac perſpicuè eloqui poſſem, futurum, ut non tibi ſolùm, qui & facili & exculto admodum es ingenio aliisq́ tui ſimilibus, ſed etiam omnibus, qui nec planè rudes, nec pertinaces eſſent, meam ſententiam & rationem tantæ controverſiæ decidendæ probarem. Mihi quidem ipſi, annos abhinc circiter undecim, ex quo hac de re ſeriò cogitare cœpi, in dies magis adeò illam probavi, ut in clariſſima veritatis luce jam dudum verſari mihi videar; nec quidquam ſit, quod in univerſa hac diſputatione me ſuſpenſum ulla ex parte detineat. Vtinam id tibi quoque aliquando eveniat. Quod profectò fiet, ſi ingenium eruditionemq́ tuam ad fundamentum totius moralis philoſophiæ, omnisq́ adeò pietatis & religionis (nam de eo, ut probè noſti, hîc agitur) ſtabiliendum, non autem evertendum aut labefactandum converteris. Vt autem apertiùs videas, quanti ego hujus quæſtionis veritatem faciendam cenſeam, mitto tibi theſes (ut vocant) quaſdam meas de cauſſa & fundamento in ipſo homine fidei in Deum, quas a me extorſerunt quodammodo alia quædam illius Itali noſtri viri nobilis, cui mecum, ut ſcis, de religione parum convenit, eadem de

quæ ſcriptæ & mihi ab ipſo, ut de eis coram amicis quibusdam diſputaremus, oblatæ, quæ quamvis ſæpius tum ex privatis monitionibus meis, tum ex ipſis diſputationibus noſtris emendatæ ab ipſo & correctæ fuerint, nullo tamen modo mihi ſatisfacere umquam potuerunt. Vale amice optime ac ſuaviſſime. & ſi quid fortaſſe, dum tuas rationes, & teſtimonia refellere ac diluere conor, imprudenti mihi excidit, quod tuum animum offendere queat, id amicitiæ noſtræ prorſus condonatum velis. Ex agro Paulicoviano 5. Cal. Ian: 1584.

AD MATTHÆUM RADECIUM OLIM SECRETARIUM Ampliſſimæ Reipublicæ Gedanenſis.

EPISTOLA I.

Salutem a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, &c.

Quatuor ab hinc dies redditæ ſunt mihi, Domine ac frater in Domino plurimum colende, litteræ tuæ penultima die menſis Auguſti datæ. ad quas, ſimul atque otium aliquod ſum nactus, reſpondendum mihi cenſui, quamvis nondum certum ullum

ſum nuncium haberem. Videbam enim te, non tua ſolùm, ſed aliorum etiam fratrum, qui iſthic ſunt, cauſſâ vehementer cupere, ut primo quoque tempotempore, ſententiam meam, de communione veſtra nec ne inſtituenda, litteris ad te datis, liberè aperirem. Primùm igitur ſummas gratias tibi ago, quòd me necdum de facie notum tam amanter per litteras prior ſalutare volueris, & me idem erga te facere cogitantem præveneris, ac diutinam hac in re negligentiam meam mihi excuſseris. Iam diu enim, id eſt, ex eo tempore, quo Cracovienſibus fratribus de vobis aliquid ſignificatum eſt, & pietas, & virtus tua mihi ſatis nota fuit. Quare tanti viri amicitiam mihi conciliare maximopere jam tum expetivi, ſperans fore, ut ipſa amicitia noſtra ad Dei gloriam, & nonnullorum ſalutem promovendam, non parum momenti, Deo ipſo bene juvante, eſſet allatura. Et ſanè, niſi ſæpius ſperaſſem, idq́ variis de cauſſis, futurum, ut iſthuc ad vos proficiſcerer, & aliquot diebus vobiſcum eſſem, ego meis litteris tuas antevertiſsem. Doleo equidem, me eum non eſse, quem vos animo concepiſtis, niſi quòd revera, ut de me audiſtis, nulli ſectæ ſum penitus addictus, & quamvis ad eam eccleſiam, quatenus bona cum conſcientia potui, me prorſus adjunxerim, quæ cæteris purior mihi eſt viſa, non tamen alias vel condemno, vel ulla ratione aſpernor, ſed omnes, in quibus vox præceptorum Ieſu Chriſti Domini noſtri reſonat, atque exauditur, licèt in quibuſdam dogmatis, quæ ad ipſa præcepta non pertinent, non rectè ſentire mihi videantur, pro

veris Chriſti eccleſiis agnoſco, & quicunque eadem præcepta conſervant, vera Chriſti membra eſſe ſtatuo. Interim tamen eos minimè probo, qui dogmatum religionis noſtræ ad ſalutem non neceßariorum veritatem inquirere negligunt. Sunt enim multa, licèt non neceßaria, tamen apprime utilia, & ex quibus bene cognitis fit, ut Ieſu Chriſti præcepta (quæ in re, ut dixi, univerſam Chriſtianam pietatem pono) multò faciliùs ſerventur. Immo vigent hodie etiam in iis eccleſiis, quæ præceptorū Chriſti veram cognitionem habent, dogmata quædam, quæ licèt per ſeipſa ſalutem planè non adimant, tamen vix eorundem præceptorum conſervationem admittunt, ſine qua nulla ſalus eße poteſt. qualia ſunt ea, quæ ad juſtificationem noſtram, & divinam providentiam, humanasq́; vires, in pietatis negotio pertinent. Multò autem magis eos vitupero, qui cum ejusmodi dogmatum, quæ ad pietatem maximè conducunt, veritatem teneant, eam tamen non modò alios docere non ſtudent, ſed prorſus diſſimulant, ac ſilentio ſupprimunt; nec ſeſe palàm iis cœtibus conjungunt, in quibus præter veram cognitionem mandatorum Chriſti, ea veritas retinetur. Verùm longius evagor, quàm propoſitum mihi fuerat. Itaque jam ad ſententiam meam de communione veſtra, nec ne inſtituenda exponendam accedo, quod ea libertate faciam, quam & tu a me requiris, & res ipſa omnino poſtulat. Ego igitur, nondum videre poſſum, quid vos a conveniendo, a precibus ſimul habendis, a verbo Dei in conventibus veſtris explanando, & adhortationibus ad

bus ad vitæ innocentiam & ſanctitatem proponendis, a memoria denique mortis Chriſti pro nobis celebranda, retrahere debeat, cum hæc partim ab ipſo Chriſto, ejusq; apoſtolis in perpetuum mandata & præſcripta fuerint, partim ejusmodi ſint, ſine quibus, propter humanam fragilitatem, neceſſe tandem ſit, ut omnis charitas, & veræ pietatis ſtudium refrigeſcat, ac propemodum intereat. Quare, ſi vobis, ut ſcribis, & mihi penitus perſuadeo, nihil niſi animarum ſalus, cordi eſt, omnino, (ut quidem mihi videtur) curare debetis, ut iſta a vobis non omittantur; illa Apoſtoli verba præ oculis habentes, conſideremus invicem in provocationem charitatis, & bonorum operum, non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibusdam, ſed conſolantes, & tantò magis, quantò videtis appropinquantẽ diem. *Nam quod quidam ex vobis ajunt, poſt Apoſtolorum tempora ſecutam fuiße defectionem, & propterea ſine ſpeciali mandato communionem inſtaurandam non eſſe, & qui id tentarunt, adeò confuſum habere ſermonem, ut alii alios non intelligant. Primùm animadvertendum eſt, defectionem iſtam non fuiſſe ejusmodi, quæ nullam Eccleſiam aſpectabilem reliquerit, & fundamentum quod eſt Chriſtus Ieſus ſubtraxerit. Vbicumque enim Chriſti doctrina, quod ad eius præcepta attinet, illibata conſervata fuit, ibi ſine dubio ipſe Ieſus Chriſtus fuiſſe verè dici poteſt. nec, donec idololatria in univerſum Chriſtianorum (qui appellabatur) cœtum invecta fuit, quæ Chriſti* Heb:10.24

& A

& Apoſtolorum eius præceptis penitus adverſatur, plena fuit defectio; poſtquam cum Deo placuerit ſui cognitionem inter homines inſtaurare, & idololatriam paullatim proſternere, nihil eſt opus ſpeciali aliquo mandato ad ſacros conventus peragendos, & ita in Chriſti nomine ſeſe congregandos, ipſo Chriſto
Matt: 18, 20 *præſertim diſertè conteſtante, ubi duo aut tres congregati in ipſius nomine fuerint, ſe futurum in medio eorum. Quocirca nullo modo metuenda eſt confuſio iſta, ſi modo reverâ in ipſius Chriſti nomine conventus fiant. neque enim vel permittet ille eam exiſtere, vel talem eſſe, quæ cœtum diſſipare queat. In Chriſti verò nomine, congregabuntur revera ii omnes, qui hoc unum ſibi propoſitum habebunt, ut ei confidant, atque obediant, & quicumque hoc fecerint, pro fratribus habere velint, etiamſi alioqui in ſententiis de religione non admodum conveniant. Exempla eorum, qui poſt veram defectionem communiones memoriâ noſtrâ reſipiſcentium hominum inſtituerunt, nos potius ad eas inſtituendas exhortantur, cum vel nulla inter ipſos confuſio ſecuta ſit, vel plerumque non talis, quæ cœtus diſſipaverit. immo certum ſit, eorum communiones potiſſimam cauſſam fuiſſe, ipſorum doctrinæ longè lateq; propagandæ. Verum eſt quidem, præcipuè mentem noſtram ex præſcripto mandatorum Dei eſſe purgandam, ſed neq; hoc ſat commodè ſine apertis ex verbo Dei monitionibus iisq; frequentibus fieri poteſt, nec ſatis eſt*
Rom: 10, 10. *corde credere ad juſtitiam, ſed neceſſe eſt ore etiam confeſſionem facere ad ſalutem. Neceſſe eſt, inquam,*

ut is,

ut is, qui velit meritò verus Chriſti diſcipulus appellari, non modò mentem ab omnibus inquinamentis perpurgatam habeat, ipſaq; facta puritati iſti reſpondentia, ſed etiam talem ſe eſſe palàm profiteatur, ubicunque ejus rei occaſio & commoditas ſeſe obtulerit. quod cum multis modis fieri poſſit, nullus tamen inter eos, qui perpetui quodammodo ſunt, præſtantior modus ſeu ratio eſſe videtur, quàm frequenter cum aliis, qui tecum ſentiant, convenire, & unà cum illis exercitium aliquod tuæ religionis habere, idq; ſi per Magiſtratum liceat, in oculis omnium. Quod ſi Magiſtratus hoc nequaquam permittat, tunc occultiùs, ut ab omnibus veris Chriſtianis, ejusmodi temporibus factitatum ſemper eſt, conveniendum exiſtimo, ſi non aliam ob cauſſam, collaudandi ſaltẽ & concelebrandi Dei & Chriſti gratia. Hic enim cultus eſt illi debitus, quẽ ſi quis non præſtat, is in maximũ inter divina præcepta non leviter peccat. Turbæ & clamores, fateor, vitandi ſunt, & quàm quietiſſimè vivendũ. Sed hoc intelligi debet, quotiescũq; citra turbas ullas aut clamores Deus coli, & proximorũ ſaluti conſuli poteſt. Cæterùm, ſi ſine aliquibus turbis, & clamoribus id fieri nequit, eſt Dei gloria & hominum ſalus iſti quieti omnino anteponenda, nec aliter a communione abſtinendum, quàm ſi appareat fore, ut perſecutio aliqua gravior excitetur, quâ fiat ut omnia prorſus diſſipentur, & in pejorem ſtatum res redigantur, quàm ſi nulla communio inſtituta fuiſſet. Cavendum eſt enim omnino ab eorum ſententia, qui nolunt, hodie ullam vel eſſe, vel

eſſe

eſſe poſſe aſpectabilem Chriſti eccleſiam, quia videlicet non conſpiciantur hoc tempore dona illa cœleſtia, & ſpiritus ſancti operationes; quæ non ſolùm apoſtolorum ætate, ſed etiam poſt aliquantò fuerunt, ut Iuſtinus, Irenæus, & alii ſcriptores fidem faciunt. (unde tamen interim perſpicuum eſt, quod dixi, ſtatim poſt Apoſtolos non talem fuiſſe defectionem, quæ omnes aſpectabiles eccleſias ſuſtulerit) neque animadvertunt, conſpicua illa chariſmata ad Chriſti doctrinam confirmandam ad tempus exhibita eſſe, nec ſimpliciter & abſolutè Eccleſiæ Chriſti ſigna, ſed pro eo tēpore tantùm fuiſſe. Hæc pauca vir humaniſſime, ut tibi ſatisfacerē de hoc argumento ſcripſi, quæ ſi tibi & aliis fratribus probari intellexero, vehementer lætabor, nec erit, quod quidquam ampliùs eadem de re ſcribam. Sin minùs, aliquid fortaſſe exactiùs & uberiùs ſcribere aggrediar. Interea mei, in tuis & aliorum precibus ad Deum fundendis, mentionem aſſiduè fieri, plurimùm opto, ut ſi qua fieri poſſit, vos aliquando inviſam, & conſolationem ex veſtra in Dominum Ieſum fide, & purioris veritatis divinæ cognitione accipiam. Deus vos omnes, teq; in primis vir optime atque ornatiſſime prrpetuò juvet, & ſuis donis in dies magis augeat ac ditet. Vale Cracoviæ. die 24. Septembris 1584.

Præſtantiæ tuæ

addictiſſimus

Fauſtus Socinus.

Ad eundem Matth: Radecium
Epistola II.

Salutem & pacem a Deo patre & domino Ieſu Chriſto &c.

VIX dici poteſt, quantopere doluerim, vir eximie, & amice ac domine mihi ſummâ obſervãtia colende, quòd literæ, quas invicem alter alteri ſcribimus, tam ſerò nobis reddantur. Video enim ex litteris tuis, quibus ad meas reſpondiſti, te meas non accepiſſe, niſi duobus poſt menſibus & eò ampliùs. Ego verò tuas aliquantò etiam tardiùs accepi, id eſt, non niſi paucos ab hinc dies, cum illæ die 9. Decemb: datæ fuerint. Et ſanè optarim, ut ſi nobis (quod tu a me humaniſſimè poſtulas, & ego vehementer cupio) in hac litterarum viciſſim ſcriptione, perq́ eas inter nos collocutione perſeverandum eſt, ratio aliqua earum mittendarum inſtitueretur, qua fieret, ut celeriùs redderentur. Eam verò tu multò faciliùs ac meliùs, quàm ego, excogitare atq; invenire poteris. Inquiram tamen & ego, num huic incommodo medicina aliqua reperiri poſſit. Sed jam ad litteras tuas accedo, & quantum meæ occupationes mihi permittunt, ad eas reſpondere aggredior.

Primùm placet mihi mirum in modum, quòd erraverim ex prioribus tuis litteris colligens, aliquos eſſe inter vos, qui cœtus habendos eſſe iis, qui ex Antichriſtianis tenebris emergunt, prorſus negarent, quodq́ nemo inter vos dubitet, quin conveniendum vobis ſit, ubi & de divinis rebus ſermo inſtituatur,

Deiq́

Deiq́ verbum examinetur atque explanetur, & Deus precibus ac laudationibus communiter colatur. Nam ſi hoc conſtanter retinueris, omnia rectè ſe habebunt, & Deus ipſeq́ dominus Ieſus Chriſtus vobis aderit, quippe in ſuo nomine congregatis, vosq́ indies ad majorem veritatis cognitionem certioremq́ veſtræ ſalutis rationem ſine dubio perducet. At verò deinde non ſatis intelligo, cum apertiùs explicare conaris, quid illud ſit, de quo inter vos dubitetur, immo quod quidam ex vobis, tuq́ potiſſimùm ſatis firmiter aſſeratis; Nempe non eſſe hoc tempore eccleſiam illam apoſtolicam & primævam inſtaurandam ſine ſpeciali aliquo mandato; propterea quia defectio poſt ipſos apoſtolos plena fuerit, adeò ut ipſum quoq; fundamentum fuerit ſublatum. Non ſatis intelligo, inquam, quid vos apoſtolicæ illius primævæ eccleſiæ nomine intelligatis. Etenim, ſi, ut ex tuis verbis colligi poteſt, eam eccleſiam intelligitis, quæ nullo modo errare poſſit, idq́ ipſamet jurè ſibi perſuadere queat, nulla umquam fuit talis eccleſia, etiamſi de erroribus loquamur, qui æternam ſalutem adimere poſſunt, niſi eccleſiam ipſos tantùm apoſtolos intelligi velimus; quos ſanè in iis, quæ ad æternam ſalutem omnino pertinent, errare non potuiſſe, & ratio manifeſta, & Chriſti apertiſſima verba atque promiſſa planè demonſtrant. Cæterùm eccleſiam illam univerſam, cujus ipſi apoſtoli fundatores fuerant, id eſt, cœtus hominum Chriſtum profitentium, quotquot ab ipſis apoſtolis fuerant inſtituti, errare potuiſſe atque ſeduci, dum adhuc ipſi apoſtoli viverent, illorumq́

curam gererent, idq́ue etiam in iis, quæ ad æternam ſalutem ſpectant, ſatis oſtendunt Pauli epiſtolæ, præſertim verò ea, quam ad Galatas ſcripſit. Quod ſi non eam quidem eccleſiam intelligitis, quæ errare nequeat, ſed quæ tamen non erret, ſeq; minimè errare ſibi perſuadeat in iis, ſine quibus nemini æterna ſalus cõtingere poteſt, qualis ſine dubio apoſtolorum tempore aliqua eccleſia erat ex cœtibus conſtans, qui ab ipſis inſtituti fuerant, non video, cur talem eccleſiam inſtaurare, etiam ſine ſpeciali mandato, tentare pii homines non poſſint; immo cur talis eccleſia & poſt apoſtolorum tempora diu fuiſſe, & hodie eſſe, dici meritò nequeat. Nam quod affirmatis, poſt ipſos apoſtolos plenam defectionem fuiſſe, ſublatumq; ex eo tempore ipſum fundamentum eſſe, hoc mihi nulla ratione probari poteſt, quemadmodum in alteris meis litteris ad te ſcripſi. in quibus, ut ex ipſis tuis litteris intelligo (mearum enim nullum exemplũ mihi reſervavi) rationem etiam attuli, cur hoc mihi non probaretur. ad quam nihil mihi reſpondere videris, & tamen petis, ut aſſertionem veſtram falſam eſſe demonſtrem. cum potius, etiamſi nullam ſententiæ meæ probationem attuliſſem, jurè a vobis quærere ego poſſem, ut, quæ ita conſtanter de plena defectione & ſublato fundamento aſſeveratis, mihi demonſtrare velitis. Ratio, quam afferebam, hæc eſt; quòd ad Chriſti aſpectabilem eccleſiam (de hac enim loquimur) conſtituendam nihil aliud requiratur, quàm vera cognitio præceptorum Chriſti. In Chriſto ſiquidem, ut Paulus ait, nil niſi nova creatura valet, & 1 Cor. 7. 19. Gal. 6. 15.

obſervatio mandatorum Dei, quæ videlicet per Chriſtum dedit; fides denique quæ per dilectionem operatur. Gal. 5. 6. *Vna enim dilectione omnia Chriſti præcepta continentur. Et Iohannes ait, quòd, qui fratres diligunt, in lumine manent, & ſcandalum in eis non eſt, ſuntquè tranſlati a morte ad vitam.* 1 Ioh: 2. 10. 3. 14. *Breviter, ſi quis cognoſcere velit, ad ſalutem æternam adipiſcendam nihil aliud requiri, quàm conſervationem præceptorum Chriſti, præter multa ipſius Chriſti verba id apertè ſignificantia, & alia complura ipſius apoſtolorum dicta, legat præcipuè Iohannis primam epiſtolam; in qua id ita inculcatur, ut nemini dubitandi occaſio ulla relinquatur. Quis verò auſus fuerit negare, eam eſſe veram Chriſti aſpectabilem eccleſiam, quæ doctrinam habeat, quæ ſatis ſit ad ſalutem æternam conſequendam? Atqui & poſt apoſtolorum tempora diu fuiße, & nunc eße poſſe hominum cœtus, qui Chriſti præcepta teneant, nemo, arbitror, negare auſus fuerit. Nam quod de fundamento ſublato dicitis, intelligentes nimirum, poſt apoſtolorum tempora ſublatum fuiße fundamentum, quia cognitio vera eßentiæ Dei & perſonæ Ieſu Chriſti obſcurata & abolita fuerit, hoc & cum eo pugnat, quod modò oſtendi, ad ſalutem æternam ſatis eße Chriſti præcepta ſervare; nec ullo modo verum eſſe demonſtrari poterit.* De vera Dei & Chriſti cognitione. *Eſt quidem Deus & Chriſtus fundamentum ſalutis noſtræ; ſed non quatenus eorum eſſentiam & ſubſtantiam rectè novimus; ſed quatenus Dei voluntatem per Chriſtum patefactam tenemus. Vita æterna eſt cognoſcere patrem illum, qui eſt ille ſolus*

ſolus verus Deus, & quem miſit Ieſum Chriſtum. At in ſacris litteris Deum & Chriſtum cognoſcere, non ſignificat utriusque eſſentiam vel ſubſtantiam noviſſe, ſed voluntatem, eiq́ſe obedientem præſtare. Adde, quòd etiamſi ex Chriſti verbis illis intelligendum eſſet, cognoſci debere, quòd Chriſti ipſius pater ſit ille ſolus verus Deus; id quod nullo modo mihi videtur, quippe qui verba illa, illum ſolum verum Deum, *ut modo indicavi, per appoſitionem legenda omnino cenſeam; ut perinde ſit, ac ſi dictum fuiſſet,* qui es ille ſolus verus Deus, *non autem, ut Theodoro Bezæ placet,* ſolum eſſe verum Deum, *poſſimq́ interpretationem meam, immo & Eraſmi, & aliorum quorundam, firmis rationibus ex ipſis græcis verbis, eorumq́ propria ſignificatione petitis comprobare. ſed etiamſi, ut dixi, altera interpretatio veriſſima eſſet, tamen cognitio iſta ſine ulla controverſia usque ad tempora Concilii Nicæni, & aliquantò poſt inter eos, qui Chriſtum profitebantur, eſſe non deſiit. Per totum enim illud tempus, ut ex omnium, qui tunc extiterunt, ſcriptis liquet, ille unus verus Deus, quem paſſim ſacra teſtimonia prædicant, ſolus pater Ieſu Chriſti eſt creditus; & qui contrarium ſentiebant, ut Sabelliani, & eorum ſimiles, pro hæreticis planè ſunt habiti. Quinetiam, poſtquam opinio trinitatis perſonarum in una Dei eſſentia, qualem Antichriſtiana eccleſia defendit, invecta eſt, & totum ferme Chriſtianum orbem occupavit, adhuc ipſi patri prærogativa quædam eſt reſervata, ut non immeritò, illa etiam falſa opinione conſiſtente dici*

poſsit, Patrem pro illo ſolo vero Deo fuiſſe agnitum. Sed non eſt nunc hac de re latiùs explicandi & diſſerendi tempus. præſertim cum ego non negem, nec negare mihi ſit opus, ſub Antichriſto plenam defectionem fuiſſe. Atqui ego Antichriſtum, illum ſcilicet magnum, hominem illum perditum, a Paulo apoſtolo potiſsimùm prædictum, non antè extitiſſe judico, quàm Romani epiſcopi primatus extitit. Nam etiam tum primùm Chriſti præcepta paſsim convelli cœperunt, & pro vero Dei cultu idololatria aliqua induci. Antè verò, quàm homo ille perditus a Paulo prædictus, & ſic, ut ego interpretor, epiſcopi Romani primatus extiterit, etſi ego nihil dubito, plenam defectionem non fuiſſe, hoc tamen nihil ad rem pertinet, de qua loquimur. Nam ſi ulla vis eſt in ratione hac plenæ defectionis, ſatis eſt, eam demum extitiſſe, noſtrumq́; ſæculum in eam incidiſſe. Verùm quid vetat, quominus hodie inſtaurari apoſtolica eccleſia poſsit ſine ſpeciali mandato, etiamſi plena defectio jam extiterit, & ad hæc uſque tempora pervenerit? immo inſtaurationi quodammodo locus non eſſet, niſi plena defectio jam extitiſſet, & eccleſia collapſa eſſet. Neque enim defectio iſta ea abſtulit, unde inſtaurari eccleſia poſſit. Summâ enim Dei providentiâ & conſilio admirabili factum eſt, ut apoſtolica ſcripta conſervata fuerint, ex quibus, qualis vera eccleſia eſſe debeat, facilè intelligi poteſt. nec ſolùm conſervata ſunt, ſed omnium, qui Chriſti nomine appellantur, conſenſu recepta, & pro divinis habita. Nec eſt quòd quis cauſſetur, ea obſcura eſſe, neque eorum ſenten-

Quando Antichriſtus extiterit.

De plena defectione & Eccleſiæ inſtauratione.

ſententiam percipi poſſe, niſi Deus peculiari aliqua ratione, de qua nobis conſtet, mittat, qui illa explicet atque explanet. Namque ab omni veriſimilitudine abeſt, apoſtolos ea ſcripſiſſe, quæ per ſe ſatis aperta non eſſent, nec ullo modo credendum, Deum, poſtquam primi illi nominatim a Chriſto ad ſuam fundandam eccleſiam miſſi defecerunt, non curaſſe, ut aliquod monumentum ipſorum doctrinæ perpetuò extaret, unde ſemper vera Chriſti religio, quæ ubi eſt, ibi veram quoque Chriſti eccleſiam eſſe oportet, peti poſſet. Quod ſi tamen factum eſt, ut apoſtolica ſcripta a pleriſque diu intellecta non fuerint, id non illorum obſcuritati, ſed hominum vel malitiæ, vel perquam exiguo pietatis ſtudio tribuendum eſt. & cum Paulo dicendum, quòd ſi Chriſti evangelium & apoſtolorum, (quod ſine dubio apoſtolicis ſcriptis continetur,) opertum eſt, iis, qui pereunt, eſt opertum, quibus Deus hujus ſeculi mentes excæcavit. Quamquã quidquid mali & defectionis inter Chriſtiani nominis homines extitit, aliunde potiùs, quam ex non intellectis, quantùm ſatis erat, apoſtolorum ſcriptis ortum eſt. Immo auſim ego aſſerere, eos, qui primi omnium eos errores in Chriſtianum orbem invexerunt, quibus æterna ſalus convellitur, & Chriſti eccleſia diruitur, avaritiâ, aut ambitione, aut certè aliquo alio injuſto animi affectu, & ſimul ſuæ mentis vanitate ductos, ea pro divinis præceptis, atque ſententiis & dogmatis vulgo obtruſiſſe, quæ cum apoſtolicis aliisq; antiquioribus ſacris ſcriptis minimè convenire, ipſi neutiquam ignorabant. Nam

2 Cor: 4. ℣ 3, 4.

neque aliunde factum eſt, ut, cum ipſi cæteris præeſſent, omnia ſacra verba in Eccleſia eâ linguâ recitari non deſtiterint, quam non amplius vulgus intelligebat, & tandem lectione ſacrorum librorum plebs univerſa interdicta fuerit. Non eſt igitur, quod dubitemus, quin, poſtquam Deo benigniſſimo viſum eſt, ut paſſim legi cæperint ſcripta apoſtolica, idq́; ut olim, eâ linguâ, quam cunctus populus intelligat, ſimul etiam ab eodem Deo nobis reſtitutum fuerit, quo collapſam Chriſti eccleſiam inſtaurare, citra ullum aliud ſpeciale mandatum, omnino poſſimus, atque adeò debeamus. Iam quod addis, veræ eccleſiæ Chriſti & credentium ſigna eſſe in Chriſti nomine miracula facere, quæ cum hodie non fiant, certum ſit apoſtolicam eccleſiam ceſſaſſe. Primùm hoc oſtendere poteſt, nullam extare hodie talem eccleſiam, non autem non eſſe conandum, ut eam inſtauremus. quamquam video, te hoc ipſum contendere, nullam eſſe hodie talem eccleſiam; de quo poſtea explicatiùs aliquid dicam. Deinde, ſi rectè ratiocinaris, concludendum eſt, neminem hodie eſſe, qui in Chriſtum credat; & ita, cum ſine Chriſti fide ſalus æterna nemini a Deo offeratur, neminem ſalutis æternæ certam ſpem habere poſſe; aut certè fruſtra quemquam hodie de Chriſtiana religione vel loqui, vel etiam cogitare. Quid enim? Numquid chriſtiana religio ſine fide in ipſum Chriſtum conſiſtere poteſt? Atqui tu ipſe concedis, dari hodie, aut certè dari poſſe, qui Chriſti nomine invocato ab injuſtitia recedant; ergo & qui in Chriſtum credant. Quomodo enim, inquit

Pau-

Paulus, eum invocabunt, in quem non credant? Et ſanè ex ſuperiore tua ratiocinatione, junctis iis verbis, quæ ſcribis, nullam firmiorem videri regulam, quàm quòd apud omnes nationes, qui Deum metuit, & juſtitiam exercet, ei acceptus ſit, niſi iſta de Chriſti nomine invocando & addidiſſes, & repetiiſſes, potuiſſet quiſpiam non omnino injuriâ ſuſpicari, te in ea ſententia eſſe, ut nemo hodie adhuc ſit, qui in Chriſtum credat; eos tamen fore ſalvos, qui alioqui Deum metuant, & juſtitiam exerceant. quicquid tandem de Chriſto ejusvé religione noverint, aut perſuaſum habeant. Quam ſententiam ego & falſam & pernicioſam admodum eſſe arbitror. eamq́; hic refellerem, ſi vel tantum otii eſſet, vel te ab ipſa alienum eſſe, penitus perſuaſum non haberem. Te tamen rogo, ut apertiùs aliquantò, quid hac de re ſentias, ad me ſcribere velis. id enim (mihi crede) non ſine utriusque noſtrum fructu & utilitate futurum eſt; quæcumq; tandem revera ſit ſententia tua. Sed urges, ut apparet, planè nullam dari hodie eccleſiam, quæ primævæ illi apoſtolicæ ſimilis ſit; vel ob hoc, quòd nota iſta & teſſera apoſtolicæ eccleſiæ abſit, faciendi miracula. aut certè, hac nota & teſſera abſente, temerarium eſſe aſſerere, hodie talem eccleſiam inveniri. Hoc verum eſſet, ſi nota iſta & teſſera perpetua futura fuiſſet; ſed non futuram fuiſſe ejusmodi, jam ex eo oſtendi, quòd alioqui nullus hodie eſſet, qui in Chriſtum crederet; in ſe enim credentibus nominatim ea a Chriſto adjecta eſt. Adde, quod cauſſa, cur adjecta fuerit, ſatis manifeſta eſt; ea videlicet,

Vtrum ſigna quæ credentes ſequi debeant, perpetua eſſe debuerint.

delicet, quam ipſe attingis, ut Chriſti doctrina confirmaretur, quod cum jam factum fuerit, ceſſat cauſſa iſta; & propterea nihil eſt, cur effectum poſtulemus. Nam quod reſpondes, *illuſtratam quidem & confirmatam fuiſſe Chriſti doctrinam; ſed certa etiam ſigna illi fuiſſe adjecta, tamquam ejus veras notas & teſſeras; hoc nihil aliud eſt, quàm eodem revolvi, atque, ut dialectici loquuntur, principium petere. Siquidem nego, ſigna iſta, ut veram, id eſt perpetuam notam & teſſeram, Chriſti doctrinæ ab ipſo fuiſſe adjecta, ſed tantùm pro tempore ad eam confirmandam addita. Quinetiam affirmo, ea, ſi perpetua fuiſſent, religionis rationi obfutura, & fidei experimentum, ut ſic dixerim, ac meritum, ut quidam loquuntur, ademptura; nec ullum denique inter bonos & malos diſcrimen relictura. Quis enim tam perverſus fuiſſet, qui ſi Chriſti doctrina perpetuò conjuncta iſta ſigna habuiſſet, eam tandem non recepiſſet, non quidem juſtitiæ & ſanctitatis, quam ea continet, amore, ſed certa ſpe ingentis, atque adeò ſine ulla comparatione omnium maximi immortalitatis & ſempiternæ beatitudinis præmii? Voluit igitur Deus ſapientiſſimus, ut Chriſti doctrina per aliquod quidem tempus ſigna iſta conjuncta haberet, quò eatenus confirmaretur, quatenus hominibus vel mente alioqui ſanis, vel ſanabilibus ad eam recipiendam, utpote rem novam & inauditam, humanæq; prudentiæ repugnantem, ſatis omnino eſſet. Sed perpetua eſſe noluit, ne improbi etiam homines, quiq; malam mentem deponere nolunt, ad eam recipiendam*

endam ſatis haberent. Probitatem enim & improbitatem alioqui recipiendæ, & non recipiendæ doctrinæ Chriſti cauſſas eſſe, teſtatur ipſe Chriſtus apud Iohannem, ubi ait, Hoc eſt judicium, quòd lux venit in mundum, *& quæ ſequuntur. Verùm adjungis, nunc maximè in tanta rerum omnium confuſione hujusmodi confirmatione veræ doctrinæ Chriſti opus fuiſſe. quæ cum a Deo nobis conceſſa nondum fuerit, confitendum, nos adhuc in Babylone eſſe, & ea quidem omnium, quæ umquam fuerunt, maxima; tantum abeſt, ut ullam apoſtolicam Chriſti eccleſiam hodie extare, affirmare quis jurè poſſit. At mihi aliter videtur. Primùm quia, quidquid ſit, omnes in eo conſentimus, quòd Chriſti doctrina veriſſima & ſanctiſſima ſit. itaque ad eam in genere confirmandam nulla re nobis eſt opus; id quod, dum ſigna illa extiterunt, iis, qui tunc vivebant, non contingebat. Toto enim illo tempore, aut plerique, aut complures eorum, quibus ſigna iſta dabantur, ipſam Chriſti doctrinam in genere & abſolutè rejiciebant. Deinde in eo etiam convenimus, unde cognitio vera doctrinæ Chriſti aut ſolùm, aut maximè petenda ſit. nempe ex ſcriptis evangeliſtarum & apoſtolorum. Quare tota confuſio eſt in interpretatione iſtorum ſcriptorum. Atqui, ut ſupra attigi, horum vera interpretatio, quantum ſatis eſt ad eccleſiam conſtituendam, id eſt, doctrinam tenendam ac profitendam, quæ ad ſalutem æternam conciliandam ſatis ſit, omnibus eſt obvia, qui modò probitate mentis ſint prædití, & a ſincero pietatis ſtudio nequaquam alieni. Iam*

Ioh: 3 v:19.

Verùm plures hodie cœtus Chriſtianorum, ſive Eccleſiæ inter ſe aliquatenus diverſæ eſſe poſſint.

ni. Iam verò, quod ad ea attinet, quæ te potiſſimùm impuliſſe videntur, ut de hoc inſtauratæ vel inſtaurandæ apoſtolicæ eccleſiæ argumento ad me ſcriberes, Alios condemnare, qui tecum per omnia non ſentiant, & extra tuos cœtus nullam ſalutem eſſe affirmare, hoc non eſt apoſtolicæ eccleſiæ proprium, ſed potiùs ab ea alienum. cum enim multa in religione Chriſtiana ſint, quæ licèt utilia, tamen neceſſaria non ſunt ad æternam ſalutem, nihil prohibet, quominus plures cœtus Chriſtianorum, ſive eccleſiæ inter ſe aliquatenus diverſæ, omnes talem doctrinam habeant, quæ ſatis ſit ad ſalutem iſtam conſequendam: nec, ut ante indicavi, apoſtolica eccleſia ea demum eſt, quæ in nulla prorſus ſuæ doctrinæ parte errat, ſed ea, quæ in iis non errat, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria. Cæterùm aliqua doctrinæ capita conſtituere, ſine quibus nemini ſalus contingere queat, &, qui in iſtis tecum non ſentiat, in tuam eccleſiam non recipere, aut eum inde ejicere, ut apoſtolicum eſt, ſic & nunc, & ſemper fieri & potuit, & debuit. Videat modò quiſque, ut capita iſta ea conſtituat, quæ conſtituenda ſunt. Id autem facilè fiet, ſi, ut profectò decet, ex ſolo eoq; aperto Dei verbo omnia petantur. Quod ſi nihilominus hac in parte erratum fuerit, quatenus aliqua capita conſtituta fuerint, quæ ex iſto numero revera non ſint, non idcirco vera Chriſti eccleſia, ea quæ hoc fecerit, eſſe deſierit; dummodò nullum eorum prætermiſerit, quæ ex iſto ſunt numero. Et quacumque tandem ratione in illis conſtituendis erraverit, in eo tamen numquam errare dici pote-

poterit, quòd eos recipere nolit, qui in illis ſecum non conſentiant. immo errorem errori adderet, ſi eos reciperet. contra enim ſuam ipſius conſcientiam ageret, & eos fratrum loco haberet, ac Chriſti fidelium, quos tamen a ſalutari Chriſti doctrina abeſſe, planè ſibi perſuaſiſſet. Vnum porrò aliquem in ſingulis cætibus eligere, qui aliis Dei verbum explanet, atque ex eo illos ad veram pietatem vitæq; ſanctimoniam adhortetur, & apoſtolicum eſt, nec ulla, ut mihi quidem videtur, ratio afferri poteſt, cur hodie id fieri non debeat. Quod verò ejus tanta ſit auctoritas, ut omnia quæ dicit, ſine ullo diſcrimine aut examine ſint recipienda, nec aliis quidquam in eccleſia dicere liceat, hoc nec apoſtolicæ Eccleſiæ eſt proprium, nec hodie in multis cœtibus, iis præſertim, quibus ego, quatenus licuit, adhæſi, id fieri videmus. immo in iſtis, & verbi Dei miniſtri omnium reprehenſionibus & correptionibus ſunt expoſiti, ac porrò ſæpiſſimè ab aliis & reprehenduntur, & corripiuntur, & unicuique in Eccleſia de omnibus ad veritatem divinam pertinentibus ſuam ſententiã dicere fas eſt; quinetiã nulla de re ejuſmodi in eccleſia quidquam conſtituitur, quin ſinguli nominatim priùs ſuam ſententiam rogentur. Quod ſi apoſtolorum tempore, cum videlicet prophetiæ donum apertè in Eccleſia erat, tamen unus aliquis eligebatur, qui cæteris in Chriſti doctrina explicanda præiret, ut præter omnem hiſtoriam, & cõplures alios apoſtolicarum epiſtolarum locos, epiſtolæ Pauli ad Timoth: & Titũ planiſſimum faciunt, non video, cur hoc tempore, quo aperto prophetiæ dono

De Miniſtris eligẽdis & conſtituendis.

ſumus

ſumus deſtituti, id fieri nequeat, vel potiùs omnino non debeat. Nec leviter eos miror, qui ex eo, quòd Paulus ad Corinthios de prophetando in Eccleſia ſcribit, colligunt, non uni cuipiam munus docendi populum demandatum eſſe, ſed unicuique id permittendum. quaſi, vel quod Paulus ſcribit, pugnet cum electione unius cujuſpiam, qui epiſcopi munere in populo fungatur, vel hodie prophetiæ donum apertè extet; cui, ſi uni tantùm in eccleſia docere liceat, aditus quodammodo præcludatur, & hac ratione divina beneficentia contemnatur. Adde, quod ipſo Apoſtolorum tempore non unicuique in eccleſia (quod quidem ad locum illum Pauli pertinet) de rebus divinis diſſerere licebat, ſed iis demum, quos prophetiæ donum habere conſtabat. neque enim omnibus id donum concedebatur. Hæc autem dico, non quò damnem, ſi hoc tempore aliis etiam præter eum, qui peculiari munere verbi Dei in Eccleſia explicandi fungitur, de dogmatis ipſis religionis noſtræ verba facere in ipſo cœtu liceat, id quod potiùs vehementer probo; ſed quò oſtendam, infirmiſſimas eſſe rationes & teſtimonia, quibus nonnulli hodie utuntur, ad munus miniſtrorum verbi Dei ex Eccleſia tollendum atque exterminandum. ſine quo, ut ipſe ferme ſenſus communis docet, ſicut nihil umquam in Chriſtiana religione profectum eſt, ſic nihil umquam aut proficietur, aut proficipoteſt. Tantùm cavendum eſt, ne, quemadmodum Petrus monet, populi paſtores iſti dominentur gregi. quod tamen ipſius Petri tempore potiùs in ipſorum Paſtorum voluntate, quàm in fræno

aliquo

aliquo ipſis quodammodo a populo injiciendo repoſitum fuiſſe, ejus verba non obſcurè docent; in quibus hac de re non quidem populo, ſed ipſis paſtoribus præcepta dantur. Similia quædam in ante dictis epiſtolis Pauli ad Timotheum, & Titum ſcripta extant, ex quibus nullo negotio intelligi poteſt, eorum, qui populo docendo præfecti erant, non exiguam fuiſſe auctoritatem, qua ut bene uterentur, potiùs ipſorum voluntatis eſſet, quàm populi curæ.

Sed hæc in præſentia volo ſatis eſſe ad ſententiam meam, quam intelligere cupiebas tibi exponendam, nec non ad ea refellenda quæ a te pro contraria ſententia allata fuerant. Nam in iis tibi ſatisfacere, quæ in prioribus litteris attigi, non poſſum, niſi earum exemplum habeam. quare, ſi eas fortaſſe ſervaſti, rogo, ut illas deſcribendas cures, ad meq́; quàm primùm mittas. Etenim, iis receptis, ſpero me, Deo bene juvante, & in iis, quæ tunc ſcripſi, & in tota hac quæſtione de eccleſia inſtauranda, aliqua ſaltem ex parte, ſi minùs hactenus id feci, tertiis tandem litteris tibi, & aliis ſatis facturum. Interim hæc, qualiacumque ſunt, boni conſule; & imperfectionem ac confuſionem aliquam hujus reſponſionis meæ, ſcriptioni pro Animadverſionibus noſtris contra Poſnanienſes, in qua totus nunc ſum, & eſſe debeo, potiſſimùm tribue atque imputa.

Scriptum Eraſmi Iohannis, quod ad me miſiſti, jam pridem ab ipſo Eraſmo habueram. quin etiam ſe illud exarare velle, ante mihi ſignificaverat. qua re audita non deſtiti illum ab incepto dehortari, id

divi-

divinans futurũ, quod evênit, ut ſcil. ipſe nec ea quã dixeram ſatis fideliter, quamquam imprudens, referret, nec etiam ſua ipſius ita ſcriberet, (de ſententia non de verbis loquor) ut ea coram expoſuerat. Noluit tamen ipſe mihi hac in re quidquam credere, exiſtimans ſatis fore, ſi, ut fecit, ſcriptum ea conditione ad me mitteret, ut mihi in iis, quæ dixiſſe ibi narrabat, quicquid vellem, mutare liceret. Quod ego non feci, tum quia id nimis laborioſum mihi eſt viſum, tum verò quia nimis breve ſpatium ad id faciendum is mihi conceſſerat, quippe qui ad communem quendam amicum noſtrum ſcriptum ſuum biduo miſſurus eſſet. Itaque aliud facere ſum aggreſſus, & quicquid in eo ſcripto ipſe ſe dixiſſe commemorat, ſatis copioſè ac diligenter refutavi, nulla ratione habita eorum, quæ me dicentem facit, licèt multa ſatis fideliter retulerit, niſi ubi alioquin ea, quæ ipſe dicit, locum habitura non fuiſſent. & operè abſoluto atque deſcripto, curavi ut ſimiliter ad communem illum amicum noſtrum mitteretur; a quo poſtea ipſe Eraſmus illud accepturus eſſet. tametſi ſpero, Eraſmum illud legendi, ſi voluit, facultatem habuiße, antequam mißum fuerit. nam ego id diligenter curavi. Mitterem autem nunc illud ad te, ſi ullum exemplum præter meum ipſius autographum, quod vix ipſe legere poſſem, apud me haberem. Nullum autem habeo, quia amanuenſi prorſus careo, ſic ferentibus rebus meis, cum mihi jam diu periculũ bona mea, quæ omnia in patria habeo, perdendi impenderit, & tandem paucos abhinc menſes re-

ſes re-

ſes reſciverim ſeveriſſimè præceptum fuiſſe ei, qui mea curat, ne vel obolum quidē ad me mittere audeat, vel etiam ad me ſcribere, aut meas litteras recipere. Itaque in hac paupertate, ſeu potiùs extrema mendicitate, ingentes labores in iis quæ jugiter mihi ſcribenda ſunt, poſtea mea manu, ut legi poſſint, deſcribendis, ſubire cogor. Hæc dico ne mireris, ſi, ut valde equidem cuperem, hanc ad Eraſmum reſponſionem meam ad te non mitto. Tuam nuper vidi non ſine animi mei oblectatione, tum quod viderem, te de Chriſti perſona & dignitate ac poteſtate, optimè atque rectiſſimè ſentire, tum quod in ſanctis litteris te admodum exercitatum eſſe deprehenderim, earumq; ſtudioſiſſimum eſſe cognoverim. Hæc enim mihi firmam ſpem faciunt, nullum eſſe religionis noſtræ dogma, in quo rectè ſenſurus tandem non ſis, cum præterea ſimul in te ſummam pietatem Chriſtiq; gloriæ deſiderium animadverto. In eo tamen abs te diſſentio (ut minutiora quædam prætermittam) quòd videris concedere, viros pios, qui ſub vetere teſtamento fuerunt, ad Chriſtum in ceremoniis illis & ſacrificiis, in quibus adumbrabatur, reſpexiſſe. & in ſpe illius venturi ſervatos fuiſſe. id quod ego mihi perſuadere nulla ratione queo, vel ob id, quòd expectatio futuri Meſſiæ, ſicut nec aperta promiſſio, non fuit in populo, niſi tandem paullo ante captivitatem Babylonicam per Hieremiam prophetam. Negas præterea, Chriſtum ex Adamo prognatum fuiſſe; id quod verum eſſe nequit, niſi velis eum de matris ſuæ ſubſtantia nihil accepiſſe. quam ſen-

tentiam ego propter multa laudare non poſſum, ſed potiùs vituperare cogor. quorum quædam attigi in breviſſimo quodam ſcripto, quod Iuſto illi ſive Iodoco de Prees aliquando dandum curavi. ubi ipſius rogatu tres rationes, quibus potiſſimùm ſententia iſta nititur, refellere ſum conatus. Non placet etiam, quòd locum illum Solvite templum hoc *&c. in dubium revocas, immo a falſario quopiam omnino depravatum eſſe affirmas. quæ ratio diluendi ſacra teſtimonia, quantumlibet alicubi ſpecioſa, mihi nulla prorſus ratione probari poteſt, eam præcipuè ob cauſſam, ne hoc pacto univerſæ ſacræ litteræ falſitatis ſuſpectæ reddantur. Teſtimonium porrò iſtud facilè dilui poſſe, quamvis ita legatur, ut legitur, exiſtimo me in reſponſione mea abunde demonſtraſſe. Immo cur ita omnino legi debeat, incolumi interim noſtra ſententia remanente, in defenſione adverſus Poſnanienſes, quam, ut dixi, in manibus habeo, me ſatis docuiſſe ſpero. Atque ut, quemadmodum cœpi, liberè & candidè, ſicut Chriſtianum hominem decet, tecū loquar, videtur mihi tua reſponſio potiùs Trinitarios petere, & illos, qui ex Dei ipſius ſubſtantia filium generatum volunt, quàm ipſum Eraſmum, qui filium creatum eſſe fatetur, & ex ſola Dei voluntate ac beneficentia ea omnia habere, quæ habet. Vtilis eſt tamen admodum labor tuus omnino, atque ejusmodi, qui homini minimè contentioſo ſatisfacere queat, & ipſam veritatem penitus perſuadere, ſed homini qualem eſſe Eraſmum hactenus deprehendi, id eſt ſuæ ſententiæ prorſus addictum, non videbitur talis, nec*

porrò

porrò ſatis ad eum revincendum eſſe poterit. Egò quidem ex ejus lectione aliquantò doctior ſum factus, gratiasq́; Deo egi, qui tales viros, qualem te eſſe video, ad veritatem ſuam patefaciendam excitare dignetur. Et ſanè te hanc in rem potiùs, ad quam aptiſſimus es, incumbere velim, quàm expectare, dum Deus aliquem mittat, qui ſpeciale mandatum habeat ipſam veritatem illuſtrandi. id quod fortaſſe numquam ante Domini Ieſu adventum fiet. Si umquam concesſerit mihi Deus, ut tecum coràm de divinis rebus diſſerere poſſim, & tecum ea communicare, quæ aliis ante me hac ætate noſtra ille patefacere eſt dignatus, non erit fortaſſe, cur dubites, an Deus inſtaurari hoc tempore Chriſti eccleſiam velit. Sed de his ſatis.

Amicus meus ſumm⁹, & mihi in religione potiſſimum, omnium quos habeo conjunctiſſimus, cuius nomen eſt Cornelius Daēms Bruxellenſis, qui adoleſcēs juris civilis doctoratus, quem vocant, inſignia in Italia eſt adeptus, ſcripſit ad me, ſe in animo habere ex Hollandia, ubi tunc erat in loco qui dicitur Gouda, ad vos iſthuc migrare. Quod ſi fecerit, rogo te atque obſecro, ut illum tamquam alterum me accipias; immo eò propenſior in officiis & beneficiis illi præſtandis in eum ſis, quàm in me ipſum futurus eſſes, quò me præſtantior eſt, & dignior in quem iſta conferātur. Ipſe tibi multa mea ſcripta hactenus a pauciſſimis viſa oſtendere poterit, quæ mei deſiderium, ſi quod in te eſt, ut intelligo, paullo ardentiùs lenire ac mitigare facilè poterunt. Vtinam aliquid tale me

propediem habiturum viciſſim ſperare poßem, quo ſitim hanc meam te videndi tecumq́ colloquendi aliqua ex parte reſtinguere poſſem. Lætatus ſum vehementer, quòd decem illa exemplaria meæ diſputationis in ſeptimum caput ad Rom: acceperis, quamquam, niſi memoria me fallit, multo plura ut mitterentur mandaveram; quæ ſi abs te deſiderari intellexero, ut habeas, omnino operam dabo. Cum nondum bonorum meorum jacturam feciſſem, meis ſūptib° libellum illum ex multis aliis potiſſimùm publicandum mihi delegi, quia, niſi vehementiſſimè fallor, poteſt ea diſputatio, ut in fine epiſtolæ ad lectorē attigi, facilè lectorem minùs vitæ ſanctimoniæ ſtudioſum, ad eam totum traducere. Plurimum aveo ſcire, an idem tibi videatur; ac breviter de toto libello tuum judicium cognoſcere. Illud igitur ut ad me perſcribas etiam atque etiam rogo. Gratiſſimū mihi fuit quòd animo eſſes erga Bovium amico, & viaticum illi iſtinc diſcedenti omnino curaturus eſſes. tametſi audio illum pro iſta mea erga ipſum optima voluntate, quam ut ipſe noſti, officium, quoad mihi licet, comitatur, atque conſequitur, calumnias mihi rependere, eumq́ ubique me prædicare, a quo in religionis negotio tamquam a peſtifero homine prorſus cavendum ſit. Deus illi ignoſcat, eumq́ ab iis opinionibus de religione noſtra diſſeminandis, quæ religionem univerſam facilè convellere poßunt, prohibeat aliquando atque retrahat. Fratribus omnibus & ſororibus quæ iſthic ſunt meo nomine plurimam ſalutem a te impetiri velim, omneſq́ rogari, ut in

cœpto

cœpto curſu alacri animo pergere velint, precibus ad Deum fuſis aſſiduè pro illuſtratione divinæ veritatis, & gloriæ ipſius Dei, & Ieſu Chriſti domini noſtri amplificatione. Te verò vir optime ac præſtantiſſime, diutiſſimè incolumem in domino Ieſu valere opto, ut piis ad felicitatem ſempiternam per veritatis cognitionem adipiſcendam adjumento eſſe poſſis, teq; majorem in modum oro, ut Deum precari ex animo velis, ne me in multis iisq; graviſſimis tentationibus, quæ me perpetuò circumſtant, unquam deeſſe velit, aut permittere, ut vel minima quidem ex parte ulli earum aliquando ſuccumbam. Dat: in agro Paulicoviano prope Cracoviam, ubi iam ante duos annos apud loci dominum fratrem noſtrum habito, qui etiam plurimam tibi ſalutem ſuo nomine me adſcribere iuſſit, Paulicoviæ 17 Martii 1585.

Tuæ præſtantiæ addictiſſimus

Fauſtus Socinus.

Eruditione, virtute, pietate præſtantiſſimo viro D. Matthæo Radeco Gedanenſi ſecretario amico & domino mihi plurimùm obſervando &c.

Epistola III.

Salutem a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, amice, frater, ac domine plurimum obſervande. Admonuerunt me poſtremæ tuæ litteræ, quas D. Pilip: Buccel: dederas mihi reddendas, ut ad eas reſponderem, quas paullo ante Ioël Naborovius noſter attulerat. Hæ verò me admonent, ut ad ſuperiores alias reſpondeam, in quibus de Eccleſia hoc tempore nec ne inſtauranda agis. Itaque ternis tuis litteris mihi reſpondendum eſt. id quod, quaſi ὕστερον πρότερον, *hoc ordine faciam. Primùm enim ad poſtremas, Deinde ad primas, Poſtremò verò ad medias reſpondebo.*

Plurimum multis de cauſſis D. Philip: Buccel: debeo, inter quas hæc etiam numerari poteſt, quòd me ſibi amicum eſſe, coram te profeſſus fuerit. Ego ſanè iuvenem illum & amo & colo propter non vulgarem multiplicemq́ue ejus eruditionem præſtansq́ue ingenium. Cujus præter alia clara ſpecimina hoc clariſſimum mihi dedit, quod priùs coram, deinde etiam per litteras mirabile παράδοξον *contra me defen-*

defendere eſt aggreſſus, quamvis, ſe mecũ alioqui & cũ aliis omnib. ſentire profiteatur. Παράδοξον *autem tale eſt,* Nullum peccatum in actionibus humanis eſſe, quod vituperatione revera ſit dignum. *Conatus ſum ego & voce & ſcripto ſatis copioſo ad omnia ejus argumenta reſpondere, eiq́ omnem dubitationem, ſi qua fortaſſe in ipſius animo hæreret, penitus eximere. Sed ex altero ejus ad me ſcripto cognovi, me parum aut potiùs nihil effeciſſe, immo ipſum acriorem & ſimul acerbiorem aliquantò in ſuis defendendis reddidiſſe. Quare nihil amplius reſpondendum mihi cenſui. Quamvis in animo habeam, aliquando, quæ ad ipſum ſcripſeram, ab eius impugnationibus ſcripto defendere. Eſt enim omnino quæſtio hæc maximi momenti, atque ejus recta explicatio plurimum lucis toti de religione noſtra doctrinæ affert. Nam & cauſſas credendi & non credendi Chriſti evangelio, & cur, qui credunt, præmio afficiantur, qui verò non credunt, pœna, aperit atque explanat. quemadmodum annos ab hinc ferme octo breviſſimo quodam meo ſcripto Italica lingua exarato, in amici gratiam, qui me hac ipſa de re pluribus diſſerentem ſæpe audiverat, demonſtrare ſum conatus. Sed ad Philippum redeo, in quo, ut verum fatear, majus religionis veræ ac pietatis ſtudium deſidero. id enim cum tali ingenio & eruditione conjunctum egregios fructus univerſæ eccleſiæ utiles ederet. Nam quòd tantopere Franciſcum Puccium laudare tibi eſt viſus, id non tam ob pietatem & doctrinam, quam in ipſo animadvertiſſet, quàm ob u-*

utriuſque in religionis negotio ſententiæ atque inſtituti ſimilitudinem quandam factum eſſe arbitror. Is enim Puccius (de quo poſtea mira audies) ut ſatis ex ipſius Philippi verbis intelligere potuiſti, nihil de dogmatis religionis noſtræ, præter pauca quædam, hoc tempore ex ſcripturis, quātumvis ſacris, definiri poſſe ajebat. Qua propter ipſe naturæ naturaliq; lumini omnibus hominibus communi potiora tribuens, nullarum partium erat, quemadmodum nec Philippus fortaſſe eſt. Ego quidem, quarum ſit, unà tecum adhuc neſcio. Tantum in hoc ab ipſo Puccius diſſidere ſolebat, quòd annos non paucos perpetuò & in Gallia, & in Anglia, & in Germania inferiore & ſuperiore, & denique in Polonia ab Eccleſia Romana ſeſe ſeparaſſe apertè eſt profeſſus, & ſcriptis quoque publicè conteſtatus. quod, ut arbitror, hactenus Philippus non fecit.

Sed ut tibi Puccii hiſtoriam quàm breviſſimè potero narrare incipiam (eam enim tibi gratiſſimam fore ex tuis litteris conjicio) ſcias, eum ante plures annos, cum Lugduni, quamvis ex nobili admodum familia, quæ etiā tres cardinales habuit, natus, ut patriæ ipſius adeoq; toti⁹ noſtræ Etruriæ mos fert, mercaturā exerceret, exorientibus illis de religione in Gallia diſſidiis, quæ necdum ſopita ſunt, ſtatuit, mercaturâ relictâ, ſe totum ſtudio ſacrarum litterarum tradere, ut quid ſentiendum in noſtra religione eſſet, dilucidè cognoſcere poſſet. Repetitis igitur latinis litteris, quibus adoleſcens operam dederat, cæpit ſatis diligenter ſacra volumina evolvere, & de rebus ſa-

crùs diſputare. quod ut commodiùs facere poſſet in Angliam ſe contulit, ibiq́; in Oxonienſi gymnaſio aliquandiu ſe exercuit. Ac mox dogmata nonnulla proferre cœpit ab aliorum ſententia planè obhorrentia; præcipuè verò de fide in Deum, quæ & qualis ſit, multasq́; & Oxonii, ut arbitror, & Londini privatas diſputationes cum Calvinianis habuit; & aliquando etiam publicè cum ipſis diſputavit, ſed ea ratione, ut, quamvis potiore fortaſſe ex parte, juſtam cauſſam contra illos defenderet, tamen veritatem divinam deriſui potiùs expoſuerit, quàm quidquam profecerit, & ipſe arrogantis potius ac pervicacis, quàm docti & pii nomen apud plerosque omnes retulerit. Interim ego Baſileam, Italiæ & patriæ meæ planè ſponte valedicto, adveneram, ubi ſummus & vetuſtiſſimus meus amicus erat Franciſcus Bettius Romanus, vir pius & in religionis noſtræ controverſiis haud mediocriter verſatus, cum quo per litteras Puccius amicitiam inſtituerat, & ad quem de ſuis dogmatis identidem nonnulla ſcribebat. Hic ad eum ſcribens, præter ea quæ ſibi breviter reſpondenda ad rationes & teſtimonia, quibus ſua dogmata confirmare nitebatur, viſum ſæpe fuit, addidit aliquando Baſileæ amicum ſuum eſſe, quem etiam nominabat, me videlicet, cum quo ſi aliquando Puccius congredi poſſet, ſperaret ipſe futurum, ut veritatem meliùs cognoſceret. Sic enim ille de me (qui eius eſt in me amor) & ſentiebat, & adhuc ſentit. Quid plura? ea fuerunt Betti verba, ut hominem, quemadmodum ipſe profitebatur, ex Anglia Baſileam venire compule-

pulerint, ut nobiſcum potiſſimùm eßet; ac præcipuè ut mecum de religionis noſtræ decretis conferret. Itaque pauciſſimis poſt ejus adventum diebus conferre cœpimus, initio facto ab ipſis primis omnis religionis fundamentis; in quibus præter, hæc ſolùm, quòd unus Deus eßet æternus, qui cælum terramq́ue, & omnia, quæ in eis ſunt, creaſſet, quiq́ue omnium perpetuam curam & providentiam haberet, in nullo alio prorſus convenire potuimus. præſetrim verò in eo, quòd ipſe vulgarem quandam opinionem ſecutus, omnino ſtatuebat, primum hominem a Deo creatum fuiſſe naturâ immortalem, Ego verò contrà, mortalem naturâ creatum fuiſſe, planè contenderem. Qua in quæſtione hæſimus, nec ulteriùs juſta diſputatione progreſſi ſumus. Quin etiam ipſe paullo poſt ſcriptum mihi obtulit, in quo breviter decem argumentis ſuam de immortalitate naturali primi hominis ante peccatum, adeoq́ue omnium rerum a Deo creatarum probare conabatur. Cui ſcripto reſpondi ſtatim ſatis copioſè. cumq́ue is reſponſioni meæ minimè acquieſcens eam altero ſcripto paucis poſt diebus refellere conatus eſſet, ego contra ipſius refutationem juſtum librum ſcripſi, in quo non pauca, eaq́ue ex parte graviſſimæ, theologicæ quæſtiones tractantur. Hunc librum mea ipſius manu ſcriptum tradidi illi Baſileâ diſcedens, in Tranſilvaniam, quo a Georgio Blandrata vocabar, profecturus. Ad quem librum ipſe nullum mihi reſponſum dedit. Sed tamen in libri margine complures paſſim tamquam notas ſive animadverſiones ſcripſit, quas reſponſionis loco eße vult;

easq́ue

easq́; unà, arbitror, cum ipſo libro dedit in Belgio vel in Hollandia Cornelio Daëms, de quo tibi alias in meis litteris mentionem feci. nec dum illas mihi videre contigit. Spero tamen Cornelium, quemadmodum illum rogavi, eas propediem ad me miſſurum, quas, Deo volente, refutabo; ac poſtmodum, ſi ulla ratione potero, univerſam diſputationem noſtram edendam curabo.

Sed ad ipſum Puccium redeo, qui paullo poſt meum diſceſſum Baſileâ abire quodammodo coactus fuit, propterea quòd theſim quandam publicè diſputandam propoſuerat, & excudendam curaverat, in qua aſſerebat, univerſum humanum genus in ipſo matris utero efficienter particeps eſſe beneficii Chriſti, & vitæ immortalis ac beatæ, quam amittere nemo poſſit, niſi in adultiore ætate, diffidentia ſuperveniente, & ab ipſo Deo defectione. Abiens igitur, in Angliam iterum ſe contulit, & inde, ubi propter ejusmodi ſua paradoxa, quædam eſt paſſus, & in carcerem etiam conjectus, in Belgium, & in Hollandiam. quibus in locis quendam peregrinantium Chriſtianorum cœtum eſſe, ipſe (ut mihi quidem videtur) ſentiebat; qui concilium etiam quoddam haberet per ſeſſiones multas. Nam ſcripturus ad me de forma collationis & diſputationis ſub æquis judicibus, qui ſilentium imperare poſſint ei, qui fallitur (convenerat enim inter nos, ut ejusmodi judicium uterq; noſtrum ſubiret) hæc verba ſcripto præfixit, Ex ſeſſione xxxv concilii peregrinantium Chriſtianorum. *Iam verò cum ea forma ſatis mihi arrideret, & ipſe me in Hol-*

in Hollandiam invitaret, ubi ajebat nos facilè tales judices inventuros, ac propterea ego illuc ad ipſum me conferre decreviſſem, (cujus rei teſtis eſſe etiam poteſt Iuſtus de Pres, qui me Gedanum usque ſecum vehere pollicitus fuerat) ecce ab ipſo Puccio litteras accipio, quibus oſtendebat ſe mutaſſe ſententiam, & ex Hollandia Antverpiam veniſſe, ubi etiam fatebatur ſe meas accepiſſe, in quibus conditionem ipſum conveniendi accipiebam, & formæ diſputationis, quam ad me miſerat, aſſentiebar. Verumtamen cauſſatus, me conditiones quasdam, ſi illuc mihi eundum eſſet, proponere injuſtas, dixit faciliùs fore, ut ipſe ad me veniret; quod ſe omnino facturum aliis ad me ex eodem loco datis litteris poſtea confirmavit. quod tandem & fecit; ſeq; iam ſecundò mille paſſuum millium mei conveniendi gratiâ iter ſe ſuſcepiſſe profeſſus eſt.

Poſt eius adventum convênit inter nos, ut præcipuè noſtræ controverſiæ Cracoviæ fratribus noſtri cœtus proponerentur, qui ſecundum diſputationis formam, de qua pridem conveneramus, judices noſtri eſſent, eatenus videlicet, ut alterutri ex nobis ſilentium imponere poſſent. Verùm quia noſtri homines jurare noluerunt, ſeſe omne præjudicium depoſituros, omnesq; exceptis iis, de quibus omnes Chriſtiani conſentiunt, præoccupatas opiniones ſuſpendere, quemadmodum ea forma ferebat, ſed tamen ſanctè affirmare, ſe hæc pro viribus conaturos & facturos, non videbatur Puccius velle prorſus eorum iudicio ſtare. Nihilominus tamen conſcriptis quibusdam theſi-

theſibus de fide in Deum, quam omnibus hominibus naturalem eſſe volebat, eas contra me coram prædictis fratribus defendere ſe velle ait; ſed ita, ut naturalibus rationibus potiùs, quàm ſcripto Dei verbo agendum eſſet. quam conditionem non fratres modò ſed ipſe quoque, ut pote iniquiſſimam reſpuebam, quamquam me quacumque tandem ratione ille voluiſſet, cum ipſo diſputaturum pollicebar. Iniquitatem autem ſuæ conditionis is propterea vel negabat, vel excuſabat, quòd ſine fide iſta naturali ſacræ litteræ intelligi nequaquam poſſent. Tandem aſſenſus eſt, ut ex verbo Dei ſcripto de ſuis theſibus judicaretur. Convenimus igitur ſemel atque iterum coram fratribus; & quamvis de una tantùm atque altera theſi diſputaverimus, tamen de præcipua ipſarum omnium ſentētia egimus. Fratres, auditis utriuſque noſtrûm rationibus & argumentis, ac mutuis reſponſionibus, ſatis declararunt, ſe contra Puccium ſententiam ferre, eumq; amicè ac fraternè monuerunt, ut ab iſtis paradoxis abſtinere vellet. Quod ubi ipſe ſenſit; cœpit denuo aſſerere, illos eſſe judices incompetentes, eò quòd juramentum ſecundum formam prædictam præſtare noluiſſent; nec interim animadvertit, apud noſtros homines ſanctam affirmationem vim juramenti habere, eiuq; religionem eſſe jurare, præſertim in rebus ejuſmodi, nulla evidente neceſſitate cogente. & idcirco non poſſe verba ejus formæ collationis, de qua inter me & ipſum convenerat, in ejuſmodi hominibus locum habere ad unguem & ut ipſa ſonant. Mihi etiam privatim quid-

dam

Digitized by Google

dam objecit, tamquam videlicet certa quadam ex iis conditionibus carenti, quas prædicta forma in ipſis diſputantibus requirebat. ſed immeritò prorſus non minùs, quàm intempeſtivè. Itaque re quodammodo infecta diſceßum eſt.

Paullo poſt rogavit me Puccius, num iudicio cujusdam docti & magni viri, quem mihi nominavit, in ea controverſia, de qua coram fratribus actum fuerat, atque adeò in aliis, quæ inter nos erant, ſtare vellem. Annui. Convenimus coram viro illo; qui, licet ſe judicem inter nos tantùs de rebus eſſe velle negaret, tamen Puccio audito, antequam ego reſponderem, ipſe ſe illi ſumma cum modeſtia oppoſuit. ac demum dixit. Iam vides mi Pucci, ſi judex veſter futurus fuiſſem, me ſententiam adverſus te fuiſſe prolaturum. Aderant, cum hæc diceret, hoſpes meus, & Eraſmus Iohannis, qui eo ipſo die Cracoviam advenerat, aut certè die proximè antecedente, qui de veritate ſemper teſtari poterunt. Cumq; ego poſtea Puccio dicerem, ſatis ipſi eſſe debere, ut ſciret a magno illo viro ſententiam contra ſe latam fuiſſe, quòd ea verba dixißet, mirabiliter tergiverſari cæpit; ac tandem dixit, illum privatim aliter ſecum fuiſſe locutum, & ipſius ſententiæ ſe adhærere non obſcure affirmaſſe. Quod cum ex ipſius viri ampliſſimo teſtimonio falſum eße conſtaret, aliam viam ingreßus, negavit, virum illum aptum eſſe judicem, quia ſcilicet, aulicus homo magis, quàm Chriſtianus eſſet. Atqui, reſpondebam ego, ſi hoc tamen verum eſt, jam tu id noveras, antequam ipſe tua ſponte eum judicem

dicem inter nos nominares. Hic obmutuit. Interim, tamen, cum eodem tempore ſynodus noſtrorum fratrum Chmielniciæ haberetur, miſit eò ſuas theſes unà cum ſatis longa præfatione ad ipſos fratres, qui, licèt me, qui aderam, prorſus tacente, cum ſatis ex aliis fratribus, qualis homo Puccius eſſet, cognoviſſent, ſcripta illius ne legere quidem voluerunt, quamvis Simon noſter, qui ea attulerat, ut legerentur, rogaret. Scripſerat ad me, miſeratq́ ante Puccius librum illum, quem Italico ſermone ab eo conſcriptum fuiße, narravit tibi Philipp: Buccella, cui titulum fecit De bibliis occluſis, deq́ Elia, qui ea aperturus eſt. Vbi omni conatu nititur ex divinis vaticinationibus oſtendere, hoc tempore ſacras litteras intelligi non poſſe, neque eas controverſiis de religione noſtra decidendis ſufficere. ſed divinos illos duos homines expectandos eße, de quibus ſcriptum eſt Apoc: cap: 11. Ac tandem, ut ab eodem Buccel: audiviſti, ut a ſcriptionibus de rebus ſacris abſtineam omnino ſuadet. Qua in re planè ridiculum ſe prodit, qui interim ipſe eam ſanctarum litterarum partem explanare audeat, quæ omnium difficillima & obſcuriſſima eſt, cuiusq́ cognitione vera tantiſper, dum, quod ibi ſcriptum eſt, fiat, nullo cum periculo carere poſſum9. Conat9 eſt ipſe quidē in eiusdē libelli ad me præfatione oſtēdere, ſe ſibi ipſi hac in re minimè adverſari. ſed ut frigidè ac ieiunè, ſic planè fruſtra. Vult autē, ut idem B. tibi dixit, tempus venturi Eliæ, quem vel illos duos, quos ante dixi, vel alterum ex ipſis fore

ait,

ait, admodũ prope eſſe, propterea quòd dies illi 1260, quibus beſtia regnatura erat, id eſt totidem anni, mox finem habere debeant, initio videlicet eorum ſumpto a concilio Nicæno, unde ipſe beſtiæ regnum auſpicatur.

Iam verò, dum Puccius in hac venturi Eliæ expectatione totus eſt, dumq; ſeipſum participem hujus divinæ legationis fore ſperat, quemadmodum ejus ipſe libellus non obſcurè indicat, incidit in duos Anglos, qui Palatinum Laſkium huc ex Anglia revertentem fuerant vel comitati vel inſecuti. quorum alter eſt medicus; alter verò magus aliquamdiu fuit, ambo autem papiſticæ religionis, qui orbis Chriſtiani reformationi, quam propediem Deus facturus ſit, ſe deſtinatos eſſe ajunt. jactantq; angelorum Dei apparitiones (quas vocant) & collocutiones. quamquam alter tantùm, id eſt, is, qui magiam aliquando exercuit, & malorum dæmonum familiaritate eſt uſus hæc videt & audit, ut ipſe affirmat, & cum ſocio omnia communicat, qui cuncta diligenter notat & ſcribit. Iſtis hominibus hinc Pragam proficiſcentibus comitem ſe adjunxit Puccius. neque ab hoc conſilio ullius amici monitiones, quantumvis frequentes, acres ac vehementes, quales ſanè potiſſimùm meæ fuerunt, eum quidquam deterrere valuerunt. Statim autem ferè ut Pragam pervenit, factus eſt Papiſta, & miniſtros pontificios adiens, ſuæ ab eccleſia Romana olim defectionis veniam, convenienté ſatis factione exhibita, impetravit. Ac mox hac ad amicos & præſertim ad me, ad quem hac de re bene

bene longas litteras dedit, de ſuo, ut ipſe loquitur, ad catholicæ ſanctæq́ Dei eccleſiæ gremium reditu diligenter ſcripſit, aſſerẽs, ſe verbis unius ex illis Dei angelis, qui sociis illis ſuis reſponſa dare ſolent, ad ſe nominatim loquentis, monitum atque impulſum id feciſſe, diuturnumqúe errorem ſuum tandem agnoviſſe. utq́ idem ipſi amici facere velint, prorſus ſuadet, non paucis rationibus allatis quibus Romanam ſedem ab omni impugnatione & criminatione defendat, atq; ab illa eccleſia nulla ratione ſecedendum probet, ſed ejus inſtitutis ac ritibus omnino parendũ & acquieſcendum.

Hæc eſt Franciſci Puccii, ejusqúe vitæ atque actionum, quod ad religionem attinet, brevis, quam tibi pollicitus ſum, hiſtoria. cujus exitus unumquemque noſtrum monere deberet, ut verbo Dei ſcripto acquieſcentes, idq́ quantum nobis ad ſalutem neceſſe eſt, apertum ſatis & clarum eſſe agnoſcentes non quemadmodum ipſe faciebat, nullam hodie Chriſti eccleſiam eſſe exiſtimemus, ſed pro Chriſti eccleſiis eos omnes cœtus habentes, in quibus doctrina ex ſacris litteris petita ſalutaris viget, illis, quantum in nobis eſt, adhæreamus, illis inquam præcipuè, in quibus ejusmodi doctrina purior fuerit; quemadmodum ipſe Puccius, ſeipſum interim, qui nulli adhærebat, planè accuſans, fieri debere faſſus eſt, vel potiùs apertè contendit in quibusdam ſuis theſibus, quas complures Italicâ linguâ contra eccleſiam Romanam conſcripſit anno ſuperiore, ſeq́ eas adverſus omnes Ieſuitas Cracoviæ defendere paratum eſſe dixit.

Hinc igitur initium ſumā ad primas tuas litteras reſpondendi, atque ea diluendi, quæ in eis contra externum Eccleſiæ miniſterium diſputas: Nam certè in illis nullam neque eſſe, ne eſſe poße hodie externam eccleſiam unà cum Puccio te ſentire oſtendis; quæ res tandem illi cauſſa fuit ad Papatum revertendi. Vtebatur ipſe iisdem ferme rationibus, quibus tu uteris; & potiſſimum hoc unum urgebat, poſt collapſum externæ Eccleſiæ ſtatum, neceße eße ad eundem erigendum, ut aliquis, vel aliqui divinitus excitentur; ita ut ex ſignis, id eſt prodigiis ſeu miraculis manifeſtis id appareat ac cælitus confirmetur, quemadmodum antea factum eſt, cum primum is ſtatus erectus fuit. Ego verò mihi videor aliis meis ad te litteris hanc rationem ſatis convelliße. Explicabo tamē hoc loco aliquantùm apertiùs, quid mihi velim. Dico igitur longè diverſam eße rationem ejus temporis, cum primùm Eccleſia externa erecta fuit, & cum poſtea corrupta eſt, & hoc pacto ejus ſtatus verus ac legitim⁹ labefactat⁹ atque collapſus. Antequā enim erigeretur externa Chriſti eccleſia, neceſſe fuit ej⁹ doctrinæ, unde Eccleſia cōſtat, hominibus, qui in ipſa eccleſia futuri erant, fidē facere, utpote novæ atque inauditæ, quæq; ab iis religionib⁹, quæ tūc in mundo erant, non ſolùm plurimùm aberat, ſed magna ex parte eis ex diametro, ut dicitur, adverſabatur, easq; penitus convellebat. Nec tamen propter eos, qui tunc erant, ſed propter alios omnes, qui usq; ad hujus ſeculi finem futuri erant, omnino oportebat eam doctrinam tot ac tantis divinis teſtimoniis confirmari, ut ne-

ut nemo deinceps de ea meritò dubitare poſſet. Et *ſanè, ſi Apoſtoli & ipſe Chriſtus, qui tamen univerſam doctrinam non per ſe ipſum protulit, ſed per Apoſtolos non contemnenda ex parte eam publicavit, ad ſuam prædicationem ſine ullis miraculis acceſſiſſet, ſeq; divinitus miſſum fuiſſe variis rationibus non apertè cõfirmaſſet, oleum, ut eſt in proverbio, & operam facilè perdidiſſet, nec niſi fortaſſe pauciſſimos aliquot ad diſciplinam ſuam amplectendam pertraxiſſet.* Neq; *enim ejus diſciplina certis quibuſdam in principiis cum aliis conveniebat, ex quibus manifeſtè ipſa cõprobaretur, cæteræ verò improbarentur. Immo, cum ejus doctrina concederet, principia ejus diſciplinæ, ſub qua ipſe Chriſtus natus erat, & quæ tamen per ipſam ex parte aboleri debebat, & tota aliqua ratione immutari, eſſe ab ipſo Deo profecta, id eſt, ſacras veteris teſtamenti litteras, ſive quæ illis comprehenſa erant, divinitus tradita fuiſſe, neceſſariũ planè erat ipſam Chriſti doctrinam admirabili præter modum ratione aliqua confirmari, ejusq; auctorem ſimiliter Deum eſſe, evidentibus documentis demonſtrari, præſertim cum, quidquid ex principiis illis ad eam comprobandam peti poterat, myſteriis quibuſdam eſſet involutum, ac cæleſti quadam explicatione indigeret. At verò poſt collapſum externæ eccleſiæ ſtatũ, id eſt veram Ieſu Chriſti & Apoſtolorum ejus doctrinam in publicis cœtibus abolitam, non principia modò ipſius doctrinæ, ſed, ut magna pars ſentit eorum, in quibus eam inſtaurare multi curant, ipſa etiam univerſa doctrina litteris conſignata permanſit, quibus*

omnes ut divinitus traditis aſſentiuntur; quæq; adeò ſunt apertæ, ut facilè unusquique eam, quantum neceſſe eſt, inde petere queat. Hinc enim fit, ut ii, qui in vitiato & corrupto Eccleſiæ ſtatu adhuc perdurare volunt, in controverſiis, quæ ipſis moventur, ſolis illis litteris agere nolint, & præterea cauſſentur, earum interpretationem a ſua ipſorum eccleſia petendam eſſe. Et tamen, velint nolint, coacti ſunt tandem ad eas & ipſi confugere, ut ſuæ eccleſiæ auctoritatem probent; ſine qua non inveniunt, quomodo ſua falſa dogmata defendere, ne in ſpeciem quidem, ulla ratione poſſint. Quid ergo eſt hic opus ulla nova & cæleſti confirmatione, cum, modò ipſa omnibus communia principia urgeantur, vera Chriſti doctrina prorſus elaceat? An non re ipſa comperimus, iis ſolis urgendis brevi tempore factum eſſe, ut infinita hominum multitudo ab iis Antichriſtianis corruptelis ſibi & caverint, & caveant, quæ interitum afferre poſſunt?

Nam quòd quibusdam videtur, propter diſſenſiones & magnas & multiplices, quæ inter eos hodie vigent, qui ex Antichriſtianis erroribus gravioribus emerſerunt, incertum eſſe, quibus quis ſe adjungere debeat (id quod ipſe quoque ſatis apertè commemoras) & propterea ad externam aliquam eccleſiam erigendam, expectandum eſſe, donec Deus aliquem ſive aliquos excitet, qui ſuæ auctoritatis mirabili aliqua ratione fidem facientes, has lites componant. Hoc, inquam, facilem habet reſponſionem duplicè de cauſſa. Primùm quia, qualeſcunque ſint diſſenſiones

ſiones iſtæ, pleræque non circa ea verſantur, quæ per ſe ad ſalutem ſunt neceſſaria; quemadmodum jam complures animadverterunt, & ſatis ex eo demonſtrari poteſt, quod ego in aliis meis ad te litteris ſcripſi. Cum enim ad æternam ſalutem conſequendam nihil aliud requiratur, quàm ut Chriſti præcepta teneantur, diſſenſiones autem iſtæ majore ex parte ad ipſa Chriſti præcepta non pertineant, ſequitur, nihil neceſſe eſſe, illas componi priùs, quàm externa erigatur eccleſia; niſi velimus, non ſatis eſſe ad Chriſti externam eccleſiam conſtituendam, ſi ea teneantur, quæ ad æternam ſalutem ſunt neceſſaria. Deinde, inde potiſſimùm diſſenſiones iſtas oriri, quilibet facilè perſpicere poterit, quòd ſoli Dei verbo plæriq; revera non adhærent. Nam adhuc præter ſacras litteras, neſcio quæ concilia, patres, antiquitas, maxima ſunt in veneratione, adeò ut divinis oraculis propemodum æquentur. cum tamen iſta omnia, & ſi qua ſunt alia ejuſmodi, nullas vires præterea apud cordatos homines habere debeant, quàm, ut ſenſus Eccleſiæ illorum temporum fidem faciant, vel etiam non temere recedendum moneant ab iis dogmatis, quæ ipſa approbant. Sed ſacris litteris licèt apertè reclamantibus, quædam tamen mordicus retinere velle, quia ſcilicet ab iſtis approbantur; hoc nihil aliud eſt, quàm divinam veritatem conſultò peſſundare, & ad Antichriſtiani regni confirmationem ingentem feneſtram patefacere. Legantur modò Pontificiorum ſcripta adverſus Lutheranos & Calvinianos; & ſatis intelligetur, ſi præter ſacras litteras iſtorum au-

ctoritate ſit ſtandum, nobis omnibus cauſsâ cadendum eſſe. Sed quorſum iſtæc mecum? inquies. Nempe, ut animadvertas, tot diſſenſiones, quæ hodie inter illos ſunt, qui Chriſti nomen profitentur, de Chriſtianæ religionis decretis, non quidem ex divinorum oraculorum obſcuritate, ſed potiùs ex eorundem contemptione quadam, dum ab illis ſolis univerſa Chriſtiana doctrina non petitur, natas atque exortas eſſe; néve ex illis colligas, auctoritate ſacrarum litterarum eas, quantum ſatis eſt, componi non poſſe; aut ſaltem non neges, ex ipſis divinis litteris poſſe unumquemque Chriſtianam religionem ejusq; placita, quatenus ad hominem Chriſtianum conſtituendum neceſſe eſt, rectè cognoſcere. Namque hoc conceſſo, ſequitur continuò Chriſti eccleſiam ejusq; externum ſtatum hoc tempore inſtaurari & poſſe, & debere; quemadmodum apertiùs poſtea oſtendam. Libet enim priùs te ad hoc concedendum quodammodo adigere. Etenim, niſi hoc conceſſeris, quomodo factum tuum defendes, qui de rebus ad Chriſtianam religionem pertinentibus non pauca aſſervare audeas, contrà quàm vulgò affirmetur, ac planè contendere, jam pridem plenam defectionem in Eccleſia extitiſſe, fundamentumq; fuiſſe ſublatum? An non hæc ideo affirmas, quòd ea ex ſanctis litteris colligis? Igitur, te ipſo teſte, ex ipſis ſacris litteris veritas Chriſtianæ religionis percipi poteſt. Alioqui, cur non de omnibus dubitas? aut cur te ſaltem aliis plerisq; palam non adiungis? immo verò te ab iis ſeparas? Nonne ipſe & concedis, & urges, bodie poſſe Deum

coli,

coli, & Chriſti nomen ritè invocari, etiamſi exter-na quædam non adſint? Atqui non video, quemad-modum id fieri poſſit, niſi aliunde verus Dei cultus & Chriſti nominis invocatio petatur. Vnde verò, niſi ex ipſis divinis oraculis? Quamquam ad id conclu-dendum quod volo, ſatis eſt hæc, qualia eſſe debeant, ſciri poſſe, undecumque tandem id ſciatur. Certè e-nim, ſi hoc ſciri poteſt, poteſt etiam externus eccle-ſiæ Chriſti ſtatus inſtaurari; cum externa Chriſti eccleſia nihil aliud ſit, quàm publica congregatio ſeu convocatio hominum Deum colentium, & Chri-ſti nomen ritè invocantium. Nam quid prohibet, quominus ii, qui iſthæc faciunt, publicè etiam conve-niant? Immo, quomodo iſthæc facere dici poſſunt, niſi palàm aliquando congregentur, cum, ut cætera omit-tam, inter alia Chriſti præcepta omnibus eius diſci-pulis convenientia, quibus Deus colitur, & Chriſti nomen ritè invocatur, ſit publica commemoratio i-pſius Chriſti mortis? Ex iis, quæ hucusque diſſerui, ſa-tis, ni fallor, reſponſum patet ad duo inter illa, quæ contra Eccleſiæ externæ inſtaurationem attuliſſe mi-hi videris. quorum alterum eſt, eâdem aut certè ſi-mili ratione inſtaurandam eſſe Eccleſiam, qua ædifi-cata fuit; alterum verò, inter tot Chriſtiani orbis diſſenſiones non poſſe veritatem dignoſci, niſi luce aliqua divinitus, ut Apoſtolorum tempore, illata. Prædictis autem addo expreſſiùs, rationem, qua pri-mum ædificata eſt Eccleſia, Dei & Chriſti verbum revera fuiſſe; cætera omnia ad hoc confirmandum pertinuiſſe. Itaque, cum nunc idem Dei Chriſtiq;

verbum habeamus, idq́ abunde confirmatum, immo de quo nemo dubitat, eandem rationem inſtaurandæ Eccleſiæ hodie revera habemus, qua primùm ædificata fuit. Iam verò ad reliqua, partim ex iis, quæ hactenus tecum per litteras diſputavi, partim ex re ipſa ſatis patere reſponſio videtur. Quod enim urges, Apoſtolorum tempore talem fuiſſe externam Eccleſiam, quæ verum eſſet Dei ædificium, in quo eſſet veritas, & extra quod tenebræ tantùm eſſent, & cæcæ nubes. quod videlicet hodie poſt ſubſecutam defectionem, niſi lux nova aliqua divinitus, ac manifeſtò, ut ante factum eſt, affulgeat, haberi nequeat; Primùm hoc non ad externæ Eccleſiæ inſtaurationem ſimpliciter diſſuadendam pertinet; ſed ad ejus eccleſiæ quæ par apoſtolicæ illi futura ſit, quod tamen ſatis refutatum eſt, ut arbitror, ſuperioribus meis litteris; in quibus eſt oſtenſum, ipſas eccleſias apoſtolicas, id eſt ab ipſis Apoſtolis fundatas, erraſſe, idq́ in rebus ad ſalutem pertinentibus; dum adhuc ii viverent, & earum curam haberent, qui ipſas fundaverant. Nec ſanè, quæ de Eccleſia magnificè prædicat Paulus, affirmans inter cætera, quòd ſit columna & firmamentum veritatis, aut ad externam ullam eccleſiam pertinent, aut, ſi tamen pertinent, ita accipienda ſunt, quaſi Paulus ſentiat, in aſpectabili Eccleſia nullos errores eſſe, vel extra aſpectabilem eccleſiam nullam divinam veritatem. Sed eſt intelligendum, quia omnis externa Eccleſia Chriſti doctrinam profitebatur, Chriſti autem doctrina eſt illa divina veritas, propterea Paulum Eccleſiam, id eſt Chriſtum profitenti-

1. Tim. 3. 15.

tentium cœtus ſive Externam eccleſiam (ſi modò ut dixi ibi eam intelligit) veritatis columnam & firmamentum appellaſſe. Opponitur enim ibi tacitè, quemadmodum in compluribus aliis locis apud eundem Paulum, Chriſti diſciplina in genere cunctis aliis diſciplinis. Nihil autem vetabat tunc, quemadmodum nec hodie vetat, quominus poſset quis veram Chriſti diſciplinam amplecti & retinere, nec tamen ulli externæ eccleſiæ ſe adjungere, quòd fortaſse omnes alicujus erroris ad ſalutem ipſam pertinentis, ſive jurè, ſive injuriâ ſuſpectas haberet. Sed videamus deinde, cur aſſeras, Eccleſiam Apoſtolorum tempore fuiſſe planè veram Dei eccleſiam. Quia, inquis, ex ſpiritu ſancto, quem tunc poſt impoſitas Apoſtolorum manus homines conſequebantur, & ex aliis oſtentis ac miraculis divinitus editis confirmabatur, quòd quicumque Ieſu nomini fidem haberent ſanctum eſsent Dei templum, &c. Atqui hinc omnino ſequitur, ſi dari hodie poſſunt, qui Ieſu nomini fidem habeant, dari quoque poſſe ſanctum Dei templum, & porrò Eccleſiam, eâ, quæ Apoſtolorum tempore fuit, quod huc attinet, ut vera Dei eccleſia ſit, nihilo inferiorem. Quare hîc, ut in ſuperioribus quoque litteris, innuere videris, te ſentire, hodie fidem in Ieſum Chriſtum non dari. Rogaveram quidem te, ut velles poſthac ſententiam tuam hîc aliquanto apertiùs exponere, quò uberiùs tota de re tecum diſputare poſſem ſed quando id non feciſti, ad opinionem iſtam ex tuis ipſius verbis convellendam ea pauca ſatis eſſe volo, quæ antea ſcripſi. Verùm hoc fortaſſe tibi vis, ex

illis ſignis & ſpiritus ſancti donis conſtitiſſe, eos, qui Ieſu nomen profitebantur, illud ex animo profeßos fuiſſe; qua de re hodie nulla ratione conſtet. Ad hoc rurſus primùm reſpondeo, hinc non colligi, non eße inſtaurandam externam Chriſti eccleſiam, ſed non eße ſperandum, talem inſtaurari poſſe, de qua conſtet, eam eße veram Dei eccleſiam. ex quo nequaquam ſequitur, eam reipſa parem primævæ illi eſſe non poſſe. cum nihil prohibeat, quin aliquid tale ſit, licèt tale eſſe non conſtet. Deinde dico, ſi tamen ſigna & dona illa fidem faciebant animi non ſimulati eorum, qui Ieſu nomen invocare incipiebant, non propterea ſequi, quòd ex illis apparuerit conſtitutam jam fuiße veram Dei eccleſiam. Nam ad hoc neceſſe præterea erat, ut in eadem ſententia perſeverarent. Quod autem potuerint non perſeverare, ſi quis eſt, qui dubitet, meminerit Chriſti verborum Matth. 7. v. 22. ex quibus etiam conſtare videtur, potuiſſe quempiam eodem tempore a vera fide in Chriſtum defeciſſe, quo miracula ejus nomine invocato edebat; nedum non potuerit aliquando ejusmodi ſigna facere, & poſtea a veritate deficere. Nam quòd quidam veram, id eſt, ut hîc intelligimus, ex animo in Chriſtum fidem a charitate ſive a bonis operibus, ut papiſtæ faciunt, ſejungi poſſe affirmant, id planè falſum eſſe vel unica illa Iacobi ſententia, quòd fides ſine operibus ſit mortua, apertè oſtendit. Itaque, cum Chriſtus iniquitatis operatores quoſdam vocet, qui in ipſius nomine miracula fecerint, apparet, iſtos vel eodem tempore, vel ſaltem diverſis, & ſigna iſta edidiſſe,

Iacobi 2.17.

diſſe, & vera in Chriſtum fide caruiſſe. Quamquam non crediderim ego, ſpiritus ſancti dona illa iis tantùm fuiſſe conceſſa, qui ex animo ab ipſo initio Chriſti nomen profitebantur, ſed omnibus qui profiterentur. Eò enim potiſſimum tendebant dona illa, ut veritatis diſciplinæ Chriſti fidem facerent, non autem ut de vera Chriſtum profitentium fide teſtarentur. Nam quòd Petrus Act: 15. v. 7, & 8. videtur omnino, ſpiritum ſanctum a Deo datum certum teſtimonium ſtatuere veræ fidei eorum, quibus dabatur, id arbitror eſſe ſingulare in gentibus, quæ ab initio crediderunt; quas, cum antehac ab ipſo Deo eſſent prorſus alienæ, non eſt veriſimile Deum tanto dono dignaturum fuiſſe, niſi ex animo credidiſſent. Adde quòd ad id, quod Petrus quærebat, concludendum ac perſuadendum, non eſt neceſſe, ut ſinguli ex gentibus, qui primi omnium credere ſe in Chriſtum ſunt profeſſi, de quibus tantùm ipſe loquitur, ex animo crediderint, ſed ut aliqui ex ipſis. Siquidem hoc contendit Petrus, gentes deinceps a Dei regno excluſas eſſe, cenſeri non debere, cum & Deus illis oſtium fidei patefecerit, & illæ viciſſim ingreſſæ fuerint. Nam certè, niſi aliqui ſaltem ex iis, quibus ipſe ab initio, Deo ſic iubente, evangelium prædicaverat, ex animo credidiſſent, numquam Deus illis ſpiritus ſancti donum impertitus fuiſſet. At verò dices forſitan, me a ſcopo tuo multum aberrare, quippe qui ſentias, Apoſtolorum tempore ad veram Dei eccleſiam conſtituendam ſatis fuiſſe Chriſti nomen profiteri, eiq́; fidem habere; nam hoc teſtabantur dona illa ſpiritus

ſancti & alia oſtenta ac miracula; hodie verò hoc non eſſe ſatis. nam, ſi eſſet, hodie quoque aliquam ejusmodi divinam ac cæleſtem approbationem Chriſti nomen profitentium eiq́ credentium haberemus. Ergo, *ſi ita ſentis, credis Chriſtianæ religionis conditionem labente tempore mutatam fuiſſe; nec Chriſtum fuiſſe & eſſe heri, & hodie, & eundem in æternum; quod tamen ſcriptura affirmat.* Ergo *enunciatio illa Chriſti, quòd, ubi duo aut tres in ipſius nomine congregati fuerint, ipſe in eorum medio ſit, quæ ſola ferme poteſt totam hanc de* Eccleſia *Chriſti necne inſtauranda quæſtionem dirimere, & contra id hodie fieri poſſe negantes ſentententiam ferre, iſta, inquam, Chriſti enunciatio jam non eſt vera, ut antea aliquando fuit; dum ſcilicet ſigna & miracula eos comitabantur, qui in Chriſti nomine congregati erant.* Hac *igitur ratione cætera etiam omnia, quæ Chriſtus dixit, univerſaq́ ipſius diſciplina in dubium hoc tempore revocabitur; id eſt hodie hæc ad nos nihil pertinere cenſebuntur, nec per plurima ſæcula ad quosquam ea pertinuiſſe affirmari poterit. cum tamen luce meridiana clarius ſit, ſigna & miracula in eum finem tantùm adhibita fuiſſe, ut Chriſti doctrina confirmaretur, certumq́ eſſet, illam perpetuò veriſſimam futuram, & locum habituram donec præſens maneret ſæculum.* Ex *quo, ut antea dixi, neceſſariò ſequitur, ut, ſi ſigna & miracula cum iis conjuncta, qui* Ieſu *Chriſti nomini ab initio fidem habuerunt, nos monent, iſtiusmodi homines verum* Dei *templum fuiſſe, Dei verum templum hodie quoque ſint*

Heb. 13. 8.
Matt. 18. 20.

ſint ii, qui Ieſu Chriſti nomini fidem ſimiliter habent, licèt ſignis iſtis & miraculis ſint deſtituti; quæ cur perpetua in Eccleſia non fuerint, immo eſſe non debuerint, ſatis me oſtendiſſe opinor in ſuperioribus litteris meis. Feras me quæſo, vir optime ac præſtantiſſime, ſi hæc tecum fruſtra omnino fortaſſe diſputo; nec arbitreris, me tam hebetem ac ſuſpicioſum eſſe, & ſimul ab omni chriſtiana charitate atque adeò civili modeſtia alienum, ut tibi ridiculas & pernicioſas iſtas opiniones aſcribam, quas ipſa verba tua poſtmodum apertè ſatis refellunt; ſed me non tui modò, verum etiam aliorum his ſcribendis rationem habere cogites; atque pro tua ſingulari humanitate, quid ad ea jam reſpondeam, quæ privatim & propriè contra Eccleſiæ externum miniſterium hoc tempore a nobis inſtaurandum attuliſti, patienter audias. Vt enim eodem tempore ad id reſpondeas, quod a me affertur, ut probem, hodie externam Chriſti eccleſiam inſtaurari poſſe, nos videlicet Dei Chriſtiq́ verbum habere, quibus ea ab initio fundata fuit, affers primo loco exempla defectionis Iſraëliticæ Eliæ temporibus, & captivitatis Babylonicæ; ex quibus nos diſcere oportere ais, quamvis vera de Deo doctrina habeatur, non tamen temere ad externa iſta proſiliendum eſſe, quemadmodum nec illi proſilierunt, qui in iſtis defectionibus verum Dei cultum nihilominus retinuerunt. Ad hoc reſpondeo, & nominatim de exemplo defectionis temporibus Eliæ agens, (nam alterum captivitatis Babylonicæ non videtur compluses ob cauſſas ſatis ad rem facere) dico primùm, ali-

aam

am fuiſſe conditionem illorum temporum & externi cultus Dei ſub vetere teſtamento, & aliam horum temporum externiq́; Dei cultus ſub teſtamento novo. Sub vetere enim teſtamento externus cultus ille divinus, a quo ii abſtinebant, qui in media ipſa defectione idololatricis cultibus non adhæſerant, cuidam certæ tribui ac familiæ quodammodo alligatus erat, id eſt Leviticæ & Aaronicæ; ut nulla ratione liceret extra ipſas alicui ſibi ſumere, ut illum adminiſtraret. Quinetiam ſummum ſacerdotium, in tota familia Aaronica uni domui Phinees alligatum erat; ſine quo divinus iſte cultus adminiſtrari non poterat. Quid igitur, ſi nullus ex ea domo fortaſſe tunc erat, qui idololatricis cultibus non conſentiret? An non neceſſe prorſus fuit, interim illius divini cultus adminiſtrationem ceſſare? Adde, quòd ſummus ſacerdos ex domo illa, certa quadam ratione & ſucceſſione eligebatur, quam ſpernere & alium in jam electi locum, licèt ex eadem domo, ſubſtituere privatis præſertim hominibus nullo pacto licebat. Huc accedit, quòd in Iſraëlis regno, ubi Eliæ tempore defectio iſta contigit, nullus poterat divinus cultus adminiſtrari, a quo reliquiæ illæ piorum abſtinerent. Omnia enim ſacrificia, omnis Dei publica & ſolennis adoratio & invocatio Hieroſolymis in templo ex ipſius Dei præſcripto peragenda erat. id eſt, in regno Iudæ, unde illi jampridem ſeceſſionem fecerant, & penitus ſeſe disjunxerant. Præterea legimus quidem, iſtos Deo caros fuiſſe, eò quòd ab idololatricis cultibus abſtinuiſſent, quemadmodum & hodie eos

Deo

Deo caros eſſe credendum eſt, qui inter idololatras licèt degentes, idololatræ tamen non ſunt. Sed non propterea eos commendari audimus, quòd ita occultè ſolum verum Deum colerent, ut Elias eos non agnoſceret, & ſe ſolum unius veri Dei cultorem in populo illo relictum fuiſſe (ut quidem Paulus interpretari videtur) exiſtimaret; aut certè neminem præter ſe publicè Dei cauſſam agere affirmaret. Nunc conſideremus ex altera parte conditionem externi cultus Dei ſub novo teſtamento. Is autem vel omnino, ut quibusdam placet, vel potiſſimùm verbi Dei & ſacramentorum (quæ vocant) adminiſtratione continetur. Iam verò verbi Dei adminiſtratio, præſertim quæ ad externam eccleſiam colligendam & conſtituendam requiritur, nulli certæ nationi aut familiæ, nulli eligendi rationi denique aut ſucceſſioni alligata eſt. Patet hoc vel ex eo, quòd in ipſo ferme initio prædicationis apoſtolicæ, nullâ præviâ ad id muneris ab apoſtolis facta electione, ii, qui IeſuChriſti diſciplinam amplexi fuerant, paſſim evangelium annunciabant, non ſine felicibus ſucceſſibus & divina comprobatione; ut legitur Act: cap: 8. v: 4. & cap: 11. v: 19, &c. Nam ſi munus ipſum apoſtolicum, ipſis Apoſtolis adhuc viventibus, immo vix dum illud obire incipientibus, evangelizandi & Dei verbum miniſtrandi iis, qui extra Eccleſiam erant, omnibus Chriſti diſcipulis ſua ſponte exercere indiſtinctè licuit, multò magis profectò Chriſtiano homini licere debet, iis, qui jam ad eccleſiam pertinēt, præire tantùm quodammodo, in verbo Dei recepto & ab omnibus

bus approbato exponendo atque explicando, idq́ue ex aliorum omnium conſenſu, quæ hodie tota ratio eſt adminiſtrandi verbi divini neceſſaria ad externam Eccleſiam colligendam. Nam quod ais, priſcos illos ſciviſſe, unde doctrinam hauſiſſent, & ſanam eſſe nihil dubitaſſe, hoc idem & ſcire & pro certo habere noſtri temporis Chriſtiani poſſunt, cum Dei verbum æternis monumentis conſignatum ac prorſus indubitatum habeant, cui ſoli ſi quis penitus adhæreat, nullo pacto in iis, quæ ad ſalutem pertinent, ita falli poteſt, ut condemnationem ullam incurrat. Quamquam quantò minùs aſſeveranter loquendum eſt iis, qui, ut nunc ſit, verbum Dei populo explanant, quàm iis, qui evangelium annunciant, tantò minus neceſſe eſt, ut de doctrina ſua meritò nihil dubitent.

De ſacramẽtis, quæ vocant.

De ſacramentis porrò, id eſt, ut ferè ab iis receptum eſt, qui ab Antichriſto defecerunt, de Baptiſmo aquæ & Cœna Domini; quòd ad cœnam Domini attinet, nihil eſt, cur ſuſpicari poſſimus, eam a quolibet Chriſti nomen profitentium cœtu celebrari non poſſe. Neque enim parabiliſſima hæc & ſimpliciſſima cærimonia Apoſtolis, ut Apoſtolis a Chriſto præſcripta fuit, ſed ſimpliciter ut ipſius diſcipulis ſeu mavis Chriſtianis, id quod & Pauli verba 1. ad Cor. 11. manifeſtum faciunt, & ſatis oſtendunt ipſa Chriſti verba a Paulo uberiùs expoſita, quibus ipſius cærimoniæ finis continetur; qui eſt commemoratio dominicæ mortis & annunciatio, donec ipſe Dominus veniat. cui gratiarum actionem pro eadem morte fuiſſe conjunctam, & res ipſa apertè monet, & ſatis indicat antiquiſſimum

mum hujus ritus nomen εὐχαριστία. *Iam & Chriſti mortem commemorare atq; annunciare, & pro ea gratias publicè agere, ad omnes Chriſtianos peræquè pertinere, nemo eſt, quin fateri cogatur. Nec verò eſt in hoc ritu alicuius divinæ rei ulla datio ſeu miniſtratio (ſic enim loqui oportet) & propterea nullus certus homo requiritur, qui quaſi Chriſti vicem gerens, panem & vinum cæteris diſtribuat, aut porrigat. quamvis ab ipſo initio, cum inſtitutus fuit, id Chriſtus, qui eum inſtituebat, fecerit. Ex accidente id enim fuit, & qui tunc primùm ab ipſo inſtituebatur, qui compendii cujusdam gratiâ, facta quædam verborum loco ſubſtituit. Cæterùm unicuique de cærimonia iſta rectè alioqui ſentienti abunde conſtare poteſt, nihil aliud ſenſiſſe Chriſtum, quàm, ut ſui diſcipuli, pane ſimul frangendo, ac comedendo, poculoq; infundendo ac bibendo, corporis ſui fractionem & ſanguinis fuſionem pro ipſis mox ſecuturam, poſtea, ut jam peractam commemorarent, ac concelebrarent. Ex quo id intelligitur, quod ſupra attigi, tantùm abeſſe, ut errent, quicumque Chriſti diſcipuli meritò dici volunt, hoc ritu peragendo, ut potiùs errare omnino exiſtimãdi ſint, niſi, quantùm in ipſis eſt curent, ut illum peragant. Nihil autem ſimile fuit Eliæ tempore, a quo ii abſtinerent, qui Deo cari erant.*

De aquæ baptiſmo ego ita ſentio, eum Eccleſiæ in perpetuum præſcriptum non fuiſſe, nec umquam, ut illum acciperent ius præceptum neque a Chriſto, neque ab Apoſtolis fuiſſe, qui jam ipſi Chriſto alia quacumq;

cumq; ratione publicè nomen dediſſent, vel a primis annis in Chriſtiana diſciplina educati atq; inſtituti eſſent. qua de mea ſententia, cujus alii etiam ante me fuerunt, juſtum librum conſcripſi, in quo omnia teſtimonia ſacra omnesq; rationes diligenter examino ac diluo, quæ illam infirmare poſſe videantur; cui titulum feci, An homini Chriſtiano aquæ baptiſmo carere liceat, diſputatio. *Fratrum autem rogatu eum conſcripſi, qui tamen talem ſententiam prorſus abominantur, & tandem precibus meis adacti curarunt, ut ad ea, quæ ibi ſcripſeram, reſponderetur; hocq; munus Alexandro Vitrelino demandarunt, qui tamen non Eccleſiæ ſed privato nomine reſpondit. ſed tot probra, convicia, maledicta, calumnias deniq; in me unà cum reſponſionibus ſuis admiſcuit, (quæ quales ſint aliquando fortaſſe pii homines dijudicabunt) ut fratres ipſi illum acriter reprehenderint; ego verò ab ejusmodi ſcripto refutando, quamvis id alioqui perexigui laboris mihi eſſe videatur, hactenus deterritus fuerim. Verùm, ut ad propoſitum revertar, dico, aquæ baptiſmum ad Eccleſiam externam hoc tempore inſtaurandam meo judicio nihil pertinere, remq; indifferentem eſſe; in qua utinam fratres noſtri nihil novare tentaſſent. atque idcirco non eſſe, quod de eo quidquam in hoc propoſito explicatiùs dicam. Crediderim tamen, ſi is hodieq; retinendus ſit, propter eos, qui ab aliis religionibus ad Chriſti religionem convertuntur, potiſſimè retinendum eſſe. quos non video, cur ii baptizare non poſſint, qui illis Chriſtum annunciaverint; aut ſi neminem*

minem ex hominibus genitorem (ut ita dicam) in Chriſto habuerint, cur id facere nō poſſit is, qui huic muneri ab eo cœtu, cui ſe adjungere voluerit, deſtinatus fuerit, cum aquæ baptiſmus in Ieſu Chriſti videlicet nomine miniſtratus, nihil aliud ſit, quàm adumbratio remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti, ejuſq; nominis aperta profeſſio, atque in ipſius religionem initiatio quædam, id eſt, per eum nihil revera detur, ſed tantummodo eorum, quæ vel jam data eſſe, vel datum iri certiſſimum eſt, externa quædam agnitio ſignificetur. Quod ſi illi, qui Eliæ tempore, propterea quod ab idololatria ſibi caviſſent, a Deo in aliorum cæde conſervati fuerunt, perſuaſum habuiſſent, quemadmodum noſtri homines de aquæ baptiſmo perſuaſum habuerunt, aliquem fuiße ritum a Deo præſcriptum, quem niſi quis ritè peregiſſet, in ejus populo numerari non poſſet, & tamen illum prorſus neglexißent; putasné eos tantopere Deo caros futuros fuiſſe, nec ejus iram aliqua ſaltem ex parte ſenſuros? Breviter, non video, quid iſtorum exēplum ad externæ Chriſti Eccleſiæ inſtaurationē̄ diſſuadendam momenti habere poſſit; quos nemo negaverit rectiùs facturos fuiße, ſi publicè & palàm ſe idololatrico illi cultui, qui in populo vigebat, minimè aſſentiri proteſtati eſſent, ſeſequé ab aliis, qui idololatræ erant, quàm maximè poterant, ſegregaſſent. Nihil autem dico, quòd hoc tempore multa clariſſima indicia dedit Deus voluntatis ſuæ, ut externa Chriſti Eccleſia inſtauretur, & Antichriſtianum regnum diruatur; atque, inter alia, vim infinitam homi-

Baptiſm⁹ aquæ quideſt

hominum excitavit, qui ſuo ſanguine veram Chriſti doctrinam, quantum ad ſalutem ſatis eſt, confirmârunt, & falſam Antichriſti refellerunt. adeò, ut, ſi quis rectè animadvertat, miraculis, & ſpiritus ſancti externis donis exceptis, quibus propter eas cauſſas, quæ ante ſunt expoſitæ, hoc tempore nihil opus erat, maxima ſimilitudo inter hæc & Apoſtolica tempora, & quæ illis proximè ſucceſſerunt, appareat. Vt meritò affirmari poſſit, quemadmodum tunc naſci, ſic nunc renaſci Chriſti eccleſiam cæpiſſe; & conſequenter concludi, non eſſe Eliæ tempora illa cum noſtris hiſce temporibus ullo modo comparanda, non magis quàm cum ipſis apoſtolicis. Vbi ſemper meminiſſe oportet, ad Chriſti eccleſiam inſtituendam non eſſe neceſſe, ut veritas omnium rerum divinarum teneatur; ſed ſatis eſſe ea ſciri, ſine quibus æterna ſalus nemini contingere poteſt. Nunc ad illud accedo, quod addis de diſcrimine ſeniorum eccleſiæ noſtri temporis, & eccleſiæ, quæ Apoſtolorum tempore fuit. ex qua concludere vis, noſtros non eſſe veros ſeniores, nec illorum eccleſiam veram eccleſiam; immo quia hodie tales ſeniores, quales antiquitus fuerunt, nulli apparent, nullam etiam inſtaurari poſſe externam eccleſiam. Ais enim hoc tempore ſeniores ab eccleſia conſtitui, non autem a ſenioribus eccleſiam colligi; quod contrà, inquis, fiebat in primitiva eccleſia. Ad hoc, etiamſi ea certiſſima eſſent, quæ pro conceſſis ſumis, abunde ex ſuperioribus reſponſio patet, propter temporum rationis diverſitatem. Tunc opus fuit, ut Seniores eccleſiam colligerent, quia tum primùm

De Senioribus Eccleſiæ

fun-

fundabatur eccleſia, nec ulla principia certiſſima atque indubitata erant, quibus omnes aſſentirentur, & ex quibus per ſe ipſi veritatem agnoſcere, & Dei populo ſe aggregare ſua ſponte poſſent. Nunc verò inſtauratur Eccleſia ex iis principiis, de quibus inter omnes conſtat. quare certo aliquo architecto nihil eſt opus; ſed unusquisque per ſe ſuaq́ſ ſponte partem in hac inſtauratione habere poteſt atque adeò habet. Monitore tantùm opus fuit vaſtationis Eccleſiæ, ejusq́ſ inſtaurandæ rationis; quos ſanè non unum ſed plures habuimus, qui etiam in ea inſtauranda graviter laborarunt. Sed animadvertendum præterea eſt, te pro conceſſis ſumere ea, quæ mihi minùs certa videntur. Neque enim in primitiva Eccleſia colligebantur cætus a Senioribus, ſed iis cætibus ſive eccleſiis præficiebantur, quæ Apoſtolorum & aliorum evangelizantium miniſterio collectæ fuerant. Exempli cauſſa eccleſiæ Corinthiorum, Philippenſium, Epheſiorum, non a ſenioribus, id eſt, paſtoribus, qui in illis perpetuò erant, ſed a Paulo apoſtolo fuerant collectæ. in quibus ipſe deinde ſeniores conſtituit non quidem ex ſua ipſius tantùm voluntate ac ſententia, ſed ipſa approbante eccleſia. ut ex eo intelligi poteſt, quòd Timotheus ipſe tantus Pauli adminiſter non ſine impoſitione manuum Presbyterii, id eſt ſenatus, ut ſic dixerim, eccleſiæ, qui ipſius eccleſiæ perſonam ſuſtinebat, ut alicujus urbis Senatus civitatis & reipublicæ perſonam ſuſtinet, ad munus paſtoris, quo in eccleſia fungebatur, delectus fuit.

An non legimus, mandatum fuiſſe Tito a Paulo, ut in

ut in ſingulis Cretæ urbibus Seniores conſtitueret: quod ſine dubio de iis urbibus intelligendum eſt, in quibus jam aliquis numerus Chriſti fidelium collectus erat: quibus volebat Paulus paſtores dari ad ipſos verbo Dei paſcendos, adq; Eccleſiæ conſervationem & incrementum. ut ſatis ex ipſius verbis, ubi hac de re agit, apparet. Quomodo igitur tunc temporis a Senioribus Eccleſiæ colligebantur, ſi jam collectis Eccleſiis Seniores præficiebantur? Non tamen hic ſimiliter eſt intelligendum, Titum debuiße aut potuiſſe ex proprio tantùm ſenſu, propriòve arbitratu, quoſcumq; magis ipſe probaſſet, ſeniores conſtituere; ſed ei mandatum fuiſſe, ut curaret ſeniores conſtitui ex ipſius eccleſiæ conſenſu; qui modò tales eſſent, quales Paulus deſcripſerat. atq; ejusmodi ſeniores ipſam eccleſiam per ſe ſibi conſtituere potuiße, nihil eſt, quod dubitare nos ſinat. Et ſanè in illis ipſis eccleſiis, in quibus Paulus ipſe ſeniores ab initio (ut legitur Actor. 14. v. 22.) quemadmodum paullo ante dixi, conſtituerat, illis deficientibus, eccleſiam ipſam per ſe alios ſibi conſtituere potuiſſe, neceßarium quodammodo eſt, & ex eccleſiaſtica hiſtoria, ſic quoq; factum fuiße, ſatis intelligere licet. Rurſus hoc tempore non eſt perpetuum, immo verò admodum rarum, ut eccleſia ipſa ſeniores, id eſt paſtores ſibi eligat; eccleſia, inquam, cui ipſi ſeniores præſunt. Eliguntur enim ab aliis paſtoribus ut plurimùm, quamvis non ſine conſenſu illius eccleſiæ. Quinetiam non ſolum ab ipſo initio renaſcentis evangelicæ veritatis, collectæ ſunt eccleſiæ ab ipſis paſtori-

ſtoribus pluribus in locis, ut a Luthero, a Zvinglio, ab Oecolampadio, a Balthaſare Pacimontano, & ab aliis; ſed poſtea etiam ſæpenumero contigit, ut homines pii aliisq; erudiendis non inepti vel planè ſua ſponte, vel ab aliqua eccleſia jam collecta miſſi, eccleſias, ubi nullæ erant, collegerint ac fundaverint; quod cum alibi tum in Gallia potiſſimùm factum eſſe ſcimus. Itaq; nihil mihi, hac etiam in parte, diſſimilitudinis inter hæc & primitivæ Eccleſiæ tempora eſſe videtur. et, ſi inſignis aliqua tamen in ipſis initiis fuiſſet, jam ejus rei cauſſam attuli; ex qua apparet, non propterea ſentiendum, præpoſtera ratione hodie in Eccleſia inſtauranda agi. Poſt ipſa initia nulla profectò diſſimilitudo, quæ alicujus momenti ſit, inter hæc duo tempora animadverti poteſt. Sed quidquid ſit, ut de re ipſa, quæ in controverſia eſt, agamus, illud unum ſcire velim, cur hodie non liceat hominibus rectè, quantum ſatis eſt, de religione Christiana ſentientibus convenire, memoriam Chriſti mortis, ut juſſi ſunt, celebrare, communes preces ad Deum fundere, ſeſe invicem ad pietatem ac perſeverantiam in fide cohortari, de divinis rebus colloqui ac diſputare, aliquot ex ſuo numero certos homines habere, quorum hic alius in verbo Dei explanando præeat, ac rudiores in diſciplina Chriſtiana conſtituat; ille ſingulariter pauperibus ex communibus eccleſiæ pecuniis ſubveniendi curam habeat; alii, ut omnia ordine ac decenter in cœtu fiant, provideant & curent; alii ſint, quorum prudentiæ ac rerum divinarum cognitioni univerſus cœtus plu-

ximum deferat, & quos idcirco tamquam ſenatum ſuum eſſe ſtatuat; alii denique aliis muneribus vacent, quæ ad totius congregationis conſervationem pertineant: velim, inquam, ſcire, cur hæc facere non liceat hoc tempore, quidvé, quominus fiant, jurè prohibere poſſit. ſive ejuſmodi congregationem eccleſiam appellare velis, ſive nolis; ſive tales congregationes pares, aut ſimiles apoſtolicis eccleſiis eſſe concedas, ſive minùs. Certè cum Deus a nobis quàm maximè colendus ſit, & Ieſu Chriſti diſciplina quàm apertiſſimè profitenda, &, quantum in nobis eſt, propaganda; cumq; hæc omnia ad Dei cultum & profeſſionem ac propagationem Chriſti diſciplinæ plurimùm pertineant, immo ſine his exiſtere aut conſiſtere nequeant, neceſſe eſt fateri, quicquid præterea de illis judices, & quocunque nomine ea voces, cuncta non modò fieri poſſe, ſed etiam debere. Nam, quod tu aſſeris, multos pietate & juſtitia inſignes viros ſine externis iſtis notis & ſignis hodie Deum colere, & olim coluiße, id mihi nullo pacto veriſimile videtur, niſi vel ubi iſta habendi facultas non fuerit, vel ſi fortè viris iſtis omnes cætus, in quibus hæc fuerint, aliquo perverſo & ſaluti æternæ contrario dogmate viſi fuerint contaminati. Alioquin prorſus neceſſe eſſe ſtatuo, ut quilibet Chriſtianus alicui Chriſtum profitentium cætui palàm adhæreat; ei videlicet, quē aliis puriorem eſſe judicaverit. cujus ſententiæ infiniti pietate præſtantes viri noſtra ætate fuerunt, & adhuc ſunt; quibus ob hanc caußam grave non fuit famæ atque honorum jacturam facere, & ſeſe manife-

niféſtis vitæ periculis exponere. Non dubito, quin, ut ipſe ſanctè affirmas, optima mente & ſolo veritatis amore ea & ſcripſeris, & ſentias, quæ in tuis ad me litteris de hoc argumento continentur. ſed transfigurat ſe hic (ignoſce quæſo libertati meæ) Satanas in angelum lucis, & per te talem tamq; inſigni alioqui pietate virum aliosq; non contemnendos homines ruinam Chriſti eccleſiæ renaſcentis ſtruit. Cujus artes & aſtum agnoſce obſecro; nec patere, ut te paullatim ſeducat, & tandem, cum prorſus tibi perſuaſerit, nullam inter eos, qui a Romana eccleſia defecerunt, hactenus eſſe vel eße poſſe externam Chriſti eccleſiam, nec ſcriptum, quod habemus, Dei verbum ad eam erigendam ſatis eſſe, te ad Eccleſiam iſtam, quæ perpetuam ab Apoſtolis & miniſterii & doctrinæ ſucceſſionem, ac ſpiritus ſancti aſſiduum favorem & præſentiam audacter, nec prorſus ineptè (ut compluribus videtur) jactare ſolet, ut Puccium, aliquando reducat, aut aggreget. Quod omen Deus, ut ſpero, ac fore mihi penitus perſuadeo, pro ſua bonitate avertat. Nec verò credas aut me, aut alios innumerabiles, qui mecum ſentiunt, clariorem multò, quàm nunc habeamus, veritatis divinæ patefactionem non expectare. & ſanè ſi quis usquam eſt, qui hoc expectet, ego is ſum; cui fortaße ii omnes, qui Chriſti nomine appellantur in pluribus adhuc errare videntur, quàm vel tibi, vel cuiquam alii videri poſſint. Sed non propterea cenſemus, talem hodie veritatis cœleſtis lucem non affulſiße, quæ ad ſalutem æternam conſequendam ſatis ſit, vel ad talem lucem

Digitized by Google

habendam non ſatis eſſe divinis litteris penitus adhærere, ex iisq́; ſolis divinam veritatem petere. Ex quo neceſſariò conſequitur, externam Chriſti eccleſiam hoc tempore inſtaurari & poſſe & debere.

Senſus verborũ Chriſti Mat. 16. 18. Portæ inferni non prævalebũt ei.

Non poſſum autem non vehementer mirari, te Chriſti verba, quòd portæ inferorum non eſſent adverſus ipſius eccleſiam prævalituræ, ita interpretari, ut nondum ejus rei tempus extiterit. quod nihil aliud eſt, quàm vel negare, ullam Chriſti veram eccleſiam hactenus extitiſſe, vel Chriſtum mendacii coarguere. Atqui Chriſti verba non ita prorſus ſunt accipienda, ut credamus, quæ vera Chriſti eccleſia eſt, eam non poſſe Satanæ aſtutiis ſubverti; ſed, quamdiu vera Chriſti eccleſia fuerit, fieri non poſſe, ut ab ipſa morte atque inferno quidquam detrimenti patiatur. Non *negaverim quidem, ſicut etiam non affirmaverim, in hoc ſæculo talem Chriſti eccleſiam futuram, quæ deficere nulla ratione poſſit, idq́; Chriſtum ſuis verbis ſignificare voluiſſe. Sed in eo a multis erratur, quòd vaticinationes ſeu prædictiones non niſi in eum ſenſum accipi poſſe exiſtimant, qui potior ſit, & nullâ ſermonis figurâ quantumvis uſitatâ expreſſus. cum tamen & Chriſti ipſius dicta, & Apoſtolorum ejus ſcripta, & denique res ipſa apertiſſimè doceat, in prædictionibus divinis ſepiſſimè duplicem ſenſum ineſſe; unum videlicet, qui ex ipſis verbis omni tropo prorſus nudatis elici poteſt; alterum verò, qui uſitatæ verborum, licèt aliqua ratione figuratæ, ſignificationi eſt conſentaneus. Verùm hac*

dere,

de re, quæ latiſſimè patet, non eſt hîc uberiùs diſſerendi locus.

Supereſt autem, ut ad ea breviter reſpondeam, quæ in iiſdem tuis litteris, præter hanc de Eccleſia inſtauranda diſputationem, continentur. Igitur quòd vicem meam in facultatum mearum jactura dolebas, eſt quòd tibi gratias agam; ſed multò magis quòd me ita & humaniter, & prudenter conſolatus fueris. Velim autem ſcias, hactenus Dei benignitate mihi patria bona erepta non fuiſſe, & ſpem aliquam ſupereſſe, me vel inde tantùm corradere poſſe, unde victum & veſtitum mihi parare queam; vel etiam aliquandiu adhuc illis omnibus fruiturum. quod ſanè ob id unum mihi gratiſſimum foret, quòd amanuenſem nutrire poſſem, ſine quo ægerrimè ea, quæ meæ vocationis mihi videntur, exequi me poſſe planè perſpicio. Hunc autem ſi a fratribus non habeo (nam me non impetrare, nullo pacto affirmare queo, quippe qui numquam petierim) nihil eſt mirum, cum ſumma ſit inter eos paupertas, & in commune non conferendi culpa, in pauciſſimis quibusdam tantummodo hæreat; quos equidem arbitror, ſi vellent, poſſe omnibus Eccleſiæ neceſſitatibus ſufficere. Nam quòd tu conquerebaris de ipſorum negligentia in veritate divina Germanicâ linguâ publicanda, lætatus ſum vehementer, audiens, eos in proxima Chmielnicienſi ſynodo ad eam rem aliqua ratione animum applicuiſſe. quod utinam verum ſit.

De ſpe ac fide in venturum Chriſtum, qua præditi fuerint patres illi ſub vetere teſtamento ita ut in ſuis De ſpe ac fide in venturũ Chriſtum.

 ſacri-

quæ præditi fuerint patres ſub veteri Teſtamēto.

ſacrificiis ad illum reſpexerint, nihil aliud in præſentia dico, niſi, me nullo modo diffiteri, Chriſtum ibi adumbratum fuiſſe; ſed nego hoc illos intellexiſſe, quod nobis demum patefaciendum erat, ut cæleſtis atque æternæ veritatis & lucis confirmationem ex antecedentibus figuris & umbris haberemus; ſub quibus veteres illi omnes concluſi erant usq; ad correctionis tempus, ut loquitur apoſtolus Heb: 9. v. 10. Et quod dixi de Meſſia Hieremiæ temporibus apertè promiſſo, ita ut nova quædam promiſſio cenſeri debeat, veriſſimum eſt, & per ea, quæ in ejus prophetæ vaticinatione ſcripta ſunt cap: 23. & repetita cap: 33. abunde confirmari videtur. Tametſi enim antea per alios prophetas, præcipuè verò per Eſaiam Meſſiæ adventus ita perdictus fuerit, ut nunc ejus vaticinationem legentes, hiſtoriam potiùs, quàm vaticinationem legere nobis videamur, tamen eo tempore prædictiones iſtæ obſcuriores erant, eæq; ad varios atque extraneos ſenſus accommodari poterant. cujus rei fidem faciunt, quæ hodie inter Iudæos receptæ ſunt, earum interpretationes. Pleraque enim de Ieſu Nazaræno ibi prædicta, non modo de illo accipere renuunt; ſed etiam de Meſſia, quem ipſi tamen expectant, accipi poſſe nolunt. At verò, quæ de Meſſia ab Hieremia primùm, deinde ab Ezechiele & Daniele aliisq; prædicta ſunt, qui etiam clariſſimis verbis antecedentem Babylonicam captivitatem & ab ea liberationem certo tempore futuram, prædixerunt, adeò ſunt aperta, ut nulla extranea interpretatione occultari, aut obſcurari poſſint, nec ad ipſum Meſſiam

eo-

ea omnino pertinere, Iudæi umquam negare ſint auſi. Itaque quod dicis, Chriſtum ipſis etiam antiquioribus illis patribus fuiſſe promiſſum, id ſane fateor. ſed nego ita apertas fuiße promiſſiones, ut id ipſi intelligerent, nedum ad ſe pertinere arbitrarentur illud, quod non ipſis, ſed eorum poſteritati ſe daturum Deus promiſerat. Nam quod ſive in epiſt: ad Hebr: cap: 11. ſive alibi de ſpe futurorum ſibi ipſis bonorum, qua patres illi præditi eſſent, ſcriptum eſt; in eo neq; ad ipſius Chriſti perſonam illos reſpexiſſe traditur, aut illius ullam rationem habuiße, nec alius quàm vel myſticus ſenſus, vel eventum potiùs, quam ipſorum animum ſignificans eſt admittendus. Sed requirit hæc res longiorem diſputationem, quàm ut hiſce litteris includi poſſit.

Declarationem verborum tuorum, quòd Chriſtus non ſit ex Adamo vel Adami filius, libenter amplector; atq;, ut idem ſentiamus, ſatis mihi eſt, quod ais, te credere, illum, verum hominem ex Davidis ſemine prognatum, & interim, licet in virginis, id eſt mulieris utero, non tamen per commixtionem maris & fœminæ conceptum.

Chriſtū nō eſſe ex Adamo Adami filium.

De loco autem illo, ſolvite templum hoc, &c. quòd ſuſpectus cenſeri debeat, nullo modo tibi aſſentiri poſſum. Nam, quamvis dicas, te non propterea in dubium revocare ſacra oracula, id tamen, ſi non mentē tuam quidem, ſed rem ipſam ſpectes, neceſſariò aliter ſe habet. Etenim, ſi de uno aliquo loco, qui in omnibus codicibus & exemplaribus, & apud omnes interpres eodem modo legatur, ut iſte legitur,

De verbis Chriſti Ioh: 2. v: 19. Solvite tēplum hoc, & in tribus diebus erigā illud.

gitur, dubitare licet, nihil eſt, cur de omnibus dubitare non liceat, & tu ipſe adjungis de ſacris oraculis verba illa, quantumvis hinc inde depravata; *quibus verbis ſatis indicas, non debere omnibus, quæ in divinis litteris ſcripta leguntur, temere fidem adhiberi. Ego quidem contrà ita ſentio, Nihil in iis ſcriptis, quæ communiter ab iis, qui Chriſtiani ſunt dicti, recepta & pro divinis habita ſunt, conſtanter legi, quod non veriſſimum ſit; hocq; ad divinam providentiam pertinere prorſus arbitror, ut ejusmodi ſcripta numquam depraventur aut corrumpantur, neq; ex toto neq; ex parte. Et, ſi aliqui codices aut exemplaria alicubi mendoſa ſint, ex aliis emendatioribus, vel ex antiquorum interpretum auctoritate emendari queant. Qua de re diſſerui pluribus in opuſculo quodam, quod de auctoritate librorum veteris & novi teſtamenti Italicâ linguâ conſcripſi. Præſtat mi frater, mihi crede, cum in aliquem ſcripturæ locum incidimus, qui nobis falſam ſententiam continere videatur, unà cum Auguſtino hac in parte ignorantiam noſtram fateri, quàm eum, ſi alioquin indubitatus planè ſit, in dubium revocare. Nihil habent verba illa apud Iohannem Chriſto tributa, quod non ſit veriſſimum, & cum reliquis omnibus ſacris oraculis conſentiens. ut ipſe fortaſſis, ſi umquam ſcripta mea legeris, præſertim verò diſputationem meam cum Eraſmo Iohannis, ingenuè fateberis. Depone, quæſo te, iſtam, quam habes de ſacris ſcripturis opinionem; quæ ſola, niſi caveris, innumerabilium in religione errorum, quemadmodum aliis compluribus*

Chri-

Chriſtum profitentibus, cauſſa tibi eſſe poterit; &, ſi ipſius vim atq; aliorum exempla attendere velimus, facilè quemvis in atheiſmum inducere tandem poteſt.

Gaviſus vehementer ſum, quòd alia via aggreſſus eſſes contra Eraſmum Iohannis diſputare. Sed mihi ſcriptum ſeu litteras tuas videre non licuit. Is Eraſmus nuper in maiorem Poloniam eſt profectus, metuens ſibi, cum, ut te jamdudum audiviſſe exiſtimo, Alexius typographus carceratus fuit, non tam propter Antitheſim illam ſuam, quam ipſius opera publicaverat, quàm propterea quòd cum domi ipſius aliquandiu fuiſſet, operam ſuam ei commodaverat in operarum erroribus corrigendis, in quibusdam libellis (quos tamen ipſe Eraſmus minimè probabat) ubi contra Chriſti adorationem & invocationem diſputabatur. Nam inter cœtera ejusmodi ſcripta, quæ Cracoviæ Alexius excudit, excudebat, ſeu potiùs recudebat poſtremò librum illum, qui Palæologo & aliis curantibus Francofurti ad Mœnum annis ſuperioribus ſine principio & fine excuſus fuerat: ubi præcipuum ſcriptum eſt, Reſponſio Franciſci Davidis ad brevem quandam meam oppugnationem, inibi admodum negligenter & inemendatè publicatam, duarum ipſius theſium & quatuor pro altera rationum contra Chriſti invocationem, quas ipſe Franciſcus, dum apud eum in Tranſylvania eſſem, mihi ſua ipſius manu exaratas obtulerat, rogans, ut eas, ſi poſſem, confutare vellem. quod poſtquam breviter, ut dictum eſt, feci, ipſe longiorem, de qua dixi, reſponſi-

ſponſionem confutationis meæ ſcribere eſt aggreſſus, eamq́; mihi poſt aliquot menſes tradidit. Ego verò ſtatim hanc reſponſionem copioſiſſimè refellere inſtitui, in animo habens opus conſcribere, in quo univerſa de Chriſti officio, poteſtate ac regno quæſtio diligentiſſimè explicaretur. Sed vix tertiam operis partem abſolveram, cum coactus ſum, ſic fratribus illius provinciæ jubentibus, brevius reſponſum exarare, iis, quæ jam ſcripſeram in compendiũ redactis, ut in judicio, quod paucis poſt diebus Albæ Iuliæ corã principe & omnib: regni ordinibus, advocatis etiã ex Hungaria, quæ Imperatori paret, non paucis theologis, de Franciſco Davidis deq́; ipſius circa Chriſti adorationem & invocationem ſententia habendum erat, poßet aliqua, ut promiſſum fuerat, ad ejus ſcriptum reſponſio offerri. Sed poſtea, quia, contrà quàm ſperabamus, de dogmate ipſo ex ſacris litteris nihil prorſus eſt diſputatum, neutiquam oblata eſt reſponſio iſta. quam ego inde diſcedens fratribus reliqui, ut recognitam, atq;, ut ipſi oportere judicaßent, emendatam, nomine tamen meo deleto, publicandam curarent, quemadmodum etiam ſe facturos polliciti fuerant. Hoc autem eſt illud opus, de quo audiveras, brevi a me editum iri, (atq; hinc ad medias tuas litteras reſpondere incipiam) & quidem verum audißes, niſi typographo deſtituerer. Nam Alexius, quem ſolum habebamus, & cujus operâ, quamvis a fratribus e cœtu ejecti, uti hac in re potuißem, prohibitus eſt poſt carcerationem, vel potiùs poſt dimiſſionem

ſionem e carcere quidquam deinceps excudere. nec ſcio, an ullum alium usquam nacturus ſim, qui mihi hac in re ſuam operam locare velit. Sumptus ſupeditare promiſit Illuſtris & Magnificus. D. Kiſka, a me hac de re obnixè rogatus. Video enim nihil hodie edi poſſe in tota chriſtiana religione majoris momenti, quàm hoc ſit, Demonſtratio, videlicet, quòd Chriſto, licèt rei creatæ, tamen invocatio, & adoratio ſeu cultus divinus conveniat. *Nam hoc, præſertim quod ad invocationem attinet, de qua nominatim inter me & Franciſcum Davidis diſputatur, me in ea reſponſione ſatis demonſtraſſe confido; cui addi poterunt diſputationes meæ cum Chriſtiano Francken, cũ quo præcipuè de adoratione mihi diſceptatio fuit, & ſic res tota clariùs apparebit. Si enim hoc demonſtratum fuerit, concident omnes Trinitariorum munitiones, quæ revera uno hoc fundamento adhuc nituntur, quòd Chriſto adoratio & invocatio conveniat, quæ ſolius Dei illius altiſſimi omni ratione videtur eſſe propria; & ex altera parte vera Chriſti poteſtas atque majeſtas oſtendetur, & in omnium animis confirmabitur: ſine cujus cognitione nec Deus ipſe, nec quidquam rerum divinarum rectè cognoſcitur; ſalutis noſtræ ratio revera ignoratur: quidquid præſertim de expiatione noſtrorum peccatorum per Chriſtum in ſacris litteris legitur, peſſimè intelligitur: ipſius Chriſti univerſa religio in dubium revocatur, aut ſaltem mutationi & fini in hoc ipſo ſæculo obnoxia redditur; ſummum ac præſtantiſſimum noſtræ ſpei ac fidei in Deum fundamen-*

De invocatione & adoratione Chriſti.

mentum nobis eripitur; ac denique, ne omnia hinc provenientia mala & incommoda, quæ innumerabilia ſunt, enumerare hîc nunc velle videar, in ipſum Chriſtum & Deum patrẽ graviſſimè peccatur.

Nam quòd tu pro maxima (ut inquis) habes, Nullum de Chriſto adorando præceptum in ſacris litteris extare, unde concludere vis, non modò non debere, ſed ne poſſe quidem jurè Chriſtum adorari, duplicem habet reſponſionem. Nam & aſſumptio, & conſequentia falſa eſt. Probo utrumque ſimul ex duobus ſacris teſtimoniis; ex quorum utroque apparet, & Deum omnino velle, ut Chriſtus a nobis adoretur, & non fuiſſe tamen neceſſe, ut hæc ejus voluntas expreſſa diſertè fuerit. rem enim per ſe ipſam monere, Chriſtum omnino a nobis adorandum eſſe. Prius teſtimonium ſunt verba illa ipſius Chriſti Ioh: 5. *22.* Neq; enim Pater judicat quemquam; ſed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui miſit illum. *Hîc primùm audis, Deum velle, ut Chriſtus honoretur, ſicut ipſe honoratur. ex quo apertè intelligitur, Chriſtum eo genere honoris a nobis afficiendum eſſe, quo ipſe Deus afficitur, & conſequenter a nobis adorandum eſſe. Nam honoris genus, quo Deum afficimus, adoratio ſinè dubio eſt. Tametſi enim particula* Sicut *plenam ſimilitudinem neceſſariò non ſignificat, neque ego hoc loco ſignificare volo (nulla enim alioqui eſſet differentia inter honorem Deo debitum & Chriſto,*

quam

quam ego non minimam conſtituo) tamen ut aliquam peculiarem ſimilitudinem ſignificet neceſſe eſt. Nam ſi nulla alia eſſet ſimilitudo, niſi prorſus generalis, id eſt, in eo ſimpliciter, quòd uterque honoratur, inutilia & vana omnino fuiſſent verba illa, ſicut honorificant Patrem. *Et ne quis putet, honoris ſimilitudinem iſtam in eo tantùm conſiſtere, quòd doctrinæ & præceptis Chriſti non minùs ſit parendum, quàm Dei doctrinæ & præceptis pareatur (quamquam nec ſola obedientia ſimplici Honoris nomine appellari ſolet, & Chriſti præcepta ac doctrina non ſunt, ut ipſe dicebat, ipſius Chriſti, ſed Dei) animadvertatur cauſſa honoris; quæ eſt, quia Deus dedit Chriſto omne judicium, ita ut ipſe Pater jam non judicet quemquam; id eſt, omne regimen ac gubernationem eccleſiæ ei commiſit, & pœnarum ac præmiorum in eam, eosvé, qui quacumque ratione cum ea aut cum Evangelii prædicatione quidquam cõmune habent, diſtribuẽdorum omnimodam poteſtatem dedit; & quod ad hæc attinet, in ſui ipſius loco eum conſtituit.* Iudicare *enim phraſi hebraica, non ſolùm* jus dicere, & ſententiam ferre, *ſed etiam, idq́ præcipuè,* regere ac gubernare *ſignificat. Conſideretur, inquam, cauſſa iſta, & intelligetur, hîc de honore agi, qui debetur Chriſto, non quatenus ejus præceptis & mandatis obeditur, ſed quatenus pro noſtro rege ac domino cœleſti agnoſcitur, qui in nos omnes vitæ neciſq́ poteſtatem habet, ac perpetuò, ut Dei vicarius, noſtri curam gerit. hunc autem honorem, adorationem, & divinum cultum eſſe, nemo (ò-*

pinor) ſanæ mentis negaverit. Patet igitur ex his Chriſti verbis, Deum velle, ut Chriſtus adoretur & divino cultu afficiatur. quæ expoſitio divinæ voluntatis nihil aliud eſt, quàm præceptum. ac proinde patet, extare præceptum de Chriſto adorando. Deinde vides ex iisdem verbis manifeſtò colligi, gubernationem & poteſtatem a Deo Chriſto conceſſam tanti eſſe, ut ipſa per ſe moneat, Chriſtum eſſe adorandum, nec ullo præterea præcepto ad eam rem eſſe opus. Inquit enim, Omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, *&c. Igitur omne judicium habere a Deo, trahit ſecum neceſſariò adorationem. Et ſanè, quemadmodum ſenſus ipſe communis dictat, ut iis, qui hîc in terris nos regunt & gubernant, ſi certum ſit (ut profectò eſt) eos a Deo reges & gubernatores nobis fuiſſe datos, terrenum honorem humanumq́ cultum exhibeamus; etiamſi nullum eâ de re præceptum extaret; ſic idem ſenſus communis planè dictat, ut ei, qui in cœlis degens divina ratione ex Dei voluntate nos regit & gubernat, cœleſtem honorem & divinum cultum præſtemus, etiamſi id facere numquam juſſi fuiſſemus.*

Sed jam ad alterum teſtimonium veniamus, quod eſt apud Paulum Philipp: 2. in illis verbis, Propter quod & Deus ſuperexaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſupra omne nomen; ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum, & omnis lingua confiteatur, quòd Dominus [eſt] Ieſus Chriſtus ad Dei patris gloriam.

His

Hîc ſimiliter primùm vides expreſſam (idq; graphicè) adorationem, quæ nomini Ieſu ab omnibus creatis rebus debeatur ex ipſius Dei voluntate; quare manifeſtum habes de Ieſu adorando præceptum. Deinde cauſſam audis, quæ non ſolùm apertè docet, hanc eſſe divinam adorationem (nam ei, qui ſupra omnes creaturas, etiam cœleſtes, evectus eſt, non poteſt propter hoc ipſum deberi cultus niſi divinus) ſed etiam propter modum, quo cum ſuo effectu hîc conjungitur, clarè oſtendit, ubi ea ſit, ut certè in Chriſto eſt, neceſſariò ibidem effectum iſtum adorationis & divini cultus eſſe oportere, nec neceſſe eſſe aliud de ea re divinum præceptum extare. Sed, quod ad præceptum attinet, habemus expreſſum aliud teſtimonium Heb: 1. ubi verba illa Pſal: 97, Et adorent eum omnes angeli Dei, *manifeſtè ad Chriſtum referuntur, ad oſtendendum, quantò Chriſtus excellentior omnibus angelis ſit; utpote qui ab ipſis omnibus adorari debeat. Neque hîc eſt opus oſtendere, etiamſi verba iſta in Pſalmo ad Deum referantur ipſum, tamen meritò potuiſſe a divino illo ſcriptore ad Chriſtum referri; niſi & ſcriptoris illius, & aliorum, quorum monumenta in ſacro volumine extant, qui nonnumquam ea, quæ de Deo ſunt dicta, ad Chriſtum referunt, auctoritatem in dubium revocare velimus. Eſt tamen id a me breviter oſtenſum in Animadverſionibus in Aſſertiones collegii Poſnanienſis de trino & uno Deo Aſſer: 21. 9. 6. quem locum, ſi libuerit, poteris percurrere. ſed multò fuſiùs idem oſtendi in diſputatione mea cum Eraſmo Iohannis. Quod ſi Chri-*

ſtus ab omnibus Dei angelis adorari debet, quantò magis ab hominibus, iis præſertim quorum propriè eſt cœleſtis rex & dominus?

Sed dices fortaſſe, Angeli Chriſtum vident, homines hodie non vident. quaſi verò vel præceptum de ſolo Deo adorando, ex quo reverà omnis oritur cauſſa dubitandi, an Chriſtus adorandus ſit, eos tantùm excludat, qui non videntur, vel Chriſti poteſtate & perpetua gubernatione in Eccleſia conceſſa, unà cum neceßaria non modò factorum & verborum noſtrorum, ſed etiam cogitationum omnium cognitione conjuncta, quam concedere divina oracula omnino cogunt, poſſit ullum diſcrimen conſtitui inter Chriſtum a nobis viſum, & non viſum; quemadmodum in prioribus meis ad te de hoc argumento litteris memini me ſcripſiſſe. Sed quale pondus in Chriſti perſona habere poſſit diſcrimen iſtud, poſtea clariùs videbimus. Priùs enim examinanda ea ſunt, quæ a te ad Chriſti adorationem infirmandam ſunt allata. Ais igitur primùm, Chriſtum ipſum Satanæ pollicenti, ſe illi daturum omnia mundi regna, ſi procumbens ſe adoraſſet, reſpondiße, Abi e conſpectu meo Satana, ſcriptum eſt enim, Dominum Deum tuum adorato, eumque ſolum colito. *Sed quid hoc ad rem, cum hîc de eo, quem adorare deberet ipſe Chriſtus, agatur? Numquid, ſi ipſe Chriſtus adorandus eſt, ſequitur, eum potuiſſe non Deum modò, ſed etiam ſemetipſum adorare, & propterea falſò præceptum illud de ſolo Deo adorando ſibi accommodaſſe? Non crediderim, te haſce ineptias di-*

ctu-

ctorum. At reſpondebis, idcirco locum iſtum ad rem facere, quia inde apparet, etiam poſt Chriſtum exhibitum vigere præceptum in lege Moſis datum de ſolo Deo adorando, per quod Chriſtus, cum is non ſit ipſe Deus, non ſecus atque aliæ omnes res creatæ ab adoratione excluditur. Ad hoc primo loco reſpondeo, poſt Chriſtum exhibitum, dum ille adhuc mortalis in terris degeret, non ſolùm præceptum iſtud de ſolo Deo adorando viguiſſe, ſed alia omnia, quæ in lege Moſis ſcripta erant quantumvis cærimonialia, & (ut ſic dicam) umbratilia; quæ tamen poſtea, Chriſto glorificato, ſublata ſunt. Ex quo fit, ut hinc nihil concludere liceat; præſertim, cum poſt Chriſtum glorificatum apparuerit, tantam eſſe, ex ipſius Dei voluntate in nos, Chriſti poteſtatem & gubernationem, ut meritò a nobis omnibus adorari debeat. adeò ut neceſſe ſit, ſi modò præceptum iſtud eam vim habet, ut nullo modo quiſquam præter Deum ipſum adorari poſſit, id poſt Chriſti glorificationem non ampliùs vigere. Secundò reſpondeo, iſtud præceptum minimè iſtam vim habere, aut habuiße umquam, niſi ex accidente. quatenus, ſcilicet, nemo eſſet præter Deum ipſum, qui adoratione dignus eſſet ex ipſius Dei voluntate; cujusq; adoratio tota ad ipſum Deum referretur. nam quandocumque talis extitiſſet, nequaquam per præceptum iſtud ejus adoratio prohibita fuißet. Nomen enim Solus, & particulæ idem ſignificantes, cum de Deo dicuntur, numquam eos excludunt, qui illi ſunt ſubordinati. Solus Deus, exempli caußa, eſt ſervator; & tamen multi homines quoq; ſerva-

 ſerva-

ſervatores meritò ſunt appellati, & ipſe Chriſtus paſſim Servator dicitur. Nempe quia iſti omnes, quãvis revera ſervaverint, aut ſervent, non tamen ex ſeipſis aut aliunde, quàm ab ipſo Deo id poteſtatis adepti ſunt. Quis negaverit (ut de præcepto aliquo ſimili agamus) ſoli Deo confidendum eſſe? & tamen, ut alios omittam, Chriſto confidendum eſſe, paſſim eſt ſcriptum. Cauſſa hujus rei eſt, quòd, ut ipſe Chriſtus dixit, qui ipſi confidit, ſive in ipſum credit, non in ipſum credit, ſed in eum, qui miſit illum; cui videlicet ſoli confidendum eſt. Sic dicere poſſumus, & quidem ſummo jure, quòd, qui Chriſtum adorat, non ipſum Chriſtum adorat, ſed Deum qui illi ea dedit, unde ad gloriam ipſius Dei adorari & poſſit, & debeat. Nam, ut Paulus diſertè ait, quòd omnis lingua confiteatur, Ieſum Chriſtum eſſe Dominum, hoc ad ipſius Dei patris gloriam pertinet. tantum abeſt, ut dubitare poſſimus, ne honor, qui Chriſto tribuitur, Dei honori quidquam deroget. Itaque, ut multa alia ejusmodi exempla in ipſius Chriſti perſona reticeam, ſi quis velit ex præcepto de ſolo Deo adorando concludere, Chriſtum non eſſe adorandum, oportet, ut vel ipſe probet, Chriſtum ea non habere, quibus adoratio conveniat, aut certè ejus adorationem ad ipſum Deum non referri, vel ea diluat, ex quibus contrarium ab aliis probatur. alioquin nihil aget.

Pleraq; autem, quæ ad argumentationem tuam refellendam ex Chriſti verbis illis ad Satanam dictam pertinere magnopere poſſunt, ſciens prudens omitto, ſperans hæc pauca ſatis eſſe; & ad illud accedo,

do, quod deinde aſſers de eodem ipſo Chriſto, qui diſcipulis ſuis petentibus, ut ipſos orare doceret. Cum orabitis, *inquit*, dicitote, Pater noſter, qui es in cœlis, *&c. & addis*, Hujus ipſius Chriſti Mandati fines quis transgredi audebit? *Hic primùm adorationem cum invocatione confundis, quod tamen fieri non debet, cum utriusque ſit diverſa quædam ratio; adeò ut ego, quamvis nihil prorſus dubitem, præceptum extare de Chriſto adorando, & , etiamſi non extaret, tamen eum omnino adorari a nobis debere, non idem tamen exiſtimem de eodem invocando, cum videlicet invocatio pro ipſa opis imploratione & directione precum noſtrarum accipitur. Hîc enim ſtatuo, id quidem meritò a nobis fieri poſſe, id eſt, poſſe nos jurè ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere, eiusq́ opem nominatim implorare; nihil tamen eſſe quod nos id facere cogat. Alioqui numquam poßet a nobis Deus ſolus., id eſt Chriſto non etiam rogato, rogari. quod tamen falſißimum eße & ipſorum Apoſtolorum exempla, & perpetuus Eccleſiæ uſus demonſtrat. Atque hæc ratio, quæ mihi evidentiſſima videtur, tantum apud me ponderis habet ut non paucos locos novi teſtamenti, ubi Chriſti invocatio præcipi videtur, quos ſatis diligenter in diſputatione mea cum Franciſco Davidis collegi, ita interpreter, ut ibi non præcepta, ſed commonefactiones tantùm habeantur, & adhortationes. Quis enim ex nobis non vehementier lætetur, ſi ſciat, ſe in omnibus ſuis neceſſitatibus poſſe confidenter ejus opem implorare, qui homo mortalis fuit, ut nos ſimus; qui ea*

omnia mala eſt expertus in hoc mundo, quæ nos quotidie experimur; qui, licèt dominus, tamen idem noſter frater eſt, & caro ex carne noſtra, osq́ ex oſſibus noſtris, qui denique noſtræ fidei ac profeſſionis, ob quam tam multa patimur, princeps, dux, & auctor eſt, cujusqúe propterea plurimum intereſt, ut nos ſalvi ſimus? Quis non libenter ad ejusmodi ſervatoris opem confugiat eamq́ implorct? Ex quo apparet ſumma Dei erga nos benignitas cum ſumma ſapientia conjuncta, qui hac admirabili ratione, ubi ſimiliter infinitam ſuam potentiam oſtendit, voluerit fragilitati noſtræ ſuccurrere, & in mediis noſtris calamitatibus nos non modò ſecuros, ſed etiam lætiſſimos reddere.

Nec verò metuendum eſt, ne ſi, Deo ſolo invocato, ut ſupra dictum eſt, Chriſtus ipſe non invocatur, viciſſim, Chriſto ſolo, id eſt, nomine Dei præterito, invocato, Deus ipſe non invocetur; & ſic præcepto Dei ipſius invocandi non ſatis fiat. Nam, licèt, qui regem rogat, hoc ipſo, ejus præfectum non roget, tamen, qui præfectum regis rogat, hoc ipſo, ipſum regem rogare intelligitur. Subordinatus eſt enim præfectus regi; ſed non contrà, rex præfecto. Sic Chriſtus Deo ſubordinatus eſt; ſed non contrà, Deus Chriſto. quare, etiamſi, qui Deum invocat, non idcirco Chriſtum omnino invocat, tamen, qui Chriſtum invocat, omnino ipſum Deum invocare dicendus eſt. Verùm, quia ut ex tuis verbis patet, tu ex Chriſti verbis, cum orare diſcipulos docuit, non ſolùm concludere vis, non fuiſſe præceptum, ut Chriſtum oremus, ſed etiam non poſſe eum

a no-

a nobis orari. Dico, *Chriſti verba hanc vim nullo pacto habere poſſe; nec præcepti, quod dedit, fines eum transgredi, qui ipſum Chriſtum oret. Neque enim vel diſcipuli ab ipſo exquiſierunt, quem orare deberent, vel ipſe, ut conſequens eſt, id illis præſcribere voluit. Sed id exquiſierunt diſcipuli, quibus verbis, & quanam orare Deum deberent, quem orandum eſſe conſtabat, & Chriſtus neceſſariò ſimiliter nihil aliud eos docuit, niſi, qua ratione Deum orare deberent. Quid igitur hoc ad Chriſti invocationem excludendam, ſi alioquin appareat, eum illa habere, quæ ad invocationem requiruntur? Numquid peccarunt iidem diſcipuli, cum poſtea ipſum Chriſtum orarunt, ut ſe in navi pereuntes ſervaret, ſibiq́; augeret fidem? quæ tamen res ſunt ejusmodi, quas nemo antea niſi ab ipſo Deo petere auſus fuiſſet. Cur verò non peccarunt? quia videlicet vel animadverterunt, vel meritò crediderunt, Chriſtum iſta præſtãdi poteſtatem & munus ab ipſo Deo habuiſſe; quod ſatis eſt, ut quis jurè omnino invocari poſſit, ſi modò invocantis preces audire vel percipere queat.*

Adde, quòd etiamſi diſcipuli interrogaßent, quem orare deberent, quia ſine dubio de numine aliquo intellexißent, quòd, licet ab ipſis non viſum, præſens tamen ipſis eſſet, & Chriſtus quinam iſte eßet, eos docuiſſet, non idcirco tamen ſeipſum ab invocatione excluſißet. Adhuc enim conſpiciebatur ipſe ab illis, nec dum eam vim & poteſtatem fuerat adeptus, ut quamvis nulli conſpectus, omnibus tamen eßet præſens; aut certè ea de re nihil adhuc conſtabat. quæ

tanta erat, tamq; ab omni veriſimilitudine abhorrere videbatur, ut æquum eſſet, eam priùs effectis comprobari, quàm ipſius tantùm Chriſti verbis aſſeri. Quamquam cum jam hora illa appropinquaret, qua eundum illi erat ad Patrem, & mox pluribus documentis confirmandum, eum vi iſta ac poteſtate præditum eſſe, non prætermiſit ipſe eosdem ſuos diſcipulos monere, ut, quod ante hac numquam fecerant, Patrem Deum in ipſius nomine rogarent; ſe enim facturum, quidquid hac ratione rogaſſent. Quippe, cum dicit, ſe facturum, idq; etiam repetit, ſatis ſignificat, Rogare Patrem in Chriſti nomine, nihil aliud eſſe, quàm Patrem rogare, ad ipſum Chriſtum preces dirigendo. quód quia fieri poſſe nondum conſtabat, idcirco Patri ſuâ prærogativâ interim expreſſè conſervatâ, & oſtenſo, ſui ipſius invocationem non ipſius, ſed Patris revera invocationem eſſe, ſumma cum modeſtia tantam de ſeipſo rem ſignificavit potiùs, quàm diſertis verbis expreſſit. & propterea etiam, quod ſe, ſi rogaſſent, facturum dixerat, poſtea Patrem daturum affirmavit. Ac deinde ſubjunxit, In die illa in nomine meo petetis. *quaſi diceret, Hoc, quod nunc ſatis intelligere non poteſtis; vel, ſi tamen intelligitis, fieri a vobis poſſe, perſuaderi, tunc omnino facietis, cum poſt meam glorificationem agnoſcetis, & planè percipietis aliquando, me, licèt a vobis abſentem, tamen & precationes veſtras exaudire, & vobis in tempore ſecundum vota veſtra opitulari poſſe. Tametſi non eſt omittendum, in codicibus latinis, & in Syriaca interpretatione, ubi*

Chri-

Chriſtus ſecundò ait, ſe facturum quod petiiſſent in ipſius nomine, ad hunc modum legi, Si quid petieritis me in nomine meo. *quæ lectio nequaquam inepta eſt, ut Franciſcus Davidis exiſtimabat; quod me vel ipſius teſtimonio in mea cum ipſo diſputatione ſatis probaſſe confido.*

Iam quod ais, exemplum nullum extare adorati ſeu invocati Chriſti, & ad id confirmandum apoſtolorum exemplum affers, qui aliquando orantes ad ipſum tantùm Deum preces direxerint, infirmiſſima omnino eſt hæc confirmatio & ratiocinatio; quia videlicet quidpiam aliquando factum non fuerit, numquam factum fuiſſe; ſive, quia aliquando factum non eſſe legatur, haud legi umquam fuiſſe factum. Atqui & adoratum & invocatum fuiſſe Chriſtum, probant apertè vel illa duo exempla, quæ Zglobicius protulerat; ad quæ reſponſionem tuam, quam ego miratus fueram, dum defendere conaris, eamq́; ut mihi admirationem adimas, apertius explicare, multò magis (ignoſce obſecro) me mirari cogis. Tua enim reſponſio in litteris ad ipſum Zglobicium prorſus hæc eſt, quæſtionem eſſe, Num quisquam Chriſtum non viſum veneratus ſit, vel eum adoraverit; non autem, an viſum aliquando; nam de hoc nullum eſt dubium. Ego hanc reſponſionem ſum miratus, quæ poſt Chriſti glorificationem diſcrimen, quod ad eum adorandum & invocandum attinet, ponit inter ipſum viſum, & non viſum. Nam propterea ibidem plurimùm niteris oſtendere, Chriſtum ipſum a Stephano corporeis oculis fuiſſe viſum; ubi meo judicio

adde-

addere debueras, Stephanum viciſſim a Chriſto corporeis auribus fuiſſe auditum. Attuli autem rationes, cur, ſi ſacris teſtimoniis credimus, nulla ſit cauſſa, ut unquam diſcrimen iſtud ponat. quæ rationes a te refellendæ erant ſi mihi admirationem adimere volebas, & demonſtrandum, plurimum intereſſe in hoc invocationis & adorationis Chriſti negotio, utrum Chriſtus conſpiciatur nec ne. præſertim cum alioqui apertum ſit, ſive abſentem ſive præſentem neminem divino cultu ſine Dei expreſſa aut ſaltem tacita voluntate afficiendum eſſe. Nam quod, ut rectè, quid tibi velis percipiam, cum ais, Chriſtum ipſum adoratum fuiſſe, ſcribis, multos quidem a Chriſto, quem præſentem viderunt, multa petiiſſe, cum tamen id nullam adorationem evincat. hæc certè non videtur tui dicti explicatio, ſed potiùs refutatio; niſi Adorationis nomen alio ſenſu hic extuleris, quàm ſuprà verbum Adorandi. Pugnat enim aliquo modo, hoc, quòd ex petitionibus illis nulla Chriſti adoratio evincatur, cum eo, quòd Chriſtus viſus adoratus fuerit; tantum abeſt, ut illius poſſit eſſe explicatio. Verùm arbitror, te, cum dixiſti, Chriſtum viſum fuiſſe adoratum, non divinum honorem ſed humanum tantùm exhibitum intellexiſſe; poſtea verò Adorationis voce divinum honorem omnino ſignificare voluiſſe. quaſi divinus honor ſeu Deo debitus nemini viſo exhiberi poſſit. Quod ſi ita eſt, nihil erat, cur Chriſtus Satanam a ſe viſum propterea adorare recuſaret, quòd ſcriptum eſſet, ſolum Deum eſſe adorandum. Quandoquidem præceptum iſtud de divino exhiben-

biben

bibendo honore accipiendum eſſe, nulli dubium eſſe poteſt. Non tollit igitur conſpectus ipſe divinam adorationem. Quemadmodum viciſſim ex altera parte nemo eſt, qui ex eo ſolo, quòd Chriſto corã, dum ab eo aliquid peteretur, exhibitus a petentibus honor & cultus quidam haud rarò legitur, concludat, Chriſtum divino honore affectum fuiſſe. quod tamen a quibusdam concludi ipſe exiſtimare videris; idq́ exemplo Eliſæi refutare conaris, coram quo mulier illa Sunamitis procubuit. quo interim exemplo afferendo, atque explicando non parum confirmas & explicas Chriſti, licet abſentis, invocationem; quam, ut ante dixi, cum adoratione confundis. nec minus hanc, quàm illam, ei adimere videris. Etenim, ſi, ut ais, idcirco ante Eliſæum procumbens mulier illa ſuſcitationem pueri ab eo petiit, quòd videret Deum ei vim & virtutem ſuſcitandi mortuos & alia faciendi miracula dediſſe, nihil eſt cur ſi animadverterimus, Deum Chriſto, licèt a nobis corpore abſenti, vim & virtutem nobis opitulandi dediſſe, eumq́ precationes noſtras exaudire poſſe, illius opem venerabundi implorare dubitemus. Nam, quod excipis, mulierem illam ab Eliſæo non tamquam a Deo a quo ſolo omnia petenda ſunt, filium ſuum ſuſcitari petiiſſe; *nec ego ſanè aliter de Chriſto ſentio, quidquamvé ab ipſo tamquam a Deo, a quo ſolo omnia petenda eſſe fateor, peti poſſe volo. id eſt, hac ipſa in re, ut Eliſæum mulier illa, ſic ego Chriſtum non primam & ſolam ſed ſecundam & aſcitam cauſſam agnoſco. quamvis magnum alioquin inter Eliſæum, &*

Chri-

Chriſtum hîc diſcrimen conſtituam. Vis enim ſeu poteſtas Chriſto data, perpetuò ac conſtantiſſimè in ipſo reſidet; idq́; in hunc ipſum finem, ut ad ejus opem omnes confugere poſſimus. quod neutiquam de Eliſæo affirmari poteſt. Ex quo *ſit, ut alia & multò majore fiducia ac veneratione a Chriſto petendum ſit, quàm ab Eliſæo peti poterat. Hîc autem vides, te optimè agnoſcere, id verum eſſe, quod ſupra dixi, particulas excluſivas (quas vocant) non excludere ab ipſo* Deo *illos, qui ei ſunt ſubordinati. Alioqui quomodo ais, a ſolo* Deo *omnia petenda eſſe, & interim non obſcurè confiteris, rectè ab* Eliſæo *mortui pueri ſuſcitationem petitam fuiſſe?* Ex *prædictis patet, ad exempla, quæ Zglobicius adorati & invocati Chriſti attulerat, refellenda nihil pertinere id, in quo tuæ reſponſionis vim poſueras, Chriſtum videlicet tum fuiſſe conſpectum; niſi de* Ieſu *Chriſti a nobis corpore abſentis poteſtate, & cura in Eccleſia ac ſpirituali præſentia dubites, aut diverſum a nobis ſentias. qua de re poſtmodum aliquid explicatius dicendum erit.*

Nunc reliqua refutanda ſunt, quæ ad eadem exempla convellenda pertinere exiſtimaſti, Inquis *enim, Stephanum non adoraſſe Chriſtum, ſed ei vitam in manus commendaſſe, an non ipſe concedis, a Stephano Chriſtum fuiſſe invocatum? Nam, quod cauſſam affers, quòd* ſciret illum a Patre datum eſſe ſervatorem, *rectè eſt. Verùm nos quoq; idem ſcim⁹, & propterea, ut nos ſervet, illum ſimiliter invocare poſſumus, ſeu in illius manus vitam noſtram commendare. Quod cum ſit omnium, quæ ad nos pertinent,*

maxi-

maximum & præſtantiſſimum, nulla cauſſa eſt, cur quũquam dubitet, an ſimpliciter dici queat, Chriſtũ a nobis meritò invocari poſſe, Immo, ut Chriſti invocatio aſſeratur, nihil opus eſt, nos ſcire, eum fuiſſe ſervatorem a Patre datum. Sive enim hoc nos ſciamus, ſive minùs, veriſſimum tamen id & eſt, & erit ſemper. Atque idcirco, ſi hæc Chriſti invocandi cauſſa eſt, certiſſimum eſſe debet, Chriſto invocationem perpetuò convenire. Itaq; vel prorſus ſupervacaneum mihi videtur id, quod ſubjungis, Stephanum cõfirmatum fuiſſe in ea ſententia, quòd Chriſtus ſcilicet datus eſſet a Patre ſervator, cum videret cælos apertos, & Ieſum ad Dei dexteram; *vel certè ad exemplum iſtud invocati Chriſti ulla ex parte elevandum, nihil momenti habet. Primùm enim non id hoc loco quæritur, an, ſi nos Chriſtum invocaverimus, id bonâ conſcientiâ, ſive, ut Paulina locutione utar, ex fide facturi ſimus; ſed ſimpliciter, an Chriſtus meritò a nobis invocari queat. Deinde bonâ planè conſcientiâ atq; ex fide Chriſtum invocat, quiſquis, ut verum eſt, ita credet ac ſibi perſuadet, Chriſtum a Deo datum fuiſſe ſervatorem; nec magis quã Stephanus, ea in re a quoquam reprehendi jurè poteſt. Quid enim eſt opus alia confirmatione, ubi quis id, quod veriſſimum eſt, jam firmiter credit? Quamquam, ſi ſacris novi fœderis litteris credendum eſt, multò magis in hac ſententia, quòd Chriſtus datus ſit a Patre ſervator, confirmati nos ſumus, quàm fuerit Stephanus ex viſione illa. Nam nos quoq; ex eadem viſione pariter confirmamur, ac præterea innume-*

numerabilia pæne alia documenta & apertiſſima teſtimonia ejus rei habemus. Itaq; *neceſſe eſt omnino, ut qui Chriſto invocationem non convenire ſuſpicatur, novi teſtamenti ſcripta omnia tandem ſuſpectiſſima habeat. & propterea neget, nobis conſtare, an Ieſus Chriſtus perpetuus ſervator a* Deo *nobis datus fuerit, ſi modò, ut ipſe ſatis apertè confiteris, hoc ſatis eſt, ut profectò eſt, ad* Chriſti *opem ſalutis conſequendæ gratiâ implorandam.* Non *rectè igitur inter* Chriſtum *a Stephano conſpectum, a nobis verò minimè, differentia a te conſtitui videtur, ob eam cauſſam; quòd ille in ea ſentententia, quòd Chriſtus ſervator a* Deo *datus fuerit, confirmaretur, nos verò, ſcilicet, non confirmemur. Immo multò abſurdius dictum eſt hoc, quàm, ſi dixiſſes; idcirco differentiam iſtam conſtitui debere, quia potuit Stephanus ſperare, Chriſtũ, quem videbat ſuas preces percepturum, nos autem, cum illum non videamus, non eſt cur id ſperemus; quemadmodum te ratiocinatum tacitè fuiſſe in tuis ad Zglobicium litteris prorſus exiſtimabam. Hîc enim id ſaltem nobis probandum relinquitur, Chriſtum, a nobis licèt corpore abſentem, precationes noſtras audire. quod, quantumvis ſacris teſtimoniis confirmatum, negant tamen ii omnes, qui Chriſto hodie invocationem adimunt.* Itaq;, *ut antea dixi, eſt cur explicationem ſentẽtiæ tuæ in refellendis exemplis a Zglobicio allatis, multò magis mirer, quàm ipſam ſententiam mirabar, Nam quod attinet ad alterum exemplum, Apoſtolorum videlicet, qui Chriſtum adorârunt, nihil affers præter id, quod*

priùs

prius dixeras, Apoſtolos tunc Chriſtum vidiſſe; quod verò non viſum poſtea adoraſſent, nullum extare in ſacris litteris exemplum. Oſtendendum eſt igitur, ſive quod ad invocationem, ſive quod ad adorationem attinet, nullam differentiam eſſe inter Chriſtum viſum & non viſum, poſtquam is a Deo glorificatus fuit. Eſt autem quæſtio hæc tota ad Chriſti in cælo manentis in nos poteſtatem & gubernationem referenda, de qua videamus quid ipſe ſentias. Ais igitur, poteſtatem & gubernationem eius eſſe in Eccleſiam, ut ei diſtribuat dona ſpiritualia a Patre accepta. *Ergo hæc poterunt a Chriſto peti. Quod enim illico addis*, Pro quibus cum Pater invocatur; dat ea petentibus, ſed nonniſi per Ieſum Chriſtum filium, inque eius nomine, iuxta Chriſti præceptum, Quicquid per meum nomen petieritis, id faciam, *ſi eam vim habet, ut nolis tamen hæc ab ipſo Chriſto peti, ſed tantùm a Deo, id & rationi manifeſtæ, & tuis quodammodo, quæ ſubjungis, verbis apertè repugnat. Cum enim ſtatim addis,* Sed dices fortaſſis non ſatis eſſe ea tantùm petere, plura eſſe petenda, *videris velle occurrere tacitæ objectioni, quaſi pauciora a Chriſto peti poſſe conceſſeris, quàm revera peti poſſunt. Nam alioqui non apparet, cur me iſta dicturum ſuſpicari queas. Oſtendunt quidem ſequentia alia verba tua, te aliud ſenſiſſe. verùm id extra propoſitam quæſtionem eſſe videtur, adeoq́ veritati minimè conſentaneum. Videris enim nolle, ab ipſo Deo quidquam peti poſſe præter dona ſpiritualia, aut cer-*

tè non eſſe, cur aliud petamus. quod ut multis ſacris teſtimoniis & rationibus inde ſumptis, ni fallor, refellitur; ſic iis paucis, quæ affers, neutiquam confirmatur. Sed quoniam, ut dixi, hoc extra propoſitam quæſtionem mihi videtur, de eo pluribus diſſerendum non cenſui. Itaque ad rationem venio, ex qua omnino probari poſſe exiſtimo, non ab ipſo Deo tantùm, ſed etiam a Chriſto nominatim dona ſpiritualia peti poſſe. ſi modò verum eſt, quod ipſe veriſſimũ eſſe & agnoſcis, & concedis, ejusmodi dona a Deo non niſi per Ieſum Chriſtum dari. Nam quid, quæſo, eſt aliud, aliquid per Ieſum Chriſtum dari, quàm proximum (ut ſic dixerim) datorem eſſe ipſum Chriſtum? id quod ipſe ſatis agnoſcis, cum huc accommodas verba illa Chriſti, hoc faciam. *(Quamquam intelligis omnino, Chriſtum ita dare, ut tamen ſemper, cum dat, quod dat, a Deo accipiat) Etenim ſi concedis, Chriſtum perpetuam dandi poteſtatem habere, jam inde a ſuæ glorificationis initio ſibi traditam, nihil eſt, cur neges eum in iis, quæ ad eam poteſtatem pertinent, invocari poſſe; ut mox oſtendam. Iam verò Deum nullam poteſtatem revera dandi Ieſu Chriſto conceſſiſſe, ſed tantùm inſtrumentalem quandam nec liberam ejus rei cauſſam eum conſtituiſſe, cum divinis litteris adverſatur, quæ, præter alia multa ejusdem ſententiæ teſtimonia, diſertè alicubi teſtantur, Chriſto omnem poteſtatẽ in cælo & in terra datam fuiſſe; tum rationi repugnat, quæ nullo modo patitur, a Deo quidquam fruſtra fieri. Fruſtra autem facturum fuiſſe Deum, ſi Chriſtum glorificatum & in cæ-*

in cœlū perpetuò manentem, ſimplex ac nudum inſtrumentum dona ſua ſpiritualia eius fidelibus dandi effeciſſet, vel id demonſtrat, quòd quantumvis diligenter quis id inveſtigare conetur, nullam tamen eius rei probabilem cauſſam ſit deprehenſurus. Cauſſam autem cur id fecerit, nobis nulla ratione conſtare, abſurdiſſimum cenſeri debet; cum ſatis ſuperq́ manifeſtum ſit, quicquid Deus Chriſto conceſſit, id ad nos in fide ac ſpe ſalutis noſtræ cōfirmandos pertinere. Quid verò huc, obſecro, pertinere poteſt, quòd Chriſtus ſolus ſit ſimplex ac nudum inſtrumentum diſtribuendorum Dei donorum? Certè, ſi Chriſtus nullam ea in re liberam ac perpetuam poteſtatem habet, nihil eſt, cur hinc Deo, magis quàm antea, confidendi argumentum ullum habeamus. At verò, ſi ejusmodi poteſtas a Deo fuit Chriſto conceſſa, ut pro arbitratu ſuo ſuis fidelibus ſpiritualia dona largirè queat, nemo eſt quin & videat, & ſentiat, ſi modò Chriſti fidelis ſit, quantopere hinc in ſalutis æternæ ſpe jugiter confirmetur. Qua de re ſupra quantum ſatis eſt, egimus. Exq́ iis, quæ ibi diximus, abundè conſtet, iſtam Chriſti poteſtatem invocationem eiusdem Chriſti ſecum trahere; non modò quia certum ex ſanctis litteris eſt, Chriſtum in cælis regnantem renes & corda ſcrutari Apoc: 2. v. 23. & conſequenter multò magis verba precationum noſtrarum exaudire ac percipere, verùm etiam quia hoc præcipuum eſt effectum proximusq́ue finis poteſtatis eiusmodi a Deo Chriſto conceßæ; ut videlicet, ſine ulla dubitatione, eius opem ad opportunum auxilium, ut

loquitur apoſtolus Heb: 4. v. ultimo implorare poſſimus. Senſit Franciſcus Davidis; ſenſerunt & alii, qui vel ante, vel poſt ipſum, Chriſti invocationem negare ſunt auſi, quàm ſit neceſſarium, Chriſtum invocari poſſe, ſi diſtributio iſta donorum ſpiritualium, quæ a te agnoſcitur, illi concedatur. & propterea tandem, Chriſtum nihil planè nunc agere affirmarunt; ſed tantummodo in tutela Dei eſſe, donec regnum ſuum, quod nunc illi revera adimunt, ineat atque aſſumat. atque in hunc ſenſum non minùs ridiculè, quàm impiè interpretati ſunt Chriſti ſeſſionem ad Dei dexteram, donec Deus ponat illius inimicos ſcabellum pedum ejus. cum tamen & ex ipſa locutione, & ex Pauli, & aliorum apoſtolorum explicatione, & ex ipſo loco, unde ſententia iſta de Chriſto ſumpta eſt, & denique ex tota religionis noſtræ analogia, nemo non perſpicere queat, ejusmodi ſeſſione nihil aliud ſignificari, quàm ſupremam poſt Deum poteſtatem ac gubernationem duraturam, donec mors ultimus hoſtis aboleatur, cum interim alii hoſtes paullatim debellentur, & Chriſto ſubjiciantur, ab ipſo quidem Deo (inde enim tamquam ex fonte omnis virtus & potentia derivatur) ſed tamen, ut per ſecundam cauſſam per ipſum Chriſtum nullo prorſus pacto otioſum, ſed perpetuò ac iugiter vi & poteſtate ſibi a Deo tradita ea in re agentem & operantem. quemadmodum David, hac in re Chriſti typus, in ſibi inimicis ſuis ſubjiciendis nulla ratione fuit otioſus; immo ipſe is fuit, qui virtute ac potentia ſibi a Deo conceſſa omnes ſuos hoſtes tandem debellavit.

Ad Dei dexteram ſeſſio quid ſignificet.

lavit. Et ſanè nemo fuerit umquam, qui ex divinis teſtimoniis edoctus, Ieſum poſt crucis mortem a Deo factum fuiſſe Dominum & Chriſtum, id eſt dominatorem ac regem populi ſui, eumq́; cum Davide typo comparans & componens, non planè agnoſcat, neceſſe eſſe, ut Ieſus Chriſtus reipſa Dei populi curam ac gubernationem habeat, eiq́; præſit, eumq́; regat, in eum denique ſupremam poſt Deum, vel potiùs Dei quodammodo vice poteſtatem atque imperium exerceat; & idcirco, quemadmodum poterat Iſraëlis populus ad Davidem in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinebant, ſic populum chriſtianum ad Chriſtum Ieſum in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinent, opis implorandæ & impetrandæ gratiâ meritiſſimò confugere poſſe. ac ſimul non fateatur, ut Davidi terreno & carnali (ut dicitur) regi humanus & carnalis cultus ab Iſraëlis populo prorſus debebatur, ſic Chriſto Ieſu regi cæleſti & ſpirituali divinum & ſpiritualem cultum ab omnibus Chriſtianis prorſus deberi. Cumq́; ex ejuſmodi regno & poteſtate in nos omnes neceſſariò ejuſdem Chriſti, licèt corpore abſentis, efficaciâ ſpiritus, & factorum, dictorum, cogitationum omniũ noſtrarum cognitione, perpetua præſentia colligatur & conſequatur, neceſſe eſt confiteri, cultum iſtum ei, licèt a nobis corporeis oculis non viſo, perpetuò exhibendum eſſe. Quamquam ejus in cælo manentis, apud ſuos hîc in terris præſentia, ex pluribus alioqui ſacrarum litterarum locis aperte colligitur. ut, cum ipſe dicit ſe in eorum medio eſſe, qui in ipſius nomine fuerint con-

 gre-

gregati; cum ſe cum Apoſtolis ad conſummationem uſque ſæculi futurum ait; cum denique, ut alia teſtimonia omittam, pollicetur, ſi quis ipſum dilexerit, ſe unà cum Patre ad eum venturum, & manſionem apud eum facturum. Quinetiam apertè ex ſanctis litteris conſtat, Chriſtum, licèt corpore abſentem ac non viſum, adorandum tamen eſſe; cum disertè, ut ſupra vidim°, ſcriptum ſit, omne genu cæleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum in nomine Ieſu flecti, Deum, ipſo ſuperexaltando, & nomine omnium ſummo donando curaſſe. Itaque, quamvis tu aliter ſentire videaris, & Chriſto, licèt corpore præſenti, divinum cultum exhibitum fuiſſe negare, ea exempla miſſa facio, ex quibus conſtat, Chriſtum corporeis oculis viſum divino cultu affectum fuiſſe, ſeu longè alia, quàm politica humanavè ratione, ſi adorantium mens ſpectetur, fuiſſe adoratum. qualia ſunt, quæ habentur Matth: 14. v. 33. & Ioh: 9. v. 39. Tametſi ejusmodi exempla fidem faciunt, atq; demonſtrant, divinum cultum, qui Chriſto exhibeatur, nihil pugnare cum præcepto illo de ſolo Deo adorando, ſive præceptum illud nihil impedire, quominus Chriſtus divino cultu afficiatur. quo evicto & Chriſti perpetuâ inter nos præſentiâ ex ſacris litteris apertè oſtenſâ, ipſâq; totius Chriſtianæ religionis, præcipuè verò ipſius Chriſti muneris ratione rectè perpenſâ, non eſt quòd quis dubitet, vel potiùs dubitare non exhorreſcat, utrùm Chriſto divinus cultus conveniat. Breviter, ipſius Chriſti nomen unumquemque ſatis ſuperq; admonet, Chriſtum perpetuò a nobis colendum

dum, & divina ratione, quando a nobis corpore jamdiu abeſt, adorandum eſſe, adqúe illius opem atque auxilium nos ſumma cum fiducia confugere poſſe. Alioqui jam Chriſtus, id eſt rex noſter, quatenus Dei populus ſumus, revera non eſſet, & turpiter a Deo diviniſq; hominibus deluſi fuiſſemus omnes, qui apertiſſimè ſæpiſſimeq; ſunt conteſtati, hunc nobis regem dominumq; fuiſſe datum. Quamobrem, etiamſi veriſſimum eſt, quod ais, hic de re omnium maxima agi, nihil eſt tamen, quod nos ſuſpenſos ſive ancipites, qualem te eſſe confiteris, hac in re tenere debeat. Immo, quia de re omnium maxima in religione noſtra agitur, nihil prorſus eſt cunctandum, ſed apertiſſima veritas ſtatim amplectenda, & mordicus retinenda. Nam unde factum eſſe exiſtimas, ut ab ipſo ferme naſcentis eccleſiæ Chriſti initio usque ad noſtra tempora, tot viri, adeò ut nullus ſit numerus, non minùs pietate quàm doctrina clariſſimi, tot ipſius Chriſti ſanctiſſimi martyres, eum alioqui graviſſimum errorem ſecuti fuerint, quòd Chriſtus ſit unus ille Deus, qui omnia creavit, aut certè ex illius propria ſubſtantia genitus, niſi quia nimis apertè in ſanctis litteris ea illi tribui animaduertunt, quæ ſoli Deo tribui conſueverunt, & inter cætera potiſſimùm adorationem & invocationem, eavé, a quibus adoratio & invocatio, illa ut prorſus debita, hæc ut planè conveniens, nullo pacto ſejungi poſſunt? Noli igitur, rogo atque obſecro te, veritati manifeſtiſſimæ quidquam repugnare & ſummum ac præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis myſterium & fundamentum agnoſce,

ſupremam videlicet in nos omnes Ieſu Nazareno datam a Deo in perpetuum præſentem poteſtatem & gubernationem; quam graphicè inter alios locos deſcriptam, & ὑποτυπώσει quadam oculis ſubjectam habes in prioribus tribus Apocalyp. capitibus. quibus, ne tibi quidquam deſit, quinctum ejusdem libri caput adjunge, ubi præter alia huc apertiſſimè pertinentia, in uno 8. verſiculo ea ipſa ſatis expreſſa habes, de quibus nominatim agimus, Chriſti videlicet adorationem & invocationem. idq; tecum denique ſeriò reputes, quantus error ſit, ſi Deus Chriſtum a nobis adorari debere & invocari poſſe velit, ei adorationem invocationemq; denegare. Contrà verò, quàm leviter is erraret, qui, etiamſi id Deus non juberet, Chriſtum tamen adorari debere & invocari poſſe, non verbis tantùm, ſed factis quoque comprobaret; modò, ut res ipſa monet, ad ipſum Deum omnem Chriſti adorationem & invocationem referret. quæ latiùs hîc exponerem atque explicarem, niſi perſuaſum haberem, ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, ea ſatis intelligi ac percipi poſſe. Quare finem etiam hoc de argumento diſserendi faciam in præſentia, donec mihi uberiùs rem totam tractandi abs te occaſio detur. quod numquam facere detrectabo, quamvis plurima jam eadem de re ſcripſerim; ſi modò animadvertere potero, te nihil tergiverſari, idq; unum reipſa quærere, ut veritatem agnoſcas & amplectaris, quemadmodum de te ſperare mihiq; certò polliceri & charitas chriſtiana, & opinio, quam jamdiu ex tuis ad me litteris de tua pietate

& in-

& integritate concepi, non ſolùm ſuadet, verum etiam cogit.

Cæterum, ut ad reliqua, quæ tuis litteris continentur, aliquid reſpondeam, lætor ſanè tibi probari diſputationem meam de ſept: cap. epiſtolæ ad Rom: quāvis non per omnia tibi ea placere profitearis, quæ de gradibus regeneratorum a me dicuntur. Spero enim, ſi rem diligentiùs perpenderis, iſta quoque tibi probatum iri. Nam *quod ais, ea tibi non per omnia placere, niſi velim, quosdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non ſatis intelligo quid tibi velis; præſertim cum mentem meam in iſtis gradibus conſtituendis adeò aperiam, (ni fallor) ut de ea dubitandi nullus locus relinquatur. Sed me in tua hîc mente percipienda valde ancipitem reddit, primùm, quòd neſciam an revera meæ ſententiæ explicationem, an verò potiùs confirmationem ex ſacris litteris requiras.* Deinde, *quòd, quid ſit quosdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non omnino intelligo. Verba enim ipſa unum ſonant; ut autem aliud ſignificent, & Chriſti parabola, ad quam reſpicere videntur, & res ipſa poſtulat. Sed quidquid ſit, ſi confirmationem meæ ſententiæ requiris, ſatis me eam confirmaſſe videor, dum toto ferme libello oſtendi, regeneratum eum eſſe, in quo ſpiritus carne ſit potentior, adeò ut non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum vivat. ubi neſcio quomodo quis negare poſſit, eos gradus inveniri, quos ego conſtitui. Fateor equidem, ſa-*

tiùs futurum fuiſſe, quod huc attinet, ſi eorum ſententiam apertè refutaſſem, qui negant, eum eſſe regeneratum, qui aliquando peccet, vel perrarò ac leviſſimè, immo vel ſemel quidem; peccatumq́ cupiditatem etiam illam, cui nullo modo præbetur aſſenſus, eſſe ſtatuunt. Verùm, cur id non fecerim, cauſſam attuli in epiſtola ad lectorem. Fateor ſimiliter, me potuiſſe illâ Chriſti parabolâ meam ſententiam confirmare. Sed longum fuiſſe oſtendere evidenter, eam eſſe Chriſti verborum ſententiam, quam ego agnoſco, quæq́ ad meam de gradibus regeneratorum ſententiam confirmandam pertinet. ac præterea quicquid inde elicere poteram, jam ſciebam ab adverſario mihi concedi. Itaque ſupervacaneum eſſe duxi parabolam illam in medium afferre. Quod ſi meæ ſententiæ explicationem requiris, jam dixi, quomodo id jurè requirere poſſis, me prorſus neſcire. Si te aliquando latiùs explicueris, mihi gratiſſimum feceris. Audio enim quendam Tigurinum, nomine Raphaëlem Eglinum Bezæ diſcipulum, meæ illius diſputationis refutandæ provinciam ſuſcepiſſe; & facilè futurùm, ut in proximis nundinis Francofordienſibus illius opus venale habeamus. Hoc autem iterum me ad ſcribendum, totamq́ rem uberiùs tractandam atque explicandam, impellet. Quare velim & abs te, & ab aliis omnibus diſertè de iis moneri, de quibus in hac tota tractatione monendus ſim. Paratiſſimum enim me eſſe ſentio ad omnia publicè corrigenda, quæ mihi minùs rectè dicta exciderint.

De Sommero vehementer ſum miratus, quæ mihi re-

bi reſcribis; quaſi ego, ſuſpicione aliqua ductus, dixerim, illum, mortuorum reſurrectionem negaſſe, & non apertè, niſi memoria me fallit, profeſſus fuerim, me ex ipſo Franciſco Davidis, cui Sommerus dum vixit, cariſſimus & familiariſſimus erat, quem Franciſcus ejusq; memoriam & ſuſpiciebat & maximè colebat, id accepiſſe. Addebat autem Franciſcus, ſe Sommerum acerrimè ejus rei nomine ſæpiùs objurgaſſe, utq; aliquando reſipiſceret, monuiſſe. Hæcq;, dum Claudiopoli apud ipſum habitavi, non ſemel, ſed frequenter mihi commemoravit. Quocirca, ſi de veritate meorum verborum fortaſſe dubitas, non eſt, quòd me in eorum numero reponas, qui, niſi quis in ſua, aut alterius cujuspiam verba juraverit, illico eum ſeductorem eſſe clamitant, &c. a quibus mirum in modum & quàm longiſſimè ſemper abſui, & abfuturus ſum; ſed potiùs me aut mendacii aut oblivionis ſuſpectum habeas. Sommeri liber ille, multa ſanè continet non ſpernenda, & ejus viri doctrina atque ingenio digniſſima; ſed multa etiam non pio tantùm homine, ſed paullo doctiore aut acutiore prorſus indigna. Ejus ego viri ſcripta omnia libentiſſimè quidem legerem. Sperarem enim aliquid ſemper inde vel addiſcere, vel certè ad ea, quæ jam didici, confirmanda elicere. Verùm in ejusmodi ſcriptis legendis, neceſſe eſt ſummum judicium ſummamq; diligentiam adhibere, ne unà cum cibo venenum etiam ſumatur. Sed jam ad tuas litteras reſpondendi finis eſto. Tu me, ut ſoles, ama, meq; fratribus omnibus diligenter commenda, & unà cum ipſis in Domino

quàm

quam feliciſſimè diu & vive & vale. Cracoviæ die 8 *Ianuarii* 1586.

Hunc librum potiùs quàm litteras, ut ad tuas pleniùs reſponderem, ruri, ubi, ut noſti, jamdiu dego, ſcribere cœperam menſes abhinc tres, atque eò ampliùs, & jam prope ad finem ſcriptionẽ perduxeram, cum mihi Cracoviam veniendum fuit, ubi aliis occupationibus perpetuò adeò fui impeditus, ut vix tandem nunc opus abſolvere potuerim. quod libenter & recognoviſſem, & diligentiùs emendaſſem, niſi me jamdudum tantæ tarditatis puduiſſet. Itaque leviores mendas excuſabis, graviores autem non admodum aut miraberis, aut vituperabis, ſed pro tua humanitate ac doctrina potiùs corrigere non gravaberis.

Tuæ præſtantiæ ſtudioſiſſimus.
Fauſtus Socinus.

Ad eundem Matthæum Radecium.
Ex Epistola IV.

SED *jam his relictis, ad ea quæ tu meritò propriè noſtra vocas accedo. Difficilis planè eſt quæſtio, & mihi quidem quodammodo inſolubilis, quam primo loco proponis ex Gen: 4. v: 15. Vatablus ait ſenſum loci eſſe, quòd* Deus Caino ſignum dedit, quo illi indicaret, neminem eum impune interfectu- rum, *rectiùs dixiſſet,* neminem eum percuſſu- rum.

rum. *Hæc explicatio, ut plurimum abeſt a recepta interpretatione, ita plurimum mihi arridet, niſi obſtaret particula Hebraica Levilti, quæ ex iſta explicatione reddi Latinè deberet* Quòd non, *vel ſimpliciter* non, *non autem,* ut non, *ſeu* ut ne, *ſive* ne, *ut hactenus fuit reddita. Sed quod id poſſit fieri, nihil certi adhuc habeo præter auctoritatem iſtius viri, qui in linguæ Hebraicæ cognitione mediocritatem omnino excedebat. Cæteræ loci voces & verba, perquam optimè iſti ejus explicationi accõmodari queunt. correctæ tamen, ut antea dixi. Nam & verbum, quod* Poſuit *redditum ab aliis eſt (& ita quidem vulgò alibi redditur) invenitur ſignificare poſſe etiam* Dedit. *Vox verò quæ reddita eſt* in Cain, *ſive* in Caino, *vel ut ab aliis factum eſt,* Super Cainum, *potiùs* Caino *dandi caſu reddi debuit. Vox deniq; quæ reddita eſt ſignum, & indicium & miraculum ſignificat; ita ut intelligi poſſit, Deum miraculo aliquo ipſi Caino edito, illi oſtendiſſe id verum futurũ, quod ei pollicebatur, nempe non fore ut quiſquam eum percuteret. Quod ſi receptam loci interpretationem retinere velimus, tunc reſtat dubitandum, an ſignum iſtud in Caino poſitum abſterreret quemlibet ab eo occidendo vel percutiendo, an verò non ſimpliciter abſterreret, ſed tantùm quatenus monebat, non laturum impune qui id feciſſet; ſed ſeveriſſimè a Deo punitum iri. Vtrocumque te vertas, difficilimum eſt explicatu, quod & quale iſtud ſignũ fuerit. Potior tamen mihi videtur ſententia poſterior, propter vocem ſigni, quæ ægrè videtur accommodari*

dari

dari poſſe ad aliquid, quod viſum ſtatim terrorem de Caini nece cogitanti divinitus incuteret: iſtud enim, judicio meo, alio quam ſigni nomine appellandum eſſet. At verò ad notam atq; adeò litteram aliquam, quam ſcilicet tunc Deus illis imprimere, quos violari ſeu lædi a quoquam nollet, optimè vox ſigni accommodari poteſt, im mo litteræ apud Hebræos iſto eodē nomine vocantur. Notum *eſt autem ex Ezechiele & Apocalypſi divinitus ſolere notam ſeu litteram aliquam iis imprimi, quos Deus non vult lædi. Explicatio loci ubi Lamech uxores ſuas alloquitur, quam Caſtellio affert, mihi non probatur, cum Lamechus ſeipſum nominet. nec niſi coactiſſimè atq; adeò inuſitatiſſimè, Lamechi nomen pro quolibet non homicida poni potuerit. Somnium etiam illud ſeu commentum Iudaicum de Caino a Lamecho ejus abnepote occiſo, per ridiculum, ut pleraq; iſtorum hominum, mihi ſemper eſt viſum. Cæterum quid ſibi Lamech voluerit, divinare periculoſum eſt, nam ex ipſius verbis certò concludere vix quiſquam poterit. Verum tamen ego hactenus Vatabli ſententiæ accedo, quod ſcilicet Lamechus voluit dicere, ſe iis viribus eſſe præditum, ut egregiè ulturus eßet, ſi quis eum læderet, & cum Deus ſtatuißet graviſſimas pœnas cuilibet Cainum occidenti, multò etiam graviores ſumptum iri de quolibet, qui ipſum Lamechum interfeciſſet, nempe, ut uxores quæ ipſi fortaſſe & liberis ejus metuebant, humanæ divinæq́; opis ac providentiæ commemoratione ſolaretur, & ſolicitudine iſta liberaret.*

Quod

Quod ad Nahamanis verba attinet, ego neminē adhuc inveni, qui illa ad præteritum tantùm tempus referenda cenſeat, quamvis ipſe id a pleriſq; fieri indicas. Nihil tamen dubito, quin ex vi ipſorum verborum id poſſit fieri. ſed loci circumſtantiæ aliud ſuadent. Apparet enim eum profiteri, ſe velle unum Iehovam colere, & propterea ſi præteritam tantùm & conſuetam incurvationem illam in illius Idoli templo ſibi condonari a Deo petiiſſet, ſtatuens in poſterum ſe id non facturum, id omnino quod ſtatuerat verbis etiam apertè expreſſiſſet. Quare mihi magis probatur, ut ſenſus ſit ille, quem ab iis quos legi, ſive interpretibus, ſive explanatoribus fere approbatum, ſua interpretatione expreſſit Caſtellio verba illa Ingrediendi, Incurvandi ſe &c. (quamquam ipſe aliis verbis eſt uſus) per præſens tempus reddens. Iam quod iſti quos ipſe legiſti ſentiunt, prophetam ethnico homini id permiſiſſe, quod Iſraëlitæ permiſſurus non fuiſſet, nullum dubitationis habet, cum complures ſint, qui verba illa prophetæ: Vade in pace nullo pacto velint annuentis eſſe. Immo Tremellius & Iunius potius abnuentis eſſe contendunt, & ſignificare, ut quieſceret, nec iſta quæreret. quorum tamen ſententia mihi probari nequit. & placet Eliſæum verbis iſtis nec annuere, nec abnuere, quod illum cum homine Iſraelita minimè facturum fuiſſe, ſed omnino moniturum ne id poſthac faceret, facilè concedo.

De Gog & Magog primum ita ſentio nullam eſſe cauſſam, cur idem voces iſtæ non ſignificent apud Io-

ban-

gregati; cum ſe cum Apoſtolis ad conſummationem uſque ſæculi futurum ait; cum denique, ut alia teſtimonia omittam, pollicetur, ſi quis ipſum dilexerit, ſe unà cum Patre ad eum venturum, & manſionem apud eum facturum. Quinetiam apertè ex ſanctis litteris conſtat, Chriſtum, licèt corpore abſentem ac non viſum, adorandum tamen eſſe; cum diſertè, ut ſupra vidim⁹, ſcriptum ſit, omne genu cæleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum in nomine Ieſu flecti. Deum, ipſo ſuperexaltando, & nomine omnium ſummo donando curaſſe. Itaque, quamvis tu aliter ſentire videaris, & Chriſto, licèt corpore præſenti, divinum cultum exhibitum fuiſſe negare, ea exempla miſſa facio, ex quibus conſtat, Chriſtum corporeis oculis viſum divino cultu affectum fuiſſe, ſeu longè alia, quàm politica humanavè ratione, ſi adorantium mens ſpectetur, fuiſſe adoratum. qualia ſunt, quæ habentur Matth: 14. v. 33. & Ioh: 9. v. 39. Tametſi ejuſmodi exempla fidem faciunt, atq; demonſtrant, divinum cultum, qui Chriſto exhibeatur, nihil pugnare cum præcepto illo de ſolo Deo adorando, ſive præceptum illud nihil impedire, quominus Chriſtus divino cultu afficiatur. quo evicto & Chriſti perpetuâ inter nos præſentiâ ex ſacris litteris apertè oſtenſâ, ipſâq; totius Chriſtianæ religionis, præcipuè verò ipſius Chriſti muneris ratione rectè perpenſâ, non eſt quòd quis dubitet, vel potiùs dubitare non exhorreſcat, utrùm Chriſto divinus cultus conveniat. Breviter, ipſius Chriſti nomen unumquemque ſatis ſuperq; admonet, Chriſtum perpetuò a nobis colen-

dum, & divina ratione, quando a nobis corpore jamdiu abeſt, adorandum eſse, adque illius opem atque auxilium nos ſumma cum fiducia confugere poſse. Alioqui jam Chriſtus, id eſt rex noſter, quatenus Dei populus ſumus, revera non eſset, & turpiter a Deo diviniſq; hominibus deluſi fuiſſemus omnes, qui apertiſſimè ſæpiſſimeq; ſunt conteſtati, hunc nobis regem dominumq; fuiſse datum. Quamobrem, etiamſi veriſſimum eſt, quod ais, hic de re omnium maxima agi, nihil eſt tamen, quod nos ſuſpenſos ſive ancipites, qualem te eſſe confiteris, hac in re tenere debeat. Immo, quia de re omnium maxima in religione noſtra agitur, nihil prorſus eſt cunctandum, ſed apertiſſima veritas ſtatim amplectenda, & mordicus retinenda. Nam unde factum eſſe exiſtimas, ut ab ipſo fermè naſcentis eccleſiæ Chriſti initio usque ad noſtra tempora, tot viri, adeò ut nullus ſit numerus, non minùs pietate quàm doctrina clariſſimi, tot ipſius Chriſti ſanctiſſimi martyres, cum alioqui graviſſimum errorem ſecuti fuerint, quòd Chriſtus ſit unus ille Deus, qui omnia creavit, aut certè ex illius propria ſubſtantia genitus, niſi quia nimis apertè in ſanctis litteris ea illi tribui animaduertunt, quæ ſoli Deo tribui conſueverunt, & inter cætera potiſſimùm adorationem & invocationem, eavé, a quibus adoratio & invocatio, illa ut prorſus debita, hæc ut planè conveniens, nullo pacto ſejungi poſſunt? Noli igitur, rogo atque obſecro te, veritati manifeſtiſſimæ quidquam repugnare & ſummum ac præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis myſterium & fundamentum agnoſce,

Digitized by Google

ſupremam videlicet in nos omnes Ieſu Nazarano datam a Deo in perpetuum præſentem poteſtatem & gubernationem; quam graphicè inter alios locos deſcriptam, & ὑποτυπώσει quadam oculis ſubjectam habes in prioribus tribus Apocalyp. capitibus. quibus, ne tibi quidquam deſit, quinctum ejusdem libri caput adjunge, ubi præter alia huc apertiſſimè pertinentia, in uno 8. verſiculo ea ipſa ſatis expreſſa habes, de quibus nominatim agimus, Chriſti videlicet adorationem & invocationem. idq́; tecum denique ſeriò reputes, quantus error ſit, ſi Deus Chriſtum a nobis adorari debere & invocari poſſe velit, ei adorationem invocationemq́; denegare. Contrà verò, quàm leviter is erraret, qui, etiamſi id Deus non juberet, Chriſtum tamen adorari debere & invocari poſſe, non verbis tantùm, ſed factis quoque comprobaret; modò, ut res ipſa monet, ad ipſum Deum omnem Chriſti adorationem & invocationem referret. quæ latiùs hìc exponerem atque explicarem, niſi perſuaſum haberem, ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, ea ſatis intelligi ac percipi poſſe. Quare finem etiam hoc de argumento diſſerendi faciam in præſentia, donec mihi uberiùs rem totam tractandi abs te occaſio detur. quod numquam facere detrectabo, quamvis plurima jam eadem de re ſcripſerim; ſi modò animadvertere potero, te nihil tergiverſari, idq́; unum reipſa quærere, ut veritatem agnoſcas & amplectaris, quemadmodum de te ſperare mihiq́; certò polliceri & charitas chriſtiana, & opinio, quam jamdiu ex tuis ad me litteris de tua pietate

& in-

& integritate concepi, non ſolùm ſuadet, verum etiam cogit.

Cæterum, ut ad reliqua, quæ tuis litteris continentur, aliquid reſpondeam, lætor ſanè tibi probari diſputationem meam de ſept: cap. epiſtolæ ad Rom: quāvis non per omnia tibi ea placere profitearis, quæ de gradibus regeneratorum a me dicuntur. Spero enim, ſi rem diligentiùs perpenderis, iſta quoque tibi probatum iri. Nam quod ais, ea tibi non per omnia placere, niſi velim, quosdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non ſatis intelligo quid tibi velis; præſertim cum mentem meam in iſtis gradibus conſtituendis adeò aperiam, (ni fallor) ut de ea dubitandi nullus locus relinquatur. Sed me in tua hîc mente percipienda valde ancipitem reddit, primùm, quòd neſciam an revera meæ ſententiæ explicationem, an verò potiùs confirmationem ex ſacris litteris requiras. Deinde, quòd, quid ſit quosdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non omnino intelligo. Verba enim ipſa unum ſonant; ut autem aliud ſignificent, & Chriſti parabola, ad quam reſpicere videntur, & res ipſa poſtulat. Sed quidquid ſit, ſi confirmationem meæ ſententiæ requiris, ſatis me eam confirmaſſe videor, dum toto ferme libello oſtendi, regeneratum eum eſſe, in quo ſpiritus carne ſit potentior, adeò ut non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiritum vivat. ubi neſcio quomodo quis negare poſſit, eos gradus inveniri, quos ego conſtitui. Fateor equidem, ſa-

tiùs futurum fuiſſe, quod huc attinet, ſi eorum ſententiam apertè refutaſſem, qui negant, eum eſſe regeneratum, qui aliquando peccet, vel perrarò ac leviſſimè, immo vel ſemel quidem; peccatumq́ cupiditatem etiam illam, cui nullo modo præbetur aſſenſus, eſſe ſtatuunt. Verùm, cur id non fecerim, cauſſam attuli in epiſtola ad lectorem. Fateor ſimiliter, me potuiſſe illâ Chriſti parabolâ meam ſententiam confirmare. Sed longum fuiſſe oſtendere evidenter, eam eſſe Chriſti verborum ſententiam, quam ego agnoſco, quæq́ ad meam de gradibus regeneratorum ſententiam confirmandam pertinet. ac præterea quicquid inde elicere poteram, jam ſciebam ab adverſario mihi concedi. Itaque ſupervacaneum eſſe duxi parabolam illam in medium afferre. Quod ſi meæ ſententiæ explicationem requiris, jam dixi, quomodo id jurè requirere poſſis, me prorſus neſcire. Si te aliquando latiùs explicueris, mihi gratiſſimum feceris. Audio enim quendam Tigurinum, nomine Raphaëlem Eglinum Bezæ diſcipulum, meæ illius diſputationis refutandæ provinciam ſuſcepiſſe; & facilè futurum, ut in proximis nundinis Francofordienſibus illius opus venale habeamus. Hoc autem iterum me ad ſcribendum, totamq́ rem uberiùs tractandam atque explicandam, impellet. Quare velim & abs te, & ab aliis omnibus disertè de iis moneri, de quibus in hac tota tractatione monendus ſim. Paratiſſimum enim me eſſe ſentio ad omnia publicè corrigenda, quæ mihi minùs rectè dicta exciderint.

De Sommero vehementer ſum miratus, quæ mihi re-

bi reſcribis; quaſi ego, ſuſpicione aliqua ductus, dixerim, illum, mortuorum reſurrectionem negaſſe, & non apertè, niſi memoria me fallit, profeſſus fuerim, me ex ipſo Franciſco Davidis, cui Sommerus dum vixit, cariſſimus & familiariſſimus erat, quem Franciſcus ejusq; memoriam & ſuſpiciebat & maximè colebat, id accepiſſe. Addebat autem Franciſcus, ſe Sommerum acerrimè ejus rei nomine ſæpiùs objurgaſſe, utq; aliquando reſipiſceret, monuiße. Hæcq;, dum Claudiopoli apud ipſum habitavi, non ſemel, ſed frequenter mihi commemoravit. Quocirca, ſi de veritate meorum verborum fortaße dubitas, non eſt, quòd me in eorum numero reponas, qui, niſi quis in ſua, aut alterius cujuspiam verba juraverit, illico eum ſeductorem eße clamitant, &c. a quibus mirum in modum & quàm longiſſimè ſemper abfui, & abfuturus ſum; ſed potiùs me aut mendacii aut oblivionis ſuſpectum habeas. Sommeri liber ille, multa ſanè continet non ſpernenda, & ejus viri doctrina atque ingenio digniſſima; ſed multa etiam non pio tantùm homine, ſed paullo doctiore aut acutiore prorſus indigna. Ejus ego viri ſcripta omnia libentiſſimè quidem legerem. Sperarem enim aliquid ſemper inde vel addiſcere, vel certè ad ea, quæ jam didici, confirmanda elicere. Verùm in ejusmodi ſcriptis legendis, neceſſe eſt ſummum judicium ſummamq; diligentiam adhibere, ne unà cum cibo venenum etiam ſumatur. Sed jam ad tuas litteras reſpondendi finis eſto. Tu me, ut ſoles, ama, meq; fratribus omnibus diligenter commenda, & unà cum ipſis in Domino quàm

quàm feliciſſimè diu & vive & vale. Cracoviæ die 8 Ianuarii 1586.

Hunc librum potiùs quàm litteras, ut ad tuas pleniùs reſponderem, ruri, ubi, ut noſti, jamdiu dego, ſcribere cœperam menſes abhinc tres, atque eò ampliùs, & jam prope ad finem ſcriptionē perduxeram, cum mihi Cracoviam veniendum fuit, ubi aliis occupationibus perpetuò adeò fui impeditus, ut vix tandem nunc opus abſolvere potuerim. quod libenter & recognoviſſem, & diligentiùs emendaſſem, niſi me jamdudum tantæ tarditatis puduiſſet. Itaque leviores mendas excuſabis, graviores autem non admodum aut miraberis, aut vituperabis, ſed pro tua humanitate ac doctrina potiùs corrigere non gravaberis.

Tuæ præſtantiæ ſtudioſiſſimus.

Fauſtus Socinus.

Ad eundem Matthæum Radecium.

Ex Epistola IV.

SED *jam his relictis, ad ea quæ tu meritò propriè noſtra vocas accedo. Difficilis planè eſt quæſtio, & mihi quidem quodammodo inſolubilis, quam primo loco proponis ex Gen: 4. v: 15. Vatablus ait ſenſum loci eſſe, quòd* Deus Caino ſignum dedit, quo illi indicaret, neminem eum impune interfectu-rum, *rectiùs dixiſſet,* neminem eum percuſſurum.

rum. *Hæc explicatio, ut plurimum abeſt a recepta interpretatione, ita plurimum mihi arridet, niſi obſtaret particula Hebraica Levilti, quæ ex iſta explicatione reddi Latinè deberet* Quòd non, *vel ſimpliciter* non, *non autem*, ut non, *ſeu* ut ne, *ſive* ne, *ut hactenus fuit reddita. Sed quòd id poſſit fieri, nihil certi adhuc habeo præter auctoritatem iſtius viri, qui in linguæ Hebraicæ cognitione mediocritatem omnino excedebat. Cæteræ loci voces & verba, perquam optimè iſti ejus explicationi accõmodari queunt. correctæ tamen, ut antea dixi. Nam & verbum, quod* Poſuit *redditum ab aliis eſt (& ita quidem vulgò alibi redditur) invenitur ſignificare poſſe etiam* Dedit. *Vox verò quæ reddita eſt* in Cain, *ſive* in Caino, *vel ut ab aliis factum eſt*, Super Cainum, *potiùs* Caino *dandi caſu reddi debuit. Vox deniq; quæ reddita eſt ſignum, & indicium & miraculum ſignificat; ita ut intelligi poſſit, Deum miraculo aliquo ipſi Caino edito, illi oſtendiſſe id verum futurũ, quod ei pollicebatur, nempe non fore ut quisquam eum percuteret. Quod ſi receptam loci interpretationem retinere velimus, tunc reſtat dubitandum, an ſignum iſtud in Caino poſitum abſterreret quemlibet ab eo occidendo vel percutiendo, an verò non ſimpliciter abſterreret, ſed tantùm quatenus monebat, non laturum impune qui id feciſſet; ſed ſeveriſſimè a Deo punitum iri. Vtrocumque te vertas, difficilimum eſt explicatu, quod & quale iſtud ſignũ fuerit. Potior tamen mihi videtur ſententia poſterior, propter vocem ſigni, quæ ægrè videtur accommodari*

dari

Quod ad Nahamanis verba attinet, ego neminē adhuc inveni, qui illa ad præteritum tantùm tempus referenda cenſeat, quamvis ipſe id a plerisq; fieri indicas. Nihil tamen dubito, quin ex vi ipſorum verborum id poſſit fieri. ſed loci circumſtantiæ aliud ſuadent. Apparet enim eum profiteri, ſe velle unum Iehovam colere, & propterea ſi præteritam tantùm & conſuetam incurvationem illam in illius Idoli templo ſibi condonari a Deo petiiſſet, ſtatuens in poſterum ſe id non facturum, id omnino quod ſtatuerat verbis etiam apertè expreſſiſſet. Quare mihi magis probatur, ut ſenſus ſit ille, quem ab iis quos legi, ſive interpretibus, ſive explanatoribus fere approbatum, ſua interpretatione expreſſit Caſtellio verba illa Ingrediendi, Incurvandi ſe &c. (quamquam ipſe aliis verbis eſt uſus) per præſens tempus reddens. Iam quod iſti quos ipſe legiſti ſentiunt, prophetam ethnico homini id permiſiſſe, quod Iſraëlitæ permiſſurus non fuiſſet, nullum dubitationis habet, cum complures ſint, qui verba illa prophetæ: Vade in pace nullo pacto velint annuentis eſſe. Immo Tremellius & Iunius potius abnuentis eſſe contendunt, & ſignificare, ut quieſceret, nec iſta quæreret. quorum tamen ſententia mihi probari nequit. & placet Eliſæum verbis iſtis nec annuere, nec abnuere, quod illum cum homine Iſraelita minimè facturum fuiſſe, ſed omnino moniturum ne id poſthac faceret, facilè concedo.

De Gog & Magog primum ita ſentio nullam eſſe cauſſam, cur idem voces iſtæ non ſignificent apud Ioban-

hannem quod apud Ezechielem. Deinde, nihil ambigendum ſentio, quin iſta ſint nomina provinciarum ſeu populorum. Poſtremò, quatenus rem inſpicere licuit, probatur mihi ſententia Tremellii & Iunii, affirmantium, Gog eſſe Aſiam minorem, Magog verò Syriam Cœlem, id eſt, eam Syriæ partem, quæ ad montem Libanum ſpectat. afferunt enim hujusce rei rationes ſatis firmas, quas longum eſſet referre. Nec, quod ad iſtas voces attinet, arbitror ibi quidquam de Romano pontifice prædici, vel de antichriſto ullo.

Locus Gen: 6. v. 3. ita a me accipitur, ut a pleriſque recentioribus. Caſtellionis verò, & multorum qui antea extiterunt, explicationem ob id potiſſimùm rejicio, quòd ſatis conſtat minis illis Dei id intelligi, quod paullo pòſt apertiùs exponitur, id eſt, finem fore univerſæ carnis, quo nihil pertinet iſtorum explicatio, quodq; ipſa Hebraica verba docent, non fieri mentionem eo in loco cujuslibet hominis per ſe, ſed univerſi ſimul humani generis. Alioqui non malè reſpondet Caſtellio ad ea, quæ ipſius & Ioſephi quem citat ſententiæ objiciuntur. Pleniùs autem reſpondiſſet, ſi dixiſſet, non expreſſiſſe Deum, quando id futurum eſſet, quod minabatur, & propterea nihil neceſſe eſſe, ut ſtatim poſt diluvium id extiterit, ſed ſatis eſſe, ut quando jam ſpacium quoddam commune vitæ hominis fuiſſet quodammodo in perpetuum ſtabilitum, illud non eſſet longius, quàm 120 annorum. quod quia revera factum eſt, poſſet hoc facilè ſuadere Ioſephi & Caſtellionis ſenten-

tiam eſſe veram, niſi obſtarent, quæ antea dixi. Nam quod poſtremo Caſtellio affert, id, ſi modo non omnino ſpernendum eſt, potiùs ejus ſententiæ obeſt, quàm favet. Nam multò major convenientia eſt inter priorem, quamvis non abſolutum totius generis humani finem, & poſteriorem qui abſolutus erit, quàm inter cujuslibet quàm longiſſimum eſſe poteſt vitæ hominis ſpatium, ſed alioqui incertum, & præfinitum tempus, quo univerſum humanum genus certò ſit duraturum. Nec aliud obſtat, quominus conſideratio iſta durationis humani generis per 120 annos Iubilæos, accommodari poſſit ad 120 illos annos, quibus adhuc duraturum eſſet, id eſt, diluvio perdi non deberet humanum genus, niſi quòd illi ab ipſo initio mundi, hi verò a ſententia illa a Deo lata initium accipiunt.

De anni tempore quo natus ſit Chriſtus nihil habeo quod ſtatuam. tantùm mihi videtur tempus vulgò conſtitutum non reſpondere hiſtoriæ evangelicæ. nam in bruma nec vigilaſſe paſtores cuſtodientes greges ſuos, nempe non in caulis clauſos, ſed apertè ſub dio degentes, nec juſſos fuiſſe homines quoscumq; iter facere, qui in patrio loco non eſſent, ut ibi deſcriberentur, mihi ſit veriſimile. Adde, quòd cum Chriſtus baptizatus eſt, tum primum annum trigeſimum, vel, ut vulgò locus ille Lucæ acceptus fuiſſe videtur, agere incipiebat, vel ut Ioſepho Scaligero placet, explebat. itaque erat anniverſarium tempus nativitatis Chriſti. Verùm in ipſa bruma in Iordane flumine populum baptizatum a Iohanne fuiſſe, frigus & rigor, qui tunc maximè exiſtit, credere prohibent.

bent. Cum nihilominus videam viros maximos & eruditiſſimos ejusdem eſſe ſententiæ, ut Chriſtus in bruma ſit natus, non audeo omnino adverſari, præſertim cum, etſi habeo cur id negem, non habeam quod certum aliud tempus mihi indicet. Sed iſta quæſtio non tanti momenti eſt, ut in illius ſolutione ſe admodum torquere ſit opus.

Ex Epistola V.
Ad Eundem Matthæum Radecium.

D*E tribus illis germanis fratribus ita ſentio, eos tolerandos eſſe, ut tamen omnino appareat, eos pro fratribus non haberi, donec Chriſti poteſtatem & Eccleſiæ ſuæ gubernationem non agnoſcunt. In illis verò docendis primùm illud animadvertendum videtur, utrum omnia* Novi Teſtamenti *(quæ vocantur) ſcripta recipiant, & quidquid in illis legitur divinitus traditum, aut ſaltem veriſſimum eſſe credant, nec ne. Si credunt, facilè videtur illis turpiſſimum errorem in quo verſantur oſtendere: ſi modò patienter audire velint. Quod ſi doceri recuſent, nulla major familiaritas cum ipſis conſervanda, quàm ut permittantur unà cum aliis concionibus, ubi divinum verbum explicatur, intereſſe. Quod ad ipſorum artem attinet, nemo meo judicio offendi debet imaginibus illis, quæ ab omni periculo in idololatriam inducendi penitus abſunt. Major multò offenſio-*

nis

nis cauſſa eſt propter ſclopos, quibus ornandis imagines iſtas effingunt ac laborant, & poſſent fortaſſe illi ad alios uſus iſtam ipſam ſuam artem convertere, id quod ſanè ego plurimum laudarem. Nam alioqui vix ullo pacto Chriſtianum hominem decere videtur, ſe iis immiſcere, quæ ad homines perdendos ſunt comparata.

Locum Eſaiæ 53. v. 9. Et dedit cum impiis ſeſepulturam ejus, & cum divite in mortibus ejus, *nunc diligentiùs penſitare propter initia illa heſterna, quæ & hodie renovari incipiunt, illius mei dolorum thoracis ſingularis flagelli, propterq́; temporis brevitatem non licet. Sed hactenus ſentio vulgatam explicationem de divite, quòd ſit Ioſeph ille Arimatheus, & ei, quam poſtremò ipſe amplecteris, & aliis omnibus anteferendam eſſe, & agnoſcendam permutationem illam, quam ipſe priùs agnoveras ſepulturæ & mortis. Si quis alia veteris Teſtamenti teſtimonia ad Chriſti mortem ex Evangeliſtarum auctoritate pertinentia, diligenter conſideraverit, facilè concedet, loci ſenſum iſtum eſſe quem dixi, nec ſine cauſſa a Matthæo ſcriptum fuiſſe exiſtimabit, quòd Ioſeph ille dives eſſet.*

De fœnore dico, divinitus fœnori dare prohibitum non eſſe, niſi fratri pauperi. Fratris autem nomine ſub Evangelio, quemlibet hominem libenter intelligo. Et quamvis Paulus & opera carnis, & vitia ſive actiones pravas, quæ regnum Dei nobis adimunt, ſæpiùs diligenter quodammodo enumeret, nuſquam tamen fœnoris ullam mentionem facit.

Quod ad quæſtionem attinet quam mihi proponis, de reſurrectionis ſpe, quam Phariſæi habebant, ea quidem eſt valde difficilis, neq; ego eum me ullo modo eſſe agnoſco, quem me facis, ut videlicet ad me quiſquam, nedum tu vir tantus, tantaq; & eruditione & judicio præditus, ut habeat quomodo ejusmodi difficultatibus ſeſe exſolvat, confugere quodammodo poßit. Immo & in hac, & in aliis pleriſque theologicis quæſtionibus, quæ vulgò non tractantur, tua tuiq; ſimilium ope mihi admodum eſt opus. (quamquam hiſtorica potiùs, quàm theologica quæſtio iſta cenſeri debet.) Dicam tamen abs te rogatus, quid hìc ſentiam. Reſurrectionem mortuorum ante Chriſti prædicationem publicè annunciatam populo non fuiße, (quod & ipſe ſentis) cum veteris teſtamenti ſcripta docent, quæ vix aliquid partim adumbratè, partim figuratè de ea tradunt: tum novi fœderis litteræ demonſtrant, quæ vitæ æternæ pateſactionem uni Chriſto manifeſtè tribuunt. Sed præterea ita rem ſe habere vel id oſtendit, quòd in populo Saducæorum ſecta erat, eaq; antiqua, cui ſi non magnus numerus, certè ex primoribus plerique adhærebant, teſte Ioſepho libro antiquitatum Iudaicarum 15. cap: 2. Et Chriſti atque apoſtolorum tempore, ex hac ſecta principes ſacerdotum in populo erant, ut colligitur ex cap: 5. v. 17. Actorum. Hæc autem ſecta, nec reſurrectionem mortuorum, nec animorum immortalitatem admittebat. Ex quo concludi poteſt, non reſurrectionem modò, ſed ne vitam quidem poſt hanc præſentem, ullam populo antehac divinitus fuiſſe annun-

annunciatam. Hinc conſequitur neceſſe eſſe, Phariſæos, qui Chriſti & apoſtolorum tempore mortuorum reſurrectionem fore confitebantur, vel eam, quemadmodum etiam animorum immortalitatem, præ deſiderio, quo omnes vitæ immortalis tenemur, ſibi finxiſſe, huc̅ loca aliquot ex divinis teſtimoniis petita accommodaſſe; vel (nempe ut ii, qui in hanc vitæ immortalis ſpem, ejus inſita cupiditate, unà cum maxima populi parte venerant) Chriſto mortuorum reſurrectionem publicè annuncianti, facilè aſſenſos eſſe, & ab ipſo primùm ad eam firmiter credendam excitatos fuiſſe. Nam quòd ipſi, ante Chriſti prædicationem talem juſtorum a mortuis reſurrectionem non crederent, qualem Chriſtus annunciavit, locuples teſtis eſt idem Ioſephus prædicto loco. ait enim illos credidiſſe, animas improborum hominum ſub terra perpetuo carcere includi, proborum verò inde aliquando emergere, & in alia corpora migrare, nec ampliùs quidquã addit, additurus ſine dubio, ſi quid præterea de futura poſt hanc vitam eorum qui hîc juſtè vixiſſent, conditione ſperaſſent. Nam & diſertè de ipſorum religione ibi agit, & ut is qui natione ac profeſſione Iudæus erat, & quidem rerum Iudaicarum peritiſſimus, boniſq; litteris ſingulariter excultus, nihil ignorare in hoc genere aut negligere ſcribendo potuit. Habes de quæſtione a te propoſita ſententiam meam, quam ſi tibi probari intellexero, eo vehementiùs in ipſa confirmabor.

Ad Deum Mahuzim venio, tibiq; ingenuè fateor, me (utpote qui hanc ſacrarum litterarum par-

nem, quæ ad prædictiones pertinet, leviter hactenus inſpexerim) nihil dum quid id ſignificet conſtituiſſe. Hucuſque tamen Tremellio & Iunio aſſentior, & multò aliter, vel potiùs planè contrà quàm alii ſentiunt, nihil aliud id ſignificare puto, quàm ipſum Deum Iehovam. Sed hæc ſignificatio requirit, ut aliter ex Hebræo locus vertatur, atque hactenus converſus eſt, quod quidem fieri poſſe mihi videtur, ita ut non ſolum pro Maozim, quod vulgata editio habet, ſubſtituatur, ut a pleriꝗ factum eſt, fortitudinum *ſeu* roburũ, *ſed etiam ſenſus ſit, Regem illum, de quo ibi agitur, in loco ubi Deus fortitudinum, id eſt Iehova coleretur, eum Deum culturum, quem majores ipſius non noverant.*

Luc: 16. 19. *Quod ad divitem & Lazarum attinet, ego nihil dubito, eam eſſe parabolam, non autem hiſtoriam. Ab omni enim veriſimilitudine abeſt, Chriſtum, hiſtoriam ullam omnibus prorſus incognitam, populo narraſſe, nullo omnino teſtimonio de ea allato. Sed ut parabolam dixerit, veriſimillimum id eſt. cum enim, ut ex hiſtoriis & teſtimoniis veterum ſcriptorum colligitur, opinio de Abrahami ſinu, in quem juſti poſt hanc vitam recipientur, & de cruciatibus, quos injuſti homines ſimiliter poſt hanc vitam in inferno ſuſtinerent, vulgò apud populum illum recepta eſſet, convenientiſſimè Chriſtus hanc parabolam inde texuit, ad avaros & crudeles in pauperes & miſeros homines a tanta immanitate deterrẽdos. Perinde eſt enim ac ſi diſerte profeſſus fuiſſet, ſe velle oſtendere, quid veriſimile ſit illi eventurum, qui ita ſe*

gere-

gereret, & interim ipſe omnibus delitiis affluerent. Nam *quod quidam objiciunt, non indicari, ut alibi ſolet, iſtam eſſe parabolam, hoc nihil eſt. Neque enim minùs abſurdum eſt, immo verò magis, ut Chriſtus inducatur narrare hiſtoriam, ex nullo petitam loco, non indicato prius eum hiſtoriam narraſſe, cum parabolas ferè innumeras Chriſtum dixiſſe conſtet, aliam verò ſimilem hiſtoriam nullam. Adde, quòd paullo ante duæ, ut omnes fatentur, parabolæ a Chriſto dictæ ſcribantur, nequaquam indicato quòd ſint parabolæ.* Nam *ſi quis velit, non* Chriſtum, *ſed ipſum* Evangeliſtam *ex perſona ſua narrationem iſtam ſcribere, id non modò per ſe abſurdiſſimum eſt, ſed refellitur evidenter a verbis, quæ ſtatim poſt narrationem iſtam ſequuntur. ea enim manifeſtè oſtendunt, ex* Chriſti *perſona illam fuiſſe ab* Evangeliſta *expoſitam.*

Dei verba ad ſerpentem Gen: *3. v. 15. poſſunt ex Hebræo ita verti, ut legatur,* Et inter hanc mulierem: *ſed nequaquam* Inter ſemen huius mulieris, *ſive* Inter ſemen hujus: *ſed tantùm,* Inter ſemen ej9. *quamvis Tremellius & Iunius* Hujus *habeant. unde miniſter ille id ſumpſerat. Miror autem iſtas iſtius loci tam Menoniticas, quàm Calviniſticas penſitationes, cum iſtæ nihil revera ad id pertineant, quod inter iſtos diſputabatur, (ſed hoc, quod affirmo, demonſtrandi non eſt nunc otium) illæ verò videantur quiddam apertè falſum pro conceſſo ſumere; nempe, ſemen illud ſerpentis non eſſe naturale. cum tamen manifeſtiſſimum ſit, inter naturale ſemen ſer-*

pentis, & mulieris ſemen, nempe naturale, ſummas eſſe inimicitias. Quod ſi Menonita dicat, hic quæri de ſenſu allegorico, non autem de litterali, Reſpondeo, quando in ſenſu allegorico ſerpens quidem Diabolum ſignificat, mulier verò non aliud quàm ipſam mulierem, neceſſe nihilominus eſſe, ut quemadmodum mali & impii homines, Diaboli ſunt aliquomodo ſemen reverâ: ſic Chriſtus ſit revera aliquomodo ſemen mulieris; ſed nullo modo erit, niſi ab ipſa, ejusq; ſubſtantia aliquid acceperit. quod quidem, ſi altera pars alteri rectè reſpondere debet, ſpirituale quiddam non corporale eſſe deberet. Verùm, quandoquidem in confeſſo eſt, quicquid ſpiritualis Chriſtus accepit, non a Maria ſed a Deo accepiſſe, concludendum omnino videtur, id quod accepit ab ea corporale fuiſſe.

De Agapis quamvis nihil ex me quæras, tamen minimè hoc reticendum mihi viſum eſt, nihil impedire, quominus utrumque ſimul ſit verum, quod & tibi probatur, eſſe bene facta convivia quæ pauperibus refocillandis exhibentur, & Evangelico illi Miniſtro, eſſe modeſtas inter ſe piorum cœnas. Nam Tertullianus in Apologetico cap: 39, apertè Agapas vocat modeſtas cœnas inter ſe piorum, quibus ſimul pauperibus ſubveniebatur.

Ad

Ad eundem Matthæum Radecium.

EPISTOLA VI.

PRæſtantiſſime vir, domine, amice ac frater mihi perpetuò colende. Miror, quòd ſcribis Wojdovium de me exiſtimare, in interpretatione loci, & Dei verborum. Gen: 3. v. 15, cum & ipſi, & aliis multis jam diu ſæpiùs dixerim, & alicubi ſcripſerim diſertè, non eſſe id promiſſum, ſed minas; etiamſi minæ iſtæ id contineant, quod in majus bonum ſeminis mulieris redundaturum erat; quas etiam minas, an ipſe Adamus audiverit, nihil omnino certi habeo. Illud certò ſtatuendum videtur, nec ipſum, nec uxorem, reconditiorem, quod attinet ad ſeminis muliebris bonum, earum ſenſum tunc intellexiſſe. Otium non habeo plura ad litteras iſtas tuas reſcribendi; & malè etiam alioqui valere pergo, variis morborum variorum tentationibus mirabiliter vexatus. Neceſſe eſſe video, ut medicamenta aliqua graviora experiar, niſi Deus antea medicinam ipſe mihi faciat. Ejus gratiæ & bonitati, & me ipſum, & te, & reliquos pios fratres plenè atque omnino commendo.

AD FRANCISCUM Davidis

FAUSTI SOCINI EPISTOLA.

De verbis Thomæ apoſtoli Ioh: 20. v. 28. Dominus meus, & Deus meus.

R*Everende domine &c. Duplici ratione demonſtrare conaris, ex verbis illis Thomæ apoſtoli Ioh: 20. v. 28.* Dominus meus & deus meus, *probari non poſſe, Chriſtum appellatum fuiſſe deum. Vna eſt, quia ea verba non minùs ad Patrem, quàm ad Chriſtum referri poſſint. Altera, quia omnino ad Chriſtum referri non poſſint. Quod in priore ratione aſſumis, ex eo oſtendere te poſſe credis, quòd quædam exemplaria ante ea verba, non habeant &* dixit ei, *(ex qua lectione conſtare non diffiteris, ad Chriſtum ea referri debere) ſed ſimpliciter*, & dixit. *Quod verò in altera ratione aſſumis, inde patere ais, quòd, ſi ad Chriſtum referri poſſent verba iſta, non* Dominus meus, & Deus meus, *ſed* Domine mi, & deus mi *dictum fuiſſet. Quo facto, quomodo ea verba ad Patrem relata explicari debeant, aut poſſint, docere tentas. de quibus ſingulis agemus.*

Primùm igitur quod attinet ad priorem rationem, dico, diverſam illam lectionem non extare, ut arbitror, neque in ullo probato codice, neque apud ullum probatum ſcriptorem. Quod vel ex eo ſatis conſtare poteſt, quòd Eraſmus in ſuis annotationibus, quamvis de hoc ipſo loco agat, ejus rei nullam prorſus mentionem facit. Qui Eraſmus, cum hoc in genere nuſquam non diligentiſſimè verſatur; tum verò in omnibus locis, in quibus Chriſtus deus appellari videtur,

tur, adeò diligenter omnia verba expendit, atque examinat, ut non immeritò & Trinitariis Arrianiſmi nomine ſuſpectus fuerit, & ab Antitrinitariis inter eos relatus, qui ſubobſcurè Trinitati reclamaverint, Is tamen ingenuè fatetur, Chriſtum hoc loco apertè vocari deum; quamvis alicubi dicat, tergiverſationi locum eſſe poſſe. Vides igitur, quàm debili fundamento nitatur ratio tua. Et ſanè in nullo exemplari ſive græco, ſive latino, iſtam lectionem in ipſo contextu eſſe animadverti, prætexquam in illo tuo latino. Id autem propter librarii, vel alterius typographi errorem, qui in eo codice, quem typographus ille ſecutus fuerit, vocem Ei *omiſiſſet, factum fuiſſe, plane veriſimile eſt. Quamquam hac in re non multum laborandum videtur. Vt enim appareat, Thomam ea verba ipſi Chriſto dixiſſe, atque idem effectus conſequatur, ac ſi absque ulla controverſia legeretur,* & dixit ei, *ſatis eſt, antea dictum fuiſſe,* Et reſpondit Thomas. *Nam profectò Chriſtus fuerat, qui ei dixerat,* Infer digitũ tuum huc, *&c. Poſt quæ verba illico ſubjungit Evangeliſta,* Et reſpondit Tomas, & dixit, *&c. Nemo autem reſpondens, cum alio loquitur, ſive ad alium verba dirigit, quàm ad eum, ad quem, ſive ad cuius verba reſpondet. præſertim ſi is antea ipſi locutus fuerat, ad ipſumq́; ſua verba direxerat. Quod ſi tamen aliter fieri contingat, neceſſe omnino eſt, in narratione aliquid addi, ex quo id manifeſtum fiat. Nec verò me fugit, in novo Teſtamento, nōnunquam Reſpondere, phraſi hebraica uſurpatum eſſe pro loqui. Verùm, neque id*

que id in dialogiſmis factum eſſe invenietur fortaſſe umquam, aut fieri decet, nec temere a conſueta & propria verborum ſignificatione eſt recedendum.

Alterius tuæ rationis confirmatio nulla refutatione indiget. Siquidem apertiſſimum eſt, non rarò in ipſis ſacris litteris rectum caſum pro Vocandi caſu uſurpari, ut in verbis illis Matth: 1. v. 20. Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβὶδ *hoc eſt*, Ioſeph filius David. *Vbi Filius pro Fili manifeſte poſitum eſt. Idem habes Matth: 20. v. 30, & 31; Mar: 10. v. 47. Quid quòd Dei nomen apud ſacros ſcriptores vix umquam cum vocandi ſignificatione aliter effertur? Non ſolùm enim apud Matthæum, & Marcum legimus,* Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquiſti me; *(quamquam apud Matthæum in græco eſt* θεὲ μου, θεὲ μου*) & auctor ad Heb: cap: 1. v. 8. ait*, Thronus tuus ὁ θεὸς *(ubi non habent locum Rabbinorum commenta, qui in textu hebræo nomen* אלהים *generandi caſu prolatum fuiſſe aiunt, vel recti caſus ſignificatione retenta; verbum aliquod ſubaudiunt, cum in hebræo Throni nomen non minùs quarti, quàm primi caſus eſſe poſſit) qui duo loci ex vetere teſtamento petiti ſunt; ſed in Apoc: quoque in verbis illis,* Domine Deus omnipotens, *ter* Deus *in recto caſu pro vocativo caſu ponitur. In græco enim eſt* ὁ θεὸς, *qui, ni fallor, ſunt omnes novi teſtamenti loci, ubi nomen Deus in omnibus exemplaribus, quod attinet ad ſenſum, Vocandi caſu uſurpetur. In veteris autem teſtamenti græca editione adeò frequentem obſer-*

Elohim

obſervavi, præſertim in pſalmis, Dei, in recto caſu, invocationẽ, ut non dubitem, quin ubique ita ſit, cum nusquam aliter legere mihi contigerit. Quinetiam invenies ibi idem factum eſſe, quod in loco noſtro factum aſſero; ut videlicet alia quoq; nomina, quia nomini Dei coniuncta eſſent, per rectum caſum & ipſa cum vocandi ſignificatione enũciata fuerint. Vt pſal: 5. v. 2. Intende voci orationis, rex & Deus meus. *& pſal: 34. v. 23.* Exurge & intende judicio meo Deus meus & dominus meus. *Sed & in novo Teſtamento ſecundum Complutenſem editionem (ut locum habeas huic noſtro exactè reſpondentem, ubi nimirum nomen Domini, Dei nomini, præpoſitum ſit) ad finem cap: 4. Apoc: legitur in græco ἄξιος εἶ ὁ κύριος, καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ ἅγιος λαβεῖν &c,*

Verùm, quomodo hæc verba Thomæ, Dominus meus, & deus meus, *pro* Domine mi, & deus mi, *ab Evangeliſta dicta fuiſſe negare potes, cum tu ipſe ad Deũ patrem illa referẽs in explicatione tua, vocandi caſu ea accipias? Inquis enim, hoc ſenſu ad patrem referri poſſe; Dominus meus & deus meus, quàm fui pertinax & incredulus, quòd verbo & promiſsioni tuæ de excitando ex mortuis filio tuo, & teſtibus quoque condiſcipulis meis non acquievi, propter hanc meam incrudelitatem dignus eſsem pœna. Agnoſcis, ut arbitror, verba tua.*

Iam verò hæc tua interpretatio nullo modo ſuſtineri poteſt. Primùm, quia, ut diximus, non potuiſset

Iohan-

Quod ad quæſtionem attinet quam mihi proponis, de reſurrectionis ſpe, quam Phariſæi habebant, ea quidem eſt valde difficilis, neq; ego eum me ullo modo eſſe agnoſco, quem me facis, ut videlicet ad me quiſquam, nedum tu vir tantus, tantaq; & eruditione & judicio præditus, ut habeat quomodo ejusmodi difficultatibus ſeſe exſolvat, confugere quodammodo poßit. Immo & in hac, & in aliis plerique theologicis quæſtionibus, quæ vulgò non tractantur, tua tuiq; ſimilium ope mihi admodum eſt opus. (quamquam hiſtorica potiùs, quàm theologica quæſtio iſta cenſeri debet.) Dicam tamen abs te rogatus, quid hîc ſentiam. Reſurrectionem mortuorum ante Chriſti prædicationem publicè annunciatam populo non fuiße, (quod & ipſe ſentis) cum veteris teſtamenti ſcripta docent, quæ vix aliquid partim adumbratè, partim figuratè de ea tradunt: tum novi fœderis litteræ demonſtrant, quæ vitæ æternæ pateſactionem uni Chriſto manifeſtè tribuunt. Sed præterea ita rem ſe habere vel id oſtendit, quòd in populo Saducæorum ſecta erat, eaq; antiqua, cui ſi non magnus numerus, certè ex primoribus plerique adhærebant, teſte Ioſepho libro antiquitatum Iudaicarum 15. cap: 2. Et Chriſti atque apoſtolorum tempore, ex hac ſecta principes ſacerdotum in populo erant, ut colligitur ex cap: 5. v. 17. Actorum. Hæc autem ſecta, nec reſurrectionem mortuorum, nec animorum immortalitatem admittebat. Ex quo concludi poteſt, non reſurrectionem modò, ſed ne vitam quidem poſt hanc præſentem, ullam populo antehac divinitus fuiſſe annun-

annunciatam. Hinc conſequitur neceſſe eſſe, Phariſæos, qui Chriſti & apoſtolorum tempore mortuorum reſurrectionem fore confitebantur, vel eam, quemadmodum etiam animorum immortalitatem, præ deſiderio, quo omnes vitæ immortalis tenemur, ſibi finxiſſe, hucq; loca aliquot ex divinis teſtimoniis petita accommodaſſe; vel (nempe ut ii, qui in hanc vitæ immortalis ſpem, ejus inſita cupiditate, unà cum maxima populi parte venerant) Chriſto mortuorum reſurrectionem publicè annuncianti, facilè aſſenſos eſſe, & ab ipſo primùm ad eam firmiter credendam excitatos fuiſſe. Nam quòd ipſi, ante Chriſti prædicationem talem juſtorum a mortuis reſurrectionem non crederent, qualem Chriſtus annunciavit, locuples teſtis eſt idem Ioſephus prædicto loco. ait enim illos credidiſſe, animas improborum hominum ſub terra perpetuo carcere includi, proborum verò inde aliquando emergere, & in alia corpora migrare, nec ampliùs quidquā addit, additurus ſine dubio, ſi quid præterea de futura poſt hanc vitam eorum qui hîc juſtè vixiſſent, conditione ſperaſſent. Nam & diſertè de ipſorum religione ibi agit, & ut is qui natione ac profeſſione Iudæus erat, & quidem rerum Iudaicarum peritiſſimus, boniſq; litteris ſingulariter excultus, nihil ignorare in hoc genere aut negligere ſcribendo potuit. Habes de quæſtione a te propoſita ſententiam meam, quam ſi tibi probari intellexero, eo vehementiùs in ipſa confirmabor.

Ad Deum Mahuzim venio, tibiq; ingenuè fateor, me (utpote qui hanc ſacrarum litterarum par-

rem, quæ ad prædictiones pertinet, leviter hactenus inſpexerim) nihil dum quid id ſignificet conſtituiſſe. Hucusque tamen Tremellio & Iunio aſſentior, & multò aliter, vel potiùs planè contrà quàm alii ſentiunt, nihil aliud id ſignificare puto, quàm ipſum Deum Iehovam. Sed hæc ſignificatio requirit, ut aliter ex Hebræo locus vertatur, atque hactenus converſus eſt, quod quidem fieri poſſe mihi videtur, ita ut non ſolum pro Maozim, quod vulgata editio habet, ſubſtituatur, ut a plerisq; factum eſt, fortitudinum ſeu roburū, ſed etiam ſenſus ſit, Regem illum, de quo ibi agitur, in loco ubi Deus fortitudinum, id eſt Iehova coleretur, eum Deum culturum, quem majores ipſius non noverant.

Luc. 16. 19. Quod ad divitem & Lazarum attinet, ego nihil dubito, eam eſſe parabolam, non autem hiſtoriam. Ab omni enim veriſimilitudine abeſt, Chriſtum, hiſtoriam ullam omnibus prorſus incognitam, populo narraſſe, nullo omnino teſtimonio de ea allato. Sed ut parabolam dixerit, veriſimillimum id eſt. cum enim, ut ex hiſtoriis & teſtimoniis veterum ſcriptorum colligitur, opinio de Abrahami ſinu, in quem juſti poſt hanc vitam recipientur, & de cruciatibus, quos injuſti homines ſimiliter poſt hanc vitam in inferno ſuſtinerent, vulgò apud populum illum recepta eſſet, convenientiſſimè Chriſtus hanc parabolam inde texuit, ad avaros & crudeles in pauperes & miſeros homines a tanta immanitate deterrēdos. Perinde eſt enim ac ſi diſerte profeſſus fuiſſet, ſe velle oſtendere, quid veriſimile ſit illi eventurum, qui ita ſe gere-

gereret, & interim ipſe omnibus delitiis afflueret. Nam quod quidam objiciunt, non indicari, ut alibi ſolet, iſtam eſſe parabolam, hoc nihil eſt. Neque enim minùs abſurdum eſt, immo verò magis, ut Chriſtus inducatur narrare hiſtoriam, ex nullo petitam loco, non indicato prius eum hiſtoriam narraſſe, cum parabolas ferè innumeras Chriſtum dixiſſe conſtet, aliam verò ſimilem hiſtoriam nullam. Adde, quòd paullo ante duæ, ut omnes fatentur, parabolæ a Chriſto dictæ ſcribantur, nequaquam indicato quòd ſint parabolæ. Nam ſi quis velit, non Chriſtum, ſed ipſum Evangeliſtam ex perſona ſua narrationem iſtam ſcribere, id non modò per ſe abſurdiſſimum eſt, ſed refellitur evidenter a verbis, quæ ſtatim poſt narrationem iſtam ſequuntur. ea enim manifeſtè oſtendunt, ex Chriſti perſona illam fuiſſe ab Evangeliſta expoſitam.

Dei verba ad ſerpentem Gen: 3. v. 15. poſſunt ex Hebræo ita verti, ut legatur, Et inter hanc mulierem: *ſed nequaquam* Inter ſemen huius mulieris, *ſive* Inter ſemen hujus: *ſed tantùm,* Inter ſemen ej9. *quamvis Tremellius & Iunius* Hujus *habeant. unde miniſter ille id ſumpſerat. Miror autem iſtas iſtius loci tam Menoniticas, quàm Calviniſticas penſitationes, cum iſtæ nihil revera ad id pertineant, quod inter iſtos diſputabatur, (ſed hoc, quod affirmo, demonſtrandi non eſt nunc otium) illæ verò videantur quiddam apertè falſum pro conceſſo ſumere: nempe, ſemen illud ſerpentis non eſſe naturale. cum tamen manifeſtiſſimum ſit, inter naturale ſemen ſer-*

pentis, & mulieris ſemen, nempe naturale, ſummas eſſe inimicitias. Quod ſi Menonita dicat, hic quæri de ſenſu allegorico, non autem de litterali, Reſpondeo, quando in ſenſu allegorico ſerpens quidem Diabolum ſignificat, mulier verò non aliud quàm ipſam mulierem, neceſſe nihilominus eſſe, ut quemadmodum mali & impii homines, Diaboli ſunt aliquomodo ſemen reverâ: ſic Chriſtus ſit revera aliquomodo ſemen mulieris; ſed nullo modo erit, niſi ab ipſa, ejusq; ſubſtantia aliquid acceperit. quod quidem, ſi altera pars alteri rectè reſpondere debet, ſpirituale quiddam non corporale eſſe deberet. Verùm, quandoquidem in confeſſo eſt, quicquid ſpiritualis Chriſtus accepit, non a Maria ſed a Deo accepiſſe, concludendum omnino videtur, id quod accepit ab ea corporale fuiſſe.

De Agapis quamvis nihil ex me quæras, tamen minime hoc reticendum mihi viſum eſt, nihil impedire, quominus utrumque ſimul ſit verum, quod & tibi probatur, eſſe bene facta convivia quæ pauperibus refocillandis exhibentur, & Evangelico illi Miniſtro, eſſe modeſtas inter ſe piorum cœnas. Nam Tertullianus in Apologetico cap: 39, apertè Agapas vocat modeſtas cœnas inter ſe piorum, quibus ſimul pauperibus ſubveniebatur.

Ad

Ad eundem Matthæum Radecium.

Epistola VI.

PRæſtantiſſime vir, domine, amice ac frater mihi perpetuò colende. Miror, quòd ſcribis Wojdovium de me exiſtimare, in interpretatione loci, & Dei verborum. Gen: 3. v. 15, cum & ipſi, & aliis multis jam diu ſæpiùs dixerim, & alicubi ſcripſerim diſertè, non eſſe id promiſſum, ſed minas; etiamſi minæ iſtæ id contineant, quod in majus bonum ſeminis mulieris redundaturum erat; quas etiam minas, an ipſe Adamus audiverit, nihil omnino certi habeo. Illud certò ſtatuendum videtur, nec ipſum, nec uxorem, reconditiorem, quod attinet ad ſeminis muliebris bonum, earum ſenſum tunc intellexiſſe. Otium non habeo plura ad litteras iſtas tuas reſcribendi; & malè etiam alioqui valere pergo, variis morborum variorum tentationibus mirabiliter vexatus. Neceſſe eſſe video, ut medicamenta aliqua graviora experiar, niſi Deus antea medicinam ipſe mihi faciat. Ejus gratiæ & bonitati, & me ipſum, & te, & reliquos pios fratres plenè atque omnino commendo.

AD FRANCISCUM Davidis

Fausti Socini Epistola.

De verbis Thomæ apoſtoli Ioh: 20. v. 28. Dominus meus, & Deus meus.

R*Everende domine &c. Duplici ratione demonſtrare conaris, ex verbis illis Thomæ apoſtoli Ioh: 20. v. 28.* Dominus meus & deus meus, *probare non poſſe, Chriſtum appellatum fuiſſe deum. Vna eſt, quia ea verba non minùs ad Patrem, quàm ad Chriſtum referri poſſint. Altera, quia omnino ad Chriſtum referri non poſſint. Quod in priore ratione aſſumis, ex eo oſtendere te poſſe credis, quòd quædam exemplaria ante ea verba, non habeant & dixit* ei, *(ex qua lectione conſtare non diffiteris, ad Chriſtum ea referri debere) ſed ſimpliciter*, & dixit. *Quod verò in altera ratione aßumis, inde patere ais, quòd, ſi ad Chriſtum referri poſſent verba iſta, non* Dominus meus, & Deus meus, *ſed* Domine mi, & deus mi *dictum fuißet. Quo facto, quomodo ea verba ad Patrem relata explicari debeant, aut poſſint, docere tentas. de quibus ſingulis agemus.*

Primùm igitur quod attinet ad priorem rationem, dico, diverſam illam lectionem non extare, ut arbitror, neque in ullo probato codice, neque apud ullum probatum ſcriptorem. Quod vel ex eo ſatis conſtare poteſt, quòd Eraſmus in ſuis annotationibus, quamvis de hoc ipſo loco agat, ejus rei nullam prorſus mentionem facit. Qui Eraſmus, cum hoc in genere nuſquam non diligentiſſimè verſatur; tum verò in omnibus locis, in quibus Chriſtus deus appellari videtur.

tur, adeò diligenter omnia verba expendit, atque examinat, ut non immeritò & Trinitariis Arrianiſmi nomine ſuſpectus fuerit, & ab Antitrinitariis inter eos relatus, qui ſubobſcurè Trinitati reclamaverint, Is tamen ingenuè fatetur, Chriſtum hoc loco apertè vocari deum; quamvis alicubi dicat, tergiverſationi locum eſſe poſſe. Vides igitur, quàm debili fundamento nitatur ratio tua. Et ſanè in nullo exemplari ſive græco, ſive latino, iſtam lectionem in ipſo contextu eſſe animadverti, præterquam in illo tuo latino. Id autem propter librarii, vel alterius typographi errorem, qui in eo codice, quem typographus ille ſecutus fuerit, vocem Ei *omiſiſſet, factum fuiſſe, plane veriſimile eſt. Quamquam hac in re non multum laborandum videtur. Vt enim appareat, Thomam ea verba ipſi Chriſto dixiſſe, atque idem effectus conſequatur, ac ſi absque ulla controverſia legeretur,* & dixit ei, *ſatis eſt, antea dictum fuiſſe,* Et reſpondit Thomas. *Nam profectò Chriſtus fuerat, qui et dixerat,* Infer digitũ tuum huc, *&c. Poſt quæ verba illico ſubjungit Evangeliſta,* Et reſpondit Tomas, & dixit, *&c. Nemo autem reſpondens, cum alio loquitur, ſive ad alium verba dirigit, quàm ad eum, ad quem, ſive ad cuius verba reſpondet. præſertim ſi is antea ipſi locutus fuerat, ad ipſumq; ſua verba direxerat. Quod ſi tamen aliter fieri contingat, neceſſe omnino eſt, in narratione aliquid addi, ex quo id manifeſtum fiat. Nec verò me fugit, in novo Teſtamento, nõnunquam Reſpondere, phraſi hebraica uſurpatum eſſe pro loqui. Verùm, neque id*

obſervavi, præſertim in pſalmis, Dei, in recto caſu, invocationẽ, ut non dubitem, quin ubique ita ſit, cum nuſquam aliter legere mihi contigerit. Quinetiam invenies ibi idem factum eſſe, quod in loco noſtro factum aſſero; ut videlicet alia quoq; nomina, quia nomini Dei coniuncta eſſent, per rectum caſum & ipſa cum vocandi ſignificatione enũciata fuerint. Vt pſal: 5. v. 2. Intende voci orationis, rex & Deus meus. *& pſal. 34. v. 23.* Exurge & intende judicio meo Deus meus & dominus meus. *Sed & in novo Teſtamento ſecundum Complutenſem editionem (ut locum habeas huic noſtro exactè reſpondentem, ubi nimirum nomen Domini, Dei nomini, præpoſitum ſit) ad finem cap: 4. Apoc: legitur in græco ἄξιος εἶ ὁ κύριος, καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ ἅγιος λαβεῖν &c.*

Verùm, quomodo hæc verba Thomæ, Dominus meus, & deus meus, *pro* Domine mi, & deus mi, *ab Evangeliſta dicta fuiſſe negare potes, cum tu ipſe ad Deũ patrem illa referẽs in explicatione tua, vocandi caſu ea accipias? Inquis enim, hoc ſenſu ad patrem referri poſſe; Dominus meus & deus meus, quàm fui pertinax & incredulus, quòd verbo & promiſsioni tuæ de excitando ex mortuis filio tuo, & teſtibus quoque condiſcipulis meis non acquievi, propter hanc meam incrudelitatem dignus eſsem pœna. Agnoſcis, ut arbitror, verba tua.*

Iam verò hæc tua interpretatio nullo modo ſuſtineri poteſt. Primùm, quia, ut diximus, non potuiſset

Iohan-

Iohannes ſimpliciter dicere, Thomam reſpondiſſe, ſi ad alium, quàm ad Ieſum, qui ipſum allocutus fuerat, verba ſua direxiſset. Deinde, quia nullū ejuſmodi eclipſis exemplum in tota ſcriptura, ſed neq; etiam in alio probato auctore, fortaſse invenies. Præterea, cum Chriſtus verbū illū a Thoma prolatū, ſtatim dicat, Quia vidiſti, Thoma, credidiſti, *nemo dubitare poteſt, quin ex ipſis Thomæ verbis apertè conſtiterit eum jam credidiſse. Atqui, ſi ad Deum patrem illa referantur, id nullo modo conſtare poteſt, cum nullam ſententiam explicent, & varia poſſint ſubaudiri; immo talia, quæ Thomam nec credidiſse, nec credere voluiſse, demonſtrent. Sic enim poſset quiſpiam ea verba ſupplere; Dominus meus & deus meus, ne permittas, ut his præſtigiis decipiar, & id credam, quod credendum non eſt. Quod ſi ad Chriſtum referantur, omnia plana ſunt. Nam neq; perperam dictum erit, Thomam reſpondiſse; nec aliquid, novo exemplo, ſubaudire opus fuerit; & quamvis aliquid, idq; incertum, ſubaudiendum eſset, tamen ex ipſis Thomæ verbis apertiſſimè conſtabit, eum jam credidiſſe. Quomodo enim dominum & deum ſuum illum appellaſset, quem ſpectrum eſſe ſuſpicatus fuiſſet, & veriſsima eſse quæ & diceret, & dixiſſet, non ſibi penitus perſuaſiſſet? Aliquem autem vocandi caſu ſimpliciter appellare, & ea appellatione ejus, quod in ipſa exprimitur, confeſsionem contineri, uſitatiſſimum & vulgatiſsimum eſt, nec in ipſis ſacris litteris exempla deſunt Hinc illud domini Ieſu,* Non omnis, qui dict mihi Domine, Domin e *&c.*

Hinc

Hinc illa Mariæ Magdalenæ, reſponſio ad Ieſum, Rabb oni; quod, ut inquit Evangeliſta, idem eſt, quod δ' ιδάσκαλε. *Hinc Eliſæi verba illa ad* Eliā, Pater mi, pater mi, currus Iſraëlis & equites ejus. *atque alia, ut arbitror, ejusmodi non pauca. Et hæc quidem quod attinet ad interpretationem tuam.*

Fuerunt autem, qui in illis Thomæ verbis opinati ſint, contineri exclamationem ad Deum cum quadam admiratione conjunctam. ac ſi Thomas dicere voluiſſet, O mi domine, O mi deus quid video? Sed iſtos duo potiſſimum refellunt. Primùm, quòd non dictum fuiſſet, Et reſpondit Thomas. *Deinde, quòd ejusmodi exclamationis nullum exemplum ex ſacris litteris profertur. Vt interim taceam, adhuc vigere contra interpretationem iſtam, quòd verba ſcil: ad Deum patrem referantur, illam rationem noſtram, quòd omnino neceſſe fuerit ex ſolis verbis quæ Thomas protulit, apertè conſtitiſſe, eum jam verè Ieſum a mortuis excitatum credidiſſe. Ipſius enim admirationis nulla penitus ab Evangeliſta fit mentio.*

Fuerunt præterea, qui dixerint, eclipſin quidem eſſe in verbis Thomæ, ſed recto tamen, non autem vocandi caſu ea accipienda eſſe; hoc aut ſimili ſenſu, Dominus meus, & deus meus laudetur, qui me ea videre fecit, quæ licet maximè cuperem, non tamen, facta fuiſſe, animum inducere poteram. Verùm iſti, etiamſi primam illam objectionem, quòd videlicet Thomas reſponderit, effugere videntur, in reliqua tamen abſurda incurrunt, quæ ſupra commemorata ſunt.

Nos

Digitized by Google

Non defuerunt poſtremò, qui faterentur quidem, Chriſtum a Thoma deum appellatum fuiſſe; ſed non jurè. Quæ ſententia adeò fœda & impia eſt, ut ab Eraſmo, & Gualthero, quamvis id uterq; egregiè faciat, confutari indigna habita fuerit. Itaq; concludendum omnino eſt, Chriſtum in illis verbis Thomæ, & quidem jure optimo, deum, nec deum ſolum, ſed deum noſtrum fuiſſe appellatum; ſive verba Thomæ vocandi caſu, ut nos affirmamus, ſive etiam recto, ut quibusdam placet, accipi debeant, cum certum ſit, propter illa quæ ſupra diximus ad Chriſtum referenda eſſe. Nam etiamſi ad Chriſtum relata recto caſu accipiantur, eadem planè confeſſio eſt deitatis, ut ita dicam, Chriſti, & agnitio ipſius. Ex qua, quidquid ſubaudiatur, rectè, ut par eſt, Thomam ipſius reſurrectionem crediddiſſe, colligit Chriſtus. Verùm quid proclivius eſt, quàm ſine ulla vera eclipſi, aut inſolente atq; incerta interpretatione verbum ſubſtantivũ quod vocant, ſimpliciter ſubaudire? Perſimilis autem (ut explicationi noſtræ, quæ multò uberiùs confirmari poſſet, colophonem hunc addamus) huic loco eſt locus ille apud eundem Iohannem cap: 13 v: 13, Vos vocatis me magiſter & dominus. *Nam in græco eſt* ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος. *Quemadmodum enim dominum agnoſcebant, & confitebantur, ſic Thomas Chriſto dicens,* Dominus meus, & deus meus, *eum dominum & deum ſuum agnovit, & confeſſus eſt. Sed locus planè ſimilimus, quiq; pro aperta explicatione hujus noſtri eſſe poteſt, habetur in lib: Tobiæ cap. 7. ubi de Raguele ad Tobiam juniorem*

vem loquente ſcriptum eſt in græco exemplari. καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὁ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου υἱός. *Nam in loco noſtro in græco eſt,* καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. *Sicut igitur ibi manifeſtè Tobias a Raguele honeſti & boni viri filius agnoſcitur & nominatur, ita & hic Chriſtus a Thoma dominus ſuus & deus ſuus agnoſcitur & nominatur. Nec quicquam refert, quòd liber ille Tobiæ inter apocryphos numeretur. neque enim ad dogma aliquod ejus auctoritate confirmandum ejus teſtimonio uſi ſumus, ſed ad locutionis vim percipiendã accommodatiſſimum, noſtroque ſimillimum locum inde attulimus.*

Ad omnes eos qui Chmelniciam ad Synodum convenerunt, FAUSTI SOCINI EPISTOLA.

Salutem, ac veræ prudentiæ & pietatis ſpiritum, a Deo Patro noſtro, & Ieſu Chriſto &c.

CUM nonnullis de cauſſis, & potiſſimùm Domini hoſpitis mei morbo impediar, quominus ad Synodum venire poſſim; faciendum mihi exiſtimavi, fratres in Chriſto dilectiſſimi, & mihi plurimùm obſervandi, ut quamvis exiſtimem, vos hoc tempore de libro ullo edendo minimè cogitaturos, tamen me vobis excuſarem, ſi Reſponſionem illam, pro animadverſionibus noſtris in aſſertiones Collegii Poſnanienſis da

ſis de Trino & uno Deo nondum abſolvi, tametſi & mihi id in proxima Synodo Lublinenſi injunctum fuerit, & ſatis temporis habuerim, ut eam ad hunc diem abſolutam vobis darem. fui enim interim ferme perpetuò variis, iiſq; gravibus curis conflictatus, quæ me etiam Cracoviæ integrum menſem detinuerunt: adeò ut nihil aliud totis hiſce decem ſeptimanis, ex quo Lublino redii, circa opus illud efficere potuerim, quàm diligenter, quæ jam ſcripſeram, recognoſcere, ut ea poſtmodum Cracovienſibus & Lublinenſibus corrigenda tradi poſſent. Doleo equidem hanc temporis jacturam, quam, ſi id neceſſe fore intellexero, aliqua ratione reſarcire conabor, ſed, ut dixi, vereor, ne hoc tempore alia ſint vobis agenda, quàm libros edere. Cujus rei cauſſa me ſanè non parum commovit, etſi omnino ſpero, Deum pro ſua bonitate, quicquid periculi nobis imminere videtur, vel planè depulſurum, vel ad cauſæ noſtræ juſtitiam patefaciendam converſurum. Non deerunt in miſeri illius captivi liberatione curanda occaſiones multæ palàm profitendi ac declarandi, quanti Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum faciamus, & quàm illius ſeduli cultores ſimus, ac revera pro Deo noſtro, Thomam apoſtolum imitati, eum agnoſcamus & habeamus. Quarum occaſionum nulla negligenda & prætermittenda eſt, quo omnibus tandem conſtet, tantum abeſſe, ut doctrina noſtra, (quemadmodum vulgò traducimur) Ieſu Dei filio quicquam detrahat, ut potius id illi reſtituat, quod ab aliis partim imprudenter, & quodammodo occultè olim detractum ei

fuerat.

fuerat, partim prudenter & planè apertè a quibuſdam Iudaici ſpiritus hominibus hodie detrahitur. Itaq; ego, licèt omnium minimus, hortor vos, ut prorſus bono animo ſitis omnes, nevé quicquam terreamini, aut a cœpto curſu, & veſtra profeſſione & confeſſione demoveamini; ſcientes vos in ipſius Dei filii, cujus cauſſam agitis, patrocinio & tutela eſſe. Si Eraſmus Iohannis venerit ad Synodum, ſciatis me cum illo Cracoviæ collocutum eſſe, & omnia illius argumenta poſſum diluere. Tantùm ſi quid in nobis eſt, quod ſive in moribus, ſive in doctrina correctione aliqua indigere aut cognoſcimus ipſi, aut ſuſpicamur, id ut corrigatur conari ne cunctemur, atque in poſterum ab iſtis omnibus, qui Chriſto Ieſu adorationem & invocationem, cultum denique divinum non concedunt, diligentiſſimè nobis caveamus, nevé cum iis, qui tantæ blaſphemiæ vel ſuſpecti quidem ſint, quicquam commercii habeamus. Alioqui metuendum eſt, ne quas Deus hactenus ad nos vel leviter caſtigandos, vel certè exercendos, atque, ut ſcriptura loquitur, tentandos, calamitates quaſdam nobis, aut ipſe immittit, aut evenire ſinit; iiſdem vehementer auctis, ad nos graviter puniendos atque ulciſcendos utatur. Valete chariſſimi ac mihi venerandi fratres in Domino Ieſu, quem ex animo precor, ut vobis ſapientiam & invictum ſpiritus robur contra omnem Satanæ aſtum & potentiam largiri velit. Data Pavlicoviæ die 2. Septembris Anno 1584.

Omnium minimus in Chriſto Ieſu frater

Fauſtus Socinus.

JOANNIS NIEMOJEVII AD FAUSTUM SOCINUM EPISTOLA I.

Gratiam & pacem a Deo Patre noſtro & Domino noſtro Ieſu Chriſto, &c.

PErlecto ſcripto tuo contra Volanum, animadverti argumenta ejus ſatis accuratè a te refutata, locaqúe ſcripturæ pleraque diligenter examinata ac elucidata. Verùm non ſine mœrore (ne quid gravius addam) incidi inter legendum in quoddam Paradoxon, ſcripturæ ſacræ contrarium, ac planè horrendum, dum Chriſtum in morte ſive in cruce ſacrificium obtuliſſe pernegas. Volanus circa cauſſam efficientem turpiter lapſus eſt, dum Chriſtum morte ſua patrem cæleſtem placâſſe, ex iratoq́; clementem ac miſericordem effeciſſe, aſſerere ac affirmare non veretur: Tu contrà, Domine Socine, in cauſſa media non leviter hallucinari videris, qui mortem Chriſti extenuas, effectumque præcipuum mortis Domini noſtri obliterare ac expungere vis, audacter pronuncians, dominum Ieſum Chriſtum non in ara crucis, ſed in ipſo cælo ſacrificium obtuliſſe. Miror, quid tibi in mentem venerit, ut tam confidenter (ne quid aliud dicam) contra manifeſta ſacræ ſcripturæ teſtimonia pugnare, contrariamqúe ſententiam tueri non timeas.

Nolo nunc hac de re controverſiam per litteras movere: vel enim iſta non perfunctoriè, leviterqúe agitari

gitari & abſolvi deſiderat; quæ circa cardinem ſalutis noſtræ vertitur, præcipuamq́ conſiderationem requirit. Si itaque tibi placuerit in futura Synodo, ſi Deus nos incolumes conſervabit, non detrectabo tecum de hac ſententia colloquium inſtituere, unde quæſtio de negotio Iuſtificationis facilè emerget, ac una vice diligentiùs quàm hactenus factum eſt, inveſtigari ac pertractari poterit.

Oro interim ne quid ſiniſtri de me concipias, quaſi inanis gloriolæ cupiditate motus, te in certamen provocem. Novi prudentiam tuam, acumenq́ ingenii perſpectum ac cognitum habeo, meæq́ tenuitatis non ſum ignarus, quamq́ mihi ſit curta ſuppellex non ignoro. Cum verò doctiores, aut hæc non animadvertere, aut non curare videam, prætermittere nolui, (nec mihi id licuiſſe putavi) quin exemplo meo cæteros in hujus rei diligentiorem conſiderationem excitarem, ac provocarem. Interim, admonendus mihi es, ne vires meas tanto negotio ſufferendo ſatis imbecilles, infirmiores reddere coneris. Quod facilè fiet, ſi mihi tecum non nativo ſermone, ſed latina lingua (cujus elementa neſcio) de tanto articulo diſſerendum fuerit: dabis igitur operam, prout pium veritatis alumnum decet, ne veritati ullum præjudicium fiat, quod facilè contingeret, ſi mihi titubanter, ac quaſi ſemiclauſo ore de tanto myſterio colloquium tecum ineundum foret. Peto igitur, ut ſi tu linguam Polonicam nondum idoneè percipere potes, ut alium nomine tuo ſubſtituas, qui te præſente mecum lingua polonica diſſerat: aut ſi tu Polonicum

idioma intelligere potes, tuum erit latinè proferre ſententiam tuam, & rurſus me polonicè reſpondentem audire: ſcio (& non ſine dolore) non deeſſe aliquos qui tibi hac in re ſuffragantur, ex iis itaq; unum loco tui, ſi ita videbitur, ſubſtitues: Verùm de toto hoc negotio tu deliberabis, meq; certiorem facies.

Legi quoque diligenter reſponſionem tuam ad Argumenta Franciſci Davidis; ubi Chriſti domini invocationem honoremqúe nomini ejus ſacroſancto convenientem aſſeris, ac contra calumnias Franciſci Davidis defendis. Attamen videris mihi, paucis verbis optimam ſententiam non tantùm obſcurâſſe, ſed quaſi in dubium revocâſſe, adverſariosqúe in errore confirmâſſe.

Quæris quid ſit, quod tantum malum ſecum importare poſſit? Breviter reſpondeo: verba illa quæ ſæpiùs addis; Chriſtum Dominum invocare poſſumus, ſed non debemus, ſive non tenemur, *&c. ruinam negotio cauſæqúe tuæ minantur. Non poſſum percipere, quomodo hæc conciliari poſſint; Non debemus, ſed poſſumus: quaſi in negotio ſalutis noſtræ liberum ſit facere vel omittere, prout nobis aliquid magis neceſſarium, vel è contra viſum fuerit.*

Ego verò non tantùm poſſe, ſed & debere nos Ieſum Chriſtum invocare, ab illoqúe bona nobis neceſſaria petere, affirmo; quod hiſce rationibus breviter confirmare volo. Debemus in Ieſum Chriſtum credere, fiduciamqúe erga illum ſinceram concipere. Ergò & invocare nomen ejus ſanctum debemus, non

tantùm poſſumus. Item, debemus Ieſum Chriſtum, dominum, regem, gubernatorem, ducem, protectoremqúe noſtrum agnoſcere, cui tutò inniti, ad ejusq; nos nutum componere debemus: Ergò eundem invocare, ab eoq; precibus ambire, quò nobis auxilio ſuo præſtò ſit, opemqúe non deneget, debemus. Poſſem per omnes partes eminentiæ Chriſti, eiusqúe officii erga nos, diſcurrere, ex quibus omnibus invocationem ſacroſancti nominis ejus, non tantùm poſſibilem (ut ita dicam) verùm ſummè neceſſariam evincerem: Verùm, quoniam mihi non cum adverſario res eſt, ab iis ſuperſedeo; hoc tãtùm in tuo ſcripto deſiderans, ut ſemper & ubique rem, quam defendendam ſuſcepiſti, ornes, tuearis, maximeq; commendes, præcavens, ne quod una manu exædificaſti, alterâ deſtruere aut labefactare videaris. Si enim poſſumus, ſed non debemus, aut, ut tu ſcribis, non tenemur, quid inde ſequatur facilè quivis colligere poterit. Adverſarius dicet: Quid tam ſtudioſè urges invocationem nominis Chriſti, cùm ego id præſtare non tenear? Immo ſit tibi per me liberum invocare, mihi tu in re indifferente, tuo exemplo præſcribere non potes, &c. Vnde non levis error pernicioſaqúe dubitatio ſuborietur, dum alii invocare Dominum Ieſum Chriſtum non ceſſant, immo ſedulò id præſtant, alii verò id facere recuſabunt, atq; dum teſtimoniis exempliśq; ſacris urgentur, libertate conſcientiæ ſuæ facilè ſe tueri ac excuſare, ſi iſtud tuum pronunciatum ſtabit, poterunt. Mihi verò videtur hujusmodi Chriſtianus, qui Dominum Ieſum Chriſtum invoca-

re aut non vult, aut non audet, vix nomine Chriſtiani dignus; quod & tibi veriſimile videri credo. Cur igitur ex re neceſſaria, liberam ac indifferentem facere vis? Scio in publicis precibus non ſemper id requiri, cùm & exempla Apoſtolorum diverſum oſtendant; verùm hîc non de hac re loquor: ſed conſcientiæ ſingulorum fidelium in veritate, notitiaqúe nominis Ieſu Chriſti erudiendæ ac ſtabiliendæ ſunt, ut quid credere de Chriſto, qualemqúe fiduciam concipere, quæ demum & qualia bona ab eo ſperare debeant, certò perſuaſi ſint. Qua in re qui rectè edocti ſunt, ſpiritu ſancto atteſtante in conſcientiis eorum, ſi in fide ac ſpe, reverentiaqúe erga Chriſtum Dominum fundati non aberrant, ii neque de invocatione nominis ejus unquam litem movebunt. Contrà quicunque invocare non audent, ii neque fiduciam nec ſpem ullam veram ac ſinceram habent, Chriſtiq; domini dignitatem, eminentiam, officiumqúe penitus aut ignorant, aut leviter tantùm de illo perſuaſi ſunt, nunquamq; guſtârunt quàm benignus ac ſuavis ſit dominus: ad quem cum certa fiducia (quod abſq; ardenti invocatione nominis ejus fieri nequit) accedere non audent: certoq; certius eſt, hujusmodi omnes ſive pſeudochriſtianos, ſive tepidos ſuper Chriſto Domino ſuper vivo lapide, veluti vivos lapides non ædificari.

Reſtat adhuc non levis ſcrupulus in eodem ſcripto, quem ut eximas opto, dum Adorationem Chriſti ab Invocatione diſtinguere videris. Negare non poſſum, ſæpiùs id accidere, ut aliquem adoremus (de

civili

civili adoratione loquor) ſine petitione alicujus rei ab eodem: Verùm quomodo hæc in Chriſto Ieſu adorando diſtingui poſſint, non video, neq; percipere poſſum. Non enim ampliùs Ieſus Chriſtus nobiſcum verſatur carnali præſentia, ut eo viſo capita noſtra inclinemus, aut coram eo procidamus. quod Papiſtæ ſe egregiè præſtare putant, dum coram lignea crucifixi imagine ſe humiliant, ac capita aperiunt. Nobis verò qui Ieſum Chriſtum non in terra, neque in elementis terreſtribus præſentialiter quærimus, omnis Chriſti adoratio non tam externa, quanto magis interna eſſe debet. Quotieſcumque enim ad nomen Ieſu Chriſti genua flectimus, id absq; ardenti deſiderio cordis, ſine petitione auxilii ſalutaris facere non poſſumus; quod dum facimus nihil aliud agimus, niſi nomen ejus invocando, eundem non tantùm interno affectu cordis veneramur, ſed etiam externo geſtu adoramus. Et ſæpiſſimè fit, ut absq; exteriori reverentia, vel gemendo, vel precando auxilium ejus ambiamus; cùm nunquam fieri poſſit (de veris adoratoribus loquor) ut Chriſtum adorando ab eo aliquid non petamus, quod ſine invocatione nominis ejus fieri nequit. Intelligis, ni fallor, vir erudite, quare ego iſtam ſubtilem diſtinctionem, inter Invocationem & Adorationem, non recipiam, nec aſsequi poſſim: tuum erit nodum hunc expedire.

Supereſt, ut te officii tui admoneam qui mihi non leviter erraſſe immo peccaſſe videris, qui totties fidem mihi obligatam non exſolviſti, promiſsaq; non præſtitiſti. quod ſi tu pro minimo ducis, ſcias tibi cum

hujusmodi hac de re controverſiam eſſe, qui, ne in minimis rebus quidem, ullam ſuſpicionem de ſe ſiniſtram nõ præſtitæ promiſſionis, præbere vellet: immo Chriſtianum hominem, ab omni hujusmodi ſuſpicione, liberum ac immunem ſe reddere omni opere decet. Paulus, quòd ad Corinthios juxta promiſſum non venerat, ſcimus quàm diligenter, non ſine obteſtatione, nominisq; Dei uſurpatione, ſe excuſet, ut & nos ejus exemplo diſcamus conſtantiam in promiſſis ſervare, ut ſermo noſter ſemper fidem pariat; non autem inconſtantiæ aut levitatis nos arguat. Frater noſter Dominus Ioël Naborovius excuſationem quamdam nomine tuo attulit, quam ego non recipio, immo frivolam, ac indecentem judico. Si enim divinis negotiis occupatus (quamvis & ego a te nihil carnale requiro) quod promiſiſti non præſtitiſſes, fortaſſis facilior venia dari potuit. Cum verò audiam, te planè carnalibus officiis & profanis curis occupatum, mirari ſatis non poſſum, quòd talibus næniis te excuſatum putes. Immo, ſi rectè rem expendere volumus, potiùs objurgatione, quàm excuſatione dignus videris, qui ſtudia tuasq; occupationes a melioribus ad deteriora, a neceſſariis ad vana, a ſacris ad profana transtuleris: ita ut proverbio locum feceris, Ab equis ad aſinos. Sed finis expoſtulationi imponendus eſt, ne, ne quid minis. Rogo boni conſule candorem & ſimplicitatem chriſtianam. Nam meæ ruſticanæ Muſæ non redolent doctas Camœnas, ſed ſinceritatem ac veritatem ſpirant. Vale frater in Chriſto colende. Deus te incolumem conſervet. Rogo D.

go D. Pavlicovium, cæteroſq; fratres nomine mea ſalutare digneris. Datæ Lublini ultima Februarii. Anno 1587.

Iohannes Niemojevius
frater in Domino tuus.

Fausti Socini ad ſuperiorem Johannis Niemojevii Epiſtolam Reſponſio.

Salutem a Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto &c.

VT ad tuas litteras, vir clariſſime, quas mihi Ioël Naborovius frater noſter reddidit, reſpondeam, Primùm gratias tibi ago, quòd ſcripta mea quæ tibi legenda dederam examinaveris; & quædam quæ in eis tibi minùs probantur, notaveris. Deinde, quòd *ſcribis, te, in reſponſione mea ad Volanum, incidiſſe in paradoxum ſcripturæ ſanctæ contrarium ac planè horrendum, & mirari te ais, quid mihi in mentem venerit, ut tam confidenter, (ne quid gravius dicas) contra maniſeſta ſcripturæ ſacræ teſtimonia, pugnare non timeam, quodq; ſimul aſſeris, me effectum præcipuum mortis* Domini *noſtri obliterare expungereq; velle; omiſſa reſutatione hujus ſanè graviſſimæ criminationis, quæ qualis ſit* Dominus *ipſe noſter ſuo tempore declarabit, id tantùm in præſentia dico, mihi hoc abs te inexpectatum prorſus accidiſſe.* Nam annos

annos ab hinc ſex, atque eò ampliùs idem paradoxum (quod tamen alii ante me, iiq́; doctiſſimi viri, ſenſerunt, idq́; litteris conſignarunt) in mea de Ieſu Chriſto Servatore diſputatione ſine dubio legiſti; multò etiam liberiùs atq; accuratiùs, quàm in reſponſione ad Volanum expoſitum atq; explicatum, nec tamen umquam antehac quicquam ea de re mihi aut dixiſti aut ſcripſiſti. Sed quicquid ſit, tametſi ego jamdiu ejusmodi de rebus quodammodo ſileo, expectans, dum Deus viam oſtendat cæleſtis veritatis totius in apertum producendæ, tamen, cum tu metuens, ut arbitror, ne ſententia mea, quam videlicet pernicioſiſſimam eſſe ſtatuis, apud multos aliquando obtineat, tui muneris eſſe cenſeas, per diſputationem mecum inſtituendam huic malo obviam ire; nolui hanc opportunitatem, cum innocentiæ meæ, tum rei ad religionem noſtram maximè pertinentis patefaciendæ, negligere. Itaq;, ut diſputatio inter nos inſtituatur, planè aſſentior; verùm non coràm, ſed per ſcripta, idq́; pluribus de cauſſis, ac præcipuè ut de tota quæſtione, meliùs ab Eccleſia poſtea judicari poſſit. Atque hac ratione non erit, quòd tuam latinæ linguæ inopiam excuſes, quominus mecum latinè diſputes. Namque hujus linguæ tantam copiam tibi eſſe, ut per ſcripta non modò mecum, ſed cum alio quovis diſputare commodiſſimè queas, oſtendent ſemper, præter jam publicatam diſputationem illam, de loco ſeptimi capitis ad Romanos, hæ ipſæ litteræ quas ad me nuper dediſti. Quod ſi tamen ipſe polonicè ſcribere malueris, facilè curare poteris, ut ab alio id;

quod

quod ſcripſeris, Latinè deinde vertatur. Nondum enim ego tantam cognitionem Polonicæ linguæ ſum aſſequutus, ut quæ eâ linguâ ſcripta lego, niſi tantùm aliqua ex parte, percipere queam; tantum abeſt, ut loquentis cujuspiam prætervolantia (ut ita dicam) nec, ut fit, omnino articulatè ac diſtinctè eadem lingua expreſſa verba, intelligere poſſim; præſertim ob valde obtuſas aures meas. Nam quod per alium me tecum diſputare poſſe exiſtimas, res admodum difficilis & periculoſa omnino eſt. Etenim vel unum verbum perperam prolatum, in ejusmodi præſertim diſputatione multum impedimenti atque incommodi afferre poteſt; nec ego quemquam inter noſtros homines novi, qui ita ſententiam meam teneat, ut in ipſa tota explicanda labi facilè non queat. Poteris igitur, ſi tibi videbitur, ea omnia ſcripto comprehendere, quæ falſitatem ſententiæ meæ tibi coarguere videntur, quæ ego poſtea ſcripto pariter diluere conabor. Quam meam ſententiam, hac theſi comprehenſam tibi impugnandam propono. Sacrificium & oblatio Chriſti expiatoria pro peccatis noſtris, quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione, nõ tamen revera in ipſa cruce ſanguinisvé fuſione, ſed mox in cælo, Chriſto illuc ingreſſo, peracta eſt. *Hanc autem theſim ad unguem cum iis conſentire invenies, quæ contra Volanum hac de re ſcripſi. Sed jam ad alias tuarum litterarum partes venio.*

Damnas vehementer, quòd in diſputatione mea cum Franciſco Davidis affirmem, nos Chriſtum Dominum

minum invocare poſſe, non tamen teneri; hocque ipſi Chriſti invocationi, quam tamen ubiq; ſtabilire nitor, ruinam ſtruere arbitraris. Hic autem pro eodem habes, non debere, *&* non teneri; *cum tamen* non debere *eam vim habeat, ut ſignificet, aut certè ſignificare poſſit,* Id facere non licere; *quod contrarium eſſet ejus, quod ego aſſero.* Non teneri *autem (quæ locutio, quamvis fortaſſe non omnino Latina, ad hunc ſenſum explicandum, & olim & hodie uſurpata eſt) nihil aliud ſignificet, quàm* Nullo jure cogi. *Videris etiam paulo aliter accipere Invocandi verbum, quàm ego accipiam, qui ipſam (ut ſic dixerim) precum noſtrarum directionem eo verbo intelligo, quemadmodum & Franciſcus ipſe Davidis, (quamquam interim Adorationem aliquando cum Invocatione confunderet) ſe intelligere apertiſſimis verbis oſtendebat. Dico autem, te videri verbum iſtud paulo aliter accipere; nam Apoſtolorum exemplo, & publico ac perpetuo Eccleſiæ uſui, ad Deum potiùs quàm ad Chriſtum ſuas preces dirigendi, occurrere volens, ais, te hac de re non loqui:* ſed, *inquis,* conſcientiæ ſingulorum fidelium in veritate notitiaq; nominis Ieſu Chriſti, erudiendæ ac ſtabiliendæ ſunt, ut quid credere de Chriſto, qualemq; fiduciam concipere, quæ demum & qualia bona ab eo ſperare debeant, certò perſuaſi ſint. *Quaſi verò vel hoc ipſum a me diligentiſſimè ubique non fiat, vel ſententia mea de invocatione Chriſti, huic rei quidquam adverſetur. Sed ſive rectè perceperis, quid in*

verbis

verbis meis (ubi tamen proprietatem ſimul & communem loquendi uſum ſecutus ſum) ſignificet verbum Invocandi, ſive minùs, oſtendam (ni fallor) nihil eorum quæ ad me hac de re ſcripſiſti, ſententiam meam labefactare, & nihil eſſe cur dubites, ne propter illam a quoquam Chriſti invocatio in dubium meritò revocetur. Igitur ſententia mea, ut ex prædictis intelligi poteſt, breviter hæc eſt; Nos quidem jurè poſſe preces noſtras ad ipſum Chriſtum dirigere, ſed non tamen ad id faciendum divino jure cogi. Et hanc meam ſententiam clariſſimè expoſui, idq́; non ſemel, in libello ipſo diſputationis meæ cum Franciſco Davidis, præſertim verò in eo ſcripto, quod legitur ante reſponſionem ejusdem Franciſci per partes deſcriptam, & a me refutatam: in quo ſcripto ad ea reſpondeo, quæ vir quidam pius & doctus (is erat D. Blandrata) breviſſimè, ad Chriſti invocationis neceſſitatem probandam, ad me ſcripſerat, & ad demonſtrandum hanc neceſſitatem omnino urgendam eſſe. quæ eadem reipſa ſunt cum iis quæ tu ſcribis. Itaque, niſi jam ad me diſputationis illius libellum remiſiſſes, poſſem meritò, pro refutatione eorum quæ meis verbis objicis, te ad ſcriptum illud meum rejicere. Verùm, libello jam a te mihi remiſſo, hîc paucis ad tua obiecta reſpondebo.

Primùm igitur ſic ais: Non poſſum percipere quomodo hæc conciliari poſſint, Non debemus, ſed poſſumus. quaſi in negotio ſalutis noſtræ liberum ſit facere vel omittere, prout nobis aliquid neceſſarium vel contra viſum

Digitized by Google

ſum fuerit. *Ex his verbis tuis, quemadmodum etiam ex aliis, id apparet, quod dixi, te*, Non debemus, *pro eo uſurpare, quod eſt* non tenemur, *ſive*, nullo jure cogimur. *Iam verò pro reſponſione dico, te hîc vel principium, ut ajunt, petere, vel negotii ſalutis nomine, negotium religionis intelligere. cum tamen inter utrumq; differentia ſtatuenda videatur. In ſalutis noſtræ quidem negotio omnia ſunt neceſſaria. In religionis verò noſtræ negotio, non pauca ſunt non neceſſaria. Et ne aliunde, quàm ex re ipſa, de qua agitur, exempla petamus, Ad Chriſtum preces noſtras dirigere, ſine dubio ad negotium noſtræ religionis pertinet: attamen nemo eſt, qui negare audeat, nos poße, ut ſæpiſſimè quidem omnes facimus, non ad ipſum Chriſtum, ſed ad Deum preces noſtras dirigere. Quod ſi pariter ad ſalutis noſtræ negotium pertineret, ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere, id omittere ſanè unquam nulla ratione poßemus. Illud quod hac in re ad ſalutis noſtræ negotium pertinet, eſt, nos meritò poſſe ad ipſum Chriſtum, ſemper & ubiq;, in rebus ad Eccleſiam ſeu publicè ſeu privatim pertinentibus, preces noſtras dirigere, idq; ex animo agnoſcere, & palàm profiteri. Nam ſi quis hoc non agnoſcit, nec profitetur, is poteſtatem, regnum, & gubernationem Chriſti in Eccleſia non agnoſcit, nec profitetur; ſine qua agnitione & profeſſione nemo per Chriſtum ſalutem adipiſci poteſt.*

Deinde ſic argumentaris: Debemus in Ieſum Chriſtum credere, fiduciamq; erga illum ſinceram concipere: Ergo & invocare

nomen

nomen ejus ſanctum debemus, non tantùm poſſumus. *Reſpondeo, hic ſubeſſe conſequentis, quam vocant, fallaciam. Rectè ſiquidem ex neceſſaria invocatione colligere quis poſſet neceßariam fiduciam. nam, ut Paulus ait, quomodo invocabit quis eum, in quem non credit? Sed non rectè contrà ex neceſſaria fiducia, neceſſaria inuocatio colligitur; præſertim, ſi Invocationis nomine, ut in hac diſputatione fit, ipſa precum directio intelligatur. Nihil enim vetat, quominus alicui planè confidam, & tamen ad alium in meis neceſſitatibus preces meas dirigam, cui videlicet non minùs confidam. Debemus Ieſu Chriſto confidere: ſed iidem debemus ipſi Deo confidere. Immo Chriſto confidere, nihil revera eſt aliud, quàm ipſi Deo confidere. neque enim in ipſo Chriſto fiducia noſtra terminatur; ſed per ipſum in Deum tranſit, ibiq́ conquieſcit. Quare, tametſi fiducia in Chriſtum neceßaria eſt nobis, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus; cum poſſimus eas ad Deum dirigere, cui ſimiliter, immo excellentiore quadam ratione, confidere omnino neceßarium nobis eſt. Alioqui, ſi argumentatio tua a neceſſaria fiducia ad neceſſariam invocationem valeret, ad hunc modum quis argumentari poſſet. Neceſſarium eſt nobis ſemper atque ubique Chriſto confidere; Igitur neceßarium eſt nobis ſemper atque ubique preces noſtras ad Chriſtum dirigere. quod tamen quàm a veritate abſit, nemo non videt.*

At rurſus hac argumentatione uteris; Debemus

Ieſum Chriſtum, Dominum, Regem, Gubernatorem, Ducem, Protectoremq; noſtrum agnoſcere, cui tutò inniti, ad ejusq; nos nutum componere debemus: Ergò eundem invocare, ab eoq; precibus ambire, quò nobis auxilio ſuo præſtò ſit, opemq; non deneget, debemus. *Hæc argumentatio eodem fermè vitio laborat, quo & ſuperior. Quandoquidem etiamſi neceſſarium eſſe videtur, ut is, cujus opem & auxilium precibus implorare omnino debeamus, a nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter agnoſcendus ſit; non tamen contrà neceſſarium eſt, ut ejus qui a nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter agnoſcendus ſit, opem & auxilium implorare omnino debeamus. Nam ſi alius ſimiliter Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter nobis ſit agnoſcendus, nihil prohibebit, quin, illo præterito, hujus opem & auxilium precibus imploremus. Exemplum eſto in antiquis illis Imperatoribus, qui vel ſuos filios, vel alios homines ſibi conſortes imperii adſciſcebāt. Certè iſtis licèt ad imperii conſortium evectis, & ſic populi Dominis, Regibus, & Gubernatoribus conſtitutis ac declaratis, nemo tamen ex populo eorum opem & auxilium implorare cogebatur: ſed poterat adhuc unusqvisque opem illorum & auxilium ſemper implorare, a quibus iſti tales conſtituti ac declarati fuerant, quippe, quos non minùs, quàm iſtos, Dominos, Reges, & Gubernatores ſuos agnoſcere adhuc deberent. Similiter igitur, cum non Chriſtus tantùm a nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter ſit a-*

ſit a-

ſit agnoſcendus, ſed Deus quoq;, à quo ipſe Chriſtus talis eſt nobis conſtitutus & declaratus, nihil prohibet, quominus non ipſius Chriſti, ſed Dei opem atque auxilium in precibus noſtris imploremus. Nam ſi dicas, te in argumentatione tua addidiſſe de Chriſto, quòd ei tutò inniti debeamus, id, quod de iſtis hominibus ad imperii conſortium aſcitis dici nequeat; jam in reſponſione ad ſuperius argumentum, ubi ex fiducia in Chriſto neceſſariò collocanda, neceſſaria eiuſdem Chriſti invocatio colligebatur, huic rationi ſatis factum eſt.

Verùm hic ſtatim ſubjicis. Poſſem per omnes partes eminentiæ Chriſti eiusque officii erga nos, diſcurrere, ex quibus omnibus invocationem ſacroſancti nominis eius non tantùm poſſibilem (ut ita dicam) verùm ſummè neceſſariam evincerem. *Ego verò affirmo, cum ex iis, quæ ſupra enumeraſti, omnium, quæ Chriſtus habet, maximis & præſtantiſſimis, iſta Chriſti invocandi, id eſt, ad eum preces noſtras dirigendi ſumma neceſſitas, non niſi perperam, ut vidimus, colligi poſſit, numquam eam rectè, ex aliis Chriſti eminentiæ partibus, collectum iri: Sed tantùm (quam quidem ipſe diligentiſſimè ubique urgeo) indubitatam, & ab omnibus neceſſariò agnoſcendam & prædicandam, ad Chriſtum preces noſtras dirigendi poteſtatem, quemadmodum ex his, ſic etiam fortaſſe ex illis rectiſſimè concluſum iri.*

Sed ais: Si poſſumus, ſed non debemus, aut, ut tu ſcribis, non tenemur, quid inde ſequa-

tur, facilè quivis colligere poterit. Adverſarius dicet: Quid tam ſtudioſè urges invocationem nominis Chriſti, cùm ego id præſtare non tenear? *Reſpondeo; Idcirco tam ſtudioſè urgeo invocationem Chriſti, ut Adverſarius mecum agnoſcat, & palàm profiteatur, Chriſtum a nobis meritò invocari, id eſt, preces noſtras ad ipſum dirigi poſſe; & conſequenter fateatur ac prædicet, Chriſtum in cælo manentem, ſumma nunc in ipſo cælo & in terra poteſtate reipſa præditum eſſe, univerſamqúe Eccleſiam ſuo nutu regere ac gubernare; & idcirco, ut cæleſtem noſtrum Dominum, Regem, ac Gubernatorem a nobis adorari, ſeu divino cultu ac veneratione affici debere. Certè (ut interim ad alia, quæ ſubjungis, reſpondeam) qui ita de Chriſto ex animo, ut quidem prorſus neceſſarium eſſe dico, & ſentiet & loquetur, is nunquam dicet, ſe Chriſtum invocare, ſive ad ipſum preces noſtras dirigere, vel non audere, vel nolle. Immo, quamquam id necne facere, ſibi liberum alioqui eſſe agnoſcet; tamen ſe ad illum preces ſuas directurum dicet, prout ſpiritus ſuggeſſerit, atque humana imbecillitas poſtulaverit; cujus potiſſimùm juvandæ gratiâ, hoc Chriſto a Deo datum eſt, ut preces noſtras perpetuò exaudire, nobisqúe opem ejus implorantibus opitulari poſſit: neq; umquam iſte de Chriſti invocatione litem movebit, aut, dum alii Chriſtum invocabunt, id ipſe facere recuſabit. Cur enim, ſi jure optimo ſemper a ſe invocari Chriſtum poſſe & agnoſcit & profitetur, aliis Chriſtum invocantibus, ipſe id facere recuſet,*

niſi fortè Chriſtianæ charitatis prorſus ſit expers, ideoqúe planè indignus, qui in Chriſtianorum cœtu locum habeat? Itaq; *ambabus (quod ajunt) ulnis, ea verba a te poſtmodum divinitus ſcripta, illorumqúe ſententiam amplector ac recipio;* Quicunque *(Chriſtum)* invocare non audent, ii neq; fiduciam, nec ſpem ullam veram ac ſinceram habent, Chriſtiq; Domini dignitatem, eminentiam, officiumque penitus aut ignorant, aut leviter tantùm de illo perſuaſi ſunt, numquamq; guſtârunt, quàm benignus ac ſuavis ſit Dominus &c. *Rectè igitur exiſtimâſti, mihi quoque veriſimile videri, eum, qui Dominum Ieſum Chriſtum invocare non vult, aut non audet, vix Chriſtiani nomine dignum eſſe. niſi quòd non modò vix, ſed ne vix quidem; & non modò veriſimile id mihi videtur, ſed perſuaſiſſimum mihi eſt. At nihil prorſus cum hoc pugnat, ut paulo ante oſtendi, aſſerere, poſſe nos quidem meritò ad Chriſtum ipſum preces noſtras dirigere; non tamen (ſimpliciter & abſolutè ſcilicet loquendo) ad id faciendum divino jure cogi. Nam præterquam quòd nullum divinum, idqúe certum atq; indubitatum præceptum ea de re extat, ipſa etiam ſubordinatio Chriſti ad Deum iſti neceſſitati penitus adverſatur. Ex iſta enim ſubordinatione, hoc inter Dei & Chriſti invocationem diſcrimen neceſſariò conſequitur, quòd ſcilicet Deum quidem invocare omnino debemus, ſive ad ipſum Deum, ſive ad Chriſtum verba precum noſtrarum dirigendo, (qui enim Chriſtum nominatim o-*

rat, ipſum Deum revera orat, cujus Chriſtus vicarius quodammodo eſt, eique, ut dixi, ſubordinatus.) Chriſtum verò, ob hanc ipſam cauſſam, ſemper quidem invocare poſſumus, id eſt, ad ipſum preces noſtras dirigere (id enim facientes, nihil a præcepto ac neceſſitate invocandi Dei recedimus) ſed poſſumus etiam illum non invocare; id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtrarum dirigere. Cum enim Deus Chriſto nequaquam ſit ſubordinatus, qui Deum orat, precum verbis non ad Chriſtum, ſed ad ipſum Deum directis, is nullo modo Chriſtum oráſſe cenſendus eſt. Atq; cognitio & doctrina hujus diſcriminis inter Dei & Chriſti invocationem, certiſſima eſt ratio conſcientiæ noſtræ, in tota hac quæſtione invocationis Chriſti, quietæ ac tranquillæ reddendæ, & Adverſariorum, qui nos Chriſtum cum Deo confundere calumniantur, oris obſtruendi, illorumque pravitatis detegendæ; qui idcirco Chriſto invocationem adimunt, quia ſupremam illam poteſtatem & gubernationem, precumque noſtrarum exauditionem illi nequaquam concedunt; ex qua, ut oſtendi, non neceſſitas, ſed poteſtas tantùm Chriſti invocandi neceſſariò ſequitur. Eſt deniq; tutiſſima atque adeò unica via, ut conſervandi Deo in Eccleſia (quemadmodum omni ſtudio ac conatu curare debemus) ſuam prærogativam, ſic ipſam Chriſti invocationem prorſus ſtabiliendi, & adverſus omnes ſatanæ impetus inconcuſſam reddendi. tantum abeſt, ut eam hac ratione labefactari poſſe, quiſquam meritò ſuſpicari queat. Et propterea ego cum Franciſco

tiſco Davidis diſputans, conſultò, ipſiſſimâ interim (ut mihi quidem videtur) veritate nihil diſſimulatâ, hanc ipſam viam ſum ingreſſus. Sed quæ hac de re ſcripſi, ut, ni fallor, apertiſſimè mentem meam explicant, ſic rectè intelligenda ac perpendenda ſunt. Alioqui, ſi quis, quæ legit, negligenter legat, non ſolùm ex meis ſcriptis, ſed etiam ex ipſis ſacris litteris occaſionem ſumere facilè poterit, licèt planè immeritò, de rebus divinis malè ac perversè ſentiendi.

Nunc venio ad ſcrupulum tuum, propter diſtinctionem meam inter Chriſti Adorationem & Invocationem. Neque enim vides, quomodo Chriſtus corpore à nobis abſens adorari queat, quin eodem tempore invocetur: cum tamen videlicet ego ubiq; affirmem, nobis neceſſe eſſe Chriſtum adorare, invocare verò non item. Et ais: Quotiescunque enim ad nomen Ieſu Chriſti genua flectimus, id absque ardenti deſiderio cordis, ſive petitione auxilii ſalutaris, facere non poſſumus. *Immo verò nihil impedit, quominus ad ipſius etiam Dei nomen, genua ſive corporis ſive animi flectamus, nihil tamen interea temporis cogitantes, niſi ut illum debito honore afficiamus. An non poſſumus Chriſto & corporis & animi genibus flexis, hymnos ac laudes canere ac tribuere divinas? an non eum & mente & lingua Dominum ac ſervatorem noſtrum, venerabundi agnoſcere ac confiteri? an non, ut in ipſius cœna fit, ei ſacro & divino cultu gratias agere, ejusq́ue nomen ſanctiſſimum divina planè ratione concelebrare; & tamen eodem ipſo tempore nihil de auxilio ab ipſo*

ſive petendo, ſive etiam expetendo cogitare? Profectò poſſumus. Talis eſt enim Chriſtus a Deo factus nobisq; conſtitutus, taliaq; per ipſum beneficia accepimus, ut etiam eo ſecluſo, quòd nobis eum invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere debeamus. Quãvis enim corpore nobis Chriſtus non adſit, adeſt tamen ſpiritu; & non modo geſtus noſtros omnes & verba videt & audit, ſed cor ipſum noſtrum perpetuò novit atq; intuetur; nec quidquam hîc diverſi eſt ab eo, quod foret, ſi ubique & ſemper præſens nobis corpore adeſſet. Quocirca, quemadmodum nemo poteſt negare, quin, ſi Chriſtus corpore præſens nobis eſſet, eum adorare, & tamen eodem tempore ſimul non invocare poſſemus; ſic negandum nullo modo eſt, eum licèt a nobis corpore abſentem, adorari ſine invocatione poſſe. Exempla quidem adorati, nec tamen ſimul invocati Chriſti, cum in terris eſſet, non pauca habemus, eaqúe non civilis ſed religioſæ adorationis; ut Mat: 2. v. 11, & cap: 14. v. 33, Ioh: 9. v. 38. & alibi. Siquidem, ut in ipſa diſputatione mea cum Franciſco Davidis ſcripſi, (ipſa autem verba adſcribam) Adorat is, qui corpus aut animum alicui reverenter inclinat, & coram eo venerabundus procumbit, etiãſi nihil ab eo petat. Invocat autem is, qui in neceſſitate conſtitutus, aut aliquid percupiens, confidenter alienam opem & benignitatem implorat. *Quamobrem miror, diſtinctionem Adorationis & Invocationis Chriſti, non quidem a me excogitatam, ſed a rei*

ipſius,

ipſius, non minùs quàm vocabulorum diverſitate proficiſcentem, tibi homini erudito inprimis, ac perſpicaci, adeò ſubtilem videri, ut eam percipere nequeas: cùm potiùs neceſſe ſit ad ſummam quandam, atq; (ut ita dixerim) imperceptibilem ſubtilitatem confugere, ſi quis hæc duo, quæ & natura ipſa & loquendi uſus manifeſtè diſtinxit atq; ſejunxit, confundere velit, vel alterum ab altero numquam ſeparare. Sed jam ad expoſtulationem tuam venio, de meo non ſervato promiſſo. Qua in re tibi omnino velim perſuadeas, admonitionem, vel potiùs reprehenſionem hac in re tuam, mihi fuiſſe gratiſſimam, eumq; hominem me eſſe, cui non minùs fortaſſe quàm tibi religio ſit promiſſa non ſervare. quamquā tradunt ſapientes, non omnia promiſſa ſervanda eſſe, quamvis rerum alioqui honeſtarum; videlicet, cum id quod promiſſum eſt, promittenti plurimum incommodi, ei verò cui promiſſum fuit parum, aut nihil commodi ſit allaturum. Quo tamen in numero promiſſum a me tibi ſæpius factum, non pono; ſed nihilominus ita ſentio, illud ejusmodi eſſe, ut propter impedimenta aliqua, etiam ultra ipſum præſtitutum tempus non ſemel differri a me potuerit. Impedimenta porrò quæ poſtremò habui, quæq; tibi per Ioëlem noſtrum ſignificanda curavi, licèt (fateor) alioquin indigna, ſi, quo modo mihi planè decepto atque adeò invito acciderint, umquā rectè noveris, quamq; non una de cauſſa ea abjicere nec debuerim nec potuerim, (quod ſpero fiet cum te primùm videro, neq; enim res ſunt litteris credendæ) nihil deſpero, te, ſi

non omnino, ſaltem aliqua ex parte, me excuſaturum. Scito autem, me nondum ab impedimentis illis eſſe liberum: ac præterea me propediem, Deo dante, hinc Cracoviam migraturum, ibiq́ propriam œconomiam inſtituturum; quæ res, cum præſertim omni ferè domeſtica ac neceſſaria ſuppellectili adhuc caream, quamdiu me pæne totum occupatura ſit, ſatis intelligere potes. Dabo tamen operam, ut quamprimum me omnibus hiſce impedimentis & curis exſolvam; quò non ſolùm tibi factum promiſſum aliquando tandem præſtare, ſed etiam mea jamdiu intermiſſa, ac deſideratiſſima ſtudia, repetere poſſim. Interim te rogo, ut mihi tarditatem hanc meæ fidei tibi liberandæ ignoſcas, & me potiùs imprudentiæ atque inconſiderantiæ, quàm levitatis aut inconſtantiæ accuſes. Si proxima Synodus iſthic de more ad Pentecoſten habebitur, non ſpero in ea me adfuturum. nam uxoris meæ primus hic partus in illud ipſum tempus incidit. Quamquam, ſi omnino expediret me in ea adeſſe, & ita fratres ſuaderent, haud mihi grave foret, uxorem me abſente vel parere, vel in puerperio eſſe. Sed, Deo volente, reviſemus nos omnino poſtea in Chmielnicenſi Synodo, ubi etiam ſcripta noſtra de Chriſti oblatione expiatoria; quæ, ſi tibi hæc inter nos hac de re diſputandi ratio probabitur, multò antè confici poterunt, fratribus legenda atque examinanda tradentur. Ex qua diſputatione noſtra, emerget quidem, ut ipſe ais, diſputatio ſimul de ratione noſtræ juſtificationis, quod attinet ad Chriſti mortem & reſurrectionem: ſed non fortaſſe

niſi

niſi hoc ipſe data opera curaveris, quod pertinet ad fidem atque opera noſtra; quæ tamen de re, potiſſimùm in juſtificationis noſtræ negotio, agendum mihi videtur. quapropter obſecro, ut id omnino cures. Et quando, ut tibi ipſi conſtare poteſt, fratres noſtri tibi jure optimo plurimùm tribuunt, & magna eſt tua apud nos, & privatim & publicè auctoritas, te coram Deo & Chriſto obteſtor, ne per te ſtet, quominus ſalutaris veritas univerſa in lucem prodeat, omnibusq́; nobis patefiat; ſed des operam, ut placidè atque amanter, cum alibi, tum verò maximè in Synodis, non quidem alicuius certi dogmatis, ut præpoſterè in Eccleſia hactenus factitatum eſt, omnino damnandi, ſed veritatis inveniendæ, atque inventæ retinendæ gratiâ, quæſtiones, huc potiſſimùm pertinentes, proponantur ac perſolvantur. Nec, quæſo te, tantopere horreas, cum quid audis affirmari a tua, & plurimorum ſententia alienum, niſi priùs re bene cognita, & rationum ac teſtimoniorum momentis rectè perpenſis; præſertim cum reipſa jamdiu compertum habeas, te aliquando ad ea priùs cohorruiſſe, quæ poſtea vehementer probaſti. Nam ego ſanè (ut verum fatear) hanc etiam ob cauſſam, quòd ſtatim quadammodo reſilis ac refugis, ſi quis vel locum aliquem divinarum litterarum, etiam per ſimplicem, ſolamq́; a vulgata diverſam interpunctionem, aliter explicet, atque ipſe cum pleriſque facis, cunctantior hactenus fui in promiſſo meo tibi præſtando. neque enim id facere poſſum, quin tibi, prima fronte, videar complura ſacrarum litterarum loca corrumpere, atq; per-

q; pervertere; a qua tamen re, haud ſcio, an ullus alius me, vehementiùs abhorruerit umquam. Deus te & ingenio, & eruditione, & eloquentia, & denique, ut dixi, auctoritate magna inter nos donavit. Tuæ pietatis, qua una vel maximè polles, nunc eſt, hiſce donis, ad Dei ipſius & Chriſti ejus gloriam, noſtræq; ſalutis viam in dies magis patefaciendam, alacriter ac diligenter uti. Dominus Paulicovius ſocer meus te amantiſſimè reſalutat, teq; plurimi facit. Dominum Czechovicium, D. Lubieniecium, D. Balcerovicium, cæteroſq; fratres meo nomine ſalutes oro. Vale vir clariſſime, meq; ut ſoles, ama. ac quemadmodum ego tuum in iis, quæ ad me ſcripſiſti, ſic viciſſim tu meum in his, quæ ad te ſcribo, animi candorem agnoſce: atque meam in te commonefaciendo, ſicut ego tuam in me accuſando & reprehendendo libertatem boni conſule. Deus te ad nominis ſui gloriam, & Eccleſiæ ſuæ ædificationem quàm diutiſſimè incolumem ſervet. Datum in agro Paulicoviano. die 20 Martii. Anno 1587.

Tui ſtudioſiſſimus atque obſervantiſſimus
in Chriſto frater Fauſtus Socinus.

JOHANNIS NIEMOJEVII ad ſuperiorem Fauſti Socini Epiſtolam, Reſponſio.

EPISTOLA II.

Salu-

Salutem a Deo Patre noſtro, & Domino noſtro Ieſu Chriſto &c.

LITTERÆ tuæ redditæ ſunt mihi vir præſtantiſſime, fraterqúe in Domino dilecte, ex quibus Chriſtiani animi candorem, modeſtiamq́ tuam perſpexi, cum liberam admonitionem æquo animo accipis, reprehēſionemq́ non aſpernaris; verùm ad objecta modeſtè reſpondens, ea diligenter diluere ac refutare conaris. Eſſari nequeo, quantum animi mihi accreverit, ut poſtea tecum confidentiùs agere, deq́ rebus neceſſariis per litteras colloqui, teq́ (quãvis multò præſtantiorem, infinitisq́ partibus doctiorem) admonere audeam; non minus propterea, quòd te vulgari meo latiniſmo delectari, meq́ barbariſantem ac ſolœciſantem ferre, in melioremq́ partem ruditatem ac imperitiam meam interpretari videam. Miraris, vir eximie, quòd in ſcriptis tuis, quædam nunc demum reprehendenda ſuſceperim, quæ diu antea viderim, & cognita habuerim, & tamen reprehendere neglexerim. Spero, te non miraturum ampliùs, poſtquam meam excuſationem audiveris, mihiq́ fidem adhibueris. Fateor, me librum tuum de Servatore Ieſu Chriſto legiſſe, multaq́ piè ac doctè ſcripta reperiſſe: tamen non adeò mihi placuiſſe, ut in eo planè acquieſcerẽ, ſentẽtiaq́ tuæ ſubſcribere vellẽ, ac poſſem; immo ſæpiùs ſignificavi, et privatim & publicè in ſynodis, me ſentẽtiæ tuæ, de morte Chriſti, hominisq́ Chriſtiani juſtificatione, integrè ſubſcribere, calculũq́ addere non poſſe. Credo te nõ ignorare, quomodo ante aliquot annos, fratri noſtro

Securino

Securino, ſententiam tuam aſſerenti, me oppoſuerim, tecum quoq; Lublini, in præſentia fratrum, diſputatiunculam, ſicut de cæteris articulis, ita & de juſtificatione habui. Inſuper, ſcire te volo, me, librum tuum de ſalvatore Ieſu Chriſto, obiter tantùm perlegiſſe, ſcriptum verò contra Volanum bis perlegiſſe, diligentiusq; omnia examinaſſe; ubi inter cætera piè atq; eleganter ſcripta, ſententias quaſdam peregrinas, ſcripturæque ſacræ judicio meo, contrarias, reperi. Videns itaque, Volanum, adverſarium acerrimum, qui ſententiam noſtram veram ac piam tolerare non poteſt; ſed undique occaſiones vituperandi ac ſugillandi quærens, aliquando etiam calumniari non veretur; quid facturũ putas, ſi aliquid in reſponſione tua dignum reprehenſione repererit? Profectò, omnem lapidem movebit, ſummoq; conatu adnitetur, quò non ſolùm perſonam tuam denigrare, ſed omnes nos infamia aſpergere, contentioſaq; atrocitate verborum diffamare ac condemnare, cæterisq; traducendos ac condemnandos propinare poſſit. Omnibus igitur modis cavendum eſt, ne quid a quoquam Chriſtiano aliquando dicatur, ſive ſcribatur, quo infirmiores offendi, ſcandaliſarivé poſſint, adverſarij verò anſam condemnandi calumniandiq; arripiant. Statueram igitur, chare frater, tecum, in præſentia præcipuorum fratrum, colloquium modeſtum ac Chriſtianum inſtituere. Verùm, cum tu colloquii modum, a me præſcriptum, propter certas cauſas, recipere noluiſti; meq; ad ſcribẽdum invitaſti, ego tergiverſari nolens, nec veritati teſtimonium dare differẽs, conſilio tuo acquieſcendũ putavi. Ad ſcri-

bendum itaque accingor, tecumq́; diſputare, ſive colloqui per litteras aggredior, quod fœlix, fauſtumqúe ad gloriam nominis divini, Ieſuq́; Chriſti honorem, mutuamq́; noſtri cæterorumq́; ædificationem, faxit Deus omnipotens. Non diffiteor imbecillitatem meam, multaq́; mihi in hanc palæſtram deſcendenti deeſſe agnoſco. Nã imprimis perſona tua multis modis mihi præferẽda, me a ſcribẽdo, tuamq́; ſententiã oppugnãdo, deterrere poſſet, tum ſermonis latini inſcitia, logicaq́; artis imperitia; quæ nunc a plerisq; in diſputatione, quaſi ſummè neceſſaria, requiruntur, me a diſputatione, præſertim cum homine eruditiſſimo, arcent, ſilereq́; cogunt. Verùm bonitate cauſſæ fretus, tuamqúe humanitatem ac modeſtiam perſpectam habens, majora fortaſſe viribus audeo; hoc uno me maximè conſolans, quòd veritas, quamvis aliquando elegantiam, ſermonisq́; peritiam non aſpernatur, tamen ſæpiùs ſimplicitate nativa gaudet, nudaq́; ac omni aſcitio ornatu vacua, in theatrũ prodire non erubeſcit. Quod attinet ad ſecundam conſilii tui conditionem, ut ſi latinè ſcribere recuſarem, Polonicè ſcriberem, ſcriptumq́; meum alicui vertendum traderem, res magni eßet laboris, in longumq́; protraheretur, nec tutò, quod & te cavere video, alieno ingenio, committenda. Rari enim interpretes reperiuntur, qui & verba & ſententiam auctoris propriè exprimere ſciant, ac poſſint. Sed jam ad rem ipſam progrediamur.

Verba in reſponſione contra Volanum hæc extãt. Itaque affirmo Chriſtum non quidem in cruce, ſeu

ce, ſeu crucis ara ſe Deo obtuliſſe, ſed in ipſo cælo. *Item:* Nec porrò ipſam Chriſti mortem, ejus revera ſacrificium eſſe aut fuiſſe, ſed illi præiviſſe *&c. In litteris verò ad me datis verba quædam addidiſti, ſententiam tamen non mutaſti: immo hanc eſſe tuam opinionem, quòd Chriſtus revera in cruce ſacrificium non peregiſſet, manifeſtè confeſſus es.*

Quid igitur dicam? Libenter placita ſcriberem, ſi piè ac juſtè id facere poſſem: verùm, nec te officioſis mendaciis delectari puto, nec ego alicui adulari volo, contraq́ animi ſententiam loqui poſſum. Vt igitur tecum liberè agam, nolo verborum circuitu uti, ſed fretus clariſſimis novi Teſtamenti ſententiis, abſq; omni tergiverſatione ſimpliciter affirmo, ſententiam tuam non tantùm erroneam, verùm cum teſtimoniis ſacræ ſcripturæ ex diametro pugnare. Non opus eſt longa probatione, ſed tantùm ſcripturæ ſanctæ loca aliquot producenda, ex quibus ſententiæ tuæ vanitas, errorq́ deprehendi facilè poteſt. quod facere, favente Deo, incipiam.

Paulus Epheſ: 5. Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ *&c.*

Hebr: 9. Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis juvencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem; quantò magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſeipſum inculpatum obtulit Deo vivo?

Ibid:

Ibidem: Neq; ut ſæpe offerat ſemetipſum, ſicut Pontifex ingreditur in ſacrarium quotannis, cum ſanguine alieno, alioqui oportuiſſet eũ ſæpe paſſum fuiſſe a condito mundo. Sed nunc ſemel in conſummatione ſæculorum, ad abolendum peccatum per immolationem ſuiipſius patefactus eſt: & ſicut illud ſtatutum eſt hominibus, ut ſemel moriantur, poſtea verò judicium; ita & Chriſtus ſemel oblatus, ut multorum peccata tolleret, altera vice abſque peccato conſpicietur iis, qui ipſum expectant ad ſalutem, *&c. Poſſem plura teſtimonia adducere; verùm nunc iis contentus eſſe volo, ex quibus manifeſta repugnantia opinionis tuæ apparet. Tu enim Ieſum Chriſtum ſeipſum in cruce obtuliſſe Deo negas, mortemq; Chriſti pro vero ſacrificio agnoſcere non vis; teſtimonia verò citata, Chriſtum per mortem crucis ſeipſum obtuliſſe Deo, apertiſſimè teſtantur.*

Quid ad hæc dicturus es? Fortaſſis ad Dianiam confugies: verùm ego ipſiſſima verba urgeo, nec nunc de ſenſu verborum diſputationem inſtituere volo, verbis apertiſſimis contentus, ſicut omnes pios, Deiq; amãtes facere decet. Obſecro itaq;, ne extra & ultra propoſitum neceſſitatemque me in certamen provoces, hoc eſt, ne mecum de ſenſu verborum litem inſtituas: dabitur, Deo volente, oportunum tempus, de ſenſu verborum Apoſtoli conferendi ac diſputandi; nec deerunt rationes, Deo favente, ſententiam veram eruendi ac confirmandi. Nunc verò hoc tibi ob-

jicio, in hocq; te non laudo, quòd apertiſſima Spiritus ſancti pronunciata, per repugnantiam verborum oppugnare audeas. Spiritus enim ſanctus clariſſimis verbis mortem Chriſti oblationem nominat, tu verò per antiphaſin teſtimonio Spiritus ſancti contraire videris. Summa igitur meæ reprehenſionis, totiusqúe diſputationis . quoad præſentem articulum, hæc ſit: aut oſtende, (quod te nunquam facturum puto) ſcripturam novi Teſtamenti, mortem Chriſti oblationem ſive ſacrificium non vocare, aut manifeſtæ veritati cedere, palinodiamqúe canere non dubites, teqúe ab errore liberes, nec cæteris ſcandalum, adverſariisq; occaſionem ſugillandi calumniandiq; præbeas. Tu Chriſti ſacrificium in cælo demum peragi aſſeris, conferẽs Chriſti aſcenſum cum introitu veteris Pontificis in ſancta ſanctorum. Verùm quamvis negare nolo, Chriſti ſacerdotium eſſe æternum, in cæloq; ſacerdotem pro nobis interpellando, vultuiqúe Dei apparendo agere: tamen nihilominus in terra per mortem crucis, idem Chriſtus ſeipſum obtulit, morsqúe ejus iure optimo oblatio vocari, atteſtante Spiritu ſancto, poteſt. Nam & ſub lege Pontifex cum ſanguine in ſanctuarium ingrediebatur, qui ſanguis mactatorum animalium erat; ea verò mactatio animantium, oblatio ſive ſacrificium appellatur. Ita & Chriſtus ſeipſum per mortem crucis obtulit, ſanguinemqúe proprium effundi paſſus eſt: per quem ſanguinem introivit in tabernaculum non manu factum, hoc eſt, in ipſum cælum, ut ibi æternus Sacerdos Deo appareat pro nobis. Sed ab iſtis uberiùs tractandis

ctandiu ſuperſedeo; a propoſito certamine non diſceadens, hoc unum urgeo: aut oſtende in novo Teſtamento mortem Christi oblationem non appellari, aut te erráſſe, ſententiamqúe ſcripturæ ſacræ contrariam edidiſſe confitere. Quod attinet ad rationem juſtificationis noſtræ, effectaq; mortis Chriſti; ſcias me cum illis non ſentire, qui Chriſtum morte ſua Deum placâſſe; ex iratoqúe clementem effeciſſe imaginantur. nec illis aßentior, qui fide mortuâ juſtificari volunt. Novi, gratiâ Dei, diſtinguere auctorem juſtificationis noſtræ a cauſſa media, patriq; clementiſſimi miſericordiam gratiamqúe, ſummam præcipuamqúe cauſſam ſalutis noſtræ agnoſco: qui quicquid fecit, id totum primo reſpectu, propter ſeipſum fecit, ut miſericordia ejus immenſa, bonitasqúe ineffabilis appareret. Attamen mediæ cauſſæ, quæ in Chriſto mediatore præcipuè concurrunt, non ſunt negligendæ, nec leviter tranſeundæ, aut in alium ſenſum, quem Spiritus ſanctus non dictet, accipiendæ. Opera bona a fide iuſtificante ſeparare nolo, ſed fidem cum operibus (a Paulo edoctus) confundere caveo: etſi enim opera a fide reipſa non ſeparantur, tamen in negotio juſtificationis, ratione quadam diſtinguuntur. Sed de his dabitur aliquando oportunior diſſerendi occaſio, tempusqúe & locum Deus, ſi voluerit, ſuppeditabit. Nunc verò finem priori parti controverſiæ noſtræ imponens, rogo, quod & ſuperius poſtulavi, ne in reſpondendo terminos propoſitos mutare velis, in aliudqúe genus tranſcendere audeas, hoc eſt, ne mecum de ſententia verborum litem moveas: ſed ſi id negare

non poteris, me pro ſententia mea confirmanda, apoſtolica verba rectè adduxiſſe, nihil præterea reſtabit, quàm ut errorem tuum agnoſcas corrigasq́ʒ. quod ut facias ſuadeo, idq́ʒ tibi a Deo optimo dari ac ſuggeri opto.

Sed jam ulteriùs progrediamur, deq́ue filii Dei invocatione agamus. Video te laborare, quò crimen a te labefactatæ invocationis Ieſu Chriſti removeas, teq́ue nihil hujusmodi ſcripſiße, unde adverſarii occaſionem erroris ſui ſtabiliendi habeant, oſtendere poſſis. Ego ingenuè fateor, te doctè, piè, ac luculenter pro aſſerenda Domini noſtri Ieſu Chriſti gloria ſcripſiße, adverſariosq́ue fortiſſimis telis ex verbo Dei petitis confodiſſe, armaq́ue eorum irrita ac vana reddidiſſe: & niſi pauca illa verba, de quibus mox agemus, addidiſſes, non puto aliquid validius, quo adverſarii contundantur planeq́ʒ corruant, ſcripto illo tuo contra Franciſcum edito inveniri poße. Verùm cum invocationem filii Dei, quam tantopere commendaſti ac ſtabiliviſti, non ita neceßariam, ſicut fiduciam in dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, aſſeris, ſed liberam facis, ad quam nemo iure divino neceſſariò cogatur: videris mihi a priori ſententia etſi non recedere, tamen aliquatenus deflectere. Si enim invocatio Ieſu Chriſti non eſt adeò neceſſaria, ut quivis Chriſtianus jure divino ad eam cogatur, profectò inter adiaphora numeranda, potiùsq́ue ſingulorum fidelium conſcientiis relinquenda, ut quilibet juxta ſuggeſtionem ſpiritus, vel illâ uteretur, vel eam negligeret; nullaq́ʒ fuiſſet caußa tam acriter cū adverſariis hac de re contendendi. Si enim Chriſtus glori-

am integram ab iis, qui nomen ejus invocare nec audent nec volunt, habere poteſt, profectò permittendi ſunt ejusmodi propriis conſcientiis, ut hac in parte libertate Chriſtiana utantur. Verùm ſi invocatio Ieſu Chriſti ad gloriam nominis ejus refertur, ſine qua honor Domini Ieſu Chriſti illibatus conſervari, gloriaq́ ei integra tribui non poteſt, profectò invocatio nominis Ieſu Chriſti, res eſt ex neceſſariis, ad fidem religionemqúe chriſtianam pertinentibus. Verùm his breviter prælibatis, ad Apologiam tuam accedamus. Objicis mihi quòd inter verba, non debere, *&* non teneri, *diſcrimen nullum ſtatuam: qua de re contendere nolo, nam me grammaticum non eſſe, non inficior. Agnoſco hæc duo verba, me in una ſignificatione accepiſſe: verùm a te admonitus, ero poſthac cautior.*

Diſcrimen quoddam inter res ad ſalutem neceſſarias, & illas quæ ad religionis negotium pertinent, ſtatuis: quæ ad ſalutis negotium faciunt, eas neceſſarias affirmas; quæ verò religioni ſerviunt, non pauca non neceſſaria aſſeris. Ego, mi domine, explicatiorem accuratioremqúe hujus rei deſcriptionem deſidero: verba enim, ut a te ſcripta ſunt, niſi candidum interpretem nacta fuerint, poſſent nonnullam ſuſpicionem injicere, te de religione Chriſtiana minùs ſentire, ſive imprudentiùs loqui. Religio enim vera ea omnia continet, quæ ad cultum Dei, Ieſuq́ Chriſti, tam internum quàm externum, in verbo Dei præſcriptum, pertinent: ex quibus ſi quis, ſciens ac volens aliquid omiſerit, puto hujusmodi hominem con-

temptæ religionis (niſi reſipuerit) pœnas luiturum. Ego itaque omnia quæ ad religionem Chriſtianam verè ac propriè pertinent, cum iis rebus quæ ſaluti noſtræ ſerviunt, conjungere didici. Scio, quoad religionis negotium, a multis peccari, non malitiâ ſed ignorantiâ, qui (ut ſpero) veniam habituri ſunt, ſi ex eorum numero fuerunt vel ſunt, qui vero timore Dei imbuti, ſincero cordis affectu Deum quærunt, nihil temere omittentes, quod perſpectum a Deoqúe profectum habent. Sed de his non eſt nunc dicendi locus: nobis, quibus veritas Dei ampliori modo patefacta eſt, nulla excuſatio relicta, ſi ſcientes volentesqúe negligentes in religione, non tantùm interna, ſed etiam externa fuerimus. Non debemus igitur nec poſſumus religionis officium, a ſalutis negotio diſtinguere: immo potiùs ſalutis noſtræ modum ſive medium, majori ex parte in vera religione conſtituere. Sed jam videamus exemplum a te adductum hujusmodi: Ad Chriſtum ipſum preces noſtras re ipſâ dirigere, ſine dubio ad negotium religionis noſtræ pertinet: attamen nemo eſt qui negare audeat, nos poſſe, ut ſæpiſſimè quidem omnes facimus, non ad ipſum Chriſtum, ſed ad Deum preces dirigere. Illud, quod hac in re ad ſalutis noſtræ negotium pertinet, eſt, nos meritò poſſe ad ipſum Chriſtum ſemper & ubiq; in rebus ad Eccleſiam, ſeu privatim ſeu publicè pertinentibus, preces noſtras dirigere, idq; ex animo agnoſcere & palàm profiteri. Nam niſi quis hoc agno-

ſcat

ſcat & profiteatur, is poteſtatem, regnum & gubernationem Chriſti in Eccleſia non agnoſcit nec profitetur: ſine qua agnitione & profeſſione nemo ſalutem per Chriſtum adipiſci poteſt.

Exemplum a te loco argumentationis poſitum, videtur fallaciam redolere, quam ego aut nominare neſcio, aut ad fallaciam diviſionis pertinere arbitror: vis enim ex eo quod aſſiduè non fit, concludere, quod neceſſariò facere non teneamur. Verùm facilè per inſtantiam argumentum tuum ſolvere poſſum. Deus Pater non ſemel invocatur; immo Stephanus ſolum Chriſtum invocavit, Paulus quoque non ſemel id feciſſe legitur: ergò invocatio Dei non eſt neceſſaria ad ſalutem. Non rectè igitur, (pace tua dixerim) argumentaris, ab eo quod ſemper non fit, ad non neceſſarium actum. Nam de tempore & loco non eſt præſcribendum: Spiritus ſuggeret, fiduciaqúe, quam erga Chriſtum unus altero majorem habet, ſingulos fidelium inſtruet. Ego libenter ad gloriam Chriſti fateor, me nunquam in privatis meis gemitibus ſive precibus, quoties Deum Patrem invoco, ejusqúe auxilium imploro, Chriſtum omittere: novi enim certiſſimèq; confido, me niſi per ipſum non poſſe ad Patrem tutò ac confidenter accedere; quoniam ſic Patri omnipotenti placuit, ut Chriſtus ſit opitulator ac interpellator noſter, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut miſericordiam conſequamur, confugiamus. Quod ad publicas preces Eccleſiæ pertinet, hæ pro temporis neceſſitatisqúe ratione mode-

rari poſſunt. Fruſtra itaque hoc exemplum adduxiſti, immo, meo judicio, extra propoſitum: nam non quæritur, an ſemper & ubique neceſſarium ſit preces ad Chriſtum dirigere, ſed, an res ſit neceſſaria homini Chriſtiano Chriſtum invocare, ad eumquḗ preces dirigere. Tu ipſemet fateris, hoc ad ſalutis noſtræ negotium pertinere, ut agnoſcamus nos meritò poſſe ad ipſum Chriſtum ſemper & ubique preces noſtras dirigere. Hoc tuū Poſſe, Neceſſario oppoſitum, mihi haud dubiè labefactationē Invocationis Chriſti continere videtur. Quid enim hoc eſt: poſſumus invocare Chriſtum, idquḗ ut profiteamur, ad ſalutem neceſſarium eſt: verùm ut invocemus nullo jure cogimur? Si quis ita argumentaretur: Poſſumus confidere Chriſto, idq; agnoſcere & profiteri debemus, verùm ut ei confidamus, nullo jure cogimur: nonne tibi abſurda hujusmodi argumentatio videretur? Scio quid reſpondere poſſis; nos expreſſum mandatum habere de fide in Chriſtum dirigenda, de precibus verò ad eum dirigendis non item. Ego nunc hac de re diligentiùs agere nolo, tuipſe tuum ſcriptum inſpice, videbis te contra Franciſcum, Dei ordinationem & conſtitutionem loco præcepti approbare; immo aliquot loca, niſi fallor, adducis (quæ & ego adducere, niſi brevitati conſulerem, poſſem) quæ vim expreſſi mandati habent.

Sed quid pluribus opus eſt, cum tu ipſe evidenter teſteris, eum, qui Chriſtum invocandum negat, nec poteſtatem, nec regnum, nec gubernationem Chriſti in Eccleſia agnoſcere; ſine qua agnitione & profeſſio-

feſſione, nemo ſalutem per Chriſtum adipiſci poteſt. Si igitur is, qui Chriſtum invocari jurè ac meritò poſſe non agnoſcit neque profitetur, Chriſtum Dominum verè nec agnoſcit nec confitetur, ob cuius ignorantiam ſalute per Chriſtum parta privandus eſt: quomodo is, qui ſciens Chriſtum eſſe invocandum, tamen non invocat, majori pœna dignus non erit? Conſtat itaque ex tuamet ipſius confeſſione, Domini noſtri Ieſu Chriſti invocationem ad ſalutem conſequendam eſſe neceſſariam. Si enim hujusce rei ignoratio ab agnitione vera Ieſu Chriſti excludit, a ſaluteqúe per Chriſtum acquirenda arcet: quomodo rei ipſius neglectus ſive contempus eundem effectum producere non debeat!

Accedis poſtea ad meam argumentationem, quæ a natura viqúe fidei, fiduciæqúe erga Ieſum Chriſtum conceptæ, ad effectum neceſſariæ Invocationis producebatur. Quam tu hujusmodi reſponſo rejicere tentas, objiciens argumento a me producto fallaciam coſequentis: Rectè ſiquidem *(verba tua refero)* ex neceſſaria Invocatione colligere quis poſſet neceſſariam fiduciam. Nam, ut Paulus ait, quomodo invocabit quis eum in quem non credit? Sed non rectè contrà ex neceſſaria fiduciâ, neceſſaria Invocatio colligitur, præſertim, ſi Invocationis nomine, ut in hac diſputatione fit, ipſa precum directio intelligatur. Nihil enim vetat, quominus alicui planè confidam, & tamen ad alium in meis neceſſitatibus preces meas dirigam, cui videlicet

non minùs confidam. Debemus Ieſu Chriſto confidere, ſed iidem debemus ipſi Deo confidere; immo Chriſto confidere, nihil revera eſt aliud, quàm ipſi Deo confidere: neque enim in ipſo Chriſto fiducia terminatur, ſed per ipſum in Deum tranſit, ibique conquieſcit. Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus, cum poſſimus eas ad Deum dirigere, cui ſimiliter, immo excellentiore quadam ratione confidere, omnino neceſſarium nobis eſt.

Hæc tua, Domine Socine, ad argumentationem meam reſponſio, tantum abeſt, ut vim argumenti mei enervet debilitetvé, quin potiùs connexum argumenti mei ſtringit ac confirmat. Nam, quòd tu ex neceſſaria Invocatione neceſſariam fiduciam colligis, ſed non e contra; videris mihi hac in re multum hallucinari, qui res conjunctiſſimas divellere tentas, quæ mutuam relationem habent, & invicem reciprocantur. Si enim in eum ad quem preces dirigo, credere eiqúe confidere debeo: quomodo viciſſim eum cui tutò confido, (ut Ieſu Chriſto tutiſſimè confidere debemus) nunquam in neceſſitatibus meis invocare audebo, aut non curabo? Profectò ſi quis reperiretur, qui de fide in Ieſum Chriſtum gloriari auderet, eumqúe invocare negligeret, iſtum ex tribus vitiis ad minus uno laborare oporteret: vel enim de Domino Ieſu Chriſto minùs ſentiret, videlicet, invocantem ac confidentem juvare non poſſe: aut ſe ejus auxilio non indi-

indigere arbitraretur: vel potiùs (quod veriſimilius eſt) loco veræ fidei, nomẽ tantùm inane prætenderet, ſimulataq́ fide gloriaretur. Sed quoniam veri Chriſtiani de Domino ac ſalvatore noſtro perſuaſi ſunt, eum & poſſe & velle juvare, ejusq́ue auxilio & opera ſemper & ubique ſe indigere: certè hi omnes ex fiducia concepta aliter facere nec poſſunt, nec debent, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis aſſiduè confugiant, ab eoq́ue auxilium petant. Fiducia igitur vera neceſſariò producit Invocationem, non minùs quàm Invocatio ſincera veram fiduciam requirit.

Quod verò a perſona excellentiaq́ue Dei Patris, ad infringendã neceſſitatem Invocationis Ieſu Chriſti, argumentum petis, cui excellentiori modo confidere, eundemq́ invocare tutiſſimè poſſumus: facis id impertinenter, immò (pace tua ſit dictum) minùs conſideratè. Quid enim aliud facis, quàm ab Adverſariis arma mutuaris, & non ſentiens in eorum caſtra tranſire videris? Si enim propterea, quòd ad Deum preces noſtras dirigere neceſſe habeamus, ad Chriſtum non neceſſariò easdem dirigere teneamur: nonne eâdem ſequelâ fidem in Chriſtum non neceſſariam, aliquis imprudens exiſtimare poterit? maximè cùm Deum talem habeamus & profiteamur, qui ſine alicujus ope nobis ſuccurrere, nosq́ue ex omni periculo liberare, ſolusque eripere poſſit. Cur igitur alicuipiam, præter Deum ipſum patrem benigniſſimum, omnipotentemq́ue protectorem confidamus, ſive in neceſſitatibus noſtris ad alium quempiam confugiamus? Vides, ſi modò attendere voles, tu

huius

hujusmodi argumentis plus gloriæ Chriſti nocere, quàm prodeſſe, adverſariisque anſam contra Chriſtum inſurgendi præbere. Novimus, *gratiâ Dei, & libenter profitemur ineffabilem majeſtatem, bonitatemque Patris noſtri clementiſſimi: ſed, ubi agitur de gloria Chriſti, non opus eſt potentiam ac majeſtatem Dei prætendere, excellentiâque Patris gloriam filii obſcurare, ſed voluntas, conſilium ac ordinatio Dei conſideranda ac perpēdenda eſt. Si Deus nos voluiſſet per ſe ſolum ſalvare, & absq; mediatore conſervare, profectò id facere, ſicut potuiſſet, ita & feciſſet, Chriſtumque ſalvatorem neque promiſiſſet neque exhibuiſſet. Sed quoniam Ieſum Chriſtum conſtituit Dominum, Salvatorem ac mediatorem noſtrum, per quem ad Patrem accedere debemus, eiq; omnem poteſtatem in cælo & in terra tradidit, in quem poſt Deum credere, eique tutò confidere poſſumus, inanis eſt omnis diſputatio de eminentia Patris: ſufficere enim ſola voluntas ejus poteſt, proque certiſſima regula fiduciæ ac obedientiæ noſtræ erga Chriſtum, Dei ordinatio ac conſtitutio eſſe debet. Tuum argumentum itaque valde claudicat, quod in hunc modum formare oportet: Poſſumus & tenemur Deum patrem invocare: ergo ad Chriſtum preces noſtras dirigere quamvis poſſumus, tamen non tenemur. Manifeſta fallacia conſequentis, quàm ab inſtanti, ſimili argumento oſtendere poſſum: Poſſumus & tenemur in Deum Patrem credere, ergo Ieſu Chriſto quamvis confidere poſſumus, tamen non tenemur. Non eſt ovum ovo ſimilius, quàm hoc argumen-*

mentum tuo argumento. Verba itaque a te in hunc modum ſcripta, Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus, *&c. quicunque diligenter inſpicere ac dijudicare voluerit, videbit ad labefactandam Invocationem Chriſti ſpectare: quicquid enim neceſſarium non eſt, id fortaſſis & parum prodeſſe poteſt. Verùm ne in re manifeſta nimius ſim, laboreq́ ſuperfluo utar, malo a rationibus meis quieſcere, teqúe ipſum potiùs contra temet ratiocinantem audire, ut ita faciliùs abſurditatem iſtam animadvertere poſſis, erroremq́ tuum corrigere velis. Verba hujusmodi in tuo ſcripto extant:* Rectè igitur exiſtimaſti, mihi quoque veriſimile videri, eum, qui dominum Ieſum Chriſtum invocare aut non vult, aut non audet, vix Chriſtiani nomine dignum eſſe; niſi quòd non modò vix, ſed ne vix quidem, & non modò veriſimile id mihi videtur, ſed perſuaſiſſimum mihi eſt. *Si ita judicas, domine Socine, quòd is qui Chriſtum invocare non vult, nomine Chriſtiani hominis indignus eſt, quomodo abſolutam neceſſitatem invocationis Chriſti negare audes? Videris profectò pugnantia loqui & aſſerere. Nam ſi neceſſarium eſt, ut is, qui per Chriſtum ſalvari vult, ſit verus Chriſtianus; verus autem Chriſtianus eſſe non poteſt, quicumq; Chriſtum invocare non vult nec audet: nonne vides ex hoc tuo connexo hujusmodi concluſionem neceſſariò ſequi, quòd quicumque nomen Chriſti invocare non vult nec*

nec audet, iſtum ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere? Vnde & hujusmodi conſequens neceßariò emerget, quòd invocatio nominis Ieſu Chriſti æquè eſt neceßaria, quàm ſalutis noſtræ certa perſuaſio, nominisqúe Chriſti vera profeſſio. Vide igitur quomodo Dominus Fauſtus dominum Socinum oppugnet, ut ex hoc mutuo conflictu veritas (cui rogo reluctari noli) tanto magis elucescat. Poſita hac ratiocinatione Domini Fauſti contrà Dominum Socinum, ego aliam non diſſimilem adijciam: Omnis res, per quam gloria Chriſti maximè eluceſcit & amplificatur, nominisqúe Chriſtiani profeſſio ſtabilitur ac confirmatur, eſt ſummè neceſſaria: Dirigere preces noſtras ad Dominum Ieſum Chriſtum, eſt res per quam gloria Chriſti amplificatur & eluceſcit, nominisqúe Chriſtiani profeſſio declaratur ac confirmatur: Ergò directio precum noſtrarum ad Chriſtum, res eſt maximè neceßaria. Rogo, quid in hoc argumento (quamvis ab homine indocto formato) deſideras? Majorem propoſitionem, ſcio te non vituperaturum. Minorem tu ipſe defendis, quando enim qui Chriſtum invocare non vult nec audet, hominis Chriſtiani nomine indignum judicâſti, ignarumqúe dominii, regni, ac poteſtatis Chriſti declarâſti. Si igitur conſtat, per Invocationem, Chriſti regnum ac gloriam ejus illuſtrari, certiſſimè invocatio nominis Chriſti res eſt neceſſaria & non libera tantùm.

Quod ad eminentiam paternam attinet, (cuius in hoc ſcripto mentionem facis) hæc nulla ratione per Invocationem Chriſti nominis minuitur ſive obſcura-

ſcaratur, ſed magis ſtabilitur illuſtraturq́; nam quicquid poteſtatis ac gloriæ Chriſtus poſſidet, id totum à Patre habere, omnibus piis, in regnoqúe Chriſti doctis, certiſſimum eſt, atque omnis gloria Chriſti, in gloriam Dei Patris redundat. Non eſt igitur verendum, ne adverſarii iuſtam cauſſam calumniandi, gloriæq́; Dei detrahendi, ex doctrina neceſſariæ Invocationis Chriſti, accipere poſſint; quibus os obſtruendum, non huiusmodi ſubtilioribus diſtinctionibus, ſed aperto verbo Dei, in quo expreſſum teſtimonium extat, de ſumma Chriſti exaltatione, quem Pater in ſolio ſecum conſedere fecit, vicariumq́; ſuum conſtituit. Non poteſt igitur gloria Chriſti gloriæ Dei, ne quidem in minutiſſima particula derogare: quin potiùs ita ſtatuendum eſt, quòd minima gloriæ Chriſti abnegatio, neceſſariò vergit in Deum ipſum, ut autorem gloriæqúe Chriſti vindicem.

Stat itaque firmum argumentũ meum à poteſtate Chriſti ad neceſſariã invocationẽ nominis eius ductum. Tu verò volens hoc elidere, potiùs eludis, exẽplo ab iis, quos Imperatores in conſortium imperii aſciſcere ſoliti erant. Exemplũ huiusmodi non poſſe integrè accommodari Chriſto, tu ipſe vidiſti: attamen nõ video, quid te iuvare poſſit. Illi enim, qui olim ab Imperatoribus in conſortium legebantur, non nomine tenus, ſed re ipſa honore debito afficiebantur; nec unquã placuiſſet imperatoribus illis, ſi quis neglectis & poſthabitis eorũ conſortibus ſive collegiis, ad Imperatores ſolos recurreret. quod præcipuè in filiis imperatorũ ſpectabatur. Ee exemplũ quoq; Ioſephi à Pharaone

ratione exaltati, huj° rei clariſſimũ exhibet teſtimoniũ. Nõ poſſum itaq; non mirari, cur tã inconſideratè ſcripſeris: Similiter igitur, cum non Chriſtus tantùm a nobis Dominus, Rex, Gubernator, *&c.* noſter ſit agnoſcendus, ſed Deus quoq;, a quo ipſe Chriſtus talis eſt nobis conſtitus & declaratus, nihil prohibet, quominus non ipſius Chriſti, ſed Dei opem atque auxilium in precibus noſtris imploremus, *&c. Argumentum hujumodi eſt: Non ſolus Chriſtus eſt rex & Dominus noſter, ſed etiam Deus Pater, multò excellentiore modo: ergò poßumus non Chriſtum, ſed Deum ipſum invocare. Quod verba inferiùs poſita magis confirmant:* Sed poſſumus illum etiam non invocare, id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtrarum dirigere, *&c. Si ita argumentum tuum concluſiſſes: Poſſumus Chriſtum non ſemper nec ubique invocare, ſed ſæpè ſolum Patrem implorare poßumus, rectè concluſißes. Verùm dum infinitè verba hæc,* poſſumus Chriſtum non invocare, *ſcripſeris, videris eos juſtificare, qui Chriſtum nunquam invocant, nec invocare curant, ſive audent. Si enim poſſumus non invocare, ergò, qui non invocant, nihil peccant, dignumque reprehenſione admittunt. A ſimili. Poſſumus feriâ ſextâ non jejunare, ergò qui non jejunant, non peccant. Quicumque enim non faciunt, ad quod nullo jure divino coguntur, neſcio qua ratione iſtud pro peccato imputari poſſit aut debeat. Videris hujusmodi intempeſtivis argumentis, non ſolùm invoca-*

vocationem; ſed etiam eminentiam Chriſti, etſi non tu ipſe labefactare, tamen adverſariis ad labefactandum imprudens cauſſam porrigere. Chriſtus ipſe teſtatur, ſibi a Patre omne judicium commiſſum, ut omnes honorificent Filium, quemadmodum Patrem honorificant. Abſque dubio hæc verba ſummum honorem Chriſto deferunt, in quo & invocationem nominis ejus, facile quivis non contentioſus includi, agnoſcere poterit: habent igitur hæc verba vim expreſſi mandati invocationis Chriſti. Nam quicumq; *Chriſtum non invocant, ii nec debito honore (quod tu ipſe fateris) afficiunt. Status itaq; quæſtionis noſtræ non eſt, an ſemper & ubiq; Chriſtum invocare teneamur: ſed an gloria Chriſti, noſtræq; ſalutis fiducia id exigant requirantqúe, ut Chriſtus neceſſariò invocetur. Quod neceſſariò faciendum eſſe, firmiſſimis rationibus comprobatum, meo judicio, video, tuq; ipſe maiori ex parte mihi ſuffragari videris, dum omnes iſtos, quicumque Chriſtum nec invocant nec invocare audent, condemnare videris. Stat igitur, in æternumqúe firmiſſima perſtabit hæc propoſitio: Chriſtus ab omnibus iis, qui per Chriſtum ſalvari volunt, neceſſariò invocandus eſt. Rogo te itaque obnixè, ut poſthac tuo* Poſſumus *renuncies, locoqúe eius,* Tenemur *reponas ac aſcribas.*

Hoc inſuper loco colophonis addo. Quamvis nullum de invocando Chriſto mandatum in novo Teſtamento extaret (prout non pauca, quæ vim expreſſi mandati retineant, eſſe puto) tamen ſi non abſolutâ, conſequẽtis nihilominus neceſſitate Chriſtũ invocare te-

re tenemur. Nam abſque invocatione nominis Ieſu Chriſti, neq; fides vera, fiduciaq́; ſyncera erga Chriſtum defendi, nominiſq́ue ac maieſtatis ejus autoritas conſervari poteſt, nomenq́ue Chriſtianum juſtè ac legitimè uſurpari. Sed de his in præſenti ſufficere arbitror.

Quod ad ſcrupulum a te injectum, ob diſtinctionem Adorationis & Invocationis Chriſti attinet, neque adhuc mihi exemptum video. Non ſum adeò rudis, gratiâ Dei, ut, quid inter vocabula Adorationis & Invocationis interſit, neſciam: verùm ubi de religione noſtra erga Ieſum Chriſtum agitur, inter hæc duo diſcernere nec ſcio nec poſſum: maximè cum nos Chriſtum præſentem præſentià corporali non habeamus. Quicquid enim gloriæ honoriſvé Chriſto a nobis exhibetur, id potiùs ad internum cultum referendum duco: nam etſi aliquando externos geſtus adhibemus, tamen ii per ſe parum aut nihil valent: incitamenta tamen ſunt ad attentiorem orationem ſive gratiarum actionem, ardentioremq́ue; cujus tota energia in interiori animi motu, ſeriaq́ue cordis affectione conſtat. Miror itaq; qui fiat, ut tu hymnos, laudes, gratiarumq́; actiones in adoratione includens, invocationem ſub eodem genere habere nolis; cùm gratiarum actio etſi ſpecie (ut ita dicam) differat, tamen ſub eodem genere cum invocatione, id eſt, ſub interna adoratione, de religione Chriſtiana loquendo, comprehendi poſſit ac debeat.

Quod verò ſcribis: Talem eſſe Chriſtum a Deo factum & nobis conſtitutum, taliaq́ue nos per ipſum

bene-

beneficia accepiſſe, ut etiam eo ſecluſo, quòd nobis e- " um invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre " poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere de- " beamus, &c. ut verum fatear, maluiſſem a te non fuiſſe ſcripta: videntur enim imprudenter (ſit dicto venia) ſcripta: nam ſi Chriſtus nos in neceſſitatibus noſtris juvare non poſſet, parum abeßet, quin otioſum ac exauthoratum (quod abſit) Chriſtum haberemus. Si enim Chriſtus nobis in neceſſitatibus noſtris ſuccurrere non poſſet, nec Rex, nec caput, nec ſponſus, nec paſtor noſter meritò vocari deberet. Qualis enim Rex, qui ſubditos ad ſe confugientes, nec exaudire, nec adjuvare poteſt? Cujusmodi caput, quod membra non vivificat? Quomodo ſponſus, qui ſponſam non nutrit nec defendit? Eſſetne paſtor, qui lupos ab ovibus non arcet, nec oves tuetur? Ex adverſo, quales ſubditi, qui in neceſſitatibus ſuis Regem non invocant? Cujusmodi membra, quæ a capite vitam non accipiunt? Fidelisne uxor, quæ mariti ſui auxilium in neceſſitate non implorat? Suntne propriæ oves, quæ ſub tutelam paſtoris ſui non confugiunt? Sed ſufficit; tu enim iſta omnia optimè nôſti, cæterosque multò me doctius inſtruere potes: modò cave, ne præjudicata opinio noceat, neque pudeat a minori aliquando admoneri & diſcere. Ego hoc epiphonemate rem totam concludo; Vincat veritas. Amen.

Quod promiſſum hactenus non præſtiteris, excuſationem accipio, rogans, ut quam primum promiſſa perſolvas. Finem faciens rogo, ut me ſolito amore proſequare. Fratres te reſalutant. Tuq; Dn. Paulico-

vium (cui in Domino omnia fauſta precor) cæteroſq́; fratres ſalutabis. Datæ Lublino 25 Aprilis Anno 1587.

Tui in Chriſto ſtudioſus frater
Iohannes Niemojewſki.

FAUSTI SOCINI ad ſecundam Johannis Niemojevii epiſtolam Reſponſio.

Salutem a Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto, domino noſtro &c.

VIX *dici poteſt, quantum me tibi debere agnoſcam, quòd tam ſedulò & curas & laboras, ut me a quibusdam erroribus in religione noſtra (ut tibi quidem videtur) revoces ac retrahas. Eſtq́; hoc ſanè tui muneris, qui (quicquid ipſe pro modeſtia tua mihi tribuas, & tibi adimas) multò me doctior & in ſacris noſtris litteris verſatior es. Verùm, quemadmodum tu ideo me corripere ſtudes, quia non potes, cum jam hiſce de rebus ſit inter nos ſermo per litteras inſtitutus, aliter loqui ac ſentias, ſic ego aliter ſentire, atque hactenus ſenſi, non poßum, niſi priùs docear me malè ſentire, idq́; ipſe vel agnoſcam, vel ſaltem ſuſpicer, id quod nec priores tuæ litteræ efficere potuerunt, neque hæ poſteriores poßunt. ut ſtatim demonſtrare conabor:*

Pro-

Propoſui tibi, tanquam ex ſcripto meo contra Volanum deſumptam (quod ſcriptum tibi hac in parte ſcripturæ ſacræ contrarium viſum fuerat) hanc theſim impugnandam.

Sacrificium & oblatio Chriſti expiatoria pro peccatis noſtris, quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione, non tamen revera in ipſa cruce ſanguinisvé fuſione, ſed mox in cælo, Chriſto illuc ingreſſo, peracta eſt.

Antequam theſim iſtam meam impugnes, ais, me in ea, verba quædam addidiſſe, quæ in duabus ſententiis non extant, quas tibi ex ſcripto contra Volanum deſcripſiſti, quasq́; ibidem recitas. Verba opinor illa, quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione. *Putâſſem, te exiſtimare, aliquid etiam a me additum fuiſſe in verbo* peracta eſt, *quod in illis nudis ſententiis non extat, nec ejus ſenſus planè in eis eſt expreſſus, niſi ex verbis, quæ deinde ſubjicis, conſtaret te intelligere, id verbum ad ſententiam in eo ſcripto expoſitam pertinere. Vt autem apertiſſimè conſtet, me nihil omnino iis, quæ antea ſcripſeram, addidiſſe, immo apertiùs antea locutum fuiſſe, quàm poſtea iis verbis, quæ tu addita exiſtimâſti: deſcribam hîc utrumq; locum integrum, ubi illæ duæ ſententiæ leguntur. quod & tu ſanè, ni fallor, facere debueras, cum tibi eas deſcripſiſti. Sic enim eâdem opera, & meliùs ſemper, quid ſentiam, intellexiſſes, & jam ad ea omnia reipſa reſponſum datum a me vidiſſes, quæ tanquam evidentiſſima contra theſim meam teſtimonia attuliſti. Immo non ſolùm locos*

illos integros, ut quidem mihi videtur, ſed totam hac de re diſputationem, quæ paucis omnino paginis continetur, tibi deſcribere debueras. ſic enim in nova, necdum bene cognita ſententia, quam quis impugnare in animo habet, ut eum, qui eam conſtanter affirmat & docet, poſſit ab ea retrahere, facere, meo judicio, decet. Sed iam utriusq; loci verba, ut in meo ſcripto leguntur, adſcribam.

Prior locus ſic habet. Dico igitur, non leviter falli Volanum, qui cum plerisque putet, tunc Chriſtum ſe obtuliſſe Deo, cum ſanguinem ſuum fudit, exiſtimans idem eſſe Chriſtum ſe Deo obtuliſſe per proprium ſanguinem, &, Chriſtum ſuum ipſius ſanguinem Deo obtuliſſe. quod poſterius nunquam revera Apoſtolus dicit. ut paullo pòſt apparebit. Itaque ex mente ejusdem Apoſtoli affirmo, Chriſtum non quidem in cruce ſeu ara crucis, ut vulgò loquuntur, ſe Deo obtuliſſe, ſed in ipſo cælo. Loquor autem (nota) unà cum Apoſtolo, de vera & perfecta, non autem de inchoata quadam oblatione. Patet hoc, *&c. Ex his quidem verbis apertiſſimè patet, me multo clariùs expreſſiſſe in ſcripto contra Volanum, quàm in theſi mea inde petita, me a Chriſti oblatione crucem & ſanguinem ejus non ſeparare, & fateri, inchoatam quodammodo in cruce fuiſſe Chriſti oblationem, non tamen ibidem revera perfectam. Quod etiam in diſputatione mea de Ieſu Chriſto Servatore diſertiùs ſcripſeram, tum aliis tum his verbis:*

Sen-

Sententia mea non ſejungit Chriſti mortem, ab ejusdem pro nobis oblatione; immo aſſero, eum non obtuliſſe ſeipſum, niſi per mortem, id eſt, non niſi morte ſua interveniente; quamvis oblatio non antè perfecta fuerit, quàm poſt reſurrectionem & aſcenſum ipſius in cælum.

Alter porrò locus ita ſe habet. Nec porrò *(ait ſcriptura)* ipſam Chriſti mortem, ejus revera ſacrificium eſſe aut fuiſſe, ſed illi præiviſſe: quippe quòd oblatione ſui ipſius in cælo contineretur. Appellatur quidem a Paulo Chriſti factum illud, quòd mortem pro nobis ſubire voluerit, oblatio & victima Deo in odorem bonæ fragrantiæ. nam facta egregia, quibus patrandis charitas atque beneficentia erga homines exercetur, Deové obedientia præſtatur, hoſtiæ Deo gratæ appellari ſolent. ut ex his locis apparet, Heb: 13. 16. 1 Pet: 2. 5. Phil: 4. 18. in quorum poſtremo idem loquendi modus habetur, qui in ſuperiore illo Pauli loco, qui Paulus alibi hortatur, ut noſtra corpora hoſtiam Deo placentem exhibeamus. *Verùm quòd ipſa mors Chriſti ſit ejus ſacrificium illud expiatorium, de quo hic agimus, id nusquam ſcriptum extat.* Quamquam ex eo, quòd ſine prævia morte ſacrificium ipſum peragi non poterat, factum eſt, ut non modò Chriſtus pro peccatis noſtris, ſeu propter peccata noſtra mortuus eſſe dicatur; ſed Epheſ: 5. 2. Rom: 12. " " "

etiam ipſi morti ſeu ſanguini Chriſti, peccatorũ expiatio tribuatur, nempe potiſſimùm, ut hac ratione Dei, ipſiusque Chriſti ſumma in nobis ſervandis charitas maximopere commendetur. *Hactenus verba mea: ex quibus te ipſum iam agnoſcere arbitror, me in theſi mea nihil iis addidiſſe, quæ contra Volanum ſcripſeram.*

Nunc videndum eſt, quibus teſtimoniis me docere velis, eandem meam theſim, ſpiritus ſancti verbis penitus adverſari, & ex diametro cum illis pugnare

Primùm verba illa Pauli producis, Eph: 5. Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſeſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ. *Hunc locum, ut ex verbis meis paullo antè recitatis apparet, non ſolùm jam antea ipſe obſervaveram, ſed etiam nihil contra meam aßertionem continere, oſtenderam. Et ſanè miror, cum me a mea ſententia retrahere tantopere coneris te hunc ipſum locum attuliſſe, non refutatis iis, quæ jam ego ad eundem reſpondendo ſcripſeram, & ibi ſcripſeram, unde tu ſententiam meam excerpſeras. Quamquam verò, ut aliud præterea reſpondeam, minimè eſt neceſſe: tamen, ut clariùs perſpicias, ipſa hujus loci verba, contrà quàm tu omnino credis, ſententiæ meæ nihil repugnare, & ſimul agnoſcas, me ab ipſo meæ ſententiæ publicandæ initio, hunc locũ non ſine reſponſione præteriiße; adſcribam hîc, quæ de eo ſcripſi in diſputatione mea de Ieſu Chriſto Servatore. ſic autem ad verbum ibi habetur.* Neq; verò huic meæ ſententiæ, de oblatione Chriſti

pro

pro nobis (ut fortaſſe quiſpiam exiſtimare poſſet) obſtāt ea verba Pauli, in principio ca. 5. ad Epheſ: Ambulate in dilectione. ſicut & Chtiſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, oblationem ac hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis. Vbi, cum dilectionis Chriſti mentio fiat, apparet de ipſa crucis morte dici, vel potiùs de ipſo Chriſto, quatenus crucis mortem ſubiit, quòd fuerit oblatio Deo gratiſſima. Primùm enim ſententia mea, *&c. Nam hic ſequuntur ea verba, quæ ſuprà ex eadem diſputatione retuli. Sed paullo pòſt ſic ibidem legitur.* Præterea non dicit Paulus Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis; quamvis id multi crediderint, & præſertim qui eum locum vertendo, ejus verbis præpoſitionem in addiderunt (*Beza is fuerat in prima ſuæ tranſlationis editione*) hoc pacto: Qui trădididit ſemetipſum pro nobis in oblationem *&c.* Siquidem verbum Tradidit, quod in Græco eſt παρέδωκεν, nō eſt cunjungendū cum voce προσφοράν, hoc eſt, oblationem. ut rectè & Tigurini & Caſtellio animadverterunt, qui diſtinctionem inter ipſa adhibuerunt. Id autem omnino ſuadet, cum ipſum verbum παραδιδόναι, (cujus in victimis offerendis nullum fortaſſe uſum invenies) tum Apoſtoli mens, qui maximam Chriſti dilectionē exprimere voluit, & apertè dicere; Chri-

ſtum ſeipſum pro nobis in mortem tradidiſſe. In mortem autem tradere, ſimplici verbo Tradidit expreſſit, ut hac ipſa de re loquens ſæpiùs fecit. Nam hoc eodem cap. v.25. inquit. Viri diligite uxores ueſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & tradidit ſemetipſum pro ea. Et ad Gal. 2. 20. In fide filii Dei qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Et de Deo, qui ita nos dilexerit, ut eum morti tradiderit: ad Rom: cap: 8. 32. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Atq; eodem ſenſu uſurpavit quoque verbum Dare Chriſtus ipſe, ſeu potiùs, ut quibusdam placet, Evangeliſta Iohãnes in illis verbis: Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret, ca: 3. 16. Quod & ipſe Paulus fecit ad Gal: 1. 4. & ad Tit: 2. 14. Id verò non ita expreſſiſſet, ſi dixiſſet, Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis. Neq; enim hoc, ut illud mortem ob oculos ponit, cum poſſit quis ſe offerre Deo nec tamen mori. Nam idem Apoſtolus, in principio cap 12. ad Rom ſcribit, ut præbeant corpora ſua hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem. Senſus igitur hujus loci eſt, Chriſtum ita nos dilexiſſe, ut ſeipſum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde ut Epheſii ad ſingulare hoc Chriſti facinus imitandum magis accendantur, per appoſitionem ſubjungitur, hanc ipſius Chriſti eximi-

aam

am charitatem, hoc ipſius egregium opus, fuiſſe Deo oblationem & hoſtiam gratiſſimam. Itaq; non de ejus corporis oblatione, ſed de oblatione præſtantiſſimi facti agitur. Nam ipſum factum hoſtiam appellari poſſe, patet ex eo, quod ſcriptum eſt ad Hebr. 13.16. Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliviſci, talibus enim hoſtiis promeretur Deus. Quin ſimilem prorſus loquendi modum, cum eadem appoſitionis uſitatiſſimá figurà, habes ad finem epiſt: ad Philipp: ubi ſcriptum eſt. Habeo autem omnia & abundo: repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, hoſtiam gratam, placentem Deo. Ex quo loco etiam apparet, ea verba, de quibus ſuprà egimus, *In odorem ſuavitatis*, quibus LXX. Interpretes reddiderunt id, quod in Hebræo eſt, *In odorem quietis*, nullam expiationem, nedum, ut ibi diximus, iræ placationem ſignificare: & propterea in illis verbis ad Epheſ: non agi de hoſtia aliqua expiatoria. ut Hieronymus quoque in explicatione hujus loci optimè agnoviſſe videtur, quamvis verbi Tradidit ſenſum omnino aſſecutus non fuerit. Nam ibi ita ſcriptum reliquit? Quemadmodum enim ille ſe tradidit pro nobis, ſic & iſte, pro quibus poteſt, libenter occumbens imitabitur eum, qui oblationem & hoſtiam in odorem ſuavitatis ſe Patri tradidit,

didit, & fiet etiam ipſe (nota) oblatio & hoſtia Dei in odorem ſuavitatis.

Non opus eſt, arbitror, me quidquam addere, ut oſtendam, Pauli verba, ex vi ipſius Grammaticæ, & ſecundùm ipſum litteralem (ut vocant) ſenſum, de alia oblatione accipienda eſſe, quàm de qua inter nos agitur. Tantùm, ut meliùs intelligi poßit id, quod in ſupra ſcriptis verbis meis dicitur de verbis illis, In odorẽ ſuavitatis *(nam ad ſuperiora lectorem quodammodo rejicio) ſciendum eſt, me antea in eodem opere monuiße, prædicta ſacræ ſcripturæ verba vix uſurpari in ſacrificiis expiatoriis, ſed potißimùm ac fere ſemper in aliis ſacrificiis non expiatoriis. ut videre eſt primis tribus capitibus Levitici, in quibus de ſacrificiis non expiatoriis agitur, & de holocauſto, quod ſolum & per ſe expiatorium non erat, & manifeſtè diſtinguitur apud Moſem ab hoſtia pro peccato. In ſequentibus verò capitibus, ubi de variis ſacrificiis expiatoriis agitur, ſemel tantùm (ni fallor) in uno ex illis ea verba leguntur. Capite porrò 16. ubi diligentiſſimè tota cerimonia ſacrificii illius anniverſarii pro peccatis explicatur, cui ſacrificio potiſſimùm in epiſtola. ad Heb. aſſimilatur Chriſti ſacrificium, nunquam leguntur. Adde, quòd verba illa, in ſacrificio expiatorio, non de eo dicuntur, per quod maximè & revera peccata expiabantur (nam neq; inde odor ullus ad ſuperiora ferebatur) ſed de combuſtione adipis & renium, quæ tametſi ad abſolvendam expiationem, in legalibus illis ſacrificiis requirebatur, tamen, ut ea quæ fiebat jam egreſſo pontifice ex*

te ex ſacrario, nihil ſibi reſpondens in Chriſti ſacrificio expiatorio habet, ubi omnia abſoluta ſunt, nunquam Chriſto ipſo pontifice ex ſacrario egreſſo.

Affers deinde, tamquam teſtimoniū theſi ac ſententiæ meæ manifeſtè apertiſſiméq; contrarium, locum ad Heb: cap: 9. hæc videlicet verba, ut a te deſcripta ſunt; Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis juvencæ aſpergens inquinatos ſanctificat ad carnis puritatem: quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſeipſum inculpatum obtulit Deo vivo. *Primùm hic omiſſa ſunt multa verba inter voces* Deo, *&* vivo; *fortaſſe ſcribæ errore, quem miror te non animadvertiſſe. ea autem ſic in Bezæ translatione, quam ſequi videris, leguntur:* purgabit conſcientiam veſtram a mortuis operibus, ad ſerviendum Deo. *Ex quibus verbis apparet, hoc loco, ſi ipſa nuda verba ſpectes, non agi de expiatione ſeu purgatione a reatu peccatorum, de qua nos agimus, & theſis mea loquitur; ſed de purgatione ab ipſis peccatis, id eſt, de vi quam Chriſti ſanguis habet efficiendi, ut peccatis relictis, Deo ſerviamus. qua de re diſputatum eſt a me, præſertim cum hunc ipſum locum explico, in diſputatione de Chriſto Servatore, & quomodo hoc verum ſit, pluribus demonſtratum. Igitur quod ad ipſa verba attinet (quæ ſola hîc attendi vis, omiſſa in præſentia diſputatione de ſenſu verborum) non poteſt hic locus theſi meæ eſſe contrarius, etiamſi (quod tamen longè aliter ſe habet, ut poſtea oſtēdam) diſertè in eo ſcriptum eſſet, in ipſa cruce ſan-*

ce ſanguiniſque fuſione, aut ſaltem in ipſo ſanguine peractam fuiſſe Chriſti oblationem. Mea enim theſis diſertis verbis, non de quacumque Chriſti oblatione, ſed, ut dixi, de expiatoria pro peccatis noſtris oblatione loquitur. de ea, inquam, unde factum ſit, ut a reatu & pœnâ peccatis noſtris debitâ, liberati ſimus, non autem unde factum ſit, ut peccatis relictis, Deo ſerviamus. Deinde, cum verba divini illius ſcriptoris a te allata, ad ſuperiora referantur, ut particula Nam, *apertè oſtendit, non erant antecedentia verba in hujus loci recitatione omittenda; quæ in eadem Bezæ tranſlatione ſic habent:* Adveniens autem Chriſtus pontifex futurorum bonorum, per majus & perfectius tabernaculum, non manu factum, id eſt, non hujus ſtructuræ, neque per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem ingreſſus eſt ſemel in ſacrarium, æternam redemptionem nactus. Nam ſi ſanguis *&c. Hæc autem verba ſatis docent, quid ſit Chriſti oblatio, quæ hîc commemoratur, eamq́ non ſine ingreſſu Chriſti in ſacrarium, hoc eſt, in ipſum cœlum, peractam fuiſſe oſtendunt. Ut enim iiſdem verbis utar, quibus uſus ſum in diſputatione de Chriſto Servatore: Hîc ratio redditur eorum quæ priùs dicta fuerant. Dictum autem fuerat, Chriſtum per proprium ſanguinem ingreſſum in ſancta, æternam redemptionem inveniſſe; Ergò hîc, cur Chriſtus in cælum, per proprium ſanguinem ingreſſus, æternam redemptionem invenerit, ratio redditur, & ita non de ſola ejus ſanguinis fuſione, ſed de ipſius*

pſius quoq; in cælum ingreſſu mentio fit. Quibus verbis meis addo; hinc omnino ſequi id, quod ibidem proximè antè dixeram, ea verba, obtulit ſemetipſum Deo, explanāda eſſe hoc pacto, ſeipſum in cælis Deo pro nobis præſentavit. Alioqui tota periodus peſſime cohæreret cum verbis proximè antecedentibus, nec illorum, ut tamen neceſſe eſt, rationem redderet. Itaq; tantum abeſt, ut hic locus ſententiam meam labefactet, ut eam maximè confirmet, ſi modò velimus, in eo de expiatoria Chriſti oblatione agi pro peccatis noſtris. aliter nihil ad rem noſtram, locus iſte, ut jam dictum fuit. Confirmatur autem, hic de oblatione Chriſti, ſui ipſius verba fieri, quæ peracta fuerit in cælo, ex illis verbis, Per ſpiritum ęternum. Nam (& hic ſimiliter iiſdem verbis utar, quibus uſus ſum in diſputatione de Chriſto Servatore) per ſpiritum æternum ſe obtuliſſe Chriſtus dicitur, quia jam in æternum vivit, & idcirco in æternum pro nobis in conſpectu Dei apparebit; non autem, ut multi ſimpliciter interpretantur, quia æterna ſit Chriſti ſacrificii expiatio: ſic enim ſumſiſſet auctor iſte id, quod probare animo intenderat. Hic autem ſpiritus opponitur litteræ, hoc eſt Legi, quæ neque æterna fuit, nec in æternum ſacerdotes conſtituebat. Atque in his paucis verbis eadem ſententia continetur, quæ pluribus ad finem cap: 7. explicata fuerat, ubi ſcriptum eſt: Lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habētes; ſermo autem jurisjurandi, quod poſt legem fuĩt, filium in æternum perfectum (ſeu conſe-

cra-

Digitized by Google

cratum) *Quid igitur quæſo hic locus habet, undè videri poſſit, hic apertiſſimè affirmari id quod ego nego, in ſanguinis videlicet Chriſti fuſione, peractam fuiſſe expiatoriam pro peccatis noſtris ejusdem Chriſti oblationem?* Numquid, *quia hîc dicitur, ſanguinem Chriſti, qui ſe obtulit Deo, purgare conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, idcirco, (nō dicam, apertè dicitur, ut quidem tibi videtur,) ſed concludi debet, ipſo Chriſti ſanguine peractam fuiſſe ejusmodi Chriſti oblationē? Mihi quidem nullo modo videtur; tum quia, ut contra Volanū ſcripſeram, cum ſine Chriſti ſanguine, Chriſti hæc oblatio fieri non potuerit, meritò ſanguini, oblationis ipſius effectus tribui poteſt; tum verò quia oblatio ipſa, alia effecta producere poteſt, (ut quidem, ſi nuda hujus loci verba tantummodò attendamus, omnino producit) præter hunc qui hic ſanguini tribuitur; & ſic, licèt quadam in re cum ipſo conveniat, non tamen ipſo revera contineri. Immo ipſa verba apertiſſimè potiùs præ ſe ferunt, ideò Chriſti ſanguinem purgare &c. quòd eum conſecuta ſit oblatio ejusdem Chriſti per ſpiritum æternum, quemadmmodum vitulorum & hircorum ſanguinem, id eſt, horum animalium mactationem conſequebatur ingreſſus legalis pontificis in Sancta; ad quam rem, ut jam dictum fuit, hîc manifeſta relatio habetur.*

Poſtremò, ad eandem theſis ſententiæqúe meæ cum ſacris litteris manifeſtam repugnantiam oſtendendam, affertur a te locus in fine eiusdem 9. cap. epiſt: ad Heb: ut in Bezæ translatione legitur, hoc pacto; Ne-

cto: Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, ſicut Pontifex ingreditur in ſacrarium quotannis cum ſanguine alieno; alioqui oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo. Sed nunc ſemel in conſumatione ſeculorum ad abolendum peccatum, per immolationem ſui ipſius patefactus eſt. Et ſicut illud ſtatutum eſt hominibus, ut ſemel moriantur, poſtea verò judicium: ita & Chriſtus ſemel oblatus, ut multorum peccata tolleret, altera vice abſque peccato conſpicietur iis, qui ipſum expectant ad ſalutem. *Hic locus non modò theſi ſententiaquе meæ non eſt contrarius; ſed eam apertè confirmat, præſertim in primis verbis, ex quib⁹ cætera, alioquin per ſe ambigua, explananda ſunt. Quomodo autem eam confirmet, jam docui in ipſo ſcripto meo contra Volanum, his verbis:* Tertium, quod prædicta verba probant, illud eſt, quòd oblatio illa antiqua, cum qua ſcriptor ille oblationem Chriſti confert, non fieret, niſi ingrediente pontifice in ſancta; & propterea ſimiliter Chriſti oblatio facta non fuerit, niſi poſtquam Chriſtus in cælum ipſum ingreſſus eſt. id quod etiam ſatis apertè in illis explicatur, cum, ut monuimus, repetendum ſit ex præcedentibus poſt verbum Neque, In ipſum cælum introivit. *Sed & in diſputatione de Chriſto Servatore, ex hoc ipſo loco ſententiam meam confirmaveram, his verbis:* Quid quod auctor ipſe *(epiſtolæ ad Heb:)* quidnam

Chriſti oblationis nomine intelligat, adeò dilucidè explicat, ut nulla dubitandi occaſio relinquatur. Sic enim ſcribit eodem cap: 9. 25. Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum pontifex intrat in ſacra per ſingulos annos in ſanguine alieno. Elegantiſſimè opponit Chriſti, quam ſui ipſius ſemel oblationem fecit, ingreſſui pontificis quotannis in ſancta cum ſanguine alieno. *Offerre* enim, *Ingreſſui in ſancta* reſpondet: verba, *Neque ſæpe*, verbis *Per ſingulos annos*; *Semetipſum*, *Sanguini alieno*, cum decente quadam antitheſi oppoſita eſſe apparet. *Et mox:* Quis igitur in his verbis manifeſtè non deprehendat, nihil aliud eſſe obtuliſſe Chriſtum ſeipſum Deo (*agebatur enim de verbis ſuperioris a te allati loci ejusdem capite*) quàm, per proprii ſanguinis fuſionem, ſive, ut idem hic ſcriptor loquitur, per proprium ſanguinem, vera Sancta, hoc eſt, cælum ipſum ingreſſum eſſe, & ibi pro nobis coram Deo aſtare? *Hactenus ibi, quod pertinet ad prima hujus loci verba. Iam quod attinet ad ſequentia, in quibus, ut arbitror, pondus ipſius teſtimonii ponis, ea ſimiliter usque ad ea verba,* Et ſicut illud, *&c. ſententiam meam confirmare ibidem oſtenduntur. Hîc tamen brevitatis cauſſâ, ſatis habeo paucis demonſtrare, nec ipſa nec reliqua quidquam illi adverſari. Nam quid illi adverſari poßunt verba illa?* alioqui oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe a condito mundo. *Num propterea illi adverſantur, quòd a paſſione (ut ſic lo-*

quar) ad oblationem argumentans ſcriptor ille divinus, oſtendit idem eſſe paſſionem & oblationem? Atqui non ab eodem ad idem, quamvis cum adjunctione aliqua, quæ illis verbis continetur, à condito mundo, *ſed a conjunctis, ſeu ab antecedente ad conſequens argumentum illic ducitur, id eſt, ex negato neceſſario antecedente, conſequẽs etiam negatur. quod argumentandi genus longè elegantius atque concinnius eſt. Ex eo igitur, quòd Chriſtus non ſæpe paſſus eſt a condito mundo, colligit ſcriptor ille eum non neceſſe habuiſſe, ut ſæpe ſemetipſum offerat, ſeu, non ſæpe ſemetipſum obtuliſſe. neq; enim oblatio ſine antecedente paſſione eſſe poteſt. Veluti, ſi quis ita loqueretur, Non oportuit Chriſtum ſæpiùs reſurgere, alioquin oportuiſſet eum ſæpius mori; nemo eſſet, qui hinc concluderet, apud iſtum idem eſſe Chriſti mortem & reſurrectionem; ſed tantummodo, non poſſe reſurrectionem eſſe, ubi mors non eſt. Verba porrò, quæ ſequuntur;* ſed nunc ſemel in conſumatione ſeculorum, ad abolendum peccatum, per immolationem ſui ipſius patefactus eſt, *non video quomodo, ne in ſpeciem quidem, meæ ſententiæ adverſentur; niſi immolationis nomine ſolam mactationem intelligamus. quaſi ex eo, quòd dicitur Chriſtus per ſui ipſius immolationem apparuiſſe ad abolendum peccatum, ſequatur (ſi quidem immolatio ſolam mactationem ſignificat) ſola mactatione Chriſti abolitum fuiſſe peccatum, & ſic ſola Chriſti crucis morte & ſanguinis fuſione, oblationem ejus expiatoriam pro peccatis noſtris*

contineri. Atqui immolatio, ſive ut in Græco eſt, θυσία, non ſolam mactationem, ſed aliud præterea ſignificat, id eſt, quidquid poſt mactationem ipſam (ut quidem in omnibus ejusmodi ſacrificiis uſu venit) faciendum reſtat; etiamſi aliquando verbũ θύω per ſynecdochen, ſolam mactationem ſignificare inveniatur, etiam ubi nullum ſacrificium eſt; ut Act: 10. 14. Præterea, quamvis per Chriſti mortem abolitum ſit peccatum, non tamen idcirco ſequitur, vim aliquam propriam in ipſa morte fuiſſe, quâ id factum fuerit; ſed tantùm non ſine Chriſti morte id fieri potuiſſe. Quemadmodum ſcriptum eſt, eundem Chriſtum per mortem illum deſtruxiſſe, qui mortis habebat imperium, hoc eſt, diabolum; cum tamen non revera ipſa morte hoc præſtiterit Chriſtus; immo ipſa ejus mors per ſe contrarium effeciſſet, id eſt, diabolum in ſuo mortis imperio vehementiſſimè confirmâſſet. Verùm, quia non poterat ſine Chriſti morte, ejusdem reſurrectio & exaltatio exiſtere, quarum vi revera diaboli imperium illud mortis abolitum eſt, propterea per mortem ſuam id Chriſtus effeciſſe dicitur. Nec quidquam tritius aut frequentius his loquendi modis eſt, ſive in ſacris ſive in profanis litteris. qua de re rurſus aliquid poſtea dicam, ut oſtendam, me hîc interea nequaquam ab ipſis verbis (quod tu nunc fieri vetas) ad eorum ſententiam tranſire. Quæ autem hîc dixi, non propter locum a te allatum dixi, cum in eo neutiquam dicatur, per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum. non modò quia, ut di-

ctum

ctum eſt, aliud Immolatio ſeu θυσία Chriſti ſignificat, præter ejuſdem mactationem; ſed etiam quia verba illa, ad abolendum peccatum, *non ſunt cum illis conjugenda*, per immolationem ſui ipſius; *Nam & ſic alii fortaſſe omnes, ut ego arbitror, præter unum Seb. Caſtellionem, exiſtimârunt. In omnibus enim aliis translationibus, in omnibusq́; codicibus Græcis, quos quidem ego inſpexi, diſtinctio inter utraque verba appoſita eſt. Itaque ſicut nemo dixerit, ſcriptum eſſe, per Chriſti nativitatem datum fuiſſe ab ipſo Chriſto teſtimonium veritati, licèt ipſe dicat, ſe ad hoc natum fuiſſe, ut teſtimonium daret veritati; ſic ex eo, quod ſcriptum fuerit, Chriſtum per ſui ipſius immolationem apparuiſſe ad abolendum peccatum, minimè dicendum eſt, conſequi, ſcriptum ſimul fuiſſe, per Chriſti mortē abolitum fuiſſe peccatum, licèt Chriſti immolatio aliud nihil eßet, quàm ipſius mors. Sed idcirco dixi, quæ dixi, quia ingenuè & fateor & glorior, per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum, idqúe aut quid ſimile, quod idem planè ſignificat, pluribus in locis ſacrarum litterarum ſcriptum eſſe optimè novi. Ceterùm, quid ſibi velit, Chriſtum per ſui immolationem apparuiße ſeu patefactum eſſe, non eſt hîc diſſerendi locus. Alibi, id eſt, in diſputatione de Chriſto Servatore, meam ſententiam abunde expoſui. At verò dices fortaſſe, te Immolationis nomine totum ſacrificium totamqúe oblationem intelligere. & propterea, cum nomen iſtud referatur ad patiendi verbum paullo ante poſitum, hinc ſequi, paſſionem iſtam totum ſacrifi-*

Ioh: 18. 17.

cium totamq́ oblationem complecti, ſeu paſſione ſacrificium oblationemq; peractam fuiſſe. Reſpondeo primùm, prorſus negari poſſe, Immolationis nomen ad Patiendi verbum relationem habere: ſed referendum eſſe ad verbum Offerendi ſuperiùs poſitum, & verba illa, Alioquin &c *per parentheſin legenda eſſe, ut in ipſa Bezæ translatione leguntur. Deinde etiamſi Immolationis nomen ad Patiendi verbum referendum eßet, & Immolatio pro toto ſacrificio, totaqúe oblatione accipiatur: non tamen continuò ſequi, paſſione ipsa ſacrificium oblationemq́ contineri, ſed tantùm ſacrificium & oblationem non ſine paſſione fuiße aut peragi potuiße. Sed jam de poſtremis hujus loci verbis agamus,* Et ſicut illud &c. *Exiſtimas enim (nî fallor) cum in hac comparatione, Chriſti oblatio morti hominibus ſtatutæ reſpondeat, hîc apertè dici, Chriſti oblationem ipſius mortem fuiſſe. Verùm, meo judicio, aliter res ſe habet, Nemo enim negare poteſt, ideo Chriſti oblationem morti hominibus ſtatutæ rectè reſpondere poſſe, quòd, ut jam ſæpe dixi, & in mea ipſa theſi aßerui, inq́ ſcriptis meis dilucidè expoſui, non fuit Chriſti oblatio ſine ejusdem Chriſti morte, nec ſine ea peragi potuit.*

Arbitror jam ſatis conſtare poße, plurimum abeſſe ut ſacræ ſcripturæ loca a te citata, cum mea theſi ex diametro pugnent. Nec ſanè id, quod tu ipſe ex eis contra me concludis, quidquam theſi meæ adverſatur, aut ſententiæ meæ quam ipſe refers. Ais enim; Tu Ieſum Chriſtum ſeipſum in cruce Deo

obtu-

obtuliſſe negas, mortemquè Chriſti pro vero ſacrificio agnoſcere non vis: teſtimonia verò citata, Chriſtum per mortem crucis ſeipſum obtuliſſe Deo, apertiſſimè teſtātur. *Si citata a te teſtimonia nihil ampliùs teſtantur, quàm, Chriſtum Deo ſe obtuliſſe per mortem crucis, quomodo, quæſo, meæ theſi adverſari poſſunt, in qua aſſero, Chriſto in cælum ingreſſo, ejus oblationem demum peractam fuiſſe; aut potiùs quomodo eam confirmandi non vim aliquam habent? Scriptum enim eſt disertè, Chriſtum per proprium ſanguinem introiſſe ſemel in Sancta. Heb: 9.12. quæ Sancta ipſum cælum eſſe, nec teipſum negare, jam pro conceſſo ſuprà a me ſumptum eſt, & probatur apertè eodem cap: 24. præter alia multa ejusdem rei apud eundem ſcriptorem evidentiſſima argumenta. Certè, ſi Chriſtus per proprium ſanguinem ingreſſus eſt in cælum, verum erit, Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe, & ſimul tamen non ſolùm verum eſſe poterit, ſed etiam veriſimile fiet, Chriſti oblationem ingreſſu ipſius in cælum peractam fuiſſe. præſertim cum, quemadmodum dicitur Chriſtus ſemel oblatus, ſic ſemel in cælum ingreſſus fuiſſe dicatur. Iam quòd ipſe ais, me negare, Chriſtum ſeipſum in cruce Deo obtuliſſe, & nolle Chriſti mortem pro vero ſacrificio agnoſcere, nullo modo pugnare poteſt cum eo, quod Chriſtus ſeipſum per mortis crucem Deo obtulerit; niſi etiam, Chriſtū in cruce cælum ingreſſum non eſſe, & Chriſti mortem verum ipſius ingreſſum in cælum non agnoſci, cum eo pugnare velis, quòd Chriſtus per pro-*

prium ſanguinem, id eſt, per crucis mortem in cælum ingreſſus fuerit. Numquam ego negavi, *Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe: Alioquin, cum affirmem ingreſſu ejusdem Chriſti in cælum, ipſius oblationem contineri & peractam eſſe, ſimul contra manifeſtæ ſcripturæ verba negâſſem, Chriſtum per proprium ſanguinem in cælum ingreſſum fuiſſe: vel potiùs, cum id negare non poſſem, mihi ipſi manifeſtè adverſatus fuiſſem, & Chriſti ingreſſu in cælum, ejus oblationem contineri negâſſem. Quanquam in nullo ex teſtimoniis a te allatis dicitur, (nedum illa, ut ipſe ais, id apertiſſimè teſtentur) Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe quemadmodum ex examinatione mea ſuprà allata verborum, unicuiq; conſtare poteſt, & quilibet, qui conſideratè ea legat atq; perpendat, facilè agnoſcet ac confitebitur. Quocirca vehementiſſimè miratus ſum, te ea adeò aperta contra theſim ſententiamq́; meam teſtimonia eſſe putâſſe, ut tibi licuiſſe credideris a me flagitare, ne ad verborum ſententiam in illis diluendis nunc confugerem. Quod tamen non jure te feciſſe, ipſe ſatis agnoſcere videris, cum de verborum ſententia diſputationem in aliud tempus differs. nam, ſi illud fieri aliquãdo poteſt, cur nunc non fit, cum jam diſputatio inter nos inſtituta eſt, vel potiùs cum, ut video, id curas, ut verba ſententiãq́; meam revocẽ? Ego ſanè, ut ab initio dixi, nullo modo mea dicta revocare poſſũ, niſi id facere me debere docear. id autẽ quomodo doceri poſſũ, niſi dicta mea ſacris litteris adverſari perſuadear? hoc verò quomodo perſuaderi poſſum, niſi de ſen-*

ſententia verborum, quæ contra me afferuntur, diligenter agatur? Sed Deo ago gratias, quòd non neceſſe habui meo jure uti; & poſtulationi tuæ ſatis facere potui, ac teſtimonia a te allata diluere, oſtendendo (quamquam id per ſe ſatis manifeſtum eſt) verba ipſorum nihil omnino ſonare, quod dictis meis adverſetur. Quod ſi de verborum ſententia agendum fuiſſet, & penitiùs inquirendum, qua ratione expiata fuerint a Chriſto peccata noſtra, apertiſſimè conſtitiſſet, Chriſti oblationem expiatoriam non in ipſa cruce, ſed in cælo peractam fuiſſe. quemadmodum in ipſo ſcripto meo contra Volanum oſtendi: ſed multo clariùs atq; uberiùs in diſputatione de Chriſto Servatore. Nec verò tuæ petitioni non ſatisfeci, cum expoſui, cur dici potuerit, Chriſti ſanguinem ſeu mortem purgare, ſeu abolere peccata noſtra, ſive per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum; neq; hîc a verbis ipſis ad ſententiam tranſivi. Vulgatiſſimum enim eſt ac frequentiſſimum, & propterea ipſis verbis conſonum, ei rei aliquem effectum tribuere, ſine qua effectus ille non exiſtit, quamvis res illa vera ipſius cauſſa efficiens non ſit, nec proxima inſtrumentalis. Hinc, exempli cauſâ, ſcriptum legimus, fidem ſervare; cum tamen non aliter fides ſervet, quàm quia eam ſalus conſequitur, nec ſine fide ſalutem quis adipiſcitur, Deo revera interea, ut efficiente cauſſa, per Chriſtum, ut proximam inſtrumentalem, ſervante, id eſt, æternam vitam dante, vel aliam ſalutem largiente; nullas vires fide ipſa ad id efficiendum revera habente aut conferente. Similiter per fidem ju-

ſtificari dicimur; quamvis non aliter per fidem juſtificemur, quàm quia Deus per Chriſtum, ipſi Chriſto fidentes juſtificat. Quamquam, quod attinet ad locutionem iſtam, Per mortem Chriſti, & ſimiles, jam ſcripturæ exemplis prolatis, quam vim ejusmodi verba habeant, eamqúe cum theſi ſententiaqúe mea nihil prorſus pugnantem, ſatis demonſtratum eſt. Poſſem hic exemplis compluribus apertiſſimis oſtendere, quàm non jure a me petieris, ne de verborum ſententia agam, etiamſi in teſtimoniis tuis, verba cum ſententia mea apertiſſimè pugnantia legerentur; ſed hoc labore, utpote ſupervacaneo, ſuperſedere volo. A me id tantùm, judicio meo, petere debueras, ne mirarer, ſi tantopere ſententiam meam vituperares, ab eaq; me retrahendum curares, cum ea manifeſtè, quod ad verba attinet (ſi modò id ita ſe habuiſſet) cum non paucis locis ſacrarum litterarum pugnaret. Sed vix etiam hoc ipſum jurè facere potueras, cum in ſcripto meo contra Volanum, a te bis perlecto & diligenter examinato, ea legantur, per quæ teſtimonia a te allata, & ſi qua ſunt ſimilia, aut apertè aut tacitè diluuntur; cumqúe ibidem ſententia mea non ſimpliciter exponatur, ſed clarè explicetur, & teſtimoniis rationibusqúe divinis confirmetur, adeò ut neq; Volanus meritò mihi inſultare, nec quisquam infirmus offendi poſſit, aut ullus adverſarius hinc calumniandi meq; condemnandi occaſionem arripere. Legantur modò diligenter, quæ ibi ſcripſi. nam ea, niſi fallor, futura ſunt ſemper ſatis ad me defendendum, ſententiamqúe meam, ſi non proban-

dam.

dam, ſaltem probabilem oſtendendam unicuiq; non prorſus a veritatis ſenſu alieno. Dices, me tibi injuriam facere, qui ſcriptum illud meum diligenter examinaveris, & tamen ſententiam meam planè improbes. At ego manifeſtè deprehendo ex iis quæ ad me ſcripſiſti, te eorum, quæ ibi legiſti, oblitum fuiſſe, & vix quidquam meminiſſe præter ſententiam ipſam meam, eamqúe mutilam & imperfectam.

Sed, ut jam diſputationem hanc concludam, quòd a me petis & urges, ut aut errâſſe me agnoſcam & confitear, ſententiamq́ edidiſſe ſcripturæ ſacræ contrariam, aut oſtendam, in Novo Teſtamento *mortem Chriſti oblationem ſeu ſacrificium non appellari; hoc, inquam, nulla prorſus ratione petere potes. Primùm, quia ſive mecum diſputare, ſeu me a ſententia mea retrahere velis, tuum eſt probare ſententiæ meæ falſitatem, non autem meum probare veritatem. præſertim cum jam id fecerim in ſcripto meo contra Volanum, quod nuper legiſti, & quo lecto, me redarguere cæpiſti. Deinde, quia ſacræ ſcripturæ loci, quos hactenus meæ ſententiæ oppoſuiſti, neq; verbis neque ſententiâ, Chriſti mortem, ſacrificium illud & oblationem ejusdem Chriſti vocant expiatoriam pro peccatis noſtris, & multo minùs ajunt, in ipſa cruce ſanguinisvé Chriſti fuſione, expiatoriam ejusmodi oblationem revera peractam fuiſſe. quod tibi probandum eſt, ſi velis me theſim ſententiamqúe meam revocare, aut eam probandam ſuſcipere. Poſtremò, quia talis negans enunciatio nulla ratione probari poteſt, quantumvis vera ſit, niſi omnia verba*

totius

totius novi Teſtamenti in medium producantur & examinentur. Si petiiſſes, ut probarem in novo Teſtamento dici, mortem Chriſti non eſſe oblationem, &c. tolerabilior fuiſſet petitio tua (quamvis nec ipſa æqua, eique ſimilis quâ Papiſtæ & Lutherani contra nos utuntur, dum petunt, ut oſtendamus locum in ſacris litteris, ubi dicatur illud, quod in cœna Domini datur, non eſſe corpus Chriſti. niſi quod tantò minùs æqua hæc tua petitio foret, quàm iſta Papiſtarum & Lutheranorũ, quantò illi clariùs in ipſis ſacris litteris contrariæ ſententiæ habent teſtimonium: immo, ut veriùs loquar, ipſi habent apertiſſimum teſtimonium affirmans, illud quod in cœna Domini datur, eſſe illud Chriſti corpus, quod pro nobis fuit traditum; tu verò nullum locum habes apertè affirmans, mortem Chriſti eſſe oblationem illam expiatoriam) ſed petere, ut oſtendam in novo Teſtamento Chriſti mortem non appellari oblationem, intolerabilis planè petitio eſt. Iam ſi hoc petere in animo habuiſti, ut oſtendam ex aliquot novi Teſtamenti locis, ipſam Chriſti mortem non eſſe oblationem illam expiatoriam, quamquam, ut dixi, hoc a me jure petere non potes, tamen ex multis, quæ in variis ſcriptis meis, quæ omnia legiſti, ad id probandum attuli, unum ſeligam; quando tu ejus, licèt aliquanto obſcuriùs, meminiſti, inquiens, me conferre Chriſti aſcenſum cum introitu veteris pontificis in Sancta ſanctorum. non quidem, ut illud hic rurſus explicem, jam enim ſuprà ex ipſis ſcriptis meis verba illud explicantia recitavi, ſed ut, quæ contrà videris afferre voluiſſe, refellam.

Dico igitur primùm, non me conferre ingreſſum Chriſti in cælum cum ingreſſu veteris pontificis in Sancta ſanctorum, ſed ipſum ſpiritum ſanctum id facere, in epiſtola ad Heb. cum alibi tum verò maximè cap: 9. Deinde, quòd ad hanc collationem ſeu comparationem ejusq́; vim declinandam, ais, te nolle negare, Chriſti ſacerdotium eſſe æternum (ſunt ipſa verba tua) in cæloq́; ſacerdotem pro nobis interpellando, vultuiq́; Dei apparendo agere, tamen nihilominus (ais) in terra per mortem crucis idem Chriſtus ſeipſum obtulit, morsq́; ejus jure optimo oblatio vocari, atteſtante ſpiritu ſancto, poteſt. Quòd, inquam, ſic ſcribis, hoc nihil pertinet ad ipſam comparationē. comparatio enim in eo eſt, quòd. quemadmodum vetus Pontifex non faciebat oblationem ſuam, niſi poſtquam ingreßus eſt in ſancta ſanctorum, ſic Chriſtus ſuam oblationem non fecit, niſi poſtquam ingreßus eſt in cælum; & pontifex quidem fuſo priùs pecudum ſanguine, id eſt pecudibus mactatis; Chriſtus autē fuſo priùs ſuo ſanguine, id eſt, ſeipſo in crucis mortem tradito. Nihil ad hanc comparandi rationem Chriſti ſacerdotii æternitas. ex qua tamen ſine dubio colligitur, Chriſti oblationem expiatoriam ipſa crucis morte non contineri, quæ jam non eſt ampliùs, ſed Chriſti coram Deo in cælo apparitione, quæ perpetuò durat, & duratura eſt. Durat quidem, ac perpetuò durabit Chriſti mortis, quicunque ab ipſa manat, effectus & efficacia; ſed aliud eſt oblationis efficacia, aliud ipſa oblatio. Nec ſolam Chriſti oblationis efficaciam, ſed ipſammet oblationem perpetuò durare

Ne conſulas hîc Bezam: nã verba Apoſtoli corrupit, addens de ſuo verbum Fuit, & mutans Offerat in Offerret.

durare neceſſe eſt, ſi Chriſtus revera æternus eſt ſacerdos, eamq́ illam unam, quam ſemel fecit, cum unica in perpetuũ ſit oblatio Chriſti expiatoria. Scriptor epiſtolæ ad Hebr: cap. 8. apertè teſtatur, neceſſe eſſe, ut Chriſtus, qui eſt in cælo, aliquid habeat, quod offerat; &, ſi eſſet in terra, non futurum ſacerdotem. & tu tamen affirmas, Chriſtum in terra ſeipſum obtuliſſe. Iam, ut idem ſcriptor ait, oblationes quæ fiunt in terra, ſive ii qui eas offerunt, exemplari & umbræ deſerviunt cæleſtium ubi in Vatabli Bibliis ſic annotatum reperies: Id eſt, qui quidem exemplari & umbræ deſerviebant eorum, quæ agenda olim erant in cælis per Chriſtum. In cælo enim Deo ſeipſum offert Chriſtus. *Vides ut alii ante me, iiq́ doctiſſimi viri, agnoverint, Chriſtum ſui ipſius oblationem non in terra, ſed in cælo feciſſe. quod & te agniturum ſpero, ſi modo tantùm locum iſtum cap: 8. epiſt. ad Heb: diligenter inſpexeris, omniaq́ ejus verba perpenderis. Nihil reſpondeo ad illud quod ais, ſpiritum ſanctum atteſtari, Chriſti mortem, oblationem jure optimo vocari. ſuprà enim ſatis ſuperq́ ad hoc reſponſum eſt. Sed illico ſubjungis,* Nam & ſub lege pontifex cum ſanguine in ſanctuarium ingrediebatur, qui ſanguis mactatorum animalium erat: ea verò mactatio animantium, oblatio ſive ſacrificium appellabatur. *Hæc poſtrema verba, in quibus tota vis eſt, nunquam cuiquam probabis, niſi locos proferas. quod te facere poſſe non arbitror. Nam certiſſimum eſt, ſola mactatione ſi-*

ne ſive apud Hæbreos, ſive apud Gentes, nullam oblationem peractam fuiſſe. quod & nomen ipſum oblationis apertè indicat, cùm in ipſa mactatione nihil prorſus offerretur. Vnde etiam fit, ut mihi neganti, Chriſti oblationem in ipſius morte peractam fuiſſe, nullum probandi onus incumbat; ſed contrà iis incumbat, qui iſtud affirmant. quippe qui id affirment, quod alioqui contra omnem uſum atq; rationem, adeoq; ipſum ſenſum communem eſſe videtur. Et hæc quidem hactenus, quod attinet ad Chriſti oblationem expiatoriam pro peccatis noſtris; ut tibi rationem redderem, cur ex iis, quæ a te ſcripta ſunt, ne ſuſpicari quidē poſſim, eam in cruce peractam fuiſſe ſeu in morte Chriſti. Tametſi autem tu a re ipſa, de qua theſis mea loquitur, ad appellationem diſputationem tranſtuliſti, tamen arbitror hac etiam in parte me objectis tuis ſatisfeciſſe.

De effectu mortis Chriſti, gaudeo te meliùs ſentire, quàm alii quidam fortaſſe inter nos ſentiant. me autem vel illum negligere aut non multum curare, vel aliter accipere ac Spiritus ſanctus dictet, numquam deprehendes. Immò ſi ſcripta mea paullo diligentius, quàm hactenus feceris, examinare volueris, in quibus, præſertim verò in diſputatione de Chriſto Servatore, fuſiſſimè hac de re diſſero, videbis ſpero, quàm procul ab iſtis vitiis abſim, & quàm calumnientur ii, qui me horum audacter inſimulant. quibus cum te ſentire, virum tam pium atque cordatum, indignum planè eſſet.

Quod ad opera & fidem in juſtificatione noſtra atti-

attinet, dico Paulum nullo modo diſtinguere opera, (quæ non implendæ legis gratiâ, nec ut merito illorum ac propria vi juſtificemur coram Deo, ſed ut ipſi Deo ex Chriſti præſcriptione obediamus, a nobis fiunt) ab ea fide, qua ſive per quam nos juſtificari aſſerit. ejusmodi enim opera non modo a fide, qua juſtificamur, ſeparari nequeunt, ut ipſe confiteris, ſed anima, ſeu forma quædam ac vita ejus fidei ſunt. ſicut Iacobus nos apertè docet, cùm ea, reſpectu fidei, ſpiritui corpori vitam danti confert. quod veriſſimè & maximè propriè illis convenire, & jam in ſcriptis meis ſatis demonſtravi, & ſuo tempore me fratribus omnibus verè piis demonſtraturum ſpero.

Iacob: 2.

Sequitur ut de Chriſti Invocatione agamus, & ratio a me reddatur, cur non poſſim tibi acquieſcere iterum me monenti ac ſuadenti, ut ſententiam meam mutem, quæ eſt, Chriſtum a nobis invocari, id eſt, ad eum preces noſtras dirigi jurè poſſe, non tamen ad id faciendum nos divino jure cogi; atq; affirmem omnino, neceſſarium nobis eſſe preces noſtras ad Chriſtum dirigere. Primùm igitur, ut me ad hoc faciendum moveas, repetis id quod priùs dixeras, ſi mea ſententia vera eſt, rem adiaphoram ſeu indifferentem eſſe Chriſti invocationem, & propterea nullam fuiſſe cauſſam tam acriter hac de re cum adverſariis contendendi. At hoc jam ſatis reſponſum eſt in prioribus meis ad te litteris, in illis verbis: Reſpondeo, Idcirco tam ſtudioſè urgeo invocationem Chriſti, ut Adverſarius, *&c. cujus meæ reſponſionis, mirum eſt te nullam mentio-*

nem

nem facere, cum iterum idem mihi objicis. Apparet autẽ, te ſtatum quæſtionis & controverſiæ inter nos et adverſarios, aut non rectè tenere, aut non meminiſſe; quem ut planè percipias, ac ſimul videas, mihi iſtud objectum eſſe jam diu notiſſimum, & ad diluendum facillimum, plenioremq́; reſponſionem habeas, adſcribam hoc loco, quæ contra Franciſcum Davidis hac de re ſcripſi, quamvis a te nuper unà cum aliis huc pertinentibus jam lecta, quando te eorum non meminiſſe video. ſic igitur verba mea habent cap. 27. partic. 4. Ad id verò, quod poſtea addis; Alioqui (*nempe niſi Chriſti invocatio vel præcepta eſt vel prohibita*) Chriſti invocationem adiaphoram futuram. quare etiam concludis de ea diſputandum non eſſe; Reſpondeo, Si Adiaphori nomine rem intelligis, quæ nec bona per ſe nec mala ſit, conſeqnentiam tuam non eſſe bonam. ſunt enim multa per ſe bona, quæ tamen præcepta non ſunt. Quod ſi nomine Adiaphori id modò intelligis, quod nec prohibitum eſt nec præceptum; jam fateor ego, de Chriſto invocando, id eſt, de precibus noſtris ad ipſum dirigendis, nullum certum mandatum extare, ideoq; nos poſſe quidem ſemper id facere, non tamen teneri. nec propterea ſequitur, de Chriſti invocatione diſputandum inter nos non eſſe. Etenim illud, de quo inter nos circa Chriſti invocationem diſputatur, nullo modo nec nobis, nec vobis eſt Adiaphorum. Nos enim con-

S tendi-

tendimus, neminem Chriſtianum eſſe poſſe, qui non fateatur, ſe confidenter in neceſſitatibus ſuis Chriſti opem implorare poſſe, & conſequenter ipſius ſummam in angelos, & in homines, & in ipſos dęmonas poteſtatem, cum plena ac perpetua præſenteq; totius Eccleſiæ cura & gubernatione conjunctam, non agnoſcat & confiteatur, Deumq; per ipſum in Eccleſia omnia facere & largiri, ſibi non perſuadeat. Vos contrà, eum qui nunc Chriſti opem imploret, idololatram eſſe affirmatis; & divino verbo, atq; adeò Dei gloriæ ſummoperè adverſari contenditis, ſi Chriſtus nunc in cęlis manens aliquid efficere vel largiri ipſe poſſit, aut ſi Eccleſiam regat atq; gubernet aliter, quàm per verbi miniſterium ſemel conſtitutum; ac proinde in Deum graviter peccare, qui aliam præterea hoc tempore poteſtatem, aut Eccleſiæ curam in Chriſto agnoſcunt & eſſe contendunt. *Hactenus ibi verba mea. Controverſia igitur inter nos & adverſarios eſt, Vtrùm Chriſtus invocari jurè poſſit, nec ne. Illi negant; nos affirmamus. Quid igitur quæritur ampliùs in noſtra cum illis diſputatione, quàm ut demonſtremus, nos jurè poſſe Chriſtum invocare? ex qua una re demonſtrata, omnia quæ ad Chriſti gloriam & majeſtatem ſacris teſtimoniis comprobatam & nobis commendatam pertinent, neceſſariò conſequuntur, & illibata conſervantur. At inquies, Non deberet addi*, Nos tamen Chriſtum invocare, id eſt, ad eum precationes noſtras

dirigere, divino jure nõ cogi. *Cur verò? An quia hoc eſt falſum? Atqui ego affirmo eſſe veriſſimum; ut jam ſatis in ipſis meis ad te prioribus litteris oſtendi. & in his poſtea, Deo dãte, tuis ad meas rationes reſponſionibus refutandis clariùs oſtendã. An quia hoc, quantumvis verum, in dubium videtur revocare, an Chriſtus invocari poſſit, aut ſaltem quia ſine ullo incõmodo reticeri poteſt? Immo hoc ut veriſſimum eſt, ſic (quæ eſt veritatis natura) mirũ in modum confirmat nos in ea ſententia, quòd Chriſtus jurè a nobis invocari poſſit, id eſt, eam nobis in dubiũ revocari nullo modo permittit; nec cum propter hoc, tum propter diſtinctionem ac diſcrimẽ, quod inter Dei & Chriſti invocationem ſtatuendum omnino eſt, ſilentio præteriri aut debet, aut poteſt. quemadmodũ in priore velitatione noſtra & dixi, & aliqua ex parte demonſtravi. Quod ut meliùs intelligatur, Dico, Adverſarios, ut probent Chriſtum invocari jurè non poſſe, hoc potiſſimùm argumento uti, quòd nullũ ea de re extet præceptum expreſſum atq; indubitatum, ſine quo tã arduam rem in divino cultu audere nemo debeat. Vt argumentum hoc diſſolvamus, aut aſſumptio aut cõſequentia nobis eſt neganda. Aſſumptionẽ nullo modo negare poſſumus, quidquid tibi neganda eſſe videatur.* Nam, *ſi præceptum eſt datum, ut Chriſtum invocemus, quandocumque ejus rei occaſio ſeſe obtulerit, id facere omnino debemus. Omnia enim præcepta affirmantia ſemper obligant, cum ſe rei præceptæ occaſio offert. Occaſio Chriſti invocandi eſt, ſine dubio, cum quis in aliqua neceſſitate eſt conſtitutus,*

quæ divina ope indigeat, & multò magis, cum quis jam reipſa invocare vult. Ergo, ſi præceptum eſt, ut Chriſtum invocemus, numquam, cum in aliqua neceſſitate ſumus, quæ divina ope indigeat, & multò minùs, cum jam reipſa invocare volumus, omittere poſſumus quin Chriſtum invocemus. Sed hoc manifeſtè eſt falſum. Ergo falſum eſt, extare præceptum de invocando Chriſto. Igitur non Adverſariorum argumenti aſſumptum, ſed conſequentia neganda eſt; & oſtendendū, quamvis præceptū datum nō ſit, ut Chriſtum invocemus, invocari tamen a nobis jure poſſe. quemadmodum ego latiſſimè oſtendi in diſputatione mea cum Franciſco Davidis. Apparet igitur, neceſſe eſſe huc devenire, ut fateamur, non extare præceptum de invocando Chriſto; & conſequenter, nos divino jure non cogi Chriſtum invocare. Quòd divino jure cogamur invocare, hoc Dei eſt proprium, & ad ipſius Dei prærogativam ſupra Chriſtum maximè pertinet; ut poſtea clariùs patebit. Iam quod ais, ſi Chriſtum divino jure invocare non cogimur, relinquendum eſſe liberum conſcientiis fidelium, ut quilibet *(ſic enim ſcribis)* juxta ſuggeſtionem ſpiritus, vel illâ uteretur vel eam negligeret. *Dico, me nusquam urgere, ut quisquam omnino Chriſtum invocet, id eſt, ad ipſum verba precationum ſuarum dirigat; ſed hoc, ut ex ipſis prioribus meis ad te litteris intelligi poteſt, prout ſpiritus unicuique ſuggeſſerit, liberum relinquere. id quod nihil pugnat cum eo, quod ab Adverſariis contendo. id enim contendo, ut ex animo agnoſcant, ſe jurè poſſe*

preces

preces ſuas ad Chriſtum dirigere, & propterea ſimul fateantur, ſe paratiſſimos eſſe ad id faciēdum, quandocumque id illis ſpiritus ſuggeſſerit. Quomodo verò is, qui ita & ſentiat & loquatur, dici umquam poterit, non audere aut nolle Chriſtum invocare? Hoc ego in alteris meis litteris longè a veritate abeſſe docui. & tamen tu rurſus in hunc hæc cadere poſſe affirmas, confundens iterum, quod ſæpe in poſterioribus hiſce tuis litteris facis, Non audere ac nolle invocare Chriſtum, cum, Non invocare Chriſtum; cum tamen fieri poſſit, ut quis Chriſtum non invocet, id eſt, re ipſa ad eum preces ſuas non dirigat, non quia non audeat, aut nolit id facere, ſed quia id ſpiritus non ſuggeſſerit. Quare cautè omnino interpretandum eſt in verbis tuis verbum Negligeret, *ſi ea admitti debent; ut ſcilicet ſignificet* Non uti, *non autem* Aſpernari, *ſeu mavis* Nihil curare. *Quinetiam ob eandem cauſſam cautè ſimiliter accipi debet id verbum, etiamſi certiſſimum eſſe velis, propter antecedentia verba ita interpretandum, ac ſi ſcriptum a te fuiſſet,* Non uteretur. *Poteſt enim adhuc ita accipi, ut ad propoſitum, non autem ad eventum referatur; & breviter poſſunt verba tua ita accipi, ac ſi dixiſſes,* ut quilibet juxta ſuggeſtionem ſpiritus ſtatueret, an illa velit uti necné. *Atqui ex ſententia mea hoc nullo modo conſequi poteſt. Nemini enim qui ex animo agnoſcat, Chriſtum jurè invocari poſſe, ſuggerere poteſt ſpiritus, ut ſtatuat non invocare Chriſtum. Immo ejuſmodi homini ſæpius ſuggeret ſpiritus, ut Chriſtum invocet, ſive charitate*

tate Eccleſiæq́ ædificatione id requirente; ſive humana imbecillitate ad id impellente, (quemadmodum in altero meo ad te ſcripto jam dictum eſt) ſive etiam aliis juſtis cauſſis & rationibus id ſuadentibus, pro loci ac temporis ratione. Hæc ſatis ad ea, quæ præludii cujusdam loco meæ ſententiæ iterum objeciſti. Nunc de iis videamus, quæ meæ ad priores tuas litteras reſponſioni objicienda cenſuiſti.

Dixeram, videri, ſtatuendam differentiam inter negotium ſalutis, & negotium religionis. Petis hic, vir humaniſſime, ſeu deſideras accuratiorem explicationem. Nulla alia accuratiore explicatione mihi opus eſſe videtur, præter eam, quam, ut primum meum autographum teſtari poteſt, ab initio ſcripſeram; ſed poſtea, cum tecum mihi rem eſſe cogitarem, id eſt, cum viro apprimè erudito ac perſpicaci, conſultò tanquam ſupervacaneam delevi. Ea eſt, quòd latiùs patet negotium religionis, quàm negotium ſalutis; & omnia quidem, quæ ad ſalutem pertinent, ad religionem quoqúe pertinent, ſed non contrà. Quare quod ais, religionem veram ea omnia continere, quæ ad cultum Dei Ieſuqúe Chriſti tam internum quàm externum, in verbo Dei præſcriptum pertinent, nihil contra differentiam iſtam facit. Sed tu ex eo, quòd religio omnia continet quæ ad ſalutem ſpectant, credis fortaſſe, viciſſim ſalutem noſtram ea continere omnia, quæ ad religionem ſpectant, & ſic, quemadmodum negotium ſalutis a religionis negotio disjungi non poteſt, ſic ſimiliter religionis negotium a ſalutis negotio non poſſe disjungi. quod perinde eſt,

ac ſi

ac ſi quis exiſtimaret, quia, ubicumq; eſt homo, ibi eſt eſt animal; ſic viciſſim ubicumq; eſt animal, ibi eſſe hominem. quod fallaciæ genus appellatur fallacia conſequentis, in quam (ignoſce mihi vir præſtantiſſime) ſæpe incidere mihi videris in hiſce diſputationibus noſtris. Scire (exempli gratiâ) licere homini Chriſtiano ex omnibus cibis cum gratiarum actione comedere, ſine dubio ad religionem pertinet, non pertinet tamen ad ſalutem, teſte Paulo Rom: 14. Hoc idem dico de omnibus rebus adiaphoris, quæ plurimæ ſunt, de quibus ſcire quid ſentiendum ſit, nemo negare poteſt ad religionem pertinere, quamvis ad ſalutem non pertineat. Quot ſunt ad religionem noſtram pertinentia, de quibus quotidie diſputatur, quæ tamen ad ſalutem non pertinent? Certè plura, quàm multi exiſtimant. Exempla proferrem, ſed ſatis eſſe arbitror rem indicâſſe. jam enim ad ea reſpondendum eſt, quæ contra exemplum a me priùs allatum ſcripſiſti.

Ais igitur, Exemplum a te loco argumentationis poſitum, videtur fallaciam redolere, quam ego aut nominare neſcio, aut ad fallaciam diviſionis pertinere arbitror. Vis enim ex eo quod aſſiduè non fit, concludere quod neceſſariò facere non teneamur. *Certè ſi ita argumentatus eſſem, ut verba tua ſonant, turpis fallacia eſſet in argumētatione mea, non quidem diviſionis, ſed manifeſtæ ignorationis elenchi. Ab eo enim quod non fit, ad id argumentatus eßem, quod facere non teneamur. Ego non ab eo quod non fit ſed*

ab eo, quod non fieri jure poteſt, argumentum duxi. Fallacia porrò, quam tu in argumentatione mea eſſe ſuſpicaris, non diviſionis eſt, ſed a ſecundum quid, ad ſimpliciter. Verùm longè abeſt argumentatio mea ab hac fallacia. Ad quod oſtendendum, quia hîc cardo totius quæſtionis noſtræ vertitur, quid vel jam dixerim vel dicturus ſim (quæſo te) diligenter attende. Iam ſupra dixi id, quod veriſſimum eſt, & de quo inter omnes Theologos conſtat, præcepta affirmantia ſemper obligare, cum rei præceptæ faciendæ occaſio ſeſe offert. Iam verò ſi neceſſariò tenemur Chriſtum invocare, certè neceſſe eſt etiam ut id nobis præceptũ fuerit. Et, ſi præceptum eſt, neceſſe eſt etiam ut ſemper Chriſtum invocemus, quandocumq; Chriſti invocandi occaſio ſe offert. Ergò, ſi hoc neceſſe nõ eſt, non eſt etiam de Chriſto invocando nobis præceptum datum; &, ſi præceptum non eſt datum, neceſſariò Chriſtum invocare non tenemur. Rectè igitur & ſine ulla prorſus fallacia concluſi, ex eo, quòd non ſemper Chriſti invocandi oblata occaſione, Chriſtum invocare tenemur, nos Chriſtum invocare neceſſariò non teneri. Tu ipſe hujus fortaſſe ratiocinationis vim ſentiens, tibi ipſi manifeſtè contrarius, cùm priùs tacitè conceſſiſſes, & poſtea apertè conceſſeris (nempe quia nimis evidenter eſt verum) nos poſſe Chriſtum non ſemper nec ubiq; *(ais enim, ſi ita concluſiſſem, me rectè concluſurũ fuiſſe)* invocare, ſed ſæpe ſolum patrem implorare; *tamẽ de veris Chriſtianis hæc verba ſcripſiſti*, Certè hi omnes ex fiducia concepta aliter facere nec poſſunt nec debent, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis aſſi-

due (*nota*) confugiant, ab eoq; auxiliũ petant. *Oſtenderam ego, argumentum tuum a fiducia in Chriſtum ad ejusdem invocationem ductum infirmum eſſe, vel ex eo, quòd hinc ſequeretur, cum ſemper atq; ubiq; Chriſto confidere debeamus, ſemper etiam atq; ubiq; debere nos preces noſtras ad Chriſtum dirigere. quod & manifeſtò falſum eſt, & tu verum non eſſe confiteris; & tamen, cùm illud tuum argumentum defendere velles, coactus es contrarium affirmare, & in iſtam ipſam abſurditatem, quam ego effugi a te non poſſe prædixeram, incidere. Rem paulo diligentiùs, te obſecro, perpende; & videbis nullo pacto contendere te poſſe, Chriſtum neceſſariò nobis invocandum eſſe, quinetiam contra manifeſtam veritatem contendas, nos numquam in precibus noſtris omittere poſſe, quin Chriſtum invocemus. niſi novum quoddam divini præcepti genus inducas, ut non ſemper oblata rei præceptæ occaſione, ſed aliquando, prout nobis videbitur, quidpiam facere jubeamur; & breviter velis, præceptum nobis fuiſſe, non quidem ſimpliciter, ut Chriſtum invocemus, ſed ut eum aliquando invocemus. quod numquam probare poteris. Nam quidquid ad hoc confirmandum attuleris, aut ſimpliciter, & ſic ſemper, in precibus noſtris invocandum eſſe Chriſtum, oſtendendi vim habebit (id quod fieri nequit) aut nihil ad Chriſti invocationem præcipiendam pertinebit. Propterea, etiamſi veriſſimum eſſet, nos neceſſe omnino habere aliquando preces noſtras ad Chriſtum dirigere, non tamen affirmandum ſimpliciter eſſet, ut tu facis, Chri-*

ſtum neceſſario nobis invocandum eſſe; ſed tantùm, Chriſtum neceſſariò aliquando nobis eſſe invocandum. Percurre cogitatione omnia Dei præcepta affirmantia, nullum invenies, quod, rei præceptæ occaſione oblata, ullo pacto omitti poſſit, ſi, quæ res illa præcepta ſit, rectè intelligatur. Dices fortaſſe, cœnam Domini celebrare, divinum præceptum eſſe, (quod ego quoq; ſentio). & tamen aliquando tantùm neceſſe nos habere eam celebrare. Verùm iſtud præceptum nullam certam rei præceptæ occaſionem habet, & iſtud Aliquando, in hoc præcepto exequendo, non cuilibet rei præceptæ occaſioni opponitur, ſed cuilibet tempori. Quòd ſi tamen ulla certa occaſio Cœnæ Domini celebrandæ dari poteſt, non dubium eſt, quin ſemper ea occaſione oblata, neceſſe ſit cœnam Domini celebrare. Puto me ſatis demonſtrâſſe, in argumentatione mea, quod ad ipſius formam attinet, nullam penitus eſſe fallaciam, immo ne quod ad materiam quidem; cum, quæ in illa aut aſſumpſi aut pro conceſſis poſui, veriſſima eſſe oſtenderim, & partim a te ipſo conceſſa. Videndum nihilominus tamen eſt de inſtantia, quam contra argumentum meum affers, & quâ facilè illud ſolvere te poſſe ais. Ea eſt ejusmodi; Deus Pater non ſemper invocatur: immò Stephanus ſolum Chriſtum invocavit, Paulus quoq; non ſemel id feciſſe legitur: ergo invocatio Dei non eſt neceſſaria ad ſalutem *Ad hanc ipſam inſtantiam, non modò pluribus in locis contra Franciſcum Davidis diſputans, apertè reſpondi, & rem hanc totam clariſſimè expoſui:*

poſui;ſed in ipſo priore ad te ſcripto meo ea dixi, unde reſponſio evidenter appareat, & totius rei explicatio. Sunt enim ibi hæc verba mea; Ex iſta enim ſubordinatione *(Chriſti ad Deum)* hoc inter Dei & Chriſti invocationem diſcrimen neceſſariò conſequitur, quòd ſcilicet Deum quidem invocare omnino debemus, ſive ad ipſum Deum, ſive ad Chriſtum verba precum noſtrarum dirigendo; qui enim Chriſtũ nominatim orat, *(nota)* ipſum Deum revera orat, cujus Chriſtus vicarius quodammodo eſt, eiq;, ut dixi, ſubordinatus. Chriſtum verò ob hanc ipſam cauſſam ſemperquidem invocare poſſumus, id eſt, ad ipſum preces noſtras dirigere; id enim facientes nihil a præcepto *(nota)* ac neceſſitate invocandi Dei recedimus. Sed poſſumus etiam illum non invocare, id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtram dirigere. Cum enim Deus Chriſto nequaquam ſit ſubordinatus, qui Deum orat, precum verbis non ad Chriſtum, ſed ad ipſum Deum directis, nullo modo Chriſtum oraſſe cenſendus eſt. *Vides (niſi vehementer fallor) inſtantiam tuam jam antea a me everſam fuiſſe, ex qua everſione conſtat apertè, id veriſſimum eſſe, quod ſuprà ſcripſi, ſoli Deo hoc convenire, ut ipſum neceſsariò invocare debeamus, non etiam Ieſu Chriſto; aut certè conſtat, quod ad ipſam neceſſitatem invocandi attinet, diſcrimen omnino inter Dei & Chriſti invocationem ſtatuendum*

dum eſſe, quod a te nullum ſtatuitur, ſumma ſubordinationis Chriſti ad Deum obſcuratione, vel potiùs deletione. Inſtantiam quam huc affers, de fiducia in Deum & in Chriſtum ſimiliter neceſſaria, ſuo loco infrà ad rem non facere, Deo dante, demonſtrabo. Nunc, ut pergam oſtendere, jure divino (abſolutè loquendo, ut in prioribus meis ad te litteris ſcripſi) nos non cogi, nec ſemper nec aliquando ad Chriſtum preces dirigere, verba quædam tua, quæ hîc ſequuntur, examinabo: ex quibus rurſus te tibi ipſi in hac Chriſti invocandi neceſſitate adverſari docebo, & interim ſententiam meam confirmare. Sed priùs explicandum mihi eſt, quid verbis illis abſolutè loquendo, *mihi velim. Dico igitur, non eſſe abſolutè neceſſe, ut quis ad Chriſtum, ne ſemel quidem preces ſuas dirigat. id eſt, fieri poſſe, ut quis preces ſuas numquam ad ipſum Chriſtum direxerit, & tamen nec ideo peccaverit, & nihilominus ſalutem per eundem Chriſtum conſequatur; quippe cui numquam contigerit ullam ex iis cauſſis habere, quas ſupra attigi, omnino preces ſuas ad Chriſtum dirigendi. Alioqui, ſi ullam ex illis cauſſis habuerit, nec tamen preces ſuas ad Chriſtum direxerit, & grave peccatum commiſiſſe dicendus erit, & neceſſe habebit, ut illud ſibi dimittatur, ſi ſalutem per Chriſtum ſit conſecuturus. Itaq; licèt non abſolutè, tamen per accidens (ut loquuntur) ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere aliquando neceſſe habemus. Quod neceſſitatis genus non modò in hac re tam gravi tantiq; momenti, ſed in levioribus quoq; multis per ſe adiaphoris re-*

bus

bus cernitur. multa enim ſæpe charitate, Eccleſiæq́; ædificatione, aliuve juſtis cauſſis cogentibus, facere neceſſe habemus, quæ alioqui prorſus omittere poſſumus. id eſt, niſi ea fecerimus, graviter peccamus. Exempla, quippe quæ omnibus, & tibi præſertim, ſint nota, nihil opus eſt producere. Iam enim ad tua verba examinanda accedendum eſt.

Itaque ſic ſcribis, de tempore & loco non eſt præſcribendum, *nempe invocandi Chriſti. Sed ſi de tempore non eſt præſcribendum. Ergo ne de ipſa quidem invocatione præſcribendum eſt. Ea enim omnino ſuum tempus habet, id eſt, cum in neceſſitate quis eſt conſtitutus, & multò magis, cum invocare vult. Sed addis*, ſpiritus ſuggeret: *id ego prior dixeram, & hic repetii; atque iterum repeto, ſpiritus ſuggeſtioni relinquendum eſſe, ut hac in parte precationes noſtras moderetur; ſatisq́; propterea eſſe, nos jam penitus eſſe perſuaſos, a nobis jure optimo Chriſti opem, in precationibus noſtris implorari nominatim poſſe, idq́; ſemper & ubiq;. Ita fiet, ut ſpiritu ſuggerente, id etiam facere non dubitemus. Subjicis autem poſtea:* fiduciaq;, quam erga Chriſtum unus altero majorem habet, ſingulos fidelium inſtruet. *Fiducia in Chriſtum non inſtruit quemquam ex Chriſti fidelibus, ut omnino ad ipſum Chriſtum preces ſuas dirigat, ſed unumquemq; monet, cum Chriſtus preces noſtras intelligat, poſſe ad ipſum preces noſtras dirigi. Alioqui, cum Chriſti fideles nunquam fiduciâ in Chriſtum deſtituantur, ad ipſum ſemper in neceſſitatibus ſuis preces dirigere*

inſtru-

inſtruerentur. quod falſum eſſe, oſtenſum eſt. Cæterùm, quod ad hoc pertinet, in quo Chriſti fideles de Chriſti invocatione monentur, ſeu inſtruuntur; par eſt in omnibus prorſus in Chriſtum fiducia; licèt alioqui alius alio majorem habeat. Nam ſi quis propter fiduciæ in Chriſtum paucitatem vel minimùm quidem dubitet, an Chriſtum ſemper & ubique invocare jurè poſſit, is Chriſti fidelis revera non eſt. Pergis autem, & ais, Ego libenter ad gloriam Chriſti fateor, me numquam in privatis meis gemitibus ſive precibus, quoties Deum patrem invoco, ejuſqúe auxilium imploro, Chriſtum omittere. novi enim, certiſſimeq; confido, me niſi per ipſum non poſſe ad Patrem tutò ac confidenter accedere. *Si cum ais, te nũquam Chriſtum omittere, intelligis, te ſemper ad Chriſtum quoque preces tuas dirigere, id quidem facis, quod facere jurè potes. Sed ratio, quam affers, oſtendit, te exiſtimare, hoc facere tibi neceſſe eſſe. Quomodo igitur alibi, veritate cogente, fateris, poſſe nos ſæpe ſolum Deum patrem invocare? Numquid alia hac in re eſt conditio tua, quàm noſtrûm omnium? Vides arbitror, te tecum pugnare. id quod propterea fit, quòd, quæ adſers ad probandam Chriſti invocandi neceſſitatem, quemadmodum etiam ipſum neceſſitatis verbum ſimpliciter prolatum poſtulat, ſi rectè allata ſunt, probant non quidem aliquando, ſed ſemper in precibus noſtris invocandum eſſe Chriſtũ. Itaque, ut vidimus, non obſcurè concluſiſti, nos neceſſe habere nunquam Chriſti invocationem in noſtris*

ſtris

ſtris privatis precationibus omittere, quamvis poſtmodum ſic ſcribas, Quod ad publicas preces Eccleſiæ pertinet. hæ pro temporis neceſſitatisque ratione moderari poſſunt. *cum tamen ratio, quam attuleras, neceſſitatis invocandi ſemper Chriſti in privatis precibus, ſi ullam vim habet, eandem prorſus habeat & in publicis. Iam illa verba,* pro temporis neceſſitatisq; ratione, *ſatis indicant, te ipſum veritatem quodammodo ſenſiſſe, id eſt, nullam ordinariam eſſe neceſſitatem invocandi Chriſti; ſed fieri poſſe, ut neceſſitas aliqua id faciendi emergat. quod ego quoque non ſolùm fateor; ſed memini, me aliquando ad Synodum Chmielnicienſem ſcripſiſſe, rectè futurum, ſi hoc tempore propter falſos iſtos fratres, qui Chriſtum invocare nolunt, conſtitueretur, ut in publicis precibus non tantùm Deus pater, ſed Chriſtus quoque invocaretur. Addidiſti etiam alia verba, quæ neceſſitati non omittendi Chriſti invocationem in precibus noſtris antea concluſæ, adverſantur. nempe illa,* nam non quæritur, an ſemper & ubique neceſſariũ ſit preces ad Chriſtum dirigere. *& illico ſubjungis,* ſed an res ſit neceſſaria homini Chriſtiano Chriſtum invocare ad eumque preces dirigere. *quæ poſteriora verba, ut ſupra demonſtràtum eſt, cum prioribus modo recitatis pugnant. Si enim neceſſaria res eſt homini Chriſtiano preces ad Chriſtum dirigere, neceſſarium eſt etiam ſemper & ubique (cum ſcilicet quis precari vult) ad Chriſtum preces dirigere. Cæterùm ſuperiora verba tua, quòd nunquam*

omit-

omittas Chriſtum in tuis privatis precibus, quòd ad ipſa verba attinet, poſſunt etiam ita accipi, quaſi non omittas Chriſti meminiſſe, inq; ejus nomine ad Patrem accedas, agnoſcens Chriſtum eum eſſe, per quem Deus pater omnia Chriſti ipſius fidelibus largiatur, nec niſi Chriſti fideles ad Deum accedere poſſe. & hoc probat ratio tua ſupra deſcripta in recitandis verbis tuis; non autem, nos non poſſe ad Patrem tutò & confidenter precationes noſtras dirigere, niſi ſimul ad Chriſtum quoque eas dirigamus. ſed ad rem locutus non fuiſſes, ſi hæc tuorum verborum ſententia eſſet. Verba porrò, quæ ibi ſubjungis, quoniam ſic patri omnipotenti placuit, ut Chriſtus ſit opitulator ac interpellator noſter, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut miſericordiam conſequamur, confugiamus, *quorum ſententia & verba ſimul ipſa, aliqua ex parte, expreſſa ſunt in fine cap: 4. epiſt. ad Heb: ſi, ut ego quidem arbitror, ad Chriſti invocationem in prædicto ad Heb: loco referri poſſunt, non præceptum, ut in diſputatione mea cum Franciſco Davidis docui, ſed adhortationem continere dicenda ſunt, & commonefactionem propter imbecillitatem noſtram, quæ mirificè ſublevatur, eo non fruſtra invocando, qui compati poteſt infirmitatibus noſtris, ut ibi paulo ante ſcriptum eſt. Quòd ſi præceptum continerent, omnes idem facere cogerentur, quod tu facis (priorem enim verborum tuorum interpretationem omnino retineo) & numquam Deum patrem invocare poſſent, quin ſimul preces ſuas*

ad Chriſtum dirigerent. ut ſatis jam ſuperq́ demonſtratum eſt.

Vidimus, te coactum fuiſſe tecum pugnare, & aliqua ratione ſententiam meam, quam oppugnas, confirmare; Nunc videamus de reliquis, quæ mihi objicis. Ais, Hoc tuum poſſe *(ſemper & ubique invocare Chriſtum)* neceſſario oppoſitum, mihi haud dubiè labefactationem invocationis Chriſti continere videtur. *Continet ſine dubio iſtud meum Poſſe, quatenus* Neceſſaria *opponitur, labefactationem abſolutæ neceſſitatis invocandi Chriſti; ſed non tamen ipſius Chriſti invocationis. immo illud ipſum expreſſe ac diſertè continet, quod noſtris adverſariis, qui Chriſto invocationem non concedunt, opponendum eſt, & nihil minus; apertiſſimeq́ contra ipſos Chriſti invocationem confirmat. Iam, quòd exiſtimare præ te fers, me ita argumentari. Poſſumus, ergo nullo jure cogimur. plurimum falleris, ſi ita exiſtimas. Nihil ego hîc argumentor, ſed tantùm ſententiam meam profero, cum ajo, Nos poſſe, non tamen ullo jure cogi. Immo ipſa verba,* Non tamen, *aut ſimilia, apertè docent, me fateri, iſtud meum* Poſſe *per ſe non opponi ulli neceſſitati; & quamvis hîc ita eveniat, ut cum neceſſitate non conjungatur, tamen alioqui optimè cum neceſſitate conjungi poſſe. tantum abeſt, ut ex ipſo* Poſſe *excluſionem neceſſitatis concludam. Poſſem hîc pluribus oſtendere, quàm turpem lapſum mihi aſcripſeris, idq́ planè injuriâ, cum nulla tam fœdi mei erroris ne leviſſima quidem ſuſpicio eſſe poſſet. ſed*

brevitati, aliqua ſaltem ex parte, conſulendum eſt. Ad inſtantiam tuam de fiducia in Chriſtum propter jam dicta nihil reſpondendum eſt. Tantùm dico; *quòd credis, non ſecus præceptum eſſe, ut ad Chriſtum preces noſtras dirigamus, ac præceptum eſt, ut illi confidamus, id longè aliter ſe habere. nulla enim (quod tu tamen pro conceßo ſumis)* Dei *ordinatio, aut conſtitutio extat, de precibus ad Chriſtum dirigendis. Loca, quæ ego ipſe contra Franciſcum Davidis attuli, quemadmodum ibi dixi, videri quidem poſſunt vim habere expreſſi præcepti; ſed tamen revera non habere, ex natura præcepti, ac perpetua vi, de qua ſuprà egimus, quam in precibus ad Chriſtum dirigendis, non exeri compertiſſimum eſt, omnino ſtatuere debemus.*

Deinde ex eo, quòd ipſe affirmo, neceſſarium eße ad ſalutem per Chriſtum conſequendam agnoſcere ac profiteri, Chriſtum jurè ac meritò invocari poße, tamquam a minori, argumentari vis, magis neceſſarium eſſe, reipſa Chriſtum invocare. quod argumentum perverſa plane ratione concluſum eſt. cum plus ſit reipſa, omnino invocare, quàm, omnino agnoſcere, ſe jure ac meritò poſſe invocare. Quale nam (rogo te) eſt iſtud argumentum? Hoc *jure ac meritò fieri poße agnoſcendum eſt.* Ergo *multò vel aliquantò magis fieri debet.* Exemplum *afferam non longe petitum ſæpiùs mihi varia ratione uſurpandum. Agnoſcendum eſt, nos ſemper & ubiq; poſſe jurè ac meritò ad Chriſtum preces dirigere:* Ergo *multò vel aliquantò magis debemus ſemper & ubiq; preces ad*

Chri-

Chriſtum dirigere. Tanta eſt deniq; iſtius tui argumenti inutilitas, ut in ipſa ratiocinatione concludenda alios (quos vocant) terminos pro iis, quos antea poſueras, ſubſtituere coactus fueris. primùm in illis verbis, quomodo is, qui ſciens Chriſtum eſſe invocandum, *&c. Aliud eſt enim, Chriſtum eſſe invocandum; aliud verò, Chriſtum jurè ac meritò invocari poſſe. Hoc poteſtatem tantùm; illud neceſſitatem quoque ſignificat. Itaque medium tui argumenti terminum, in quo tota vis eſt, mutaſti. Deinde, cum idem argumentum alia quadam forma repetis, in ipſa concluſione illa verba ponis,* quomodo rei ipſius neglectus ſive contemptus, *&c. Atqui aliud eſt Negligere ſive contemnere invocare Chriſtum, aliud Non invocare, quemadmodum ſuprà oſtendi: aliud eſſe, Nolle & non audere invocare Chriſtum, aliud Non invocare, quod quo ſenſu a me ipſo dicatur, longè a contemptionis ſuſpicione invocationis Chriſti remoto, apertiſſimum unicuiq; mea ſcripta legenti eſſe poteſt. Itaq; argumentationis tuæ alterum ex duobus extremis terminis ſimiliter mutaſti. Præterea in tua argumenti repetitione inſignis eſt cum ambiguitas tum fallacia. cum enim dicis, Si* enim hujusce rei ignoratio, *&c. non apparet, quid Hujusce rei nomine intelligas. nam ſupra commemoraſti, & poſſe jurè ac meritò Chriſtum invocari, & Chriſtum invocandum eſſe; & deniq; proximè omnium, Chriſti invocationem ad ſalutem eſſe neceſſariam, quorum primum non idem eſt, quod ſecundum & tertium. Hic igitur eſt ſumma ambigui-*

tas. Sed ſtatuamus, te, ut æquum eſt, primum intelligere, in concluſione certè ſumma eſt fallacia. Oportet enim, ut ibi nomine Rei ipſius, idem intelligas. Verùm, qui Chriſtum non invocat, id eſt, quem modò contigit reipſa ad Chriſtum preces non dirigere, nullo pacto contemnit, Chriſtum jurè ac meritò poſſe invocari; cum ne contemnere quidem invocare Chriſtum ulla ratione dici poſſit, ut jam demonſtratum eſt.

Deinceps refutationem meam priorum argumentationum tuarum refellere aggrederis. Et dicis, me argumenti tui a fiducia in Chriſtum ad ejusdem invocationem ducti connexum ſtringere ac confirmare; quia videlicet fateor, invocationem ſine fiducia eſſe non poſſe. Cur verò? An quia, ſi invocatio ſine fiducia eße nequit, viciſſim fiducia ſine invocatione eße non poteſt? Atqui hæc eſt manifeſta fallacia conſequentis, ut priùs te monueram. Neq; enim, ſi ex duobus hoc ſine illo eſſe non poteſt, continuò nec illud ſine hoc eſſe poterit. alioqui infinita abſurdiſſima concludi rectè poßent. Formes tibi ſyllogiſmum ex hac propoſitione. Quicunque quempiam invocat, illi etiam confidit, ad probandam ex fiducia in Chriſtum ejusdem invocationem, & videbis, te ἀσυλλόγιςον prorſus ſyllogiſmum formare, id eſt, ex puris affirmativis in ſecunda figura. Sic enim neceßariò tibi formandus erit; Quicumq; quempiam invocat, illi etiam confidit. Quilibet Chriſtianus verus Chriſto confidit, Ergo quilibet Chriſtianus verus Chri-

Chriſtum invocat. Quo argumentandi genere, utpote vitioſiſſimo, nihil abſurdi non concludi poteſt. Vt ſi ita argumenter. Quicumque quempiam amat, illum etiam aliqua ratione novit. Quilibet eum, quem odio habet, aliqua ratione novit. Ergo quilibet eum, quem odio habet, amat. Quod ſi, ut ais, fiducia & invocatio adeò conjuncta ſunt ut reciprocentur, id quod ego prorſus nego, jam non ego ſum, qui argumenti tui connexum ſtringo ac confirmo, ſed materiæ ipſius (ut loquuntur) neceſſitas. Sed videamus, quomodo nihilominus, ex meo dicto argumenti tui nexum ſtringi ac confirmari, oſtendere coneris. Sic igitur ſcribis: Si enim in eum, ad quem preces dirigo, credere eique confidere debeo, quomodo viciſſim eum, cui tutò confido (ut Ieſu Chriſto tutiſſimè confidere debemus) nunquam in neceſſitatibus meis invocare audebo, aut non curabo? *Hic manifeſtè terminos quæſtionis noſtræ mutas.* Non *enim, ut jam non ſemel monui, quæritur a nobis, utrùm quis poſſit non audere, aut etiam non curare invocare Chriſtum; ſed utrùm poſſit non invocare. quæ inter ſe (præſertim* Non *audere invocare, &* Non *invocare) plurimùm differunt. Et rectè fortaſſe concludi poteſt, eum, qui cuipiam confidit, illum etiam audere invocare, ſed non tamen illum etiam invocare. Nihil enim vetat, quominus quidpiam non faciam, non quia non audeam, ſed aliquam aliam ob cauſſam. Vt nihil dicam, quòd fieri poteſt, ut quempiam invocare non audeam, non quia illi non confidam: ſed vel quia prohibitus ſim id facere;*

 vel

vel quia quidpiam aliunde, ſi id fecero, gravioris mali mihi metuam; vel propter alias cauſſas. Ex quo *apparet, ex natura ipſius fiduciæ neceſſariò reipſa invocationem, vel etiam (ut ſic dixerim) invocandi auſum non conſequi ipſam fiduciam. adeò ut, quamvis veriſſimum ſit, neminem, qui Chriſto confidat, non audere illum invocare, tamen hoc non ex ipſa fiducia ſimpliciter oriatur, ſed ex eo, quòd in Chriſto invocando nullæ alioqui ſunt cauſſæ, quæ ab ipſo invocando deterrere quemquam poſſint. At verò, quia non ſimiliter abſunt omnes cauſſæ, quæ efficere poſſunt, ut quis reipſa (non quidem quia non audeat aut etiam non curet; ſed quia non contigerit, ut id ſpiritus ſuggeßerit) Chriſtum non invocet; nempe quia adeſt Deus pater, cui ſimiliter confidit, & ad quem nominatim preces ſuas ſe dirigere jurè poſſe novit. propterea non ſimiliter in ipſo Chriſto, ex fiducia in eum, ejusdem reipſa invocatio ſequitur, ut ſequitur ab ipſo invocando non deterreri. Ex his apparet, quæ poſtea ſcribis de uno ex tribus vitiis, quo laborare neceſſe ſit eum, qui de fide in Ieſum Chriſtum glorietur, & tamen eum invocare negligat, aut ad rem non facere, ſi verbum Negligere, ut quidem apparet, apud te contemnere & aſpernari ſignificat, aut non rectè concluſa eſſe. cum hæc ſimul vera eſſe poſſint, quempiam Chriſto ex animo confidere, ita exiſtimantem, & ſe illius auxilio indigere, & illum ſibi eum invocanti opitulari poſſe, & tamen iſtum reipſa Chriſtum non invocare, id eſt, ad ipſum preces ſuas non dirigere. nimirum quia noverit.*

rit, ipſius Chriſti auxilium ſe impetrare poſſe, non minùs ſi ad Deum precationes ſuas dirigat, quàm ſi ad ipſum Chriſtum. In verbis, quæ deinde addis, incidis in tibi a me quodammodo prædictam & ſupra commemoratam abſurditatem illam, in quam te vis iſtius tui argumenti, a neceſſaria fiducia ad neceſſariam invocationem ducti, neceſſariò impulit, & Chriſtianos aliter facere nec poſſe nec debere affirmas, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis aſſiduè *confugiant, ab eoq́; auxilium petant. Quæ abſurditas pariter conſequitur, ex eo, quod hîc rurſus concludis, hoc pacto,* Fiducia igitur vera neceſſariò producit invocationem, non minùs, quam invocatio ſincera veram fiduciam requirat. *Nam ſi hoc verum eſt, ſequitur omnino, ut, quoniam aſſiduè Chriſto confidendum nobis eſt, aſſiduè etiam illum in neceſſitatibus noſtris invocare debeamus. Accipio autem iſta tua verba, de fiducia in Chriſtum, ejusq́; invocatione. alioqui, ſi indefinitè, ut ſonant, accipiantur, multò majora abſurda ex illis neceſſariò conſequentur; ut ex ante diſputatis intelligi poteſt.*

Objicis deinde mihi, quòd ab Adverſariis arma mutuer, & non ſentiens in eorum caſtra tranſire videar, quia excellentiam Dei patris urgeam, ex neceſſitateq́;, quam habemus invocandi Dei, concludam (ut tibi quidem viſum eſt) nos non habere neceſſe invocare Chriſtum.

Si, quandocumq; urgetur excellentia Dei patris, in caſtra tranſitur iſtorum Adverſariorum, numquam deberemus illam urgere contra alios Adverſa-

Chriſto, nihil ad rem facit. Oportuiſſet ſaltem, te inſtantiam afferre alicujus rei, quam Deo ſoli, & non ſimul Chriſto tribuere poſſimus, & tamen eandem Chriſto tribuere teneamur. ejuſmodi autem inſtantiam nullam invenire poteris; quippe quæ ſibi ipſi adverſetur, ſeq; ipſa deſtruat. Præterea, non eſſe eandem rationem invocationis, quæ fiduciæ, vel ex eo patet, quod ſæpius eſt dictum, neceſſe nos habere ſemper Chriſto confidere, non autem ſemper Chriſtum invocare. Quod ut apertiùs fiat, recitabo hîc ea, quæ ſcripſi contra Franciſcum Davidis, qui mihi tamquam pugnantia inter ſe obſcuriſſimaq; dicta objiciebat, quòd dixiſſem, nos Chriſtum adorare eiq; ſervire non tantùm poſſe, ſed etiam debere; eundem tamen nos invocare quidem poſſe, non tamen teneri. Eadem enim in tota hac quæſtione eſt prorſus ratio fidei ſeu fiduciæ, quæ adorationis & ſervitutis, de quibus ibi agitur. Sic igitur contra eum ſcripſi cap: 19. partic: pa. Servitutis & adorationis, quæ Chriſto tribuuntur, alia ratio, quàm invocationis eſt. ita ut Chriſto ſervire, eumq; adorare omnino debeamus, invocare verò tantummodo poſſimus. Servitus enim & adoratio, de quibus hoc loco agitur, affectiones quædam potiùs, quàm actiones, ſunt animi & mentis noſtræ; eæq; non alicujus temporis aut occaſionis, ſed perpetuæ & nobis inhærentes. Invocatio verò, cum pro precũ directione & opis imploratione ipſa accipitur, ut & nos facimus, & uſus loquendi requi-

rit, eſt actio quædam non nobis perpetuò inhærens, ſed quæ a nobis pro tempore & occaſione, quantumvis frequenter id fiat, ſuſcipitur Hinc fit, ut perpetuò uno eodemque temporis momento, & Deo & Chriſto ſervire, & utrumq; adorare poſſimus. At Chriſtum invocare non poſſumus, niſi ad eum nominatim preces noſtras dirigamus. Quocirca, ſi Chriſtum invocare omnino deberemus, numquam ad Deum patrem ſolum noſtras preces dirigere poſſemus. Quod falſum eſſe, exempla ſanctorum virorum, & purioris Chriſtianæ Eccleſiæ antiquiſſimus uſus oſtendit. Neq; enim ut ſuperiore cap: partic: 6. dictum eſt, qui Deum patrem invocat, Chriſtum ipſum invocat; quemadmodum qui Chriſtum invocat, ipſum Deum patrem invocat. Et hanc ob cauſſam, quamvis ad Chriſtum, nulla patris expreſſa mentione facta, preces ſuas dirigat, præcepto tamen de invocando Deo patre ſatisfacit. Sic rex præfectos dat, a quibus ea peti poſſint, quæ ab ipſo ſolo alioqui peti poſſunt. Non tamen, ut omnino a præfectis petatur, jubet. Neque enim, ne quisquam jam ſe adeat, interdicit. Cum autem ipſe rex aditur, nullo modo a præfectis, ſed ab ipſo tantùm rege petitur; quamvis, cum a præfectis petitur, ab ipſo rege, cujus auctoritate ac nomine illi omnia faciunt, petatur. Itaque vides, in diſtinctione illa

illa mea nullam eſſe antilogiam, nullum ænigma; ſed eam ſenſui ipſi communi quodammodo patere. *Volui in recitandis his verbis contra Franciſcum Davidis ea non omittere, quæ de differentia inter Dei & Chriſti invocationem agunt, quamvis alia idem ſignificantia in priore meo ad te ſcripto legantur, quæ etiam in hoc poſteriore ſunt repetita, ut ipſe hæc relegens, mireris, quomodo tamen, his non ſemel in meis ſcriptis lectis, vel quædam mihi objeceris, vel ſaltem non alia ratione, quàm feceris. Non eſt igitur, ut ad propoſitum revertar, meum argumentum ullum tale in ſcripto meo, quale tu formari oportere ais. videlicet ad hunc modum,* Poſſumus & tenemur Deum patrem invocare: ergo ad Chriſtum preces noſtras dirigere, quãvis poſſumus, tamen non tenemur. *ſed hæc ſententia tantùm ex meo ſcripto elici poteſt: Quamvis ad Chriſtum preces noſtras dirigere poſſimus (id quod ſolum, & nihil ampliùs, concludi poteſt ex neceſſaria fiducia noſtra in Chriſto) non tamen hinc ſequi, nos neceſſariò ad ipſum Chriſtum preces dirigere debere. nempe quia ad ſolum Deum, cui ſimiliter neceſſariò confidendum nobis eſt, eas dirigere poſſumus. Nec putes tamen, etiamſi argumentatus ita fuiſſem, ut tibi videtur (quod ſanè mihi numquam in mentem venit) argumentum, quod ipſe ſubjicis, hoc pacto,* Poſſumus & tenemur in Deum patrem credere: Ergo Ieſu Chriſto quamvis confidere poſſumus, tamen non tenemur. *ne putes, inquam, hoc argumentum inſtantiam manifeſtam futu-*

futuram fuiſſe argumentationis meæ, atque, ut aũ, non tam ovum ovo ſimile eſse, quàm hoc argumentum eſt ſuperiori illi a té mihi tributo. Similitudo enim argumẽtorum exacta, non in concipiendorum verborum forma tantùm, ſed etiam in materia verbis contenta conſiſtit. Non eſt autem ſimilis materia fiduciæ, & directionis precum; non ſolùm propter ea, quæ contra Franciſcum Davidis ſcripta recitavi, ſed etiam multò magis, quod ad propoſitum noſtrum attinet, propter hæc. Primùm (præſertim cum de Chriſto eſt ſermo) nihil eſt medium inter fiduciam, & diffidentiam. adeò ut, qui Chriſto non confidit, ei neceſſariò diffidat; quod ſcelus planè eſt. Deinde, ſi quis Chriſto non confidit, hunc neceſſe eſt etiam ipſi Deo non confidere, ſpiritu ſancto id non obſcurè atteſtante pluribus in locis. Præterea, cui in rebus divinis confidere poßumus, ob hoc ipſum, quòd poſſumus, etiam debemus. cur enim poßumus cuipiam in rebus divinis confidere, qualiscumq; tandem ſit hæc fiducia, niſi quia aut ille veriſſima ac certiſſima nobis Dei nomine promiſſa facit, veramq; nobis colendi Dei ab eoq; felicitatem ſperãdi rationẽ ac viam docet, aut etiam ipſemet ex ipſius Dei ordinatiòne nobis felicitatem eſt daturus? Verùm, qui talis eſt, ei omnino confidere debemus. alioqui Dei voluntati reſiſteremus, & veritati divinæ non aſſentiremur. Nihil tale in materia invocationis ſeu directionis precũ, quamvis ad ipſum Chriſtum relatæ, cernitur. Si quis enim ad Chriſtum preces ſuas non dirigit, non quia non audeat, aut nolit, ſed quia ita illi contingit facere, nulla cauſa exiſtente

ſtente

ſtente ex iis, quæ illum monere poſſint, ut ad Chriſtum preces ſuas dirigat, nihil ſceleris admittit, ſi interim ad Deum tamen ſuas preces dirigat. medium enim quiddam inter directionẽ precum ſuarum ad Chriſtum, & abhorrentiam (ut ſic loquar) a dirigendis ad Chriſtum precibus ſuis, eſt eas dirigere ad ipſum Deum. Iam, qui ad Chriſtum preces ſuas non dirigit, non propterea ne ad Deum quidem eas dirigit. Poſtremò, ſi ad Chriſtum dirigere ſuas preces quis poteſt, non ſequitur, eum etiam omnino debere. Hîc enim poteſtas cum neceſſitate minimè convertitur, aut reciprocatur. alioqui quemadmodum ſemper poteſt, ſic etiam contra manifeſtam veritatem ſemper omnino deberet. Verùm, ut ſuperiùs indicatum eſt, ego hic nihil fueram argumentatus, nedum tale argumentum feciſſem, quale tu mihi tribuis; ſed tãtùm ad argumentum tuum a fiducia in Chriſtum ductum reſpondens, oſtenderã, quomodo ex iſta quãtumvis neceſſaria fiducia, ad eundem Chriſtum neceſſaria precum directio minimè ſequeretur. Quocirca falſa & abſurda, quæ a ſimili ex iſto tamquam meo argumento ducis, id eſt, quædam Chriſti gloriam ac majeſtatem obſcurantia ac minuentia, nihilo magis ad verba, quàm ad mentem meam pertinent. quæ quàm tota in eo ſit, ut Chriſti gloria ac majeſtas illuſtretur atque amplificetur, & Chriſtus ipſe novit, nec te ipſum ignorare exiſtimo. Nec ſanè opus quidquam erat hoc loco ad oſtendendum, Dei Patris eminentiam atque erga nos bonitatem gloriæ Chriſti nihil officere, ea afferre quæ ipſe contra

alios aſſero. neque enim, ut dictum eſt antè, ego hic Dei eminentiam ſeu bonitatem urſi, præſertim ad Chriſti neceſſariam invocationem ſimpliciter labefactandam. qua de re inferiùs agendum erit. Multò autem minùs (ſi tamen extra propoſitum hoc in loco noſtrum, hac de re agendum videbatur) pro conceſſo ſumiendum quodammodo erat, ex eo, quòd Chriſtus conſtitutus ſit nobis a Deo dominus, Servator, mediator, cui omnem poteſtatem in cælo & in terra tradiderit, in quem poſt Deum credere, eiq; tutò confidere poſſimus, omnino conſtare, Dei voluntatem eſſe, ut neceſſariò ad Chriſtum preces noſtras dirigamus. nihil enim iſta omnia ad hanc Dei voluntatem probãdam momenti habent; ſed tantùm ad probandum, Dei voluntatem eſſe ut preces noſtras ad Chriſtum dirigere poſſimus; niſi quædam verba, quæ Mediatoris vocem explicantia addidiſti, nempe hæc, per quem ad Patrem accedere debeamus, *neceſſitatem iſtam ex Dei voluntate preces ad Chriſtum dirigendi continere, apertiſſimum eſſe credidiſti. Atqui, ſi verba iſta talem neceſſitatem continerent, omnino etiam continerent neceſſitatem ſemper preces noſtras ad Chriſtum dirigendi. non aliter enim, quàm per Chriſtum ad patrem accedere nos poſſe, certum eſt. Sed quid ſit, per Chriſtum ad patrem accedere, quatenus ſcilicet hoc facere omnino jubemur ac cogimur, dictum eſt ſuprà, cum tua verba examinavi, ubi ob hanc ipſam cauſſam, te numquam in privatis tuis precibus ad Deum, Chriſtum omittere dixiſti.*

Subjicis poſtea verba hæc mea in priore ad te ſcripto,

pto, Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus. *ſpectare ad labefactandam Chriſti invocationem. id quod primùm ex eo concludere videris, quòd antè concluſeras, non eſſe neceſſarium Chriſto confidere, ſi (quemadmodum me argumentatum fuiſſe exiſtimabas) quia poſſumus & tenemur Deum patrem invocare, concludendum eſt, nos non teneri ad Chriſtum preces noſtras dirigere. Verùm ego ingenuè fateor, me nulla ratione intelligere poſſe, quomodo ex priore illa tua concluſione, hæc poſterior ſequatur. Quamquam, cum jam demonſtraverim, te fruſtra adverſum me iſtam priorem concluſionem extuliſſe, nihil eſt cur hic quidquam reſpondeam. At deinde idem ex eo apertè concludis, quòd (ais)* quicquid neceſſarium non eſt, id fortaſſis, & parum prodeſſe poteſt. *Sed quid attinebat, quæſo, ut iſtud mihi objiceres, verba illa mea afferre? An non hoc ipſum expreſſè continet ipſa ſententia mea, contra quam diſputas, obq́ hoc ipſum tantùm me reprehendere pridem inſtituiſti? Videris autem ipſe agnoſcere, quàm ſit infirmum objectum iſtud, cum vocem* fortaſſis *appoſueris, idq́ potiùs ex quorundam aliorum ſententia ſcripſiſti, quàm ex tua ipſius. Sunt enim quidam inter noſtros homines, qui nondum percipere queunt, quæ ſit differentia inter neceſſarium & utile in religione noſtra. Quibuſcum te non ſentire, vel ex eo intelligo, quòd ipſam cognitionem, quam noſtri homines habent de Dei Chriſtiq́ natura*

ra ad-

ra atque eſſentia, a communi ſententia diſcrepantem, niſi fallor, ad ſalutem conſequendam neceſſariam eſſe non credis. & rectiſſimè quidem judicio meo. alioqui perirent ii omnes, qui tali cognitione ſunt, aut fuerunt, aut futuri ſunt umquam deſtituti. ex quo ſequeretur, ut alia abſurda omittam, multos ſanctiſſimos & viros & fœminas Chriſtiq; martyres periiße. Non negabis tamen (quod & verißimum eſt) prædictam cognitionem non modò utilem & valde utilem, ſed longè utilißimam eße ad ipſam ſalutem adipiſcendam. Taceo innumerabilia alia exempla ejusdem rei; cum inter doctißimos multos viros conſtet, ea, quæ ad ſalutem neceßaria ſunt, quod ad cognitionem præſertim ſpectat, pauciſſima omnino eſſe. Sed fortaſſe exemplum quæris actionis ſeu facti alicujus noſtri, qualis Chriſti invocatio eſt, quod in religione noſtra nobis ſit valde utile, nec tamen neceſſarium. Non eſt neceſſe tale exemplum invenire. Satis enim eſt oſtendiße, ad objectum tuum diluendum, aliquid, immo multa admodum utilia eſſe poſſe in noſtra ipſa religione, quæ tamen non ſint neceſſaria. Sed accipe nihilominus hoc exemplum. Aßiduè exercere ſe in ſtudiis ſacrarum literrarum non eſt ad ſalutem neceſſarium. alioqui perirent innumerabiles homines maximè pii, qui hoc non faciunt: & tamen admodum utile eſſe nemo negaverit. Nec verò hìc dixeris, iis eſſe neceſſarium, qui id poſſunt facere. Nemo enim hoc tibi concedet; cùm nulli ad ſalutem neceſſarium ſit aliud, quàm Deo per Chriſtum confidere. quod etſi prægnantißimũ quiddam

dam

dam eſt, tamen compertiſſimum ratione atq; uſu eſt, id in eo quoq; inveniri poſſe, qui ſe aſſidue in ſtudiis ſacrarum litterarum non exerceat, etiamſi id facere maximè poſſit. dummodo ne inaniter & ſine fructu aliquo Chriſtiano tempus, quod lectioni & examinationi ſacrorum ſcriptorum dare poſſet, terere audeat. Mitto autem, quòd etiamſi Chriſti invocatio parum nobis prodeſſet, non idcirco ea nobis contemnenda foret. nam ſatis eſſet, eam aliquo loco & tempore alia digna effecta parituram, qualis eſt celebratio nominis Chriſti, & publica conteſtatio agnitionis imperii, ac perpetuæ ejusdem Chriſti in Eccleſia curæ ac gubernationis; atq; etiam in tali agnitione, ad Chriſti gloriam ſui ipſius exercitatio quædam ac confirmatio. quod non in publicis modò, ſed etiam in privatis precibus locum habere poteſt.

Sed jam ad me meis dictis revincendum tranſis. Vbi in te ego refutando, & oſtendendo, me mihi ipſi optimè conſtare, non ero longior, cum jam ſuprà errorem tuum in confundendis iſtis locutionibus, Non vult nec audet invocare Chriſtum, &. Non invocat Chriſtum, *& ſimul, quo ſenſu ex ſententia verbisq́; multis meis colligi poſſit, me neminem condemnare, quamvis reipſa Chriſtum non invocet, id eſt, ad eum preces ſuas non dirigat, abunde oſtenderim atq; explicuerim. Quid enim aliud ex aliis meis dictis contra me concludis, quàm,* quicumq; nomen Chriſti invocare non vult nec audet, iſtum ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere? *Hic autem obiter dicendum*

mihi eſt, te, dum ita concludis, Nomen Chriſti invocare, *pro eodem ponere, quod eſt*, Chriſtum invocare. *quod & ſi fieri poſſe videatur, cum, Hebraica locutione, ſæpe idem ſignificet, exempli gratiâ*, Nomen Dei, *quod Deus; tamen, cum hic Invocandi verbum pro eodem accipiatur, quod eſt preces dirigere, non videtur debere mutari hæc locutio Invocare Chriſtum, in hanc, Invocare nomen Chriſti. Nam Invocare nomen Chriſti, cultum ac fidem erga Chriſtum, unde quidem fiat, ut quis audeat ad ipſum ſuas preces dirigere, non tamen ipſum Dirigere ad Chriſtum ſuas preces, ſignificat. quod cuilibet conſtare poterit, ſi velit, ubi locutio iſta legitur, loco ipſius ſubſtituere, Dirigere preces ſuas ad Chriſtum. Videbit enim, non bene quadrare hoc non dicam ubiq;, ſed, ni fallor, nusquam. Fateor igitur, ut ad rem redeam, eum, qui Chriſtum invocare nec vult nec audet, ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere; nec propterea mihi quidquam adverſor, etiamſi affirmem invocationem Chriſti, id eſt, directionem ad ipſum precum noſtrarum non eſſe neceſſariam, abſoluta ſcilicet ulla neceſſitate, ſive ſemper ſive etiã aliquando. Nam per accidens (ut ajunt) neceſſariam aliquãdo eſſe & fateor & contra Adverſarios ipſe ſatis contendo, cum illam ſemper & ubiq; jure fieri poſſe tantopere urgeo. quidquid enim in religione noſtra jure fieri poteſt, id etiam neceſſitati per accidens eſt obnoxium; cum qua neceſſitate, ac poteſtate, unde ea ortum ducit, in iis qui eam agnoſcunt, nullo modo ſimul conſiſtere poteſt, Nolle nec audere.*

Affert

Affers deinceps ad probandam neceſſitatem dire-ctionis precum noſtrarum ad Chriſtum, hoc argu-mentum: Omnis res per quam gloria Chriſti maximè eluceſcit & amplificatur, nominisq́; Chriſtiani profeſſio ſtabilitur ac confirmatur, eſt ſummè neceſſaria: Dirigere preces noſtras ad Dominum Ieſum Chriſtum eſt res, per quam gloria Chriſti amplificatur & eluceſcit, nominisq; Chriſtiani profeſſio declaratur ac confirmatur: ergò directio precum noſtrarum ad Chriſtum res eſt maximè neceſſaria.

Si infirmitatem iſtius argumenti, a te, quamvis apprimè docto homine, formati, agnóſcere ipſe vis, ſubſtitue in aſſumptione ſeu minore propoſitione pro, Dirigere preces, *&c.* Dirigere ſemper & ubique preces, *&c. & videbis, eam propoſitionem non modò tam veram eſſe, ut antea; ſed etiam, ut ſic dixerim, veriorem. Ex quo fiet, ut iſtius argumentationis vi, ſi rectè ea concluſa eſt, concludere ſimiliter, & quodammodo veriùs poſſis, Dirigere ſemper & ubique preces noſtras ad Chriſtum rem eſſe maximè neceſſariam. quod non laborabo ampliùs, ut falſum eſſe oſtendam, contentus exemplo Apoſtolorum, & tua ipſiusmet confeſſione; licèt eam non ſemel convellere, iſta tua nova quadam neceſſitate probanda, ut vidimus, coactus fueris. Non eſt igitur major argumenti tui propoſitio ſimpliciter, & abſolutè vera, non ſolùm in Chriſti perſona, ſed ne in Deo quidem ipſo. Multa enim in Eccleſia fieri poſſent, per quæ Dei*

ipſius gloria maximè eluceſceret & amplificaretur, & cultus ipſius Dei ſtabiliretur ac confirmaretur, quæ tamen non fiunt. nempe quòd alia fiant, quæ idem revera præſtant, atque efficiunt. Quamobrem, cum publica ac conſtans profeſſio in Eccleſia, quòd Chriſtus omnem poteſtatem in cœlo & in terra habeat, quòd Eccleſiam ipſe perpetuò regat atque gubernet, quòdq́ue meritò unusquiſq; noſtrum ſemper & ubique ejus opem cum vera cordis fiducia implorare, ad eumq́ue precationes ſuas dirigere poßit, præter ipſius ChriſtiCœnæ celebrationem, aliaq́ue non pauca quæ quotidie fiunt, aut dicuntur, fierivé aut dici poſſunt, non minùs (niſi quid novi accidat, quod ipſam precum directionē ad Chriſtum omnino poſtulet) Chriſti gloriam illuſtret atque amplificet, Chriſtianiq́ue nominis profeßionem ſtabiliat ac confirmet, quàm ſi præterea aliquando (pro conceſſo enim ſumo tuam aſſumptionem ſic debere accipi) preces reipſa ad ipſum Chriſtum dirigerentur; concludendum eſt, non eſſe ſummè neceßariū reipſa preces noſtras ad Chriſtum dirigere, idq́ue eò magis, quòd in hac invocationis materia cogimur (velimus, nolimus) Dei eminētiam ſupra Chriſtum agnoſcere; cum, ut demonſtratum eſt, Deum ſemper & ubique invocare teneamur, Chriſtum verò non item. Hanc Dei eminentiam, & ſic quòd Deus Chriſto ſubordinatus non ſit, quemadmodum Chriſtus Deo, ergo urgeo; quam optime novi per Chriſti invocationem non minui nec obſcurari. aliter enim quomodo tantopere contenderem, Chriſtum jurè invocari poße? Non igitur per

Chri-

Chriſti invocationem, ſed per Chriſti invocationis neceſſitatem affirmo ego minui atq; obſcurari hanc Dei eminentiam, ut nimis manifeſtum eſt. nam iſta tua neceſſitas, ut ſcilicet non ſemper, ſed aliquando ſit neceſse, non præſcripto nec quando, nec ubi, nec quoties, res inaudita eſt in religione noſtra; nec ſimplicem Neceſſitatis appellationem meretur, nedum cum illis adjunctionibus, Summa, ſeu Maxima, quæ ex verbis tuis apertè colliguntur. Aliam Dei patris eminentiam nec urgeo, nec commemoro in hac diſputatione; niſi alicubi, ut, quemadmodum ſuprà oſtendi, non quidem vel Chriſti invocationem, vel etiam invocationis neceſſitatem eiofficere aut indicem aut concludam; ſed tantùm, ut majorem infirmitatem alicujus tuæ argumentationis oſtendam. Quòd Chriſti gloria Dei gloriæ deroget, ne per ſomnium quidem cogitavi umquam. immo haud ſcio, an ullus hactenus evidentiùs, copioſiùs, ac diligentiùs, quàm ego in ſcriptis meis fecerim, Chriſti gloriam, & præcipuè hanc, quòd eius opem in precibus noſtris ſacris fidenter implorare poſſimus, ad ipſius Dei gloriam maximè ac vehementiſſimè ſpectare, docuerit, ac demonſtraverit. Sed cum Chriſti gloria nominatur, vera Chriſti gloria intelligi debet; illa nimirum, quam ſacris teſtimoniis edocti, Deum illi tribuiſſe, cumq; ipſo communicâſſe ſcimus, quæ quãvis ſumma omnino ac multiplex & pæne incredibilis ſit, aliquid tamen ei cogitatione noſtra addere poſſumus, quod ad ipſum Chriſtum quodammodo cum Deo confundendum pertineat. quale iſtud eſt, quòd

preces noſtras ad Chriſtum dirigere omnino debeamus. Id quod neq; in fiducia, neq; in ſervitute, neque in adoratione, nec deniq; in ulla re alia, quam tribuere ex Dei ordinatione Chriſto conveniat, contingere poteſt. ut ex iis conſtare arbitror, quæ ſuprà a me ſcripta ſunt. Et hæc ſatis eſſo volo pro reſponſione ad ea, quæ iterum mihi objicis, quaſi ſine cauſſa, eminentiæ Dei ſupra Chriſtum aliquoties in altero meo ſcripro mentionem fecerim. Nam, *quòd hîc hanc meam inter Deum & Chriſtum in invocatione diſtinctionem, tamquam ſubtiliorem carpis, eam ejusmodi non eſſe, ſed ipſi ſenſui communi quodammodo patére, oſtendunt ſatis, quæ ſuprà recitavi contra Franciſcum Davidis a me ſcripta.*

Iam, quòd tantum pondus in eo ſtatuis, quòd Chriſti gloria Dei gloriæ nihil deroget, ut propter hoc ſic inferas, Stat itaq; firmum argumentum meum, a poteſtate Chriſti ad neceſſariam invocationem nominis ejus ductum, *videre ſanè nequeo, quo jure id facias. Pro conceſſo enim ſumo, te hîc, quemadmodum ſuprà feciſti, & res ipſa poſtulat, per Invocationem nominis Chriſti, ipſius Chriſti invocationem, id eſt, ad eum precum directionem intelligere. Nam quid, obſecro, adverſus id, quod ego contrà affirmo, & exemplo allato, oſten do, non poſſe colligi ex certiſſima licèt poteſtate neceſſariam invocationem, defendere tuum argumentum poteſt, quòd Chriſti gloria Dei gloriæ nihil prorſus deroget?* Numquid *ego tuum argumentum ex eo oppugnare ac convellere tento, quòd Chriſti hæc glo-*

ria,

via, quæ ex neceſſitate illum invocandi oriretur, derogaret Dei patris gloriæ? Nihil minùs. Nam quid hoc ad argumentum tuum? Fuiſſet hoc, ut tu quidem exiſtimâſti, argumentum pro mea, vel contra tuam ſententiam, non autem reſponſio ad argumentum tuum. Ego verò (ut mihi quidem videtur) diligentiſſimè caveo, ne ejuſmodi craſſos errores in diſputando committam; quamvis tu hunc eundem planè errorem mihi antè quoq; aſcripſeris, in ſolutione alterius tui in priore ſcripto allati argumenti a fiducia ad invocationem, ut antè viſum eſt. Numquid fortaſſe hujus rei, quòd hîc Dei gloriæ derogaretur, in tuo argumento ſolvendo ullam mentionem feci? Nullam omnino. Tantùm, ut probarem, te cōſequentis fallaciâ deceptum, quemadmodum invocatio vera & meritò facta, eſſe non poteſt ſine ſumma aliqua poteſtate ejus qui invocatur, ſic exiſtimâſſe, ſummam poteſtatem invocatione carere non poſſe; quod planè falſum eſt, etiamſi, ut tua argumentatio habet, ea ſumma poteſtas neceſſariò agnoſcenda eſſet: ut hoc, inquam, probarem, ſatis apertè dixi, hoc verum quidem futurum, ſi in una tantùm perſona ſumma iſta poteſtas agnoſcenda eſſet; ſed ſi in pluribus ea ſit agnoſcenda, ex hoc non poſſe conſequi neceſſariam invocationem, ſeu precum directionem ad certam unam ex illis. Idq; confirmavi exemplo allato ſummæ poteſtatis mundanæ non in una tantùm perſona agnoſcendæ. ad quod exemplum quid tu reſpondeas, poſtea videbimus. Nam priùs denuo hîc aperiendum eſt, quid te maximè in hunc errorem inducere potuerit.

tuerit, & porrò, ut ex tua ad meum exemplum reſponſione apparet, omnino induxerit. Illud autem eſt, quòd putas eandem eſſe hic rationem invocationis, quæ adorationis, puta, & ſervitutis; & ſicut ſumma eaq́ prorſus agnoſcenda poteſtas, cuicumq; illam habenti, etiamſi plures eam haberent, neceſſariò adorationem, id eſt, ſummam reverentiam, nempe humanam, ſi poteſtas ſit humana, divinam verò, ſi poteſtas ſit divina, & parem ſervitutem conciliat, ita exiſtimaſti neceſſariò invocationem conciliare. quod tamen a veritate abhorrere, & diſcrimen, quod ad neceſſitatem attinet, inter invocationem, & adorationem ſervitutemq́ ſtatuendum planè eſſe, vel id te monere poterat, quod in ipſius Dei Chriſtiq́ perſona paulo poſt agnoſcis & fateris; id eſt, poſſe ſæpè nos ad Patrem ſolum preces noſtras dirigere, quod certè in adoratione & ſervitute non contingit. Semper enim & ubiq; non Deum ſolùm, ſed Chriſtum quoq; adorare cogimur, ſeu tenemur, eiq́ ſervire; hoc neceßariò requirente ſummâ, quam habet in nos cum patre Deo communem, poteſtate, a nobis neceſſariò agnoſcenda. ea enim nequaquam a nobis agnoſceretur eo modo, quo agnoſci debet, ſi umquam eum adorare eiq́ ſervire prætermitteremus. Nunc ad refutationem tuam exempli mei venio; qua diluenda, apertiùs tota de re conſtabit.

Primo igitur loco ais, me ipſum vidiße hujusmodi exemplum (nempe Imperatorum, & ab ipſis ad imperii conſortium aſcitorum) non poße integrè accommodari Chriſto. nimirum, arbitror, quia, ut cuicumq;

cumq; vel difficillimo diſputatori ſatis facerem, ego ipſe ſum faſſus, in hoc eſſe diſſimile exemplum, quòd Chriſto omnino confidendum eſt, illis verò ad imperii conſortium evectis hoc non debebatur; in tuo autem argumento ejus rei mentio fiebat, quòd Chriſto tutò inniti deberemus. Verùm ego ibidem ſatis huic objectioni occurri, oſtendens, jam me in ſuperiore argumento diſſolvendo, huic rationi ſatisfeciſſe. quare nihil neceſſarium erat, ut exemplum, quod alioqui, fateor, eâ carere non poterat, hanc quoq; rem in ſe contineret; cujus teipſum noviſſe nullam hîc neceſſitatem eſſe, ſatis indicat, quòd in poſteriore hoc tuo argumento commemorando dicis, ut vidimus, te illud a poteſtate Chriſti ad neceſſariam invocationem duxiſſe, nulla fiduciæ in eo collocandæ mentione facta. Itaq; & ſi non ſimpliciter, tamen habita ratione argumentorum tuorum & mearum reſponſionum, exemplum a me allatum Chriſto prorſus accõmodari poteſt; atq; eò magis, quòd ſi ulla alia differentia eſt inter exemplum & rem, de qua quæritur, ea eſt, quòd illi imperii conſortes ab Imperatoribus aſciti, non erant prioribus iſtis Imperatoribus ſubordinati, quemadmodum Chriſtus ſubordinatus eſt Deo. Quare, ſi tamen nemo cogebatur opem ipſorum implorare, ubi videlicet priores Imperatores aderant, & parem cum illis adhuc poteſtatem retinebant, multò minùs cogetur quiſquam Chriſti opem implorare, Deo ubiq; præſente non minùs quàm Chriſto, & eandem poteſtatem, quam Chriſto dedit, ſibi retinente.

At deinde ais, iſtos ab Imperatoribus ad imperii conſortium evectos, non nomine tenus, ſed reipſa debito honore *affectos fuiſſe. quaſi verò vel ego dixerim, iſtos reipſa debito honore non fuiße affectos, vel nolim neceſſe eſſe, Chriſtum debito honore afficere, vel deniq; conſtet, ad Chriſtum preces dirigere (hæc enim eſt illa opis imploratio, de qua hîc agimus) honorem eße Chriſto debitum, id eſt, ejusmodi, quod illi exhibere ſit neceſſe.* Nonne vides, *te hoc loco omnino principium petere?* Nam ſi *Honoris debiti nomine, non quidem neceſſarium, ſed qui convenire poßit, intelligis, præterquàm quòd impropriè prorſus loqueris, nihilominus etiam principium petis; ſi modò verbum* Afficiebantur, *quod in tuis verbis legitur, ſignificat, Affici omnino debebant. Iam enim in ipſo exemplo explicando a me negatum eſt, quemquam coactum fuiſſe ipſorum opem implorare. quam tamen opis implorationem non nego illis convenire potuiſſe, ſeu, ut clariùs loquar, illis tribui potuiße. alioqui nihil ad rem facere exẽplum videretur, cum ex mea ipſi° confeſſione manifeſtum ſit, Chriſti opem implorari poſſe. Quod ſi verbum tuum illud* Afficiebantur, *id modò ſignificat, quod ſonat, id eſt, factum ipſum, hoc nihil ad rem, ubi non de eo, quod fieret, ſed de eo, quod jure facere quis cogeretur, quæritur. Præterea, quomodo probas, iſtis omnem honorem exhibitum fuiße, qui exhiberi meritò poterat? Sed quidquid ſit, illud certißimum eſt, te nunquam probaturum, quemquam coactum fuiße illorum opem implorare, præſentibus præſertim prioribus*

ribus Imperatoribus, & eandem cum illis adhuc poteſtatem retinentibus. Opis autem implorationem, in hoc exemplo, ipſam modò & per ſe intelligo, qualis eſt privata ac ſine ſupplici libello. Nam in publica ſeu cum ſupplici libello, quidam præterea honor continebatur iſtis imperii conſortibus debitus. quippe qui prioribus Imperatoribus non eſſent ſubordinati, ſed tantùm eorum ſocii. Propterea non licebat fortaſſe in tali opis imploratione umquam eos omittere, quamvis abſentes & ignaros. cum tamen Chriſtum, omnia perpetuò licèt ſcientem, etiam in publica invocatione ſæpè ſine dubio omittere liceat. Id, quod quinq; igitur iſtis ſemper reipſa tribuere cogebatur, erat reverentia, ſervitus, obedientia, & ſi qua ſunt ſimilia, quæ neceſſariò agnitionem neceſſariam ſummæ nec ſubordinatæ poteſtatis comitari debent. Itaque, quod ais; nec umquam placuiſſet imperatoribus illis, ſi quis neglectis & poſthabitis eorum conſortibus ſive collegis, ad imperatores ſolos recurreret; *ſi de poſthabitione & neglectu loqueris, quod attinet ad ſolum factum, non autem ad conſilium omnino ita faciendi, numquam iſtud verum eſſe oſtendes; niſi propterea id non placiturum fuiſſe Imperatoribus illis dicas, quòd noluiſſent, ſe ſolos neceſſitatibus & poſtulatis ſubjectorum hominum providere coactos, ut antea, eſſe. (quãquam hoc verum fuiſſet forſitan, ſi multos id facere animadvertiſſent, non autem ſi unum aliquem, aut etiam paucos quoſdam) Atqui iſtud in Deum cadere nequit, nec quidquam ad quæſtionem noſtram pertinet.*

tinet. Legitur quidem in Eccleſiaſtica hiſtoria, ſi recté memini, de quodam Amphilocho, qui conſultò Arcadio a Theodoſio patre ad imperii conſortium nuper evecto, honorem quendam non exhibuit aliquando; ſed ſoli patri pariter præſenti exhibuit, ut hoc Theodoſio miraturo, ægreq́ (ut factum eſt) laturo, Amphilochus occaſionem haberet oſtendendi, Deum ſimiliter ægrè ferre, ſi quis ipſi ſoli, Chriſto filio, cum quo ſolium ipſum ſuum communicavit, prætermiſſo, cultum divinum præſtaret; & idcirco Theodoſium adhortandi, ne eos ferre vellet, qui Chriſtum ipſum non colerent. Verùm hoc nihil ad invocationem ſive opis implorationem; quâ licèt unum Theodoſium Amphilochus tunc honoráſſet, dummodo alioqui Arcadium honore illi conveniente affeciſſet, nihil Theodoſius vel miratus eſſet, vel ægrè tuliſſet. Iam Pharaonis & Ioſephi exemplum quomodo hujus rei clariſſimum exhibeat teſtimonium, (ut ipſe aſſeris) non video. nihil enim ibi apparet, vel inde apparere poteſt de Pharaone ægrè ferente, aut laturo, ſi quis preces ſuas non ad Ioſephum, ſed ad ipſum direxiſſet; niſi velis, quod Pharao dixit in Ioſepho toti Ægypto præficiendo, neminem pedem aut manum moturum in tota terra Ægypti ſine imperio ipſius, huc pertinere. Nam ſi hoc eam vim habere dicas, ac ſi Pharao dixiſſet, neminem quidquam impetraturum, niſi id petiiſſet a Ioſepho, ab eoq́ precibus obtinuiſſet; hoc ſingulare quiddam in eo exemplo erit, quod nec in aliis exemplis invenitur, nec propterea, ut idem aut ſimile quidpiam a Deo in Chriſto factum

ctum

ctum fuerit, quidquam ſuadebit. Itaq; propter exempli ſingularitatem nihil ex eo concludi poterit, niſi cum manifeſta principii petitione. Quamquam non crediderim ego neceſſe eſſe, verba illa Pharaonis ad iſtum modum interpretari; immo tantùm illis ſignificari, quidquid juſſiſſet Ioſephus, unumquemq; facere debuiſſe; quidquid vetâſſet, a nemine fieri potuiſſe. ut nihil dicam, quòd, quamvis ad conceſſiones eorum quæ peterentur, verba iſta accommodari aut poſſent, aut etiam deberent, nihil prohibet, quominus Pharaonis mens fuerit, ut nihil, licèt a ſe petitum, cuiquam daretur, niſi per manum Ioſephi, & ejus juſſu interveniēte. quod ſanè ego in Chriſto agnoſco, & ſæpè in meis ſcriptis aſſero, Deum in Eccleſia nihil largiri, niſi per Chriſtum, id eſt, ipſius juſſu interveniente; quamvis id ab ipſo Deo tantùm petitum fuerit. Deniq; iſtud Pharaonis, ſive alterius cujusvis regis terreni exemplum, qui alicui curam ſui regni demandârit, non eſt magnopere in hac parte urgendum; cùm fieri poſſit, & quotidie fiat, ut non tam ad illum honorandum & evehendum, quàm ad ſe moleſtiâ & labore liberandum, ut ſuprà attigimus, id fecerit, quod, ut ibi dixi, nullo pacto in Deum cadere poteſt.

Ad ea, quæ ſtatim ſubjungis, ut refutes argumentum quoddam meum, quod ex meis verbis elicis, nihil eſt cur reſpondere debeam, cum ego revera nihil argumentatus fuerim, ut ſuprà demonſtravi. Tametſi veriſſimum eſt (& hoc pacto alibi ſum argumentatus) ſi Chriſtus non ſemper in precibus noſtris invo-

invocandus eſt, nullum igitur de precibus noſtris ad illum dirigendis præceptum extare; quod ſi nullum præceptum extat, non neceßarium eße ad illum preces dirigere. Nec propterea illos juſtifico, qui nunquam Chriſtum invocant, ſi id conſultò, & per contemptum invocationis Chriſti faciunt; ac præcipuè ſi non invocant, ubi ſpiritus, propter quamvis caußam, quæ multæ eße poſſunt, id ut fiat, ſuggerit. Itaq; nullo pacto eminentiam Chriſti aut labefacto, aut labefactare videri poſſum; quam ſcio in hac parte firmiſſimam, & inconcuſſam perpetuò fore, dummodo a me urgeatur, probetur, demonſtretur, (quemadmodum ſemper & ubiq; fit,) optimo jure poße nos in precibus noſtris ſemper & ubiq; Chriſti opem implorare, utpote illius, qui ex patris voluntate omnia in Ecclesia adminiſtret, omniaq́; faciendi poteſtatem habeat, cum exauditione precum noſtrarum, immo cordium ac renum inſpectione atq; exploratione perpetuò conjunctam.

Iam verò quòd addis Chriſtum ipſum teſtari, ſibi a Patre omne judicium cõmiſſum, ut omnes honorificent filium, quemadmodum Patrem honorificant, *& ais,* Abſque dubio hæc verba ſummum honorem Chriſto deferunt, in quo & invocationem nominis ejus facilè quivis non contentioſus includi, agnoſcere poterit, *ſi, ut apparet, ac quemadmodum ſoles, per Invocationem nominis Chriſti, ipſius Chriſti invocationem intelligis, hoc eſt, ad ipſum precum noſtrarum directionem (quamquam non debuiſſes toties ambigui-*

tate verborum, etiam tibi fortaſſe ipſi, occaſionem errandi præbere) ego planè diverſum ſentio; id eſt, contentioſum omnino eum futurum, qui verbis iſtis directionem reipſa precum noſtrarum ad Chriſtum contineri velit. Conſtat enim, verbis iſtis eum modò honorem contineri, qui neceſſariò ex eo ſequitur, quòd Chriſto a Deo omne judicium, hoc eſt, omnis Eccleſiæ gubernatio commiſſa fuerit, quam ut ſupra oſtenſum eſt, precum reipſa directio neceſſario non conſequitur, licèt eam adoratio ac ſervitus neceßariò conſequatur. quibus adde & obedientiam, quæ tamen ſervitute continetur. Nam de obedientia præcipuè, ſeu, quod idem eſt, de fide reipſa Chriſti verbis adhibenda eo in loco agi, oſtendunt ea, quæ ſequuntur; qui non honorificat Filium non honorificat Patrem, qui miſit illum. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam. *Eſt igitur verborum Chriſti, quæ a te ſunt allata, ut contra Franciſcum Davidis cap: 9. partic. 3. ſcripſi, hæc ſententia,* Oportere nos Chriſto obedire, & ipſum non ſecus ac Deum Patrem revereri; quia omnia gubernat, & ſibi non obedientes ac contumaces punire pro arbitrio atque imperio poteſt. *Quamquam verò verba iſta Chriſti, & totus ille locus directionem reipſa precum noſtrarum non continet, tamen neceſſariam agnitionem ac publicam profeſſionem poteſtatis dirigendarum precum; quippe quæ ex omni Eccleſiæ gubernatione neceſſario conſequatur. quemadmodum contra*

cun-

eundem Franciſcum ſcripſi partic: 2. capitis 21. his verbis, Iſte ipſe apud Iohan. locus ſatis apertè docet, Chriſti invocationem ad Dei gloriam pertinere. Suprà enim cap. 9. partic. 5. de gubernatione ſeu judicio, quod in Eccleſia nunc Chriſtus exerceat, iſtic agi oſtendimus; propter quod honos illi ſicut patri ejus cæleſti tribuendus ab omnibus ſit. Qui honor profectò aliud ſit neceſſe eſt, quàm ipſum ſimpliciter judicem ſeu gubernatorem eſſe, cognoſcere; neque enim hac ratione honor ullus Chriſto tribuetur, niſi etiam quæ judicis & gubernatoris ſunt, illi tribuantur. Inter quæ id potiſſimùm numerari debet, ut ejus clementiam & æquitatem implorari poſſe agnoſcatur, & publicè affirmetur. *Vides, quàm diligens fuerim in eliciendo ex hoc loco, quidquid ad Chriſti invocationem pertinens inde elici poteſt. Nã, ut neceſſitas ipſius invocationis rectè ac neceſſariò inde eliciatur, impedit ipſa invocationis ratio & natura, quæ nullo modo ex ſubordinata poteſtate, quãtumvis magnâ, neceßariò conſequitur; nec invocandi legitimæ facultati, aliisq; non paucis ad Chriſti ſummam gloriam ſpectantibus, quæ ex ejus poteſtate neceſſariò conſequuntur, eſt ſimilis. Itaq; non habent a te citata Chriſti verba vim expreſſi mandati invocationis Chriſti, ut exiſtimaſti, licèt aliarum rerum prædictarum habeant, quemadmodum ego ipſe de adoratione ſeu divino cultu contra Volanum ſcribens ſum faßus; contra Matthæum verò Radekum*

kum, qui aliquando de Chriſti adoratione, ut de invocatione dubitabat, nunc autem per Dei gratiam non dubitat, plurimum contendi; ut videre poteris in meo ſcripto ad illum, quod eſt apud Dn. Lubieniecium noſtrum, in quo ſcripto eandem diſtinctionem attuli inter neceſſitatem adorandi Chriſti, eumq́ invocandi, quæ tibi Chriſti invocationem labefactare videtur. quamquam ipſe Radekius, non tam ſcripto meo, quàm mirabili, neſcio quo, caſu factū fuiſſe ait, ut agnoverit Chriſto Domino & adorationem & invocationem convenire. Sed, ut ad te revertar, addis deinceps, me ipſum fateri, eos, qui Chriſtum non invocant, eum nec debito honore afficere. Vbi, ut ſoles, Non invocant *uſurpas, pro* Non audent, nec volunt invocare; *vel potiùs (ſi hoc rectè ex verbis meis & apertè concludendum eſt)* Non agnoſcūt, & profitentur ſe jure poſſe invocare. *Meliùs feciſſes, ſi ubique dixiſſes, me videri (tametſi non tantùm videor, ſed ſic eſt revera)* condemnare omnes iſtos, quicumqoe Chriſtum non invocant, nec invocare audent, *ut paulo poſt ſcribis. nam illa verba,* nec invocare audent, *aut declarant, quo ſenſu priora,* non invocant, *ſint a te dicta, aut certè illorum defectum ſupplent. Sed paulo ante verba iſta, hæc ſcripſiſti:* Status itaque quæſtionis noſtræ non eſt, an ſemper & ubique Chriſtum invocare teneamur; ſed an gloria Chriſti noſtræqúe ſalutis fiducia id exigant requirantqúe, ut Chriſtus neceſſarió invocetur. *ad quæ quid mihi meritò reſpondendum ſit,*

ſuprà abunde expoſitum eſt. Hic tamen hoc dicam, ſtatum quæſtionis noſtræ eſſe, ut ex ſcriptis meis manifeſtum eſt, An Chriſtum invocare, id eſt, ad eum preces noſtras dirigere teneamur, ſeu divino jure cogamur. Ex quo ſequitur, ſi non ſemper & ubiq; cogimur, partem negantem noſtræ quæſtionis, quam ego defendo, jure optimo a me defendi; primùm, quia non poſſumus dici ſimpliciter, divino jure cogi quidquam facere, ſi non ſemper & ubiq;, data videlicet ejus rei faciendæ occaſione cogimur; deinde, quia, ſi non ſemper & ubiq;, ne aliquando quidem, neceſſitate videlicet abſoluta cogimur; ut antè pluribus eſt demonſtratum. Quod tu in quæſtionis noſtræ ſtatu exponendo addis, de Chriſti gloriæ noſtræq; fiduciæ (ut ſic loquar) exigentia, id revera non pars ipſius quæſtionis eſt, ſed ad rationes pertinet, quibus tu pro parte affirmante uteris: quæ cùm nullam vim contra ſententiam meam habere, ut quidem mihi videtur, ſatis evidenter docuerim, non video cur debeam, ut mones, meo Poſſumus *renunciare, ejusq; loco* Tenemur *reponere ac ſcribere. Tu potiùs (eâ tamen reverentiâ, qua me cum tanto viro agere decet) monendus mihi es, ut tuæ iſti incertæ ac vagæ, & ſimul tamen abſolutæ neceſſitati invocandi Chriſti renuncies, ejusq; loco certam ſtabilemq; invocandi Chriſti, ſeu ad ipſum preces noſtras dirigendi facultatis agnitionem & profeſſionem ſubſtituas; ex qua, certa ſimiliter ac ſtabilis ſuo tempore, ex ſuppoſito ſive ex accidente neceſſitas conſequitur ad Chriſtum preces dirigendi; Aliter & Chriſti invocationem, quan-*

tum

tùm in te fuerit, planè incertam reddes, & infirmorum conſcientias aut lædes, aut torquebis; qui audientes, ſibi neceſſarium eſſe ad Chriſtum preces dirigere, & tamen non ſemper & ubiq;, aut totum hoc tamquam ſibi minimè conſtans, & unà cum ipſo directionem ipſam precum ad Chriſtum contemnent atq; aſpernabuntur, aut ſemper dubitandi cauſſam habebunt, ne graviter peccaverint, ſi quando ad Chriſtum preces dirigere omiſerint; multò autem magis, ſi ſæpe id illis contigerit, verentes, ne tunc maximè oportuerit Chriſtum invocare, quippe quòd neceſſitas illa vaga tunc acciderit id faciendi; cum nullo pacto ſit veriſimile, ut id, quod neceſſarium eſt ut faciamus, quamvis non ſemper, ſed aliquando, tempus ſuæ neceſſitatis ex ſola voluntate noſtra habeat, ſi alioqui per ſe tempus ſuum habet. Mitto alia abſurda & pericula, vel obſcurandæ ſubordinationis Dei ad Chriſtum, vel Adverſarios, qui Chriſtum invocari poſſe negant, in ſuo perniciosiſſimo errore confirmandi, ſi viderint, neceſſe eſſe, ut qui poſſe ajunt, idq; defendere volunt, neceſſarium etiam idem eſſe dicant, atq; contendant; quando illi vel jam ſciunt, vel facillimè intelligere poſſunt, ex eo ipſo, quod omnes fateri coguntur, non ſemper & ubiq; preces noſtras ad Chriſtum dirigere nos teneri, nullum hac de re præceptum datum fuiſſe.

Nam quod poſtremò colophonis loco addis, etiamſi nullum in novo Teſtamento mandatum extaret de invocando Chriſto (quamquam non pauca eſſe putas, quæ vim expreſſi mandati habeant) tamen *(ais)*

ſi non neceſſitate abſoluta, conſequentis nihilominus neceſſitate Chriſtum invocare teneremur, *velim ſcias, me, cum ullum præceptum de Chriſti ope, directis ad eum precibus, imploranda extare nego, non tantùm de expreſſo verbis præcepto loqui, ſed etiam de colligendo per neceſſarias conſequentias ex aliis præceptis, hominisq́; Chriſtiani neceſſario officio. Itaq;, ſi ea vera eſſent, quæ ſtatim ſubjicis his verbis,* Nam absq; invocatione nominis Ieſu Chriſti, neq; fides vera fiduciaq́; ſincera erga Chriſtum defendi, nominisq; ac majeſtatis ejus autoritas conſervari poteſt, nomenq́; Chriſtianum juſtè ac legitimè uſurpari, *ſi, inquam, hæc vera eſſent (interpretatis videlicet verbis illis*, invocatione nominis Ieſu Chriſti, *acſi ſcripſiſſes,* directione precum noſtrarum ad Ieſum Chriſtum) *ingenuè faterer, certum de precibus ad Chriſtum noſtris dirigendis præceptum extare. Sed ea minùs vera eſſe, & ad iſta omnia optimè atq; integrè conſervanda, ſatis eſſe conſtantem ac publicam agnitionem & profeſſionem divinæ poteſtatis Ieſu Chriſti, & conſequenter ad eum ſemper & ubiq; preces noſtras dirigendi legitimæ facultatis, quibuscum neceſſariò adoratio, ſervitus, & obedientia erga eundem Ieſum Chriſtū conjuncta eſt, ſpero ex ante diſputatis omnibus facilè conſtiturum. nec tibi ipſi fortaſſe tam vera iſta, quæ affirmâſti, viſa fuiſſent, ſi pro, Invocatione nominis Ieſu Chriſti, Directione precum noſtrarum ad Ieſum Chriſtum, ſcripſiſſes. Nam certè ſine invocatione no-*

ne no-

ne nominis Ieſu Chriſti, ut hæc locutio, ex ſacris litteris, accipienda eſt, ne Chriſtianiſmus quidem conſiſtere poteſt. Iam cum agitur in hac religionis materia de neceſſitate abſoluta, quod attinet præſertim ad officium noſtrum, id intelligendum eſt, quòd omnino ſit neceſſarium, ſi Deo obedire velimus & ſalvi eſſe; quæ neceſſitas alioqui abſoluta vocari nequit per ſe ipſa, cum conditionem conjunctam perpetuò habeat. Itaq; ſi ſalvi eſſe non poſſumus ſine directione precum ad Chriſtum, ut quidem non poſſumus, ſi ea vera ſunt, quæ tu affirmas, ſtatuendum eſt. etiamſi nullum verbis expreſſum ea de re præceptum extet, tamen precum noſtrarum ad Chriſtum directionem abſolutè nobis neceſſariam eſſe. id quod ego nullo prorſus pacto aut concedere poſſum, aut quòd affirmetur, laudare.

Reſtat ſcrupulus diſtinctionis inter Chriſti Invocationem & Adorationem; quem tibi nondum exemptum eſſe, ſanè miror. Primùm dicis, te optimè ſcire, quid interſit inter vocabula Adorationis & Invocationis; ſed tamen te inter hæc duo, quatenus ea nunc ad Chriſtum referuntur, diſtinguere nec ſcire, nec poſſe; cum, quidquid honoris & gloriæ Chriſto nunc corporali præſentiâ minimè nobis præſenti exhibetur, ad internum cultum potiſſimùm referendum ducas. Hîc ſanè aliud præ te fers, ac de te affirmas. videris enim adhuc omnino ignorare, quid inter duo iſta vocabula interſit. Oſtendũt enim hæc tua verba ſatis apertè, tibi non videri, interiorem cultum ſine invocatione eſſe poſſe. cum tamen manifeſtum

ſit, interiorem cultum eſſe poſſe ſine ulla petitione. Itaq; negare videris, neceßarium eſſe ut in invocatione ſit aliqua petitio; quod tamen & nomen ipſum Invocationis neceßarium eſſe oſtendit, & inter nos planè conſtat; cum jam certiſſimum ſit, nobis idem eſſe in tota hac diſputatione de invocatione Chriſti, Invocationem, & Precum directionem. Num fortaßе negabis, interiorem cultum ſine ulla petitione eſſe poſſe? Atqui ut agnoſcas, hoc nullo modo negandum eſſe, id tantùm tecum animo reputa, quòd Chriſtum interiore cultu afficere ſemper & ubiq;, immo indeſinenter, quatenus per humanam fragigilitatem licet, debemus; non tamen ſemper & ubiq;, nedum indeſinenter, aliquid ab eo debemus petere. Quid plura? cum Invocatio, ut dixi, idem nobis ſit, quod Precum directio, & ipſe fatearis, nos ſæpe ad ſolum Patrem preces dirigere poſſe, immo, ut ipſa tua verba habent, cùm fatearis, nos poße Chriſtum non ſemper nec ubiq; invocare, numquid non clarè perſpicis, interiorem cultum Chriſto exhibendum non ſemper habere ſecum conjunctam invocationem? alioqui oporteret, te affirmare ſimiliter, nos poſſe non ſemper nec ubiq; Chriſtum interiore cultu afficere. quod impium planè eßet. Certè, ſi hoc non ſatis eſt, ut intelligas, me jure optimo inter Chriſti ipſius corpore abſentis adorationem & invocationem diſtinxiſſe, & adorationem ſine invocatione eſſe poße conſtanter affirmâſſe, vix ſcio, quomodo umquam id tibi perſuaderi poterit. Verumtamen, ut interim aliquot tuæ hac in re incuriæ, tuiq; ipſius decipien-

cipiendi cauſæ explicentur, atq; hac ratione adhuc tentetur, an ſcrupulus iſte tibi eximi poſſit, reſpondendum eſt ad ea, quæ meis dictis poſtea objicis.

Objicis igitur primùm, quòd hymnos, laudes gratiarumq́; actiones in adoratione (ut ais) includam, invocationẽ tamen ſub eodem genere habere nolim.

Hîc rurſus in conſequentis fallaciam incidis. Putas enim, ſi Invocatio ſub adoratione, ut ſuo genere, contineatur, utramq; neceſſario ſemper ſimul junctam eſſe. Atqui aliter res ſe habet. Siquidem fieri poteſt, ut nulla ſit invocatio ſine adoratione, ut ſpecies ſine ſuo genere; nec tamen contrà ullo pacto concludi aut debeat, aut poſſit, adorationem ſine invocatione eſſe nõ poſſe. Immo neceſſe eſt, ut, ſi Adoratio eſt genus, Invocatio verò ejus ſpecies, ut ſæpe adoratio ſine invocatione eſſe poſſit. Neq; verò ego uſquam aut tacitè aut apertè ſcripſi, Chriſti invocationem ſine adoratione eſſe poſſe. Illis ſane exemplis hymnorum, laudum, & gratiarum actionum afferendis, nihil aliud oſtendere volui, ut quidem ipſa verba mea clarè explicant, quàm, dari poſſe Chriſti adorationem ſine invocatione. Quid igitur hinc contra ſententiam meam de diſtinctione adorationis & invocationis colligi poteſt? Mirum ſanè hoc & tamquam portentum quoddam eſſet, ſi ex demonſtratione, quòd adoratio ſine invocatione eſſe queat, ſive etiam ex hujus rei affirmatione colligi poſſet, nequaquam adorationem ſine invocatione eſſe poſſe. nam hæc eſt breviter ac reipſa illa mea diſtinctio. Nonne id, quod ex dicto meo colligeretur, cum ipſo meo dicto ex dia-

ametro (quod ajunt) expreſſeq́; pugnaret? Scio quidem, te non ita collegiſſe. ſed tamen verba mea ab omni ſuſpicione, quòd diſtinctioni illi meæ adverſentur, liberare volui. Non *laborabo, ut oſtendam, ex illis exemplis meis non rectè colligi, invocationem, tamquam ad ſuum genus, ad adoratiònem pertinere. Satis eſt enim, hoc ipſo conceſſo, quod tu ex ipſis collegiſti, apertè oſtendiſſe, id non modò ad diſtinctionem meam inter adorationem & invocationem labefactandam non pertinere, ſed eam manifeſtè confirmare.*

At deinde mihi objicis, quòd hæc verba ſcripſerim: Talis eſt Chriſtus a Deo factus nobisq; conſtitutus, taliaq; per ipſum beneficia accepimus, ut etiam eo ſecluſo, quòd nobis eum invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere debeamus. *Ais enim,* Si Chriſtus nos in neceſſitatibus noſtris juvare non poſſet, parum abeſſet, quin otioſum ac exauctoratū (quod abſit) Chriſtum haberemus, *&c.*

Hoc loco videris in accidentis fallaciam incidere. Ego enim cõſidero res in natura ſua, ita ut mihi ſatis ſit, intellectu poſſe eas inter ſe diſtingui: tu verò eas conſideras prout in ſubjecto (ut loquuntur) ut ſimul ſint, neceſſe eſt. quod, etiamſi veriſſimum eſſe concedatur, tamen, quod ad illud attinet, de quo agitur, ex accidente eſt. Quid enim impedit, quominus ea, unde fit, ut Chriſtum adorare & invocare poßimus, nunquam reipſa divelli poßint, & non ſemper omnia

Cic. li. 2. de Inventione Dignitas (eſt) alicu-

con-

conjuncta in Chriſto eſſe, & tamen propter aliqua ex ipſis, eum meritò adoremus, quæ ipſa per ſe, ut eum invocemus, nullam vim habeant? Summæ dignitati ſummæq́ beneficientiæ ſummus honor debetur, & divinæ quidem divinus. Chriſtus ſummam eamq́ divinam dignitatem habet, ſummamq́, eamq́ divinã beneficentiã in nos exercuit; Ergo vel ob iſta ſola, ei a nobis divinus honor & ſic adoratio debetur. Atqui iſta ſola nõ ſatis ſunt, ut eum invocare poſſim⁹, niſi, etiam nos juvare poſſit, noſtraſqúe preces exaudire. ac præterea niſi conſtet, non fuiſſe a Deo prohibitum, ut ipſum invocemus. quæ quamquam omnia in Chriſto ſunt, & illi dempta, eum quodammodo exauctoratum redderent, non eſt tamen, quin ex natura ipſa rerum fieri poſſit, ut ſine his iſta ſint. Immo, etiamſi, ne ex natura quidem ipſa rerum hoc fieri poſſet, tamen ſatis ad mea verba defendenda eſſet, quòd conſideratione diſtingui poſſent, & jure affirmari, unis per ſe adorationem tantùm, alteris verò cum ipſis junctis etiam invocationem convenire. Quapropter nihil eſt opus, ut demonſtrem, ut quidem in promptu eſt, hæc reipſa ſejungi poſſe, immo fieri potuiſſe, ſi ita Deo viſum foret, ut Chriſtus ipſe, id eſt, is, qui ab eo Chriſtus factus eſt, una illa ſine alteris habuiſſet, ſive etiam cum illis unis quædam tamen ex alteris, & non omnia. Mitto, quòd in ipſis verbis meis (quibus addere potuiſſem, quòd perpetuò a Chriſto divina beneficia accipimus, & majora his accepturi ſumus, cui rei per ſe adoratio debetur) non ſecluſi, quòd Chriſtus nos juvare poſſit, ſed quòd nobis e-

jus honeſta, & cultu & honore & verecundiâ digna auctoritas.

his eum invocantibus ſubvenire queat. Poſſunt enim, ut modò attigi, hæc ſeparari, id eſt, fieri poteſt, ut quis juvare poſſit, & porrò juvet, nec tamen ipſum invocantibus ſubvenire queat; nempe vel quia eorum preces non audiat, vel quia prohibitus ſit ipſum invocantes juvare. Sed jam de his ſatis.

Quæ hîc obiter addis ad confirmandam neceſſitatem invocandi Chriſti his verbis; quales ſubditi, qui in neceſſitatibus Regem ſuum non invocant? *Et mox*, Fidelisné uxor, quæ mariti ſui auxilium in neceſſitate non implorat? ſuntné propriæ oves, quæ ſub tutelam paſtoris ſui non confugiunt? *Hæc, inquam, omnia eam vim non habere, quam credis, ſatis ſuperiùs oſtenſum eſt, ubi de natura egi poteſtatis ejusdem in pluribus, quàm una, perſonis reſidente, quarum etiã illa, de qua agitur, alteri ſit ſubordinata. Hic tamen dicam, nec ſubditos, malos; nec uxorem, infidelem; nec oves eſſe alienas, quæ ad regem, maritum, & paſtorem ſuum in ſuis neceſſitatibus non confugiunt, modò ne ad alienum regem, maritum, aut paſtorem confugiant, ſed opem ab eo petant, qui non modò conjunctiſſimus eorum regi, marito ac paſtori ſit, ſed ipſorum poteſtatis ſolus auctor, a quo ipſi perpetuò pendeant, & ad quem ut hi confugiant nunquam ægrè ſint laturi; dummodo id per ipſorum contemptum, vel quia ipſis iſti non fidant, fieri nec videant, nec ſuſpicari poßint. Applica nunc tu ipſe hæc omnia nobis, Chriſto, & Deo, in quibus ea ſunt, & in hac diſputatione eſſe ſtatuuntur, quæ vel a me in tuis*

in tuis ſimilitudinibus addita, fortaſſe in ipſis rebus, unde ſimilitudines ducuntur, inveniri nequeunt, vel a te nullo modo, ſi non veritatis quandam umbram, ſed ipſam (ut quidem non dubito) veritatem quæris, omittenda erant. Vincat igitur, ut tu in ipſo tuo ſcripto concludis, veritas. Quod ut in nobis potiſſimùm eveniat, id caveamus diligentiſſimè, quod tu me mones, ne præjudicatæ opiniones nobis noceant, néve nos pudeat, ut ais, a minore aliquando admoneri, ab eoq́; diſcere. Mihi ſanè præjudicatam hiſce in diſputationibus noſtris nullam opinionem nocere, argumento eſſe poterit diligentia mea, in omnibus & ſingulis a te contra me allatis, perpendendis, examinandis, excutiendis. quam equidem in te, propterea quòd hoc honore ea digna non cenſeo, in meis penſitandis tantam non requiro; ſed talem nihilominus deſidero, quæ & me a labore ſæpiùs earundem rerum ſcribendarum & inculcandarum, e verò tum ab eodem labore, & moleſtia non jam litterarum ſed voluminum meorum legendorum, in quibus eadem identidem repetantur, tum maximè a ſuſpicione, ne præjudicata opinione impeditus, mea aut vix legere ſuſtinueris, aut non intellexeris, aut perpendere nolueris, prorſus liberare atque immunem reddere queat. Vale vir clariſſime ac præſtantiſſime mihiq́; perpetuâ obſervantiâ colende, meoq́; nomine fratres omnes plurima ſalute impertias; quam nobis det ille unus Deus pater noſter per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Cracoviæ Die 20. Maij. 1587.

Scripſi hæc in ſummo, ac ferè perpetuo ſtrepitu in medi-

mediisq́; aliis rebus mentem ab omni vel leviſſima quidẽ ſcriptione, non modò ab hujusmodi tam gravi, retrahentibus atque impedientibus. Quare ignoſce erratis, cum in ſcriptura, tum ſi quæ graviora deprehendes in ſenſibus. Viſum eſt enim mihi curandum fuiſſe, ut quamprimum reſponſionem meam habeſres, nec fideliſſimi hujus nuncii occaſionem negligendam. Iterum Vale, & me ama.

Tui ſtudioſiſſimus atq; obſervantiſſimus in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

Ad eundem D. JOHANNEM Niemojevium FAUSTI S. EPISTOLA III.

Vt generis nobilitate, ſic virtute, eruditione, pietate præſtantiſſimo clariſſimoq́; viro D. Iohanni Niemojevio, domino meo ſummâ obſervantiâ colendo, &c.

Salus & pax a Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto, &c.

Clariſſime præſtantiſſimeq́; vir, mihi ſummâ obſervantiâ colende, &c.

DOminus Schomannus noſter conceſſit mihi legendum ſcriptum tuũ Polonicum, contra theſes

Vega

Vegæ Ieſuitæ, in negotio Cœnæ Domini. In quo ſcripto, quatenus per meã linguæ Polonicæ ruditatem licuit, animadvertiſſe mihi videor, te plerumque adverſarium egregiè propellere, atq; adeò tandem opprimere atq; confodere. Verumtamen non pauca in eo obſervavi, quæ, ſi edendum, ut audio, opus fuerit, a te corrigi percuperem, quæq; ſi huic rei commodum tempus habuiſſem, notata per Ioëlem Naborovium noſtrum, qui tibi has litteras reddet, ad te miſiſsem. Sed quando id facere non potui, volui ſaltem tecum communicare breviſſimum quoddam meum ſcriptũ de Cœna Domini, in amicorum gratiam jamdiu a me exaratum; ex quo intelliges quid potiſſimùm in tuo ſcripto deſiderem, & quam ob cauſsam. Videris enim mihi unâ cum Bucero (qui, ut Zvinglium cum Luthero componeret, ab eo, quod ipſemet ab initio ſcripſerat, recedens, tertiam quandam ſententiam adinvênit, cui poſtea omnes ferme Zvingliani, præſertim verò Calvinus unà cum ſuis omnibus ſubſcripſerunt) ea Cœnæ Domini tribuere, quæ nuſquam in ſacris litteris leguntur. unde judicio meo, quemadmodum & Zvinglius ſenſit, ipſius Cœnæ dominicæ uſus quodammodo pervertitur, cum ibi ea quæruntur, quæ in nobis eſſe debent, priusquam ad ipſam accedamus, ſi eâ dignè uti velimus. Cujus Zvinglianæ ſententiæ habeo apud me collecta nonnulla aperta teſtimonia, non modò ipſius Zvinglii, ſed etiam Oecolampadii, Capitonis, Buceri, Borrhai, atq; ipſius eccleſiæ Tigurinæ, antequam Bucerus & Calvinus

vinus opinionem illam ſuam jampridem in Christi eccleſiam invehi cœptam, compluribus probaſſent. quæ teſtimonia unà cum ſcriptis duobus Lælii patrui mei hac ipſa de re tibi aliquando legenda ac perpendenda tradam, ſi exiguum hoc meum ſcriptum, quod nunc leges, tibi minus perſuaſerit id, quod, ut pote veriſſimum Chriſtiq; eccleſiæ utiliſſimum, tibi perſuaderi velim. Cætera, quæ in tuo ſcripto emendari abs te cuperem, reſcies ex me, Deo dãte, non ita multò poſt Chmielniciæ in ſynodo, ubi omnem operam dabo, ut vobiſcum eſſe poſſim. Atq; eodem tempore poterimus, ſive privatim, ſivè in ipſa ſynodo (ſi ita tibi viſum fuerit) de iis aliquid agere, de quibus ante aliquot menſes per ſcripta diſputavimus. Quamquam, ut ſæpius dixi, malim, cæteris omiſſis, aut præcipuè ſaltem, de juſtificatione noſtra agi, quod pertinet ad fidem & opera. Video enim maximi momenti eſſe ad ſalutem noſtram, hujusce quæſtionis veritatem rectè noſſe. Veniſſem ſanè Chmielniciam, cum Septembre proximo ſynodus ibi eſt habita a vobis. ſed præterquam quod nemo ex Cracovienſibus fratribus profectus eſt, incidit etiam in idem planè tempus cariſſimæ meæ conjugis mors, qua tantopere ſum perturbatus & adhuc perturbor, ut tibi in ſimili olim jactura vehementem illam perturbationem condonandum eſſe, prorſus judicem, & tibi vehementer gratuler, quòd, ut audio, uxor tua lectiſſima fœmina poſt diuturnum, ſævum, difficillimumq; morbum, qualis meæ uxoris fuerat, jam tandem convaleſcere inceperit, & ſi non ſanitatis ſuæ, ſaltem vitæ ſpem facere.

cere. Nihil enim ego non dediſſem, quò fieri poſſet, ut uxor mea, quantumvis minùs ſana, mihi ſuperſtes fuiſſet. Deus pro ingente ſua bonitate tibi concedat, ut tuam non ſolùm quàm diutiſſimè tecum vivere, verùm etiam bene valentem eſſe, non iniuriâ ſtatim ſperare poſſis. Fratres omnes, præſertim verò D. Cechovicium, & Balcerovicium plurima ſalute in Domino Ieſu impertio, meq́ omnium veſtrûm precibus apud Deum juvari & cupio, & poſtulo. Vale vir clariſſime meq́ amare numquam deſiſtas, officiumq́ hoc meum de ſcripto tuo pro tua pietate ac prudentia boni conſule. Cracoviæ die prima Februarii 1587.

Tui obſervantiſſimus tibiq́ addictiſſimus
in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

AD MARTINUM CZECHOVICIUM coetus Lublinenſis Paſtorem, FAUSTI S. EPISTOLA.

Eruditione juxta ac pietate præſtanti viro, D. Martino Czechovicio verbi Dei Miniſtro mihi plurimùm obſervando.

Gratia & pax a Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

Roga-

ROGAVIT *me Dominus Schomanus, Dominus Simon Ronnemberg, & alii, ut ad parænesin Andreæ Volani reſponderem. Cui oneri etſi me imparem eſſe ſatis agnoſcebam, & tempus mihi, aliis præſertim occupationibus diſtento, breviſſimum eſſe videbatur, eorum tamen precibus deeſſe non potui. Itaque reſpondi quantùm ſat mihi viſum fuit. Quid præſtiterim vos judicabitis. Volui, ut ex inſcriptione appareret, hunc privatum cujuſpiã laborem, & conſilium fuiſſe, ut, ſi quid in hac reſponſione vobis minùs rectè dictum videretur, non bona conſcientia ſolùm, ſed jurè etiã eam ſemper ejurare poſſetis. Quãquam cavi, quantùm potui, ne aliquid dicerem, quod cum diſciplina veſtra non conſentiret. & propterea, cum alioqui magna mihi occaſio data fuiſſet, de juſtificatione noſtra per Chriſtum ſententiam meam accuratè explicandi, de ea quid ſentiam id tantùm expoſui, quod ne a veſtra quidẽ ſententia abhorrere ſum arbitratus. Etenim, ut audio, vos quoque Chriſtum pro noſtris peccatis Deo ſatisfeciſſe, vel etiam ejus iram adverſum nos placaſſe, tanquam loquendi modos a ſanctis litteris alienos, ſi quis dicat, ferre non poteſtis. Non dubito quin multos nævos in ſcriptione hac mea deprehenſuri ſitis, ſed partim tẽporis ſummæ anguſtiæ, partim non bono eorum conſilio, qui hominem huic muneri minùs aptum delegerunt, eos imputare debebitis. Ego quidem nec labori, nec diligentiæ ulla ex parte peperci. Rogo te, mi Czechovici, ut exemplum epiſtolæ Volani ad nos mittendum cures. Eam enim hìc deſcribendi tempus non fuit. Quod*

ſi cum

ſi cum eo exemplo partem illam ſcripti tui de baptiſmo conjunxeris, gratiſſimum mihi feceris. Domino Niemojevio, quem, ut debeo, pro ejus egregia pietate, & non vulgari eruditione, quæ generis ſumma nobilitate & ſplendore mirum in modum augeri videntur, & amo, & revereor, plurimam ſalutem te meo nomine dicere velim. Itemq; Domino Balcerovicio, Dominoq; Krokero, ſi rectè ejus nomen recordor, Balcerovicii ſororis viro. Te autem in Domino Ieſu optimè valere vehementer opto. Cracoviæ die 20 Iunii 1580.

Tibi in Chriſto deditiſſimus.
Fauſtus Socinus.

Ad D. IOHANNEM Balcerovicium civem Lublinenſem, & Seniorem cœtus qui eſt ibidem.

EPISTOLA I.

Eruditione ac pietate ornatiſſimo D. Iohanni Balcerovicio, fratri ac domino plurimùm obſervando.

Salutem a Deo, & Chriſto ejus &c.

EN tibi mi Balcerovici librum, quem tibi pollicitus fueram, qui ſi ei, quo tu me prior donaſti, par eſſe non videbitur, cogitare debes, nec me etiam tibi parem eſſe. Vtinam aliquando fiat, ut labyrinthos illos ſimul legere, atque expendere poſſimus. Suppeditabunt nobis, mihi crede, materiam de rebus diſſerē-

di in religione noſtra, cum maximè arduis, tum verò ad ipſius pietatis ſtudium seriò capeſſendum utiliſſimis. Ego donec te reviſendi mihi facultas data fuerit, amicitiam noſtram ſanctè colam, & memoriâ jucundiſſimæ conſuetudinis tuæ, tui deſiderium levabo. Velim ut interim & tu, & reliqui fratres Deum continenter oretis, ut mihi reſponſionem ad librum nuper contra noſtros editum, non de mandato ſolùm veſtro, ſed Cracovienſium quoque, & quorumdam aliorum fratrum jam jam aggreſſuro, pro ſua bonitate favere dignetur, ad ſuiq́ nominis gloriam, hominũq́ ſalutem mentem meam, & manum, calamumq́ dirigere. Rogo te, ut D. Niemojevium meo nomine quàm officioſiſſime ſalutes, eiq́, niſi id jam feciſti, omnino Commentariolum illum meum in primam partem primi cap. Ioh. evang. legendi copiam facias, eumq́ obſecres, ut quando ego ad Palæologum reſpondendo occupatus, quæ ei de juſtificatione promiſeram, ſcribere non potero, ne gravetur univerſam ea de re diſputationem meam perlegere, quæ eſt apud Ludovicum noſtrum, quem illi cauſſâ meâ libentiſſimè commodaturum ſpero, ut præſens eum rogavi, & nunc abſens hiſce ad ipſum litteris rogo. In eo enim opere reſponſionem D. Niemoievius ad omnia leget, quæ meæ ſententiæ obſtare vel minimum videantur, & rationem ſalutis noſtræ per Chriſtum exactè pertractatam, exq́ ſacris litteris ipſaq́ divina veritate expoſitam (ni vehementer fallor) inibi eſſe tandem confitebitur. Tantùm ne properes, néve, præ operis mole quadam, legendi ac perpendendi diligen-

ligenter omnia, curam, patientiamq; abjiciat. Illud inſuper eum monitum velim, me Lervartoviæ ipſi aliiſq; dixiße, credere me, locum illum ad Gal: 4. Factum ex muliere, aliter legi non poße. In quo memoria lapſus ſum. Siquidem ibi eſt verbum γενόμενον, quod non modò factum, ſed Natum etiam ſignificat, & præterea Eum qui extitit, ſive fuit. Caſtellio Natum vertit, & rectè, ut ego quidem arbitror, niſi ſi quis malit, Qui extitit, ſive Fuit, propter verba quæ ſequũtur γενόμενον ὑπὸ νόμον. Quod nihil aliud eſt, quàm, Qui fuit ſub lege. Vtravis iſtarum interpretationum nunc mihi multò plus arridet, quàm factum. D. Czechovicio, cæteriſq; fratribus plurimam ſalutem impertio, teq; unà cum familiola tua in Domino Ieſu bene valere opto. Cracoviæ 17 Octob: 1580. Dominum Crockerium nominatim meis verbis ſalvere jubebis. Affini tuo quàm celerrime potui rediens litteras reddidi. Credo illum ad poſtulata tua brevi, ſi id nondum factum eſt, non verbis tantùm, ſed reipſa iſthuc advenientem reſponſurum.

Tibi ex animo deditus,
& in Chriſto frater.
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA II.

Eruditione non vulgari, eximiaque pietate

 præ-

praeſtanti D. Iohanni Balcerovicio fratri, ac domino meo plurimum obſervando &c.

Gratia, & pax a Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

QVòd Chmielniciæ in Synodo non adfueris, id ſanè perquam moleſtè tuli. Iudicium enim tuum de eo, quod jam adverſus Palæologum ſcripſeram, cognoſcere avebam. Vt nihil dicam, quòd ſola præſentia, & aſpectus tuus, ut ſemper ſolet, me, atq; adeò cæteros omnes, mirum in modum exhilaraſſet. Eò autem vehementius dolui, quòd cauſſa, cur ad nos non veniſſes, ut audivimus, morbus fuit. ex quo etſi te jamdudum planè liberatum eſſe confido, gratiſſimum tamen mihi fuerit, id ex tuis litteris intelligere. Dominus Niemojevius, cum in Synodo ſimul eſſemus, rogavit me humaniſſimè, ut aliquid ſcriberem in ſeptimum Caput epiſtolæ ad Romanos. quo probari poſſe ſperarem (quemadmodum fieri debere contendebam) Paulum, eo in loco non de ſeipſo, præſertim tamquam novo homine ac regenerato, loqui. Annui roganti. & cum Chmielniciæ nec otium, nec facultas aliqua ſcribendi daretur, pollicitus ſum me Cracoviæ aliquid in eum locum ſcripturum, quod ejus deſiderio ſaltem aliqua ex parte ſatisfacere poſſet, & per affinem tuum, qui tibi has litteras reddet, ad ipſum me omnino miſſurum. Itaq; ut fidem meam liberem, mitto exiguũ hoc ſcriptum, extempore pæne propter occupationes meas a me exaratum, quod illi meo nomine tradas velim, eumq́; roges, ut

ges, ut

ges, ut, ſi fortaſſe minus hac ſcriptiuncula mea ſibi ſatisfactum eſſe aut animadvertet, aut putabit, pro ea, qua præditus eſt, inſigni humanitate, cauſſas ejusce rei mihi ſignificare ne gravetur. Etenim ſpero fore, ut ſi, quid illum mecum ſentire vetet, intellexero, facilè viam inveniam eum in meam ſententiam pertrahendi. qua judicio meo nihil verius, nihil ad pietatem accommodatius excogitari poteſt. Verùm quid meam ſententiam eam appello, quæ omnium ferme antiquorum theologorum cum latinorum, tum græcorum fuit? quam ipſe Auguſtinus, qui princeps contrariæ ſententiæ eſſe creditur, aliquando ſecutus fuerat? quam denique non pauci ex recentioribus viri eruditiſſimi ſunt amplexi? Certè contraria ſententia adeò mihi & abſurda, & pernicioſa (pace Auguſtini, & cæterorum dixerim, qui unum ipſum potiùs, quàm reliquos omnes imitari voluerant) eſſe videtur, ut quantacumque vis potius Pauli verbis ſit adhibenda, quàm ea admittenda. nedum ut ſermonis figura, nec ſanè inelegãs, nec ipſi Paulo inuſitata, in ipſis non agnoſcatur, ut a pleriſque hodie, maximo infirmorum offendiculo, fieri videmus. Sed hæc hactenus. Ipſum D. Niemojevium, quem ego unicè colo, atque obſervo, meis verbis quàm diligentiſſimè ſalutes oro, eique dicas, me non dubitare, quin Deus ex tam pericoloſo morbo non ita multò antè eum liberaverit, ut in Polonia veritati divinæ illuſtrandæ, ſolidæque pietati promovendæ, longè potiore ratione, quàm hactenus factum ſit, non deſit qui vacare poſſit. Id modò ipſe agnoſcat, & accepti beneficii Deo gratum

ſe præbeat. D. Croikerio, Dominoq́ Vilkovio ſalutem plurimam. Si Paſtor veſter jam ad vos, ut ſpero, rediit, me in illius ad Deum pro me precationibus non parum momenti ponere, ut ex te ſciat, velim. Te verò unà cum uxore lectiſſima fœmina bene in Domino Ieſu valere ex animo opto. Deus vobis adſit, tuq́ me amare perge. Cracoviæ die 30 Ianuarii 1581.

Tibi perpetuò devinctiſſimus
Fauſtus Socinus.

Ad eundem Epistola III.

Eruditione ac pietate inſigni prædito D. Iohanni Balcerovicio amico & fratri ſuaviſſimo, dominoq́ ſuo plurimum obſervando.

Gratia & pax a Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

QVi has litteras tibi reddet, reddet ſimul reſponſionem meam ad D. Niemoievium, quam ab initio copioſiorem quidem futurã arbitrabar, ſed non tamen, ut librum pro litteris reſcriberem. Agnoſco me verboſum nimis aliquando eſſe, necdum hoc meum vitium ſatis corrigere poſſum. Excuſo enim interdum meipſum propter rerum hoc noſtro ſeculo novitatem quandam, quæ mihi ſcribenti explicanda eſt. Spero D. Niemoievium verboſitatem hanc meam æqui boniq; conſulturum, præſertim cum quæſtio ampliſſima ſit, & ipſe jamdiu contrariam ſetentiam

ejus, quam ego veriſſimam eſſe arbtror, penitus imbiberit, deq́; ea planè perſuaſus eſſe videatur. Quo factum eſt, ut multùm cum eo agendum putaverim, & non uno modo tentandum, an radicata jam in illo opinio ſtirpitus evelli poſſet. Ejus inſignis pietas, acerrimumq́; judicium ſpem mihi facit, me non fruſtra laborem hunc ſumpſiſſe tandem agniturum. Cæterùm libellus, præ aliis perpetuis occupationibus meis, a me recognoſci non potuit diligenter, ſed tantùm errata quædam librarii potiùs, quàm mea, feſtinanter emendandi tempus habui. nec dubito, quin multa adhuc in eo ſint, quæ limam deſiderent. Tu mi ſuaviſſime Balcerovici, ſi quid in ipſo deprehenderis, quod tibi minùs arrideat, fac me continuò certiorem, ut vel locum emendare, vel tibi ſatisfacere aliquo modo poſſem. Interim bene vale, & in cœpto pietatis curſu viriliter perge. Dominus Ieſus tibi perpetuò adſit. Cracoviæ 26 Martii 1581.

Tibi devinctiſſimus in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA IV.

Gratia & pax a Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto.

POſt diſceſſum tuum Volani reſponſionem iterum legi, quo factum eſt ut ad eam refutandam multò vehementius fuerim excitatus, vixq́; mihi tempe-

ravi quominus calamum ſumpſerim, & refutationem aggreſſus fuerim. Verùm quia jam conſtitutum eſt, ne ſine fratrum conſilio et conſenſu aliquid ſcribam, egoq́ privatas etiam ob cauſſas vehementer expeto, ut refutatio iſta totius cœtus nomine in publicum edatur, rogo te id ipſum, quod coram rogavi, ut eccleſiæ veſtræ hac de re ſententia ad nos quam primùm perſcribatur. Crediderim tamen brevem admodum futuram refutationem iſtam. Prior enim reſponſio, ſive mea, ſeu potius noſtra, per ſe ipſa hoc Volani ſcriptum, quo ipſam convellere tentavit, ſatis quodammodo refutat, nec alia præterea re opus eſſe videtur, quàm ejus reſponſionis publicatione, paucis quibusdam additis, quæ captioſas Volani λογομαχίας coarguant, & rem totam, ſicubi opus fuerit, dilucidiùs explicent. Cum fratres iſtinc reſponſionem in Lithvaniam Volano exhibendam miſere, memini me audire, nonnihil a Domino Czechovicio ei additum fuiſse; id neſcio an Volanus in ſcripto ſuo commemorat ac refutet. Quod ſi facit, velim ſcire, quid illud ſit. De aliis, quæ præter reſponſionem illam Anonymi ſibi pro reſponſione oblata fuiſſe Volanus ait, curandum mihi non videtur, nec ad ea quæ contra ipſe refert, reſpondendum, niſi ſi alicubi aliquid dicat, quod ad veritatis defenſionem confutatione egere videatur. Quicquid ille, præter quæſtionem de perſona Chriſti Ieſu, ejusq́ officio diſputat, ſilentio omnino prætereundum cenſeo. Quicquid tamen fratres conſtituerint, id apud me firmum & ratum erit. Te mi ſuaviſſime Balcerovici optimè valere

lere

lere opto in domino Ieſu unà cum uxore & familia, præſertim verò mellito filiolo tuo, qui ut tui ſimilis, id eſt, pius ſimul atq; eruditus evadat, omnibus viribus enitendum tibi eſt. minutæ meæ epiſtolæ litterulæ jam te oculis probè uti poſſe præſagire mihi videntur, quod utinam ita ſit. D. Niemojevium, dominumq; Czechovicium, ſimulq; alios iſtîc amicos fratres plurimum ex me ſalvere jubebis, & me pro tua humanitate complecti atq; amare perges. Deus ſpiritu ſuo tibi perpetuò adſit. Cracoviæ. Iunii 1582. Diem in epiſtola adſcribere omiſi. is erat primus Iunii.

Tibi ex animo addictiſſimus
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA V.

Erudito juxta ac pio viro, omniumq; virtutum genere excultiſſimo D. Iohanni Balcerovicio, fratri & domino plurimum colendo, &c.

Gratiam & pacem a Domino, &c.

HUmaniſſime atque ornatiſſime vir, Amicum veterem habeo Iohannem Baptiſtam Bovium Bononienſem, qui Gedano, ubi nunc degit, Lublinum, ut apud vos hac hyeme habitet, venire cogitat. ſed cupit antè, ſe vobis omnibus commendari, dubitans ne, quia, etſi Trinitarius non eſt, tamen nobiſcum non planè conſentit, aliqua moleſtia a noſtris hominibus iſtîc afficiatur, quali a Menoniſtis Geda-

ni affectus fuit. Ego quidem ad ipſum ſcribens, juſſi eum eſſe bono animo; noſtros enim homines nusquã ejusmodi eſſe, ut cuiquam negotium faceſſant; Immo pollicitus ſum fore, ut iſtic ſummam humanitatem & manſuetudinem in omnibus experiatur. Interim tamen non committam, quin eum tibi amice optime, & per te aliis fratribus Lublinenſibus, vel prope Lublinum commorantibus, quàm maximè poſſum, commendem. Eſt enim vel eo nomine commendatione digniſſimus, quod annos ab hinc circiter novẽdecim, propter purioris religionis profeſſionem patria exulare eſt coactus, unicus perpetuò patri filius, eiq́ ditiſſimo, & generis nobilitate conſpicuo. Erat autem jam tum ferme cœcus. quare, cum nihil prorſus pecuniarum a primis exilii annis ad eum pater mittere auſus fuerit, ne graviſſimas pœnas, ſi id faceret, ſibi paratas ſubiret, neceſſe illi fuit ferè ſemper mendicare, ac ſæpe vel fame moriendi periculum ſubire. Effeceram ego precibus meis apud D. Doctorem Buccellam, ut illi ſingulis annis quinquaginta florenos dono daret, quibus ſuam extremam paupertatem bona ex parte levare poſſet. Spero D. Buccellam adhuc in inſtituta liberalitate perſeverare. mihiq́ fit veriſimile, ipſum Bovium tum propter hanc, tum propter alias quasdam cauſſas, nemini iſtic admodum gravem futurum. Rogo tamen nihilominus, ut ſi qua in re illum juvare poteſtis, viſcera miſericordiæ veſtræ illi non claudatis. Hoc erat quod his meis litteris tibi ſignificare volebam. Quare finem facio ſi priùs te obnixe oravero, ut D. Niemojevio, D. Czechovicio, D.

Kro-

Krokerio, cæterisq; fratribus meo nomine plurimam ſalutem in Domino dicas. Vale amice ac frater præſtantiſsime. Cracoviæ die 28 Septemb. 1584. Si cum his meis litteris conjunctæ fuerint litteræ meæ aliæ Gedanum ad D. Matthæum Radekum mittendæ, quæſo te, ut eò quàm diligentiſſimè perferendas cures. Adhæc rogo, ne tibi ſit grave ſignificare, ecquid litteras illas Vilnam miſeris, quas tibi Chmielnicia dederam.

Tibi ex animo deditiſſimus
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA VI.

Salutem & pacem a Deo, & Chriſto, &c.

ORNATISSIME vir, *ac frater mihi plurib. nominibus colende, &c. Poſt obitum uxoris, unde tanto dolore ſum affectus, ac pæne cõſternatus, quantũ vix paucos alios in tali caſu ſenſiße crediderim, ſucceßerunt publica hæc mala hujusq; regni incommoda, quæ haud mediocriter me turbarunt, atque etiamnum turbant. Ex quo factum eſt, ut jamdiu nullas ad te litteras dederim, nec Gedanum quicquam ſcripſerim, quo tamen alioqui mihi ſæpius ſcribendum fuiſſet. quamquam vix nuncius ullus toto hoc tempore ſe obtulit. Nunc offerente ſe egregio iſto viro D. Bernardo medicam artem profitente, noſtriq; Domini Radeki affine, tametſi adhuc doloris & perturbationis plenus, nolui omittere quin tibi ſigni-*

ſicarem, me, per Dei beneficium, in tanta animi moleſtia atq; ægritudine corpore jam bene valere, (nam & corpus ipſum vehementer labeſactatum fuerat) & ſperare, me poſſe ad priſtina ſtudia ac labores, quos aliquot ab hinc menſes intermiſi, denuo reverti. Quod ſi ad Dei gloriam futurum eſt. concedat id mihi ipſe Deus. Volui etiam aliquid Gedanum ſcribere, ad virum mihi ſumma amicitia & familiaritate conjunctum fratrem noſtrum in Domino, & D. Radeko noſtro, ex quo Gedanum appulit, carum, ut arbiiror, & perfamiliarem. velim ego virũ iſtum, ſi per hos tumultus liceret, huc ad nos venire ac mecum habitare. ea enim eſt præter eruditionem, & ſacrarũ rerum peritiam hominis integritas, morumq; ſuavitas, ut nihil mihi ejus uſu ac familiaritate jucundius accidere poſſit, Quare te per amicitiam noſtram Chriſtianamq; neceſſitudinem oro obſecroq; ut ſi umquam contigerit, illum iſtuc advenire vel Cracoviam ad me venturus, vel aliò profecturus, tua illa, quæ tecum nata atque alta videtur, inſigni humanitate eum complecti velis, & ſi qua pecunia illi opus fuerit ad ſuſceptum iter perficiendum, eam illi mutuò dare. Ego enim pro ipſo ſpondeo ac fidejubeo. immo ſimul atq; de pecunia ei, in quem dixi finem, data certior factus fuero, tibi eam vel hîc, vel iſtîc reddendam curabo. Cujus meæ ſponſionis ac fidejuſſionis teſtimonium volo apud te haſce meas litteras extare. Et quamquam ex inſcriptione litterarum, quas ad ipſum ſcribo, ſatis de ejus nomine, quem tibi tantopere commendo conſtare poſſit; tamen, ut plenum

num

num in hiſce litteris habeas, ut dixi, meæ promiſſionis teſtimonium, vocari illum noveris Cornelium Daëmis, eſſeq́ patriâ Bruxellēſem, fuiſſeq́ aliquando juriſconſultum, in eaq́ facultate doctoratus (ut loquuntur) inſignia honorificè accepiſſe; ſed poſtea juris civilis ſtudio relicto, ſe totum divino juri pernoſcendo tradidiſſe, non ſine ſumma horum terreſtrium bonorum jactura, quam ſine dubio Dominus Ieſus, cujus gloriæ amore flagrat, cæleſtibus bonis cumulatiſſimè compenſabit. In quo ſtatu hic ſint res, narrabit tibi D. Bernardus. Certè is eſt ſtatus, ut aſſiduè, idq́ vehementiùs quàm umquam antea, nobis orandus ſit Deus, ut nos benignè velit reſpicere, & imminentia mala pro ſua bonitate a nobis repellere. Vale vir ornatiſſime & D. Niemojevium, Dominumquúe Cechovicium, reliquosq́ fratres plurima ſalute meo nomine impertias; meq́ tibi addictiſſimum, ut ſoles, redama. Cracoviæ die 21. Novembris 1587.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA VII.

Peregregio plurimisq́ virtutibus, pietate verò inprimis ornatiſſimo, ac præſtantiſſimo viro D. Iohanni Balcerovicio, domino, & amico ſummopere colendo &c.

DOLVI atque etiamnum doleo vehementer, quòd, quando hic nuper fuiſti, nec per morbum te inviſere, nec tui adventus aut commorationis tē-

pus

pius reſcire potuerim. Sed tamen quicquid Deo viſum eſt, æquo mihi ferendum eſt animo. Dedi Iodoco ſeu Iuſto illi de Prez, qui Gedani degere ſolet, librum meum de Ieſu Chriſto Servatore; illum eundem, quã aliquando hîc tibi dederam, ut eum Andreæ Vojdovio pro tua humanitate redditum curares, mihi poſtea a Vojdovio redditum. Dedi inquam Iuſto librum iſtum, ut tibi eum tradat, teq́; meo nomine roget, ut eundem velis curare ad Iohannem Volkelium meis verbis transmitti, quandocumque ſeſe ejus rei occaſio obtulerit. Scio hiſce in rebus diligentiam tuam, & quantopere me ames; quare, ut ſoleo, tua opera hîc uti nihil dubitavi. Conceſſi Iuſto, ut per aliquot dies librum apud ſe habeat, antequam tibi reddat; ſed ea conditione, ut reddat, priusquam Gedanum ſe conferat, iſtuc ut arbitror reverſurus; &, ſi tibi aliquantò antè ad Volkelium eum mittendi facultas detur, ſimulatq; id illi ſignificaveris, ſtatim tibi tradat. quæ omnia rogo te, ut illi in memoriam revocare velis. Cum nuper fui apud te, legi in eo libello, quem habes de viris illuſtribus unà cum eorum imaginibus, nomen proprium Pogii Florentini, quod nusquam antea legeram, nec qui vel legiſſet, vel ſciret, ullum inveneram. Itaque a te mirum in modum, tametſi leviſsimum quiddam hoc videatur, abs te peto, ut, quando jam ejus ſum oblitus, id nomen ad me ſcribas. Facies mihi rem gratiſsimam. Fratres noſtros iſtic omnes præſertim verò D. Niemojevium, & D. Cechovicium plurimùm ſalvere jubeo. Tibi verò vir peregregie atq; humaniſsime, familiæq́; tuæ

omnia

omnia feliciſsima & opto & precor. meq́ ut amare pergas, te etiam atq; etiam rogo. Cracoviæ die 23 Octobris 1590.

Tui ſtudioſiſsimus tibiq́ addictiſsimus in Chriſto frater Fauſtus Socinus.

Ad eundem Epistola VIII.

PRæſtantiſsime vir domine ac frater in Chriſto vehementer colende, &c. Gratū mihi feceris, ſi mihi ſignificaveris, an ab Alexio typographo illa exemplaria , , , , , , , , , , , acceperis eaq́ diſtraxeris. & quo pretio; ut ego idem pretium, cui debetur, reddendum curare poſsim. Nam, ut tu mihi id nunc diſſolvendum cures, non eſt neceſſarium. Satis temporis ad id, Deo volente, præſtandum habebis. De negotio illo, de quo conſtitutum inter nos eſt, ut per litteras agamus, aliquid ex te ſcire aveo. Vehementer enim cupio, ut ſi fieri poßit, conficiatur. Quòd ſi ab ea parte, quæ tibi exploranda eſt, ſpes aliqua affulſerit, nihil dubito confectum iri, & alteram partem ea facturа omnia, quæ decus & conſuetudo poſtulat. Quamquam verò nondum affirmare poſſum, quæ futura ſint omnia bona illius, quem juvandum mihi ſumpſi; tamen conſtanter aßero, ejusmodi futura, quæ animo Chriſtiano plusquam ſatis ſint. nec quidquam magis verendum videtur, ne cum illis, quæ iſtinc acciperentur, conjuncta, revera ſint nimia, & poſſi-

poßidentis animum ab illa animi demißione & ſui ipſius abnegatione, quæ Chriſtiano homini neceſſaria eſt, facilè avocent. Quòd ſi tamen antequam ad me quicquam hac de re ſcribas, aliquid certius hac in parte ſcire volueris, dabo operam, ut ſtatim tibi indicare poßim. Litteras diriges ad D. Simonem noſtrum. Nam ego Deo volente cras ad Submontanos ibo, apud quos aliquot fortaſſe ſeptimanas commorabor. Interim te, vir præſtantime, unà cum uxore & liberis quàm bellißimè ac beatißimè in Domino valere ex animo opto. Cracoviæ die 4 Iulii 1591.

Tibi ex animo addictiſsimus in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

Ad eundem EPISTOLA IX.

Virtute, eruditione, pietate ornatiſſimo ac præſtantiſſimo viro D. Iohanni Balcerovicio, domino ac fratri in Chriſto plurimum obſervando &c.

ORnatiſſime vir, domine ac frater in Chriſto plurimùm obſervande &c. Haud mediocriter dolui, quòd Chmielniciæ in proximo conventu eße non potuerim; præſertim ubi reſcivi, te Dominumq́; Andream Lubieniecium ibi adfuiße, cum quibus mihi, præter communem religionem, intercedunt quædam alia privatæ neceſſitudinis vincula; ut conſuetudine, aut certè aſpectu veſtro, quo jamdiu mihi caruiße videor, aliquantiſper frui poßem, & in noſtræ Eccleſiæ

non

non paucis ſanè, nec levibus, non ita longo tempore, calamitatibus, vobiſcum mutuò & conſolari & conſolationem accipere. Sed quando id Deo non eſt viſum, proficiſcente ad vos Domino Ioële Naborovio noſtro nolui deeſſe, quin vos, ut mihi quidem abſenti licet, aliqua ratione viſerem. Itaq; mitto ad te quatuor exemplaria cujusdam ſcripti excerpti ex libro ac diſputatione mea de Chriſto Servatore, quod amicus meus, me inſcio, excudendum curavit procul hinc quodam in loco, ubi id palàm facere non licebat. Ex quo factum eſt, ut plurima errata eaq; non levia in ſcriptum hoc irrepſerint, quorum partem notavit amicus ad finem ſcripti, reliquum verò ego ipſe calamo correxi, ſed propter alias occupationes meas, in uno tantùm exemplari; ex quo tria reliqua emendanda ſunt, quod ut facias ipſe, te enixè rogo, antequã illa iis meo nomine des, quibus danda ſunt. Abs te enim peto, ne graveris unum ipſi Domino Lubienietio dare, eiq; meis verbis ſignificare, quòd, ſi fortè apud ſe habet exemplum integræ illius diſputationis meæ, aut ſaltem hoc idem ſcriptum inde excerptum, poterit hoc, quod excuſſum ad ipſum mitto, alii cuipiam donare; Alterum dandum eſt Domino Niemojovio, cui pluribus nominibus in Domino gratulor, apertè experientiâ nuper comprobatum videns, & illum Deo curæ eſſe, & ipſi Dei cultum ac gloriam præter alia omnia cordi eſſe. Dices autem illi, hoc eſſe illud ipſum ſcriptum, quod in initio meæ in hoc regno commorationis ad ipſum hinc amici miſerunt, ab ipſo tunc temporis minimè probatum,

quippe qui contra illud Polonicè non pauca ſcripſerit, quæ Dominus Schomannus noſter, piæ memoriæ, ipſo rogante latinè reddidit, ac mihi tradidit. Tertium exemplar des velim D. Cechovicio, eumq́ meo nomine roges, ut illud paullo diligentius legere ac perpendere velit. Diu eſt, ex quo reſponſionem ad Vujeki libellum abſolvi, quam Polonicè vertendam habet apud ſe D. Statorius noſter; nec credo, adhuc totam vertit. Fratres omnes ex animo ſaluto, eorumq́ precibus me juvari apud Deum & opto & peto. Vale vir humaniſſime ac præſtantiſſime unà cum uxore & liberis tuis, quibus omnibus Deus perpetuò faveat. Cracoviæ die 19 Decembris 1592.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus
Fauſtus Socinus.

Ad eundem.

Clariſſimis virtutibus atque eximia pietate ornatiſſimo ac præſtantiſſimo viro Domino Iohanni Balcerovicio, domino & fratri in Chriſto vehementer colendo, &c.

Ornatiſſime atq; humaniſſime vir, domine ac frater in Chriſto plurimùm colende, &c.

DVÆ jam ſunt hebdomadæ elapſæ, ex quo redditæ mihi ſunt gratiſſimæ litteræ tuæ 8 die Martii datæ. Lætatus ſum ſane vehementer iſta audiens.

diens, quæ ſcribis de ſcriptulo illo meo typis excuſo, quomodo videlicet non modo illius, quæ ad te miſi exemplaria, prout ego te rogaveram, diſtributa fuerint, ſed etiam ejus lectio iis potiſſimùm fratribus jucunda fuerit, quibus veritatis cognitio eſt cordi; veritatis, inquam, illius veræ divinæ, quæ Domini Ieſu Chriſti evangelio continetur, quæq; ut aliquando tandem emergat, Deum ardenter oro, neq;, ut id in noſtro cœtu eveniat, ut ferme ſolebam, ampliùs deſpero. Quod ſi me vivo id contingerit, divinæ miſericordiæ erga me atque clementiæ maximum hoc erit argumentum; meis nimirum peccatis alioqui poſtulantibus, ut priùs ego moriar, quàm tanto bono Deus ſuos impertiat. Laboro ego quidem, ut Deo favente, hac felicitate ipſe vivens fruar. ſed non ita laboro, ut deberem. ſegnis enim ſum ac timidus fortaſſe magis quàm deceat. quæ delicta ut mihi Deus ignoſcat, ipſum ex animo precor. Litteras Radecii noſtri in Tranſilvaniam miſi tertio poſt die, quàm illas ad me miſeras; qua de re ipſum Radecium brevi, ut ſpero, per litteras certiorem faciam. Tu verò, obſecro, litteras illas Italicas ad uxorem illius apoſtatæ ſcriptas quàm primùm ei reddendas cures. Facies mihi rem gratiſſimam. Non tamen eſt certus nuncius ſumptu aliquo eò, ubi ipſa commoratur, mittendus, ſed alicujus, qui alias ob cauſſas eò ſit profecturus, facultas expectanda. Tuæ uxori feminæ optimæ ac probatiſſimæ, liberiſq; veſtris omnibus unà tecum a Deo incrementum omnium cæleſtium virtutum ex animo opto Vale vir præſtantiſſime, & fratres omnes plurimum

in Domino ſalvere meis verbis jube. Cracoviæ die 29 Martii. 1593.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater
Fauſtus Socinus.

Ex Epistola ad eundem.

Ornatiſſimo virò, pietate, humanitate, omniq́; virtutum genere præſtantiſſimo Dn. Iohanni Balcerovicio, domino & fratri in Chriſto plurimum colendo.

ORnatiſſime vir frater in Chriſto plurimùm obſervande &c. Mei morbi reliquiæ effecere, ut ipſe ad Synodum venire non poſſim, quemadmodum ſuperioribus litteris tibi prædixeram futurum. Sed fortaſſe hìc manens plus in mea vocatione efficiam, quàm ſi in Synodo adeſſem. & ſpero Deum Chriſtūq́; vobis adfuturum, nec permiſſurum, ut quidquam ſtatuatis, quod præter jus faſq́; infirmiores a noſtro cætu vel deterrere, vel etiam ſeparare poſſit. Habet quidem Chriſtiana religio ſua paradoxa, ſed nō ea, quæ varii variè putant, re non admodum bene perpenſa, & zelo quodā abrepti, vix eos, qui aliter ſentiunt, audire ſuſtinent; cum tamen iſtorū aliter ſentientium & pietas & eruditio, & quod caput eſt, rerum divinarum ſcientia facilè omnes eò adducere deberet, ut diligentiſſimè quæ ab iis dicuntur perpenderent, antequam ea rejicerent. Deum oro ut actiones iſtius Synodi ipſe ſuo ſpiritu moderetur ac gubernet. Mitto ad te emendationes erratorum in Anti-

wuje-

vujeko, quas ab uno quoq; in ſuo Codice notari velim. Mitto, inquam, tribus exemplis. Quorum unum dandum erit fratribus Lithvanis, alterum iſtic retinendum, tertium Domino Stanislao Lubieniecio tradendum. Si noſter D. Franciſcus, qui has litteras tibi reddet, aliquantulum ſpatii, antequam proficiſcatur, mihi ad ſcribendum conceſſerit, alias litteras ſcribam, videlicet ad Oſtorodum, quem ſpero in Synodo adfuturum, ad Arciſſevium, & ad D. Chriſtophorum Morſtinum affinem meum, qui nobis ſpem fecit ſe ad vos venturum; quas litteras unà cum his accipies. Sin minus, curabo, ut per alium quempiam eas ad te mittam, antequam Synodus diſſolvatur. Si quid erit novi audies ex ipſo Domino Franciſco noſtro. Interim me tibi fratribusq; omnibus ex animo commendo, vobisq; a Deo omnia feliciſſima precor. Cracoviæ die 13 Maii 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus
Fauſtus Socinus.

Ex Epistola ad eundem.

Ornatiſſimo D. Ioh: Balcerovicio, &c.

ORnatiſſime vir, domine ac frater in Chriſto plurimum colende, &c. Domino Franciſco fratre noſtro hinc ad vos proficiſcenti litteras ad te dedi, & unà cum illis emendationes erratorum non paucorum in Antivuieko, tribus exemplis, a te eo modo,

quo te rogavi, diſtribuendis. quibus adhuc unius erràti emendationem addo, alterius autem, quod ſecundum in ordine eſt, clariorem emendationem mitto, ut in ſchedula his litteris incluſa videbis. Mitto etiam denuo rationes dati & accepti ad librum iſtum imprimendum, additis viginti florenis, quos nondum dederam, cumprimò eas miſi, & ex altera parte florenis 18. & gr. 27, quos ipſe nondum ad me miſeras. Aequum enim eſt, ut Litvani fratres, ſi mihi perſolvere debent, noſcant exactè, quomodo res ſe habeat. Tibi, quod jampridem & ab ipſo initio feci, omnem hujus negotioli abſolvendi curam relinquo. Rogo te ſi exemplum diſputationis Novogrodienſis ab Adverſariis editæ, itemq́; (ſi modò eam noſtri ediderunt) a noſtris, nanciſci potes, utrumq; mihi compares, & quam primùm poteris mittas, pretiumq́; ex ea pecunia demas, quam Lithvanorum fratrum nomine adhuc miſſurus mihi es. Dolerem equidem mirum in modum ſi diſputatio iſta ſic habita fuiſſet, ut Adverſarii affirmant. ſed ut id credam nullo pacto adduci queo, præcipuè, cum omnibus nobis ſit notum, quàm iſti homines parùm candidè & ſincerè in hujusmodi rebus ſe gerant. Suſpicor tamen nihilominus, quatenus, diſputationem ab ipſis editam percurrendo, animadvertere ac conſequi conjectura potui, Licinii Antagoniſtam arte diſputandi & ipſo ſuperiorem eſſe, & id in iſta ipſa diſputatione facilè plerisque conſtitiſſe. Nam, etſi, ni fallor, Licinius noſter neutiquam in ea hæreſi eſt, in qua non pauci ex noſtris ſunt, non eſſe ſcilicet Chriſtiano homini

quantumvis facilè cum Adverſariis congreſſura, dandam operam Dialecticæ: tamen vereor, ne ejus in eo ſtudio diligentia, propter iſtorum ab eo dehortationes, quodammodo obtorpuerit. Nihil tamen ſtatuo donec reſciam quomodo revera diſputatio illa fuerit habita. Vale vir ornatiſſime unà cum tuis omnibus; haſq; litteras diligenter, quæſo, tum meas tum alienas reddendas cures. Cracoviæ die 20 Maii 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus
Fauſtus Socinus.

AD FAUSTUM SOCINUM SIMONIS Ronembergii civis Cracovienſis, & Senioris Eccleſiæ tunc temporis ibidem Epiſtola.

Gratiam & pacem, a Domino, &c.

MI Socine, quia dicis Baptiſmum aquæ eſſe rem indifferentem, & laudas in aliquibus quòd baptizantur. & vis etiam ut & hebræi & ethnici, qui nondum dederunt nomen Chriſto, baptizentur quaſi ex debito.

Si tu ergo mi chariſſime Socine ad nos veniſti, & eſt tibi animus participare menſæ Domini, & quodammodo nos accuſas, quaſi injuſtè & minus rectè, tibi & aliis tui ſimilibus, præcludamus viam, & injuriam faciamus, impedientes vos qui deſideratis exſequi voluntatem Dei & Chriſti. ideoq; in nos ma-

gis quàm in vos peccatum redundare &c. Aliis quoq; viam præcludere quominus hujus eccleſiæ ſint membra, & diſciplinæ ſanctæ ſubjiciantur, &c. Per nomen Dei altiſſimi & Chriſti ejus me adſtrinxiſti & adjuraſti, ut negotium hoc bene conſiderem & examinem, ne poſthac luam pœnas, & reſpondeam pro multis, &c. Tibi itaque hoc, mi honorande Domine Socine, propono, tuam etiam conſcientiam conteſtans & adſtringens, ut tu etiam diligentiſſimè & æquiſſimè negotium hoc examines & perpendas. An non magis conveniat tibi, qui vides utiq; eccleſiolæ hujus noſtræ paupereulæ & puſilli gregis, jam jacta eſſe aliqua fundamenta, vides cultum Dei veri & altiſſimi, & cultum ac regnum Chriſti ejus: vides aliquos tamen fructus, etiamſi debiles & paucos, ſpiritus ſancti: vides apertam prædicationem, & profeſſionem & publicationē eorum quæ divinitus nobis revelata ſunt, & cæterorum quæ adhuc revelanda ſunt anxiam & ex corde appetentiam & deſiderium. Vides aliqua principia, etiamſi paucula & imbecillia diſciplinæ ecleſiaſticæ, quam & tu adjuvas, & ut ex animo & indeſinenter promoveas etiam atq; etiam rogamus, & nomine Dei & Chriſti adjuramus. Vides Dei beneficio, quòd non in pejus convenimus, quòd non ſunt iſtæ contentiones vanæ & nocivæ inter nos, quòd quis ſe dicat Pauli, vel Apollo, ſed omnes Ieſu Chriſti, eiq; ſicut hæredi omnium & Domino noſtro hanc eccleſiolam congregamus, verbo ejus & mandatis recipimus in gremium fidelium, & eodem verbo ſegregamus & ejicimus.

mus. &c. &c. quæ tu latiùs & altiùs omnia expendere, pro tuo ſummo judicio, tibi cælitus dato conſiderare examinareq́; poteris. & debes certè.

Hoc itaq; mihi videtur in eccleſiola Dei omnium minimo. ſed tamen etiam pro gloria Dei, & regno Chriſti, & pro ædificatione domus Dei collapſa, & pro ſalute ſalvandorum, & pro confirmatione fratrum debilium, & pro bono chariſſimi D. Socini, & horum qui a judicio illius aliquo modo pendent, ut, baptiſmum credens eſſe rem indifferentem, magis inclinet animum & cor ſuum boni appetens, in hanc partem indifferentiæ, ut baptizetur in nomine Domini Ieſu Chriſti unà cum fratribus, nihil dubitans aut penſitans quid ſequuturum ſit, an major ædificatio aut deſtructio &c. Ego hoc promitto nomine Dei & Chriſti ejus, quorum impulſu ad hoc ſcribendum hora quarta noctis die 16 Iulii accenſus ſum, Quòd non in deſtructionem, ſed in magnam & amplam mirabilem eccleſiæ Dei ædificationem hoc faciet. multorum enim animi, idq́; piorum & Deum verè timentium diſtracti, & quaſi conſternati ſunt, & jam quaſi ab hac eccleſiola abſterreri & deficere videntur & cogitant, quorum animi ante paucos annos & dies, non ſolùm ad baptiſmum aquæ viſibilem, ſed ad omnes cruciatus, & mortem deteſtabiliſſimam etiam ſubeundam parati erant, & palàm profeſſi ſunt. Ne itaq; horum ratio ſit reddenda, coram judice deſtinato juſto & recto vivorum & mortuorum, Simon tuus intimus monet, rogat, deprecatur, optat, & expectat, ut non noſtra, non Simonis, non

Socini, ſed ipſius Dei altiſſimi, bona & ſancta fiat voluntas. Et nos ut fideles operarii in vinea Domini reperiamur, & ad finem uſque perſeveremus Amen.

Hoc dico mi domine Socine, & ſcribo in ſynceritate cordis mei, Dominus proſperet, & det virtutem verbo ſuo, quod ego ex illius mandato & gratia perfectum eſſe credo. cognovi enim ipſum, qui ſim, & quid poſſim ſine illius divino auxilio & afflatu &c.

Noſti mi Domine Socine, quòd per Dei clementiam, nulli elementorum tribuimus divinum cultum & honorem: ſed totum ad fontem omnium bonorum referimus eoq́; reſpicimus, & omnia bona exſpectamus per unicum & in unico mediatore, Ieſu Chriſto Domino noſtro, atteſtante hoc nobis ſpiritu ſancto promiſſionis. Quæ externa ſunt, fiunt ex mandato ad declarandam obedientiam, fidem, & ſpem erga Deum, & Chriſtum ejus, & ad exhibendam veram faciem eccleſiæ Dei viventis, & charitatem in Deum & proximum, ut etiam & inimici Dei & noſtri videant, & confiteri cogantur, quòd non noſtra, nec nos ipſos, ſed Dei gloriam quærimus, & ſalutem fratrum noſtrorum.

Quod ſi tua, aut tuorum eccleſia talis appareret, qualis jam, per Dei miſericordiam, hæc Polonica apparet, certè cogeremur iſta altiùs nobiſcum cogitare, & tibi tuisq́; morem gerere & acquieſcere. vincente nos conſcientia noſtra, immo vincente verbo Dei & eccleſia inſtructiore & perfectiore &c. Boni conſulo

Jule mi dulciſſime Socine, & quod Deus jubet dicito aut reſcribe.

Tuus ex corde totus
Simon Ronembergius.

Ad ſuperiorem SIMONIS Ronembergii epiſtolam

FAUSTI SOCINI RESPONSIO.

CAriſſime & mihi venerande domine Simon, Legi, ac diu diligenterq́; conſideravi, quæ ad me ſcripſiſti; & quamvis jamdiu mihi ex verbo Dei exploratum eſſet, quid ad ejusmodi admonitiones mihi reſpondendũ foret, tamen antequã ad reſcribendum ſum aggreſſus, ſæpius Deum rogavi, ut mihi ipſe, quid reſponderem, oſtenderet atque dictaret.

Cum incidiſset inter nos ſermo de baptiſmo aquæ, per Dei & Ieſu Chriſti nomen te obteſtatus ſum, ut totam hanc rem diligentiùs conſiderare velles, atque id potiſſimùm perpendere, ſi aquæ baptiſmus, quemmadmodum ego aſſerebam, res indifferẽs eſſet, quàm gravis eſſet error eccleſiæ veſtræ, quæ onus hoc aquâ baptizandi fratribus impoſuiſset; adeò, ut neminem pro vero fratre agnoſcere, & ad cœnam Domini admittere velit, qui ritè aqua baptizatus non fuerit. Nec ſanè quiſquam (arbitror) eſſe poteſt, qui, ſi conceſsum fuerit aquæ baptiſmum rem indifferentem eſſe, non planè fateatur, inſtitutum iſtud veſtrum, præſertim in tanta hac Chriſtiani nominis diviſione ac per-

ac perturbatione, prorſus rejiciendum eſſe, & unicuiq; liberum relinquendum, an aquæ baptiſmum accipere velit, an verò ab eo abſtinere. Hoc tamen non contentus, ſingulatim cauſſas explicabam, cur vos, ſi baptiſmus aquæ res indifferens ſit, ad illum accipiendum neminem adigere debeatis (de iis loquor, qui vulgò baptizati eſſe creduntur) quas hîc breviter recenſere, quibusdam fortaſſe additis, non gravabor.

Prima cauſſa eſt, quòd, cum maxima pars eorum, qui nomen Chriſto dederunt, baptiſmum iſtum, quē illi accipiunt, quos ipſi pro jam antea baptizatis habent, rem deteſtabilem eſſe exiſtiment, peſſime & Dei gloriæ, & hominum ſaluti conſulitur, ſi is baptiſmus retineatur, & quamvis indifferens, unicuiq; accipiendus præſcribatur. Hac enim ratione occaſio datur de doctrina verè divina & Chriſtiana, quam ab aliarum eccleſiarum doctrina diverſam profitemini, maledicendi ac blaſphemandi, unde fit, ut plurimi, qui alioqui vel eam jam amplecterentur, vel certè de ea diligenter inquirerent, eam & penitus abjiciant, & ne qualis quidē ſit, doceri ſuſtineant.

Secunda cauſſa eſt, quòd Deus tentandus non eſt, & qui id facit, graviter peccat. Sed ſine dubio, ſi baptiſmus externus res indifferens eſt, quicumq; de eo ritè accipiendo laborant, utq; alii laborent, quærunt, Deum tentant. Nihil enim aliud tentare Deum eſt, quâm ſe in periculum aliquod ſine cauſſa conjicere. Nam quis neſcit, quantum periculum ubiq; ferè illis immineat, qui ut aquæ baptiſmus ab omnibus ritè acci-

accipiatur, curant; & propterea (ut quidem a pleruque exiſtimatur) plurimos jam ab aliis baptizatos ipſi denuo vel baptizant, vel baptizari curant?

Tertia cauſſa eſt, quòd multi ſunt veſtræ confeſſionis, atq; vitæ ejusmodi, cujus vos pudere non debeat, qui vel adhuc a veſtro baptiſmo abhorrent, tamquam ab eo, quem Chriſti baptiſmi repetitionem atq; ludibrium, ſi eum accipiant, futurum eſſe credunt; vel nolunt errorem iſtum (ut quidem ipſi arbitrantur) jugum inutile fratribus imponendi, exemplo ſuo, ſi baptiſmum iſtum acceperint, confirmare; vel ob alias honeſtimas cauſſas ab eo accipiendo abſtinent. quos ſanè, ſi aquæ baptiſmus eſt res indifferens, indignum planè eſt propter eam cauſſam a veſtra communione arcere, nec pro veris fratribus agnoſcere.

Quarta cauſſa eſt, quòd fieri poteſt, ut pleriq; eorum, qui veſtræ ſunt confeſſionis, & tamen baptiſmū veſtrum non accipiunt, idpropterea faciant, quia nolint diſciplinæ eccleſiaſticæ ſe ſubjicere, cum ei apud vos non ſubjiciantur, niſi ritè baptizati. Quod tamen interim vobis apertè conſtare non poteſt, prætendentibus illis fortaſſe alias baptiſmi iſtius non accipiendi cauſſas. Itaq; fit, ut illorum malitia non ſolùm lateat, ſed latibula perpetuò parata habeat, & ita quodammodo foveatur atque alatur. Atqui hoc ceſſaret illico, ſi aquæ baptiſmi accipiendi vel non accipiendi, tamquam ejus rei quæ indifferens ſit, omnibus, qui vulgò jam baptizati eſſe creduntur, libertas concederetur, & ita ii quoq;, qui ritè baptizati non

eſſent,

eſſent, diſciplinæ eccleſiaſticæ ipſiq́; excommunicationi ſubjicerentur. Vt interim nihil dicam, quòd iſtiuſmodi hominum vita, tamquam eorum, qui de diſciplina atq; excommunicatione ſunt ſecuri, ejuſmomodi facilè eſſe poteſt, quæ non levem infamiæ notam veſtris cœtibus inurat, frequentantibus illis interea cœtus veſtros, ſeq́; veſtræ confeſſionis eſſe palàm profitentibus, quod quidem omnibus apparet; cum interim, eos baptiſmum veſtrum non accepiſſe, pauciſſimis extra cœtum veſtrum conſtet.

Quincta cauſſa eſt, quòd multæ ſunt eccleſiæ, quæ in quibusdam hodie controverſis Chriſtianæ religionis capitibus cum veſtris eccleſiis conſentiunt, ac præſertim in iis, quæ præcipua omnino habentur de Dei Chriſtiq́; eſſentia, ſive natura, perſona, officio, & poteſtate; adeò ut una eccleſia utriq; cœtus & veſtri & illorum paſſim cenſeantur. quæ tamen eccleſiæ (quacumq; tandem de cauſſa id fecerint) baptiſmi aquæ accipiendi libertatem, de qua loquimur, nuper unanimi conſenſu probarunt, eamq́; hodie retinent: a quibus vos in re, quæ revera indifferens ſit, & tamen pro indifferente non habeatur, diſſentire atq; differre, apud exteros ſcandalo plenum eſt prorſus, & veritati propagandæ ingens obſtaculum.

Sexta cauſſa eſt, quòd eccleſiæ prædictæ, ſive omnes ſive majore ex parte, in quibusdam erroribus adhuc verſantur, iisq́; haud parvi momenti; a quibus (quando præſertim in tot aliis præcipuis dogmatibus conſentitis) vos, qui ab eis jam diu receſſiſtis, illas retrahere omni ope niti decet. Id verò numquam fieri poterit,

terit, niſi Pauli apoſtoli exemplo in rebus indifferentibus illis planè adhæreatis; idq́ eò magis in baptiſmo, de quo loquimur, ſi is indifferens ſit, facere debetis, quod Paulus, multis ſe rebus ſubjiciebat, a quibus liber erat, vos autem contrà ab eo onere eximemini, cui ferendo obſtricti non eſtis.

Septima cauſsa eſt, quòd non pauci inveniuntur, qui cum in reliqua doctrina aut vobiſcum conſentiant, aut certè non multum a vobis abſint, ni baptiſmus iſte veſter eſſet, ſeſe veſtris cœtibus adjungerent, qui nunc partim tamquam oves errantes ſunt ſine paſtore, mille pereundi periculis obnoxiæ; partim non bonis paſtoribus utuntur; aliisq́ gregibus, ubi ſæpe ovibus venenum pro cibo datur, ſeſe admiſcent, ob eam cauſſam potiſſimùm, ut cœnam dominicam celebrare poſſint. quod in veſtris cœtibus, niſi a vobis baptizentur, ſe facere non poſſe norunt. Itaq; vos rigiditate iſta veſtra (ſic enim ſine dubio, ſi baptiſmus res indifferens eſt, ea appellari debet) iſtos a ſalutis via quodammodo excluditis, &, ſi corruunt, eorum ruinæ cauſſa aliqua ratione dici poteſtis.

Octavam & ultimam in præſentia cauſſam faciamus, quòd nulli dubium eſſe poteſt, quin Chriſtianis eccleſiis in rebus indifferentibus id faciendum ſit, quod major pars eorum, qui Chriſti nomen profitentur, faciunt, (quanto igitur magis id quod maxima?) ut quàm vehementiſſimè concordia & pax cum omnibus Chriſtiani nominis quæratur; néve exteris Chriſti nomen culpâ noſtrâ ludibrio exponatur, & divinæ veritatis propagandæ aditus præcludatur.

Quo-

Quocirca cum pleriq; omnes eorum, qui Chriſtum hodie profitētur, ſatis eſſe ſtatuant, ſi quis in ipſa infantia baptiſmum, a quocumque Chriſti miniſtrum præ ſe ferente, quantumvis mentiente, acceperit; idem vos quoq; (ſi modo baptiſmus res indifferens eſt) ſtatuere debetis.

Has te cauſſas omnes frater cariſſime ac venerande perſpicere, quia & prudens, & pius es, omnino perſuaſum habeo. Quare miror, cur me horteris, etiamſi credam aquæ baptiſmum rem eſſe indifferentem, ut illum tamen accipiam. cum, ut ex prædictis cauſſis patet, ſi baptiſmus eſt res indifferens, vos ii eſſe debeatis, qui ab eo urgendo ceſſetis; mihi verò ſummopere cavendum ſit, ne illum accipiam, atq; ea ratione vos in errore veſtro non leviter confirmem. non quidem quia mea auctoritas tanti ſit, ſed quia, ut omnes ſcitis, ego hactenus conſtantiſſimè errorem iſtum veſtrum, ubi neceſſe fuit, reprehendi, exque ſacris litteris integro libro eum refutavi. ut interim taceam, me non de vobis tantùm, ſed de aliis quoque debere eſſe ſollicitum. Nam quòd tu mi frater nomine Dei, & Chriſti promittis futurum, ut, ſi ego baptiſmum accipiam, ex eo non deſtructio aliqua, ſed inſignis Eccleſiæ ædificatio ſequatur, teq́ divino ſpiritu ad hoc promittendum impulſum eſſe ais, eſt, ut rectè noſti, ſpiritus iſte diligenter probandus, an revera ex Deo ſit. Iam, ſi Baptiſmus res indifferens eſt, ex antedictis ſatis conſtat, ſpiritum iſtum ex Deo non eſſe. Quòd ſi baptiſmum rem neceßariam eſſe velis? hoc ſummâ curâ ad ſacrarum litterarum libram ex

pendendum eſt. ex quibus ego firmiter aſſero, nullò modo dogma iſtud probari poſſe. Nihil igitur agis niſi priùs oſtendas baptiſmi, de quo loquimur, ex ſanctis litteris neceſſitatem. Quemadmodum ego nihil agerem, niſi ex iisdem ejus indifferentiam oſtenderem. quod me abunde præſtitiſſe confido. quamquam ne hoc quidem mei muneris eſſe in libro meo ſatis demonſtratum eſt. Huc igitur omnis quæſtio noſtra redigitur, utrum aquæ baptiſmus res ſit indifferens nec ne. atq; in eo vobis eſt laborandum, ut librum meum quatenus neceſſe eſt, refellatis, meq́ue in errore (ut quidem creditis) eoq́ magno ac pernicioſo verſari doceatis. quod certè vos conari chriſtiana charitas omnino cogit. Cæterùm quod multa de eccleſia veſtra ad ejus laudem narras, ea fateor eſſe veriſſima, idq́, ut apparet, factis comprobo; quando vobis, quo ad per vos licet, me adjungo, & vos pro veris fratribus agnoſco; qualem tamen vos me nondum agnoſcitis, ad illud, ſi id fieri a vobis velim, me adigentes, quod bonâ conſcientiâ nullo modo facere poſſum. Quamquam multa adhuc in vobis deſidero, quæ vix ſperare audeo, niſi prius in quæſtione hac de baptiſmo examinanda multò diligentiores, quàm adhuc fueritis, vos eſſe animadvertero. Nā profectò (liceat mihi id, quod ſentio, liberè proferre) nimis negligenter hactenus hac in re vos geſſiſtis. Iam enim tertius annus agitur, ex quo vobis librum meum veſtro rogatu ſcriptum exhibui, necdum tamen aliquid revera tanta de re actum eſt. Ea mala, quæ in eccleſia veſtra ſenſim ſerpere lamentaris, majora in dies fiēt, niſi vos animosq́

 veſtros

veſtros iſta baptiſmi (da veniam verbo) ſuperſtitione liberetis, & ſalutis viam alia ratione, quàm hactenus factum eſt, doceant veſtri paſtores. Vidi, quid ſatis cordatè dicas de ſententia veſtra in iis, quæ baptiſmo externo tribuitis. Interim tamen res ipſa monet, te quidem, & alios quoſdam paucos præterea, id ſentire, quod ſcribis; verũ non ita pleroſq; veſtrûm edoctos eſſe: ex quorum numero ne bonam quidem paſtorum veſtrorum partem excipio. Video enim adhuc illud apud vos retineri, ut errores aliarum eccleſiarum præcipui cenſeantur, trinitas, & pædobaptiſmus, adeò, ut ſi quis iſtos duos abjiciat, & in infantia baptizatos, baptizandos, poſtquam adoleverint, omnino eſſe dicat, eum (quod ad doctrinam attinet) pro fratre habeatis, nec quid in pleriſq; aliis ſentiat, admodum ſolliciti ſitis: cum tamen, quantum ad pædobaptiſmum pertinet, is error, etiamſi baptiſmus præceptus fuiſſet, idq; in perpetuum, nulla ratione cum aliis multis erroribus, qui in aliis eccleſiis vigent, eſſet conferendus. Huc accedit, quòd illud etiam, quod ipſe ſcribis vos ſentire de charitate in proximum, quæ baptiſmo accipiendo declaretur atque exhibeatur, nullo modo mihi probari poteſt; cum potiùs contrarium hiſce temporibus, ſi ſecundum inſtitutum veſtrũ accipiatur, dicendum ſit. Nihil enim, ut ex ante dictis patet, charitatem magis lædit, quàm iſta veſtra (ut vulgo eam nominant) rebaptizatio. Poſtremò, quod ais de nulla mea vel meorum eccleſia, quæ talis appareat, qualis veſtra polonica apparet; id judicio meo, etiamſi veriſſimum eſſet, nihil vos movere deberet.

beret, quominus ea, quæ a me dicuntur, diligentiſſimè examinaretis, &, ſi ſacris litteris conſentanea inveniretis, ea etiam approbaretis. Nam certè, ſi, ut ego contendo, baptiſmus eſt res indifferens, error veſter ejuſmodi eſt, qualis in Chriſti eccleſia minimè eſſe debet. Videte igitur, ne per negligentiam veſtrã aut aliam minus juſtam cauſſam, in errore permaneatis, cujus nullam nec veniam, neq; excuſationem poſtmodũ inventuri ſitis. Scio, mi domine Simon, animi tui manſuetudinem, ſcio Chriſtianam charitatem. Itaque auſus ſum liberè ad ea reſpondere, quæ me amantiſſimè ſcripſiſti. Tu pro tua prudentia atq; pietate diligenter omnia conſiderabis, &, quantum in te erit, efficies, ne mea hæc admonitio teſtimoniũ aliquando contra vos dicat apud Deum. Bene vale in domino Ieſu, ejuſq; regnum, quod jam diu facere inſtituiſti, pro virili promovere perge.

Tibi ex animo addictiſſimus.
Fauſtus Socinus.

Ad Sophiam Siemichoviam nobilem fœminam F. Socini Epiſtola, quâ ipſius litteris in negotio Baptiſmi aquæ reſpondet.

Soror in Chriſto Ieſu mihi plurimùm obſervanda, &c.

AD ea quæ ſcripſiſti ſuadens, ut omnino aquæ baptiſmum in cœtu noſtro ſuſcipiam, temporis brevitate, ob alias neceſſarias occupationes meas, preſſus atq; coactus, breviter reſpondebo.

Primùm igitur dico, me libentiſſimè agnoſcere, munus Iohannis Baptiſtæ aquâ baptizandi a Deo fuiſſe, quemadmodum ipſe Iohannes nos docet Ioh. 1. v. 33. unde fateor concludendum eſſe, debuiſſe omnes, qui tunc temporis fuerunt, donec ejus munus duravit, ab eo aqua baptizari, omnes, inquam, ad quos baptiſmus ille pertinebat, eos videlicet, qui pœnitentiâ & peccatorum remiſſione egebant. is ſiquidem baptiſmus, erat baptiſmus pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, Luc. 3. v. 3. quem nihilominus Chriſtus, licèt innocentiſſimus, ſuſcepit, quia, ut ipſe dixit, decebat illum, & Iohannem unà cum eo, hac ratione omnem juſtificationem implere, id eſt omnia facere, quæ generatim toti populo divinitus præcipiebantur. Nondum enim tempus erat, ut Chriſtus perfectiſſimam ſuæ vitæ innocentiam, quæ poſtmodum evidentibus argumentis comprobanda & patefacienda fuit, ſeu etiam juſtitiam vel ſanctitatem ullam ſuam, a baptiſmo illo abſtinens tacitè quodammodo prædicaret, ac profiteretur. Sed nullam vim hæc habere poſſunt ad perſuadendum, ut quis hodie aquæ baptiſmum ſuſcipiat; cum munus illud Iohannis Baptiſtæ unà cum ipſo Iohanne defecerit, immo ſimul atq; Chriſtus prædicare cœpit, nulla neceſsitas aquâ a Iohanne baptizandi cuiquam impoſita fuerit. Quod vel ex eo patet, quod ipſa ab initio ſtatim tuarum ad

me

me litterrarum commemoraſti, ex eo, inquam, quòd Iohannes Chriſti præcurſor fuit, & viam ad illum paravit. Itaq; poſtquam jam ipſe Chriſtus advênit, & populum docere inſtituit, poterat unusquisq; non ad Iohannem, ſed ad ipſum Chriſtum ire. Nihil ergo prorſus ex ipſo Iohannis munere aquâ baptizandi, quantumvis divinitus inſtituto, colligi poteſt ad aquæ baptiſmum in Chriſti eccleſia perpetuò miniſtrandum atq; accipiendum. Et ſanè ſi exemplo ejus, quod Iohannis munus ferebat, aquæ baptiſmus hodie uſurpandus eſſet, oporteret illos baptizare, qui nondum in Chriſtum credunt, ſed tantummodo pœnitentiam profitentur, eos interim monendo, ut in Chriſtum crederent, quemadmodum ipſe Iohannes faciebat, Act. 19. v. 4. Ex quo loco præterea conſtat, Iohannis baptiſmum non fuiſſe baptiſmum illum, quem ii accipiebant, qui Chriſti diſcipuli meritò nominari volebant, cum ibi Paulus, ut ipſa confiteris, eos, qui Iohannis baptiſmum acceperant, in Ieſu nomen baptizari curaverit, & ita baptiſmum Iohannis non eſſe baptiſmum illum de quo diſputamus, & conſequenter ex Iohannis baptiſmo nihil de hoc noſtro concludi poſſe.

Iam quod ais, dominum Ieſum baptiſmum hunc, nempe aquæ, confirmaſſe, cum apoſtolis ſuis præcepit, ut irent in univerſum mundum & docerent, ſubjiciens, quòd qui crediddiſſet, & baptizatus fuiſſet, ſalvus futurus eſſet; ne quidquam nunc dicam, quòd ibi Chriſtus non loquitur de baptiſmo aquæ, ut a me in libro, quem de hac materia conſcripſi, ſatis demonſtra-

ſtratum fuit, dico Chriſti verba non poſſe pertinere ad rem noſtram, cum ipſe loquatur de iis, qui alieni a Chriſti fide erant, nec umquam Chriſti nomen profeſſi fuerant, antequam ab apoſtolis docerentur, quos æquum omnino erat, jam de Chriſto edoctos, ejusq́ doctrinam amplexos, ipſius nomen apertè profiteri; id quod in aquæ baptiſmo accipiendo fiebat; ut ex pluribus Actorum apoſtolicorum locis apparet, & potiſſimum ex eo quem ipſa protuliſti ad confirmandum, quòd diſcipuli Chriſti præceptum iſtud non neglexerint, Act: cap: 2. Ex quibus omnibus aliud nihil concludi poteſt, quàm Chriſti diſcipulos curaſſe, ut ii, qui ab ipſis Chriſti fidem edocti fuerant, ad eumq́ conversi, aquâ in ipſius Chriſti nomen baptizarentur. Ita ſanè fiat & hodie. Si quis Chriſti diſcipulus quempiam ipſius Chriſti fidem doceat, ad eumq́ convertat, aquâ illum baptizandum curet in nomen Chriſti Ieſu. Sed quid hoc huc pertinere poteſt, ut is, qui ab ipſis incunabulis Chriſti nomen profeſſus eſt, eumq́ ſuum ſervatorem eiusq́ doctrinam ſanctiſſimam eſſe, & credidit, & ſe credere præ ſe tulit, debeat aquâ baptizari ab iis, qui ipſum ad

Actor: 8. *Chriſti fidem non perduxerunt? Nam & Eunuchus ille, cujus exemplum attuliſti, nec antea umquam Chriſtum profeſſus fuerat, in eumvé crediderat, & ab ipſo Philippo, qui illum ad Chriſtum converterat, baptizatus eſt. Fateor ego, fidem in Chriſtum, quæ præcedat, nō impedire, quominus quis in ipſius Chriſti nomen aquâ baptizetur, immo haud ritè illum accipere hunc baptiſmum agnoſco, qui prius in ipſum*

Chri-

Chriſtum non credat. Sed dico, ut quis omnino debeat tali baptiſmo baptizari, requiri præterea, ut Chriſti nomen antea publicè profeſſus non fuerit; ita ut nequaquam ab omnibus pro eo fuerit habitus, qui Chriſti doctrinam veram eſſe agnoſcat; quales fuerunt omnes ii, quos hoc baptiſmo baptizatos fuiſſe, ſacris litteris proditum eſt. Nec etiam ſentio, eum, qui antea ſanctimonia vitæ, ipſiusq; ſpiritus ſancti donis fuerit præditus, a baptiſmo aquæ abſtinere debere, ſed ſentio idq; conſtanter affirmo, neminem obligari ad baptiſmum aquæ accipiendum, qui numquam aliam, quàm Chriſti religionem, palàm & apertè profeſſus fuerit; ſed hanc ſolam veram eſſe ſemper publicè fuerit teſtatus.

Quidquid affers de obedientia, quæ Chriſto debetur, quod exemplo Petri, qui nolebat ſibi a Chriſto lavari pedes, abunde confirmas, veriſſimum eſſe & confiteor, & adverſus alios aliis in rebus urgere ipſe ſoleo. Verùm non de hoc inter nos agitur, ſed de eo, an Chriſtus ejusvé diſcipuli præceperint, ut ii, qui tales ſunt ut ego, & infiniti alii mei ſimiles ſumus, aquæ baptiſmo omnino baptizari debeant. Oſtendatur mihi præceptum iſtud, oſtendatur mihi, inquam, Chriſtum ejusve diſcipulos præcepiſſe, ut perpetuò in eccleſia ii etiam aqua baptizentur, qui poſtquam nati ſunt, ſolam Chriſti ipſius religionem publicè ſunt ſemper, quatenus per ætatem licuit, profeſſi; & ſtatim, idq; libentiſſimo animo, aquæ baptiſmum non modò monitus accipiam, ſed ipſe inſtantiſſimè petam. Et miror profectò te, quæ facile reſcire potui-

ſti, non ſolùm me ſeriò Chriſti religionem profiteri, ſed jamdiu multa graviſſima propter puriorem ejuſdem religionis declaratam cognitionem, fuiſſe paſſum, & aſſiduè pati, in eam ſuſpicionem venire potuiße, ut ego ſciens prudens quidquam in divino cultu contra Chriſti præcepta facere pergam. Sed putas apertiſſima eſſe Chriſti verba illa, quæ cum Nico-
Joh:3.5. *demo habuit, ad probandum, neminem in regnum cælorum ingreßurum, qui aquâ baptizatus non fuerit. Atqui aliter res ſe habet. Nam, ut doctiſſimi viri plurimi ante me animadverterunt, Chriſtus, cum ibi aquam nominat, non intelligit hanc terrenam aquam, nec aliquid reipſa diverſum a ſpiritu, quem ſimiliter ibi nominat. quemadmodum ſequentia verba indicant, in quibus, nulla prorſus aquæ mentione facta, ſpiritus tantùm meminit, non ſemel novam illam nativitatem repetens. Eſt autem locus iſte illi*
Matth:3.11. *ſimilis, in quo Chriſtus dicitur baptizaturus ſpiritu ſancto, & igne. Certum eſt enim, ibi ignis nomine nihil diverſum ab ipſo ſpiritu ſancto intelligi. Cæte-*
Gal:3.27. *rum, quod Paulus ad Galatas ſcribens ait,* Quotquot in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis, *id non ſignificat, nulla alia ratione Chriſtum indui poſſe, quàm per baptiſmum, aquæ ſcilicet; ſed neq; etiam ſignificat, per baptiſmum aquæ, quantumvis legitimè acceptum, Chriſtum reverà indui. hoc enim non quidem baptiſmo aquæ, ſed fide in Chriſtum, ejusq́; ſanctitatis imitatione fit, Rom: 13. v. 14; Ephes: 4. v. 24. Col: 3. v. 10. Verùm ſignificat,*

ficat, eos qui in Chriſtum baptizantur, profiteri ſe Chriſtum induiſſe, & induere velle.

Hiſtoria Naamanis Syri neſcio quid ad rem faciat, cum nullus ibi aquæ baptiſmi typus ſeu figura eſſe poſſit, cum propter alias cauſſas, tum propter id, quòd ille ſepties ab Eliſæo lavare eſt juſſus; baptiſmi autem lotio aut immerſio ſemel tantùm fiat. Præterea ibi apertiſſimum fuit prophetæ juſſum, hic verò de nullo juſſu apparet, quod ad me meiq; ſimiles ſpectet.

Nam quod mihi objicis, me communionem cum fratribus, & Chriſti fidelibus ſpernere; nec curare, ut unà cum ipſis cœnam Domini celebrem; quam tamen celebrare ab ipſo Domino omnes jubemur, Reſpondeo, me, poſtquam in Poloniam veni, nihil antiquius habuiſſe, quàm ut me quam maximè cum fratribus conjungerem; licèt inveniſſem illos in non paucis religionis noſtræ capitibus a me diverſum ſentire, quemadmodum hodieq; multi ſentiunt, & Deus novit quæ & quanta diu propter hanc cauſſam ſim paſſus, & adhuc patiar, nullos umquam interea labores, etiam cum maximo meo periculo & damno conjunctos, refugiens, quos vel fratres ipſi mihi impoſuerint, vel ego pro cætu noſtro mihi ſubeundos cenſuerim, id eſt, ei utiles fore ſperaverim. Quod ſi nihilominus aquæ baptiſmum unà cum illis non accipio, hoc propterea fit, quia id bona conſcientia facere nequeo, niſi publicè antea proteſter, me, non quòd cenſeam baptiſmum aquæ mihi meiq; ſimilibus ullo modo neceſſarium eſſe, sed ut cum fratribus ar-

ctiùs conjungar, id facturum eſſe. id quod fratres nullo pacto mihi concedere volunt. Quomodo enim id aliter poſſim bona conſcientia facere, cum non modò ſentiam fratres graviter, licèt per imprudentiam, errare, qui neminem ad menſam Domini admittere velint, niſi prius aqua in ipſorum cætu baptizatus fuerit; ſed etiam hac de re, ipſis rogantibus, plenam diſputationem ſcripſerim, & ſententiam meam plurimis aliis noſtris fratribus, in diverſis multis regionibus habitantibus, jamdiu patefecerim? Quod ſi interim cœnam Domini, ut ii, qui baptizati ſunt, non celebro; hic mea nulla culpa eſt, ſed potius illorum, qui id mihi concedere nolunt, niſi id faciam, quod cum mea conſcientia maximè pugnat, nec interim me hac in re errare vel oſtendunt, vel oſtendere seriò curant. Et ſanè ſi id fieret, mecumq́; hac de re pro ejus gravitate ac pondere ageretur, nihil vereor, quin veritas facilè appareret. Ego quidem, quamvis vehementiſſimè cupiam, ut cœtus noſter unicuique liberum faciat baptiſmum aquæ, prout cõſcientia illi dictaverit, necne accipere, quippe qui alioqui & evangelii curſum retardari, & multa incommoda & ſcandala indies emergere videam; tamen, ne eccleſiam turbare videar, non niſi provocatus de hac quæſtione verba facio, meumq́; de ea libellum hactenus nemini legendum dedi, qui me ad id precibus ſuis non adegerit; & ii perpauci ſanè fuêre. Quare mirum videri non debet, ſi perpauci etiam hactenus mecum ſentiunt; nec inde concludendum aut ſuſpicandum ſententiam meam ex Deo non eſſe, quemadmo-

admodum ipſa unumquemq; ſuſpicari jurè poſſe, cenſuiſſe videris.

Reſtat, ut aliquid dicam de eo, quod ais, me infantium baptiſmum, quali ego tinctus fui confirmare. Id enim a te dictum fuit, quia verba mea, quæ hac de re tecum feci, non omnino percepiſti. Dixi enim, quod & nunc repeto, cum inter omnes ferè, qui Chriſtum profitentur, hactenus ea ſententia obtineat, aquæ baptiſmum a Chriſto ejusq́; apoſtolis omnibus Chriſti diſcipulis accipiendum, præceptum fuiſſe, nec poße quemquam qui Chriſtianus eſſe velit, eum ſpernere, me ad ſcandalum & offenſionem vitandam aquæ baptiſmum ſuſcepturum fuiſſe, niſi vulgò ab iſtis pro baptizato haberer, nempe propter baptiſmum illum quem infans in Papatu accepi. qui quamvis non ſit verus nec legitimus aquæ baptiſmus; tamen ab ipſis eße creditur. quod mihi ſatis eße dixi ad ſcandalũ iſtud & offenſionẽ vitandam. Hoc quidẽ non eſt infantium baptiſmum confirmare, ſed potiùs, quantùm in me eſt, evertere; quatenus ſcilicet ſic dicendo, fateor, illum nec verum nec legitimum baptiſmum eße. Verumtamen, cum mihi aquæ baptiſmus non videatur neceſſarius iis, qui ex Chriſtianis, id eſt, Chriſtum profitentibus naſcuntur, & in ea profeſſione parentes imitantur, atq; ita nihil revera referre arbitrer, niſi propter ſcandalum, utrum iſti necne, & an potius adulti, quàm infantes baptizentur, propterea non diffiteor me circa infantium baptiſmum haud difficilem futurum, ſi cõtingeret, eccleſiæ ædificationem ſic poſtulare, illumq́; citra omne ſcandalum dari poſſe.

Hæc ſunt, quæ putavi, ſoror mihi in Domino plurimum veneranda, ad litteras tuas mihi reſpondenda eſſe hoc tempore, quo non tantum otii habeo, ut pleniſſimè, prout ſanè optaſſem, ad omnia reſpondere queam. Spero te, quemadmodum ego æquiſſimo læ- tiſſimoq; animo tuas monitiones legi, ſic te & boni conſulturam & gaviſuram, quòd liberè reſponderim. Vtinam in cætu noſtro multæ tui ſimiles mulieres eſſent, quæ rebus ſacris earumq; cognitione exactiore inveſtiganda delectarentur; præſertim inter eas quæ tui ordinis & conditionis ſunt, id eſt nobiles ſunt matronæ, multorumq; liberorum matres. Multa enim bona cæt⁹ noſter univerſus inde ſperare poſſet. Perge verò in hoc tuo veritatis divinæ indagandæ ſtudio; ſed ita, ut ſumma cum patientia & lenitate omnia rationum & divinorum teſtimoniorum pondera examines, Deum inprimis rogans, ut tibi mentem ad ea intelligenda, quæ in ipſius verbo continentur, aperire velit. Ac de me ita tibi perſuadeas, mihi nihil magis curæ eſſe, quàm ne vel ad dextram vel ad ſiniſtram deflectam ab ea via, quam ſacræ litteræ nobis præſcribunt; & quia rectè memini verbo Dei ejuſq; præceptis nihil nec addendum, nec detrahendum eſſe, propterea me nulla ratione probare poſſe, ut quiſquam Chriſti nomen perpetuò profeſſus, ſi ad cœnam Domini admitti debeat, ad aquæ baptiſmum accipiendum in cætu noſtro adigatur. quippe qui perſuaſiſſimum habeam, hoc omnino eſſe ejus verbo atq; præceptis aliquid addere.

Ad Petrum Statorium coetus Luclavicienſis Paſtorem, Epiſtola I.

Doleo non mediocriter tibi negotium faceſſere eos, qui minus deberent, qui videlicet jam tuam & pietatem, & rerum divinarum cognitionem perſpicere potuerunt, quiq; propterea magis abs te doceri quærere deberent, quàm ita diligenter in tua dicta inquirere, & de te quæ minùs decent, ſuſpicandi occaſionem quodammodo captare. Sed Deus hoc quicquid eſt incommodi & laboris tui, in bonum & majorem tuam quietem vertet. Laudo tuum conſilium, de ſententia tua circa cœnam Domini vernacula lingua exponenda, ea tamen cautione, ut dicas, in proxima ſynodo Lublinenſi, te eam fratribus, præcipuè verò collegis tuis propoſiturum, & donec communi conſenſu aliquid certi hac de re ſtatuatur, te, quàm parciſſimè poteris, eam in tuis concionibus docturum. Quod profectò in ipſa etiam Dominica cœna adminiſtranda facilimè præſtare poteris. Modò enim id, quod de hoc ſacro ritu verè ac piè affirmari poteſt, & affirmes & inculces, non admodum referet, ſi ſaltem per aliquod tempus omittas negare & reprehendere ea, quæ illi nec verè nec piè fuerant ab aliis tributa. Quod attinet ad Zvinglii & Oecolampadii teſtimonia, ſcias velim, Zvinglium ferè ſemper optimè & ſenſiße, & ſcripſiſſe, niſi quòd aliquando quædam leviora non adeò vera in adverſariorum gratiam dixit. id quod ſatis intelligi poteſt ex iis, quæ ſcripſit ad

pſit ad Conradum So li:4.Ep.fol:172.pag: poſteriore. Ejus rei tibi fidem faciunt teſtimonia quæ apud te habes, ex ejus ſcriptis fideliſſimè excerpta. Id etiam ſatis indicant verba Buceri in initio ejus Epiſtolæ, quam libris illis Epiſtolarum ipſius Zvinglii & Oecolampadii præfixit, quibus conatur perſuadere Zvingliū plùs tribuiſſe ſacramentis, quàm ejus verba alicubi in epiſtolis ſonent. Iam enim Bucerus, qui ab initio rectè & ſenſerat & ſcripſerat, ut concordiam aliquam omnino cum Lutheranis iniret, nimiùm tribuere ſacramento Euchariſtiæ cœperat, atq; de eo ſententiam illam fabricare, quam poſtea & Calvinus, & alii avidè arripuerunt, & ſcriptis ſuis confirmarunt ac propagarunt. Oecolampadius porrò, quāvis in aliis ferè omnibus ab ipſo initio Zvinglio aſſenſus fuiſſet, tamen in re eucharistica per aliquot annos adduci non potuit, ut ei aſſentiretur, & Chriſti in eo ſacramēto corporalē eſum abjiceret. quare nihil mirū eſſe debet, ſi fortaſſe in ſuis ſcriptis huic ritui aliquantò plus tribuit, quàm Zvinglius tribuerit. quamquam & ex ipſius ſcriptis non pauca teſtimonia elici poſſunt, quæ cum veritate omnino conſentire videantur, nec ſanè vel Bucero ejus diſcipulo, qui præceptorum ſuum tantum virum, a ſua ſententia non diſſenſiſſe profitebatur, nec aliis, qui jam Zvinglianam ſententiam in Bucerianam mutaverant, in Oecolampadis Epiſtolarum editione ſatis fido, quin alicubi eum ſuo ipſorum modo loquentem fecerint. Quicquid ſit, ego nihil dubito, quin Oecolampadius alioqui hac in re timidus, ut concordiæ ſtuderet, ipſius

pſius Zvinglii exemplo poſtmodum plus eucharistiæ tribuerit, quàm cum Zvinglio aſſentiri cœpit. Quare non admodum curandum eſt, etiamſi non multò ante mortem quædam ſcripſerit, quæ nobis adverſentur, ſed videndum quid & ipſe, & Zvinglius ſcripſerint, cum ſuam ſententiam ingenuè ab initio proponerent, nondum offenſione aliorum, ut poſtea, tantopere deterriti. Mortuus eſt uterq; anno 1531. unde per te ipſe facilè intelligere poteris, quàm diu ante mortem epiſtolas illas ſcripſerint, cum plerisq; annus quo ſunt datæ, fuerit adſcriptus. Verùm, ut dixi, hoc nihil refert, niſi quòd ob cauſſam jam expoſitam, pluris ea facienda exiſtimo, quæ longiore temporis ſpatio ante mortem ſcripſerunt. Mitto ad te Borrhai tantùm teſtimonia, olim a Lælio patruo meo collecta, tametſi ſcio multò plura ex illo ejus libro colligi potuiſſe, ſed eum librum non habeo, nec plura adſcribenda curare, præ temporis anguſtia, potui, aliàs, quod, ut ſpero, ſatis in tempore erit, aliorũ teſtimonia mittam. Interim ea quæ Zvinglii habes, & hæc Borrhai, ſatis tibi eſſe debebunt, præſertim cum nondum cum fratribus tota de re agendi tempus ſit. Bullingerum in priorem Epiſt ad Corinthios non habeo, quare locum illum inſpicere non potui. Quod attinet ad id quod Schomanus tibi objecit, animadvertendum eſt, cum nos dicimus, in cœna Domini, Chriſti corpus nec corporaliter nec ſpiritualiter comedi, non ita ſentire, quaſi eo tempore, quo cœna peragitur, a fidelibus nequaquam Chriſtus comedatur, ſed illud, non ex illa panis & vini illius ſumptione proficiſci, ſeu ex ritus

illius

illius vi cum fide conjuncti, magis quàm ex ipſa fide per ſe ubique ac ſemper. Hoc enim in controverſia eſt poſitum. Nam quis alioqui tam bardus eſt, ut neget, eo etiam tempore; quo cœna Domini celebratur, Chriſti corpus ſpirituali ratione comedi, modò fides in ipſum Chriſtum adſit? Itaq; evidens fallacia, quæ propriè ignoratio elenchi vocatur, in iſta objectione ac reprehenſione eſt. Cæterùm ſacramentaliter in eo ritu ſive a fidelibus, ſive ab infidelibus Chriſti corpus comedi, nemo negare poteſt, cum panis ibi Chriſti corpus adumbret, ejusq; ſit ſymbolum, atq;, ut vocant, ſacramentum: & exemplum paſchatis, quod affers optimum & accommodatiſſimum eſt. Schomanus porrò in ſua objectione ſeipſum involvebat, & ex fidei profeſſione manducationem corporis Chriſti colligere volebat, & tu rectè ſanè id detegis, negando profeſſionem iſtam ipſam Chriſti manducationem eſſe, aut etiam neceſſariò cum ea conjunctam inveniri. Cave tamen neges, profeſſionem non quidem fidei in Chriſtum, ſed manducationis Chriſti corporis, ipſam manducationem in ſacris litteris appellari, licèt revera non ſit. Huc enim pertinent verba illa Pauli, Panis quem frangimus *&c. ibi enim ſine dubio communionem ſeu communicationem Chriſti corporis pro ejus rei profeſſione ponit, quæ phraſis ab ipſo in baptiſmo quoq; uſurpatur, & ſatis frequens eſt in ſanctis litteris. Sed jam de his hoc tempore ſatis. Relege diligenter mea ſcripta quæ habes de cœna Domini, præſertim verò diſputationem cum Domino Niemojevio, & , ni fallor, non pauca habebis, quibus adver-*

adverſariorum ſophiſmata & fallacias detegas. Cracoviæ 15 Octob. 1590.

Tuus in Domino frater & ſervus. F. S.

Ad eundem Petrum Statorium Epistola II.

Pietate atque eruditione præſtantiſſimo viro, D. Petro Statorio divini verbi miniſtro fideliſſimo, amico & fratri in Chriſto plurimum colendo.

Nihil mihi gravius, amice ac frater præſtantiſſime, mei morbi reliquiæ afferre poterant, quàm quòd ineptum prorſus ferè me reddant, ad id præſtandum quod a me petis. Nam nec quicquam mihi antiquius eſt, quàm tibi inſervire, & alicui adjumento eſſe, & veriſſima eſſe quæ ſcribis de ſummo damno & periculo multorum, niſi veritas in hac quæſtione de magiſtratu nec ne adeundo, inter nos obtineat, jampridē & animadverti, & non paucis ex noſtris dixi. Quæ res me cogūt, ut præter id, quod hoc tempore mei tum corporis tum ingenii vires ferunt, aliqua ſaltem ex parte tibi ſatis facere tentem. Tu quicquid hoc erit boni conſules, & Deum orabis, ut pro ſua bonitate me priſtinæ valetudini reſtituere velit.

Dico igitur primùm, Chriſti verba apud Matthæum, Siquis velit tecum judicio contendere, *&c. non poſſe ita accipi, ut ſuum per magiſtratum*

 repe-

repetere non liceat, eò quia manifeſtum ſit, Chriſtum tota illa ſermonis ſui parte agere de injuriis non vindicandis; ubi fateor, quamvis pleriq; Chriſtiani nominis aliter ſentiant, ne per magiſtratum quidem id facere licere, Chriſtum docere voluiße; immo potiſſimùm hoc ipſum præcepiſſe, ne videlicet quis per Magiſtratum injurias ſibi ab ullo illatas, ulciſci audeat. Nam per ſeipſum id facere in Moſis lege jam erat prohibitum. Chriſtus autem toto illo ſuo ſermone aliquid addit iis, quæ in lege Moſis præſcripta fuerant. Iam quod de injuriis non ulciſcendis ibi agat Chriſtus, docent apertè legis Moſaicæ verba, Oculum pro oculo *&c. quæ corrigere quodammodo in hac ſui ſermonis parte inſtituit, quatenus non vult iſtud ſub Evangelio licere, quod ſub lege licuit. Iſtud autem nihil eſt aliud, quàm injurias ſibi illatas per Magiſtratum ulciſci, id eſt curare, ut tantundem mali is habeat, qui nos injuriâ affecit, quantum nos ab ipſo paſſi ſumus, idq́; ſine ullo alioqui commodo noſtro; Hoc enim propriè & verè eſt ſuarum injuriarum ultionem ſeu vindictam quærere, quemadmodum is quærebat, qui lege Moſis id permittente, ei, qui ipſi oculum eruerat, ſimiliter ut oculus erueretur, curabat. Hoc verò nihil commune habet cum ſui per magiſtratum repetitione. Suum autem appello pecuniam remvé ſuam, & damni injuſtè accepti (ut ſic dixerim) reſarcitionem ſeu compenſationem. Hic enim contra fit atq; in re iſta a lege Moſis permiſſâ. Siquidem neutiquam alterius damnum,*

ſed

ſed tantùm ſuum commodum hic quæritur. Quod ſi nihilominus contingat, ut alter ille damnum aliquod (ut in damni nobis illati compenſatione) ſentiat; hoc planè ex accidente eſt; nec quidquam ad mentem illius pertinet, qui ſuum ſimpliciter repetit. Idem dico de aliqua caſtigatione aut coërcitione ei per magiſtratum ſubeunda, a quo noſtrum repetimus. Modò ea ejusmodi ſit, quæ modum non excedat, id eſt illius ſit ſimilis, quam filius contumax a patre ſuo ferre conſuevit. Cum enim modum excedit, quamvis ea a nobis non quæratur, non quidem ex Chriſti præcepto in loco iſto, ſed ex Chriſtianæ charitatis regula, fieri facilè poteſt, ut Chriſtiano homini ſuū per magiſtratum repetere non liceat. Nec quidquam certi in univerſum de his ſtatui poteſt; ſed ex rei circumſtantiis, in ſingulis, qui eveniunt, caſibus, quid homini Chriſtiano faciēdum ſit, facilè intelligitur. Itaq; ut ad Chriſti verba, de quibus agitur, redeamus, dico illa ita accipienda atq; explicanda eſſe, ac ſi ad hunc modum Chriſtus locutus fuiſſet; Si quis tunicam tibi eripere velit, atq; ea ratione te adigere, ut ipſum in jus voces, ac conſequenter puniendum cures, potiùs quàm hac ratione ei reſiſtas, & vim quæ tibi fit repellas, ſi non ſatis eſt tunicam, & pallium quoq; eum accipere ſinito. Nam de vi quæ cuipiam inferatur, loqui Chriſtum, præter inſtitutum, de quo jam dixi, corrigendæ quodammodo Moſaicæ legis, docent apertè tam præcedentia quàm ſequentia verba; quæ uno & eodem contextu, deq; eadem re loquens Chriſtus effert. Nec quemquam tam ſtupidum aut pervicacem

cacem eſſe arbitror, qui vel non intelligat, vel negare auſit, & antecedens & conſequens præceptum, ſimpliciter, ut verba ſonant, nullo pacto accipiendum eſſe, ſed intelligendum potiùs alteram maxillam cædenti obvertendam, & alterum miliare eundum, quàm vim ſibi illatam vindicãdam eſſe. Subjicit autem tamquam appendicem quandam Chriſtus ea verba, Qui autem petit a te, da ei *&c. quæ niſi ſimiliter in alium ſenſum accipiantur, quàm ipſa per ſe ſonant, in graviſſima abſurda devenire neceſſe erit. Voco autem ea quaſi ſuperiorum appendicem, quia etſi in illis, de vi cum ultione haud repellenda non agitur; agitur tamen de occaſione vitanda, adducendi ſe in diſcrimen vis vi repellendæ; & ſic, quod Chriſtus vetat, malo homini reſiſtendi. Quod præceptum non omnem reſiſtentiam, quæ malo homini fit, complecti, omnes (opinor) fatebuntur. Quare de ea tantùm reſiſtentia accipiendum eſſe, quæ ad inſtitutum illud Moſaicæ legis quodammodo corrigendæ pertineat, id eſt, quæ ultionis quærendæ ſtudio fiat, neceſſe eſt agnoſcere. Quod ſi præceptum iſtud, in quo, ſi uſquam alibi, ſumma patientia Chriſtiano homini præſcribitur, aut certè præſcribi videtur, ne inde aliud quid colligatur, quod manifeſtè cum hominis Chriſtiani officio, qui malis hominibus ſæpius reſiſtere debet, pugnare conſtet, non univerſè eſt accipiendum, & conſequenter ad ſubjectam de ultione vitanda materiam reſtringendum, quæ, ut dictum eſt, cum ſui per magiſtratum repetitione ipſa nihil commune habeat; non video ſanè, ex quo alio loco*

tan-

tantam patientiam Chriſtiano homini præceptam fuiſſe colligere licebit, quæ ſuum ope magiſtratus repetere vetet.

Iam verò deinde, quia ad probandum non licere homini Chriſtiano lites exercere, & ſic ſuum per Magiſtratum repetere, afferri non minùs quàm ſuprà dicta Chriſti verba, ſolent verba Pauli 1. Cor: 6. Dico, in toto eo loco nihil eſſe, quod iſtud ſuadere poſſit, niſi id quod ſcriptum eſt v. 7. Cæterùm tantum abeſt, ut Paulus ibi lites ſeu judicia prohibeat, ut ea potiùs inter ipſos Chriſtianos permittat, modò judices ſint Chriſtiani. Qua de re poſtea aliquid dicemus. Priùs enim oſtendendum eſt verba v. 7. non eam vim habere, quam multi opinātur. Primùm, nemo negabit verba iſta non pertinere, niſi ad Chriſtianos qui inter ſe litigent; quod fieri non debere Paulus prorſus affirmat. Ex quo ſequitur, ſi quis Chriſtianus non cum Chriſtiano, ſed cum alio quopiam litiget, ad hunc Pauli verba iſta non pertinere. Deinde animadvertendum eſt, non poſſe Pauli verba ita accipi, quaſi omnino damnet ipſa judicia ſeu lites inter chriſtianos, cum ipſe paullo antè modum, quo judicia inter ſe exerceri debeant, præſcripſerit, quod ad judices attinet, id eſt, ut ſimiliter judices ſint chriſtiani, iiq; ab Eccleſia eligantur & conſtituantur. Neq; enim, cum ait omnino delictum eſſe inter ipſos, quia habeant inter ſe judicia, hoc ipſo delinquere eos vult dicere, quòd judicia inter ſe habeant, ſed arguere & indicare, delictum inter ipſos eſſe, id eſt, alterutrum ex litigantibus alteri injuriam inferre. Patet hoc

 ex eo,

ex eo, quod ſtatim verſu ſequenti ſubiicit, Sed vos injuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus. *quæ verba etiam indicant Paulo fuiſſe notum, in eo iure iudiciis, quæ inter ſe Corinthii illi habebant, fraudem aliquam ex altera duarum partium eſſe, & ipſius verba illa ſuperiora,* Iam quidem omnino delictum *&c. non eſſe universè accipienda, ut ipſa ſonant, ſed ad rem præſentem accommodanda. Et ſanè quid vetat, quominus inter duos christianos judicium eſſe poſſit, & tamen neuter ipſorum in alterum fraude utatur? Fit enim ſæpiſſimè, ut quis jure ſe agere omnino falſò credat, & ex utra parte jus ſit, obſcurum planè atque incertum, haud rarò etiam ipſis Iureconſultis videri, nemo eſt qui neſciat. Iam quòd mens Pauli ſit affirmare, christianos hoc ipſo delinquere, quòd judicia inter ſe habeant, haud probat loquendi modus ille,* delictum eſt in vobis, *quaſi utrumq; ex litigantibus delinquere Paulus dicere velit.* In vobis *enim, non ſignificat, In utroq; veſtrum (qui ſcilicet inter vos judicia habetis) ſed, Inter vos. Immo hîc* vobis *ad totum cœtum referendum videtur, quemadmodum &* vos, *quod mox ſequitur. Ac breviter Pauli verba omnino ita accipienda videntur, ac ſi dixiſſet, vel ex hoc ipſo, quòd ſunt inter vos, qui judicia inter ſe habeant, cujusmodi ea ſunt, quæ ad meam notitiam pervenerunt, apertiſſimum eſt, eſſe in veſtro cœtu, qui delinquant & a peccato ſuperentur; qui cum potiùs injuriam & damnum pati deberent, quàm ulli hominum ſponte occaſionem præbere ſecum litigandi, ipſi alios*
inju-

iniuria & damno afficiunt; idq; fratres, quos ſuâ iniuſtitiâ eò adigunt, ut cogantur cum ipſis jure coram judice agere. Propterea ſubjicit, An neſcitis, quia iniqui *&c. Porrò, quod Paulus præſcribit, ut ſi frater cum fratre litigare velit, id faciat ſub judicibus, qui ſimiliter ſint fratres, ſic omnino intelligendum videtur, ut, ſiquidem fratres inveniantur, qui poſſint & velint eſſe judices aliorum, qui fratres non ſint, judicium nullo modo ſubeatur. Quid ſi enim (quamvis id Paulus apud illos Corinthios fieri non potuiſſe, exiſtimaſſe videatur) nemo ſit inter fratres, qui aptus ſit ad cauſſam illam judicandam? quid ſi nullus ex fratribus, quantumvis alioqui aptus, eam judicare velit? namquid miſer frater, ingẽs aliquod damnum pati debet priùs, quàm civili modeſtaq; ratione ſuum ab altero fratre jure repetere apud Iudicem non fratrem?* Non crediderim. *Meminerimus autem ejus, quod dixi, verba Pauli in quemcumq; ſenſum accipiantur, nihil pertinere ad eum, qui cum eo, qui frater non eſt, judicium habet: quo caſu planè ceſſat ipſius Pauli ratiocinatio illa de delicto, quod inter fratres ſit. Fieri enim poteſt, & ita ſanè, ſi quis juſtè litigare velit, eſſe debet, ut alter ex iſtis, qui frater eſt, penitus perſuaſum habeat, aut ſaltem exiſtimet, ſe ſuum repetere, & ſi quid culpæ in iſto litigio ſit, id totum in altero, qui frater non eſt, reſideat. Et hæc ſatis in præſentia, pro temporis brevitate, proq; mala mea valetudine ſint, quod attinet ad ſui repetitionem per magiſtratum; præſertim cum duobus iſtis ſacris teſtimoniis Chriſti & Pauli explicatis, nihil ferme*

difficultatis ſupereſſe videatur, quominus ſtatuamus ſuum per magiſtratũ repetere licere. Quod vero attinet ad Magiſtratum gerendum, breviſſimè dico, me nullum nec teſtimonium, nec rationem umquam animadvertere potuiſſe, unde confirmari poſſit, id per ſe homini chriſtiano non licere. Immo ex Paulo conſtat, licere chriſtiano homini ſervos habere ſive fratres, ſive non fratres, in quos tunc temporis vitæ necisq́; poteſtatem abſolutam domini habebant. quæ demum ab Adriano imperatore aliquantùm imminuta fuit. Ex qua Pauli ſentẽtia corruit funditus infirmiſſima illa ratio, quòd oves lupos regere non poſſint, ſeu id fieri non deceat. Certè enim ubi chriſtianus homo ſervum, cujusmodi tunc erant, habet, ibi, ut in iſta ratione aſſumitur, ovis lupum regit. Quod ſi ratio iſta valida eſſet, profectò in hoc regno nulli homini chriſtiano ſubditos habere liceret. quo vix ullum majus paradoxum (quod etiam partim ridiculum, partim ſcandali pleniſſimum eſt) inveniri poteſt. Vno verbo, Imperium & dominatus, non niſi quorundam in quosdam, ſacro ullo teſtimonio aut ratione invenitur Chriſtianis interdictus, ſed tantùm moderatio in illo exercendo præſcripta. ut apud Paulum dominorum in ſervos. Adde, quòd non quilibet magiſtratus imperium aut dominatum habet. quocirca ratio iſta metaphorica de ovibus, quæ lupos regere aut non queant, aut non debeant, in hac de magiſtratu nec ne gerendo quæſtione, univerſalis eſſe non poteſt. Sed ſit ſanè univerſalis, eam nihili eſſe jam oſtenſum eſt. Et de his hactenus. Vale frater præſtan-

ſtantiſſime: & ſi Oſtorodus in ſynodo adfuerit, cum ipſo, quando nobiſcum ſentit, antequam cum Domino Niemojevio diſputes, non unam ob cauſſam omnino confer. Deus tibi adſit. Cracoviæ 19. Maii 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus
Fauſtus Socinus.

Ad eundem PETRUM Statorium EPISTOLA III.

Baptizare in nomen ſpiritus Sancti, in illis Chriſti verbis, meo judicio eſt, inſtituere in iis, quæ ſpiritus S. ſunt, ſive ad ſpiritnm Sanctum pertinent. Primùm enim nomen ſpiritus S. ibi idem eſſe ajo, quod ſpiritum S. id quod facilè omnes concedent. In ſpiritum Sanctum verò baptizare, idem eſſe poſſe, quod dixi, nec ex iſta locutione ſequi, ſpiritum S. eſſe perſonam, probat locus ille Actor. 19. v: 3. Vbi Paulus interrogat diſcipulos illos, in quid baptizati eſſent, illi autem reſpondent, In Iohannis baptiſma. Hinc enim apparet, primùm etiam in non perſonam, ut ita loquar, baptizari quempiam in ſ. litteris dici. Deinde in aliquid baptizari, idem pollere, quod in aliqua re inſtitui, ita tamen, ut per eam inſtitutionem, ſive unâ cum ipſa inſtitutione quis declaratur ejus doctrinæ diſcipulus, eiq; initietur ac conſecretur. Sic enim intelligenda ſunt mea verba, cum ab initio expoſui, quid mihi videatur, in Chriſti verbis eſſe.

Baptizare in nomen Spirit° ſancti. Agitur enim ibi, de diſcipulis faciendis, deq; eorum faciendorum ratione. Iam, ſi quis dicat, loquutionem illam hebraicam, cum nomen rei pro ipſa re dicitur, non inveniri uſurpatam niſi de perſona. Reſpondeo, etiamſi id verum eſſet, non tamen hinc ſequi Spiritum ſanctum eſſe perſonam, cum ex altera parte conſtet, rationibusq; inexpugnabilibus evincatur, Spiritum ſanctum non eſſe perſonam, & in ipſis ſacris litteris, ſæpiſſime etiam, non perſonis ea tribuantur, quæ ſunt propria perſonarum. Nec *ſanè quiſquam noſtrûm negat, ſæpe admodum in ſcripturis ſanctis, ea ſpiritui ſancto tribui, quæ propria ſunt perſonarum; ſed dicimus in ejusmodi locis, omnino proſopopœiam eſſè, ut in hoc loco.* Nec *obſtat, quòd hic ſpiritus ſanctus ſit conjunctus cum patre, & filio, qui revera ſunt perſonæ; immo hoc proſopopœiæ uſurpandæ juſtiorem cauſſam dedit.* Nihil *enim frequentius, quàm eodem verborum contextu, aliquid uni propriè, alii verò minus propriè tribui.* Nam *alioqui nihil omnino vetat, rem cum perſona conjungi, & verborum* Chriſti *ſententia aptiſſima eſt, & æquè propriè ad ſpiritum ſanctum pertinens, atque ad patrem, & filium, ſi modò ſententia ea ſit, quam dixi, atq; eſſe docui.* Non *reticebo interim, legi in Pſal: 72. v: ultimo,* Nomē majeſtatis, ſeu gloriȩ ejus, *id eſt* Dei, *quod nihil aliud videtur eſſe, quàm* Majeſtas *ſeu gloria ejus.* Majeſtas *enim, ſeu gloria ejus, ſtatim nominatur ſimpliciter & per ſe in ſequentibus verbis, quod indicat, ſuprà quoque, perinde ac ſi dictum fuiſſet latinè,* Nomen *glorio-*

glorioſum ejus. Idem habetur cap: 3. Danielis, v. 52. Quamvis enim ille locus ſit apocryphus, id nihil refert, ubi tantummodo de phraſi agitur. Habetur inquam ibi quoq;, Nomen glorię tuæ; *ubi ſimiliter vocem* Gloriæ, *ſubſtantivè prorſus accipiẽdam eſſe, non ſolùm indicat, ſed evincere omnino videtur, nomen* Sanctum *adjectivum, ſine ulla copula ſtatim illi additum. Ex iſtis igitur duobus locis conſtat, non adeò abhorrere a lingua hebraica, vel hebraiſante, uſurpare hanc phraſin,* Nomen alicujus rei, *licèt ea res non ſit perſona, pro* Res aliqua; *& propterea, rectè ac propriè, potuiſſe Chriſtum apud Matthæum dicere,* In nomen ſpiritus ſancti, *pro* In ſpiritum ſanctum, *etiamſi Spiritus ſanctus, res ſit quidem, ſed non perſona. Hæc, ni fallor, poterunt tibi in illis Chriſti verbis, omnem ſcrupulum eximere; præſertim ſi cum ipſis ea conjungas, quæ ſcripſi contra Poſnaniẽſes, cap: 11, & cap: 13. partic: 4. Bene vale in Domino, Cracoviæ die 8 Septemb: Anno 1593.*

Tuus in Domino frater & ſervus F. S.

Ad eundem PETRUM Statorium EPISTOLA IV.

Pietate atque eruditione præſtantiſſimo atq; ornatiſſimo viro, Domino Petro Statorio, divini verbi Miniſtro fidèliſſimo, & fratri in Chriſto plurimùm obſervando.

Salus

Salutem a Deo & Chriſto &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto plurimùm obſervande, &c. Omiſſa narratione eorum, quæ mihi Cracoviæ acciderunt, quæ tibi ſatis jam nota ſunt, & propter quæ reſcivi te vehementer indoluiſſe, mihiq́; pœnitus perſuadeo, in precibus tuis ad Deũ te mei mentionem facere, tantùm id tibi exponam, propter quod ad te has litteras dedi, & hunc certum nuncium miſi. Hic ubi ſum libenter ſanè perpetuò manerem, utinam tibi auſcultãs jam diu mihi hanc habitationem delegiſſem. quamquam cauſſæ propter quas tibi non obtemperabam, ejusmodi erant, ut arbitrer id non ſine Dei conſilio factum fuiſſe. Quicquid ſit, duæ ſunt nunc res, quæ hãc commorationem, licèt alioqui jucundiſſimam, vel minùs jucundam, vel minùs firmam reddunt. Vna eſt librorum, quibus in meis ſtudiis potiſſimùm uti cogor, ſumma penuria: Altera, quòd amici vereantur, ne ſi hîc diutiùs maneam, aliquid gravioris mali mihi, hoſpitiq́; meo eveniat, præſertim cum Cracovia non longè hinc abſit. Itaq; cum & librorum, qui mihi ſunt uſui, apud te ſit non exigua copia, & locus ubi habitas ſatis procul ab Vrbe diſtet, ac præterea accedat vetus amicitia & conſuetudo noſtra, nec non fructus, qui ex eo quòd apud te ſim facilè ab utroq; noſtrum percipi poteſt, decrevi, volente Deo, iſthuc propediem proficiſci, & aliquod hebdomadas tecum conſumere, ſed priùs te hujus rei monere volui, ut, ſi fortè non eſt domi tuæ locus, ubi commodè cubare poſſim (id enim unum mihi ſatis fuerit) cures, ut eum in ipſa aula, ſi fieri poteſt,

teſt, habere queam, & ita commodè nihilominus tua menſa uti; nam alterius cujusquam vix ſine ſummo meæ valetudinis diſcrimine uti poſſem, tum ob malè diviſa apud alios omnes tempora prandii & cœnæ, tum verò, quod tibi ipſi non minùs quàm mihi, aliqua ratio ciborum & potus ex arte medica eſt habenda, & ex parte habetur, quæ ab aliis omnibus veſtratibus ferè ſpernitur ac deridetur. Adde, quòd longo uſu jam comperi, mihi licere apud te curare, ut ii cibi parentur, quibus ſine meæ valetudinis incommodo uti poſſim. Sed jam nimis ſatis de his. Interea dum reſponſum tuum hìc me expectabit, ero, Deo permittente, unà cum humaniſſimo hoſpite meo Racoviæ, & in itinere, huc denuo reverſurus, & ſtatim poſtea, ſi locum quem dari mihi cupio, paratum iſthic fore ſignificaveris, ad te eodem Deo auſpice venturus. Racoviam autem priùs proficiſcendum mihi duxi, nec committendum, ut, hac mihi oblata eundi facultate, fratrum conventui illi non interſim. ob hanc etaim cauſſam, quòd Dn. Lubieniecium noſtrum, antequam in Lithvaniam proficiſcatur, reviſere & alloqui cupio, & ſimul filiam meam videre, quam per integrum annum non vidi. Salutabis, te rogo, diligenter fratres, qui apud vos ſunt, iisq́; meo nomine gratulaberis, quòd te Lublinenſibus coacti non fuerint concedere. Domino Blonſkio nominatim, & Dn. Rupnovio, ſi iſthic propè eſt, plurimam ſalutem meis verbis imperties. Vxorem verò tuam, non meo tantùm, ſed hoſpitæ hìc meæ nomine, quàm diligentiſſimè ſalvere jubebis. nec inſalutatos a me fratrem tuum

um Samuelem, & filios tuos relinques. Quantâ porrò ſedulitate ac cura mihi Dominus Cetis hoſpes meus injunxerit, ut tibi ab ipſo ſalutem dicam, verbis ſatis exprimere nequeo, tu cogitatione fortaſſe aſſequi poteris, atq; interim unà cum tuis omnibus ut quàm optimè valeas, diligenter curabis. Deus vos cuſtodiat, mihiq; concedat, ut quàm citiſſimè vos incolumes reviſere poſſim. Datum in agro Igolomiano, die 3. Iunii 1598.

Tui ſtudioſus in Chriſto frater & ſervus
Fauſtus Socinus.

Ad Magiſtrum Antonium Evonymum Carinthium Teüchenum, olim profeſſorem in Academia Wittebergenſi, F. SOCINI EPISTOLA.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

TArdiùs multò quàm putaram, eruditiſſime præſtantiſſimeq; vir, ad tuas litteras reſpondeo die 5. Octobris datas: ex quibus tantam in me vel humanitatem vel benevolentiam perſpexi, quantam a nemine mihi deberi ſat ſcio. Velim autem ita reſpondere, ut litteræ tuæ poſtulant, id eſt, & copiosè & eruditè. ſed hoc ruditas mea: illud temporis brevitas non patitur. Excuſabis igitur me, ſi rudius multò ac brevius reſponſum habebis, quàm tuis non minùs eruditis-

ruditu, quàm longis litteris deberi ipſe agnoſco. Quod tibi munuſculum illud meum gratum fuerit, vehementer gaudeo: itaq; denuo alia forma ad te idem mitto, unà cum auctariolo; idq́; duplice, ut alterum Naborovio *detur. Gratiſſimum mihi fuit, progreſſum tuum in rerum divinarum cognitione, tam accuratè & ordine a te ipſo deſcriptum habere, ex quo nimirum maximam divini numinis tui curam & providentiam facilè intelligo, ipſumq́;* Deum *unà tecum oro, ſi quid adhuc tibi ad ipſam rerum divinarum ſcientiam deeſt, quod meritò in hac vita mortali optari queat, id ipſe ſuo ſpiritu ſufficiat, atq; ſuppeditet. Ego quidem, licèt ſtudiorum meorum in rebus theologicis haud me pœniteat, quædam tamen, præter alia multa minoris momenti, mihi deeſſe ſentio, quæ, ut magna ſunt, ſic ad ea jugiter toto pectore aſpiro. Vtinam ſaltem id adeptus eſſem quod tu mihi tribuis, ut planè atq; apertè, quæ intelligo, ſcribendo eloqui poſſim. Mihi quidem, ut ingenuè fatear, etiam ante tuum teſtimonium, quod plurimi facio, videbar aliquid hac in parte aſsecutus eſſe, ſed ab hac de me ipſo opinione deterrebant me aliquot noſtri cœtus homines, qui mea ſcripta obſcuritatis argubeant. Cætera, quæ in ſcribendi genere tuum teſtimonium mihi tribuit, nullo pacto agnoſco, nam ut perſpicuitatem non indiligenter ſectatus ſum, ſic puritatem & grandiloquentiam neglexi quodammodo, aut certè non affectavi. Faxit autem* Deus, *ut quemadmodum meorum ſcriptorum ſtylus tibi non improbatur, ſic eorum ſententia probetur. Nihil ex*

meis

meis ſcriptis, quæ nondum vel vidiſti vel habuiſti, deſcriptum habeo, quod ad te, præter repetitum illud munuſculum, mittere poſſim. Librum Fricii ſpero te vel jam accepiſſe, vel nunc accepturum a Domino Ioële, qui liber ſanè egregius eſt, ſed tamen ſummo cum judicio legendus. id quod te facturum mihi planè perſuadeo. Speroq; fore, ut tandem ſive ex hujus libri, ſive ex aliorum lectione ipſiſſimam veritatem aſſequaris. Hoc tibi confirmo, eccleſias hujus regni noſtras indies magis & in hujusce tantæ rei, & in aliarum cognitione proficere, maximè verò earum, quæ ad vitæ ſanctimoniam potiſſimùm pertinent; quā ut planè ad ſalutem æternam neceſſariam, ſic aut nullam aut perexiguam alioqui in pleriſq; eccleſiis, quæ ſe reformatarum nomine venditant, cordatis piisq; omnibus apparere, perſuaſiſſimum mihi eſt. Ego ſanè, tametſi multis contra Chriſti ſervatoris & legislatoris noſtri præſcripta lapſibus me obnoxium eſſe ſentio, non deſiſto tamen, quatenus imbecilla mea fert valetudo, & jam inclinata ætas, vice cotis hac in re fungi, aliosq; acuere, quamvis expers ipſe ſecandi. Vt autem in eandem curam, quoad potes, & tu incumbas, id eſt, ut vitæ innocentiam, qua te præditum eſſe nihil prorſus dubito, in corruptiſſimo noſtro hoc ſæculo, in aliis etiam quodammodo ingeneres, tibi perpetuò ac præcipuè auctor ero; præſertim verò in iis qui tuæ curæ commiſſi eſſe meritò dici poſſunt. inter quos eſt, cur potiorem quendam locum obtineant Poloni adoleſcentes iſti, quibus ſi ad corruptionem iſtam evitandam monitor ac præmonſtrator fu-

erit

eris, jam & tuo muneri maxima potiſſimaq́ ex parte ſatisfeceris, & nobis omnibus abunde, quidquid a te poſtulamus, ac cumulatè præſtiteris. Vale vir præſtantiſſime; & me amare perge. Sic Deus tu juvet & tua ſtudia fortunet. Cracoviæ 10. Martii 1591.

Tui amantiſſimus ac ſtudioſiſſimus
Fauſtus Socinus.

Ad F. SOCINUM ERASMI JOHANNIS Epiſtola, in qua is de ſcripto quodam ſuo agit, quo cauſſas, propter quas vita æterna contingat, complectitur, in quoq́; de triplici juſtitia filiorum Dei tractat.

Salutem plurimam.

NOva quodammo methodo videor mihi hoc argumentum complexus, ideoq́ lapſus facilis eſſe potuit. Sed æquum eſt, ut ſicubi primus hic conatus non aſſequitur id omne, quod in re tanta eſt, & alicubi vacillat, id ei condonetur. Cum, ut dici ſolet, in magnis & voluiſſe, ſatis ſit. Etſi verò prima ſolummodo lineamenta hîc ducantur ejus argumenti, quod in chriſtiana pietate facilè principem locum obtinet, multaq́ deſint, quæ ad tantæ rei abſolutionem requirantur, tamen fundamenta operis tam præclari rectè jacta non dubito. Ad te verò vir ornatiſſime iſta mitto, ut tuum de iis judicium perdiſcam, quod, ut

 ſcri-

ſcripto, quantùm quidem tua infirmitas tibi permittit, exponere velis, idq́ꝫ qua fieri poteſt brevitatate, per amicitiam noſtram rogo. Vale in Domino Ieſu vir præſtantiſſime, mihiq́ꝫ obſervande.

T. H. deditiſſimus. Eraſmus Iohannis.

Ad Erasmum Johannis Fausti Socini Epiſtola, in qua ſuam, de ipſius ſcripto ſuperiùs commemorato, ſententiam exponit.

Eruditiſſime vir, ſalutem in Domino &c.

Diſtinctionem cauſſarum propter quas ſalus noſtra æterna obtingat, in tria capita, quorum unum ad Deum; alterum ad Chriſtum; tertium ad nos referatur, probo equidem atq; agnoſco. Sed primùm velim hæc tria capita, ratione quadam, quæ abs te omiſſa eſt, inter ſe diſtingui, deinde unum quodq; illorum aliter ex parte explicari.

Ratio illa abs te omiſſa eſt, quòd non ſolùm ac ſimpliciter aliud caput alio præſtantius eſſe aſſeratur, ſedetiam, quòd cum efficiẽtes cauſſæ, quales neceſſe eſt omnes iſtas eſſe, (agitur enim de cauſſis propter quas; nec de finalib⁹ cauſſis quicquam hic quæritur) multiplices ſint, qualem, qualesvé unum quodque iſtorum capitum complectatur, diſertè exponatur.

Arbitror autem primum caput (quod tu quoque, ſed aliis verbis, & notaſti & meritò inculcaſti) cauſſam primariam efficientem continere; ſecundum, ſecundariam ſeu inſtrumentalem, & aliqua ex parte

eam, quæ dicitur ſine qua non; tertium verò eam tantùm, quæ dicitur ſine qua non, continere.

Iam quod attinet ad alium iſta capita explicandi modum, crediderim in primo debere addi expreſsè conditionem, quam ipſe Deus ſuæ meræ, nihilominus atq; abſolutæ gratiæ appoſuit, ac dicendum eſſe, Deum peccata quidem propter ſe remittere, & ſimul vitam æternam dare, ſed tamen nonniſi in Chriſtum credentibus. Filiorum Dei hoc loco, cum vox iſta variè a variis accipiatur, haud mentione facta, niſi ſi qui ſunt iſti filij Dei, apertè dicatur. Quod idem ac multò magis dico de voce Electorum, ſive in hoc primo, ſive in aliis capitibus duobus. In ſecundo capite, non Chriſti tantùm obedientiæ mentionem fieri oportere exiſtimo, ſed omnium quæ propter nos aut fecit ipſe, aut facta a Deo in illo ſunt. Neque enim obedientiæ modò Chriſti, verùm etiam & prædicationi ejus, & reſurrectioni, & ſupremæ ſecundùm Deum poteſtati ſalutem noſtram deberi, ſatis apertè, & magna ex parte diſertis ferme verbis teſtantur ſacræ litteræ. Præterea, quomodo Chriſti obedientia ſalutis noſtræ æternæ fuerit ſitvé cauſſa, paulo aliter ac feceris mihi explicandum videtur; ac dicendum, Chriſti obedientiæ ideo ſalutem noſtram æternam meritò aſcribi, quia Deus ante decreverat, poſtquam Chriſtus ſibi obediens fuiſſet, omnibus qui ad Chriſtum pertinuiſſent, æternam ſalutem dare; immo Chriſto ipſi omnino poteſtatem concedere, ut ipſemet ſuos omnes æterna ſalute donare poſſet; ut certè conceſſit. præſertim verò minimè dicendum

 tibi

tibi eſt, Chriſti juſtitiam a Deo nobis velut propriam imputari. Id enim nusquam ſcriptum extat, nec porrò ea re quidquam eſt opus. Cumq́ jam agnoſcas, a Chriſto ipſo omne meritum (verum ſcilicet ac proprium) excludendum hac in re eſſe, aut aliter, aut certè clariùs, quam ipſe facis, explicandum eſt, quod ais, Deum tum propter ſe, tum etiam propter Chriſtum ſanctis peccata ignoſcere, & ſpiritum ſanctum ac vitam æternam impertiri. Nam quod explicandi cauſſa ſubjungis, ex benevolentia, qua ipſum præ omnibus electis Angelis & hominibus gratis complectitur, *id vix, aut ne vix quidem, ut rectè dictum ſuſtineri poteſt. Si quando enim ſcriptura, Deum propter Chriſtum peccata ignoſcere, &c. aſſerit (id, quod tamen nusquam diſertè ſcriptum eſſe arbitror) id propriè loquendo, non ad ſummam benevolentiam, qua Deus Chriſtum complectitur, ſed ad promiſſum ſeu decretum ab eo factum. ut quicumq; ad Chriſtum pertinuerint, id eſt Chriſto confiſi fuerint, ſalutem æternam adipiſcantur. referendum omnino eſt. alioqui aliquam impulſivam ſaltem cauſſam nobis ſalutis æternæ dandæ Deus in Chriſto haberet. quod ab omni veritate abhorret, cum certiſſimum ſit, Deum, neq; primariò, neq́ ſecundariò ad nos æterna ſalute donandos, ab ulla alia ſeu perſona ſeu re impelli, præterquam a ſe ipſo ſuoq́ conſilio ac decreto. Itaq́ ut concludam, Deus non ideo nos, qui Chriſti ſumus, ſervat, æternaq́ vita donat, quòd Chriſtum ſummopere amat; ſed quòd eos, qui Chriſti fuerint, ſervare æternaq́ vita donare decrevit. Adeò ut, ſi alioqui fieri poſ-*

ſet, ut nos Chriſti eſſemus, hoc eſt, ei conſideremus, eiusq́ præcepta conſervaremus, & interim tamen Deus Chriſtum non magnopere amaret, ſervandi nihilominus vitaq́ æterna donandi a Deo eſſemus. In tertio porrò capite fides potiùs noſtra in Chriſtum, quàm reſipiſcentia noſtra commemoranda eſt judicio meo. nam, nec qualibet reſipiſcentia noſtra, cauſſa ſalutis noſtræ æternæ dici poteſt, ſed ea demum quæ ex Chriſti præſcripto eſt, & fides in Chriſtum reſipiſcentiam iſtam neceſſariò complectitur, eidemq́ fidei, & juſtificatio, & ſalus noſtra æterna ſæpius aſcribitur, cum reſipiſcentiæ in novo quidem Teſtam: deletio tantùm peccatorũ aſcribi ſoleat, quam æterna ſalus, (etſi tu aliter ſentire videaris) per ſe ac neceſſariò non conſequitur. Nec locus Ezech: 18. qui a te affertur, contrarium probat; Quidquid enim de vita ibi dicitur, id pro eo tempore ad æternam vitam referri non poteſt, cum nondum ea a Deo patefacta fuiſſet. Illud etiam non reticebo, loca a te allata ad probandum, quòd Chriſti obediẽtia ſit cauſſa ſalutis noſtræ æternæ, non videri ad rem facere. in illis enim Chriſti quidem fidei & cognitioni, ipſiq́ Chriſto tribuitur remiſſio & deletio peccatorum noſtrorum, & juſtitia ac redemptio noſtra, quibus æterna ſalus noſtra contineri dici poteſt, ſed interim obedientiæ Chriſti nulla fit aperta mentio. Præſtabat ſanè vulgatiſſimum illum locum Rom: 5. afferre, ubi diſertè dicitur per unius hominis, id eſt, Chriſti obedientiam juſtos conſtitutum iri multos. Ad hæc animadvertendum eſt, Pontificiorum ſententiam, quod attinet

tinet ad bonorū noſtrorum operum dignitatem, nihil prorſus diſcrepare ab ea, quam illis opponere videris, aut illius loco hanc ſubſtituere, quamq́ʒ his verbis explicas. Nihil igitur impium dixeris, immo rectè & cum ſcriptura ſenſeris, ſi aſcribas ſalutem & juſtitiam operibus bonis, modò contineas te ſub gratia, eamq; præeſſe ſtatuas operibus omnibus, ita ut ab hac omne ſuum pretium, dignitatem, ac præmia accipiant.

Id inſuper videtur notādum, te exiſtimare, tertiam, quam feciſti ſalutis æternæ noſtræ cauſſam, non poſſe dici totam a primâ dependere, ſi fides & ſanctitas electorum ab ipſis aliquo modo pendeat. Nam id ego non ſatis rectè a te concluſum puto. Tametſi enim fides & ſanctitas electorum ab ipſis aliquo modo pendet, nullo tamen pacto pendet, quatenus eſt cauſa ſalutis æternæ, ſed id totum a prima cauſæ proficiſcitur.

Poſtremò tibi conſulo, ut alicubi connexionem, quæ inter ſalutis æternæ noſtræ cauſas, diligentiùs explices, id eſt, totam ab initio ad finem uſque, uno verborum contextu, ſalutis noſtræ æternæ rationem ac progreſſum breviter enarres. Sic enim fiet, ut faciliùs uniuſcujuſque cauſſæ vis ac dignitas cognoſcatur, & lectores eam utilitatem percipiant, quam illis hoc ſcripto procuras.

Hæc pauca tumultuariè, nec dum quantum velim, & fortaſſe opus eſſet, tuo ſcripto perpenſo a te rogatus, de ipſo ut potui ſcripſi. Tu tibi obſequendi ſtudium

dium meum boni conſulas rogo. Vale. 20 Aprilis 1590. Cracoviæ.

Tui ſtudioſiſſimus. Fauſtus Socinus.

Ad Nobiliſſimum virum Dominum ELIAM Arciſſevium, FAUSTI SOCINI EPISTOLA.

Pietate ac virtute ornatiſſimo viro Domino Eliæ Arciſſevio in Domini vinea ſtrenuè laboranti, amico & fratri in Chriſto plurimùm colendo, &c.

Salutem a Deo in Chriſto, &c.

DOleo ſanè te Lippâ diſceſſiſſe ante acceptum ad tuas litteras reſponſum meum. Erant enim ibi quædam, quæ fratribus abs te legi voluiſſem, quorum aliqui putant, congerendis me pecuniis nunc prorſus intentum eſſe. Lætor, conventum veſtrum, licèt paucorum dierum, non fuiſſe ſine fructu. Ad ea quæ ex me exquiris, breviter ſic habeto. Magiſtratum, quantumvis ſummũ, gerere homini Chriſtiano, licere exiſtimo; modò alioqui Chriſtianæ charitati in eo gerendo non contraveniat. Sontes capite plectere, aut membris mutilare, vix arbitror ullo modo per Chriſtianam charitatem ei licere. nec, me auctore, quiſquam Chriſtianus qui magiſtratum gerat, audebit id facere. Difficilior multò eſt quæſtio de bello necne defendendo. Vtrum ſcilicet homo Chriſtianus, qui ſupremum magiſtratum gerat, poſſit, ſine Chriſtianæ charitatis offenſione, ad id eorum operâ uti, qui ſuam ipſi operam locare velint, quamvis ita ſtatuam, Chri-

ſtiano homini privato, non concedi quemquam, etiam per occaſionem propulſandi belli, interficere, membrové aliquo corporis mutilare; magiſtratu licèt ſupremo, id ut fiat, jubente. Cæteroqui armari, & unà cum aliis ad impetum invadentium hoſtium reprimendum, ſine cujusquam cæde, proficiſci, tunc crediderim homini Chriſtiano licere, ubi prius omnia tentaverit, quominus ipſe proficiſci cogatur; ſed pecunia ſuam ejusmodi profectionem redimere queat; quod ſi obtinere ſeu impetrare non poſſit, præſtat judicio meo, aliquod periculum futuri ſcandali infirmorum in fide incurrere, quàm certiſſimam ſibi ſuiq́ ruinam accerſere. ut nihil dicam de ſcandalo, quod non minùs; immo multò magis plurimis datur, cum quis magiſtratui ſuo ſupremo parere recuſat. Cui tamen in iis, quæ apertè contrà Chriſti præcepta non pugnant, parendum omnino eſſe, inter omnes conſtat. De veſtium cultu non crediderim admodum exquiſitè laborandum eſſe, hoc vel illud prohibendo in Chriſti Eccleſia. Tantùm in genere ab omni luxu cavendum eſt. Luxum autem ex perpetuo loci & regionis, ubi degimus uſu metiendum eſſe cenſeo. Sunt enim, exempli cauſſa, loca, ubi veſtibus ſericeis uti non plùs luxus habet, quàm in Polonia linearum & lanearum uſus. quippe quibus in locis iſtis, viliſſimi quiq; homines utantur, & in ipſa Italia alicubi nunc audio fieri. Qui igitur volunt in Polonia, non licere fœminæ Chriſtianæ pileo ex Axamit confecto uti, vehementer judicio meo falluntur, cum nulla fermè ſit tam vilis fœmina, quæ talem pileum

non

non habeat, in hac quidem regione. De armis geſtandis ita ſentio, id per ſe nullo pacto chriſtiano homini eſſe prohibitum, ob periculum tamen aliquid mali perpetrandi, & propter infirmorum ſcandalum, crediderim chriſtianum hominem id facere non debere. præterquam fortaſſe in itinere ob feras beſtias, utq́ue latronibus metus incutiatur. An verò quis poſſit ſe ab invadente ita defendere, ut eum & vulnerare & occidere queat, perdifficilis ſanè eſt quæſtio. Illud certiſſimum eſt, debere hominem in tali diſcrimine conſtitutum ſatis habere, ſi ſe ſuamq́ue vitam, vel fugâ, vel ictuum repulſione tueatur, nec irâ ſinere ſe abripi ad adverſarium, non dicam interficiendum, ſed ne vulnerandum quidem. Nec dubito, quin Deus pio homini, cui ejusmodi quid eveniat, præſens conſilium ſuppeditare ſoleat, eumq́ue ita juvare, ut vitæ ſuæ conſervandæ cauſſa non cogatur adverſarium interimere, quod omnino vitandum eſt. Nam de plagis, aut vulneribus non lethalibus non videtur eadem eſſe ratio. & cenſeri poteſt, præſtare proximum ſuum, qui vitam nobis injuſtè eripere velit, leviter cædere aut vulnerare, quàm ſeipſum interficiendum tradere. præſertim ubi quis non ob diverſæ religionis profeſſionem, ſed alias ob cauſſas impetitur. Non poteſt brevis epiſtola eſſe eorum capax, quæ circa ea, de quibus judicium meum exquiſiviſti, dicenda forent. Coram aliquando, Deo volente, hiſce de rebus diligentius tecum diſputabo .... Nihil ſcio quod tibi ſignificandum mihi videatur, niſi quòd prodiit Ieſuitæ Smiglecii, qui cum Licinio diſputavit, liber

 de æ-

de æterna filii Dei divinitate; in quo reſpondetur ad bonam partem eorum, quæ a me ſcripta ſunt in Antivujeko, & etiam in diſputatione adverſus Volanum. credo me reſponſurum, Deo bene juvante. nam ſatis acutus homo eſt, & ſophiſmatis, non unicuique apertis, undiq; refertus ...... Cracoviæ die 15 Februarii 1595.

Tuus ex animo totus. Fauſtus Socinus.

Ad eundem Eliam Arciſſevium. Vidaviam.

1. *QVæſtio de Eccleſia, quæ tanti ſit, ac tantopere agitatur, quicquid multi, Papiſtæ verò potiſſimùm, ſentiant, parvi omnino momenti eſt, ut jam aliquot ex iis videntur ſenſiſſe, qui de hoc argumento contra Papiſtarum ſententiam ſcripſerunt. Dicam tamen breviter, diſtinctionem viſibilis & inviſibilis eccleſiæ, mihi valde probari. Inviſibilis conſtat veris fidelibus in ſpiritu congregatis. Viſibilis verò fidem veram profitentibus, & hujus rei cauſſa ſeſe congregantibus. Diſtinguendum eſt etiam inter Dei & Chriſti eccleſiam. Quamvis enim, quæcumq; Chriſti eccleſia eſt, eadem neceſſariò Dei quoq; ſit eccleſia, non tamen contrà quæ Dei eſt eccleſia, eadem continuò Chriſti ut ſit eccleſia neceſſe eſt. Porrò Dei eccleſiæ inviſibilis initium conſtitui nequit, cum non conſtet utrùm Adamus & Eva, ante ſuſceptos & jam adultos liberos, ex animo unquam Deo confiſi fuerint. Duorum enim tantùm congregationem,*

nem, quod idem in hoc propoſito noſtro eſt, cum Eccleſia dici poſſe, docent verba illa Chriſti, Vbi fuerint duo aut tres congregati in nomine meo *&c.* *Viſibilis autem Dei eccleſiæ initium, tempore Enos filii Seth extitiſſe dici poteſt.* Tunc *enim, ut ſcriptũ eſt Gen: ca: 4. v. ultimo*, cœptum eſt invocari nomen Iehovę, *id eſt, ut ego quidẽ unà cum non paucis aliis interpretor, cœpti ſunt haberi cœtus, in quibus Iehova Deus coleretur. Scio autem locum illum in contrarium ſenſum, ex vi linguæ hebrææ, accipi a quibusdam, ut ſcilicet ibi dicatur, tunc profanatum fuiſſe in invocando nomen Iehovæ. Sed ego a vulgata lectione iſto in loco nullo modo, ex eadem lingua hebrææ vi minimè recedendum puto. Cæterum Eccleſia Chriſti inviſibilis ſimul & viſibilis eodem tempore eſſe cœperunt, quo enim tempore, Chriſti diſcipuli veri, Chriſto, ut vitæ æternæ datori, confidere cœperunt, eodem prorſus in ipſius nomine congregari cœperunt. Hoc autem tunc primum extitiſſe affirmare meritò poſſumus, cum ſpiritus ſanctus in eos deſcendit. antea enim etſi congregabantur, immo eo ipſo die jam congregati erant; nondum tamen id fiebat ab ipſis in nomine Chriſti. adeò ut eccleſia quidem Dei illa jam eſſet, ſed non adhuc tamen Chriſti. Et hæc ſatis ſint in præſentia, quod attinet ad quæſtionem tuam, de eccleſia.*

2 *Quod ais minus verum videri quod alicubi ſcripſi, & affirmavi, (quamquam tu paullo aliter me loquentem facis) eum, qui fidem quandam in Chriſtum habuerit, quam ego priorem appello, qua videlicet*

licet creditur, Ieſum eſſe Chriſtum &c. neceſſariò eidem Chriſto obedire; alioqui poße fieri ut quis ſua ſponte, prudens ſciens, vitam æternam aſpernetur. quod ego fieri non poſſe ajo. Quod au inquam hoc minùs verum videri, quia reipſa inveniantur, qui hanc fidem habentes, aſpernentur vitam æternam, nihil ſolidi contra meum dictum affers. Primùm enim non dixi ego eum, qui iſtam fidem habeat, non poſſe aſpernari vitam æternam, quaſi cōcedam quosdam poße eam aſpernari; ſed prorſus nego id poſſe fieri ab ullo, intellige, ut ego diſertè loquor, ſcientè & prudente, & ex libera ipſius voluntate. Deinde nullo pacto probas id, quod dicis. Ego verò conſtanter nego umquam ullum extitiße, cujusmodi tu multos extitiſſe affirmas. Nam ſi multi iſti, quos tu intelligis, non obedierunt, non propterea id factum eſt, quia vitam æternam, ſcientes prudentes, ſua ſponte ſint aſpernati, ſed quia non verè crediderant, eum habiturum vitam æternam, qui obedierit. quod idem eſt reipſa, quod non credere Ieſum eſſe Chriſtum &c. Nullo autem modo mihi ipſi contradico, cum ajo, poße aliquem ex libro vitæ deleri. quaſi verò, qui aliquando crediderit, Ieſum eſſe Chriſtum, &c. & propterea obedivit, ac conſequenter ſcriptus eſt in libro vitæ, ſi poſtea deleatur propter inobedientiam, nihilominus pergat credere, quòd Ieſus ſit Chriſtus &c. Immo neceſſe eſt, iſtum, ut obedire deſiit, ſic deſiiſſe ex animo credere, quòd Ieſus ſit Chriſtus &c.

3. *Nusquam ego ſcripſi, priorem iſtam fidem nihil*

hil conducere ad ſalutem; immo ubiq; eam valde conducere aſſerui. ſed tantum & dixi & dico, non eſſe iſtam eam fidem, qua verè ac propriè juſtificamur, licet per eam ad fidem juſtificantem, quæ fiducia atq; obedientia eſt, neceſſariò perducamur; atq; hac ratione ea nobis plurimum ad ſalutem conducat. Quod de Lutheranis & Evangelicis affirmas, eos iſtam, quam ego priorem fidem voco, ſufficientem ſtatuere, falleris. non enim iſta fides (ut quidem ego illam explico) ſed credere, quòd Ieſus Chriſtus juſtitiæ divinæ pro nobis ſatisfecerit, eſt Lutheranis & Evangelicis ſufficiens fides, qua videlicet omninò juſtificemur.

4. *Aliud eſt verbum illud Dei interius, quo moneri nos affirmo, ut ea faciamus quæ ipſi juſta eſſe cenſemus; ea verò vitemus, quæ injuſta eſſe putamus, & aliud lumen illud divinum quod extingui in homine ipſius culpa dico. Iſtud enim lumen pertinet ad notitiam eorum quæ Deo placeant, quævé diſpliceant. Atqui non quidquid Deo placet, idem etiam cuilibet homini juſtum videtur, nec injuſtum quicquid Deo diſplicet. Itaque in verbis meis nulla prorſus eſt contradictio. Nec verò ego dixi umquam, juſtificari quempiam ea ratione qua per fidem in Chriſtum juſtificamur, ſi verbo illi Dei interiori obedierit; ſed tantùm dixi, ejusmodi hominem eſſe Deo gratum, & diſertè eo in loco diſtinxi inter eum, qui ſingulari quadam ratione (ut certè eſt is qui Chriſto confidit) & eum qui, ut ſic dixerim, vulgari quodam modo Deo eſt gratus.*

5. Non

5. *Non dixi, angelos Dei bonos non potuiſſe peccare. ſed tantùm, nos credere, quòd nunc angeli Dei boni non poſſint peccare. & veriſſimum dixi. Hæc eſt enim omnium ferme theologorum communis ſententia, quæ nihil omnino cum teſtimonio a te allato pugnat. Veriſimile autem planè eſt, quemadmodum, ut meritò ab omnibus creditur, nos poſt hujus vitæ agonem, ſi legitimè certaverimus, unà cum immortalitatis corona omnimodam a peccato liberationem conſequemur, ſic angelos illos Dei, qui fideles fuerunt, nec, ut alii, in illam a ſuo principio defectionem ſeſe involverunt, id præmii a Deo accepiſſe, ut poſthac peccato nullo modo ſint obnoxii.*

6. Nego *hominem non ſic dominatum fuiſſe cæteris aminantibus poſt lapſum, ut ante lapſum. immo poſt diluvium (quod certè fuit poſt lapſum) cœpit homo animalibus aliis cunctis, ex ipſo Dei decreto majore cum imperio dominari, quàm ante lapſum, ut aperte colligitur ex cap: 9. Gen. Liberam autem voluntatem hominis, eſſe Dei imaginem ad quam conditus fuit, nullo modo defendi poteſt; alia enim prorſus eſt libertas humanæ voluntatis, a libertate voluntatis divinæ. Eatenus enim voluntas humana libera eſt, quatenus poteſt velle, & benefacere & malè. Deus autem non poteſt velle malè quidquam facere, ſed idcirco voluntatis ſummam libertatem dicitur habere, quia quidquid vult, non modò liberrimè vult, id eſt a nulla, præter ſeipſum, alia cauſſa ad id volendum quidquam prorſus cogitur, ſed etiam, quominus*

id fa-

id faciat, nulla ratione impediri poteſt. id quod homini neutiquam eſt datum.

7. Quid meæ ſententiæ objicias de voluntate perfecta, ſufficiente ad legem Dei implendam, etiam in iis caſibus ubi ipſe externus actus impeditur, intelligere nequeo. Nam quid huc attinet, quæſo, quod dicis de Dei voluntate, rerum proprietate non autem caſibus metienda? Diſputatur de voluntate hominis, tu autem de Dei voluntate loqueris, & id de ea affirmas, quod nec ſatis percipi, nec quicquam ad rem facere poteſt. præſertim cum ego non dicam, impletionem iſtam legis divinæ ex ipſa voluntate perfecta, in iis caſibus locum habere ubi quis non impeditur, quod tu tamen me dicentem facis, ſed contrà (ut paullo ante attigi) etiam in iis caſibus locum habere, ubi quis aliqua externa ratione id facere impeditur, quod maximè vult facere.

Tuus ex animo totus. Fauſtus Socinus.

Contra Chiliaſtas, De regno Chriſti terreno per annos mille, ad Synodum Chmielnicenſem F. SOCINI EPISTOLA.

F. Socinus ad omnes eos qui Chmielniciam ad Synodum convenerunt.

ETſi ſæpius dicere conſuevi, in quæſtione de regno Chriſti in terris futuro, ratione corporeis oculis conſpicua, & hiſce ſenſibus perceptibili, unà cum ejusdem Chriſti in terris corporali præſentia,

idq;

idqúe per complura ſecula, me multò libentiùs audire, quàm loqui: & doceri, quàm docere velle; tamen ſciunt pleriq; ex toto cœtu, me ex altera parte ſemper profeßum fuiſſe, nullo pacto mihi probari ſententiam de hujusmodi futuro Chriſti regno. Et revera ego ſemper eam, & ſacris litteris, analogiaq́; fidei noſtræ repugnantem, & pernicioſam ſimul eſſe ſum arbitratus, præter id quòd abſurdiſſima multa, & ſibi invicem adverſantia ex ea neceſſario oriri, mihi plane eſt viſum. quod ſatis per ſe ſuperq́; eſt, ad ejus falſitatem indicandam & coarguendam. Iam verò poſtquam haud levi cum animi mei dolore reſcivi, multos ex cœtu, eosq́; alioqui pietatis ſtudioſiſſimos, nec non inter cæteros ob eorum inſignes virtutes auctoritate præſtantes, ſententiam iſtam seriò ſequi ac defendere, & tandem eo deventum eße, ut in ipſa Synodo hac de re diligentiùs agendum, & aliquid ſtatuendum ſit, majore ſtudio animum ad veritatem hujus quæſtionis inveſtigandam ſtatim applicui. & quò diligentiùs totam rem, ſacraq́; teſtimonia & rationes inde ductas perſpexi ac conſideravi, eò firmius credidi, ſententiam iſtam & falſam & abſurdam, &, quod caput eſt, pernicioſam eſſe. Quocirca decreveram omnino aliquid exactiùs de tota quæſtione ſcribere, ſcriptumq́; meum in Synodo legendum offerre; quamvis non dubitarem, quin alii futuri eſſent ex cœtu, qui ſententiæ iſti ſeſe opponerent, ac præſertim, quin Dominus Martinus Czechovicius acerrimus, ut ſcio, contrariæ ſententiæ propugnator, & voce & ſcripto, pro ea, qua Deus il-

lum

lum donavit, egregia divinarum rerum ſcientia, ne ſententia iſta in cœtu obtineret, immo ſi fieri poßet, ex uniuscujusq; animo ſtirpitus evelleretur, omnino curaturus eſſet. Verùm hiſce præteritis ſex Septimanis, tam gravi ac multiplici morbo fui implicitus, ut quod in animo habebam, minimè efficere potuerim. Tantum temporis tamen ante profectionem noſtrorum Cracovienſium ad Synodum, vacui a morbo, per Dei gratiam, habui, ut præcipua quædam pauca ex tam multis ſcripto complecti potuerim, quæ me a ſententia iſta abhorrere cogunt. quæ, ut ii, qui contrà ſentiunt, æquis animis audire velint, ac boni conſulere, etiam atq; etiam rogo.

Primùm igitur mihi videtur, ſententiam iſtam de tali, quale ante expoſuimus, Chriſti regno in terris futuro, viam ſternere ad regnum, quod nunc Chriſtus in cœlo manens reipſa habet, convellendum atq; evertendum. Ex quo totius fidei noſtræ, & Chriſtianæ religionis ruina neceſſariò conſequitur, ut jam, ni fallor, pleriq; omnes ex cœtu animadverterunt; quicquid contra diſputent ii, qui Chriſto in cælo manenti adorationem & invocationem adimunt. Qui quidem ad ſententiam ſuam confirmandam hoc argumento potiſſimùm utuntur, quod Chriſti regnum, ut ſacræ litteræ præ ſe ferre videntur, ſit futurum in terra, idq; in ipſa Iudæa ſuper Iudaicum populum Hieroſolymis, poſtquam Dei nutu ac providentia urbs illa in ea provincia eodem loco, ubi antea erat, inſtaurata fuerit. Nam ſi ita res ſe haberet, tunc ad hunc modum argumentari liceret. Re-

gnum Chriſti unum tantùm & ſimplex eſt; non duplex; prout divinæ litteræ ſatis apertè teſtantur, quæ unius tantùm Chriſti regni mentionem faciunt, idq; numquam deſiturum ajunt, id eſt, nullum aliud, præter Dei ipſius regnum, ejus loco ſucceſſurum. Igitur ſi Chriſti regnum in terris ſuper populũ Iudaicum, in urbe Hieroſolyma futurũ eſt, regnum Chriſti nullum eſſe poteſt, niſi Chriſtus ipſe in terris adſit, & ſuper populũ Iudaicũ Hieroſolymis ſceptrum teneat, & conſequenter, cum hæc nondũ fuerint, nec ſint; nondũ etiam eſt, nec fuit Chriſti regnum. ſicq; Chriſtus ad hunc diem in cœlo manens, nondum regnavit, nec regnat. Hujus argumenti vim nullo pacto effugere poſſunt ii, qui prophetica veteris teſtamenti teſtimonia, de Chriſti regno ſuper domum Iacob, & Hieroſolymis in perpetuum futuro, & ſi qua ſunt ſimilia, quæ corporeis ſenſibus comprehenſibile in terris Chriſti regnum, idq; perpetuò duraturum, promittere videntur, nullo pacto myſticè ſeu allegoricè; ſed, ut verba ipſa ſonant, accipi volunt. quibus conſultiùs, meo quidem judicio, foret, ipſis propheticis teſtimoniis relictis, ad ea tantùm teſtimonia confugere, quæ in ipſius novi teſtam: ſacris litteris (ubi aliqua alioqui de Chriſto nunc, dum in cœlo manet, reipſa regnante, apertiſſima ſunt teſtimonia) omnino docere videntur, Chriſtum, ratione ſupra dicta, in terra per multa ſecula unà cum ſuis regnaturum. Nam, niſi prophetica illa teſtimonia, vel omnia, vel aliqua ſaltem ex ipſis myſticè ſeu allegoricè interpretemur, ubi (quæſo) apud prophetas ſcriptum invenitur, Chriſtum in cœlo manentem, in Iudaico populo nondum

illi ſubjecto, tamen reipſa ac pleno jure regnaturum? Vbinam, inquam, a prophetis mentio facta deprehendetur præſentis nunc pleno jure Chriſti regni, quod illi evangelica & apoſtolica ſcripta tribuunt, quodq́ agnoſcere neceſſe eſt, ſi Chriſtus nunc meritò ac propriè eſt appellandus, eiq́ adoratio & invocatio tribuenda? Numquid veriſimile eſt, prophetas ex profeſſo de Chriſti regno loquentes, regni ipſius potiorem & diviniorem hanc ſaltem (ut ſic dixerim) partem, vel potiùs regnandi rationem, ſilentio præteriiſſe? Quod ſi pars aliqua propheticarum vaticinationum de Chriſti regno, neceſſariò myſticè ſeu allegoricè eſt interpretanda, eadem ratione omnes, cum eædem aut ſimiles ubiq; ſint locutiones, interpretari debebimus, aut certè poterimus. Ex quo fit, ut ex propheticis de Chriſti regno prædictionibus, nihil prorſus ſolidi afferri poſſit ad regnum iſtud Chriſti in terris, de quo agimus, confirmandum. niſi quis ante illud, ullum Chriſti regnum nec fuiſſe umquam, nec futurum contendat.

Sed ſive quis ex prophetarum, ſive ex apoſtolorum, evangeliſtarumq́ ſcriptis regnum iſtud Chriſti in terris probare velit, nullo modo argumentum negantium Chriſtum nunc reipſa regnare, ſuperiùs allatum, diſſolvere poterit. Non poterit, inquam, effugere, quin vel, præter & contra divina teſtimonia, duplex Chriſti regnum faciat, vel Chriſtum in cœlo manentem, nunc reipſa regnare neget. Nam, ſi dixerit, immo ſe aſſerere, & quòd Chriſtus in cœlo manens nunc reipſa regnet, & quòd poſtmodum in

terra corpore præſens regnaturus ſit, hoc totum, inquam, ſe aſſerere unum idemq́ ac ſimplex Chriſti regnum eſſe, & regnum illius aſpectabile in terra, nihil aliud revera futurum, quàm pateſactionem regni, quod reipſa jam inde Chriſtus habet, ex quo redivivus aſcendit in cœlum; Reſpondebitur, tantam eſſe diverſitatem inter utramq; regnandi rationem, ut omnino duo diverſa regna cenſenda ſint.

Primum enim præſens, id eſt hoc tempore regni Chriſti ratio ejusmodi eſt, ut ipſum regnum planè ſubſiſtat, & pleno jure a Chriſto adminiſtretur, etiamſi totus terrarum orbis illi adverſaretur. Satis enim eſt ad plenum jus hujus regni obtinendum, quòd Chriſtus ſuprema divinaq́ poteſtate ſit præditus, quâ tum in cœlo, tum in terra, quidquid velit efficere, queat. At futura illa, quam iſti ſibi fingunt, regni Chriſti ratio omnino requirit, ut multi ex hominibus ſint, qui eum pro Chriſto agnoſcant, & venerentur, id eſt, ut regem ſuum colant. Deinde hæc Chriſti regni ratio præſens, nullum prorſus diſcrimen perſonarum, aut locorum habet; iſta verò futura poſtulat, ut peculiari quadam ratione Chriſtus ſuper Iudaicum populum regnet, idq́ in ipſa urbe Hieruſalem. Præterea, ut paullo ante attigimus, præſens Chriſti regni ratio poteſtatem ſupremam divinamq́ requirit, tum in cælo, tum in terra. At futura iſta ſatis habet, ſi Chriſtus ſuprema poteſtate in terra ſit præditus, & ejus doctrina pro vera æternaq́ habeatur. Taceo nonnulla alia inſignia inter utramq; regnandi rationem diſcrimina, quæ unusquisq; cordatus homo facile per ſe animadvertere poteſt.

Quamquam vel id ſatis indicat, has duas regnandi rationes, duo etiam regna conſtituere, quod qui ſententiam iſtam probant, de regno Chriſti, quale diximus, in terris futuro, illud ſimpliciter atq; abſolutè Chriſti regnum vocare ſolent. quippe qui ſatis intelligant, non patefactionem revera præſentis Chriſti regni, ſed novum quoddam & abſolutum Chriſti regnum illud futurum. Et ſanè quid attinet, ad hoc, ut patefiat præſens Chriſti in cœlo manentis regnum, ipſum Chriſtum corpore præſentem in terra mille annos unà cum ſuis regnare? An non id meliùs præſtat, quòd Chriſtus ipſe de cœlo deſcendens univerſum orbem terrarum divina prorſus ratione judicet, ſtatimq́; ſuos omnes immortales ac beatos reddat, ſibi verò adverſantes perdat, æternoq́; ſupplicio addicat? ut certè faciet. Hoc autem quia revera & patefactio, & complementum eſt regni Chriſti, nam & ſupremam ſecundum Deum ipſius Chriſti poteſtatem declarat, & mortem, totius myſtici Chriſti corporis inimicum teterrimum ac perniciosiſſimum, ultimumq́; inter omnes Chriſti hoſtes abolendum, abolet, meritò alicubi, ſed perrarò tamen, regnum Chriſti vocatur, ut 2. Tim: 4. v. 1. Aliud Chriſti regnum in terris, ipſo Chriſto corpore præſente, non agnoſcit ſcriptura. Nec ſanè aliter ſenſiſſe puriorem antiquitatem, vel ex ſymbolo, quod Apoſtolicum appellatur, conſtare poteſt. in quo aliud nihil, quod huc pertineat, dicitur, niſi, Ieſum Chriſtum Dei filium, qui in cœlum aſcendit, inde venturum eſſe ad judicandum vivos & mortuos: de alia ulla in terra ſive re-

regnandi, ſive regni ſui patefaciendi ratione, in toto illo ſymbolo ne ſyllaba quidem extat. nec ſanè immeritò. Sic enim, ſi quis rectè animadvertat, perpetuus tenor ſacrarum litterarum novi teſtamenti omnino fert atq; docet. ut aliquantò apertiùs mox, Deo dante, ſum oſtenſurus.

Nam quòd deinde potiſſimùm ſententiam iſtam de Chriſti regno in terris, ea ratione, qua dictum eſt, futuro, me penitus averſari cogit, illud eſt; quod ſcilicet apertè video eam pugnare cum perpetuo ſenſu, qui in ſcriptis evangeliſtarum & apoſtolorum deprehenditur. in quibus adventus Chriſti de cœlo ad nos in terram, tantùm ad judicandum mundum futurus deſcribitur; idq; ſtatim, ut præcipuè colligitur ex furis noctu venientis ſæpius uſurpata ſimilitudine, & ex comparatione illa Matth: 24. adventus Chriſti cum temporibus Noë, quando diluvium extitit. ex ea enim ipſa comparatione, & ex verbis omnibus, quæ ad eam explicandam Chriſtus profert, valde perſpicuum eſt, Chriſtum, ſimulatq; venerit, non quidem ſolium ſuum in terra erècturum, in quo ſedens regnet unà cum ſuis per longiſſimum tempus; ſed in quo ſtatim de univerſo hominum genere ſententiam ferat; & alios quidem ad ſe recipiat, id eſt præmio æterno donet; alios verò miſſos faciat, id eſt, æternis pœnis afficiat. id quod ſequenti capite idem Chriſtus perſpicuè declarat, cum ait, ubi venerit filius hominis in gloria ſua cum omnibus angelis ſuis, tunc ſeſſurum eum in ſolio ſuo glorioſo, & congregatum iri ante ipſum omnes gentes; ipſum autem alios ab ali-

ab aliis ſeparaturum, & juſtos quidem ex ejus ferenda ſententia vitam æternam adepturos, cæteros verò æternum ſupplicium ſubituros. Vbi nihil audis ſeſſurũ in ſolio ſuo ad regnãdum cum hominibus piis in terra per complura ſæcula. Et ne quiſquam hîc cauſari aut tergiverſari poſſit, animadvertatur diligenter, ex duobus ſupra dictis locis, præſertim verò ex poſteriore, apertiſſimè id colligi, quod modo dicebam, videlicet adventum Chriſti ſecum ſtatim allaturum, non quidem aliquorum hominum, aut majoris partis eorum, ſed universè omnium judicium, ultimamq́; ac definitivam de omnibus ſententiam. Atqui judicium hoc ultimum, & univerſale, ii ipſi, contra quorum ſententiam diſputamus, fatentur fore extremum omnium, quæ in terra & in hoc ſæculo fieri debent; aut certe poſt regnum Chriſti in terris, non autem antè, nec ſimul cum eo futurum. Id quod inter alia eos fateri cogit locus ille, qui Achilles eſt teſtimoniorum, quæ proferunt ad confirmãdam ſententiam ſuam Apoc: cap. 20. ibi enim manifeſtè judicium iſtud futurum dicitur poſt mille illos annos, quibus duraturum eſt regnum illud, de quo ibi verba fiunt; quod iſti id eſſe autumant, atque contendunt, de quo inter nos eſt quæſtio. ad demonſtrandum verò Chriſti adventum ſecum ſtatim allaturum finem hujus ſeculi & ipſius terræ interitum, & ita Chriſto adveniente, nullum penitus iſti regno locum futurum, nihil apertius excogitari poteſt eo, quod ſcriptum eſt 2, Pet: 3. ubi diſertè dicitur, cum dies Domini advenerit, cælos tranſituros, id eſt, perituros.

Pſal:102. *ros, quemadmodum alibi ſcriptum eſt, & Elementa ſolutum iri, terram verò, & quæ in ea ſunt opera exurenda eſſe; deniq; hæc omnia eſſe diſſolvenda. Namq; idem eſſe adventum diei Domini, ſeu diem Domini, quod ipſius Domini adventum, & Petrum nomine diei Domini, ipſius Domini adventum intellexiſſe, præter nonnulla alia in novo teſtamento loca, quæ dilucidè oſtendunt, hæc duo pro uno & eodem ſumi atq; uſurpari, ipſius Petri verba id clariſſimè demonſtrant. ut enim ex v. 4. conſtat, contra eos diſputat, qui prænunciatum ac promiſſum adventum Domini, tamquam rem prorſus vanam & quæ numquam futura eſſet, ridebant; itaq; manifeſtè quod prius adventum Domini appellaverat, adventum deinde diei Domini vocat.*

Et quando ſupra incidimus in mentionem celebris illius pro regno Chriſti interis aſſerendo loci Apoc: cap: 20. operæpretium me facturum arbitror, ſi oſtendero, ex loco illo regnum iſtud nequaquam probari poſſe, & neceße eße, ut totus ille locus allegorica aliqua ratione accipiatur & explicetur. Etenim, ſi hoc evicero, facilè, ut ſpero, non pauci ex adverſariis manus dabunt, cum reliqua omnia loca, tam in vetere quàm in novo teſtamento, quomodo partim omnino debeant, partim commodè poßint, allegoricè ſumi & explanari, unusquiſque parvo aut nullo negotio ſit intellecturus. Ad hoc igitur, quod dixi, oſtendendum, duplici via utar. Primùm ſimpliciter probabo, ſi locus ille ita accipiendus eſſet, ut verba ſonare videntur, utqúe adverſarii eum accipiunt, id ibi dictum inven-

inventum iri, quod apertè pugnant cum clariſsimis novi teſtamenti locis. Deinde opponam illi locum 1. cor:15.v:23.& deinceps. ex quo loco, in eo, quod inde eliciã, apertiſſimo, manifeſtiùs etiã conſtabit, locum illum Apoc: allegoricè interpretandum eſſe, & eadẽ operâ verba Pauli diligenter explanare conabor. idq́ʒ eò libentius, quòd ſciam, non paucos eſſe, qui ex illo ipſo loco ſententiam iſtam de Chriſti regno in terra futuro confirmare non dubitant.

Iam in loco illo Apocalyp. apertè dicitur animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, ſive ipſos decollatos, & qui non adoraverunt Beſtiam, neq; imaginem ejus, neq; acceperunt characterẽ in fronte ſua, & in manu ſua, vixiſse & regnaſse cum Chriſto mille annis. Si iſtud Vivere, reſurgere eſt corporali reſurrectione, et Regnare, eſt hîc in terra regnare, (ut quidẽ neceſse eſt, ſi locus iſte ad regnum Chriſti, de quo diſputamus, confirmandum pertinere dicendus ſit;) hæc ejus loci ſentẽtia pugnat ex diametro cum eo, quod apertiſſimè colligitur ex verbis Chriſti, quater repetitis Ioh. cap. 6; id eſt verſu 39, 40, 44, & 54; in quibus omnibus locis Chriſtus id dicit, ex quo patet, eum quemlibet ex ſuis ultimo die reſuſcitaturum. quibus illud adſtipulatur, quod dixit Martha ipſi Chriſto Ioh. 11. v. 24. ſe ſcilicet ſcire, Lazarum fratrem ſuum, qui erat mortuus, reſurrecturum, in reſurrectione futura die ultimo. Nonne hæc prorſus invicem repugnant, jam adveniſſe diem ultimum, &, adhuc ſupereſse annos mille & amplius? Apparet enim ex eodem Apoc. loco, poſt mille illos

annos ſuperfuturum adhuc aliquod ſpaciũ temporũ, ante diem ultimum. Itaq; cum Chriſti ac Marthæ, quæ Chriſti ipſius ſermonib⁹ prius edocta ſine dubio, ad eum modum eſt locuta, verba ſimpliciſſima & apertiſſima ſint, nec ulla penitus ſit cauſſa, cur non ita omnino ſint accipienda, ut ipſa ſonant, neceſſe planè eſt, ut verba loci Apocalypſis, quæ viſionem quandam referunt, id eſt, rem, ut viſionum perpetuus mos eſt, ſuboſcuram, & allegoricis interpretationibus prorſus obnoxiam, aliter accipiantur, atq; ipſorum, (ut ſic dixerim) cortex præ ſe fert; niſi ſpiritum ſanctum ſecum pugnare velimus, & quod Chriſtus ſæpius & conſtanſtantiſſimè fore aſſeveravit, non ita futurum, ut ille dixit, ſed longè diverſa ratione ſtatuamus. Quæ cum abſurdiſſima & plena blaſphemiæ ſint, concludendum eſt omnino, Apocalypſis locum allegoricè interpretandum eſſe, id eſt, ita, ut ad confirmandum regnum Chriſti in terris, de quo controverſamur, nihil faciat.

Sed jam cum loco iſto Apocalypſis conferamus locum illum Pauli 1. cor. 15. eumq́ paullo diligentius examinemus. Itaq; primùm ex Pauli verbis, cum ait, vivificatum iri eos, qui ſunt Chriſti, in adventu ejus, aliquid colligi videtur, quod pugnet cum eo, quod ſcriptum eſt in loco Apocalyp. niſi locus ille allegorice explicetur. Hîc enim indefinitè, atq; ob id universè dicuntur reſurrecturi ii, qui ſunt Chriſti, in ejus adventu, id eſt, ſimulatq; advenerit. ibi verò non omnes qui Chriſti fuerint, ſed pars eorum quædam potior atq; præſtantior, mille annis cum Chriſto

regnatura, videtur reſurrectura dici. Neque enim omnes, qui Chriſti ſunt, decollantur, aut Beſtiam, imaginemvé ejus adorare, vel ejus characterem in fronte & manu ſua accipere nolunt. Sic enim omnino interpretanda videntur verba Iohānis, ut videlicet ad eos referantur, qui iſta facere recuſent, non autem ſimpliciter non fecerint; ſortaſſe quia nec de Beſtia, nec de ejus imagine quidquā audierunt umquam; vel, quòd in aliqua orbis parte fuerint, quò ejus notitia non pervenerit; vel, quòd prius fuerint, quàm ipſa exiſteret. Confirmatur autem, Iohannis verba non omnes, qui Chriſti ſunt, complecti, ex eo quod ſubjungitur, *cæteros mortuos non revixiſſe, donec mille anni complerentur.* Nam hoc ad ſolos impios, eosvé, qui Chriſti non ſunt, referre, nimis durum videtur. Veriſimile eſt enim, ſi hic eſſet ſenſus ejus loci, non dicturum fuiſſe Iohannem ſimpliciter, Cæteri verò mortuorum, *ut dixit;* ſed potiùs, *Cæteri verò mortuorum, qui iſta fecerunt, aut quidpiam ſimile.* Adde, quòd ex fine capitis apparet, inter eos mortuos, qui non revixerunt in priore illa reſurrectione, aliquos ſaltem fuiſſe pios, & in libro vitæ ſcriptos. Dicitur enim ibi, *apertum fuiſſe librum vitæ, & judicatos fuiſſe iſtos mortuos, ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum.* & tandem ſubjicitur, *ſi quis non inventus fuit ſcriptus in libro vitæ, conjectum fuiſſe in ſtagnum ignis.* quod certè clarè oſtendit, multos in libro vitæ ſcriptos ex iſtis mortuis inventos fuiſſe. Conſtat igitur jam, de non conte-

contemnendo diſcrimine inter iſta duo loca, niſi locus Apoc. allegoricè accipiatur.

Sequitur diſcrimen ac diſſidium multò evidentius, multoq́; majoris momenti, ſi locus Apoc: ſecundum Adverſariorum ſenſum ſit explicandus. Nam Paulus ſubjungit, Deinde, id eſt, reſuſcitatis iis, qui ſunt Chriſti, in adventu ipſius, adfuturum finem. In loco autem Apocalypſis legitur, reſuſcitatis quibusdam multis Chriſti fidelibus, eos regnaturos mille annis cum Chriſto. Certè enim ſi hoc futurum eſt in terra, & ſic durante etiam hoc ſeculo, finis adhuc longiſſimè aberit. Quamquam vox finis in Pauli loco, ut ex conſequentibus intelligi poteſt, non hujus ſeculi propriè, ſed regni Chriſti finem videtur ſignificare. ita ut, quomodocumq; alioqui regnum iſtud, de quo in Apocalypſi, interpretemur, niſi allegorica aliqua ratione totus locus explicetur, evidens planè atq; ingens diſcrimen atq; diſſidium inter iſtum & Pauli locum appareat. At excipiunt adverſarii; immo ex Pauli verbis, quæ ſtatim ſubjicit, apertè conſtare, poſt Chriſti adventum, & reſurrectionem ipſius fidelium, & ante finem multa interceſſura; quæ ſcilicet fient illorum mille annorum ſpatio, de quibus in Apoc: loco. adeò ut Pauli locus, & cum loco Iohannis mirè hac in parte conſentiat, & ſententiam de commemoratione diuturna Chriſti in terris poſt adventum ſuum apertè confirmet. Qamvis enim Paulus ea verba protulerit, Deinde finis, *ea tamen non ita accipienda eſſe, quaſi ſtatim adfuturus ſit finis. nam illico ibi ſubjungitur,* Cum tradiderit regnum

gnum Deo & Patri; cum aboleverit omnem principatum & omnem poteſtatem ac virtutem. *ex quibus verbis apparet, poſt adventum quidem Chriſti & reſurrectionem ipſius fidelium finem fore; ſed non ſtatim; verùm, poſtquam deinceps ea facta fuerint, quæ ſubjiciuntur. Adhæc reſpondeo, primùm quod attinet ad priorem partem eorum, quæ in Pauli loco ſubjiciuntur, id eſt, ad traditionem regni Deo & Patri, ſine dubio id factum iri poſt Chriſti adventum, & reſurrectionem ejus fidelium; ſed neq; hoc ullum temporis ſpatium, niſi breviſsimum requirit, nec quidquam aliud reipſa eſt, quàm executio adfuturi finis: finis, inquam, ut ego libentiùs interpretor, regni Chriſti. traditione enim regni Deo & patri, finis Chriſti regni continetur, atq; (ut ſic loquar) efficitur. Iam verò quod attinet ad poſteriorem partem eorum, quæ ibidem ſubjiciuntur, id eſt, ad abolitionem omnis principatus, & omnis poteſtatis, ac virtutis, neq; hoc ſimiliter Chriſto ipſo corpore præſente, longo tempore indiget. Sed neq; ut id fiat, corporali Chriſti præſentia in terra quicquam eſt opus; præſertim, ſi rectè intelligatur, quinam ſint iſti principatus, poteſtates, ac virtutes. Ex non paucis enim aliis locis ſatis conſtat, non homines hos eſſe, ſed dæmones. Præterea, hæc pars non ita accipienda eſt, quaſi iſta deinceps fieri debeant; ut poſtea ea demonſtrabo. Et certe, ſi mens Pauli fuiſſet, docere, iſta deinceps factum iri, præſertim verò, ſi aliquod longum temporis ſpatium, antequam perficerentur, interceſſurum indicare voluiſſet; veriſimi-*

viſimile eſt prorſus, eum aliter locuturum fuiſſe, ac
" *fecit, & dicturum, Deinde abolebit omnem princi-*
" *patum, & omnem poteſtatem ac virtutem, tradetq́ue*
" *mox regnum Deo & patri, & erit finis.* Nam *ut lo-*
cutus eſt, ejus verba ita accipi poſſunt, (ut quidem
mox docebo eſſe accipienda) ut intelligatur, iſta qui-
dem fieri oportere ante finem, ſed non tamen poſt
Chriſti adventum, & ejus fidelium reſurrectionem.
Iam non ſolum Pauli verba ita accipi poſſe, ut modò
dictum eſt, verumetiam omnino debere, demon-
ſtrant aperte ea, quæ ſequuntur. præſertim verò id
quod v. 26 dicitur, ultimum inimicum abolendum
eſſe mortem. Nam, *ſi mors ultimus inimicus eſt, qui*
aboleatur, quomodo poſt reſurrectionem Chriſti fi-
delium aboleri poßunt, vel abolendi ſunt omnes
principatus, & omnes poteſtates ac virtutes? an non
hi inter inimicos numerantur, vel potiùs præcipui
ſunt Chriſti inimici? Numquid *ubi reſurrexerint*
Chriſti fideles, inimica mors nondũ erit abolita? quid
magis abſurdum, & ſecum manifeſtè pugnans ex-
cogitari poteſt? Cæterùm, *non modò ultimum inimi-*
cum abolendum, eſſe mortem, & conſequenter poſt
Chriſti fidelium reſurrectionem non poße aboleri
omnem principatum, omnemq́ue poteſtatem ac virtu-
tem, & neceſſe eſſe, ut iſta omnia ante fuerint abo-
lita; ſed etiam ſtatim poſt abolitam mortem, Chriſti
regni finem adfuturum, probat manifeſte id, quod,
poſt mentionem abolitionis iſtorum omnium, illico
addit Paulus. Inquit enim, Chriſtum regnaturum
donec illi ſubjecti fuerint omnes inimici ejus. Nam,
ſi ul-

ſi ultimus inimicus ſubjiciendus, mors eſt, certè, morte abolita, jam non amplius regnabit Chriſtus. Ubi diligenter animadvertendum eſt, eos, qui Chriſto hoc tempore regnum non concedunt, & nondum eum regnaſſe volunt, nec non aliquos ex iis, qui, eum quidem nunc regnare confitentur, ſed tamen nihilominus regnum iſtud ipſius in terris expectant, contra quos nos præcipuè diſputamus, vehementer falli, exiſtimantes verba illa Pauli, Oportet eum regnare, *de futuro, id eſt, olim extituro regno accipienda eſſe; cum ex græco verbo βασιλεύειν, quod præſentis vel præteriti imperfecti temporis tantùm eſt, perſpicuum ſit, neceſſe eſſe, ut Paulus de regno loquatur, quod jam reipſa ſit. qui, ſi de extituro regno loqui voluiſſet, non aliter quàm βασιλεύσειν, aut βασιλεῦσαι, in futuro ſcilicet vel aoriſto tempore, dicere potuiſſet. Iam, quòd ita Pauli verba accipienda ſint, ut, ſimulatq; omnes inimici Chriſti ei fuerint ſubjecti, ejus regni futurus ſit finis, ſeu regnum is Deo & patri ſit traditurus, & voculam* donec, *uſitatam in ejus verbis ſignificationem habere, ut videlicet rei finem declaret, non autem, ut aliquãdo ſolet, ſimpliciter eouſq; rei durationem.* Nec *eſſe, quòd quis argutetur, Paulum quidem dicere, Chriſtum regnaturum uſq; ad ſubjectionem omnium ſuorum inimicorum, ſed non tamen negare, quin poſtea quoq; ſit regnaturus, id planè ſuadet, vel potius fateri cogit, quòd abſurdiſſimũ eſſet, Paulum, cum ex profeſſo de Chriſti regno agat, deq; ejus fine nullum verbum de duratione ejus, etiam poſt*

ſubje-

ſubjectos Chriſti omnes inimicos, protuliſſe; præſertim verò, ſi adhuc mille annos & ampliùs duraturum eßet. Verùm præterea, omnino Pauli verborum ſententiam eam eſſe, quā diximus, docent, quæ paullo poſt eodem loco ſcripſit, Cum autem ſubjecta ei fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubjicietur ei, qui ipſi ſubjecit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus. *Ex quibus verbis patet, tunc adfuturum finem regni Chriſti, cum illi omnes inimici fuerint ſubjecti. Cui ſententiæ conſonat illud Dei ipſius in pſalmo celebre dictum, a Chriſto & ab apoſtolis de Chriſto ipſo interpretatum,* Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. *Quod nemo ſanæ mentis negaverit, idem eße cum eo, quod hîc Paulus ait, oportere Chriſtum regnare, donec illi ſubjiciantur omnes inimici ejus. Unde etiam conſtat, id veriſſimum eſſe, quod antea diximus, Pauli verba nulla ratione de regno aliquando extituro, ſed de eo, quod jam extiterit, accipienda eſſe. Nam certè, ſeßio Chriſti a dextris Dei, quæ idem eſt quod Chriſtum regnare, jam tum cœpit, cum Chriſtus aſſumptus eſt in cælum, Mar: 16. v. 19. Iamq; igitur videant, quid agant ii, qui loco illo Apoc. ut verba ſonant accepto, ad regnum iſtud Chriſti terrenum probandum potiſſimùm utuntur. ſic enim Chriſtum in terris ratione cunctis aſpectabili, mille annis regnaturum concludunt, poſtquam ejus fideles plurimi reſurrexerint. & tamen ex Paulo certiſſimum eſt, tunc deſiturum Chriſti regnum, idq́ Deo & patri ab ipſo traditum iri, cum ejus fideles a* mor-

mortuis excitati fuerint. ac breviter, iſti tunc planè Chriſti regnum iſtud cœpturum ſtatuunt, cum jam Chriſti regni finem adjuturum Paulus apertè docet.

Ex his arbitror, jam ſatis conſtare, locum illum Apoc. allegoricè interpretandum omnino eſſe, & ſic nihil ex eo elici poſſe, quod regnum iſtud Chriſti in terris comprobandi vim ullam habeat. Quod ſi quis me interroget, quænam ſit iſta ejus loci allegorica interpretatio, nihil pudebit confiteri, me hactenus eam ignorare, nec ex multis ejuſmodi interpretationibus, quas a doctiſſimis viris, cum antiquioribus tum recentioribus, afferri cognovi, ullam mihi, niſi fortè aliqua ex parte, probari. Quid autem mirum, viſionem, eamq́ propheticam, id eſt; de rebus futuris, non plenè intelligi? An non hoc proprium eſt ferme omnium vaticinationum, ut ſcilicet non planè intelligantur, niſi poſt earum eventum? Nec ſanè neceſſe eſt in hac diſputatione ejus viſionis veram interpretationem tenere: ſed ſatis omnino eſt, apertè conſtare, eam non ita eſſe interpretandam, ut ipſa verba ſonant, id quod me oſtendiſſe confido. Quamquam præterea animadvertendum eſt, in ipſa viſione nihil dici de loco, ubi regnent decollati iſti propter Chriſtum, & alii, qui ibidem vixiſſe, id eſt, revixiſſe, dicuntur. Dicitur enim tantummodo, eos regnare cum Chriſto, nec de Chriſto, qui e cœlo in terram deſcenderit, ibi ulla ſit mentio. Quare, cum certum ſit, Chriſtum in cœlo regnare, videtur potiùs ibi dici, iſtorum unà cum ipſo Chriſto regnum, in cœlo quàm in terra eſſe. Nam, ſi quis dicat, poſtmodum

ibidem affirmari, exactis mille annis, gentes quaſdam a diabolo ſeductas, circuiße caſtra ſanctorum & civitatem dilectam, reſpondeo, nihil prorſus cogere, ut iſti ſancti illi ſint, quos revixiſſe, & regnaſſe ſuperiùs dixerat. Et hæc in præſentia ſatis eſſe voló, ad oſtendendum, adverſarios in eo loco, qui præcipuus inter omnes, quos afferre ſoleant, eße videtur, nihil ſolidi pro ſua opinione ſtabilienda habere.

Addam adhuc, quàm breviſſimè potero, aliam rationem, quæ ſententiam iſtam de terreno Chriſti & ſuorum regno, ſemper mihi ſuſpectam atq; adeò planè inviſam reddidit, quam alii nonnulli attingunt; præſertim verò Vrbanus Rhegius vir doctiſſimus in ſuis theſibus de Chriſti regno contra Chiliaſtas; quod opuſculum a me cum quibusdam ex cœtu communicatum, & nunc ei datum, qui ſecum ad Synodum afferat, ut diligẽter atq; accuratè legatur, vehemẽter atq; enixè rogo. Nam certè ibi ſatis teſtimoniorum, atque argumentorum eſt, ad Chriſti regnum iſtud in terris futurum, labefactandum ac convellendum. Sed jam ad rationem breviter explicandam venio.

Vniverſæ novi teſtamenti litteræ, totaq; fidei noſtræ analogia id potiſſimum quærunt ac poſtulant, ut, iſtis terrenis rebus omnibus neglectis atq; pro nihilo habitis, quæ finem ſunt habituræ, quæq; mortalibus oculis aſpiciuntur, ad res illas cœleſtes perpetuò adſpiremus, quæ ſunt æternæ, & mortali homini inaſpectabiles. cujus rei præclarum ac diſertum teſtimoniũ, inter alia plurima extat ad finem cap: quarti poſterioris ad Corinthios. Sed etiam inſignis valde

eſt locus ille ſimiliter ad finem tertii capitis epiſtolæ ad Philippenſes, ubi ſcriptum eſt, noſtram converſationem, vel potius, ut græcum verbum ſonat, tamquam propriæ civitatis jus atq; uſum, in cœlis eſſe, unde & ſervatorem expectamus Dominum Ieſum Chriſtum, ut intelligas ibi cœlorum appellatione, non quidem omnem locum ubi Deus regnet, ſuoq; favore & benignitate adſit, quemadmodum non pauci, ſimilia teſtimonia eludentes, intelligendum contendunt; ſed omnino locum illum, ubi nunc Chriſtus præſens corpore habitat, qui cum hac noſtra terra, ubi nos diutiſſimè regnaturos eſſe iſti contendunt, nihil commune habet, immo ubiq; in ſacris litteris ei opponitur. Atqui ſi hîc in terris tamdiu regnaturi ſumus, hocq;, ſaltem ex parte, futurum eſt præmium fidei ac laborum noſtrorum, quomodo fieri poteſt, ut de hac ipſa terra non cogitemus aſſiduè, vel, ut terrena omnia negligamus & poſthabeamus? Quid aptiùs ad homines a cœleſti illa & ſpirituali, ac pæne angelica vita unà cum ſpiritus paupertate, id eſt, humilitate conjuncta, retrahendos atq; abducendos, ad quam divina omnia ferme novi fœderis oracula nos adhortantur atque impellunt, quàm expectatio diuturnæ felicitatis in hac ipſa terra, ac terrenæ, quantumvis alioqui ſanctiſſima ratione, auctoritatis & potentiæ adminiſtrationis? Certè quale præmium eſt, quod agendæ vitæ expectatur, talem ferè neceſſe eſt ipſius vitæ rationem eſſe. Neminem autem hîc meis verbis turbari aut offendi velim. ſcio enim (id quod ab ipſo initio ſum faſſus) multos ex cœtu eſ-

 ſe, qui

ſe, qui regnum iſtud expectant, & tamen pii ſunt revera, & vitam planè ſpiritualem degunt, aut certè degere perpetuò ſtudent. Verùm hoc loco rei ipſius per ſe vis & natura a me inſpicitur & conſideratur, &, quid fieri ſit veriſimile, non autem quid reipſa fiat; cum multa ſint, quæ, Deo juvante, impedire poſſunt, quominus quis ex concepta pernicioſa per ſe opinione, quidquam vitii contrahat. præſertim, ſi jam virtutis ſit ſtudioſus cultor, antequam hujusmodi imbibat opinionem. Cæterùm negari non poteſt, vim per ſe præmii vitæ agendæ eam eſſe, quam dixi. Hinc Chriſtus, non quidem in terris, ſed in cœlis copioſam eſſe mercedem noſtram affirmavit, & ſimilia dicta ſæpius repetiit. ut ſcilicet, dum veram noſtram mercedem exponeret, ſimul nos ad cœleſtis vitæ rationem, & mercedi noſtræ conſentaneam invitaret. Nam quod idem dixit, mites poſſeſſuros terram, ad locum Pſalmi 37. 11. ubi eadem ſententia ad verbum legitur, ſine dubio alluſit. ibi autem ſententia iſta, pro eo tempore, & ſub vetere fœdere, in quo terrena ſunt promiſſa, ut ipſa verba ſonant, intelligi poterat. At verò a Chriſto novi fœderis mediatore uſurpata, in quo fœdere promiſſa cœleſtia ſunt, myſticè omnino eſt accipienda. Poſſet hæc ratio pluribus confirmari, & exactiùs ac pleniùs multò explicari atq; concludi. Sed his paucis quæ dixi contentus eſſe volo,

Innumera alia, ad ſententiã de terreno iſto Chriſti & ſuorum regno planè diſſuadendam, ſeſe dicenda offerunt, verùm nec temporis anguſtia, nec morbi reli-

reliquiæ ea me ſcribere permittunt. Vnum tamen, quod apud me eſt maximi ponderis, breviter attingam, & mox finem huic ſcripto imponam. Dico igitur, ſententiã iſtã vel penitus diſsuadendi, vel ſaltem, ut ne ea publicetur, monendi, vim maximam habere. quòd, ſi ea vera eſset, aut certè, ſi publicanda foret, Chriſtus & apoſtoli eam apertè docuiſſent. hoc autem eos non feciſſe, & novi teſtamenti lectio unumquemq; ſatis docere poteſt, & id ſatis oſtendit, quòd alioqui nullo modo fieri potuiſſet, ut totus orbis chriſtianus per complura ſecula eam pro falſa & ridicula habuiſſet. Siquidem orbis chriſtiani univerſi error aliquis, poteſt fortaſſe, etiam per longum tempus, eſse in re aliqua credenda & affirmanda, quæ Chriſti & apoſtolorum dictis minùs ſit conſentanea, ſed in ea pœnitus rejicienda & neganda, quam apertè vel Chriſtus, vel apoſtoli docuerint, nullo prorſus pacto. nec ejuſmodi erroris exemplum, ſed ne leviſſimam quidem umbram quiſquam inveniet umquam. Quare caveant diligenter ii, qui ſententiam iſtam hodie urgent, ne, etiamſi vera eſſet, id palam facere contendãt, quod Deus obſcurè tantùm indicare voluerit; ob eam fortè cauſſam, ne Chriſti fideles de terra, terreniſq; rebus curandi, aut cogitandi occaſionem inde ſumant; aliud nihil obſcura iſta indicatione quærens, quàm, ut, cum res evenerit, appareat, eam præfinito jam ab antiquiſſimis temporibus ipſius conſilio & decreto eveniſſe. Nam in hunc præcipuè finem propheticæ prædictiones exiſtunt, quò notum fiat, Deum eſſe, eumq; humana hæc curare. Iam quid-

quid de terreno iſto Chriſti & ſuorum regno, (ſi id futurum tamen eſt, quod ut credam nullo modo adduci poſſum) in ſacris litteris continetur, id ad propheticas prædictiones potiùs, quàm ad divina evangelicaq́; promiſſa, referendum eſſe, ne illi quidem ipſi, qui illud expectant, fortaſſe negare audebunt. Quamobrem regnum iſtud omnino expectandum eſſe docere, & divina oracula, ut de ipſo loquentia, interpretari ejus tantummodo eſt, qui prophetico ſpiritu ſit præditus, quiq́; ut pote ab ipſo Deo edoctus, ejusq́; ſpiritu afflat°, quæ dicit, conſtātiſſimè aſſerere atque aſſeverare non dubitet; non autem ejus, qui compluribus ſcriptis, divinis licèt, teſtimoniis, & rationibus atque argumentis, quamvis ex ſacris litteris petitis, ad ea, quæ dicit non tam aliis, quàm ſibi ipſi probanda ac perſuadenda indigeat, & ſi quis eum meliùs doceat, ab eo diſcere, ſententiamq́; mutare ſit paratus. Cœtus ob alias cauſſas, ut omnes ſciunt, peſſimè audit. Cavendum eſt, ne ejusmodi exoticis, & jam diutiſſimè a toto orbe chriſtiano exploſis opinionibus in illum invehendis, iisvé in eo aſſerendis, aut etiam diſputandis, inviſus plane iis etiam, qui ſeriò pietati ſtudent, meritò reddatur. præſertim, ſi opiniones iſtæ nullum ſecum ſpirituale commodum afferunt, ſed potiùs gravia incommoda & pericula, qualia opinionem de Chriſti in terris regno iſto ſecum afferre, oſtendi. Necdum videre poſſum, quid ſpiritualis commodi, vel minimi quidem, ex ea proficiſci queat. Nam quòd quidam affirmant, hac ratione Iudæos, ad Ieſum Nazaranum pro Chriſto agno-

gnoſcēdum, allici, egregiè falluntur iſti, pace eorum ſit dictum. Cum potiùs nihil magis Iudæos inde retrabere poſſit, quàm, ſi videant, eos, qui Ieſum pro Chriſto habent, prædictiones de Chriſto & ejus regno, ex quibus ſolis ipſi de iis rebus veritatem petunt, & petendam eſſe contendunt, ita, ut ipſa verba ſonant, interpretari. Excluſis enim in prædictionibus iſtis, allegoricis interpretationibus, nihil eſt, cur ipſarum vi Ieſus Nazarenus pro Chriſto ſit habendus, immo cur non pro tali nequaquam ſit agnoſcendus. Deus pro ſua bonitate cœtui univerſo, & ſingulis, qui ex eo ſunt, adeſſe & in hac Synodo, & ſemper velit; nec permittere, ut quidquam ab ipſis vel ſtatuatur, vel doceatur, vel etiam credatur, quod veræ pietati ulla ratione officiat, aut adverſetur. Dat. Cracoviæ 17 Septembris 1589.

Ad Christophorum Oſtorodum Goslarienſem, Paſtorem Eccleſiæ Chriſti Smiglenſis.

F. Socini Epistola I.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto honorande atq; cariſſime. Quòd parandis & concinnandis ſubinde ad impreſſionem foliis Diſputationis meæ de Ieſu Chriſto ſervatore, cogor eſſe intentus, non miraberis ſi aliquantò tardius, idq; ſine ullis proœmiis ad gratiſſimas tuas litteras 28 Iulii datas reſpondebo.

Primùm igitur quod attinet ad ea, quæ ſcripſi de

loco Heb: 1. v. 6. ſcias in Polonica Antivujeki editione abundare voculam, y; in verbis illis pag: 58. troche przed tym y ná oſtátku / *quod ego credidi in Polonico idiomate haud ineleganter fieri; nec interim amphiboliam animadverti. Itaq; delenda eſt vocula iſta, addendaq́; hæc aliis iſtius editi libri correctionibus. Iam ratio illa mea ab abſurdo ducta, ſi nomen Adon, ſimpliciter & abſolutè poſitum, ſequeretur poſt nomen Iehova, inſtantiis ſive exemplis tuũ non poteſt attingi nedum labefactari. cum in exemplis iſtis non ſit vox Adon, aut Rex, poſt vocem vel Iehova, vel Iehova ſimul & Altiſſimus, ſimpliciter & abſolutè poſita; ſed cum tali acceſſione, quam tu ipſe fateris corrigere, ſi qua humilitas eſt in voce Adon. Sed objicis, hanc ipſam acceſionem legi in ipſo loco de quo agitur. Atqui ego, mi Oſtorode, diſertè, cum ratione illa ſum uſus, præfatus ſum, me illa uti, ſi ſecundum vulgatam editionem locus legi debeat; ſecundum quam acceſſio iſta non legitur. Mihi autem cum iis erat diſputatio, qui vulgatam editionem omnibus anteponunt, id quod ibidem poſtmodum commemoravi, & adverſus ipſos Antagoniſtas urſi. adeò, ut ipſa luce clarius ſit, me ex ipſa modò vulgata, loci lectione rationem illam meam deſumpſiſſe. quod ubiq; in eo Pſalmo Iehovæ tantùm mentio fiat, excepto iſto uno loco, ubi Adon habetur: hoc non tollit, quin in iſto uno loco de alio quàm de ipſo tantùm Iehova ſit ſermo; cum certum ſit, nomen Adon, etiam cum additione illa, non ipſi Iehovæ tantum, ſed homini quoq; Chriſto Ieſu convenire poſſe; quem-*

admo-

admodum a me probatum ibi fuit. Veriſimile autem eſt, nomen iſtud in Pſalmo de Chriſto homine intelligendum eſſe, cum videamus illius epiſt: ſcriptorem ipſum hunc locum de Chriſto interpretari, ſi modò hunc locum ille intellexit. qua de re poſtea. Priùs enim aliquid dicendum eſt de iis, quæ objicis alteri meæ iſtius in epiſt: illa loci interpretationi. Ais igitur, illam ita coactam eſſe, ut multis cavillis ſit obnoxia, & nominatim huic, quòd videbitur omnino ſequi, Chriſtum eſſe illum unum Deum, ſi velimus locum, qui de illo uno Deo loquatur, ad Chriſtum accommodatum fuiſſe. Huic cavillo ſpero me & in loco iſto, & in non paucis aliis, tota illa mea Refutatione, diligenter obviam iviſſe. Et ſi quis eſt qui credat, ſe poſſe effugere, quin cogatur fateri multa, aut certè aliqua, quæ in propheticis ſcriptis de uno illo Deo apertè dicuntur, ad Chriſtum in ſcriptis evangelicis & apoſtolicis accommodata fuiſſe, idq́ ſecundum ipſius ſpiritus ſancti mentem, qui iſta protulerat, factum eſſe; is, judicio quidem meo, in maximo errore verſatur. Iam quod ſubjicis, me ſine ullo teſtimonio nudè affirmare verba illa de illo uno Deo dicta, propterea ad Chriſtum accommodata fuiſſe, quia per Chriſtum erant unum illum Deum angeli adoraturi, animadvertas, te rogo, ſatis mihi eſſe, ſi, propterea quia in Chriſto & per Chriſtum (ſic enim ipſe loquor) angeli Deum adoraturi erant, potuerant verba illa Pſalmi, licèt de ipſo Deo dicta, ad Chriſtum accommodari. Sic enim planum fit, Adverſariorum argumentum, ex iſta (ut ſic loquar) accommoda-

modatione ductum, nullas vires ad id probandum habere, quod ipſi volunt. id quod a me ibi quærendum erat; nec præterea aliud quidquam. Potuiſſe autem accommodationem iſtam ob eam cauſsam fieri, quam ego attuli, nemo, arbitror, negare jure queat. Nam quod addis, non dici angelos laudare Deum per Chriſtum, & Chriſtum iſtius laudis participem eſſe, & deniq; nusquam legi, Deum per angelos a quoquam laudatum fuiſſe, (quamquam ego non de laudatione ſed de adoratione locutus ſum, & Polonus interpres potuit, ni fallor, id verbo Chwalić *ſignificare) id quod me voluiſſe dicere arbitraris, ut oſtenderem, cur ſcriptor ille divinus locum illum pſalmi ad Chriſti ſupra angellos excellentiam demonſtrandam afferre potuerit, ſed me nimis obſcurè interim id dixiſse & demonſtraſſe ais; Conſidera (quæſo te) nequaquam mihi iſtud oſtendendum fuiſſe niſi ex accidente, quatenus ſcilicet probandum mihi erat, locum Pſalmi, quantumvis de ipſo Deo loquentem, ad Chriſtum hominem accommodari potuiſſe, quod abunde præſtitiſse videor. hoc enim probato, ſtatim per ſe apparet, quomodo hinc colligatur Chriſti hominis excellentia ſupra angelos; quandoquidem ſimul probatur, angelos ipſos debere Chriſtum hominem adorare. An non qui adorari debet, manifeſtè excellentior eſt illis, a quibus eſt adorandus? An non hæc ipſa eſt tacita quidem, ſed tamen omnibus conſpicua ratiocinatio ipſius auctoris, ob quamcumq; tandem cauſſam ad Chriſtum teſtimonium illud ſacrum accommodaverit? Nihil igitur e-*

rat o-

rat opus, me demonſtrare aut dicere, nusquam legi Deum per angelos a quoquam laudatum, id eſt adoratum fuiſſe (hoc enim ex tota iſta ratiocinatione, quam mihi tribuis, me haud dixiſſe libens fateor, reliqua & apertiſſimè dixi ac repetii, & vehementer ſuis locis urſi) cum neq; hæc ſit ratio oſtendendi, quomodo, mea loci explicatione admiſſa, ex teſtimonio illo conſequatur, Chriſtum angelis eſſe præſtantiorem, ſed illa quam dixi, & quæ omnibus eſt apertiſſima, nec me de ejusmodi ratione explicanda magis ſollicitum eſſe oporteret, quàm fuerit auctor ipſe de ratione reddenda, cur, ſi teſtimonium illud ad Chriſtum pertineat, hinc concludendum ſit, Chriſtum eſſe angelis præſtantiorem. Cæterùm quod arbitraris, ſatiùs eſſe credere teſtimonium illud non eſſe ex illo pſalmo, & ita credendi quatuor cauſſas afferas, de hoc ego tecum non contendam. Tantùm dicam, me non dubitare, quin facile cauſſæ iſtæ refelli poſſint. præſertim ſi diligenter animadvertatur, quomodo aliquando veteris teſtamenti teſtimonia in novo teſtamento citentur, & ſatis conſtare, pſalmum illum ad Chriſti tempora, & regnum myſticè pertinere, (in græca certè editione, pſalmus iſte hunc titulum habet, Pſalmus Davidi quando ei terra reſtituta eſt) *& propterea admodum veriſimile eſſe, & quaſi neceſſarium, ut hunc Pſalmi locum auctor ille intellexerit, cum nusquam alibi in* Hebraico *codice ſimilis ſententia legatur. Dixi autem in Hebraico codice; quia in græco alio in loco ipſiſſima illa verba leguntur, quæ citantur a ſcriptore illius epiſto-*

læ: adeò

læ: adeò ut ex tuis illis quatuor cauſſis, poſteriores tres nullum ibi locum habeant. Nam de prima nihil eſt quod quæram, qualis enim ea ſit, vix teipſum ignorare exiſtimo. Locus eſt in cantico Moſis Deut. 32 poſt v. 42. ad quem ſi reſpexiſſe auctorem epiſt. ad Heb: velimus, multo difficiliùs fortaſſe fuerit oſtendere, quomodo illum ad Chriſtum accommodare potuerit, niſi Chriſtus ſit ille unus Deus.

De altero loco ejusdem auctoris eodem cap. v: 10. nullo pacto tecum ſentire poſſum. teq; rogo, ne facilè credas, tibi aliquid divino conſilio patefieri, niſi validiſſimæ, atq; adeò inexpugnabiles rationes adſint, quæ id perſuadeant. quarum ne umbram quidem hîc exiſtere, mihi videtur. Cauſſæ propter quas meam interpretationem nunc rejicis, vel ſaltem coactior, ut ſemper ea tibi etiamnum videtur, nullum pondus habere poſſunt, ſi id admittatur, quod antè omnino admittendum eſſe dixi, & in ipſo Antivujeko non uno iu loco oſtendi nempe, quæ de Deo ipſo in propheticis ſcriptis leguntur, ſæpe ad Chriſtum referri, ſeu de Chriſto in novi teſtamenti ſcriptis exponi. Satis habuit auctor epiſtolæ ad Heb: teſtimonia afferre, de quibus in confeſſo eſſet, agi in illis de futuro Meſſia; nec ſine hoc auſus ille, ſine dubio, fuiſſet ad Chriſtum ulla ſacra teſtimonia accommodare. cum hoc verò, quid proclivius, quàm ea, quæ in ejusmodi teſtimoniis de Deo ipſo dicuntur, ad Chriſtum, de cujus vel adventu, vel factis, vel regno, vel gloria interim agatur, accommodare; per quem videlicet, & in quo Deus ipſe veniat, faciat, regnet ac glorificetur? Nam

quod

quod ipſe negas Pſalmi locum de Chriſto loqui, id nimirum negas quod cæteri omnes agnoſcunt, resq́; ipſa loquitur. Cōſidera, quæſo, aliquantò diligentiùs, quæ ſcripſi ad finem examinationis ejus loci pag. 76. Etenim, ſi fortaße, cum negas in pſalmo illo de Chriſto verba fieri, intelligis illum non nominari, ſed Deum tantùm, videbis hoc ipſum potiſſimùm meæ explicationi favere, cum alioqui Chriſtiano homini luce meridiana clari° eße debeat, ibi de iis, quæ per Chriſtum Deus facturus erat, & hoc ſenſu, de ipſo Chriſto, vaticinationem eſſe. Iam quod attinet ad explicationem tuam, vel hoc unum demonſtrat, eam non poſſe ſuſtineri, quòd neceſſe eſt, ut vel in proferendis teſtimoniis de Chriſti excellentia ſupra angelos, auctoris ſermo, cum verba illa Pſalmi recitat, continuetur, vel per apoſtrophen abrumpatur. Si continuetur, neceſſe eſt, ut Pſalmi verba afferantur ad Chriſti excellentiam probandam, id quod tua explicatio negat; Sin abrumpitur per apoſtrophen, ut te ſentire neceſſe eſt, quando vis ita locum verti, ut Caſtellio cogitaverat, nēpe hoc pacto; Tu verò Domine *&c ſequitur, verba iſta non eſſe allata ad aliquid probandum de quo ibi agatur. quod tu tamen omnino vis. Vis, inquam, allata eſſe ad probandum cæli terræq́; aliquando interitum, ut inde appareat, Chriſti regnum divinum ſpiritualeq́; credēdum eße, & meritò ei dictum fuiſſe,* Sede a dextris meis, *quemadmodum ſtatim ſubjungitur. Miror te, qui ab omni coacta hujus loci explicatione tantopere abhorres, omnium coactiſſimam, adeoq́;, ut ſic dixerim, planè impoſſi-*

impoſſibilem probare. Primùm enim, ut dixi, quòd nec ſermo continuetur, nec per apoſtrophen abrumpatur, vel ſi per apoſtrophen abrumpitur, interim afferatur teſtimonium ad aliquid probandum, de quo ibi agitur, hoc fieri nullo modo poteſt. Deinde ratiocinatio iſta, Cælum & terra peribit: ergo Chriſti regnum divinum eſt & ſpirituale, cum Chriſti regnum ſit futurum æternum, non ſolum coactiſſimè ex auctoris illius verbis elicitur, ſed ipſa per ſe probanda non eſt. Chriſti enim regnum, ex quo videlicet ipſius Chriſti perſonæ dignitas & excellentia apparet, non ſimpliciter & abſolutè æternum eſt futurum, ſed reſpectivè, id eſt quam diu cælum & terra ſtabunt; idq; prædictum fuit Pſal. 72. & 89. ubi myſticè habetur, Chriſti regnum cum ſole & luna duraturum. Et ſanè Paulus 1. Cor. 15. apertiſſimè conteſtatur, poſt hujus ſæculi finem Chriſti quoq; regnum, in ipſius videlicet Chriſti perſona, finem habiturum. Quid plura? ipſa verba Pſalm: 110, quæ poſtmodum hoc loco afferuntur, idem oſtẽdunt, eum ſeſſurum, ſcilicet Chriſtum, ad dexteram Dei, id eſt regnaturum, donec ſubjiciantur illi omnes inimici ejus, diſertè teſtantur. Hinc enim ſatis apertè colligitur, Morte devicta ultimo omnium inimicorum, qui Chriſto ſubjici debent, Chriſti regnum deſiturum. Atqui non prius cælum & terra peribunt, quã mors devicta a Chriſto fuerit, id eſt, immortalitate, ii qui Chriſti ſunt, ab ipſo fuerint donati. Nec obſtat id, quod dicitur Pſal. 45. & ab hoc auctore poſitum fuerat, Thronus tuus in ſæculum ſæculi. *Non enim verba iſta, in*

ſæcu-

ſæculum ſæculi, *abſolutam æternitatem neceſſariò ſignificant; alioqui de Solomone, ſub cujus typo hæc de Chriſto dicuntur, enunciari non potuiſſent. Agnoſco equidem ego ipſe æternam durationem regni Chriſti, etiam poſt cæli terræq; interitum, ut apparet ex iis quæ ſcripſi, rationem reddens cur ſcriptor noſter verba illa* Tu autē idem es *&c. recitaſſet. ſed æterna iſta regni Chriſti duratio ad ipſi' Chriſti perſonæ excellentiā propriè nō pertinet. Præterea quid eſt (te obſecro) quod ais, voluiſſe ſcriptorem illum ex interitu cœli & terræ colligere, meritò Chriſto dictum fuiſſe,* Sede a dextris meis? *Nam aut conſtabat. verba iſta Chriſto dicta fuiſſe, aut non conſtabat. Si conſtabat, an non ſatis erat illa proferre in teſtimonium excellentiæ Chriſti? An fortaſſe, quamvis conſtaret Chriſto fuiſſe dicta, tamen dubitari poterat, utrùm hoc meritò factum fuiſſet? quid abſurdius? An ulla ea de re quæſtio erat? Certè nulla. Quod ſi non conſtabat, quomodo (quæſo) ex cœli terræq; interitu conſequitur, verba iſta Chriſto dicta fuiſſe? Scio quidem te ita acutum eſſe, ut iſta ne ſomniaveris quidem. Scopus tuus eſt, oſtendere, ſcriptorem illum voluiſſe probare, Chriſti regnum divinum eſſe & ſpirituale. Verum hoc vel per ſe probant verba iſta pſal. 110., ut certè probant: quemadmodum ex Petri verbis colligitur Act. 2. v. 34. & ſic nihil neceſſe erat de cœli & terræ interitu teſtimonium cum illis conjungere. Aut per ſe non probant; & ſanè nihil prorſus momenti illis ad id probandum, affert teſtimonium de cœli & terræ interitu cum illis con-*

junctum. quod tantummodo videtur aliquid momenti ad id probandum habere, ſi conjungatur cum ſuperiore teſtimonio ex pſal. 45 prolato, de æternitate regni Chriſti. qua de re ſatis jam dictum eſt. Ad hæc velim conſideres, quantopere ſit abſurdum, ut ad cõfirmandum aliquid de Chriſto dictum, quod ſimul dicatur duraturum donec cœlum & terra ſteterit, (ut oſtendi reipſa fieri in teſtimonio iſto pſal, 110. propter verba illa, donec ponam *&c.) proferatur teſtimonium de cœli & terræ interitu. Breviter, cum, ut tibi ipſi videtur, mens illiꝰ ſcriptoris fuerit probare, Chriſti regnum eſſe æternum, idq́ divinum ac ſpirituale; alterum probatur ex teſtimonio Pſal. 45, alterum verò ex teſtimonio iſto pſal. 110. neque quidquam attinuit teſtimonium de cœli & terræ interitu, ad utrãvis ex iſtis probandam, huc infarcire. Verè enim infartum teſtimonium iſtud dici poſſet, quando nec ſcribendi ratio & conſuetudo, nec res qua de agebatur aut requirit, aut etiam ferre poteſt, ut teſtimonium iſtud, in iſtum finem a ſcriptore illo allatum fuerit. Poſtremò conſidera, nullam dignam cauſſam fuiſſe, cur ſcriptor iſte recitaret verba illa poſtrema ejus loci ex pſal. 102.,* Tu autem idem es, & anni tui non deficient, *ſi locum illum propterea attulit, ut cœli terræq́ interitum probaret. Ea enim nihil omnino huc pertinent. Quod enim ipſe videris ſenſiſſe, ideò ea fuiſſe recitata, ut, cum poſtea allatum eſt teſtimonium ex Pſal: 110, appareret, quisnám ille ſit ad cujus dexteram Chriſtus ſedere jubeatur, aut certè ut conſtaret, iſtum in æternum, etiam poſt cœli ter-*

terræq; interitum duraturum; hoc nullo pacto admitti poteſt. Satis enim ſuperq; ex ipſo Pſalmo 110 apparet quis iſte ſit. Iebova enim ibi diſertè verba iſta dicens inducitur, & ſatis ſimiliter ſuperq; notum omnibus per ſe eſt, Deum ſeu Iebovam numquam deſiturum. Adde, quòd hîc Dei ſeu Iebovæ perpetuam, ut ſic dixerim, indeficientiam iſtam ſempiternamq; durationem commemorari nihil attinebat, cum ipſa ſeſſio Chriſti ad dexteram ejus nihilominus poſſit eſſe temporaria, quinetiam in ipſo teſtimonio, quod de ipſa affertur, tantiſper duratura dicatur, donec ſubjiciantur Chriſto omnes inimici ejus. Multa dixi, ſed adhuc plura dicere potuiſſem, ut oſtenderem explicationem ſive interpretationem tuam nullo prorſus pacto mihi probari poſſe. Verùm & ea ad explicandum difficiliora ſunt, & otium, quantum ad eam rem eſſet opus, non habeo. Doleo ſanè me tecum hac in re non poſſe ſentire. ſed multò magis dolebo, ſi & tu, & iſti multi quos tecum ſentire ſcribis, in eadem ſententia perſeverabitis. quod ut, quantùm in me eſt, ne fiat, propterea hunc laborem eam refutandi ſumpſi. Scio enim quantopere in diſputationibus, quas idemtidem iſtic cum adverſariis habetis, ejusmodi ſacrorum oraculorum interpretationes, divinæ veritatis curſum retardare queant.

De ſeptem illis ſpiritibus, quos invocatos fuiſſe à Iohanne ſcripſi, primùm dico, me libenter, cum nihil neceſſe mihi ſit eo loco invocationis mentionem facere, ut is ad hunc modum legatur ſtatuere, iáko ſtuſznie Jáns. mogł od onych duchow łáſki y po-

tóiu zdáć. *Deinde affirmo, me ibi non ſimpliciter dixiſſe, iſtos ſeptem ſpiritus fuiße invocatos, ſed qua ratione invocati fuerint explicaße, nempe gratiam & pacem ab ipſis optando. Nihil igitur aliud, quod attinet ad ſpiritum ſanctum invocandum, ex meis verbis colligi poteſt, quàm poſſe nos a ſpiritu ſancto gratiam & pacem optare, & hac demum ratione illum invocare. Qua in re ego quidem nihil omnino abſurdi animadverto. quemadmodum enim ibi dixi, ſi ſeptem illi ſpiritus ſunt Chriſti virtus ſeu potentia, gratiam & pacem ab ipſis optare, nihil aliud fuiſſe, quàm ab ipſo Chriſto hæc eadem optare, ſic dico, gratiam & pacem a ſpiritu ſancto optare, nihil aliud eſſe, quàm ab ipſo Deo optare. cum nihil aliud ſit ſpiritus ſanctus, quàm virtus & potentia Dei. Mihi quidem (& credo itidem aliis pleriſq;) perſuaſiſſimum eſt. etiamſi nullum ejusmodi exemplum in ſacris litteris extaret, nihil prorſus erraturum illum, qui a Dei ſeu gratia, ſeu potentia, ſeu favore nominatim aliquid alicui optaret. Quicquid periculi hac in re eße poteſt, ex eo pendet, ſi ſpiritus ſanctus cenſeatur eſſe perſona, ab ipſo Deo domini noſtri Ieſu Chriſti patre diſtincta. id quod a me in opere illo non ſolùm negatur, ſed etiã falſum eſſe oſtenditur. Hæc volui ad te ſcribere de iis, quæ hactenus in meo Polonico Antivujeko abs te notata ad me miſiſti, ut candidè & liberè, ſicut tu mecum, viciſſim ego tecum agerem. id quod ſi facere perrexerimus, non dubito, quin utriq; noſtrûm hoc utiliſſimum ſit futurum. Et quia ſtatim poſt impreſſam Diſputationem de Ieſu*

Chri-

Chriſto ſervatore, imprimetur, Deo dante, Antiwujeкus latinus, propterea te rogo, ut per fratres, qui ad nos redibunt ex ſynodo, velis ad me mittere quidquid ampliùs in Polonico notaveris, ut poſſim in tempore, ubi opus mihi videbitur, ex monitu tuo librum emendare. Interim pro eo, quod jam ad me miſiſti ſummas gratias ago, tametſi hic non tam mea, quàm ipſius Eccleſiæ res agi videtur.

Quæ ad me ſcripſiſti de libello meo de baptiſmo, præter modum grata mihi fuerunt. Nam ſi non alium fructum hinc ſperare poſſum, hunc ſaltem extiturum video, quòd veritas hujus rei in Eccleſia noſtræ inquiretur; quod ego jamdiu (nec injuriâ, ni fallor) percupivi. Deum certè orare non deſinam, ut quamprimum id fiat, & re bene diſcuſſa, aliquid ſtatuatur, quod ad ſalutem multorum, & divinæ veritatis propagationem pertineat. Vale in Domino Ieſu. 13 Septemb. 1595.

Tuus in Chriſto. F. Socinus.

Ad eundem CHRISTOPHORUM OSTORODUM F. SOCINI EPISTOLA II.

PLurimùm dolui, vir præſtantiſſimè, & frater mihi in Domino Ieſu vehementer colende, quòd tabellarius, quem, cum tuis litteris ante ſex circiter ſeptimanas, ad me miſeras, ad me ipſum non pervenerit, ſed hoſpiti meo, qui in alio ſuo prædio hinc ab-

erat, redditis litteris, ſtatim abierit, nec ſibi reſponſum ad eas, ut referret, injunctum fuiſſe, quidquam dixerit, aut certè non urſerit. Reſpondiſſem enim, quantumvis ex tempore, ad id quod a me quærebas de loco, Tu es Petrus *&c. tametſi locus eſt difficilis, non tam per ſe ipſe, quàm propter varias diverſorum præſtantium virorum ejus explicationes. Litteras tuas non niſi poſt nonum diem accepi, & cum nulla ſpes eſſet, ut citò ad te reſponſum mittere poſſem, deſperans, illud in tempore a te acceptum iri, nihil, niſi ubi ſeſe nuncii facultas offerret, ad eas mihi reſpondendum eſſe ſtatui, & quòd petitioni tuæ non ſatisfeciſſem excuſandum. Interim tamen ad locum iſtum explanandum animum adjeci, & mox explicationem ſatis longam atq; uberem ſcribere inſtitui. quam ad exitum ferè perduxi, & ſi pueri, qui illam deſcriberet, mihi copia eſſet, unà cum his litteris ad te mitterem; ut quamvis occaſio, propter quam, ut aliquid in iſta Chriſti verba commentarer, a me petieras, elapſa fuerit, poſſis tamen, ſi poſthac eo de loco aut publicè aut privatim diſputandum tibi fuerit, aliquantum fortaſſe hoc meo labore adjuvari, quem ego propter te potiſſimùm libenter ſuſcepi; quamvis non ſim neſcius, ſi ipſemet eundem ſuſcepiſſes, me in loco illo enodando facilè ſuperaturum fuiſſe. Sed quod in præſentia fieri non poteſt, brevi, ut ſpero, fiet, mittamq́ ad te commentariolum iſtum meum, de quo judicium tuum vehementer expeto. Illius nihilominus capita, quàm breviſſimè hic tibi exponam. Primum cenſeo, verba illa,* Super hanc Petram

Petram, *ad ipſum Petrum referenda eſſe, & fateor ſuper Petrum ædificatam fuiſſe Chriſti Eccleſiam, non tamen ſolum, cum & ſuper alios Apoſtolos illam, ſive Chriſtianos homines, qui idem ſunt quod Chriſti eccleſia, ædificatos fuiſſe conſtet. Apoc: 21.14. Epheſ: 2. v. 20. Deinde, portas inferorum non prævalituras adverſus eam, interpretor (quemadmodum etiam, ſi rectè memini, in reſponſione mea ad Gabrielem Eutropium pro animadverſionibus in theſes &c. collegii Poſnanienſis interpretatus ſum) non fore, ut, qui veri ſint Chriſtiani, in ſtatu & conditione mortuorum maneant, ſeu in ea retineantur.* Claves *regni cœlorum dico eſſe, certam ſcientiam & cognitionem rerum omnium, quibus ei ſit opus, qui vel hîc inter eos numerari velit, in quibus Deus per gratiam ſuam habitat, vel beatæ immortalitatis particeps eſſe; qua ſcientia & cognitione Petrus, qui eam habiturus eſſet, & aperire & claudere regnum cælorum aliis poſſet, id eſt, declarare ac pronunciare, quinam in iſtorum, quos dixi, numero ſint, quive beatæ immortalitatis participes ſint futuri, & qui minùs. Ligandi & ſolvendi facultatem & auctoritatem ad homines tantùm paſſivè referendum doceo; homines verò ligari dico, cum e numero Chriſti diſcipulorum ejiciuntur, aut in eum non recipiuntur; ſolvi verò, cum in eundem numerum reponuntur, ſive priùs inde ejecti, ſive ab eo antea perpetuò alieni. Hæc ſunt, ut dixi, capita commentarioli hujus mei, cujus præcipuus ſcopus eſt, oſtendere, Petro ibi nihil fuiſſe promiſſum, quod aliis etiam Apoſtolis datum*

non fuerit, & quæ fuerunt promiſſa, magna ex parte longè alia eſſe, quàm pleriq; ſenſerint, præcipuè vero pontificii, qui nihil iſtorum rectè interpretati ſunt. Ex agro Luclaviciano die 2. Decembr. 1599. Tui ſtudioſiſs. in Chriſto frater ac ſervus. F. Socinus.

Ad eundem CHRISTOPHORUM Oſtorodum Racoviam EPISTOLA III.

DOminus Rupnovius noſter promiſit ſe ex Oſtroviano ſuo miſſurum iſthuc libellum, de quo excudendo agitur, latinum; quem ſi, ut ſpero, acceperitis, & veſtro & meo deſiderio ſatis fieri planè poterit. Vt enim vos (quamquam utrumq; utriq; deſideramus) id cupitis maximè, ut libellus iſte verè Polonicè loquatur, & à quolibet polonicæ linguæ gnaro facilè intelligi poſſit: ſic ego potiſſimùm opto, ne polonica verba ulla ex parte aliam ſententiam in eo ſonent, quàm ipſa latina verba ferunt: nam vel minima diverſitas, maximum momentum, ut probè noſti, in ejuſmodi ſcriptionibus interdum habere ſolet. Poßent, ſi vobis videretur, ab ipſo initio, ſtatim in altera poſt titulum ſeu inſcriptiovem pagina, nec ullius nomine, nec ad ullum inſcripta hujuſmodi verba poni.
" Vera & ſtabilis perpetuaq; inter utrumq; cœtum,
" qui Papatui in his regionibus valedixerunt, concor-
" dia, quæ hactenus fruſtra ab ipſorum altero tentata
" eſt, in eo maximè ac potiſſimùm, vel potiùs ſolùm

conſi-

conſiſtit, ut utraq; pars piè ac ſanctè, ex Chriſti præſcripto vivere, omnibus viribus conetur & ſtudeat. quod quia admodum difficile eſt ut ab Evangelicis fiat, donec ſua quædam dogmata retinent, nec modum ſuarum Eccleſiarum regendarum mutant, propterea editur hic libellus, quo id ita ſe habere oſtenditur, & ob eam cauſſam qui in illo cœtu ſunt pietatis ſtudioſi, ut alteri cœtui ſeſe adjungant ſedulò monentur, præſertim cum aliæ etiam ſint cauſſæ, cur id facere debeant, quas ſcriptum hoc legendo, quiſq; nullo negotio deprehendere poterit. Commendo tibi negotium Radecianum, cum propter ipſum adoleſcẽtem, tum propter ipſum univerſum cœtum. quæ hîc latiùs non explico: ſatis enim abunde coràm id feci. Fratres ex me amantiſſimè ſalutabis, præcipuè verò Dominum Lubieniecium, & Dn. Moſcorovium. Statorius noſter ſatis rectè valet Dei gratia. Habuit proximè conciones duas in initium Evangelii Iohannis, uſq; ad v. 19. quibus non ſolùm nobis omnibus, ſed etiam quibuſdam exteris qui aderant, ſatisfeciſſe videtur. Ipſe ſua ſponte eas ſe litteris mandaturum eſt pollicitus, quod ut faciat, ego, qui ipſi ut eas haberet auctor fui, vehementer ſum cohortatus. Spero enim illas non parvo uſui ad veritatis cognitionem promovendam futuras. Deus iſtam veſtram Synaxim ſuo ſpiritu foveat, ut inde effectus manent, qui ad ipſius gloriam, & eorum qui convenerint ſalutem pertineant. Vale in Domino Ieſu. Ex Luclaviciano Blonſcii die ultimo anni 1599. *F. Socinus.*

Ad Faustum Socinum Chriſtophori Oſtorodi Epiſtola.

Præſtantiſſime frater, ingentes tibi gratias ago pro inſigni iſta humanitate tua, qui non ſolùm illa mecum communicaveris, ſed illorum alterum, a me rogatus ut mihi gratificaveris, ſcripſeris. Multum (credas mihi frater in Domino chariſſime) mihi gratulor, & gaudeo de iſto commentariolo, in quo Dominus per te ſatis largè, non exiguos divinæ ſcientiæ theſauros nobis expromſit. Sit Deus laudandus in æternum.

Aliud eſt quod te velim, mi frater in Domino, quæſo, ne moleſtum ſit te longa ſcriptione onerari, ne graveris rogo mihi aurem commodare. Primùm eſt. Neceſſariũ *eſt ad fidem & ſalutẽ, credere* Evangeliũ Matthæi, *& non* Thomæ, *recipiendum. quod ex ſcripturis haberi nõ poteſt &c. Ergo erit quædã traditio, & conſequẽter &c. Memini te mihi hujus rei ſolutionẽ, cum eſſes* Racoviæ *afferre, ſed quæ mea eſt tarditas, vel potiùs ſtupiditas, nõ bene illi⁹ recordor.*

Alterum eſt, quod in tractatulo de fallaciis, a te aliquando in mei gratiam conſcripto, majoritatem charitatis, de qua Paulus *agit* 1. Cor. 13. 13, *putas eſſe durationem quandam. at malo tua verba adſcribere.* Pontificii *(inquis) non animadvertunt, ibi*
" *Paulum agere de majoritate reſpectu durationis etc.*
" *Sed cum duratio iſta nulla alia eſſe poſſit, quàm quæ in hoc ſæculo detur, quomodo charitas erit major fide & ſpe, æquè diu in Eccleſia duraturis, non datur enim*

enim vita æterna, niſi credentibus & ſperantibus. Sum igitur in ea ſententia, iſtam majoritatem non eſſe durationem aliquam, ſed id, quòd illa ſit tamquam complementum ſeu perfectio, vel potiùs ſpiritus ſeu vita quædam fidei & ſpei. quemadmodum ſimiliter ferè, ut meminiſti, ſanctus Iacobus de fide & operibus bonis in ſua Epiſtola loquitur. Accedit huc, quòd in toto iſto loco a verſu 8. incipiendo, usq; ad finem capitis, Apoſtolus nihil aliud dicere voluiſſe videtur, quàm plùs charitati ſtudendum eſſe, atque iſtis donis ſpiritualibus, utpote ad tempus tantùm Eccleſiæ Chriſti conceſſis. quandoquidem illa, dum adhuc infans eſset, ejusmodi adminiculis opus haberet, brevi tamen ceſſaturis iisdem, poſtquam eadem Eccleſia ad juſtam ætatem perventura eſſet. hoc eſt Evangelii, ſive Dei Chriſtiq; notitia, quantùm ſatis eſſet ut mortales veritati divinæ aſſentiri poſſent, iſtis donis cõfirmata ſtabilitaq; foret. at charitatem, id eſt, charitatis legem ait non ceßaturam, ſed ſemper in Eccleſia duraturam. Hæc enim tria, fidem, ſpem, & charitatem, non autem iſta dona ſpiritualia ſola eße de eſſentia (ut ſic loquar) Chriſtianæ religionis. & idcirco ſemper & ſola, donis iſtis ceſſantibus, duratura eſſe, hoc eſt obſervanda ab iis, qui ad vitam æternam conſequendam aſpirent. Anno. 1600.

Tuus in Domino. Chriſtophorus Oſtorodus.

Ad eundem CHRISTOPHORUM Oſtorodum, FAUSTI SOCINI EPISTOLA IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, Domine & frater in Chriſto mihi plurimùm colende. Excuſas tu diligenter, quamvis id facere nihil neceſſe haberes, tarditatem in remittendis illis ſcriptis meis. Quid igitur ego facere debeo, cum tam tardè ad litteras tuas reſpondeo, quæ reſponſum omnino requirunt? Quamquam potes ipſe, mi frater, facilè hujusce rei cauſſam conjicere. Nunciorum hinc Racoviam ſumma eſt penuria. Nec fratres hoc quicquam curare videntur; cum tamen judicio meo maximè eſſet opus, ut inter hunc & iſtum cœtum frequentiſſimum eſſe poſſet literarum commercium. Accepi a te remiſſa ſcripta mea, tibiq; gratias ago magnas, maximas verò Deo, ſi, ut ſcribis, ex commentariolo iſto meo in Ieſu Chriſti verba illa, Tu es Petrus, *&c. quem tuo rogatu ſcripſi, aliquid commodi divinarum rerum ſtudioſi percipere poſſunt. Iam ad priorem ex duabus, quas mihi proponis quæſtionibus, ſic reſpondendum cenſeo. Primùm, nihil cōſtare, quòd neceſſarium ſit ad fidem & ſalutem credere evangelium Matthæi & non Thomæ eſſe recipiendum; nec fieri poteſt ut ego id conceſſerim, quemadmodum tua verba præ ſe ferunt. longè enim inde abeſt ſententia mea. Longè enim aliud eſt jurè ac meritò Matthæi Evangelium recipi, Thomæ non item (hoc enim eſt quod ego ſentio) & id fieri, ad ſalutem & fidem eſſe neceſſarium. ſine neceſſitate autem iſta, non rectè illud concludi ullo modo poteſt,* Ergo erit quædam traditio, & conſequenter &c. *In hac ſiquidem concluſione de traditione*

tione agitur, quæ ſit neceſſaria ad ſalutem; In his enim (ut loquũtur) terminis diſputatur inter Romanæ Eccleſiæ ſectatores, & eos qui ab illa ſe ſeperarunt. Deinde, neganda eſt conſecutio iſta. Hoc ex ſcripturis haberi non poteſt, & tamen jure ac meritò ita eſſe creditur: Ergo traditioni eſt locus, ita ut ex ipſa aliquid credendum nobis ſit. Eſt enim quiddam medium inter ſcripturas & traditionem; immo non quiddam modò, ſed multiplex quiddam: ſcriptæ nimirum hiſtoriæ, aliaq; teſtimonia & rationes, ex quibus factum eſt, & fit, ut cordati homines Matthæi Evangelium pro vera de Ieſu Chriſto hiſtoria habeant, Thomæ non habeant, nulla hic intercedente auctoritate Eccleſiæ, & ſpiritus quo ipſa perpetuò gubernetur. Id quod vel ex eo conſtat, quòd communiter ab iis, qui plane inter ſe in ſententiis de religione noſtra diſſenſerunt, adeò, ut alii alios hæreticos cenſerent, teſtimonia iſta accipiantur. Nam quod ad rationes attinet, quæ ſcilicet ſint ipſius rei propriæ, ut hic ſanè cum rationes nominamus intelligimus, nemo non videt eas ab auctoritate penitus diſtingui, eiq; aliquo modo opponi. ubi verò auctoritati non eſt locus, ibi neceſſariò ne traditioni quidem. Ad alteram quæſtionem venio, & primùm ſanctè tibi affirmare poſſum, me, antequam tuas litteras legerem, jam nullam memoriam habuiſſe illius mei tractatuli de fallaciis, & vix poſt illas perlectas quidquam reminiſci potuiſſe. Id certiſſimum eſt, me in exemplis ibi tradendis id potiſſimum curaſſe, ut ex illis, quid mihi vellem in exprimendis fallaciis iſtis, meliùs intellige-

telligeretur, non admodum alioqui ſollicitus, ut, ſi quod exemplum ex ſacris litteris afferebam, in eo explicando a veriſſimo loci ſenſu nihil prorſus deviarem: ſed ſatis habens, ſi quam loci ſententiam afferebam ea probabilis eſſet, vulgoq; recepta, ut ſanè in loco illo 1. Cor: 13. 13. ab iis qui a pontificiis, quos erroris redarguebam, ſe ſepararunt, ea recepta eſt quam attuli. quæ etiã aliis de cauſſis probabilis cenſeri debet, ut mox dicam. Eſt enim ante omnia intelligendum, me, dum Pontificios in loco iſto explicando, & ex eo adverſus eos, qui plus in nobis juſtificandis fidei quàm charitati tribuunt, argumentando, in eam fallaciam, quæ propriè ignoratio elenchi dicitur, incidiße affirmo, & perperam majoritatem, ut ſic dixerim, efficacitatis, pro majoritate, quæ ex majore duratione provenit, ſubſtituiſſe; vel in eam, (neq; enim, ut dixi, quid tunc ſcripſerim memini) quæ a ſecundum quid ad ſimpliciter dictum appellatur, & quod ratione durationis dictum a Paulo fuit, tamquam ratione omnium dictum, accepiſſe. dum, inquam, ad hunc modum adverſus Põtificios diſputo, intelligendum ante omnia eſt, me pro conceſſo ſumere, fidei nomine in eo Pauli loco intelligi, fidem in potiorem ſuum ſignificatum acceptam; & qua, licèt non ſola, nos coram Deo juſtificari ipſi Pontificii concedunt; vel potiùs, qua ſacræ litteræ nos juſtificari docent. de hac enim fide tam Pontificios, quàm ipſorum adverſarios locum iſtum accipere manifeſtum eſt. Hoc igitur pro conceſſo ſumpto, ſatis videtur conſtare, cum ejuſmodi fides ipſam charitatem complectatur,

ctatur, non potuiſſe a Paulo dici, charitatem eſſe majorem fide iſta, ratione efficacitatis alicujus; aut ſimpliciter & abſolutè majorē eſse, atq; oportere intelligere, apoſtolum charitatē ſub ſua ipſius forma conſideratam, iſti fidei ſimiliter ſub ſua ipſius forma conſideratæ, quamvis alioqui ipſam charitatem complectenti, ob ſingularem aliquam rationem, ſeu ſingularis alicujus rei reſpectu, prætuliſſe. id quod ſanè aliud nihil eſſe poteſt, quàm quòd charitas numquam ſub ſua ipſius forma aboletur, ſed in beata illa atq; immortali vita perpetuò nos comitatur; quod certiſſimum indicium eſt, eam eſſe perfectam ac verè divinam virtutem: at fides ſub ſua ipſius forma aboletur, nec in futuro illo ſeculo ac beatiſſimo ullum locum habet, non magis quàm ſpes, unde duarum iſtarum virtutum imperfectio apparet, atq; proprietas, divino illo ſtatui minimè conſentanea: ut meritò ab apoſtolo hæc perpendente, & fidei, quamvis in potiorem ſenſum acceptæ, & ſpei, quantumvis firmæ, charitas ante poſita fuerit. Hæc verò Paulum perpendiſſe, atq; æternæ iſtius durationis ratione, quæ propria charitatis eſt, eam fidei & ſpei, quæ ipſa ſunt deſtitutæ, prætuliſſe, indicare omnino videntur antecedentia verba, inde ab octavo verſiculo, Charitas numquam excidit *&c. usq; ad poſtrema iſta, de quorum ſenſu hîc quæritur,* Horum autem maxima eſt charitas. *Certum eſt enim in antecedentibus omnib⁹ verbis iſtis, Paulum, uſq; ad proxima illa,* Nunc autem manet fides, *&c. aliud nihil agere, quàm docere, omnia illa ſpiritualia dona, quorum ſtudio charitatis ſtudium antepoſuerat, quæq;*

ſine charitate nihil nobis prodeſſe affirmaverat, deſitura poſt hanc præſentem vitam, charitatem verò permanſuram, ut vel hinc charitatis dignitatem ac præſtantiam præ illis demonſtret. Iam proxima illa verba, Nunc autem manet &c. *quid aliud indicant, quàm ipſa, unà cum iis, de quorum ſententia agitur, ita intelligenda eſſe, acſi apoſtolus dixiſſet;*
,, *Nunc quidem, id eſt, in hac vita mortali, quisquis*
,, *Chriſtianus eſt, hiſce tribus ut ſit præditus neceſſe eſt,*
,, *nempe fide, ſpe, charitate: at in vita illa immortali,*
,, *non manebit jam fides & ſpes, ſed tantùm charitas,*
,, *ob quam cauſſam iſtorum trium charitas maxima*
,, *cenſenda eſt. Si igitur Paulum ſenſiſſe, ut a compluribus ſentitur, probabile etiam admodum eſſe apparet, præſertim ſi, ut dictum eſt, pro conceſſo ſumatur (ut quidem in hac controverſia hactenus ſumptum eſt,) fidem iſto in loco a Paulo in potiorem ſenſum accipi. Video autem te, mi frater, propterea potiſſimùm huic ſententiæ non adhærere, quòd multò aliter ac cæteri illa accipias, quæ ab apoſtolo de duratione charitatis, & deſitione (ut ſic loquar) donorum illorum ſpiritualium, multis verbis dicuntur. Vnde etiam fit, ut non dubites affirmare, durationem qua charitas fidem & ſpem antecellat, nullam aliam eſſe poſſe, quàm quæ in hoc ſeculo detur, ita ut videaris negare, in futuro ſeculo charitatem exstituram. Accipis enim Pauli verba in eum ſenſum, ut dicere velis, alia dona ſpiritualia, quæ cum charitate conferebat, deſitura aliquando in ipſa Eccleſia, cum*

tamen

tamen in ea perpetuò charitas duratura eſſet, & unà cum ea fides & ſpes, quibus tamen præſtantior ſit charitas. Ego verò a communi ſententia, in Pauli verbis interpretandis, quod attinet ad durationem charitatis, & deſitionem aliorum donorum, nullo pacto recedendum eſſe arbitror, ut iſtam alteram ſequamur. Primùm enim de ſenſu, quem communis interpretatio fert, quin ſit veriſſimus nulla ratione dubitari poteſt, cum nihil certiùs eſſe poſſit, quàm omnia illa alia dona non extitura in futuro ſeculo, charitatem verò ſeu amorem ac dilectionem extituram. At verò de ſenſus veritate, quem iſta altera interpretatio continet, meritiſſimò poteſt dubitari. Nulla enim eſt ratio, neq; ut arbitror, ullum aliud teſtimonium, quo confirmetur, dona iſta omnia, præter charitatem, dum hoc ſeculum permanebit, & eccleſia in terris erit, in ipſa Eccleſia aliquando planè atq; in perpetuum deſitura. Deinde apoſtoli verba, non alteram iſtam ſententiam, ſed communem præ ſe ferunt: ſimpliciter enim prolata ſunt, & abſolutè, Charitas numquam excidit *&c. ita ut omnino videatur apoſtolus non ullius divini decreti, ſed ipſarum rerum naturæ rationem hic habuiſſe: pro conceſſo tantùm ſumpto interim divino illo decreto, de quo inter omnes Chriſtianos conſtat, donandi eos, qui verè Chriſtiani fuerint, poſt hanc vitam & præſens ſeculum beata immortalitate ſuiq; ipſius viſione. Vbi animadvertendũ eſt, verba illa, quæ in vulgata editione ad hunc modum leguntur,* ſive prophetiæ, evacuabũtur *&c. ſic ad verbũ ex græco legendum*

eſſe,

eſſe, ſive autem prophetiæ, abolebuntur: ſive linguæ, deſinent: ſive cognitio, abolebitur. *quamvis enim in vulgatis Græcis codicibus iſta verba ad hunc modum non diſtinguantur, id tamen omnino requirit vocula* δὲ *id eſt,* autem, *a vetere interprete omiſſa: ac præterea in quibusdam Græcis exemplaribus hæc ipſa diſtinctio habetur, ut editio Græca ſimul & latina, unà cum gloſſa Matthiæ Flaccii Illyrici teſtatur, ut ſit ſenſus, quem Beza in ſua translatione, & idem Illyricus in emendanda Eraſmi verſione expreſſerunt, nempe iſta omnia abolitum iri ac deſitura. Quod ſi intelligendum ſit, Paulum id futurum dicere voluiſſe, manente adhuc in terris Eccleſia, neceſſe erit ſimul intelligere, ipſum non ad ipſam naturam rerum, ſed ad divinum aliquod decretum, de quo alioqui non conſtet, reſpexiſſe. Neq; enim ipſa rerum natura poſtulat, ut ante hujus ſeculi finem iſta omnia in Eccleſia aboleantur, quod tamen omnino poſtulat in futuro illo ſeculo, ipſaq; Dei viſione. Nam ſi quis excipiat, Paulum pro conceſſo ſumere, & ſimul apertè indicare, fore aliquando tantam in Eccleſia, hoc ſeculo durante, rerum divinarum cognitionem, ut ipſa hujus rei natura ferat, ut ſpiritualia iſta dona aboleantur. Reſpondeo, ut hoc Paulus facere potuerit, neceße fuiße, ut iſta de re inter Chriſtianos conſtaret; quod tamen aliter ſe habuiſſe hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, & alia antiquiſſimorum Chriſtianorum ſcripta abunde teſtantur, ex quibus conſtat, Chriſtianos vulgò ſemper ſenſiſſe, plenam rerum divinarum atq; perfectam cognitionem numquam exti-*

extituram niſi in altero ſæculo. *Id quod vel ipſum per ſe docere poteſt, apoſtolum non de eo quod hîc in Eccleſia, ſed de eo quod in futura illa beata vita futurum ſit verba facere. Perfectionis enim in rerum divinarum notitia apertam mentionem facit, atq; adeò ejuſmodi perfectionis, quâ nulla major eſſe poſſit, quemadmodum verba illa indicant,* Facie, *ſeu potiùs* Facie ad faciem, *& illa,* cognoſcam, ſicut & cognitus ſum, *ſive ut Bezæ placet* fuero, *quæ propriè dici non poſſunt, niſi ubi cognitio iſta ſit perfectiſſima, & porrò ipſa Dei viſio illa jam adſit, quam non quidem in hoc, ſed in futuro ſeculo fideles expectant. Præterea valde abſurdum videtur, vel ipſum apoſtolum Paulum, alioſq; ſive apoſtolos, ſive alioqui divina ordinatione ad alios cœleſti doctrina imbuendum tunc temporis conſtitutos, qui ſatis multi erant, duobus illis Pauli verbis non fuiſſe comprehenſos, quæ numero plurali hoc in loco & prima perſona profert* cognoſcimus, videmus, *vel ejuſmodi homines minorem rerum divinarum cognitionem habuiſſe, quàm vulgò habituri ſint Chriſtiani antequam hoc ſeculum finiatur. de quo tempore intelligi non poſſe Pauli verba, ratione illius perfectionis quam futuram dicit, & conſequenter adverbium Tunc ab ipſo repetitum de futuro ſeculo accipiendum eſſe, docet illi oppoſitum aliud adverbium Nunc in verbis illis,* Nunc autē manet fides &c. *Nam quod in adverbio ſignificare apoſtolus voluerit (ut etiam ſuperiùs in mea hujus loci ſententia explicanda attigi) totum hujus ſæculi, & mortalis vitæ tempus, illud ſatis docet, quòd*

 fides

fides & ſpes unà cum charitate per totum hoc tempus, quemadmodum ipſe agnoſcis, ſunt duraturæ. Scripſeram hucusq; cum primùm verba tua diligentiùs relegens animadverti, te ſentire, Paulum quod attinet ad tempus, quo deſitura eſſent dona illa, illud tempus intellexiſſe, quo jam ſatis iſtis donis Euangelii, ſive Dei Chriſtiq́; notitia confirmata ſtabilitaq́; foret, ut ſcilicet mortales veritati divinæ aßentiri poßent, non autem tempus aliquod in quo tanta eſſet futura in Eccleſia rerum divinarum notitia, ut jam donis iſtis nullus locus eſſe poſſet, utpote imperfectionem ejus notitiæ omnino indicantibus. Quare videri poteram fruſtra hactenus laboraße, niſi quod cum ſententiam iſtam, quam tuam eſſe credebam, refutavi, multò magis quod pertinet ad explicationem iſtius loci ad rem ſum locutus, quàm ſi eam, quæ verè tua eſt, refutaßem. Multò enim minùs hæc quàm illa (ut quidem mihi videtur) ad ipſius loci verba accomodari poteſt, in quo apertiſſimè de majore rerum divinarum notitia extitura, quàm illa eſſet quæ jam extiterat. verba fiunt, idq́; repetitur atq; urgetur. Cujus tamen rei verè ac propriè acceptæ, in tua iſta ſententia atq; interpretatione, nullum veſtigium apparet; ſed tantum in ea confirmationis majoris futuræ, ejus notitiæ quæ jam erat fit mentio. cum tamen ejus rei expreſſum ullum indicium in Pauli verbis nequaquam extet. ac præter primum & ultimum totius iſtius loci verſiculum, id eſt verſum 8. & 13. in quibus aliquid eſt, quod non minus ad tuam, quàm ad communiorem ſententiam, atq; ipſius loci explicatio-

tationem accommodari poſſit, nihil iſto in loco legitur, quod cum interpretatione tua quidquam conveniat. Nam quod ipſe, ut apparet, conatus eſt ad illam id accommodare, quod verſu 11. legitur, Cum eſſem parvulus &c. ac ſi ibi ageretur de eccleſiæ infantia, cui juſta ætas poſtmodum ſucceſſura eſſet, videtur iſta Pauli metaphora, ſi iſtum tuum ſenſum ſequamur, aliter omnino accipi atq; ipſius mens fuerit; quo enim ſenſu apoſtolus iſtam metaphoram, et in quem uſum uſurpaverit, declarant duo præcedentes verſiculi nonus & decimus, ut nimirum imperfectæ ac perfectæ tantùm rerum divinarum cognitionis in ea rationem habuerit, & imperfectam interim cognitionem illam eſſe dicat, quæ ex notitia & prophetia tum eccleſiæ conceſſa habebatur, cum ipſisq; conjuncta erat, quâ profectò nulla perfectior adhuc in Eccleſia umquam extitit, cujus tamen juſta illa ætas quam ipſe intelligis jam ante complura ſecula advenit. Adde ad ſuſpectam tibi ipſi reddendam interpretationem iſtam tuam, quòd non videtur ullo modo dicendum dona prophetiæ & notitiæ, quam γνῶσιν Paulus nominat, de quibus potiſſimùm iſto in loco agit, in Eccleſia eſſe deſiiſſe, ubi jam ſatis Evangelii veritas confirmata fuit, immo credendum eſt dona illa duo in Eccleſia perpetuò fuiſſe, & adhuc eſſe, quamvis non ea ratione quæ aliquid evidentis miraculi in ſe contineat, ut ab initio fiebat ad veritatem Chriſtianæ religionis confirmandam: neq; ejusmodi rationis, cum Paulus illa deſitura dicit, ulla prorſus ſit mentio, utvè ea tacitè intelligatur,

ligatur, quidnam vel cogit, vel etiam leviter ſuadet, ut quis ſcilicet excipere poſſit, non deſiiſſe quidem ſimpliciter & abſolutè dona illa in Eccleſia, ſed tamen deſiiſſe, quatenus evidentis miraculi aliquid in ſe continebant, & in hunc ſenſum apoſtoli verba accipienda eſſe.

Satis mihi videor docuiſſe, interpretationem communiter receptam totius illius Paulini loci, præter iſta extrema verba, de quibus præcipuè quæritur, veram eſſe, tum verò & illam alteram, quam tuam eſſe putabam, nullo pacto ſuſtineri poſſe, & conſequenter admodum probabilem eſſe extremorum iſtorũ Pauli verborum eam interpretationem, quam ego in meo illo, non quidem theologico, ſed dialectico ſcripto attuli: in quo, ut jam dixi, pro concesſo mihi ſumpſi, ibi apoſtolum de fide loqui, in potiorem ſenſum accepta; id quod ſi verum eſſe ſtatuatur, non modò probabilis, ſed planè neceſſaria interpretatio iſta videtur. Verùm ingenuè fateor, nihil cogere, ut fidei nomen eo in loco in potiorem ſenſum accipiatur, quippe, quod in eum accipi poſſit, ſecundum quem a charitate diſtinguitur. quod ſi fiat, ſimul fateor, ſententiam tuam in ipſis iſtis extremis verbis interpretandis, & in ſtatuendo, cur apoſtolus charitatem majorem & ſpe & fide eſſe dixerit, admitti facilè poſſe, et fortaſſe debere, ſi modò interim ea, quam ego complures ſecutus attuli, non excludatur, ſed ſimul & ſemel cum iſta altera admittatur, ut mens Pauli fuerit aſſerere, charitatem, & quia eſt complementum ſeu perfectio, vel potiùs ſpiritus ſeu vita fidei & ſpei; & quia

quia ipſa per ſe res perfectior eſt, quippe quæ in beata atq; immortali ipſa vita locum habeat, ubi nec fides nec ſpes locum habere poteſt, propterea & fide & ſpe majorem, id eſt, excellentiorem ac digniorem eſſe. Ex agro Luclaviano menſe Majo. Anni 1600.

F. Socinus.

Ad eundem CHRISTOPHORUM Oſtorodum Racoviam.
F. SOCINI EPISTOLA V.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Facilè tibi fuit, Oſtorode præſtantiſſime, divinare, me ægerrimè laturum, ubi de tua adhuc mala valetudine inaudiſſem, qui quanti te faciam, & quãtopere te amem, jamdiu probè noſti. Eò verò ægriùs magnas iſtas ac pertinaces tui morbi reliquias fero, quòd mihi certa ſpes facta fuerat de recuperatione tuæ priſtinæ ſanitatis. immo affirmatum, te jam illam planè recuperaſſe. cujus rei nomine ſæpius in precibus meis ad Deum illi gratias egeram, orans, ut eam tibi quàm diutiſſimè conſervare vellet. Quare vehementer ſum perculſus litteris tuis, quæ me de tanta ſpe, aut certè de re ipſa (ut ſic loquar) dejecerunt. Nondum enim deſperandum cenſeo, præſertim, ſi verum eſt, quod ſcribis, perpetuas capitis deſtillationes omnis mali cauſſam eſſe. Nihil enim dubito, quin deſtillationes iſtæ, partim exquiſita victus ratione, partim medicamentis non moleſtis prohiberi, aut

ſaltem ita imminui, ut peſſimos iſtos effectus non pariant, haud magno negotio poſſint. Quod ad victus rationem attinet, ea ut exquiſita ſit, qualis eſſe debeat facillimè conjici poteſt. Utinam ita facilè teneri ac præſtari poſſet. De medicamentis, ut is qui medicus non ſum, nihil certi habeo quod ſuadeam. Putaverim tamen uſum electuarii, ut vocant, ex radice Helenii, ſive Enulæ Campanæ, quam Poloni Oman *appellant, ad noctem ante ſomnum, & ſummo mane aquæ ſtillaticiæ Cardui benedicti valde profuturum. Quibus de rebus poteris Moſcorovium noſtrum conſulere, virum & medicæ ſcientiæ atq; artis peritia, & amore erga te non minùs, quàm virtute ac pietate præſtantem. Interim, ut perpetuò facio, Deum ardentiſſime orare non deſiſtam, ut te, & tibi ipſi, & toti eccleſiæ noſtræ reddere aliquando velit, quod & futurum ſpero, modò ipſe tibi deeſſe nolis, & in victus potiſſimum ratione ſervanda eam diligentiam ac patientiam adhibeas, qua omnino eſt opus, quamq; te adhibere jubet ſummum incommodum, quod ob invaletudinem tuam capiunt permulti, qui abs te bene valente mirificè ad æternam felicitatem conſequendam juvari poßent. Valentino noſtro jam per litteras ſum gratulatus. Statorius ſimiliter noſter jam firmus factus eſt, ut antea erat. Quinetiam videtur poße ſperari, eum poſthac minùs graviter, minusq; frequenter antiquo illo ſuo capitis dolore afflictatum iri, & fortaſſe penitus ab eo liberum fore. Habebitis illum iſthuc Deo volente in funere veſtræ Dominæ, cujus mortem graviſſimè fratres hic noſtri*

ſtri

ſtri omnes tulerunt, multiq; graviùs tuliſſent, niſi Deus nos certiſſimo nuntio, additi per ipſiusmet confeſſionem publicam & declarationem, Domini itidem veſtri ad cœtum & Eccleſiam noſtram mirum in modum conſolatus eſſet. Deus illi concedat conſtantiam ac perſeverantiam ipſius virtute dignam, ipſumq; exemplum eſſe faciat cæteris nobilibus Polonis, præſertim iis qui nobiſcum ſentiunt, pietatis, modeſtiæ ac liberalitatis Chriſtianæ. Quod rogas, ut ſi per meos labores licèt, ſcribam ad te aliquid, facillimè, immo prorſus a me impetraſſes, niſi poſt acceptas tuas litteras perpetuo oculorum fluxu & dolore, quo quinq; ſeptimanis antè captus fueram & conflictatus, laborare perrexiſſem, necdum liber eſſem. quo tamen tempore non ſum planè otiatus, ſed dictavi (quamquam ferè ſemper ex tempore atq; impræmeditatus) interpretationem pro captu meo, quincti Capitis Matthæi, & jam in Capitis ſexti dictanda perveni ad Dominicam orationem; quæ tota interpretatio implet hucusq; chartas, quas árkuße *Poloni vocant, plures quàm decem & octo litteræ valde minutæ, ita ut neceſſe ſit, me multa nugatum fuiſſe, eaq; legenda clara indicia apparere, quòd is qui eam dictavit, verè ex tempore id fecit, & valde frequenter non habebat quid diceret niſi inania verba. Sed ſum tamen dignus qui excuſer; cum rogatu & juſſu fratrum, id eſt, Statorii & Volkelii, eo ipſo tempore quo nihil legere poteram, ad id adactus fuerim. Iam verò quando non poſſum tuæ petitioni ſatisfacere, ut*

animum nihilominus videas meum tibi obſequendi, tibi ſignifico, me, ni fallor, inveniſſe viam, quomodo verum eſſe poſſit, quòd Chriſtus planè liberè, & citra omnem neceſſitatem Deo perfectiſſimè obedierit, & tamen neceſſarium omnino fuerit ut ſic obediret: quemadmodum arbitror, me, & tibi & aliis compluribus fratribus evidenter probaſſe. Quænam iſta via ſit, niſi eam ipſe per te, ut planè ſpero, inveneris, poſtea tibi aperiam. Volo enim priùs tuum hac in re & Statorii ingenium experiri. tametſi vereor, ne jam illi eam indicaverim. Nam certus ſum me illam cuidam, aut quibusdam ex fratribus indicaſſe, nec quis, quiúe illi ſint meminiſſe poſſum. Lubieniecium noſtrum ex me quàm diligentiſſime ſalutabis, meq́; Radecio excuſabis, ſi ad ejus gratiſſimas litteras nondum reſcribo. Iam enim multa nox eſt, meiq́; oculi ut plùs ſcribam nullo modo permittunt. Reſcribam, Deo dante, cum Statorius iſthuc veniet. Deus tibi, mi deſideratiſſime frater, & corporis ſanitatem, & animi conſolationem pleniſſimam concedat. In agro Luclaviano Blonio die 17 Februarii. Anno 1602.

Ad eundem CHRISTOPHORUM Oſtorodum Racoviam.
EPISTOLA VI.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

ETiamſi, *Oſtorode frater chariſſime, fortaſſe verum ſit, Cardui benedicti aquam non habere tantum*

tantum virium, ut ipſa per ſe expugnare queat morbũ tuum: tamen fieri facilè poßet, ut juncta uſui radicis Helenii, eo pacto quo ſcripſeram, multùm in mitigandis ſaltem ſymptomatis iſtis tuis præſtare valeret, nec, quam ob rem id tentari non debeat, ullam cauſſam video; præſertim cum, ut quis de ipſo Helenii uſu, in tali morbo juvante, deſperare jurè poſſit, non ſatis ſit ſæpius, ſed oportet ſingulis diebus, idq; per valdè longum tempus, eum fruſtra uſurpaſſe. Illud non minùs in medicina, quàm aliis in rebus omnibus veriſſimum eſt, quæ ſingula non proſunt, ſimul juncta juvare ſolere. Plurimùm lætor te exquiſita victus ratione uti, atq; ut in in eo perſeveres tibi vehementer ſuadeo. Non poterit tandem non aliquid prodeſſe. Mea illa dictata, quæ meritiſſimò, ni fallor, a me parvi fiunt, tecum communicare non eſt in mea poteſtate; cum eorum ego nullum exemplum habeam, aut quomodo habere poſſim videam. Oportet vel Volkelium, qui partem aliquam ſcribendo excepit, vel Samuelem Brelium, qui totum, rogare, ut autographa ſua impartiri velint: ſed ea partim ipſorum, partim meâ culpâ, magna correctione indigent, & opus adhuc imperfectum planè eſt, nec niſi ad medium perductum; inq; eo abſolvendo, Deo juvante, ſum perrecturus. Quare, ſi modò ejus deſiderio teneris, non eſt cur feſtines, ſed ejus finem & abſolutionem ut expectes ſatiùs eſt. De quæſtione tibi propoſita, non bene conjeciſti; nec quam affers ſolutionem ea probari ullo pacto poteſt. qua de re cum Njeciecio noſtro, qui tibi has litteras reddet, multa ſum locutus,

eiq; ipſam ſolutionem meam non ſolùm indicavi, ſed late expoſui, exemploq; ac ſimilitudine illuſtravi, quem rogavi, ut diligenter tibi, ſi non omnia, ſaltem rem ipſam referat, propoſita nova alia quæſtione, quomodo videlicet, quamvis ex ſolutione mea appareat manifeſtè, potuiſſe fieri ut neceßarium omnino fuerit Chriſtum obedire, & interim tamen is liberè obediverit, nihilominus demonſtrandum ſit, nullo pacto veriſimile eſſe, ut iſtud quod fieri potuit factum etiam re ipſa ſit, & ſic neceſſe omnino eße videatur, ut Chriſtus non liberè obediverit. Meus fluxus & oculorum dolor adhuc adeò me torquet atq; impedit, ut vix iſta ad te exarare potuerim. Quare etiam te rogo, ut me apud Radécium excuſes, ſi nihil ad eum ſcribo, gratias illi meo nomine agens, pro iis quæ me rogante, ſuis litteris mihi ſignificavit. nam fieri facillimè poteſt, ut ea mihi ſint uſui. Smalcius noſter jam bis ad me litteras dedit, promittens, ſi fratres id permiſerint, ſe ad nos mox venturum. ad eas hactenus nihil reſpondi, ejus adventum potiùs expectans: nunc autem oculi mei ut reſpondeam non concedũt. Quæſo te, ſi aliquo modo potes, ut hoc ei ſignifices. Iamq; hic finem ad te ſcribendi facere ſum coactus. Deus me hoc gravi morbo liberare velit, & concedere, ut ſcriptum tuum de avaritia non dicam recognoſcere, ſed ſaltem perlegere queam. nam id nondùm facere commodè potui. Lætor te iſta tamen præſtare poſſe: & ſpero Deum majora tibi conceſſurum. Vale mi frater optime ac præſtantiſſime. Ex loco ſolito commorationis meæ die 19. Martii Anno 1602.

Ad Johannem Wolkelium Grimmenſem Miſniacum, verbi divini Miniſtrum. Philippoviam in Lihvaniam.

F. Socini Epistola I.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

V*OLKELI, cariſſime frater in Chriſto plurimùm colende &c. Numquam ego (crede mihi) tibi ſubiratus fui, ſed tantummodo miratus fueram te id feciſſe, quod cum tuis promiſſis parum mihi convenire videbatur. cujus rei nullam etiam in litteris meis ad affinem tuum mentionem feciſſem, niſi jam aliquod incommodum ſenſiſſem ex eo, quòd ſuo (ut quidem ego exiſtimabam) tempore ſcriptum illud meum contra Chiliaſtas non recepiſſem. Nullum nec habeo, mi frater, nec alere poſſum amanuenſem, & ejusmodi mea ſcripta ſæpius ab amicis abſentibus, ut illis mittam, rogor. Itaq; vel ipſe ex meo autographo iterum atq; iterum ea deſcribere cogor, vel amicos ſua petitione fruſtrare, niſi exempla priùs ad alios miſſa ipſisq; commodata, quàm citiſſimè fieri poteſt, mihi reddantur. Excuſationem tuam libentiſſimè accipio, nec quicquam dubito, quin ea ſint veriſſima quæ ad me hujus rei gratia ſcripſiſti. Cur gratias mihi agas nulla eſt cauſſa, cum potiùs ego gratias tibi agere debeam, quòd mea ſcripta tanti facias, ut ea habere cures. Quod tibi explicatio mea noni capitis ad Rom: non parum probetur, haud mediocriter gaudeo. Scrupulus de Eſao & Iacobo eximetur tibi*

tur tibi, ſi conſideraveris nihil juvari ſententiam adverſariorum loco illo Pauli, ſi ita explicetur, quemadmodum ego explico. Volunt enim adverſarii inde probari, Deum in eligendo & reprobando ad æternam ſalutem, nullam prorſus operum ejus qui eligitur vel reprobatur rationem habere: quaſi ex verbis, quæ Paulus de Eſao & Iacobo dicit, appareat, Paulum hoc ipſum exemplo iſto afferendo probare voluiſſe. Quod ſanè confitendum videretur, ſi Paulus verba illa, Quum enim nondum nati fuiſſent. *&c. non ut exciperet, & tacitæ objectioni reſponderet, quemadmodum ego interpretor, ſed ut id quod propoſuerat probaret, quemadmodum alii interpretantur, omnino dixiſſet. quamvis enim electio illa & reprobatio Iacobi & Eſai ita accipi poſſit, ut ad æternam ſalutem non pertineat, tamen ſatis eßet, ſi ad probandum quod propoſuerat apoſtolus ea verba de iſtis duob⁹ fratrib⁹ ſcripſiſſet; cum certū ſit Paulū diſputationē inſtituiſſe de divina electione & reprobatione ſalutis æternæ reſpectu. ſatis, inquam, eſſet ad oſtendēdum, Pauli ſententiam eſſe eam quam adverſarii ita acriter defendunt. Sed quando apparet, ſi apoſtoli ſcopus, a nobis ab initio diligenter explicatus conſideretur, non ſolum poſſe, ſed etiam debere ipſius verba iſta,* Quum enim nondum *&c, ita accipi, ut non quidem probent Pauli propoſitum, ſed tantum objectioni obviam eant, quæ iſti Eſai & Iacobi exemplo fieri poßet, nihil aliud ex verbis iſtis colligi poteſt, niſi Deum aliquando, in ſuis beneficiis conferendis aut denegandis, nullam habere rationem*

probi-

probitatis aut improbitatis, tunc videlicet, cum beneficia iſta ſalutem æternam neceſſariò non conciliant, quemadmodum beneficium electionis Iacobi, Eſao denegatum, certè non conciliavit: non quod in talibus beneficiis idem ſemper eveniat, ſed quòd non eveniat niſi in talibus. Quapropter adverſariorum ſententia affirmantium, Deum cum ad ſalutem æternam eligit aut reprobat, nullam rationem humanorum factorum ſive operum habere, nihil prorſus iſtis Pauli verbis juvatur, ſi ea, ut ego cenſeo, accipiantur & explicētur. Iam quod præterea dico, Deum in miſerendo, ſeu indurando nullam habere rationem ejus, quod hominibus mundanis, & carnali prudentia præditis videri poſſit, quid hoc, quæſo, ad Calvinianorum opinionem, qui volunt Deum in his rebus nullam probitatis aut improbitatis rationem habere, quantumvis ad divinam legem, & ſpiritus normam expenſæ atq; examinatæ. Habes, ut ſpero, reſponſum ad tuam objectionem. Quod attinet ad miſſionem noſtrorum Miniſtrorum, neſcio an umquam videris hoc breve meum ſcriptum, quod rogante Evangelico miniſtro feci. Inveni illud, pueri, qui olim mihi ſerviebat, manu deſcriptum. Itaq; illud ad te mittendi facultatem habui. Sed rogo, ut mihi Lublini in Synodo reddendum cures, id eſt, niſi ego ipſe adero, mittas ad Statorium noſtrum, vel ad aliquem alium qui ad me Cracoviam mittat. Veſtram omnium vicem, qui in locis illis, olim Domino noſtro Kiſskæ ſubjectis, commoramini, quantum doluerim ac doleam, Deus novit. cujus tamen clementiæ ac bonitati ita confido,

confido, ut adhuc ſperem divinæ veritatis prædicationem ac propagationem in locis iſtis abolitum non iri. Tu ſis forti animo, nec niſi planè coactus, quemadmodum ex tuis litteris te decreviſſe intelligo, tibi a fratribus demandatum munus deſeras. Sic Deus te corroboret, tuâq; operâ ad ſuum Chriſtiq; nomen illuſtrandum, ut jamdiu cœpit, perpetuò utatur. Litteras tuas Statorio, Lubieniecio, & Schomano, ad quos eas dediſti, quam primum reddendas curabo. Vale & me ama. Cracoviæ die 3. Aprilis 1593.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, in Lithvaniam.

EPISTOLA II.

Salutem a Doo & Chriſto, &c.

SPem lætitiamq; ex aliis tuis litteris, amantiſſime Volkeli, a me animo conceptam de propagationẽ veritatis divinæ in loco iſto, auxerunt mirum in modum hæ tuæ quas Dn. Gorſcius attulit. Et ſanè vobis omnibus, nominatim verò Domino affini meo, ut pote ipſius loci moderatori ac præſidi, vehementer gratulor. Audivi de ejus ſocru, quæ ſeſe ad cœtum adjunxerit, & maximopere ſum lætatus. Vrgenda perpetuo tibi eſt vitæ innocentia, & vera juſtificationis noſtræ ratio, (quando præſertim in ea Eccleſia ferme tota conſentit,) diligenter docenda, ut quidem te facere perſuaſiſſimum habeo; quo tibi potiſſimùm gratulari poſſimus, ut ei, qui mercedem a Deo, ob plurimos tua operâ ad ipſum converſos ſis reportaturus.

gus. Spem tibi feceram, me aliquid in tui & aliorum gratiam ſcripturum, de Magiſtratus ope imploranda, ſed propter graviſſimum moleſtiſſimumq; morbum, qui me octo ſeptimanas affixit, id præſtare non potui, vix dum enim ab eo ſum liberatus. Quamquam præterea firmiter credebam, te futurum in Synodo Lublinenſi, ubi hac de re diſputandum erat, ex qua diſputatione ſperabam, te multò plus auxilii habiturum, ut quid in quæſtione iſta conſtituendum ſit perſpiceres, quàm ex quocumque vel copioſiſſimo meo ſcripto. Itaq;, cum ante Synodum nihil ad te hoc de argumento ſcriptum mittere potuiſſem, ſupervacaneum poſtea duxi quidquam ſcribere. Nondum ſcio quid in ea Synodo conſtitutum fuerit. Tibi tamen ſuadeo, ut non temere in docendo, vel etiam in ſentiendo ab eo diſcedas, quod in illa conſtituerint fratres noſtri. Quæ mea ſit alioqui ſententia, præter id quod ſatis abunde atq; apertè ſcriptum eſt a me adverſus Palæologum, etiam in ſuperioris anni Synodo Lublinenſi ex eò apparuit quod ſcripſeram paucis verbis rogatu quorundam fratrum, qui ſperabant id a Synodo comprobatum iri, quod tamen poſtea non ſucceſſit. Breviter cenſeo, licere homini Chriſtiano magiſtratus opem implorare, ut quod ſuum eſt repetat aut conſequatur, ſit quantumvis magiſtratus infidelis, modò non cum eo agat, qui frater nominetur; Tunc enim Pauli præceptum ſervandum eſt 1. cor: 6. quo ſervato, id eſt, judicibus ex ipſo cœtu conſtitutis, non puto alioqui Paulum eo in loco prohibere, ſeu ſimpliciter culpare, ſi frater a fratre ſuum jure repetat. Chri-

tat. Chriſtus, ſi quis rectè, quo dirigat verba ſua, & quibus hyperbolicis (ut ſic dixerim) præceptis Mat: 5. & Luc: 6. utatur, attendat, ac diligenter conſideret, ſine dubio nihil aliud vetat, quàm vindictam per Magiſtratum quærere, & ita malo homini reſiſtere, ut gravis & atrocis alicujus rixæ periculum ſubeatur. Vbi reſciero, quid fratres in Synodo ſtatuendum hac de re cenſuerint, præſertim, ſi te eorum ſententiæ non planè acquieſcere cognovero, aliquid fortaſſe uberiùs ſcribam. Cum nullas a Domino affine meo litteras acceperim, & Dominus Gorſcius citiùs diſcedat, quàm putaram, hinc fit ut ad eum nihil ſcribam. Salutabis eum cum tota domo quàm diligentiſſime verbis meis, eumq́ rogabis, ut mihi ſignificare velit, an umquam ſex illos catechiſmos acceperit, quos ipſius juſſu ad eum mittendos curaveram. Valetudinem tuam diligenter cura, ut quàm diutiſſimè & quàm vigilantiſſimè novo iſti gregi præeſſe poſſis. Cracoviæ die 16 Iunii 1594.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA III.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

SCias certò, mi Volkeli, me ad neminem ſcribere, niſi aliqua neceſſitas cogat, præterquàm ad eos, qui me ad ſcribendum ſuis litteris provocant, & ſæpe tamen vel nihil, vel tardè admodum ad iſtos reſcribere. Quare non eſt, cur a me tibi injuriam fieri putes, quòd ad te crebriores litteras non dem; cum ipſe

ſatis

ſatū rarò ad me ſcribas, injuriam, inquā, ut ipſe eam vocas, inſignem ſeu mavis ſingularem. Si me amas, ut ſanè credo, pro certo habeto te viciſſim a me amari, nihilq́; eſſe quod pro ullo alio magis, quàm pro te ſim facturus. Si erit quod ad te ſcribā, id facere non omittam. alioqui habeas, te rogo, me excuſatum, ſi cēſeo præſtare in meis perpetuis ſcriptionibus illud tempus conterere, quod, in te ſimpliciter meis litteris ſalutando, conterendum mihi eſſet. præſertim cū idem ſim effecturus dandis litteris ad affinem meum D. Morſtinum, quas tibi ſemper cum ipſo, privatis rebus, de quibus inter nos ſcribimus, exceptis, & puto, & quod ad me attinet, volo eſſe communes. Eſt quidem nunc quod ad te ſcribam, & propterea nominatim ad te has litteras dedi, quibus ad eas reſpondeo, quas tu die 12. Decemb. dediſti. Sed voluiſſem ſanè, ut explicuiſſes, cur tibi videatur, me illas tres adverſariorum objectiones non ſatis dilucidè in diſputatione cum Franciſco Davidis, diſſolviſſe. Et profectò miror, te in eo ipſo tam graviter peccare, quod in me tibi minimè probari video, & adeò parum dilucidè quid ſentias exponere. Ego certè vix ſcio quid ad poſtulatum iſtud tuum reſpondeam, aut quomodo tibi ſatisfaciam, cum contrà mihi videatur, me admodum dilucidè ejusmodi objectiones diluiſſe, adeò ut vix ſperem, me dilucidiùs id in his litteris facere poſſe. Tentabo id tamen, aliis verbis ea repetendo, quæ in iſta diſputatione ſcripſi. Primùm igitur, quod attinet ad ſeptem illos ſpiritus, a quibus cum Iohannes gratiam & pacem precetur, hinc con-

cludunt adverſarii, Chriſti invocationem nequaquã ex eo poſſe colligi, quòd Paulus & ipſe Iohannes diſertè gratiam & pacem a Chriſto precetur; alioqui eadem ratione colligi poſſe, ſeptem illos ſpiritus invocatos a Iohanne fuiſſe, quod ſcilicet abſurdum planè cenſeri debet. Ad hoc, inquam, quod attinet, dico non conſtare ſeptem illos ſpiritus preces noſtras audire, ſi modò aliquid ſint diverſum ab ipſo Chriſto, ut poſtea dicam. Alioqui ſi ab ipſo Chriſto reipſa nihil differunt, objectio ipſa per ſe concidit. Cum igitur non conſtet ſeptem iſtos ſpiritus preces noſtras audire, non eandem vim habere poteſt precari ab ipſis gratiam & pacem, quam habet hæc eadem a Chriſto precari, quem certiſſimum eſt, teſte ipſo Chriſto apud eundem Iohannem, non modo preces noſtras audire, ſed renes cordaq́ noſtra ſcrutari. Vnde fit, ut precatio iſta Chriſti reſpectu invocatio meritò dici poſſit: reſpectu verò ſeptem illorum ſpirituum non item; ſed tantummodo liceat inde colligere, ſeptem illos ſpiritus in gratia & pace, quæ nobis divinitus datur, conferenda, aliquid præſtare. Sed cur, quæſo, abſurdum eſt affirmare, ſeptem illos ſpiritus a Iohanne invocatos fuiſſe? An quia ſolus Deus eſt invocandus? Atqui hanc rationem nihili eſſe tota illa diſputatione demonſtratur: non modò quia nuſquam diſertè interdictum eſt, quemquam alium præter ipſum Deum invocare, ſed etiam & multò magis, quia ejuſmodi interdictiones (ut ſic loquar) numquam eos excludunt, qui ipſi Deo ſunt ſubordinati. Quicquid enim ab eo, qui ſubordinationem iſtam rectè no-

vit,

vit, & mente ſua illam probat, in iſtos confertur, in ipſum Deum confertur. Quis verò negare audebit, ſeptem illos ſpiritus, quicquid poteſtatis in gratia & pace conferenda habeant, ab ipſo Deo habere & agnoſcere, & propterea eadem in re illi ſubordinatos eſſe? Patet enim id vel ex ipſis illius precationis verbis, Et a ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ejus ſunt. *unde apparet ſeptem iſtos ſpiritus Deo miniſtrare, & totos ab ipſo pendere. Poſtremò a veriſimilitudine nihil abeſt, iſtos ſeptem ſpiritus nihil aliud eſſe, quàm multiplicem Chriſti virtutem ac poteſtatem, quâ ab ipſo Deo donatus fuit. Ita ut, quod poſtea Iohannes diſertè ab ipſo Chriſto gratiam & pacem precatur, aliud ſit nihil quàm expoſitio ac plenior repetitio ejus, quod proximè antè dictum fuerat. Certum enim eſt apud eundem Iohānem legi cornua & oculos ſeptenos, quos agnus habet, eſſe ſpiritus Dei ſeptem, qui mittuntur in univerſam terram, quos nihil impedit eſſe eosdem cum illis, qui in conſpectu throni Dei eſſe dicuntur. Nam Gabriel quoq; ad Zachariam, jam licet miſſus, ait apud Lucam, ſe ſtare coram Deo. Iam ad id, quod excipitur ab adverſariis ex loco Gen: 48., nulla cauſſa erat, cur in diſputatione cum Franciſco Davidis quidquam reſponderem, cum, ni fallor, ipſe Franciſcus loci iſtius mentionem non fecerit in ſcripto ſuo. Quare non mirum, ſi non modò haud ſatis dilucidè, ſed nullo pacto objectionem iſtam in Diſputatione illa diſſolvi. Poteſt ſolutio nihilominus peti ex eo, quod ſupra dictum eſt de illis ſeptem ſpiritibus, de*

quibus videlicet neſciatur an audiant preces noſtras, & (nempe ſi eas audirent) nihil abſurditatis in eo eſſe, quòd illi invocati a Iohanne fuerint. Cum igitur adverſarius, adverſus rationem ex Pauli verbis gratiam & pacem a Chriſto precantis, aut dicentis, Ipſe Chriſtus conſoletur, confirmet *&c. ductā, excipit, eadem ratione conſequi angelum illum a Iacobo Patriarcha invocatum fuiße, primùm reſpondendum eſt, non conſequi, cum nihil conſtet, quòd angelus ille verba Iacobi audiverit. Deinde dicendum, nihil abſurdi ea in re eſſe, cum Angelus ille Deo ſine dubio ſubordinatus eßet. In poſtrema objectione explicanda oſtendis, te non admodum diligenter diſputationem illam legiſſe, cum, niſi memoria me fallit, non dicam* ſubinde, *ut ipſe ais, ſed ne ſemel quidem Franciſcus illo teſtimonio ad curam Eccleſiæ Chriſto adimendam utatur. Vehementer autem illos miror, qui teſtimonio iſto ad id utuntur; multò etiam magis miror Volkelium hominem eruditum, & in dialecticis verſatum, videri dubitare, quomodo argumentum iſtud ſolvat. Si in teſtimonio iſto haberetur, Chriſtum id tantum feciße, quòd videlicet unica oblatione perfecit ſanctos, tolerabilior videretur adverſariorum inde ducta argumentatio. Sed ut verba teſtimonii habent,* Vnica oblatione perfecit ſanctos, *non addito, quòd id tantùm faciat aut fecerit, ſi quis inde argumentari velit, Chriſtum nullam amplius Eccleſiæ curam habere, poterit etiam, ſi voluerit, argumentari, ipſum Deum jam nullam Eccleſiæ curam gerere.* Sanctos *(vel potius*

ſancti-

ſanctificatos, *ſeu* qui ſanctificantur, *ut in textu legitur) perfici unica oblatione Chriſti, idq; ut locus habet* In æternum, *non ſignificat illos omnino nullius rei jam indigere, ſed ad eos perficiendos, alia, vel Chriſti ipſius, vel alterius cujusquam oblatione nihil eſſe opus. Perfectio enim iſta intelligitur, quod pertinet ad peccatorum expiationem, idq; ex parte Dei, non autem ad reliqua omnia, quorum, dum in hac vita ſumus, ut ſanctificationem noſtram non perdamus, omnino indigemus. Si bene verſatus fueris in diſputatione illa mea de Chriſto Servatore, hæc meliùs intelliges, quàm in his litteris poſſim tibi explicare. Vale mi Volkeli, & diligenter in tuo munere verſeris, cujus cum pars ſit contradicentes convincere, totus in eo ſis, ut diligentiſſimè ſacras litteras, & alios bonos libros evolvas atq; rimeris. In ſuburbio Cracovienſi vulgò Biſkupie dicto, die 14 Februarii 1596,*

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Q*Vo crebriùs ad me, Volkeli cariſſime, ſcripſeris, eò gratius ſine dubio mihi feceris. Nec ego te, quo ad potero, meas litteras deſiderare patiar. Reſcripſi jam ad ea quæ in aliis tuis litteris ex me quærebas, nunc ad id quod in his poſtremis quæris de differētia, quam ſtatuam, inter illa quæ ad religionem, & illa quæ ad ſalutem ſpectant: quamvis ſententia hac de re mea*

re mea ſatis eo in loco expreſſa videatur, qui te ad hoc ex me quærendum impulit. Reſpondeo, me intelligere ad religionem pertinere, quicquid ad divinarum rerum cognitionem ſpectat, ad ſalutem verò ea tantùm, ſine quibus ſalus nobis aut nullo modo, aut ægrè admodum contingere poteſt. nam multa eſſe tradita divinitus, quæ ad ipſam religionem Chriſtianam ſpectant, id eſt, ad Chriſtianæ religionis myſteria percipienda plurimum conducunt, nec tamen ad ſalutem per Chriſtum conſequendam ſunt neceſſaria, perſuaſiſſimum mihi eſt; idemq́ arbitror omnibus vel mediocriter in theologicis ſtudiis verſatis omnino videri. Namq; ad ſalutem per Chriſtum conſequendam, ea tantùm ſunt neceſſaria, ſine quibus fides in ipſum Chriſtum, ſeu in Deum per Chriſtum, ejuſq́ præceptorum obedientia conſiſtere nequit. reliqua ad ſalutem iſtam neceſſaria non ſunt. Nec tamen propterea reliqua iſta, quæ ad exactam Chriſtianæ religionis cognitionem pertinent, ullo pacto ſpernenda eſſe duco. quippe quæ, & ad Dei Chriſtiq́ gloriam amplificandam, & ad ſalutis viam illuſtrandam, prout ea ſunt, (non enim omnia ſunt unius modi) vel plurimùm, vel aliquid ſaltem conducunt. Singulatim explicare quænam iſta ſint, non eſt profectò epiſtolæ, ſed juſti potius libri munus. & poteſt tamen unuſquiſq; rerum divinarum ſtudioſus facilè per ſe agnoſcere, quid ſcire ac tenere neceſſe ſit ad hoc, ut Deo Chriſtoq́ confidamus, ejuſq́ præceptis pareamus. Poteſt quis (ut nihilominus unico exemplo quid mihi velim apertiùs explicem) exempli cauſſa, neſcire, an primus

an primus homo creatus a Deo mortalis necne fuerit, & tamen ipſi Deo confidere, ac Chriſto; ipſiusq́ præcepta ſervare. quamvis iſtius rei cognitio, tanti alioqui ſit, ut non poſſit bonus theologus is eſſe, nec religionis Chriſtianæ vim ac præſtantiam rectè percipere, qui ea careat. Contra, ſi quis perſuaſus fuerit, ut Papiſtæ eſſe videntur, aliquot Chriſti præcepta, non præcepta, ſed conſilia tantùm eſſe, is vix aut ne vix quidem præcepta iſta eo modo, quo debet ſervabit umquam, & ſic Deo Chriſtoqúe obediens non erit. Sed jam piget plura tecum, id eſt, cum homine rerum divinarum perito, hac de re diſputare. Sunt quidem jam diu excuſæ duæ illæ meæ diſputationes, ſed neque apud me ſunt, niſi pauca admodum exemplaria, nec per quem mittam habeo. Qui tibi has litteras reddet, cum equo vehatur vix hæc ſecum potuit accipere, quæ ad te uxoris tuæ ſoror mittit. Petiit jam diu Dominus affinis meus ut mitterem exemplaria aliquot de Ieſu Chriſto Servatore, ſed propter ejus qui ad vos ea perferat, defectum, nōdum, quamvis ego quoq; id maximè cupiam, præſtari iſtud a me potuit. De Eccleſiis ab hac urbe non procul remotis, nihil habeo dignum quod ſcribatur, Vieliciis habentur aliquando cœtus, ſed non ſine metu aliquo. In magno numero ibi fratres congregari, & propterea cœnam Domini eo in loco celebrare non audent. Tropiæ & Luclaviciæ pergunt ut antea. Statorius & alii ejus ſocii, ſunt admodum in ſuo munere diligentes. Contulerat ſe Statorius non ita pridem Chmielniciam, ubi ſtatutum ab ipſis Evangelicis fuerat, ut eſſet

cum noſtris diſputatio de effectis mortis Chriſti. Sed fruſtra & ipſe & alii noſtri iverunt. Pœnituit enim adverſarios indictæ diſputationis, quam, ut audio, de more quibusdam artibus & excuſationibus declinarunt, concludentes tandem ſuos decreviſſe, ne tales diſputationes nobiſcum habeantur. Reſalutat te amanter D. Simon Pharmacopola. alium ex fratribus præter aurificem affinem tuum hoc tempore nō vidi. Dominus Doctor te amantiſſimè reſalutat. Vale cariſſime mi Volkeli, & quando Deus iſthic vobis ſecuritatem & quietē concedit, ipſeq́ vides, ut ſcribis, alicujus boni fructus adhuc aliquam ſpem eſſe, in hoc invigila, ut quàm plurimos Chriſto Domino lucrifacias. In ſuburbio Cracovienſi vulgò Biſkupie dicto. die 3 Martii, 1596.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA V.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Litteræ tuæ die 7. Octobris datæ, quamvis breviter ac feſtinanter ſcriptæ, gratiſſimæ mihi fuerunt, niſi quòd de invaletudine tua id mihi confirment, quod priùs non ſine maxima animi mei moleſtia, ex litteris Domini affinis mei cognoveram. Quod in meis ſcriptis legendis atq; examinandis verſeris, & nominatim in diſputatione adverſus Puccium, quæ nondum eſt edita, libenter audio: Poteris enim facilè me juvare in ea corrigenda, & digna quæ edatur facienda. Quare te rogo, ut ſi quid in ea animadver-

adverteris, quod tibi minùs probetur, id mihi quàm primùm ſignifices. Spero enim ejus editionem non diu dilatum iri. Gratiasq́; tibi interim ago, quòd, quid hactenus in ea deſideres, mihi indicaveris. Velim autem ſcias, me duplici de cauſſa, præter eam, quam ipſe commemoras, ab iſta quæſtione de animæ immortalitate ibi abſtinuiſſe. Nam & mihi res erat cum homine, qui me calumniandi, inq́; omnium invidiam vocandi, omnem occaſionem quærebat; nec dum mihi, quid de quæſtione iſta ſtatuēdum ſit, plane exploratum erat, quemadmodum nec hodie quidem eſt. Tantùm id mihi videtur ſtatui poſſe, poſt hanc vitam, animam, ſive animum hominis non ita per ſe ſubſiſtere, ut præmia ulla pœnasúe ſentiat, vel etiam iſta ſentiendi ſit capax. quæ mea firma opinio, facilè poteſt ex diſputatione iſta colligi, cum ex multis, quæ identidem a me ibi dicuntur, tum verò ex ipſa, de qua præcipuè agitur, ſententia mea. Nam quamvis cum ipſo Puccio diſputans, qui, ut immortalitatem primi hominis ante peccatum probaret, animæ ipſius immortalitatem mihi objiciebat, oſtendi, nō propterea hominem dici poſſe immortalem, quia anima ipſius non moriatur: tamen ſatis apparet, me ſentire, non ita vivere poſt hominis ipſius mortem animam ejus, ut per ſe præmiorum pœnarumúe capax exiſtat, cum in ipſo primo homine totius immortalitatis rationem uni gratiæ Dei tribuo, nec in ipſa creatione quidquam immortalis vitæ in homine agnoſco. Iam cauſſa, quam ſuſpicabaris me a quæſtione illa tractanda cohibuiſſe, non eſt omnino vana. Quid

tat. Chriſtus, ſi quis rectè, quo dirigat verba ſua, & quibus hyperbolicis (ut ſic dixerim) præceptis Mat: 5. & Luc: 6. utatur, attendat, ac diligenter conſideret, ſine dubio nihil aliud vetat, quàm vindictam per Magiſtratum quærere, & ita malo homini reſiſtere, ut gravis & atrocis alicujus rixæ periculum ſubeatur. Vbi reſciero, quid fratres in Synodo ſtatuendum hac de re cenſuerint, præſertim, ſi te eorum ſententiæ non planè acquieſcere cognovero, aliquid fortaſſe uberiùs ſcribam. Cum nullas a Domino affine meo litteras acceperim, & Dominus Gorſcius citiùs diſcedat, quàm putaram, hinc fit ut ad eum nihil ſcribam. Salutabis eum cum tota domo quàm diligentiſſime verbis meis, eumq; rogabis, ut mihi ſignificare velit, an umquam ſex illos catechiſmos acceperit, quos ipſius juſſu ad eum mittendos curaveram. Valetudinem tuam diligenter cura, ut quàm diutiſſimè & quàm vigilantiſſimè novo iſti gregi præeſſe poſſis. Cracoviæ die 16 Iunii 1594.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA III.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

SCias certò, mi Volkeli, me ad neminem ſcribere, niſi aliqua neceſſitas cogat, præterquàm ad eos, qui me ad ſcribendum ſuis litteris provocant, & ſæpe tamen vel nihil, vel tardè admodum ad iſtos reſcribere. Quare non eſt, cur a me tibi injuriam fieri putes, quòd ad te crebriores litteras non dem, cum ipſe

ſatis

ſatis rarò ad me ſcribas, injuriam, inquã, ut ipſe eam vocas, inſignem ſeu mavis ſingularem. Si me amas, ut ſanè credo, pro certo habeto te viciſſim a me amari, nihilq́; eſſe quod pro ullo alio magis, quàm pro te ſim facturus. Si erit quod ad te ſcribã, id facere non omittam. alioqui habeas, te rogo, me excuſatum, ſi cẽſeo præſtare in meis perpetuis ſcriptionibus illud tempus conterere, quod, in te ſimpliciter meis litteris ſalutando, conterendum mihi eſſet. præſertim cũ idem ſim effecturus dandis litteris ad affinem meum D. Morſtinum, quas tibi ſemper cum ipſo, privatis rebus, de quibus inter nos ſcribimus, exceptis, & puto, & quod ad me attinet, volo eſſe communes. Eſt quidem nunc quod ad te ſcribam, & propterea nominatim ad te has litteras dedi; quibus ad eas reſpondeo, quas tu die 12. Decemb. dediſti. Sed voluiſſem ſanè, ut explicuiſſes, cur tibi videatur, me illas tres adverſariorum objectiones non ſatis dilucidè in diſputatione cum Franciſco Davidis, diſſolviſſe. Et profectò miror, te in eo ipſo tam graviter peccare, quod in me tibi minimè probari video, & adeò parum dilucidè quid ſentias exponere. Ego certè vix ſcio quid ad poſtulatum iſtud tuum reſpondeam, aut quomodo tibi ſatisfaciam, cum contrà mihi videatur, me admodum dilucidè ejusmodi objectiones diluiſſe, adeò ut vix ſperem, me dilucidiùs id in his litteris facere poſſe. Tentabo id tamen, aliis verbis ea repetendo, quæ in iſta diſputatione ſcripſi. Primùm igitur, quod attinet ad ſeptem illos ſpiritus, a quibus cum Iohannes gratiam & pacem precetur, hinc con-

cludunt adverſarii, Chriſti invocationem nequaquã ex eo poſſe colligi, quòd Paulus & ipſe Iohannes diſertè gratiam & pacem a Chriſto precetur; alioqui eadem ratione colligi poſſe, ſeptem illos ſpiritus invocatos a Iohanne fuiſſe, quod ſcilicet abſurdum planè cenſeri debet. Ad hoc, inquam, quod attinet, dico non conſtare ſeptem illos ſpiritus preces noſtras audire, ſi modò aliquid ſint diverſum ab ipſo Chriſto, ut poſtea dicam. Alioqui ſi ab ipſo Chriſto reipſa nihil differunt, objectio ipſa per ſe concidit. Cum igitur non conſtet ſeptem iſtos ſpiritus preces noſtras audire, non eandem vim habere poteſt precari ab ipſis gratiam & pacem, quam habet hæc eadem a Chriſto precari, quem certiſſimum eſt, teſte ipſo Chriſto apud eundem Iohannem, non modo preces noſtras audire, ſed renes cordaq́ noſtra ſcrutari. Vnde fit, ut precatio iſta Chriſti reſpectu invocatio meritò dici poſſit: reſpectu verò ſeptem illorum ſpirituum non item; ſed tantummodo liceat inde colligere, ſeptem illos ſpiritus in gratia & pace, quæ nobis divinitus datur, conferenda, aliquid præſtare. Sed cur, quæſo, abſurdum eſt affirmare, ſeptem illos ſpiritus a Iohanne invocatos fuiſſe? An quia ſolus Deus eſt invocandus? Atqui hanc rationem nihili eſſe tota illa diſputatione demonſtratur: non modò quia nuſquam diſertè interdictum eſt, quemquam alium præter ipſum Deum invocare, ſed etiam & multò magis, quia ejuſmodi interdictiones (ut ſic loquar) numquam eos excludunt, qui ipſi Deo ſunt ſubordinati. Quicquid enim ab eo, qui ſubordinationem iſtam rectè no-

vit,

vit, & mente ſua illam probat, in iſtos confertur, in ipſum Deum confertur. Quis verò negare audebit, ſeptem illos ſpiritus, quicquid poteſtatis in gratia & pace conferenda habeant, ab ipſo Deo habere & agnoſcere, & propterea eadem in re illi ſubordinatos eſſe? Patet enim id vel ex ipſis illius precationis verbis, Et a ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ejus ſunt. *unde apparet ſeptem iſtos ſpiritus Deo miniſtrare, & totos ab ipſo pendere. Poſtremò a veriſimilitudine nihil abeſt, iſtos ſeptem ſpiritus nihil aliud eſſe, quàm multiplicem Chriſti virtutem ac poteſtatem, quâ ab ipſo Deo donatus fuit. Ita ut, quod poſtea Iohannes diſertè ab ipſo Chriſto gratiam & pacem precatur, aliud ſit nihil quàm expoſitio ac plenior repetitio ejus, quod proximè antè dictum fuerat. Certum enim eſt apud eundem Iohānem legi cornua & oculos ſeptenos, quos agnus habet, eſſe ſpiritus Dei ſeptem, qui mittuntur in univerſam terram, quos nihil impedit eſſe eoſdem cum illis, qui in conſpectu throni Dei eſſe dicuntur. Nam Gabriel quoq; ad Zachariam, jam licet miſſus, ait apud Lucam, ſe ſtare coram Deo. Iam ad id, quod excipitur ab adverſariis ex loco Gen: 48., nulla cauſſa erat, cur in diſputatione cum Franciſco Davidis quidquam reſponderem, cum, ni fallor, ipſe Franciſcus loci iſtius mentionem non fecerit in ſcripto ſuo. Quare non mirum, ſi non modò haud ſatis dilucidè, ſed nullo pacto objectionem iſtam in Diſputatione illa diſſolvi. Poteſt ſolutio nihilominus peti ex eo, quod ſupra dictum eſt de illis ſeptem ſpiritibus, de*

quibus videlicet neſciatur an audiant preces noſtras, & (nempe ſi eas audirent) nihil abſurditatis in eo eſſe, quòd illi invocati a Iohanne fuerint. Cum igitur adverſarius, adverſus rationem ex Pauli verbis gratiam & pacem a Chriſto precantis, aut dicentis, Ipſe Chriſtus conſoletur, confirmet *&c. ductã, excipit, eadem ratione conſequi angelum illum a Iacobo Patriarcha invocatum fuiſſe, primùm reſpondendum eſt, non conſequi, cum nihil conſtet, quòd angelus ille verba Iacobi audiverit. Deinde dicendum, nihil abſurdi ea in re eſſe, cum Angelus ille Deo ſine dubio ſubordinatus eſſet. In poſtrema objectione explicanda oſtendis, te non admodum diligenter diſputationem illam legiſſe, cum, niſi memoria me fallit, non dicam* ſubinde, *ut ipſe ais, ſed ne ſemel quidem Franciſcus illo teſtimonio ad curam Eccleſiæ Chriſto adimendam utatur. Vehementer autem illos miror, qui teſtimonio iſto ad id utuntur; multò etiam magis miror Volkelium hominem eruditum, & in dialecticis verſatum, videri dubitare, quomodo argumentum iſtud ſolvat. Si in teſtimonio iſto haberetur, Chriſtum id tantum feciſſe, quòd videlicet unica oblatione perfecit ſanctos, tolerabilior videretur adverſariorum inde ducta argumentatio. Sed ut verba teſtimonii habent,* Vnica oblatione perfecit ſanctos, *non addito, quòd id tantùm faciat aut fecerit, ſi quis inde argumentari velit, Chriſtum nullam amplius Eccleſiæ curam habere, poterit etiam, ſi voluerit, argumentari, ipſum Deum jam nullam Eccleſiæ curam gerere.* Sanctos *(vel potius*

ſancti-

ſanctificatos, *ſeu* qui ſanctificantur, *ut in textu legitur) perfici unica oblatione Chriſti, idq; ut locus habet* In æternum, *non ſignificat illos omnino nullius rei jam indigere, ſed ad eos perficiendos, alia, vel Chriſti ipſius, vel alterius cujusquam oblatione nihil eſſe opus. Perfectio enim iſta intelligitur, quod pertinet ad peccatorum expiationem, idq; ex parte Dei, non autem ad reliqua omnia, quorum, dum in hac vita ſumus, ut ſanctificationem noſtram non perdamus, omnino indigemus. Si bene verſatus fueris in diſputatione illa mea de Chriſto Servatore, hæc meliùs intelliges, quàm in his litteris poſſim tibi explicare. Vale mi Volkeli, & diligenter in tuo munere verſeris, cujus cum pars ſit contradicentes convincere, totus in eo ſis, ut diligentiſſimè ſacras litteras, & alios bonos libros evolvas atq; rimeris. In ſuburbio Cracovienſi vulgò Biſkupie dicto, die 14 Februarii 1596,*

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

QVo *crebriùs ad me, Volkeli cariſſime, ſcripſeris, eò gratius ſine dubio mihi feceris. Nec ego te, quo ad potero, meas litteras deſiderare patiar. Reſcripſi jam ad ea quæ in aliis tuis litteris ex me quærebas, nunc ad id quod in his poſtremis quæris de differētia, quam ſtatuam, inter illa quæ ad religionem, & illa quæ ad ſalutem ſpectant: quamvis ſententia hac de*

re mea ſatis eo in loco expreſſa videatur, qui te ad hoc ex me quærendum impulit. Reſpondeo, me intelligere ad religionem pertinere, quicquid ad divinarum rerum cognitionem ſpectat, ad ſalutem verò ea tantùm, ſine quibus ſalus nobis aut nullo modo, aut ægrè admodum contingere poteſt. nam multa eſſe tradita divinitus, quæ ad ipſam religionem Chriſtianam ſpectant, id eſt, ad Chriſtianæ religionis myſteria percipienda plurimum conducunt, nec tamen ad ſalutem per Chriſtum conſequendam ſunt neceſſaria, perſuaſiſſimum mihi eſt; idemq; arbitror omnibus vel mediocriter in theologicis ſtudiis verſatis omnino videri. Namq; ad ſalutem per Chriſtum conſequendam, ea tantùm ſunt neceſſaria, ſine quibus fides in ipſum Chriſtum, ſeu in Deum per Chriſtum, ejusq; præceptorum obedientia conſiſtere nequit. reliqua ad ſalutem iſtam neceſſaria non ſunt. Nec tamen propterea reliqua iſta, quæ ad exactam Chriſtianæ religionis cognitionem pertinent, ullo pacto ſpernenda eſſe duco. quippe quæ, & ad Dei Chriſtiq; gloriam amplificandam, & ad ſalutis viam illuſtrandam, prout ea ſunt, (non enim omnia ſunt unius modi) vel plurimùm, vel aliquid ſaltem conducunt. Singulatim explicare quænam iſta ſint, non eſt profectò epiſtolæ, ſed juſti potius libri munus. & poteſt tamen unusquisq; rerum divinarum ſtudioſus facilè per ſe agnoſcere, quid ſcire ac tenere neceſſe ſit ad hoc, ut Deo Chriſtoq; confidamus, ejusq; præceptis pareamus. Poteſt quis (ut nihilominus unico exemplo quid mihi velim apertiùs explicem) exempli cauſſa, neſcire, an primus

an primus homo creatus a Deo mortalis necne fuerit, & tamen ipſi Deo confidere, ac Chriſto, ipſiúsq́; præcepta ſervare. quamvis iſtius rei cognitio, tanti alioqui ſit, ut non poſſit bonus theologus is eſſe, nec religionis Chriſtianæ vim ac præſtantiam rectè percipere, qui ea careat. Contra, ſi quis perſuaſus fuerit, ut Papiſtæ eſſe videntur, aliquot Chriſti præcepta, non præcepta, ſed conſilia tantùm eſſe, is vix aut ne vix quidem præcepta iſta eo modo, quo debet ſervabit umquam, & ſic Deo Chriſtoqúe obediens non erit. Sed jam piget plura tecum, id eſt, cum homine rerum divinarum perito, hac de re diſputare. Sunt quidem jam diu excuſæ duæ illæ meæ diſputationes, ſed neque apud me ſunt, niſi pauca admodum exemplaria, nec per quem mittam habeo. Qui tibi has litteras reddet, cum equo vehatur vix hæc ſecum potuit accipere, quæ ad te uxoris tuæ ſoror mittit. Petiit jam diu Dominus affinis meus ut mitterem exemplaria aliquot de Ieſu Chriſto Servatore, ſed propter ejus qui ad vos ea perferat, defectum, nōdum, quamvis ego quoq; id maximè cupiam, præſtari iſtud a me potuit. De Eccleſiis ab hac urbe non procul remotis, nihil habeo dignum quod ſcribatur, Vieliciis habentur aliquando cœtus, ſed non ſine metu aliquo. In magno numero ibi fratres congregari, & propterea cœnam Domini eo in loco celebrare non audent. Tropiæ & Luclaviciæ pergunt ut antea. Statorius & alii ejus ſocii, ſunt admodum in ſuo munere diligentes. Contulerat ſe Statorius non ita pridem Chmielniciam, ubi ſtatutum ab ipſis Evangelicis fuerat, ut eſſet

adverteris, quod tibi minùs probetur, id mihi quàm primùm ſignifices. Spero enim ejus editionem non diu dilatum iri. Gratiasq; tibi interim ago, quòd, quid hactenus in ea deſideres, mihi indicaveris. Velim autem ſcias, me duplici de cauſſa, præter eam, quam ipſe commemoras, ab iſta quæſtione de animæ immortalitate ibi abſtinuiſſe. Nam & *mihi res erat cum homine, qui me calumniandi, inq; omnium invidiam vocandi, omnem occaſionem quærebat; nec dum mihi, quid de quæſtione iſta ſtatuẽdum ſit, plane exploratum erat, quemadmodum nec hodie quidem eſt.* Tantùm *id mihi videtur ſtatui poſſe, poſt hanc vitam, animam, ſive animum hominis non ita per ſe ſubſiſtere, ut præmia ulla pœnasúe ſentiat, vel etiam iſta ſentiendi ſit capax. quæ mea firma opinio, facilè poteſt ex diſputatione iſta colligi, cum ex multis, quæ identidem a me ibi dicuntur, tum verò ex ipſa, de qua præcipuè agitur, ſententia mea.* Nam *quamvis cum ipſo* Puccio *diſputans, qui, ut immortalitatem primi hominis ante peccatum probaret, animæ ipſius immortalitatem mihi objiciebat, oſtendi, nõ propterea hominem dici poſſe immortalem, quia anima ipſius non moriatur: tamen ſatis apparet, me ſentire, non ita vivere poſt hominis ipſius mortem animam ejus, ut per ſe præmiorum pœnarumúe capax exiſtat, cum in ipſo primo homine totius immortalitatis rationem uni gratiæ* Dei *tribuo, nec in ipſa creatione quidquam immortalis vitæ in homine agnoſco.* Iam *cauſſa, quam ſuſpicabaris me a quæſtione illa tractanda cohibuiſſe, non eſt omnino vana. Quid*

tomes ſe adjunxerat; quos tamen falſos fuiſſe ſperamus. Ego quidem Deum orare non ceſſo, ut nos utriusq; incolumi ad ſuos reditu conſolari velit. Idem & tu facias, interimq́; valetudinem tuam diligenter cures. Cracoviæ die 16. Novembr. Anno 1596.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA VI.

RESponſum meum, tum ad quæſtionem tuam, tum ad eam quam meus affinis propoſuerat, tibi eruditiſſime Volkeli ſatis feciſſe vehementer lætor. Videtur tamen affinis meus adhuc non nihil de reſponſo meo, ſi non de re ipſa, dubitare. Conatus ſum in litteris meis quas ad eum ſcribo, ſcrupulum iſtum ei eximere. Utinam id efficiam, aliudq́; reſponſum, quod ad aliam propoſitam ab ipſo de uſura quæſtionem dedi, illi probem. Iam, quod Diſputationis meæ cum Puccio editionem non probas, id, quamvis alioqui judicium tuum plurimi faciam, minùs me movet, quia quas tuæ ſententiæ rationes affers, non ſatis validæ mihi videntur ad id diutiùs premendum, quod nō modò pleriq; amicorum, ut jam edatur, contendunt, ſed ipſe fateris reliquis meis ſcriptis magnam lucem afferre. Et certè ſi quæ ſentio de rebus theologicis probari debent, & in animis aliorum firmas radices agere, neceſſe eſt diſputationem iſtam publicè extare, quam propterea plurimi, qui alia quædam ex meis ſcriptis legerunt, & longè hinc abſunt, magis quàm quidquid aliud ex reliquis meis

ſcri-

ceſſariò fieri. Legatus & Statorius ſalvi domum redierunt. quod quidquam ad Dei gloriam amplificandam effecerint, nec audivi, nec veriſimile eſt. Doctor Buccella Varſſaviæ eſt: ego verò in antiquo meo hoſpitio ná Bráckiey vlicy *habito, dubi° adhuc, an poſthac ſim, ut antea, apud D. Buccellam habitaturus, quamvis ipſe id percupiat. Deus tibi, mi Volkeli, perpetuò adſit. Cracoviæ die 8 Martij 1597.*

Ad Generoſum Dñ. CHRISTOPHORUM Morſtinum Philippoviæ Capitaneum.

F. SOCINI EPISTOLA I.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

GRatias tibi ago, quòd ad me ſcripſeris ea, quæ reſciveras de ſtatu noſtrorum fratrum Lithvanorum, qua de re pleniùs etiam reſcivi ex relatione Licinii, qui ad hanc Synodum venit. in qua hactenus ea ſunt in diſputationibus tandem confirmata, quæ anno ab hinc altero in theſes quasdam redacta, & majore ex parte jam conſtituta fuerant; quarum theſium exemplum, memini me ad te eo tempore miſiſſe. Actum eſt præterea toto heſterno die, de fine & uſu cœnæ Domini, & tandem ferè ab omnibus tam corde, ut creditur, quàm ore concluſum, nullum eße certum hujus ritus finem, præter commemorationem & prædicationem mortis Chriſti. cujus corpus & ſanguis, ibi nec corporaliter nec ſpiritualiter edatur

tur

ſionis. Nam alioqui in utroq; ſcripto conſtanter affirmo, fieri non poſſe, ut quis firmiter credat ea quæ Chriſtus dicit vera eſſe, nec tamen illi confidat & obediat. Verùm oſtendo hoc non ex eo eſſe, quòd quisquis alicujus verba aliquid monentis vera eſſe credat, illi etiam confidat, ſed quod promiſſa quæ Chriſtus monitionibus ſuis, id eſt, præceptis adjunxit, ejusmodi ſunt, ut non poſſint credi, quin ſimul eorum obtinendorum gratiâ præceptis obediẽtia præſtetur. Quodſi fieri poſſet, ut quis Chriſti verba vera eſſe crederet, nec tamen faceret quæ præcepit, neque Chriſto confidere is dici poſſet, nec talis Chriſti verbis adhibita fides, eum quidquam, quod attinet ad juſtificationem coram Deo, juvaret. Vt intelligatur, ſi tamen tali fidei, quæ eo continetur quòd quis credat Ieſum eſſe Chriſtum, ſcriptura tribuit, quòd nobis vitam æternam conciliat, id non fieri quia revera hæc ipſa fides ea ſit qua juſtificamur, ſed quia per accidens, nimirum propter ingentia illa promiſſa, nemo hac fide poteſt eſſe præditus, quin Chriſto conſequenter ac neceſſariò confidat eiq; obediat, quæ eſt illa in Chriſtum fides, qua revera coram Deo juſtificamur. Plura non dicam. Res enim in ipſis ſcriptis eſt apertiſſima, ſi modò accuratè legantur. Et ſimul his litteris finem imponam, præſertim cum alioqui ſim occupatiſſimus. Deus tibi, uxori, liberis, ſocruiq; tuæ matronæ lectiſſimæ perpetuò adſit & faveat. Lublini die 5 Iunij. 1593.

Ad

quam me ita male tractaſſet. Qua in re illi per litteras, & ad fratres ſubmontanos, & ad ipſum ejus parentem datas pleniſſimè ſatisfeci. adeò ut ſperem, poſt plurimas difficultates tandem illi patrem reconciliatum fuiſſe. Ante cujus reconciliationis præſtitutum diem, præ ſe tulit ipſe, velle ſe mihi priùs coràm reconciliari, veniâ petitâ &c. quo facilior redderetur cum patre reconciliatio, id quod in Dn. Lucæ ædibus ut fieret ipſe rogavit. quo mihi a Dno Luca ſignificato, annui libenter, & promiſi me illuc iturum, ſimulatq; mihi indicatum eſſet. Sed poſtea, quæcumq; hujusce rei fuerit cauſſa, nihil actum eſt. Arbitror ipſum puduiſſe, & exiſtimaſſe ad paternam reconciliationem impetrãdum, ſatis futurum id, quod ejus rogatu antea ſcripſeram. Deus ipſius miſereatur, & me ab omni malo cuſtodiat. Labores mei hactenus editi, ni fallor, ſunt iſti. Reſponſio ad Palæologum pro Racovienſib⁹. Diſputatio de loco ſeptimi cap. ad Romanos. Animadverſiones in Theſes Collegii Poſnanienſis. Diſputatio adverſus Volanum. Examinatio argumenti pro trino & uno Deo, unà cum reſpõſione perbrevi ad quasdam theſes. Synopſis juſtificationis noſtræ per Chriſtum. De fide & operibus, quod attinet ad juſtificationem noſtram. De auctoritate ſacræ ſcripturæ. Reſponſio prior ad Theſes duas Franciſci Davidis de non invocando Chriſto. Explicatio initii Evangelii Iohannis, quæ polonicè quoq; fuit edita, multò ante quàm huc advenirem. Antivujekus polonicus, & nuper Diſputatio de Ieſu Chriſto Servatore. Latinus antivujekus eſt adhuc ſub prælo. nam

typographus per aliquot ſeptimanas hoc opus intermiſit, kalendariis, & neſcio quibus aliis excudendis intentus. quod non abſolvetur, ut conjicio, niſi fortaſſe poſt menſem, aut quadraginta dies. Lublinum enim typographus abiit, filio Radekii relicto, qui id curet. Libellum de auctoritate ſcripturæ ad te mittere nequeo, quia unum tantum latinum exemplar in meum uſum reſervatum habeo, nec plura jam habendi ſpem ullam eſſe credo. Si Gallicè noſſes, poſſem tibi ſatiſfacere. Gallicè enim hoc opuſculum ab amico converſum, & imprimendum datum fuit, indeq; ad me pauca quædam exemplaria miſſa. Miſiſſem ad te ſaltem exemplar unum diſputationis de Servatore, ſed neq; hic nuncius certus erat, & cum pedes eſſet, haud ſatis commodè fortaſſe illud afferre potuiſſet. Si ſperes aliquot exemplaria poſſe per te in Lithvania diſtrahi, curabo prima quaq; occaſione, ut ad te afferantur. De expeditione iſta generali conſtituta, crediderim, ſi nullo pacto vitari poſſit, quin aut eatur, aut bona perdantur, nec ſatis futurum ſit pecuniam dare, quâ alius tui loco conduci poſſit, ſine Chriſti præceptorum violatione poſſe te armari, & proficiſci, dummodo a quoquam occidendo, membrìuvé mutilando abſtineas: alioqui, nondum video, quomodo periculum, quod non proficiſcenti imminet, ſalva Chriſti obedientia effugi queat. Ac ſanè hic, quemadmodum etiam ad fratres ſubmontanos ſcripſi, potiùs doceri, quàm docere velim. Vale unà cum tuis omnibus, quibus a Deo omnia feliciſſima aſſiduè & opto, & precibus contendo. Cracoviæ die 3 Februar. 1595.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA III.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Binas accepi litteras tuas, ad quas nullum adhuc reſponſum dedi. Priores ſcriptæ ex parte fuerant die 13 Iulii, ſed non datæ niſi poſt dies complures, & non parum auctæ, immo ejusmodi auctuario completæ, quod lōgius ſanè, quam epiſtola familiaris ferre videtur, reſponſum poſtularet, niſi is tu eſſes, qui facilè ea etiam, quæ conciſè dicta fuerint, percipere potes. Reſpoudebo igitur ad quæſtionem mihi a te propoſitam, breviter admodum pro ejus difficultate, ac tentabo (quod tamen non ſpero) an paucis verbis id apud te efficere poſſim, quod alii hactenus longa fortaßè diſputatione efficere non potuerunt. Attigi autem fundamenta quæſtionis iſtius ſolvendæ, in diſputatione mea de aquæ baptiſmo. Fundamenta hæc ſunt. Præceptum non comedendi ſanguinem, pugnat cum libertate Chriſtiana, & Chriſtianæ religionis ab ejusmodi ceremonialibus (ut loquuntur) præceptis abhorrentis ratione, & cum expreſſa Pauli apoſtoli, ab ipſoq; repetita ſæpius regula, quæ eſt, quod ad cibos attinet, nihil eße vitandum homini Chriſtiano. Nec obſtat præceptū de ſanguine nō comedendo datum a Deo, etiam ante diſcrimen populorum, quandoquidem legis divinæ perfectio, Chriſto reſervabatur ejusq; apoſtolis. Ante quæ tempora voluit Deus, perpetuò ab ipſo orbe condito, extare in ratione divini cultus & obedientiæ ipſi præſtandæ imperfe-

ctionem aliquam, quæ Chriſto adveniente ſublata, fidem faceret, doctrinam ab ipſo allatam eſſe plenè cœleſtem, nec umquam, dum orbis terrarum ſtabit, ulli mutationi aut correctioni obnoxiam futuram. Iſtius imperfectionis ab ipſo orbe condito teſtimonium tibi ſit, tum præceptum ipſi primo homini datum, tum illud, quod ex ipſo 9. capite Geneſeos abs te allato intelligi poteſt, non licuiſſe videlicet ante diluvium ex beſtiarum carnibus comedere. Quam imperfectionem ſuſtulit quidem Deus, in mundi illa quaſi renovatione, ſed non omnino, ſanguinis earundem beſtiarum uſu vetito. Chriſto enim ejusq; temporibus, hæc gloria legem Dei implendi, id eſt perficiendi, reſervabatur. Iam ex duabus cauſſis, cur ſanguinis beſtiarum eſum, Deus, ante Chriſti adventum vetuerit, unà tantùm, non utraq;, ut tibi videtur, adhuc manet, ea videlicet, quòd animantis anima ſit in ſanguine; quæ quale pondus, apud homines perfectiſſimam diſciplinam profitẽtes, habere debeat, quilibet per ſe judicare poteſt, cum in ſanguine jam mortuæ animantis non magis ſit anima, quàm in reliquo ejus corpore, ut ne quid dicam, nihil revera eſſe cur non liceat id comedere, in quo anima ipſius animantis ſit. Adde, quòd etiamſi cauſſa iſta & planè adhuc maneret in ipſo mortuæ animantis ſanguine, & juſta alioqui poſſet videri cauſa ab ipſius eſu abſtinendi: tamen propter id, quod præceptum iſtud continet adverſus naturam (ut ſic dixerim) Chriſtianæ religionis, nobis iſta curanda non eſſent, præſertim Paulo apoſtolo diſertè regulam illam, de qua antè di-

tè diximus, circa ciborum uſum ſtatuente. Nam quæ *(rogo) cauſſa potuit eße decentior, ut Deus die ſeptima aliquid operari vetuerit, quàm ea quæ ab ipſomet affertur, quòd ſcilicet ipſe in mundo creando ſex diebus operatus fuerit, ſeptimo autē quieverit. et tamen, eodem Paulo teſte, apertum eſt, Chriſtianos a diei ſeptimi, ſeu ſabbati obſervatione eſſe liberos, quamvis cauſa iſta, dum mundus ſtabit, perpetuò ſit duratura. Altera cauſſa non comedendi ſanguinis allata Levit: 17., quam tu ſimiliter etiamnum durare putabas, meo quidem judicio planè ceßat, cum ſub Chriſto nullæ fiant per ſanguinem expiationes, ſaltem ſanè per beſtiarum ſanguinem. de tali enim ſanguine accipienda omnino ſunt verba Moſis, nec ſi cauſſa iſta adhuc duraret, plus virium haberet quàm altera illa in diſciplina quidem, ut dixi, perfecta, qualis eſt Chriſtianorum. Cæterùm ſi quis eſt, qui moveatur decreto illo Eccleſiaſtico Act: 15., quominus ſanguinem beſtiarum comedere audeat, animadvertat eodem decreto contineri interdictum ea comedendi, quæ ſacrificata ſunt idolis, quorum tamen eſum Paulus concedit, modò id citra ſcandalum & offenſionem fiat infirmorum. Vereor, ne, qui pauca hac de re verba me facturum eram pollicitus, nimis multa tibi feciſſe videar. Quod ſi volueris, me plura ſcribere, morem tibi geram, & tibi aliuq; omnem ſcrupulum eximere conabor. Cracoviæ die 16 Novemb. 1596.*

Ad eundem Epistola IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Gaudeo reſponſum meum ad quæſtionem tuam, etſi breve, omnem ferme dubitationem, ut ſcribis, tibi exemiſſe. Non *arbitror autem, me in eo brevi, reſponſo ad probandum nos ſanguine & ſuffocato non prohiberi, uſum fuiſſe ratione illa, quòd idolis immolata, in apoſtolico illo decreto unà cum iſtis fuerunt vetit a, & tamen eis ſimpliciter non prohibeamur veſci. peſſimè enim, aut certè ſophiſticè argumentatus fuiſſem. non ego hic argumentor, ſed contra ſentientium argumentum, ex decreto illo ductum, refello; quod vel ipſum inſtantiæ nomen, quod vel a me in ratiocinatione mea expreſſum, vel tibi a veritate extortum, ipſe commemoras apertè indicat. Cave poſthac, ne tibi id accidat, quod Trinitariis nobiſcum diſputantibus mirum quàm frequenter contingat, ut ſcilicet exceptiones noſtras ad ipſorum argumenta, pro noſtris argumentis habeant.* Ex*ceptio ſive inſtantia iſta rerum idolis immolatarum, eſt validiſſima adverſus illos, qui decreto illo apoſtolico nituntur; adeò, ut ſi quis ex eodem decreto probare vellet, nobis interdictam eſſe ipſam ſcortationem, propter eandem inſtantiam non rectè argumentaretur.* Ex *aliis plurimis, iiſdemq́ apertiſſimis teſtimoniis, iſtud demonſtrari, & poteſt, & debet. Sic, ſi alia ſunt teſtimonia aut rationes, quibus demonſtrari poſſit uſum ſanguinis & ſuffocati* Chri*ſtianis eſſe interdictum, proferantur iſta in medium, non ad in-*

ſtanti-

ſtantiam iſtam refellendam, & argumentum ex decreto illo ductum defendendum, huic enim rei ineptiſſima iſta ſunt; ſed ad aliud, aliavé argumenta formanda. Sed jam ad iſta, quæ ipſe iterum affers, per reſponſiones meas jam ad te ſcriptas, habes, ni fallor, omnino quid ſolide, & ex totius religionis fūdamentis reſpondeas. De uſura, antequam vel pecuniam haberem, vel futurum aliquando cogitarem, ut aliunde, quàm ex mearum poſſeſſionum proventibus, me alerem, ſemper fui hujus ſententiæ, eam non eſſe per ſe ullo modo vetitam, quidquid vel morales philoſophi, vel Theologi noſtri contra diſputent. Rationes tam philoſophorum, quàm theologorum, nunc, quia nec temporis ſatis habeo, nec epiſtolæ modum excedere ſtatui, miſſas facio, & duo tantùm verba de ſacrarum litterarum teſtimoniis dicam. Primùm igitur id pro conceſſo pono, uſuram in toto Novo teſtamento non inveniri prohibitam, immo non leve argumentum eſſe affirmo permiſſionis ejus, quòd nuſquam, cum toties in eo commemorentur illa, quæ in moribus noſtris & actionibus pugnant cum ſpiritu & Evangelii doctrina, & quodammodo enumerentur, inter iſta nulla prorſus ipſius fiat mentio. Hoc jacto fundamento, ad teſtimonia Veteris teſtamenti dico primùm, quidquid extra ipſam legem per Moſen datam de vetita uſura legitur, ſecundùm ipſius legis verba accipiendum eſſe, neq; enim prophetæ quidquam legi addiderunt, ſed tantùm illam latiùs expoſuerunt. Deinde aſſero, ex teſtimoniis le-

gis iſta de re explicanda, eſſe pauciora, atq; ut ſic dixerim, contractatiora, per plura & explicatiora, præſertim cum alioquin etiam id tantùm, quod explicatiùs in hac materia dictum eſt, ſit rationi conſentaneum. Iam tria loca omnino ſunt in lege, ubi uſura prohibetur, ea ſunt Exo. 22. Levit. 25. Deut. 23. *priora duo quæ ſunt ſanè plura, quàm reliquus unus locus, explicatè uſuram tum vetant, cum a fratre paupere accipitur. Itaque etiamſi in tertio reliquo ſimpliciter dicatur, a nullo ex populo accipiendam eſſe uſuram, explicandum eſt dictum iſtud ex duobus præcedentibus. quod enim in illis dicitur, cum ratione planè conſentit. hoc autem ita ſimpliciter acceptum adeò cum ratione pugnat, ut in nulla natione aut religione uſu umquã comprobari potuerit. immo aliquod uſuræ genus ubiq; ſemper fuerit permiſſum, & quod plus eſt, ad ipſorum pauperum utilitatem publicè ſæpe receptum, ac conſtitutum. Adde, quòd in iſto tertio loco, cum in eo libro ſit, in quo ſit repetitio legis, ſubaudiendum eſt, ſi quid in lege ferenda prolatum iſthic omiſſum fuerit, ut in repetitionibus uſu venire ſolet. Nihil autem dico, quòd vocabulum ipſum, quo uſura ibi ſignificatur, innuere per ſe videtur de uſura illa agi, quæ cum damno ſit illius a quo exigitur. Morſum enim vocabulum iſtud declarat, & propterea Vatablus ibidem annotat,* Per morſum Hebræi fœnus intelligunt, quo nocemus proximo. *Quidquid igitur, ſive apud Davidem, ſive apud Ezechielem, ſive uſpiam alibi in uſuræ deteſtationem legitur, ſecundum hunc ſenſum, &*

de hoc

de hoc fœnoris genere intelligendum eſt prorſus: iſto autem ſenſu fœnus in ipſo Novo teſtamento, tunc interdictum nobis eſt, cum diſertè avari & rapaces eſſe prohibemur, & alteri ea facere jubemur, quæ nobis fieri vellemus. Deniq;, ſi quodlibet fœnus per ſe deteſtandum eßet, numquam diſertè permiſiſſet Deus populo Iſraëlitico extraneis fœnerari, ut permiſit in illo ipſo Deuteronomii loco, ubi fratri fœnerari ſimpliciter vetat. Concludo igitur, nullum fœnus per ſe divino ullo præcepto prohibitum eſſe, niſi illud, quod cum proximi ipſius, a quo exigitur, damno fiat, nec quicquam cavendum præterea reſtare, niſi ſcandalum & offenſionem aliorum, quæ tamen tunc demum vitanda eſt, quando alioqui in nullam aliam majorem neceſſariò ſit incurrendum. Mihi, ſi pecuniam, quam habeo, fœnori non darem, multò majus ſcandalũ & offenſio præſtò eſſet, quàm nunc cum do. Nam & me, & filiam meam ad ſummam inopiam, extremamq́; egeſtatem redigerem, ex qua utriq; noſtrum ingentia, ſalutis ipſius æternæ jacturæ faciendæ, pericula imminerent. præterquàm, quòd nullo pacto licet, ut ego conſumam ac dilapidem, quod non niſi ex parte meum proprietate eſt, ſed uſu tantùm. Si hactenus ex pecuniola, quam habeo, nihil fœnoris accepiſſem, tota jam, ante duos tresvé annos, pœnitus conſumpta fuiſſet. Quàm autem verum ſit, me non avaritia ulla, ſed neceſſitate adactum fœnus accipere, id vel ex eo conſtare poteſt, quod etiamſi quinctus jam ſit annus, ex quo maxima temporis parte, habitatione & menſa D. Buccellæ gratis utor; tamen minùs pe-

nùs pecuniæ nunc habeo, quam cum apud ipſum habitare cœpi. Multò plura ad factum meum excuſandum dicere poſſem: ſed tantùm hoc addam, utinam omnes qui fœnus accipiunt, id tam explorata, & ſalva recta conſcientia faciant, ut ego facio. Nolui *autem, ut cum aliis etiam fratribus feci, hanc occaſionem prætermittere tibi hac in re mei rationem reddendi, & rogo ut hanc meam digreſſiunculam boni conſulas. Iam quod attinet ad bona in pignus accepta, non eſt dubium, hic non eſſe merum fœnus, propter incertitudinem, ut ita dicam, proventuum, & periculum aliquando ipſius ſementis perdendæ, ac præterea laborem & curam illam proventus colligendi. Sed tamen propter aliquas circumſtantias ſæpiùs contingit, ut hìc gravius erretur, quàm in ipſo puro fœnore. Itaq; ut in illo, ſic in pignore diligenter cavendum eſt, ne ex contractu iſto proximus tuus damnum ſentiat. Si plus temporis haberem, plura de toto hoc argumento ſcriberem. Sed ſi tibi hæc pauca non ſatisfacient, potero deinceps aliquid addere. Vale affinis optime atq; amantiſſime. Cracoviæ die 8 Martii 1597.*

Ad eundem EPISTOLA V.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

R*Elegens litteras tuas ad quas nuper reſcripſi, animadverti, me nihil reſpondiſſe ad id quod ſcribis de cauſſa illa ab ipſo* Deo *allata, quòd anima ſit in ſanguine. Ais enim, te non ſatis intelligere,*

qua

quod aſserui, nõ magis animã eſſe in ſanguine quàm in carne mortuæ animantis. Neq; enim videre potes, quomodo igitur cauſsa iſta potuerit a Deo afferri, cum non de viva, ſed mortua animante ibi agatur Atqui mi affinis, hoc eſt quod mihi volui, Deum ſui illius interdicti cauſſam attuliſſe, quam, ſi quis paullo diligentiùs conſideret, agnoſcet illam eſſe aut nullam, aut infirmiſſimam. id quod ſapientiſſimè nihilominus Deus fecit, ut cum ejus populus, ipſumq́; adeò genus humanum adultius eſset factum, & exercitatiores haberet ſenſus ad cognoſcendum, quænam revera ſint divina & in perpetuum permanſura præcepta, vel ex cauſſa iſta interdicendi eſus ſanguinis, quæ nihil ſolidi habet, agnoſceret interdictum iſtud, non debuiſſe eſſe perpetuum, ut pote quod non aliunde pendeat, quàm a mera & ſola Dei voluntate. Vale affinis & frater cariſſime ac præſtantiſſime. Cracoviæ die 12 Martii 1597.

Ad Generoſum Dominum Hieronymum Moscorovium F. Socini Epiſtola.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

NVllas tuas litteras in tuo Smigliam diſceſſu ad me datas vir clariſſime accepi. Hæ autem quas inde reverſus dediſti, gratiſſimæ mihi fuerunt. Nihil tibi cedo deſiderio, ut unà aliquando ſimus. Perſuaſiſſimumq́; mihi eſt, me magis aut certè non minus tua conſue-

conſuetudine juvari poſſe, quàm te mea, ob variam ſolidamq́ tuam eruditionem, & ſingulare acumen ingenii ac judicii tui. Speroq́, ſi vixero, aliquando fore, ut hoc meum deſiderium ex parte expleam. Sententiam de baptiſmo meam paucis accipe. Ego ita ſentio, præceptum generale ac perpetuum de aquæ baptiſmo accipiendo Chriſti Eccleſiæ nullum fuiſſe datum. præcipuè verò quod ad eos pertineat, qui in ipſa Chriſti Eccleſia ſunt nati & educati, ſive alia quacumque ratione Ieſu Chriſti nomen perpetuò ac publicè ſunt profeſſi. Itaq; ejusmodi homini, ſimpliciter ac per ſe rem adiaphoram ſive indifferentem eſſe ſtatuo, baptiſmum aquæ accipere. Si hujus meæ ſententiæ confirmandæ rationes, ut petis, hîc explicare velim, juſtus mihi liber ſcribendus fuerit. ſed jam talem librum complures ab hinc annos ſcripſi, ejusq́ exemplum invenies vel Smigliæ apud Oſtorodum, vel Racoviæ apud Lubieniecium, qui illum & ſimul auctoritatem eum ad Oſtorodum mittendi a me habuit. Quamquam non eſt quod magnopere cures librum iſtum legere; quando ex altera parte certum eſſe debet, te, tuiq́ ſimiles, qui videlicet alioqui eccleſiarum noſtrarum doctrinam probatis, eamq́ in hoc regno cæteris omnibus anteponitis, nihilominus tamen aquæ baptiſmum accipere debere. Quamvis enim id per ſe, ut dixi, vobis adiaphorum ſit, nec alioqui neceſſarium, tamen ædificandæ eccleſiæ, & ſeſe cum fratribus quàm arctiſſimè conjungendi ſtudium, ad quod vos Dei & proximi charitas adigit, omnino jubet, ut id faciatis. Adde quòd, ſi id non facitis, ipſius menſæ

is menſæ Domini, ubi Chriſti mortis commemoratio & concelebratio cum ſolenni gratiarum actione fit, participes non eſtis; cum tamen Chriſtus ipſe juſſerit panem illum frangi & comedi, itidemq́ vinum illud infundi & bibi in ſui commemorationem, hocq́ juſſum ac præceptum, & generale & perpetuum in Eccleſia eſſe, ex Pauli verbis 1. cor. 10. & 11. abunde conſtet. Quod ſi roges, cur igitur ego aquæ baptiſmũ non ſuſcipiam. Reſpondeo, me hujus conſilii mei ſingulares, easq́ judicio meo inexpugnabiles, rationes & cauſſas habere, quas hîc tibi ex parte exponam. Scire igitur debes, me a primo ipſo initio, cum in Poloniam, ut in Tranſylvaniam me conferrem, veni, rogatum a fratribus Cracovienſibus ſententiam illis meam de baptiſmo aperuiße, idemq́ in Tranſylvania facere quodammodo coactum fuiſſe; ex Tranſylvania verò non ita multò poſt in Poloniam commorandi gratia reverſum, eorumdem Cracovienſium, nec non Lublinẽſium fratrum rogatu, vel potius juſſu librum illum conſcripſiſſe, cujus antea mentionem feci, eiq́ legendum dediſſe, meamq́ de baptiſmo ſententiam ab eo tempore, & publicè inter fratres profeſſum fuiſſe, & in nonnullis aliis Europæ regionibus apertè cum piis hominibus, per litteras & ſcripta communicaſſe; quippe qui, charitate ita jubente, vehementer cupiam, ut ſi fieri poſſit, omnes ejusdem mecum ſententiæ ſint. Primum enim ſcio, innumerabiles ferè homines inveniri, qui vel nullo umquam aquæ baptiſmo tincti fuerunt, vel baptiſmum, quem infantes cum eſſent, acceperunt, pro vero aquæ baptiſmo

non ha-

non habent, & interim baptiſmum ritè ſuſcipere, nonniſi cum maximo periculo, poſſunt. quibus ſi perſuaſum fuerit, baptiſmum ritè ſuſceptum, unicuique, qui Chriſtianus eſſe velit, omnino neceſſarium eſſe, vel ſine ulla cauſſa (ut ego quidem cenſeo) in graviſſimum aliquod periculum ſe conjicient, vel rem ex ipſorum ſenſu neceſſeriam ad ſalutem metu adacti ſpernent, quod ſine certa ipſius ſalutis jactura vix fieri ab illis poteſt. Debeo igitur, quo iſtos, quantum in me eſt, tanto diſcrimine liberem, curare, ut hanc quam ſtatuo veram de aquæ baptiſmo ſententiam agnoſcant, vel, ſi jam agnoverunt, in ea perſiſtāt. Deinde ſcio, aut certè meritiſſimo ſuſpicor, non exiguum numerum haud impiorum hominum eſſe, qui ſeſe cœtibus noſtris apertiſſimè adjungerent, aut certè, non ita, ut faciunt, a nobis abhorrerent, atq; hac ratione facilè ad divinæ veritatis cognitionem pervenirent, niſi aquæ baptiſmus a noſtris hominibus uſurpatus illos deterreret. Ex quo fit, ut non pauci, qui ſatis alioqui animadvertunt, apud alios divinam veritatem non eſſe, tamquam oves errantes vagentur, & ſic vel athei tandem fiant, vel aliter nihilominus pereant. Quamobrem vel curare vel optare ſaltem debeo, ut Eccleſiæ noſtræ, hoc, quod ego minimè neceſſarium baptiſmi jugum & arbitror, & palàm jam diu appello fratribus, & ad ipſos accedentibus, imponere aliquando deſueſcant. Hæc autem & alia ſimilia, quæ mihi ita de baptiſmo ſentienti & docenti vel optanda, vel etiam curanda ſunt, omnino, quantum in me eſt, impedirem ac prohiberem, ſi

ego ipſe

ego ipſe aquæ baptiſmum ſuſcipere, præſertim nulla proteſtatione coram omnibus antea adhibita, me id non facere, quia rem per ſe neceſſariam, ſive a Chriſto juſſam eſſe tandem agnoverim, ſed ut me cum fratribus arctiùs conjungam, velleq́ mihi poſthac liberum eſſe hac de re, & privatim, & publicè diſputare, meamq́ ſententiam aliis perſuadere, quam proteſtationem fratres a me fieri nullo pacto concederent. Hæ rationes in te & aliis, qui nec ſententiam de baptiſmo meam umquam alios docere inſtituerunt, nec eamdem quam ego, aut ſimilem vocationem habent, nec deniq; de ipſa ſententia, æque atq; ego ſunt perſuaſi, planè ceſſant, & interim illæ vigent, quas ſupra commemoravi, quæ vos alioqui ad aquæ baptiſmum, licet per ſe non neceſſarium accipiendum hortantur & cogunt. Et de his hactenus. Libellum tibi a me commodatum, ut tamdiu apud te habeas, donec illum accuratè perlegeris, non modò facilè patior, ſed etiam vehementer cupio, doleoq́ id tibi hactenus per tuas occupationes facere non licuiſſe. Quæ fuerint aut etiamnum ſint tua cum Adverſariis certamina, ut mihi iterum ſignifices rogo. tuæ enim litteræ, quibus id ſignificabas, ut ab initio dixi, non ſunt mihi redditæ. Chriſtianæ ac liberales pollicitationes tuæ, mihi gratiſſimæ, ſemper erunt cauſſa cur tibi plurimum debeam, & ſi uſus venerit, me quin ex animo iſta ſcripſeris nihil prorſus dubitare, faciam ut cognoſcas. interim quas tibi poſſum maximas gratias ago, meq́ ad tibi in Domino inſerviendum paratiſſimum offero. Vale.

Ad Valentinum Smalcium Gothanum Thuringum, Smiglam.

F. Socini Epiſtola I.

Eruditione ac pietate haud vulgari prædito atq; præſtanti Domino Valentino Smalcio, amico & fratri in Chriſto vehementer colendo.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

NON *dubito, vir ornatiſſime, quin ex fratribus iſtis ea de me audiveris, unde, cujusmodi alioqui ſim, conjicere potueris, me non contemptione tui, aut animi elatione aliqua, ad humaniſſimas tuas litteras nihil hactenus reſpondiſſe. Et ſanè alia longè diverſa hujus rei cauſſa fuit. Ego quidem mecum optimè agi exiſtimo, ſi quando mihi datur occaſio, ad tui ſimiles, id eſt, ad divinæ veritatis cupidos ſcribendi, cumq; ipſis amicitiam ineundi. Nec aliud quidquam, cum tuas litteras accepi, ſum miratus, niſi quòd tāti a te fierem, ut ad me prior ſcriberes, meāq; amicitiam tibi expetendam judicares. Cujus rei nomine me tibi plurimum debere agnoſco, ſancteqúe polliceor tuam amicitiam mihi fore gratiſſimam, quam & augere, & confirmare litteris ad te datis curabo, ubi aliquid ſcribendi ſeſe occaſio obtulerit. Tuæ quidem litteræ fuſiùs ad ſcribendi materiam mihi ſuppeditarunt, propoſita abs te in eis quæſtione, de corporis Chriſti glorificatione ſtatim poſt reſurrectionem. Sed quia in gratiam quoq; Vojdovii noſtri*

hac de

hac de re aliquid paullo accuratiùs ſcribere conſtitui, neq; ſatis mihi compertum eſt, has ipſas literas non perituras, in aliud tempus, hoc eſt, cum certum aliquem nuncium nactus fuero, tuæ petitioni ſcriptione hac mea, quam meditor, iſthuc miſſa ſatisfacere diſtuli. Quod ſcripta mea haud illibenter legas atq; examines, animos mihi addidit iſtud faciendi quod petis, & ſi quid aliud ex me te deſiderare cognovero, quatenus ingenii corporiſq; vires meæ ferent, quatenusq; per alias aut neceſſarias, aut graviores occupationes licuerit, tibi gratificari conabor. quamquam is ego ſum, qui potius in rebus divinis pernoſcendis (hac enim de re hic agitur) alienæ opis indigeam, quàm ut aliis opitulari ipſe poſſim. Tametſi enim non pauca hactenus ſcripſi, quædam etiam edidi, aliaq; & ſcribere, Deo volente, & edere adhuc cogito (quod equidem non facerem, ſi me harum rerum prorſus ignarum arbitrarer) tamen multò plura ſunt, quæ ignoro, quàm quæ non dicam ſcio, ſed ſcire omnino velim. Tu cui, ut arbitror, vel potiùs conjicio, in florenti iſta ætate nihil deeſt, ad rerum divinarum ſcientiam non vulgarem ſibi comparandam, incumbe in id quantum potes, atq; enitere, ne tibi inaniter tempus effluat, meqúe imitari noli, qui neſcio quo malo genio ductore, cum jam divinæ veritatis fontes deguſtaßem, ita ſum abreptus, ut majorem & potiorem juventutis meæ partem, inanibus quibusdam aliis ſtudiis, immo inertiæ potiùs atq; otio dederim. Quod cum mecum ipſe reputo, reputo autem ſæpiſſime, tanto dolore afficior, ut me vivere

quodammodo pigeat. Quamquam me perpetuò divina miſericordia conſolatur, quam mihi, omnium indigniſſimo licèt ac nocentiſſimo, tribui re ipſa experior atq; ſentio. Cave tu ne in has difficultates tua aliqua deſidia aut negligentia te conjicias, & , ſi in bonis litteris informandos pueros ſuſcepiſti (quod ego munus, cum honeſtiſſimum, tum Deo gratiſſimum eſſe cenſeo: ſunt enim multi prophani alioqui, & quidem nobiliſſimi ſcriptores, qui prælegi pueris Chriſtianis meritò poſſunt) quicquid temporis a labore iſto tibi vacuum fuerit, id in litteris rebusq; ſacris perpendendis ponere memineris, ut ſuo tempore Chriſti Eccleſiam juvare poſſis, erroribus qui eam undiq; circumſiſtunt propellendis, & ab ea quàm longiſſimè removendis. Sic te Deus juvet, atq; aſſiduè tueatur & protegat. Vale juvenis ornatiſſime. Cracoviæ die 25. Novembris. Anno 1593.

Ad eundem Smiglam.
F. SOCINI EPISTOLA II.

Pietate atque eruditione ornatiſſimo juveni domino Valentino Smalcio, Smiglenſis Scholæ Rectori, amico & fratri in Chriſto cariſſimo & honorando.

Salutem a Deo, & Chriſto, &c.

I*AM diu eſt, frater in Chriſto cariſſime, ex quo binas eodem tempore tuas litteras accepi, ad quas reſpondendi hactenus nulla facultas fuit, cum nuncius nullus eſſet. Arbitror Deum ipſum curaſſe, ne in*

Synodo

Synodo veſtra præterita adeſſem, ne mihi cum Abbate illo concertandum eſſet, cujus adverſus me nominatim editus liber, tot blaſphemiis & calumniis eſt refertus, & tantæ diſputandi inſcitiæ plenus, ut mirer ejusmodi hominem inveniri. Opus, cujus in libelli de baptiſmo præfatione mētionem facio, a me aliquando ſcribendum erit, ſi Deus voluerit. Catechiſmus meus vix ante annos tres inceptus, eſt ſtatim poſtea perpetuò ferè intermiſſus. Quod quædam ex Diſputatione mea cum Franciſco Davidis excerpſeris, gratiſſimum mihi feciſti, nec erat cur Moſcorovius noſter aliter exiſtimaret. quæ ſpes hujus libelli edendi ſit, ex Radecio intelliges. Diſputationis cum Franciſco Puccio unicum exemplum habeo, quo carere ne ad breviſſimum quidem tempus ullo modo poſſum. Quid de me loquantur & ſentiant quidam, qui inter fratre haud infimum locum obtinent, jam nihil curare conſtitui. Hoc tantùm curabo, ne ego propterea de ſtudio meo in univerſum cœtum quidquam umquam remittam. Quod Smiglenſis veſter cœtus minuatur, id non ſine aliorum cœtuū augmēto & commodo fiet, vobisq; apud exteros minorem invidiam conciliabit. Quare non eſt quod vos hoc damnum veſtrum admodum affligat. Hubertum illum Gallum quem nominas, & cujus verbis me ſalutas, me noviſſe non memini. Tantùm fuit mihi per litteras amicitia cum Huberto quodam Coquiel, non Gallo homine, ſed Brabanto, qui etſi mercaturæ operam dabat, tamen a veræ pietatis ſtudio, & rebus divinis penitiùs inquirendis nihil aberat. Vtinam iſta

ad nos acceſſiſſet, & vobiſcum eßet. Quicumq; verò is fuerit, cujus nomine me ſalutaſti, illi meis verbis, ſi iſthic eſt, rogo gratias agas, & me ad illi ſerviendum paratum eſſe dicas. De meo illo ſatis ſanè, ſi carnem ſpectes, acerbo caſu, non erat, ſi ſpiritus rationem habere velis, quidquam dolendum. Immo Deo & erant, & ſunt gratiæ agendæ, quòd velit me aliquid, propter ipſius & Chriſti gloriam perpeti, mihi interim eam animi conſtantiam tribuat, ut eò magis ad meæ vocationis curſum implendum ſim animatus, Eſt tamen quod tibi plurimùm debere fatear, quòd mei cauſſa tantopere fueris perturbatus, afflictionem ipſam meam tibi ipſi ob oculos ponens, quæ per ſe iis, qui me amant, non niſi moleſta eſſe poteſt. Vale mi chariſſime frater, tibiq; me totum tuum eße perſuade. Deus tibi perpetuò faveat. Cracoviæ die 14 Februarii 1595.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater. F. Socinus.

Ad eundem VALENTINUM SMALCIUM Smiglam, EPISTOLA III.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

T*VÆ litteræ chariſſime atq; in Chriſto mihi colende frater, ſemper jucundiſſimæ mihi accidunt, & non modo meo, quod exiguum quidem eſt, ſed cujusq; vel maximo acumine, aliquod ſemper dignũ habere mihi videntur. Quare iſta culpæ deprecatione quadã cum ad me ſcribis, jam rogo te in poſte-*

ſterũ abſtine, & quàm creberrimè ad me litteras dare cura. Gratias mihi vix quidquam facere poteris. Mei libelli de auctoritate ſacræ ſcripturæ trãſlatio latina mea ipſius eſt, ſed κατὰ πόδας (ut ajunt) propter nimiam typographi feſtinationem, unde etiam factum eſt, ut unus aut alter locus emendatione indigeat. Sunt etiam typographica errata complura. Cæterum præfatio illa, non ſolùm, ut omnes animadvertete poſſunt, mea non eſt, nec eſſe poteſt, ſed me planè inſcio illi appoſita. Si Deus vitam & valetudinem dederit, totum illud opuſculum diligentiùs recognoſcam, tibiq; atq; aliis ut denuo excudi poſſit, ſatisfaciam. Nimis multa habeo quæ aut ſcribam, aut perficiam, aut emendem, ſeu potiùs diligentiùs expoliam, quare, quando iſtum libellum recogniturus ſim, nihil certò ſtatuere poſſum. Ex ſcriptis, quæ a me petis, pollicitus eſt Andreas Vojdovius tibi diſputationem cum Chriſtiano Francken tradere. quod ſi id, quod adverſus Philippi Buccellæ παράδοξον ſcripſi, idem habuerit, (neq; enim memini an illi dederim) non dubito, quin etiam iſtud tecum ſit communicaturus. alioqui, ſi qui deſcribat habuero, ipſe ut ad te mittam curabo. Notæ illæ Franciſci Puccii ejusmodi manu ſunt ſcriptæ, ut vix quisquam Cracoviæ inveniri poſſit, qui illas legere ac deſcribere queat. Quapropter nihil hîc tibi promitto. Verùm pro certo habeas, vix quidquam in illis eſſe quod lectu ſit dignum. De duobus illis duorum meorum ſcriptorum locis, quæ ſibi invicem adverſari tibi viden-

tur. exactè aliquid nequeo ſcribere: cum hîc neutrum iſtorum librorum habeam. Dicam tamen, ut tibi quoad poſſum morem geram, ſi prius illud te monuero, de ſcriptis meis nondum editis, iisq; non perfectis, quale eſt iſtud adverſus Eutropium, minimè ſtatuendum eſſe, me omnia quæ illic ſunt penitus probare. Iam non video, quomodo, ſi in verbis illis Petri, ſecundo loco carnis nomine deſideria carnalia, quatenus is locus ad nos refertur, intelligam, hoc adverſatur ei quod alibi in diſputatione cum Coveto me ſtatuere ais, Chriſtum in deſideriis carnalibus minimè paſſum eſſe, videlicet quia adverſus eundem Covetum ſcribens, tacitè fateor Petri verba ad Chriſtum referri. Nam apertum eſt, me verba iſta aliter interpretari, quatenus ad Chriſtũ referuntur, quàm quaten⁹ ad nos. Verba enim illa deſtitit a peccato, *quten⁹ ad Chriſtũ referuntur, manifeſtè de liberatione ab iis, quæ pœnæ peccatorũ eſſe ſolent, interpretor. Cum tamen hæc eadem verba, quatenus ad nos referuntur, ſignificent ſine dubio deſiſtentiam (ut ſic dicam) a peccando. Itaq; ſimiliter, etiamſi pati in carne eodem in loco quatenus ad nos refertur, ſignificet pati in deſideriis carnalibus, id eſt deſideria carnalia ſua interimere (ut ſic dicam) ſeu abjicere; nihil vetat quominus, quatenus illa verba*, Paſſus eſt in carne, *ad Chriſtum referuntur, ſignificent ejus mortem, & crucis ut loquũtur paſſionem, ita, ut tota illa ſententia*, Qui paſſus eſt in carne deſtitit a peccato, *quatenus ad Chriſtum refertur, ſignificet, illum per crucis paſſionem liberatum fuiſſe ab iis,*

quæ

quæ pœnæ peccatorum eſſe ſolent. Quatenus verò refertur ad nos, ſignificet nos, per interemptionem ſeu abjectionem carnalium deſideriorum, a peccando ceſſare. Similem, immo eandem comparationem Chriſti & noſtri, & ejus mortis cum morte noſtra, quod ad peccandum attinet, collationem habes apud Paulum Rom: 6. pluribus verbis expoſitam & repoſitam: ſi fortaſſe dubitas an iſta inter ſe conſerri poſſint, & comparationem alterius cum altero fieri. Nondum a fratribus Lubieneciis mihi facta eſt copia Epiſtolæ illius tuæ ad Aberdonenſem illum profeſſorem: ſi fecerint neceſſe erit tamen, ut aliquantum temporis habeam ad illam examinandam, ut tibi morem geram; quãquam eam meæ limæ nihil prorſus egere puto, & lætor te ſtilum exercere in rebus divinis. Nã qui ad illas tractandas, & poſteritati earum cognitionem mandãdam, atq; hoc tempore calamo propagandam ſint apti, pauciſſimos omnino habemus. Quid factũ ſit de illo aurifabro cõterraneo tuo, propter conſueta impedimenta mea, inveſtigare non potui. N. N. filius planè corruptus eſt, & facilè peribit, quod Deus avertat. Hîc finem propter temporis anguſtiam facere ſum coactus. Quæſo te, quicquid hoc eſt quod ſcripſi, id boni conſules, & interim me amare, & precibus tuis apud Deum juvare, non intermittes. Lublini die 20 Maij Anni 1597.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater. F. S.

Ad eundem Racoviam,

EPISTOLA IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

INtermiſſum a te diu fuiſſe, vir præſtantiſſime, & frater in Chriſto honorande, ad me ſcribendi officium, nihil mirum, cum ipſe a me nullas litteras jam diu acceperis, nec ad eas quas poſtremò ad me dederas, reſponſum meum redditum tibi fuerit. quod ſanè vehementer doleo. Periit enim unà cum ipſo epiſtola Philippi Buccellæ, cujus nullum exemplum aliud cum haberem ipſum autographum ad te miſeram, ut meliùs meum ad ipſum reſponſum intelligeres, quod ſimiliter rogatu tuo ad te mittendum cenſueram. Erant præterea alia in ipſis litteris meis, quæ ut ſcires cupiebam, quorum nunc non memini. Tantùm recordor, me ad id, quod ad me ſcripſeras de conſtructione verbi communico cum dandi caſu, qua ipſemet in mea diſputatione adverſus Vujekum uſus fuiſſem, in hanc ſententiam reſcripſiſſe, non debere te ex ſcriptis meis exemplum ſumere latinè ſcribendi, quippe cum ego & hujus linguæ ſim pæne rudis, aut certè non admodum diligens, ut quàm rectiſſimè ſcribam. Cum enim multò magis in ſcribendo rerum quàm verborum rationem habeam, ſæpe ut aptiùs alioqui id quod volo exprimam, ea mihi permitto, quæ ipſe parum latina eſſe novi, ut factum eſt iſto in loco ejus diſputationis pag: 308, ubi aliud interim in latina lingua erratum gravius, quàm iſtud ſit, eſt a me commiſ-

commiſſum, quod ſcilicet relativo reciproco, ubi nullus ei erat locus, ſum uſus. Quo tamen, cum, neſcio quo pacto non animadvertens ipſa verba mea, mihi utendum omnino cenſerem, putavi mihi licere conſtructionem illam verbi communicandi vulgò receptam, eo in loco uſurpare. Nam ut dicerem, non ſibi homini, ſed cum ſe homine, adduci non potui. Hos duos meos errores, comitatus eſt tertius typographi error, qui pro communicatam, communicatum repoſuit. Itaq; totum locum ſic emendo, Sed per communicatam cum ipſo Chriſto homine a Deo patre &c. Ex acerbiſſimo illo meo Cracovienſi caſu, oſtendis tu quidem paucis verbis, quam conſolationem immo lætitiam capere poſſim, nedum affligi propter ipſum debeam. Sed facere non poſſum, quin tantam librorum & ſcriptorum jacturam doleam. Quæ quanta fuerit te nondum reſciiſſe apparet. cum denuo petis, ut tibi librum meum adverſus Puccium commodem. Perierunt, mi Smalci, in eo caſu omnia ſcripta tum mea, tum aliena quæ apud me erant; præter quædam tantùm aliena, quæ jam diu in ciſta quadam, procul ab eo loco ubi habitabam, ſunt repoſita. Excuſabis igitur me, ſi librum iſtum ad te non mitto, cujus tibi exemplum facilè ſuppeditare (ut ſpero) poterit Volkelius noſter, qui, ut audio, nunc non longè a civitate Lublinenſi habitat. Quod fratres dignum te judicaverint qui ſocius ſis Chriſtophori Lubieniecii in Eccleſia Lublinenſi regenda, id mihi vehentiſſimè probatur. Non erit labor iſte tuus, præſertim cum tali ſocio ſupra vires tuas, Superabitis facilè ſimul juncti,

ſi modò plane concordes fueritis, omnem difficultatem, & nominatim eas quæ te ſollicitum reddunt. Sed vobis opus eſt maximè patientia & prudentia Chriſtiana. ut non detrectetis omnibus omnia (ut Paulus apoſtolus loquitur) fieri, quo aliquos ſervetis.

Tibi verò ad exteros illos adverſarios, quorum inſidias metuere videris, ſi cum illis vel coràm, vel per ſcripta diſputare contigerit, aut quavis alia ratione ad eorum calumnias reſpondendum fuerit, refellendos ac reprimendos, neceſſe eſt ſophiſmatis penitus cognoſcendis, eorumq; laqueorum rationi prorſus tenendæ te totum tradere. Ab alio iſtorum hominum inſidiarum genere, defendet te ſine dubio Deus & Chriſtus Dominus. Eventum diſputationis Oſtorodi noſtri cum Fabricio illo mirum in modum lætor, & ſpero Deum multorum oculos aperturum. quamquam Vojdovius Oſtorodi comes ea ad me ſcribit, quæ vix mihi permittunt, ut exitum diſputationis illius eum fuiſſe credam, quem ipſe Oſtorodus ad me ſcripſit. Sic enim Vojdovii verba habent. Oſtorodus
" *noſter cum Doctore Iacobo Fabricio Theologo & con-*
" *cionatore eſt collocutus, & fortaſſis adhuc hodie poſt*
" *prandium colloquetur, placidè ab invicem diſceſ-*
" *ſimus, divinam benedictionem haud vulgarem ex-*
" *perti. Fecit & tui mentionem Doctor hic, legit li-*
" *brum de Servatore, corpus tuum theologiæ requirit,*
" *neq; tantùm ille, ſed & alii multi. Non eſt quòd quidquam tibi doleat, quòd meum judicium de libello iſto Germanico qui editur habere non potueris. Nam tum ſocius tibi eo in labore Oſtorodus fuerit, veriſi-*

mila

mile eſt pauca admodum deſiderari poſſe, præſertim quæ ab ipſo non animadverſa, a me animadverti potuiſſent. Deus conſilium & cœptum veſtrum iſtud juvet. Statorius amantiſſime te reſalutat, ac viciſſim unà mecum rogat, ut in tuis ad Deum precibus noſtri meminiſſe velis. Vale vir præſtantiſſime. Ex agro Luclaviciano die 31 Auguſti Anno 1598.

Ad eundem Lublinum,

Epistola V.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Heri tuas litteras accepi, unà cum narratione eorum quæ geſta ſunt in Synodo Novogrodienſi, ſuper controverſia de invocatione Chriſti. Plurimùm autē ſum lætatus, quòd ipſe comitesq́ tui non fruſtra ad ſynodum iſtam miſſi fueritis: & tibi privatim, quippe qui aliis præiveris, & totum ferè pondus illius diſputationis, adverſus eos qui Chriſtum adhuc ignorare dici poſſunt, ſuſtinueris, vehementer gratulor. Nihil mihi novum fuit ex narratione iſta percipere, paſtores illos Lithvanicos ab ejusmodi ignoratione minimè liberos deprehenſos fuiſſe; & meminiſſe potes, quid antea hac de re tecum Lublini locutus fuerim. Licinium nihilominus tamen ſum miratus, hominem alioqui eruditum, & in ſcriptionibus & diſputationibus theologicis verſatum, qui ex diſputatione demum tua, quam cum ipſo habuiſti, rem antea ſibi haud planè perſpectam rectè intelligere cœperit.

perit. Deus & ipſi, & aliis ejus ſociis cauſam tanti erroris atq; deſidiæ, condonare velit, ea enim alia eſſe non poteſt, quam voluiſſe magis hominibus ſuiſque commodis ſervire, quàm Chriſto ipſi Ieſu, ejusq́; gloriæ. Dolor qui me ob hanc rem angit, nimis fortaſſe libera hæc verba mihi extorſit. Vix autem futurum credo, ut Deus iſtis grave iſtud peccatum omnino ignoſcat, niſi quàm primum curaverint, ut ii, qui pertinaces in Chriſti invocatione non admittendæ fuerint, re ipſa, & palàm e cœtu ejiciantur, & ſic Chriſti gloriâ tum ſuis commodis, tum aliorum voluptati antepoſitâ, ſe reſipuiſſe oſtenderint. Iam narrationem iſtam tuam, cujus ad me miſſæ nomine ſummas gratias tibi ago, ſtatim deſcribendam curavi, & deſcriptam Moſcorovio noſtro, qui duos minores Dudithios affines ſuos, ut apud Statorium unà cum præceptore ſuo aliquamdiu maneant, huc adduxit, dedi, ut eam ad Oſtorodum, prout mandas transmittendam curet. Index meorum ſcriptorum quæ apud te ſunt abs te miſſus, gratiſſimus mihi fuit. Et ſanè non mediocriter ſum lætatus, quòd tot habeas, quamvis adhuc nonnulla tibi deſint, quæ ſpero tamen apud Vojdovium juniorem eſſe. Mitterem libenter id quod petis de conjugiis cum pontificiis, ſed unicum habeo exemplum, idq́; non ſolum, quare neceſſe eſt ut expectes donec abſolvatur, & deſcribatur. id quod ut fiat diligenter operam dabo. De quæſtione illa quam in Synodo Lublinenſi a me propoſitam fuiſſe ſcribis, novum id planè mihi eſt. quod ex imbecillitate memoriæ fieri ſuſpicor. indies enim ſenectutem, ut aliis

eum

cum animi tum corporis facultatibus, ſic memoriæ, immo huic præcipuè magis officere ſentio. Reſpondeo tamen ad quæſtionem iſtam. Immo non potuiſſe ſine tot afflictionibus, & tam truculenta morte ducis noſtri Chriſti, ita excitari ac foveri fidem noſtram, ut cum ipſis. Sumus ſiquidem omnes infinitis afflictionibus, & atrociſſimæ morti, dum Chriſtum ſequi volumus, perpetuò quodammodo expoſiti. Et ſanè hoc ipſum in ipſa Diſputatione de Chriſto Servatore luculenter a me, ni fallor, quamvis non multis verbis explicatum fuit, locumq́ tibi indicarem, ſi ad manum meus iſte liber eſſet, quo poſt caſum Cracovienſem perpetuò carui. Verùm ſpero, te per te ipſum locum quem intelligo, facilè inventurum, aut fortaſſe jam a me monitum ſtatim recordaturum. Quod adoleſcens ille non ultra feſtum (quod ajunt) omnium Sanctorum ſit ſuam ad nos profectionem dilaturus, lætor, non modò facilè fero. Erit ejus adventus valde omnibus nobis & gratus & utilis, ſi modò is, apud quem ut habitet conſtitutum inter nos fuit, parem ſuis opibus ſuam & benignitatem impertierit, non quidem ut eum ditet, ſed ut illi concedat, quò poſſit ſtudiis & vocationi ſuæ diligenter incumbere, nec eum alienis ab hoc ſcopo laboribus occupet. Statorium tuis verbis diligentiſſimè ſalutavi, qui unà mecum Deum eſt aſſiduè oraturus, ut te ab omnibus veritatis hoſtibus defendat, ab omniq́ malo tueatur. Tu viciſſim pro nobis Deum orabis, qui & ipſi in perpetuis periculis verſamur, ego verò quantopere ab omnibus, qui piæ vitæ parum amantes ſunt, propter

a me

a me edita ſcripta, præſertim verò ob diſputationem illam de Servatore, lacerer ac proſcindar, & plurimorum injuriis objiciar, vix ſatis explicari poteſt. Idem ut faciat Chriſtophorus Lubieniecius curabis, quem amantiſſimè meo nomine ſalvere jubebis, illiq́ in memoriam rediges, ut ſeriò & quàm accuratiſſimè id præſtet, quod ſe facturum promiſit, teqúe & Chriſti Eccleſiam quàm maximè poteſt, juvet. Vale vir præſtantiſſime. Datum in agro Luclaviciano die 24. Iulij 1599.

Ad eundem Lublinum, Epistola VI.

Pietate atq; eruditione præſtantiſſimo viro Dn. Valentino Smalcio divini verbi miniſtro, Domino & amico in Chriſto plurimum colendo.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Vigeſimus quinctus hic dies eſt, ex quo tuæ litteræ, die 19 Auguſti datæ, mihi redditæ fuerunt, ad quas quod antea non reſponderim, nulla alia fuit cauſſa, niſi quòd facultas nuncii, Racoviam etiam tantùm usq;, planè deerat. Nunc autem cum talis nuncius non ſit defuturus, reſpondere conſtitui, ſed breviter & quantum neceſſe eſſe judicavero. Nam tempus ad id faciendum, in hoc fratrum Racovienſium ad nos adventu, & fratrum noſtrorum ſubmontanorum cum illis conventu, mihi conceſſum, breve admodum eſt. De eo igitur ſtatim aliquid dicam, quod ex me primo loco quæris circa excommunicationis

onis negotium. Itaq; pauciſſimis verbis reſpondeo, mihi planè probari ſententiam hac de re tuam, & rationes quas ad illam probandam affers, tam in jam excommunicatis, quàm in excommunicandis, tantùm id conſiderandum cenſeo, iſtam, quam ipſe punitionem appellas, quamq; ipſi excommunicationi præire vis, tunc eſſe uſurpandam, cum cauſſa cur is, de quo agitur, ad iſtum modum puniri debeat, inter fratres tãtùm nota eſt, necdum vulgò reſcitur. Nam ſi ea extraneis quoq; nota fuerit, et ejusmodi ſit, ut jam ex Pauli præcepto, cum iſto, ne cibum quidem capere fratribus liceat, quippe quòd ſæpiùs monitus, tamen in aliquo ex illis, aut ſimilibus peccatis hæreat, quæ Apoſtolus commemorat, videtur in eo palàm excommunicando non eſſe procraſtinandum. Non eſt etiam omittendum, ita poſſe fratribus concedi cum excommunicato cibum ſumere, & colloqui, non modò illum ſalutare; ut interim tamen familiaritatem cum eo non habeant, vel amicitiam colant, donec excommunicatus permanet, nec per reſipiſcentiam Eccleſiæ reconciliatur, ne ſcilicet liberetur iſta triſtitia, quæ poſſit efficere, ut reſipiſcat, nevé ejus familiaritas & amicitia ullum ex fratribus pervertere aut corrumpere poſſit. quæ altera cauſſa eſt, eaq; fortaſſe potior, malè ſe gerentes excommunicandi. Nam altera eſt, quia non licet cum tali homine communem menſam Domini habere, & cum eo tamquam cum fratre agere.

De verbo ἐξεδέχετο *Heb: 11. v. 10. dico, illud poſſe verti* excipiebat, *id eſt, excepturus erat. hæc e-*

nim eſt

nim eſt propria verbi ἐκδέχομαι ſignificatio; quã-vis in Novi teſtamenti ſcriptis expectandi ſignificationem habeat, quam etiamſi hoc in loco retinere velimus, nihil de ſpe tamen quam Abrahamus ejus civitatis, de qua ibi ſermo, adipiſcendæ haberet, inde colligi certò poteſt. Nihil enim vetat quominus ſit figuratus ſermo, ut ſcilicet eo verbo non animus ſed eventus declaretur; nihil enim in hoc ipſo expectandi verbo hac figura frequentius, ut exempli cauſſa, ſi quis dicat de aliquo ſceleſto, Hic divinam punitionem expectat, quãquam in ſimili verbo & eadem de re loquens hac eadem ſermonis figura mox utitur, idem ſcriptor inquiens v. 16, Nunc *autem meliorem appetunt, id eſt cœleſtem. Verbum enim præſentis temporis, & quæ illico eodem verſiculo ſubjiciuntur, non patiuntur verba iſta dicta fuiße, niſi pro eo tempore quo jam erant mortui; immo quo ſcriptor ille ea ſcripſit: etiamſi* Nunc autem, *idem ſignificaret, ut quidem poteſt, quod,* ut verò, *nec præſens tempus adverbium,* Nunc *iſto in loco declararet, & ſic non adverbii, ſed conjunctionis vim haberet.*

De loco Epheſ: 1. v. ultimo, idem ſentio quod antea; neq; rationes a te contrà allatæ me quicquam movent. Primùm enim non modò apoſtolus non deſiit verſu penultimo de Chriſto loqui, & ad encomia Eccleſiæ, ut ipſe ais deſcendit; ſed omnino pergit usq; ad capitis finem de Chriſto loqui, cujus præſtantiam commendandi cauſſa, ex accidente de Eccleſia loquitur. Nam & in ipſo verſu penultimo de Eccleſia eodem modo eſt locutus. Iam quod ais, nihil tale de Chri-

Chriſto umquam legi, quale eßet hoc, ſi τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου ad ipſum referendum eßet, videris oblitus fuiſſe eorum, quæ ſcripta ſunt eadem epiſtola cap: 4. v. 10. Nam quod hic additur ἐν πᾶσι, hoc nihil addit ei quod ibi dictum eſt, adeò ut etiamſi locus cap: 1. deberet, ut tu vis, ad Deum patrem referri, non tamen plùs continere cenſendus eſſet, quàm iſte cap: 4. Noſti enim, cum de iis, quæ ad Eccleſiam pertinēt, agitur, univerſales quantumvis voces, etiamſi de ipſo Deo patre ſit ſermo, non complecti ſolere quidquam extra ipſam Eccleſiam, & ad iſtam ſubjectam tantùm materiam accommodanda eſſe. Cæterùm, ſi in diſputatione cum Franciſco Davidis dico, quod vix credo (neq; enim habeo hic meam diſputationem) iſto in loco primi Capitis legi Implens, per incuriam id a me eſt factum, eamq; ſanè magnam, cum ipſa latina editio, contra quàm ipſe affirmas, nullo modo ita legat. Locus ut in græco legitur, & ipſe citaſti eſt, judicio meo clariſſimus. nempe enim ſenſus eſt, Chriſtum Eccleſiæ dare quicquid illa habet; & ſic Eccleſiam, ut eſt Chriſti corpus, ſic eſſe ejus plenitudinem, id eſt, ab ipſo proficiſcentem, ut ſtatim illis verbis declarat, Omnia in omnibus implentis.

Locus Epheſ: 6. v. 12. non video cur ita accipi non debeat, ut ipſa verba ſonant. Nam quid cogit ſentire, Paulum loqui tātùm de pugna noſtra in tentationibus, eamq; deſcribere qualis ſit, & non generatim negare cum carne & ſanguine nobis eſſe pugnandum.

dum. An non ex negatione iſta peregregiè, atq; adeò multò efficaciùs conſequitur id quod apoſtolus ſubjicit, & acrius illis quæ mox commemerat, Chriſtianos armandos eſſe, id eſt, ſe ipſos armare debere? Si Pauli mens fuiſſet id tantum dicere quod ipſe cenſes, debuiſſet ſaltem dicere ἡμῶν ἡ πάλη, non au- ἡμῖν, neq; enim articulus iſte eandem vim habet, ſi dicatur ἡμῖν, ut quidem dictum eſt, quàm ſi eſſet ἡμῶν. dempto enim iſto articulo, nulla eſt occaſio apoſtoli verba reſtringendi; ſed judicio meo, ut ſæpe alibi, articulus iſte ornatus cauſſa tantùm iſto in loco eſt additus. nam alioqui, ut dixi, non ἡμῖν, ſed ἡμῶν legeretur. Adde, quòd minùs verum eſt, Chriſtianos in ſuis tentationibus non habere pugnam cum carne & ſanguine, ſi bellum illis gerere licet, ut vim hoſtium repellant. An non enim hæc eſt una ex maximis tentationibus Chriſtianorum, cum ab hoſtibus ipſorum & veritatis divinæ armis impetuntur.

De Magiſtratu quid cenſeam, & quatenus illum Chriſtiano homini gerere licere credam, ſatis ex libro meo adverſus Palæologum intelligi poteſt, ſi quis illum diligenter legat. Breviter, mihi videtur, ipſum poſſe dominari, regere, atq; imperare; & conſequenter, ubi opus fuerit, plectere ac punire, Chriſtianæ pietati non adverſari, modò in his omnibus, nihil adverſus Dei Chriſtiq; præcepta committatur. Leges judiciales Moſaicas nihil ad Chriſtianum magiſtratum pertinere arbitror, quemadmodum vulgò & theologi ſentiunt. ſunt enim ibi permulta, quæ cum pa-

teſa-

Digitized by Google

refacta vitæ æternæ promiſſione, cumq́ ipſa ſumma charitate, quæ in Evangelio præcipitur, planè pugnant. Hominem, quantumvis ſceleſtum, privare vita Chriſtiano magiſtratui non permittendum judico: hoc enim poſtquam vita æterna reſipiſcentibus promiſſa a Deo eſt, nimis cum charitate pugnare nemo non videt. Si aliquid ampliùs a me hac de materia, quod attinet ad ſententiā meam, explicari tibi volueris, neceſſe erit ut me, de unaquaq; huc pertinente quæſtione, in qua hæreas, nominatim interroges. Neq; hoc tempore ſanè plura ſcribendi tempus habeo. Hic igitur finem facio ad tuas litteras reſpondendi, ſi priùs tibi gratias egero pro iis, quæ mihi tuis litteris nunciaſti. Etſi enim inter iſta, id quod ad Chriſtophorum Lubieniecium pertinet, valde mihi moleſtum eſt; tamen quando ita eſt, ut id reſcirem te curaſſe libenter video. curabo enim quàm maxima potero, cura, labore, & diligentia, ut malum iſtud corrigatur. Vale in Domino Ieſu, mi chariſſime & plurimum honorande frater. Datum in agro Luclaviciano Abrahami Blonſcii die 25 Septemb. 1599. Si theologicas hujusmodi quas ad te ſcribo litteras, putas poſſe aliis etiam alicui uſui eſſe, tuum eſt curare ne illæ perdantur. nam ego earum nullum mihi exemplum reſervo. nec ſanè id faciendi aut curandi ullum vel tempus, vel facultatem habeo. Tuas quidem ego diligentiſſimè aſſervo.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus. F. S.

Ad eundem Lublinum,

Epistola VII.

Ornatiſſimo pietate atq; eruditone viro Domino Valentino Smalcio divini verbi miniſtro fideliſſimo, domino ac fratri in Chriſto plurimùm colendo.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Litteræ tuæ die 25 Octob. datæ, gratiſſimæ mihi fuerunt, ad quas reſpondebo, prout tempus feret ad eas reſpondēdi mihi conceſſum. Credis ſubjectam materiam requirere, ut in loco Epeſ: 6. verba illa: " Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem " & ſanguinem, de pugna accipiantur, quam Chriſtiani, ut Chriſtiani, habent. Ego verò contrà arbitror, ſubjectam materiam aliud nihil requirere, niſi id ipſum quod verba iſta præ ſe ferunt, cum optimè ex eo, quòd homini Chriſtiano, ſimpliciter & abſolutè loquendo, nulla ſit pugna cum carne & ſanguine, concludat apoſtolus ſe rectè facere, qui homines Chriſtianos hortetur ad induenda arma non humana, ſed divina, non carnalia, ſed ſpiritualia. Nec quidquam me movet, quod ais, nihil opus fuiſſe illud Epheſios docere, quod, ſi Chriſtiani erant, perſpectiſſimum habebant, non licere ſcilicet bellum adverſus homines gerere. Ad quæ tua verba antequam reſpōdeo, libet tibi gratulari, quòd etiamſi mea Pauli verborum interpretatio, ex qua hoc ipſum elicitur, tibi non probaretur, ſentis tamen alioqui mecum, Chriſtiano homini non licere cum hominibus bellare. Sic enim verba tua omnino præ ſe ferunt, ſed vereor

vereor ne aliquid in illis ex tua mente deſideretur, quod planè alium ipſorum ſenſum efficiat. Nam paullo poſt ſcribis, iſtos eosdem Epheſios, & potuiſſe, & ſolitos fuiſſe, vim vi repellendo hominum injurias & inſidias vincere & vitare, & tacitè id illis Paulum ipſum concedentem facis, ſed interim monentem, ne putarent ſibi eadem ratione pugnandum eſſe, cum propter Chriſtum paſſuri eſſent. Sed jam ad ſuperiora tua verba, & ad ratiocinationem (quicũq; tandẽ alioqui ſit ipſorũ ſenſus) in illis contentam reſpondeo, & ajo, Paulũ cõplura alia in epiſtola illa docere, quæ Chriſtianis hominibus multò perſpectiora ſunt, quàm ipſis nõ licere bella cũ hominib' gerere, id quod ita eſſe vel illud indicat, quòd illa hodie apud omnes, qui Chriſti nomen profitẽtur, certiſſima ſunt, hoc verò non item; immo pleriq; ipſorum contrarium ſentiunt, & reliqui ferè dubitant. atq; inter ipſos, ut dicitur, adhuc ſub judice lis eſt: egoq; ipſe, qui id in mea illa reſponſione ad Palæologi librum aſſerui, fateri ſæpe ſoleo, quæſtionem hanc difficilimam eſſe. Nam quod ſubjicis, nullam hac de re diſſerendi occaſionem in Pauli loco illo fuiſſe, mihi multò aliter videtur. Reddit enim manifeſtè rationem Paulus, cur hortatus Epheſios illos fuerit ad arma induenda, quibus poſſint ſtare adverſus inſidias diaboli. Verùm hujusce rei peregregia ratio redditur, ſi dicit, quòd homo Chriſtianus numquam cum hominibus, ſed tantùm cum diabolo pugnam habet. objici Paulo poterat, quòd non quantum ſatis erat de armis induendis monuiſſet, cum illa tantum arma commemora-

moraſſet, quibus Diabolo reſiſtitur. Itaq; evidentem occaſionem habuit apoſtolus, hac de re, quòd tantùm cum diabolo, & numquam cum hominibus Chriſtiani homines dimicant, verba faciendi. Quamquam verò mihi non improbatur, id quod ais, Paulum carnem & ſanguinem nominando, non homines ſimpliciter, ſed infirmitatem vel etiam induſtriam humanam ſignificare voluiße, tamen crediderim illum potiorem rationem habuiſſe, opponendi ſimpliciter homines Diabolo & angelis ejus, & arma carnalia ſpiritualibꝰ. Similia loca, ubi caro & ſanguis cum tacita aut expreſſa antitheſi divinitatis, homines ipſos præcipuè ſignificat, habes Matth.16.v.17. & Gal.1.v.16. Cæterùm quod ſcribis, te non ſatis aſſequi vim rationis a me allatæ, quòd ſi Paulus loqui voluiſſet de pugna tãtùm quæ eſt propria Chriſtianorum, dixißet ἡμῶν ἡ πάλη, non autem ἡμῖν, mihi verò videtur, ſatis notum unicuiq; eſſe poſſe quantum differat, ſi quis dicat, noſtra pugna non eſt, ab eo ſi dixerit, nobis non eſt pugna, quod apertiùs non declaro, ne tuo ingenio nimiam faciam injuriam. Verùm ſubjungis poſtremò, non eße ſatis firmam ratiocinationem deſumptam ex collocatione vocabulorum & articulorum, præſertim in ſcriptis apoſtolicis. Atqui hic non agitur de collocatione ulla, ſed de diverſa voce, quæ manifeſtè diverſum ſenſum per ſe facit, nec aliud meæ ratiocinationi objici poteſt, quàm articulum præpoſitum nomini πάλη, efficere, ut nulla ſit in Pauli verbis differentia, ſive legatur ἡμῶν ſive ἡμῖν.

μὴν. Ad quam tamen objectionem ego reſpondeo, articulos apud omnes græcos ſcriptores, etiam elegantiſſimos, ſæpe ſupervacaneos eſſe, & vix fortaſſe inveniri exemplum articuli non ſupervacanei, ut eleganter Græcè ſcriberent: tamen in eorum ſcriptis intelligendis Græcæ linguæ proprietatem ſpernẽdam non eſſe, niſi id facere apertiſſima aliqua ratio cogat. Neſcio quid ſit illud quod ſcripſi de majore præmio apud Deum bonæ voluntatis noſtræ cõſummatæ, quàm non cõſummatæ, niſi quatenus ipſe refers. neq; enim illud meum ſcriptum habeo; ſed tamen arbitror, me ibi non intellexiſſe de præmio tantùm poſt hanc vitam, ſed de præmio in univerſum, adeò ut non poſſit ex uno illo in meis ſcriptis loco ſtatui, me tenere in futura vita præmia fore diverſa, alia ſcilicet aliis majora. Quamquam alioqui non negem, me in hanc ſententiam plurimùm inclinare, utpote quæ mihi, & rationi, & nonnullis ſacris teſtimoniis valde conſentanea eſſe videtur: ſed tu aliter ſentis, & primùm ad æqualitatem præmiorum in futura vita probandam affers, quòd omnia ea, quæ alicubi in ſacris litteris tamquam prærogativa aliqua quibusdam tribuuntur, alibi aliis tributa leguntur. Hæc ratio ad excipiendum potiùs eſt accommodata, quàm ad probandum, & quod in ea aſſumitur probationis indiget. Deinde vis inæqualitatem in præmiis indicare imperfectionem, nempè in minoribus præmiis, iisq; qui illa habent, & majoribus carent. Hîc verò oporteret propoſitionẽ hujus ratiocinationis probare, quæ eſt, omnium & ſingulorum in futura vita præmia

perfecta fore. Nam ſi ad hoc probandum ſatis illud eſſe creditur, quod in ſequente tertia ratione dicitur, maxima Chriſtianis communiter facta fuiße promißa, jam ſecunda cum tertia ratione confundítur, & ſic ex duabus fit una tantùm ratio. mihi quidem nihil cogere videtur, ut ſingulorum vitæ futuræ participum præmia ſint perfecta, id eſt, ejusmodi, ut nihil illis addi poſſit; immo nihil id ſuadendi vim mihi habere videtur; cum hoc potiùs ejusmodi ſit, ut ſeipſum deſtruat: neq; enim de præmio alicujus dici jurè poterit, nihil ei addi poſſe, niſi præmio iſto id contineatur, quod is aliis imperet aut præſit; quod ſi fiat, quomodo quæſo aliorum, quibus imperabit aut præerit, præmia erũt perfecta? Quod ſi dicas, perfectionem iſtam te intelligere, ut interim unius præmium alterius præmio nihil deroget, totum iſtud probandi onus tibi incumbet; videlicet, non modò perfecta fore præmia ſingulorum in futura vita, ſed etiam perfectionem iſtam ita intelligendam eße, ut modò eſt dictum. Venio ad tertiam rationem, quæ eſt, Chriſtianis communiter maxima promiſſa donata eße 2. Petr: 1. v. 4. hoc enim tibi videtur verum eſſe non poße, ſi quibusdam aliquid majus in iſta immortalitate dandum eſſet. Reſpondeo, etiamſi in ipſo ſtatu immortalitatis aliquid detur cuipiam, quod alii non detur, non propterea fieri, quin immortalitas per ſe, quam omnes & ſinguli ejus ſtatus participes habent, maximum donum ſit, & ita maximum, ut nullum eo majus detur. Tametſi nihil cogit vocem iſtam, ſuperlativi licèt gradus, ad hunc modum interpretari: & id ſi-

id ſive a Græcis μέγιςον, ſive a latinis Maximum ſæpius dicitur, quo tamen aliquid majus datur. Adde, quòd Petri locus iſte non videtur accipiendus de immortalitate nobis promiſſa, ſed de donis in hac vita mortali nobis datis, per quæ efficimur, etiam in hac ipſa vita, participes divinæ naturæ; inter quæ ſi potiſſimùm numerare velis ſpem ipſius immortalitatis, tibi planè aſſentior. Verùm aliud eſt immortalitatis ſpes, aliud verò ipſa immortalitas, atq; inde apertè conſtabit verum eſſe quod dixi, vocem iſtam ſuperlativi gradus iis etiam accommodari, quibus majora quædam reperiuntur. Nam, ſine ulla controverſia, majus omnino quiddam eſt, quàm ſpes, quantumvis firma et certa, immortalitatis, ipſa immortalitas. & ne dicas exemplum hoc non eſſe accommodatum, cum altera iſtarum duarum rerum in hoc ſeculo tantùm, altera contrà in futuro tantùm detur; addo, eam naturæ divinæ participationem, quæ in hac mortali vita datur, id eſt, juſtitiam & ſanctitatem, quippiam majus ac præſtantiùs eſſe ipſa ſpe immortalitatis, & omni alio dono, quod a Deo in hac vita ſimiliter habemus, & per quod, ut Petrus ait, efficimur participes iſtius divinæ naturæ, quantò major eſt & præſtantior ipſe finis, quàm ea quæ ducunt ad finem. Sed jam nimis multa de hac tertia ratione: ſequuntur quædam, quæ vim rationum habent, a te dicta, dum vim veriſimilitudinis, quæ ex altera parte eſt labefactare conaris. Ais enim, ex parabola illa Matth: 20. de operariis ad laborandum in vinea conductis, conſtare poſſe, præmia in futuro ſeculo fore æqualia, et eorũ qui

 mul-

multum, & eorum qui parum diei Deo ſervierint. Ego verò exiſtimo, ex parabola iſta colligi quidem poſſe vitam æternam, ſeu immortalitatem fore omnibus, qui Deo cari fuerint, communem, etiamſi alii aliis plus minusvé in Chriſti Eccleſia laboraverint: ſed hoc non impedit quominus in ſtatu iſto immortalitatis gradus quidam ſint futuri, ut nunc ſunt inter ipſos angelos Dei: ut nihil dicam de gradibus quos ipſe Deus & Chriſtus conſtituit in Eccleſia militante, qui ſatis indicant in triumphante quoq; Eccleſia eos eſſe poſſe. hæc enim ſunt illa præmia diverſa, quæ ibi fore dico. Quemadmodum verò nunc, & in cœlo & in terra inter illos qui Dei ſunt, quamvis munera & gradus ipſorum ſint diverſi, ſumma nihilominus eſt concordia, & unusquisq; ſuo munere & gradu eſt contentus, ſic etiam in futuro ſeculo, graduum & munerum diverſitas, nihil vel communem concordiam, vel privatam uniuscujusq; lætitiam impediet aut minuet. Quare in iis, qui illius beatæ atq; immortalis vitæ ſe participes fore ſperent, minùs verum id eſſe arbitror, quod ais, omnes non tantùm præmii alicujus, verumetiam maximi (id eſt, ut verba tua interpretari neceſſe eſt, quàm maximi) præmii cupidiſſimos eſſe. Satis enim unusquisq; pius & ad cœleſte regnum contendens habet; ſi immortalis ac beatus ſit futurus, nec ut ad maximum, qui in ipſa beata immortalitate dari poteſt, gradum perveniat, occaſiones benefaciendi adeò quærit, ut Deum tentare dici queat; id quod, etiamſi alioqui ſupremi ejusmodi gradus cupidiſſimus eſſet, non faceret tamen.

Hæc

Hæc ſatis eſſe puto ut intelligas quid me moveat, ut tuis rationibus non ſinam me a mea ſententia dimoveri, & cur in ea mihi perſeverandum cenſeam. quæ eſt, Omnes quidem Chriſti fideles fore ejusdem beatæ immortalitatis participes, ſed non tamen alioqui æquales eos per omnia futuros, in eodem ipſo beatæ immortalitatis ſtatu.

De loco Hebr: 12. v. 5. quid ſentiam, ſcripſi, niſi fallor, ſatis apertè in Diſputatione de Servatore, locum ipſum ubi id a me ſcribitur non memini, nec diſputationem iſtam meam ad manum habeo: ſentio autem Hebræos iſtos occaſione quidem profeſſionis nominis Ieſu Chriſti afflictos fuiſſe, ſed tamen interim illos in tam ſancta ptofeſſione non fuiſſe ferventes, ut eſſe debuerunt, & multa in illis meritò deſiderari potuiße, ſeu non caruiſſe illos aliquot vitiis & imperfectionibus; unde fiebat, ut Deus afflictionibus, quas ob Chriſtianæ religionis profeſſionem experiebantur, uteretur ad eos caſtigandos atq; emendandos, & planè veros Chriſtianos faciendos. Cui ſententiæ non video quid adverſetur, quòd illius Epiſtolæ auctor homines iſtos ad conſtantiam, exemplo ſanctorum virorum & ipſius Chriſti, hortetur: (quãquam non eſt verbum Conſtantiæ, (ſi rectè memini) apud ſcriptorem iſtum, nedum ad illam adhortatio) Neq; enim conſtantia iſta ſignificat perſeverantiam in eodem prorſus ſtatu, ſed tantùm in eo quòd Chriſti nomen profitebantur, & ei obediendi (licèt non quantum debuiſſent) ſtudioſi erant. Iam cohærentia ejus quod legitur verſu 4. cum iis quæ ſtatim ſequun-

quuntur hæc mihi eſſe videtur, quòd Hebræi iſti nondum, ut nihil peccarent, ſed Deo, ut debebant, obedirent, eò adducti fuerant, ut ſeſe morti exponerent (id quod ſcribitur v. 4.) & tamen jam in iis, quæ propter Chriſti nomen patiebantur, fatiſcere incipiebãt, & ejusmodi divinam caſtigationẽ, minime læto animo, ut debuiſsent, ſuſcipiebant &c. quæ ea ſunt, quæ ſtatim poſtea dicuntur. Oſtendi Statorio noſtro, quid ſcripſeris de eo Ieſuitam illum dixiſſe pro concione. ſubriſit, miratus interim, ut mihi perſuadeo, hominis audaciam & diligentiam. Iuſſit te officioſiſſimè ſuo nomine in his meis litteris ſalutari, & viciſſim ut pro ſe Deum ores rogari. De libellis & ſcriptis quæ jam diu a me petiiſti, non potui hactenus efficere, niſi ut diſputationem meam adverſus Volanum habere poſſes. ejus enim curavi jam pridem exemplum unum tradi fratribus Racovienſibus, ut illi ad te trãſmitterent, id quod jam factum fuiſſe ſpero. Vale, & Deum ora, ut in hâc extrema ætate mea, poſsim jam aliam victus & habitationis meæ rationem invenire, quæ me mei juris efficiat, & liberum ab omnibus impedimentis reddat, quibus fit, quominus ea præſtare poſsim, quæ promiſi, & a me identidem exigi, non ſine dolore audio. Ex agro Luclaviciano Abrahami Blonſcij die 2. Decembris. 1599.

Si Theologicas huiusmodi, quas ad te ſcribo, litteras, putas poſſe aliis etiam alicui uſui eſse, tuum eſt curare, ne illæ perdantur. nam ego earum nullum mihi exemplar reſervo. nec ſanè id faciendi, aut curandi

randi ullum vel tempus vel facultatem habeo. Tuas quidem ego diligentiſſimè aſſervo.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus. F. S.

Ad eundem Lublinum, EPISTOLA VIII.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

DIE Martii 24 litteras accepi, quas ad me primo die Februarii dederas, tarde admodum ſanè redditas, id quod non leviter dolui. Nam ſi poſt juſtum temporis ſpacium redditæ fuiſſent, jam ſine dubio, idq; diu reſponſum ad illas accepiſſes. Quod ſi ſaltē ſcivisſem in tempore, D. Abrahamum Sczepanovium noſtrum iſthuc profecturum, per ipſum illud miſiſſem, & multò minus ſerò, quàm viſurus jam es, me ad te ſcribendi muneri meo ſatisfacientem vidiſſes. Quomodo formaverit Gratianus argumentum illud ſuum, ex cap. 54. Eſaiæ petitum, non omnino memini, tantùm, niſi memoria me fallit, videor mihi poſſe affirmare, aliquantò meliùs formari id ab ipſo potuiſſe. Sed quomodocumq; ipſe formaverit, non poteſt, judicio meo, ex iſto Eſaiæ loco rectiùs quicquam, ad probandum Chriſtum eſſe unum illum Deum Iſraelis, argumentari, quàm hoc pacto. Quicumq; eſt Eccleſiæ maritus, is eſt unus ille Deus Iſraelis. Sed Chriſtus eſt Eccleſiæ maritus. Chriſtus igitur eſt ille unus Deus Iſraelis. Majoris probatio propoſitionis qua tota ar-

ta argumentatio nititur, petitur ex loco iſto Eſaiæ, juncto eo quod inter omnes conſtare videtur, Eccleſia maritum non poſſe eſſe niſi unum, quemadmodum fœminæ alicujus unus tantum vir eſſe poteſt. Ille ſiquidem unus Iſraelis Deus iſto in loco ait ſe eſſe, aut certè ſore maritum illius ſterilis, quæ non pariebat. Nam hāc eſſe ſupernam Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam, interpretari videtur Paulus ad Gal. cap. 4. v. 26. & 27. De veritate minoris propoſitionis, conſtat ex iis quæ leguntur cap. 5. Epiſt. ad Ephes. v. 22, & deinceps. Vnde etiam id confirmatur, quod ad majoris propoſitionis comprobationem diximus, unum tantùm eſſe poſſe maritum Eccleſiæ, ut mulieris alicujus unus tantum vir eſſe poteſt. Nam ex iis quæ ibi dicuntur, apparet Chriſti cum Eccleſia conjugium, in eoq́ conjugio, ſummam, ut ſic dixerim, unitionem adumbratam fuiſſe in maris fœminæq́ conjunctione, & porrò in viri & uxoris conjugio, quod Deus ipſe ab initio inſtituit, Iam ad totam hanc argumentationem ſic reſpondendum cenſeo. Primum negandum eſt, ſterilem illam quæ non pariebat eſſe Eccleſiam. Nulla enim ratione de Eccleſia ea dici poſſunt, quæ de allegorica iſta muliere eo in loco dicuntur, præſertim verò de novi fœderis Eccleſia, de qua neceſſe eſt argumentum loqui, ſi ritè formatum eſſe debet. Quomodo enim ſterilis Eccleſia novi fœderis tunc dici potuit, cum nondum eſſet? aut quando unquam ſterilis hæc Eccleſia fuit, aut dici ullo modo potuit, niſi fortaſſe multis poſt Chriſtum natum ſeculis? Atqui Eſaiæ verba ad ea tempora quæ ſtatim poſt Chri-

ſtum

ſtum exhibitum extiterunt omnino pertinere, & Pauli locus, antea pro argumento confirmando citatus, apertè docet, nec quiſquam eſt qui neget, qui vaticinium iſtud ad novi fœderis tempora ſpectare velit. Præterea, allegorica iſta mulier deſolata eſſe dicitur, id eſt, viro deſtituta, ut ex eo quod per antitheſin ſtatim ſubjungitur liquidò conſtat, id quod ad Eccleſiam, ſive ſub vetere ſive ſub novo fœdere, accommodari nequit. Veteri quidem accommodari nõ poſſe illi ipſi fatentur, qui volunt mulierem iſtam eſſe Eccleſiam. Iidem enim volunt alteram conjugatam mulierem, cum qua illa confertur eſſe veterem Eccleſiam. Novæ autem non poſſe accommodari ia manifeſtè docet, quòd ſimul atq; ipſa extitit, ſuum virum habuit Chriſtum, quo numquam poſtea deſtituta fuit. Adde, quòd Deus fatetur, ſe mulierem iſtam ad breve tempus dereliquiſſe, qui tamen nunquam Eccleſiam dereliquit. Hinc liquet Pauli verba, in citato loco non eſſe in eum ſenſum accipiẽda, quem præ ſe ferre videntur, ut ſcilicet dicat, mulierem iſtam eſſe Eccleſiam. Sed neceſſe eſt eum eſſe ſenſum verborum Pauli, quem mox dicemus; ubi, quid nos iſtius mulieris nomine intelligendum ſtatuamus, breviter expoſuerimus. Dicimus igitur, illam, quatenus vaticinatio iſta Eſaiæ ad Chriſti tempora, & ſic ad argumentum ex ea formatum propriè pertinet, Gentes, ſive incircumciſum populum eſſe, qui eo in loco Iudaico, ſeu circumciſo populo opponitur, & præ illo ſterilis mulier, deſtituta viro, a Deoq; derelicta meritiſſimò & Eſaiæ tempore, & poſtea etiam uſq; ad Chriſti ad-

ſti adventum atq; Apoſtolorum prædicationem, immo etiam ante Eſaiæ ſeculum, per complura ſecula dici potuit. Nulli enim Deo filii ex incircumciſo populo, jam inde ab Abrahamo, qui primus omnium circumciſus fuit, præſertim verò poſt legem circumciſo populo datam, naſcebantur, quippe quem Deus quodammodo rejeciſſet, ſine quo, tanquam mulier ſine viro, ipſi Deo filios parere non poterat. Nec obſtat quod Deus ait, ſe ad modicum tempus mulierem iſtã dereliquiſſe. derelictio verò iſta incircũciſi populi diutiſſimè duraverit. Modicum enim dicitur tempus iſtud, & tamquam parvum momentum, prout ipſa Dei verba ſonant, præ æternitate, cui ipſe Deus illud opponit, inquiens, ſe miſericordia ſempiterna erga illam uſurum. Itaq; Paulini loci ſententia hæc eſt, ſupernam Ieruſalem, quam facilè concedo Chriſti Eccleſiam ſignificare, eſſe matrem omnium fideliũ, et ſic tunc temporis ad ipſam, tamquam filios eos etiam pertinuiſſe, qui ex gentibus crediderant, quantumvis magno numero eſſent, & multò plures quàm ii qui ex populo Iudaico crediderant; quandoquidem jam prædictum erat, ex gentibus multò plures fideles exstituros, quàm ex Iudaico populo. Apparet igitur non poſſe ex iſto Eſaiæ loco colligi illum unum Deum Iſraëlis eſſe maritum Eccleſiæ, ſed tantùm fortaße incircumciſi populi. Dixi autem fortaße, quia nihil cogit, ut vox Hebraica Bahal quæ ibi legitur virum ſeu maritum ſignificet, cum ea non minus Dominum ſignificare queat? ut quidem tum Græca editio, tum vulgata Latina habet. id quod alterius reſponſionis

loco

Digitized by Google

loco ad argumentum ipſum eſſe volumus. quæ enim de ſterilitate ac viduitate iſtius allegoricæ mulieris, deq́ Deo qui illam dereliquiſſet & eam recepturus eſſet, ex quo fieret, ut illa plurimos filios haberet, ibi dicuntur: unde etiamſi vox Bahal maritum eo in loco non declaret, concludi nihilominus poſſe videatur, Deum ejus maritum eſſe; ita accipi poſſunt, ac ſi dictum ibi foret, incircumciſum populum, poſtquam a Deo rejectus quodammodo fuiſſet, factum eſſe tamquam mulierem, quæ vidua ſit ac deſolata, liberisq́ deſtituta; quos nullos dicatur parere, non quia (ut ante pro conceſſo ponentes Deum illius maritum vocari dicebamus) eos Deo tamquam marito ſuo non pariat, ſed quia cum Deo non ſint accepti, nullo numero eſſe cenſeantur, quotquot ad populum incircumciſum, tamquam ad matrem ſuam pertinēt. Sed tertiò præterea loco reſponderi ad argumentum iſtud poteſt, non eandem eſſe rationem metaphoricarum appellationum & propriarum: nec ſi propriè Maritus appellatus unus tantùm alicujus veræ mulieris eſſe poteſt, ſimiliter metaphoricè appellatum maritum unum tantùm alicujus vicem mulieris explentis eſſe poſſe, concludendum ullo modo eſſe. Exemplum ſit in patris appellatione, quæ quamvis uni tantùm proptiè accepta conveniat, reſpectu unius: tamen metaphoricè accepta, pluribus, unius licèt tantum reſpectu, convenire invenietur. Nihil enim vetat, quominus quis, exempli gratiâ, vel ob grandiorem ætatem, vel ob beneficia ab eo accepta, vel ob filialem ſuum erga ipſum amorem, ipſiúsvé erga ſe pa-

 ternum,

ternum, vel ob aliam ſimilem cauſſam, vel deniq; ob eaſdem aut diverſas plures cauſſas, non modò unum, ſed plurium unumquemq; patrem ſuum metaphoricè meritò appellare poſſit. Quare nihil etiam vetat, quominus Eccleſia plures maritos habere poſſit, cum neceſſe ſit, quemadmodum ipſa eſt metaphorica mulier, ſic etiam quisquis ejus maritus ſit, eum eſſe ipſius metaphoricum maritum; præſertim cum (& hic eſt potior in propoſito noſtro hujusmodi reſponſionis vis) iſta mariti metaphora, modò minùs, modò magis plena eſſe poſſit; ut certè hic fieri dicere poterimus, ſi cōcedere velimus, Deum illum unum Iſraelis eſſe Eccleſiæ novi fœderis maritum: namq; ipſius ratione Metaphorica iſta mariti Eccleſiæ appellatio minùs plena erit, quàm ratione Chriſti, (de quo conſtat illum eſſe ſuæ Eccleſiæ maritum) ut poſtea docebo; Ex quo ſequitur, eum qui propterea, quòd ille unus Deus ſit Eccleſiæ maritus, & Chriſtus ſit Eccleſiæ maritus, concludit Chriſtum eſſe illum unum Deum, perperam concludere, & Æquivocationis fallaciam committere, etiamſi alioqui verum ſit Eccleſiæ unum tantùm maritum eſſe. In hac enim enunciatione vox metaphorica Maritus, plena metaphora accipienda eſt. Vt autem id, quod dixi de pleniore & minùs plena Metaphora uſu venire, in iſtis ipſis appellationibus quæ propriè acceptæ uni tantùm conveniunt, planiſſimum fiat, & interim accuſari non poſſim quòd nullum exemplum attulerim ejusmodi metaphoricæ appellationis ubi propriæ non ſit locus, quemadmodum non eſt in appellatione mariti Eccleſiæ: non recedens ab exem-

ab exemplo jam allato appellationis Patris, dico, Veritatis, quæ propriè ſic dictum patrem nullum habet, vulgo Patrem metaphoricè dici Tempus; quod quidem intelligendum eſt, quatenus tantummodo illa apparet atq; agnoſcitur. Atqui ſecundum hanc ipſam rationem nemo negaverit, Deum quoq; veritatis Patrem dici poſſe, idq; multò pleniore metaphora: cum multò magis veritatis patefaciendæ auctor & cauſſa Deus ſit, quàm Tempus: cui non niſi per accidens hoc idem tribui poteſt. Vt nihil dicam, quòd Deus, non tantùm quatenus illa apparet atq; agnoſcitur, ſed ſecundum omnem rationem, veritatis auctor & cauſa eſt. Satis enim habeo (nam alioqui etiam, nullam in ratiocinatione mea captionis ſuſpicionem eſe volo) ſi veritatis ad eum prorſus modum conſideratæ, ut cum dicitur Tempus eſſe ejus Pater, Deus quoq; Pater meritò dici poſſit, & quidem ita, ut in hac metaphorica appellatione Deus loco ſic propriè dicti Patris eſſe queat: Tempus autem minimè: et ſic licet veritas ad eum modum, qui dictus eſt, conſiderata, duos Patres habeat, unum tamen dumtaxat habere dici poſſit. Iam ut iſta ad propoſitum accommodem, neminem negaturum arbitror, ſi concedatur illum unum Deum Iſraëlis eſſe maritum Eccleſiæ, hunc eſſe poſſe Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, quamvis ipſe Ieſus Chriſtus maritus ejus ſit, qui certè eadem ipſa perſona non eſt cum Patre ſuo. Quamquam enim hoc pacto duo erunt mariti Eccleſiæ, nihil tamen hic eſt abſurdi, nec propterea fiet, quominus ſolus Ieſus Chriſtus metaphoricè licet

eccleſiæ maritus dictus, propriè ſic dicti mariti loco eccleſiæ ſit: quippe quòd multò pleniore metaphora ipſi hæc appellatio conveniat, quàm Patri, qui naturæ, conditionis, accidentium ullorum ratione, nihil commune cum Chriſti fidelibus, qui tamquam unum corpus conſiderati idem planè ſunt cum eccleſia, vel habet vel habere poteſt: cum interim ipſe Chriſtus in iſtis ipſis rebus plurimum cum ipſis commune habeat. non modò enim homo eſt, ut ipſi ſunt. ſed ipſorum etiam in divina filiatione, quamvis alioqui omnium ſummus ac princeps, omnino conſors ac ſocius: ac præterea omnia mala eſt expertus, quæ illi experiuntur, & in gloriam ſuam eâ viâ ingreſſus, per quam illi incedunt ut glorioſi fiant. Quod ſi quis tamen neget, poſſe ipſum Ieſu Chriſti patrem eſſe ſeu dici eccleſiæ maritum, ob hanc ipſam videlicet cauſſam, quòd inter ipſum & eccleſiam nimium diſtet, jam oſtenſum eſt, poſſe metaphoricas ejusmodi appellationes ibi etiam locum habere, ubi ipſa metaphora non planè conſtet, ſeu plena non ſit, modò aliquid adſit, unde ea aliquo modo extrui poſſit, veluti in propoſito exemplo appellandi Tempus veritatis Patrem, ut certè hîc adeſt, & quidem abunde ſatis. Amor enim quo Deus pater eccleſiam complectitur, cura quam illius habet, beneficia quibus illam continenter afficit, omnia hæc, inquam, non illis abſimilia quæ a marito in uxorem proficiſcuntur, meritò efficiunt, ut metaphoræ iſti locus eſſe poſſit, & ipſe Deus pater Eccleſiæ maritus dici queat, præter illam ſummam ſpiritualem conjunctionem, quam nihilominus ut

nus ut

nus, ut alioqui Deus pater & Eccleſia, naturâ, ſtatu, aliiſq; rebus mirum in modum invicem differant, inter ipſum Deum patrem & eccleſiam eſſe ſpiritus ſanctus teſtatur. Quid plura? Deus ante natum hominem Chriſtum Ieſum, ſeipſum non obſcurè maritum facit, tum Iſraëlis, tum Iudæ apud Ierem: cap: 3. Quantò igitur magis potuerit Deus, citra humanæ Ieſu Chriſti naturæ conſiderationem, eccleſiæ maritum ſe apud Eſaiam vocare? Quod ſi ita eſt, quomodo quæſo ex iſto Eſaiæ loco, etiamſi diſertè ibi ille unus Deus Iſraelis ſe Eccleſiæ maritum appellaſſet, concludi poſſet, Chriſtum Ieſum ob eam cauſſam, quòd Eccleſiæ eſt maritus, eſſe illum unum Deum Iſraelis, cum ſine ulla controverſia Chriſtus Ieſus, citra ſuæ humanæ naturæ conſiderationem, non ſit, nec eſſe poſſit ille Eccleſiæ maritus ſeu ſponſus, quem ipſum eſſe ſacra teſtimonia docent? Verùm non eſt hac in re quicquam laborandum, cum, ut ab initio docuimus, Deus apud Eſaiam in loco iſto, non quidem Eccleſiæ, ſed gentis incircumciſæ (quatenus vaticinatio illa ad Chriſti tempora, & ſic ad rem noſtram pertinet) ſeipſum nominet, ſi modò mariti ibi ſit mentio, quòd, ut antea dixi, planè incertum eſt, aut ſaltem aliunde, quàm ex ipſa mariti appellatione id colligitur, de quo nihil conſtare oſtendimus. Habes, mi Valentine, pleniſſimam reſponſionem meam ad primum argumentum, quod Gratianus cum Statorio noſtro diſputans, vel attulit, vel certè afferre potuit ac debuit. Ex qua intelligere potes, in quem ſenſum ſint accipienda verba mea, ſi modò

 ſimpli-

ſimpliciter dixi, Deum, nec olim Iſraelitici populi, nec nunc Eccleſiæ ſponſum ſeu maritum dici poſſe, ut ſcilicet intelligatur, me de plena, plenamvè metaphoram continente appellatione locutum eſſe, cujusmodi eſt illa, cum Chriſtus Eccleſiæ ſponſus ſeu maritus dicitur. De verbo Dei non ſcripto, quod apud ſe eſſe pontificii tantopere jactitant, aliquid nominatim ſcripturus eram in Defenſione Animadverſionum in theſes collegii Poſnanienſis. Quod opus, ſi Deus dederit, ut aliquando abſolvere poßim, habebis & tu, & alii, quicquid magis egregii a me in hoc genere proficiſci poteſt. De falſo Eccleſiæ Romanæ primatu, ubi pollicitus in ſcriptis meis fuerim, me aliquid ſcripturū, non rectè memini; ſed quicquid ſit, video, ſi mihi ea omnia ſcribenda ſint, quæ vel ipſe conſtitueram, vel fratres cuperent, immo ut ſcribam perpetuò urgent, oportere me & valde diu vivere, & quàm optimè aßiduè valere. At neutrum me ſperare ſinunt ſenectus mea, & corporis imbecillitas. Huc accedit, quòd, quò ulterius ætate & ſtudiis progredior, eò me ad ſcribendum, alioſq; docendos ineptiorem eſſe agnoſco. quare jam reliquum hoc vitæ meæ tempus, non aliis, ſed mihi ipſi erudiendo, impendere velim. Vale vir præſtantiſſime atque optime, ac ſuaviſſime frater, & in me amando, ut ſoles, precibuſq; pro me ad Deum fundendis, conſtanter atque aßiduè perge. Ex agro Luclaviciano Domini Abrahami Blonſcii die 16 Aprilis. Anno 1600.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus. F. S.

Ad eundem Lublinum, Epistola IX.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

SEX *ſeptimanæ jam ſunt, ex quo litterulas tuas accepi die 14 Novembris datas. Fuerunt, per quos potuiſſem multò antè reſponſum ad te mittere Racoviam usq;, ut nunc facio; ſed de nullo mihi in tempore ſignificatum eſt. Nunc verò ipſe noſter Statori°, qui, me inſcio neſcio, nuſquã proficiſci ſolet, in prædium Czarnkovianum proficiſcitur inviſendi Oſtorodĩ noſtri gratiâ, qui paullo antè ex lethali morbo convaleſcere cœpit, & vicem ejus in Synaxi, quæ proxima die Dominica ibi futura eſt, ſupplendi, quamquam alioqui etiam eò profecturus erat; ſic enim eum fratres illi rogaverunt, qui ibidem conſtituturi ſunt tempus communis utriusque cœtus congregationis hîc apud nos, quam fortaſſe ante ver impediet peſtis ſuſpicio, vel potius reliquiæ in proximo oppido. Significabas in litterulis tuis tempus conventus noſtri Racoviẽſis, quod reſcire gratiſſimũ mihi fuit. ſed illud me turbavit, quod ſcribebas, facilè fieri poſſe ut ipſe in eo cõventu nõ adſis. nam ſine te frigebũt omnia, & fruſtra quodammodo convenient alii. Spes tamen poſtea mihi facta eſt, te omnino adfuturum, quod utinam fiat. Plurimùm lætor, quòd, ut eædem tuæ litterulæ indicant, in meliorem partem accipis, quidquid aſperius a me profectum eſt; qua in re nihil prorſus falleris. Amor enim meus in te, ardenti illi meo deſiderio junctus, ut id, quod verum eſſe credo, in rebus*

potiſſimùm ad pietatem pertinentibus, ſemper obtineat, illius meæ aſperitatis ſola cauſſa fuit. quam tamen ego ipſe, ut noſti, non probo, tibiq́ ſanctè promitto (præſertim coram aliis fratribus, qui non ita arctè nobis ſunt conjuncti, ut illi erant) poſthac ita mitem me, & tecum, & cum reliquis omnibus fore, ut non ſit cur veniam deprecer, ut tunc, & quidem ex animo, feci. Quod a me petis de loco Ioh. 17. in eo tibi ſatisfeci, ut in ſeparata ſcheda videbis. Si fortaſſe, quod non ſpero, majore tibi eſt declaratione opus, conabor & in hoc tibi aliquādo ſatisfacere. Tu modo omnino ſtatue, ut illi noſtro conventui interſis, idq́, quàm maxime & diligentiſſimè potes, cura. Aliud quod ad te nunc ſcribere poſſim vix habeo, & neceſſe eſt hoc reliquum tempus mihi ad ſcribendum conceſſum, in aliis litteris ſcribendis inſumere, quæ unà cum iſtis uno faſciculo comprehenſæ erunt, quasq́ ut reddendas ſuis in locis ac transmittendas cures, te etiam atq; etiam rogo. Illuſtrem ac generoſum Dominum Petrum Oſtrovium, per te oratum velim, ut me ſuo amore complecti pergat, ſuæq́ ſalutis, tam animæ quàm corporis, diligentem curam habere velit. Te verò, mi ſuaviſſime Smalci, rogo, ut in dies magis tibi perſuadeas, te a me ex animo coli, Deumq́ aſſiduè orari, ut te ſuis donis augeat, tibiq́ perpetuò adſit; quod charitatis officium, ut mihi viciſſim præſtes, pro meo jure abs te peto atq; contendo. Fratres duos germanos Lubienietios meo nomine diligenter ſalutabis, & reliquos mihi notos. Vale vir præſtantiſſime.

me. In agro Lucla viciano Blonſcii die 18 Ianuarii Anno 1601.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus. F. S.

Ad eundem Lublinum, EPISTOLA X.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto mihi plurimum colende. Tibi probatum fuiſſe conſilium meum de tuæ ſororis filio, vehementer ſum lætatus. Velim autem nihilominus tecum coram conferre de re hac; quod fore ſperabam omnino hîc in proxima ſynodo. Sed tuæ litteræ ad Oſtorodum noſtrum datæ, ad hac ſpe me ferme prorſus depellunt. tametſi rei abſurditatem conſiderans, quòd ſcil. Synodo interfuturus non ſis, vix adduci poſſum, ut ita futurum planè credam. Ego quidem dabo operam, ut ne id fiat. Interim vero Deum orare non deſiſtam ut tibi iſthic adeſſe velit, præſertim verò in colloquio illo, quod de Baptiſmo aquæ habituri eſtis; quod ut habeatur tibi tantopere improbari non parum miror, cum potius, ſi tibi, ut debet, divinæ veritatis propagatio cordi eſt, nihil ſit, quod, judicio meo, tibi gratius eſſe meritò poſſit; cum Deus te iſtis armis abunde inſtruxerit, quibus veritas in quæſtione iſta defendi & poſſit, & debeat: error autem convinci atq; expugnari. Fateor tamen, & te, & collegam tuum, quamvis æquè atq; ipſe es, aut paullo minùs inſtructum, vix quidquam

effecturos, ſi diſputandum ſit de baptiſmo aquæ abſolutè, an ſcilicet is ab omnibus, qui Chriſti diſcipuli eſſe velint, neceſſariò ſuſcipiendus ſit, quemadmodum factũ eſt a me in meo illo libello, & hactenus in noſtris ſynodis fieri conſueviſſe, deprehēdiſſe mihi videor. Non eſt hæc via, niſi fallor, in futuro iſto veſtro colloquio ullo modo ingrediēda; ſed de eo tantùm eſt agendum, an ii, qui ab ipſis incunabulis Ieſu Chriſti nomen ſunt profeſſi, ejusq; religionem, nec ullam aliam præterea, de qua jam, quatenus neceſſe eſt ad vitam æternam conſequendam, probè ſint edocti, perpetuò ac publicè amplexi fuerunt, omnino debeant aquæ baptiſmo ritè tingi, & niſi id fiat, pro veris in Chriſto fratribus agnoſci non poſſint, etiamſi vitam & mores habeant ipſi veræ ac puræ Chriſti religioni conſentaneos. hoc enim eſt revera quod inter vos controvertitur, nec quidquam aliud. Atq; oſtendendum eſt, debere eos, qui ita ſentiunt, hujus rei ex divinis monumentis, aliquod vel præceptum, vel exemplum, vel ſaltem deniq; mentionem aliquam proferre. cum manifeſtò id appareat, ſi id fieri nequeat, nihil penitus eſſe, cur iſti ad ejusmodi baptiſmum ſuſcipiendum adigi debeant, curvè poſſit, nedum debeat tale jugum adhuc fratribus imponi: præſertim ſi tales ſint, qui ab iis, qui Chriſtianam religionem profitentur, vulgò pro baptizatis habeantur. Nam de iis qui tales non ſint, & nullum prorſus aquæ baptiſmum eos accepiſſe conſtet, propter ſummam offenſionum apud chriſtiani nominis homines inde præficiſcentem, fatendum eſt, nequaquam expedire,

dire, ut in cœtibus noſtris ad cœnam Domini, quæ fraternitatis Chriſtianæ teſſera eſt, admittantur. Iam, ut ipſe, & collega tuus facilè obtinere poſſitis, ut colloquium ſeu diſputatio iſta, hac ratione, qua dictum eſt, inſtituatur, neceſſe eſt, quemadmodum alioqui etiam planè faciendum arbitror, ut alter veſtrum, tamquam ipſius loci ordinarius paſtor, exponat ante cauſſam talis diſputationis, & præſentibus aliquibus ſaltē ex iis, qui ſine eo baptiſmo, de quo agitur, admitti ad fraternam communionem cupiunt, ad hunc aut ſimilem modum loquatur. Videte fratres & ſorores quid agatur. Ecce hi, quos adeſſe videtis, (eos ſingulatim nominando) homines vitæ ac morum cum Chriſti præceptis convenientium, & de religionis chriſtianæ præcipuis myſteriis ac dogmatis, idem quod nos ſentientes, petunt atq; orant, ut ipſos in numerum noſtrum recipere velimus, & pro veris in Chriſto fratribus habere, ac propterea ipſis, ut nobiſcum menſæ Domini accumbant, ejusq́; ſint participes, concedere, etiamſi nullum in ullo ex cœtibus noſtris aquæ baptiſmum acceperunt. Nos quidem, unà cum plerisq; aliis rerum divinarum ſcientia præſtantibus fratribus, horum petitioni, & poſſe a nobis, & debere ſatisfieri cenſemus, generaliumq́; Synodorum noſtrarum bis repetitum decretum nobis favens habemus, ex quo liquet, ſingulis cœtibus ejusmodi homines in ſuum numerum cooptare, & ad menſam Domini admittere permiſſum eſſe. Verùm alii ex fratribus aliter ſentiunt, & nulla prorſus ratione, ſine aquæ baptiſmo in aliqua ex Eccleſiis no-

ſtris

ſtris ſuſcepto, hos ad fraternam communionem admitti aut debere, aut poſſe ſtatuunt. Itaq;, ut, ſi ipſi veritatem tenent, nos verò fallimur, poſſimus nos ab errore noſtro liberari, & hi probi ac præſtantes homines agnoſcere ſe a nobis id petere, quod illis concedi non poteſt, petimus ab iſtis, qui planè diverſum a nobis ſentiunt, ut velint ex divinis litteris vel præceptum, vel exemplum, vel ſaltem rationem aliquam proferre hujus rei, quòd ſcilicet ii, qui tales ſint, quales hi ſunt, & cum ipſo, ut dicitur, nutritio lacte, cognitionem, quòd Ieſus Nazaræn⁹, qui crucifixus fuit, eſt cæleſtis Dominus, & ejus religio plane vera ac divina, hauſerunt, idq; perpetuò ſunt profeſſi, ſine aquæ baptiſmo ritè accepto, non ſint cenſendi ad Chriſti corpus revera pertinere, nec digni qui ejus menſæ participes fiant, &c. Hic ſi adverſa pars, vel alium eſſe quæſtionis ſtatum, ſive aliam inſtituti colloquii cauſſam contendere velit, vel tergiverſari, quominus id facere conetur, quod ab ipſa petitur, nullus erit tam bardus aut rudis, præter fortaſſe pauciſſimos quoſdam planè excæcatos, quin videat atq; intelligat iniquiſſime ab ea id fieri, & in vehementem ſaltem ſuſpicionem veniat, ab ipſa injuſtam cauſſam defendi. Quod ſi Deus concedat, ut pars adverſa, vel nihil cauſſetur, aut tergiverſetur, vel nihilominus ad proferenda ſacra teſtimonia veniat, quibus id probet quod ab ipſa petitur, & quod probare debet, primùm antequam id faciat, & ipſi, & auditoribus omnibus in memoriam redigendum videtur, ejuſmodi eſſe teſtimonia iſta, ut ſimulatq; aliquod prolatum

fuerit,

fuerit, cum nullum ferè eſſe poßit ejusmodi, ſtatim verbo unico interpellare liceat, ac monere, illud ad rem non facere, nec ad eos homines pertinere, de quibus eſt quæſtio. Quod ſi nihilominus is, qui illud protulerit, in eo deducendo & ad rem ſuam accommodando pergere velit, utq́; id faciat ei concedi auditores petant, concedatur ſanè; ſed poſtquam peroraverit, explicatiùs oſtendatur, prolatum teſtimonium de aliis hominibus, quam de quibus agitur, & ab iis longè diverſis omnino loqui; & hæc ſit ſumma reſponſionis, non omiſſo tamen interea, quin indicentur aliæ quoq; reſponſiones, quas latiùs explicare nihil neceſſe eſſe dicatur, ac doceatur, niſi prius primæ iſti reſponſioni ſatisfactum fuerit. Ad teſtimonia, quæ videantur vim aliquam universè concludendi pro parte adverſa continere, quale eſt exemplum baptiſmi ipſius Chriſti, & ſententia ab ipſo prolata de neceßitate renaſcendi ex aqua & ſpiritu, proclive admodum eſſe ita reſpondere, ut auditoribus ſatisfiat, ex illa Diſputatione mea videtur ſatis conſtare, quam ſi vobis familiarem reddideritis, videor poſſe, ſine ulla arrogantia, ſperare, eam vobis ad veritatis defenſionem non parum adjumenti allaturam. Hæc pauca de ratione diſputandi cum adverſa parte, quò, ſi quid meliùs effici nequit, veritas ſaltem non opprimatur, ut ad te ſcriberem, impulerunt me litteræ tuæ, in quibus quaſi deſperabundum te oſtendis, in cauſſa tam juſta, & ad defendendum facillima. Volui tamen ea antea hic cum fratribus communicare, qui meum conſilium approbantes, alacriorem me ad

ea ſcri-

ea ſcribenda effecerunt. Rogo te propterea, & unà D. Chriſtophorum Lubieniecium, cui tecum volo eſſe has meas litteras eſſe communes, ut hoc meum erga vos officium boni conſulere velitis. Sic Deus vobis faveat, & cum tempus erit, eâ ſuggerat, quæ ad propugnandam & promovendam in futuro iſto colloquio veritatem maxime pertineant. Vale mi frater amantiſsime, & forti animo eſto. Racoviæ. 15. Martii. 1603. Meus hoſpes tibi plurimam ſalutem adſcribere juſsit. Nihil nunc ſcribo, ſed tantùm dicto. Itaq; nihil horum meorum laborum ad te mittere in mea eſt manu.

Tui ſtudioſiſsimus in Chriſto frater, ac ſervus. F. S.

Ad eundem EPISTOLA XI.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Litteræ tuæ, frater amantiſſime & mihi plurimum honorande, quibus interruptum noſtrum hoc mutuum litterarum officium repetere incepiſti, gratiſſimæ mihi fuerunt. cenſeoq́; me tibi plurimùm debere, qui in illis de ſtatu Eccleſiolæ veſtræ, & quid cum illis & ab illis agatur, qui ſeceſſionem a nobis partim jam fecerunt, partim facere parati videbantur, ſatis diligenter feciſti certiorem. Ego ſemper ſum arbitratus, nuncq́; magis in hac ſententia confirmor, veſtram nimiam patientiam iſtis hominibus cauſſam præbere in ſuo propoſito perſeverandi, & poſtquam reſcivi, quibus conditionibus cum ipſis concordi-

cordiam facere volueritis, & adhuc velitis, ſatis facilitatem veſtram intempeſtivam mirari non queo. Quid enim eſt, per Deum immortalem, in eo iſtis aſſentiri, ne per aliquot tempus, de baptiſmo iſto minimè neceſſariò, quidquam doceatis, niſi viam, quam Deus præter omnem ſpem noſtram aperuit, omnem hypocriſin e noſtris cœtibus ejiciendi, & ad illos haud fucatæ probitatis homines, qui alioqui facile nihilominus pereunt, alliciendi & aggregandi, plane obſtruere atq; impedire? Quid porrò fuit eis promittere, nos neminem ad Cœnam domini admiſſuros ſine baptiſmo iſto, quàm erroris damnare, quod in generalibus noſtris ſynodis conſtitutum eſt, & aliquot cœtus noſtros reprehendere, in quibus jam id fieri cœpit? Sed dices fortaſſe (ut ego quoſdam ad vos excuſandos audivi dicentes) in cœtibus illis ex conſenſu majoris partis id factum eſſe, iſthic verò majorem partem, quominus fiat, obſiſtere. Hoc primùm ita ſe habere, ut credam, adduci nequeo, cum pro certo audiverim, cum admiſſus fuit D. Zapori°, vix quemquam repugnaſſe. Certum autem eſt promiſſionem iſtam veſtram, ad illum quoq; cœtum pertinere, & D. Andream Lubieniecium non poſſe in ſua Eccleſia id facere, niſi promiſſionem iſtam & fidem datam infringere velit. Deinde, fac, non modò in ipſa Lublinenſi, ſed in iſta ipſa Eccleſia, majorem partem fratrum nolle ut id fiat, an non promiſſione iſta veſtra tacitè confitemini, vos ejuſmodi homines eſſe, de quibus meritò dubitari poſſit, ne id faciant quod injuſtum eſt, & per vim quandam Synodorum decreta

creta violent? An non ex iis qui hactenus non conſentiunt, poſſunt aliqui ſententiam mutare, unde fiat, ut jam major pars conſentire dici jurè queat? Vnum adhuc dicam, maximum errorem fuiſſe & planè inexcuſabilem, eos, qui jam diu ſine baptiſmo iſto admitti petunt, non admiſiſſe, ſi id ulla ratione, decreto Synodi nihil quicquam violato, fieri poterat, & ubi hoc feciſſe, adverſariorum conſilia & vires penitus diſturbaſſet, ac fregiſſet; non feciſſe, & hæc & illa mirificè confirmaſſe. De fœminis ad Evangelicos tranſituris nihil eſt curandum, immo laudandus eſt Deus, qui tales a cœtibus noſtris ſeparandi viam invenit. Idem Deus efficiet, ut locum habeatis vos congregandi, nec quicquam alterius partis cœtus metuendus aut curandus eſt. Deus vos erudiat, & ab omni errore liberet. Quòd aliquamdiu tu & ego eodem in loco eſſe poſſimus, vehementer, ut ipſe agnoſcere videris, a me, nec minùs quàm a te expetitur. Tantùm videtur mihi neceſſarium, ut tu per aliquot menſes ibi habites, ubi ego commoraturus ſum. Quod poſt proximam Synodum, Deo volente, conſtituetur. nec dubium mihi videtur, quin Racoviæ id ſit futurum. Vale mi amantiſſime frater, & tuis meisq; ſymmyſtis ſalutem plurimam nomine meo imperti. Ex prædio Luclaviciano Bloniaño, die 23 Ianuarii. Anni 1604.

Tui perpetuò ſtudioſiſſ. in Chriſto fr. & ſervus. F. S.

Ad

Ad Christophorum Lubieniecium, cœtus Lublinẽſis Paſtorem. Epistola.

Præſtantiſſimo atque ornatiſſimo pietate & virtute viro, Generoſo D. Chriſtophoro Lubieniecio, divini verbi miniſtro integerrimo, domino & fratri in Chriſto vehementer colendo, &c.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto mihi vehementer colende, &c. Cum Samuel Brelius ad Strzalkovium affinem ſuum non procul iſthinc commorantem proficiſceretur, faciendum mihi putavi, ut ad te aliquid litterarum darem, quibus videlicet, tibi gratularer, quòd iſto in loco tam celebri, tamq; ad Dei Chriſtiq; gloriam propagandam apto, ex ipſius Synodi decreto, paſtor conſtitutus fueris, præſertim tali tibi ſocio adjuncto, cujus diligentia atq; eruditione juvari plurimum poteris. Valentinus Smalcius. *Id poſſum ſanctè affirmare, me, ſimul atq; hoc audivi, in acerbiſſimo illo meo caſu, qui recens adhuc erat, non mediocre levamen & moleſtiæ, & doloris ſenſiſſe atq; expertum eſſe. Vtinam mihi contigiſſet, aut aliquando cõtingeret, ut ibi habitarem, ubi ſæpiùs & tecum & cum ſocio tuo colloqui poſſem, voſq; cæleſtem veritatem, quæ viam ad immortalitatem oſtendit, atq; aperit, exponentes audire. Tu quidem mi, Lubienieci, cum te, quod non rarò accidit, concionantem & auditores ad curam æternæ ſuæ ſalutis capeſſendam, adhortantem atq; incitantem audivi, mihi o-*

 mnino

omnino is es viſus, quem Deus in hoc regno inter ſua præcipua inſtrumenta elegiſſet, quibus velit homines a pietate non abhorrentes, ad ſe Chriſtumq; ſuum convertere, & ab interitu vindicare. Tuum eſt, quando non ſine ejus nutu ac conſilio id nunc tibi muneris eo in loco demãdatum eſt, ubi maximè tantùm Dei beneficium proferri ac propagari poteſt, ſumma atque accuratiſſima diligentia uti, ne quid magni ad provinciam iſtam dignè ſuſtinendam in te deſiderari poſſit. Scis, ad eam convenienter ubivis locorum obeundam, id requiri, ut non modò poſſit is, cui data eſt, qui addiſcere non renuunt, docere, verùm etiam contradicentes revincere. Quantò magis hoc iſtic requiritur, ubi tot perpetuò ſunt contradicentes, iiq;, magna ex parte, eruditi admodum & ſophiſtarum artibus inſtructiſſimi? Itaq; ſunt tibi in primis libri illorum, qui in majore ſunt pretio, quiq; maximè ad nos noſtramq; doctrinam falſitatis & mendacii coarguendam ſunt ſcripti, diligentiſſimè perlegendi, ut præmeditatum habere poſſis, quid illis reſpondeas, quandocumq; evenerit, ut tibi vel ſcripto, vel ſermone apertè aliquid objicere ſeſeq; opponere velint. Ea quæ a noſtris hominibus adverſus eorum ſophiſmata, ſunt ad legendum omnibus propoſita, quatenus tibi probantur, tamquam in numerato habere debes, ut in promptu ſimul habeas, quid, etiam ex tempore, illis regeras. Sed præter omnia curandum tibi eſt, ut verum ſenſum ſacrarum litterarum, potiſſimùm verò novi teſtamenti monumentorum, ita, quoad fieri poteſt, teneas ac percipias, ut fal-

falſas aut parum accommodatas explicationes erroris redarguere valeas. Sic enim fiet, ut, quando ſine ſacris ejusmodi teſtimoniis jam nobiſcum contendere adverſarii non audent, nihil tibi tuæq; doctrinæ ab illis objici poſſit, quod quomodo refellere debeas, jam non noris. Plura hujus generis ad te ſcriberem, niſi mihi penitus perſuaderem, iſta notiora tibi fortaſſe, quàm mihi ipſi eſſe; qui potius amoris erga te mei, & ardentiſſimi deſiderii propagationis divinæ veritatis, quo teneor, ſumma vi impulſus, quàm quod te monitionibus ullis hîc indigere exiſtimem, hæc pauca ſcripſi. quæ ut æqui boniq; conſulas, te etiam atq; etiam rogo. Hiſce diebus elapſis miſi ad D. Stanislaum fratrem tuum anagrammatiſmum, (ut vocant) nominis ipſius, quem, ipſo jam pridem rogante, feceram. qui non ſolùm ſibi illum fuiſſe gratiſſimum reſpondit, ſed etiam a me enixè petiit, ut ſimiliter tui nominis, nec non D. Andreæ fratris veſtri anagrammatiſmum facerem. Obſecutus ſum ejus voluntati. Itaq; præter ipſius D Stanislai nominis anagramma, ſi fortaſſe id nondum vidiſti, mitto ad te alia iſta duo. Iam tuum eſt duplex. quorum prius uſurpare ſolum ac per ſe poteris, quandocumq; & ubicumq; libuerit; poſterius verò non niſi (judicio quidem meo) adjunctum priori. ut ſi quis fortaſſe ex priore objiciat, te tibi ipſi nimis tribuere, poſteriore lecto, jam intelligat, rem aliter ſe habere; immo te, etiamſi, quatenus & pius & ſubjectus fueris, nihil hîc, id eſt, ſive in hoc mundo, ſive etiam eo in loco & munere, ubi nunc es, magnopere metuendum tibi

cenſeas; tamen nihilominus, cum conſideras, te eſſe pulverem atq; cinerem, fateri ingenuè, eſſe quod aliquid timeas. Suum anagrammatiſmum, ut ad D. Andream meo nomine mittas, illivé præſenti des, te plurimum rogo, eiq; me quàm diligentiſſimè commendes. Inter pretioſiſſimos quosq; meos libros & ſcripta omnia, quæ mihi erepta ab impiis fuère, erat Smiglecii liber, o Boſtwie ꝛc. *ac præterea breve illud ejusdem latinum ſcriptum, adverſum me nominatim editum de loco Zachar: 2, cap. ad quorum utrumq; ſcriptum jam reſpondere cœperam, & poſterius, notationibus quibusdam, mea manu in ipſis ſcripti marginibus, exaratis, magna potioreq; ex parte refutaveram. Hæc duo illius hominis opera, ſi tuâ curâ mihi comparari poſſent, & aliquando ad me mitti, non ſolùm gratiſſimum id mihi eſſet, ſed ſumptum in ea factum ſtatim ac libentiſſimè redderem. Obſecro te, ut hac in re mihi operam tuam commodare velis. D. Valentinum Smalcium, quem jam tecum eſſe audio, ſocium illum nimirum tuum tibi accomodatiſſimum, per quam diligenter, ut meis verbis ſalutes, velim. Deus utriq; ſimul perpetuò faveat, ſuoq; ſpiritu adeſſe velit. Statorius noſter, apud quem jam a duobus menſibus habito, diutiùs multò adhuc fortaſſe habitaturus, te plurima ſalute impertit. Vale frater optime atq; integerrime. Ex agro Luclaviciano die 14 Auguſti. Anno 1598.*

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus. F. S.

Ad

Ad Andream Vojdovium Cracoviam.

F. Socini Epistola I.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Andrea cariſſime, cum D. Pavlikovius nuper Cracoviam veniret, quia mihi improviſus plane fuerat diſceſſus ipſius, nihil aliud ad tuas litteras reſcripſeram, niſi, ut, ſi fieri poſſet, ad aliquot ſaltem horas, huc te conferres, quò conſultiùs de eo, quod tibi agendum eſſet, deliberare poſſes. Verùm, & D. Pavlikovius præ feſtinatione litteras jam ſibi a me datas ſecum auferre oblitus eſt, nec tu, quantùm video, huc venire commodè potes. Quare ea ad te ſcribere conſtitui, quæ tibi coràm dicere animus erat. Quod igitur ſtudiis humaniorũ litterarum te quàm primùm ſeriò tradere cogitas, id equidem vehementer laudo, ſi modò in alium quempiam potiorem finem dirigantur ſtudia iſta, nec ſemper in ipſis hærere velis, & quodammodo conſeneſcere. Nec tibi enim ſoli natus es. Quocirca ſtudia laboresq́ tuos omnes in cõmune (ut ita dicam) conferre debes, atq; eum ipſorum finem tibi proponere, qui non tibi jucundus tantùm, vel utilis, vel etiam honorificus eſſe poſſit, ſed aliis quoq;, & iis præſertim, quibus plùs debes. Quãquam nec vera jucunditas aliqua, nec utilitas, nec honeſtas eſſe poteſt, ubi id, quod debes, non præſtes. Sed videamus priùs, quid in univerſum quisq; aliis debeat. Tria ſunt genera bonorum, in quibus vel comparandis, vel conſervandis, alter alteri

adjumento eſſe & poſſumus & debemus, animi, corporis, & externa. Animi porrò bona, verâ philoſophiâ; corporis, medicinâ; externa, juriſprudentiâ potiſſimùm aut comparantur, aut conſervantur. Itaq; ſi quis officium ſuum erga alios facere velit, debet omnino, ſi alioquin ad has artes ineptus non ſit, aut veræ philoſophiæ, aut medicinæ, aut juriſprudentiæ dare operam. Iam verò is, qui humanioribus litteris perdiſcendis aptus erit, vix fieri poterit, quin his etiam ſtudiis aptus ſit. Quare aut tibi ab ipſis humanioribus litteris abſtinendum eſt, aut eo animo ipſis incumbendum, ut deinde uni ſaltem ex iſtis tribus ſtudiis penitus te dedas, illiq́; perpetuò adhæreas. Videndum eſt igitur, cui potiſſimùm te dicare debeas, idq́; tamquam finem ejus operæ, quam humanioribus litteris daturus es, tibi proponere. Iam ſi rei ipſius præſtantia, ut quidem fieri debet, attendatur, nemo dubitare poteſt, quin tibi veræ philoſophiæ ſtudium deligendum ſit. Nam, quantùm præſtant animi bona cæteris bonis, tantùm neceſſe eſt hoc ſtudium reliquis præſtare. Præſtant autem animi bona cæteris bonis, non eam ſolùm ob cauſſam, quòd animus ipſe corpori & externis omnibus longè præſtat, ſed ob hanc etiam eamq́; præcipuam, quòd hominem ab interitu vindicant, eumq́; immortalem & porrò verè beatum efficiunt. id quod cætera bona præſtare nullo modo poſſunt Ex quo perſpicuum eſt, illa cum his, ne comparari quidẽ ulla ratione debere, immo præ his, ne bona quidem dici ullo pacto poſſe. Quid igitur eſt, quod dubites te veræ philoſophiæ ſtudio, cum primum

pote-

poteris, dicare, ſi aliis, ut ſanè debes, quàm plurimùm prodeſſe velis? Atqui vera philoſophia vel potius ſapientia nihil aliud eſt, quàm Dei ejusq; voluntatis cognitio vera, quæ ſanctarum litterarum voluminibus continetur. quæ volumina in hunc ipſum finem, ut verè Deum ejusq; voluntatem cognoſcamus, ipſius Dei conſilio admirabili & ſcripta ſunt, & conſervata, nobisq;, tamquam præſtantiſſima omnium, quotquot ſub cælo ſunt, rerum, ejusdem Dei ſummâ beneficentiâ donata & tradita. Præterea vides, aut certè videre potes, quàm pauci hodie ſint illi, qui hac vera Dei ejusq; voluntatis cognitione, præſertim ita, ut eam alios docere queant, præditi eſſe meritò dici poſſint, & quàm vehementer timendum ſit, ne, iis deficientibus, qui eam hoc tempore docent, nulli propemodum inveniantur, qui in eorum locum ſuccedant. Quod ſi (at omen Deus benigniſſimus avertat) evenerit, id tibi, & cæteris tui ſimilibus imputandum erit maximè, & propterea valde metuendum, ne graviſſimas pœnas ejus rei nomine detis, ſi ſacrarum litterarum ſtudiis, veræq; Dei cognitionis propagatione neglecta, aut otioſi eſſe, ant aliis quibusvis ſtudiis, aliisq; muneribus incumbere & vacare volueritis. Dico autem, te tuiq; ſimiles, qui videlicet adhuc adoleſcentes eſtis, qui in vera pietate hactenus educati altiq; ab ipſa infantia fuiſtis, qui, propter fortunarum tenuitatem, nulla hujus ſæculi impedimenta ad eam rem habetis, qui deniq; eorum filii eſtis, quorum hoc jamdiu fuit, &, dum vixerint, futurum eſt proprium munus, ut alios in vera Dei cognitione inſti-

juant. Quapropter tamquam hæreditarium hoc idem ad vos pertinet, & ſi pii ergaparentes veſtros dici & eſſe vultis, cogitare debetis, quomodo illis aliquando tandem præ ſenio ſub tanto onere fatiſcentibus ſubvenire, ac per vices ſuccedere poßitis, illisq́; opera & diligentia veſtra, labores atq; moleſtias minuere. Huc accedit, quòd nihil dubitandum videtur, quin ipſi parentes veſtri, cumq́; ipſis unà cœtus piorum univerſus, hoc idem a vobis ſuo quodam jure poſtulent, vel potiùs repetant atq; contendat. Quamobrem nulla vobis nec excuſatio nec tergiverſatio relinquitur, quominus, ſi id facere recuſaveritis, ingrati, injurii, impiiq́; meritò & in Deum, & in homines dici poßitis. Itaq; non admodum laborabo, ut, quàm incerta ſint & plena periculi reliqua duo ſtudia, de quibus dixi, medicinæ, & juris prudentiæ, tibi notum faciam atq; demonſtrem. præſertim cum id quotidiana experientia plùs ſatis unicuiq; oſtendere poßit. Nec mirum, cum neutrum firmamento ſtabili aliquo innitatur, ſed utrumq; vel hominum mendacium opinione atq; auctoritate, vel fallacibus experimentis & rationibus conſtet, neutrum Dei gloriam, ſempiternamq́; hominis felicitatem, tamquam proprium finem habeat, ſed utrumq; præcipuè hanc vitam, ejusq́; commoda reſpiciat. quæ, cum a pleriſq; hominum omnibus rebus anteponantur, facilè quidem fit, ut ſi quis iſtarum facultatum cognitione atq; uſu excellat, is ad ſummas opes ſummosq́; honores perveniat; ſed facillimè ſimul evenit, ut idem turpis avaritiæ & ambitionis mancipium fiat. quo nihil indi-

indignius, nihil homini miſerius contingere poteſt. At verò philoſophia noſtra vera, tamquam ſolidiſſimo fundamento, in ipſo Dei veraciſſimi teſtimonio ac verbis nititur, ipſamq́; Dei præpotentis gloriam, hominumq́; perpetuam ſalutem tantùm reſpicit. quæ cum, per ſummam imprudentiam atq; ſtultitiam, ab hujus mundi hominibus contemnantur, & nihili fiant, nullum eſt periculum, ne ſi quis in ea excelluerit, is tantas ſibi divitias & ornamenta comparet, ut vel avarus, vel ambitioſus facilè evadat. Pericula quidem hujus vitæ, ejusq́; commodorum amittendi, permulta ſubeunda ſunt iis, qui hujus veræ philoſophiæ diſciplinam profitentur, ſed in his periculis nihil revera periculi eſt. ſunt enim exercitamẽta quædam potiùs virtutis & fidei noſtræ, certaq́; pignora, ſi quis conſtanter illis defunctus fuerit, vitæ ac beatitatis æternæ. Satis tibi ex iis, quæ hactenus ſcripſi, perſuaſum eſſe arbitror, tua præcipua ſtudia ſacrarum litterarum eſſe debere, quò illarum verum ſenſum aliis quoq; explicare poſſis, eosq́;, Dei ejusq́; voluntatis cognitionem veram, docere. Nunc videndum eſt, quatenus, antequam hiſce ſtudiis te totum dedas, in humanioribus litteris perdiſcendis, iisq́; artibus colendis, quæ ad ea ſtudia te juvare queant, progrediendum tibi ſit. Et primùm quidem, quod ad linguas attinet, neceſſe quodammodo videtur, ut tantam latinæ linguæ notiam habeas, ut nec ineleganter, nec barbarè quacumq; de re, quæ in rerum divinarum tractatione inciderit, & loqui, & ſcribere valeas. maximè propter eos, qui niſi latinè lo-

quaris, te intelligere nequeant, & propter divina veritatis apud exteras quoque gentes, ſi opus fuerit, defenſionem, & propagationem. Græcam verò linguam, ut admodum exactè teneas, non videtur neceſſarium. ſed ſatis eſt, ſi novi fœderis ſcripta per te ipſum intelligere poſſis, & vim ac proprietatem verborum ac locutionum, quæ in ipſis continentur, rectè percipias. ad quam rem multum adjumenti attulerit, ſi aliquam hebraicæ linguæ cognitionem adeptus fueris, tantam videlicet, ut ſaltem lexici alicujus ope veteris fœderis monumentorum ſententiam mediocriter aſſequaris, unde fiat, ut hebraicos idiotiſmos, (quos vocant) quibus novi fœderis ſcripta abundant, agnoſcere poſſis. Atq; hæc quidem pauciſſimis libris, nullo præceptore, privato ſtudio, modò quis omnino velit, comparari non magno negotio poſſe, reipſa compertum eſt. præſertim cum non ſit neceße hæc omnia jam habere, antequam ad ſanctarum litterarum ſtudia accedas; ea ſiquidem magna ex parte in ipſis divinis ſcriptis excuciendis paullatim acquiruntur, & uſu atq; exercitatione poſſidentur, ac verè noſtra fiunt. Et ſanè quantum pertinet ad hebræam linguam, ſi quis grammaticam ita noverit, ut verborum themata, & radices (quas appellant) in Lexico per ſe ipſe invenire poſſit, crediderim, iſtum ad ſacra ſtudia optimo jure accedere poſſe. Id autem unusquiq; per ſe, ſola grammatici alicujus libelli ope, altero, aut ſummùm tertio menſe, quamvis interim aliud quidpiam agat, facilè conſequetur, etiamſi ne litteram quidem ejus linguæ an-

tea

tea norit. Iam verò quod ad artes attinet, ſolam dialecticam crediderim ego iis, qui de ſacris quæſtionibus diſſerere, aut judicare volunt, addiſcendam eſſe. Namq; ea neceſſarium quoddam inſtrumentum eſt veri à falſo, in una quaq; facultate, diſtinguendi ac dignoſcendi. potiſſimùm verò ea pars quæ ad ſophiſticos elenchos pertinet. Sed enim cavendum diligenter hic tibi eſt, ne vel alium præter Ariſtotelem, eosvé, qui ejus veſtigiis inſtiterunt, præceptorem ſequaris, vel quidquid ille hac de re ſcripſit penitus noſſe velis. illud enim periculoſum valde eſt, atq; hac noſtra ætate inutile, hoc verò pæne infinitum. ſed ſi, qua ratione ille probabilia argumenta formanda eſſe docuit, eorumq́ fallacias cognoſcendas, mediocriter aſſecutus fueris, eo contentus eſſe omnino debebis. Cæterùm rhetoricæ ſtudium, cui multi hodie tantam operam impendunt, non theologiæ modò, ſed quibusvis etiam aliis facultatibus tractandis, parum aut nihil per ſe ipſum conducere videtur, & non niſi ipſis oratoribus utile eſſe. Quamquam autem eccleſiaſtici concionatores, oratores quidam & ipſi videri queant, tamen illorum ratio ab oratorum ratione revera longè ſejuncta eſt. & quidquid artificii in ejusmodi concionatorum ſermone eſſe aut debet, aut poteſt, id omne natura ipſa & uſus, unà cum judicio aliquo, & vera caritate conjunctus, facilè docet, atq; ſuppeditat. De aliis artibus nihil dico. Nemo eſt enim, qui non videat, eas nihil ferme cum iis ſtudiis, de quibus loquimur, commune habere. Niſi artium nomine, quod à bonis latinitatis auctoribus ſæpe, ut arbi-

arbitror, factum eſt, humanam omnem philoſophiam comprehendi volumus, id eſt non ſolùm eam partem, de qua egimus, quæq; ad diſſerendum pertinet, ſed illæ etiam quæ vel ad mores componendos, vel ad naturalium rerum cognitionem ſpectant. has enim non inficior, ſi quis eas rectè teneret, non parum profuturas ad rerum divinarum exactam ſcientiam. ſunt enim tamquam ejus pediſſequæ, ſive ancillæ quædam, quarum miniſterio ipſa quodammodo excolitur, ſeſeq; magis aperit, ac conſpicuam reddit. Verum duæ ſunt cauſſæ, quare hominem, qui in divinis rebus tractandis totus futurus ſit, non multùm de iſtarum artium notitia comparanda, ſolicitum eſſe debere exiſtimem. Vna, quòd ad eam rem temporis longinquitate eſt opus, etiamſi certam alioqui rationem earum artium cognoſcendarum quis nanciſceretur. Brevitas autem & inconſtantia hujus vitæ, temporis diſpendium omne, niſi neceſſarium ſit, planè diſſuadet. Altera cauſſa eſt, quòd in artibus illis, præſertim verò in ea philoſophiæ parte quæ de natura agit, nihil certi ferè eſt, nihil explorati; adeò, ut ſi quis rem, uti ſe habet, vel ex parte ſaltem cognoſcere velit, integra vita hominis brevis omnino ſit futura. Veritatem enim, ut ille ajebat, natura in profundum, tamquam in puteum demerſit, ubi pleriq; eorum, qui eam inde extrahere voluerunt, multò etiam magis, quàm per ſe antea erat, illam demerſerunt. In moralibus non tanta eſt obſcuritas, tametſi ſine rerum naturalium cognitione ipſorum ſcientia perfectè haberi nequeat. Quocirca concedi for-

fortaſſe poteſt vero philoſopho poſt futuro, ut eorum notitiam aliquam ſibi comparet. idq́ ex ipſo Ariſtotele. Neq; *enim dubitandum eſt, quin ea, quæ vir ille maximus atq; acutiſſimus de moribus ſcripſit, mentem hominis ad multa cognoſcenda, quæ a theologia minimè abhorent, illuſtrare valeant.* Non *crediderim tamen, etiamſi quis moralia iſta ignoret, multum eum damni in re theologica ex ea ignoratione ſenſurum. ſatis enim omnia quæ ad mores pertinent, in ſacris litteris expreſſa ſunt. & ſi quid tamen non expreſſum eſt, id ex univerſa chriſtianæ diſciplinæ ratione, exq́ caritatis regula, nullo ferme negotio diiudicari & conſtitui poteſt. Quòd ſi fortè contigerit, ut vel in moralibus, vel in naturalibus apud profanos auctores cognoſcendis a veritate aberres, & ita inanem prorſus quandam philoſophiam ſecteris, quod quidem propter ea, quæ ante diximus, facillimè fieri poteſt,* Deus *bone, quantæ tenebræ, ad divinarum rerum cognitionem veram, tuæ mentis oculis offundentur!* Ego *quidem unà cum aliis, iisq́ doctiſſimis viris, in ea ſum ſententia, ut falſæ potiſſimùm a philoſophis non optimis acceptæ, cum in moralibus, tum in naturalibus opiniones, tantam nobis, quantam hodie agnoſcimus, & videmus (quamquam ea, ni fallor, adhuc magna ex parte latet) errorum ſylvam in religione pepererint.* Itaq; *præſtat omninò, judicio meo, poſt ſanctarum litterarum ſtudium, cum iam quis in divina veritate ſatis confirmatus fuerit, tunc demum aliquid ex iſtis artibus deguſtare. ſic enim præeunte cæleſti luce, haud ægrè verum a*

falſo

ſalſo diſcernetur, omniaq; ad ipſius divinæ veritatũ cultũ atq; illuſtrationem facilius accommodabuntur.

Habes, mi Andrea, ſententiam meam de ſtudiis tuis. quæ ſi tibi, ut ſpero, probabitur, te enim & probum & pium adoleſcentem eſſe, iamdudum mihi perſuaſi, non video cur quærendum tibi ſit, ut apud D. Buccel: conditionem aliquam habeas. Iis enim qui in aula regia famulantur, litterarum ſtudiis operam dandi tempus ferè nullum conceditur. & fieri potiùs poſſet, ut ea obliviſcereris, quæ hactenus didiciſti, quàm ut aliquid novi in bonis litteris addiſceres. Verebare, ne, ſi provinciam erudiendi filios D. Paulikovii ſuſcepiſſes, a tuis ſtudiis avocareris, cum tamen munus iſtud ab ipſis non multum abhorreat, immo, eo exercendo, tibi ipſi in illis prodeſſe potuiſses. nihil enim eſt quod nos magis doceat, quàm ſi alios ipſi docere debeamus, & non vides, quàm neceſſe quodammodo ſit, ut ipſa tua ſtudia prorſus deſeras, ſi apud D. Buccel:, quacumq; ratione, ſervieris. Quia tamen ſuperioribus meis litteris pollicitus tibi ſum, tales me litteras ad ipſum ſcripturum, quales a me petieras, ne credas, me alia fortaſſe de cauſſa, quàm ea, quam præ me fero, id eſt ingente deſiderio ſalutis & veræ felicitatis tuæ, ita loqui, mitto tibi eas litteras Italicè ſcriptas, (ſic enim ſoleo ſemper) in quibus, ut cupiebas, rogo illum obnixè, ut vel tibi apud ſe locum aliquem concedat, vel ſua liberalitate tua ſtudia aliqua ex parte juvare velit. His tu libellum tuum ſupplicem adiungas oportet. in quo, quid potiſſimùm eum rogatum velis, breviter exponas.

Quod

Quod ſi mihi auſcultaveris, vel de conditione apud ipſum habenda nihil dices, vel eam requires, quæ, ſi fieri ullo modo poſſit, te a ſtudiis tuis non penitus abſtrahat. Te autem Dei, Chriſtiq́ ecclesiæ, ſtudiis tuis omnino inſervire velle profiteberis. Qui ſis, & qualis, & cuius filius, & quibus cognitus, ego in meis ad ipſum litteris diligenter expoſui. Quare non eſt, quod tu his de rebus, niſi fortaſſe interrogatus, aliud ei dicas, præter id, quod in ipſo ſupplici libello dicere eſt neceſſe. qua in re D. Schomanni, prudentis non minùs, quàm pii viri, conſilium ſequi poteris. cui, te rogo, ut me quàm diligentiſſimè commendes, utq́ Deum pro me orare non deſiſtat, meis verbis ab eo plurimùm contendas Bovii incolumitati, quantum potui, aliis datis ad D. Buccel: litteris, conſului atque proſpexi, Vale & Deum inprimis time; ipſiq́ ſoli, mundi hujus quibuscumq; illecebris poſthabitis & valere iuſſis, perpetuo ſerviendum tibi eſſe puta. Ruri die Martii 18. Anno 1583.

Tui amantiſſimus Fauſtus Socinus.

Ad eundem Wittebergam, Epistola II.

QVòd Iohannes Baptiſta repletus fuiſſe dicitur ſpiritu ſancto, adhuc ex utero matris ſuæ, ego ſic intelligo, ut partim, ſi ipſius Iohannis Baptiſtæ ſenſum ac cognitionem ſpectes, ſit Hyperbole in ſacris litteris uſitata, & ſimilis illis, Speravi in te ab uberi-

beribꝰ matris meę, Peccaverunt ab utero &c. *partim, ſi effectum operationemq́; aliquam in eo conſideres, ita ſit accipiendum, ut verba ſonant. Nam ſalutante matre Domini noſtri matrem ipſius, cum adhuc in utero ipſius eſſet, exultaſſe ipſum legimus. Cracoviæ die 25 Aprilis 1590.*

Ad eundem, Lublinum.

Epistola. III.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

SEd jam *ad has tuas poſteriores &c. Non memini nūc ubi de nomine Iehovæ ſcripſerim. Quod ſi alicubi affirmavi, id nomen eſſe unius Dei altiſſimi propriū, verum dixi; modò id rectè intelligatur, ita ſcilicet ut ii non excludantur, qui ipſius Dei perſonam ſuſtinent; tunc enim iſti non quidem ex ſua, ſed ex ea, quam ſuſtinent, perſona, Iehovæ nomine ſæpius inſigniuntur. Locus apud Hieremiam ad veram nominis Iehovæ appellationē non pertinet; nec tamen crediderim ego, verbum* Vocabit *ibi regi a nomine* Iehova. *Sed* vocabit *phraſi hebraica. aliud nihil eſt quàm vocabitur. id eſt, locutio iſta* vocabit eum, *ex idiotiſmo hebræo latinè ſic reſolvitur & explicatur,* Is vocabitur; *& nihilominus tamen ſenſus revera non eſt, iſtum vocatum iri Iehovā ſimpliciter & abſolutè, ſed per eum a Iehova datum iri* juſtitiam, *propter quam cauſſam poterit nomen ejus dici* Iehova juſtitia noſtra. *ſimilia exempla alia complura ſunt inſacris*

in ſacris litteris, inter quæ eſt illud de nomine Immanuel Chriſto attributo, quod ſignificat Nobiſcum Deus. Neq; enim hinc colligi poteſt, Chriſtum, eſſe Deum, quaſi ſimpliciter & abſolutè appellatio ſeu nonen iſtud illi tributum fuerit. Non enim aliud intelligendum eſt, quàm per Chriſtum, nobiſcum, favore videlicet & gratiâ ſuâ, Deum eſſe vel fore. Quod ſiquis hanc rem meliùs percipere velit, legat id uod legitur apud Hieremiam cap. 33. ubi ſecundum eritatem Hebraicam legitur, Hieruſalem vocatum ri Iehovam juſtitiam noſtram. Quis enim non videt eri non poſſe, ut Hieruſalem Iehova ſimpliciter nominetur, & iſtius appellationis ſenſum, nullũ alium ſe, quàm Iehovam juſtitiam illi urbi, & per illam rbem aliis, totiq́ populo impertiturum? Adde quòd ıp. 23, quem locum tu intelligis, relativum eum cõodè ad Iſraelem ibi nominatum, non minùs quàm l regem illum referri poteſt. Quare ſtatuendum eſt, cum iſtum nullas prorſus habere vires ad probanım, quòd Chriſtus vel ſit ipſe Iehova, vel etiam ſimiciter nominetur Iehova. Cæterum de nomine iſto, alibi ſcripſi, cum Vatablo, Brentio, aliiſq́ doctiſſiis viris ſentio, illo potiſſimum Deum appellari, quia ciſtere & eſſe faciat id, quod futurum promiſit. æc enim interpretatio ſatis apertè colligitur ex ca: Exodi, unde etiam eam Vatablus collegit. Cracoæ. Anno. 1594.

Ad eundem Lublinum,

EPISTOLA IV.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

SEptem mea tibi commodata ſcripta, quæ ad me remiſiſti, accepi, unà cum tuis litteris 11 Aprilis datas; idq; nudius demum tertius. Itaq; Zakrzoviam nihil reſponſi ad te mittere potui. In Synodo iſta cur non adſim cauſſa præcipua eſt, cura parandi ad prælũ Typographicum Diſputationem cum Franciſco Davidis, quæ Deo dante excudetur. ſimulatq; Diſputatio cum Eraſmo Iohannis, quæ jam, niſi ſpes me fallit, ſub prælo eſt, excuſa fuerit. Ex iis, quæ ſcribis de mea cum Franciſco Davidis diſputatione, tametſi nolim, te mea nimis magni facere, hanc non ſanè mediocrem voluptatem capio, quòd ſpero, ejus libri editionem utilem lectori fore. Nam quòd nihilominus tibi non videtur prorſus arridere ſententia illa mea in eo expreſſa, quæ non ſolùm in diſputatione cum Chriſtiano Francken, ſed, niſi memoria me fallit, in ipſo Antivujeko eſt expreſſa, Chriſti, videlicet, imperium & poteſtatem ad Eccleſiam tantùm ſe porrigere, animadvertere debes, me ſatis apertè non uno in loco omnia complecti, quæ quoquo modo ad Eccleſiam, & ad ſingula ejus membra vel pertinent, vel pertinere poſſunt, adeò ut ea etiam quæ extra Eccleſiam, ratione tamen Eccleſiæ fiunt, meis verbis comprehendam. Neque enim (quod ipſe tamen arbitrari videris) nihil eſt, quod non fiat ratione Eccleſiæ. Immo infinita ejusmodi ſunt, ut ipſe, ſi totum terrarum orbem, vel potiùs

vel potiùs mundum univerſum conſideres, & quæ in ipſo quotidie fiunt, neceſſariò fateberis. Chriſto, præter ipſum Deum, omnia ſubjecta ſunt, ubi nimirum de re aliqua ad Eccleſiam, ejusvé membrum vel minimum (ut tale tamen conſideratum) quoquo modo pertinente agatur. Itaq; præter ipſum Deum (ne latum quidem unguem a Pauli verbis recedendo) nihil penitus, ſive in cælo ſive in terra, a Chriſti potentia verba mea excludunt; quamvis aſſeram potentiam iſtam exercere non eſſe illi datum, niſi ubi de ipſius regno, vel de iis, quæ ad ipſius regnum, quacumq; vel minima ratione ſpectent, agi contigerit. Nec ſanè vel tacitè vel apertè negavi ego umquam, panem quotidianum vitæ alendæ neceſſarium Chriſto peti poſſe, modò is qui petit, vel pro quo petitur, vel iſta ipſa petitio relationem ſeu rationem aliquam ad ea, quæ dixi, habeat. Quod verò tu longè majus incommodum eſſe ais, ſi Deus imperium aliquod per ſe, id eſt, ſine Chriſti medio exerceat, aliquod verò per Chriſti medium; in eo ipſe nihil prorſus aut incommodi aut abſurdi video; immo incommodum abſurdumq; omnino mihi videretur, ſi res aliter ſe haberet. Idemq; unicuiq; viſum iri ſpero, qui nobiſcum de Chriſti natura & eſſentia ſentiat, ſi ad Dei patris prærogativam conſervandam, & ad rationem, cur Chriſto tanta poteſtas ab eo data fuerit, diligenter animum advertat. Nunc otium non habeo iſta quæ dico comprobandi. ſed ſi opus fuerit faciam aliquando. Quod ſcripſerim Moſem mortuum eſſe, nec adhuc revixiſſe, de morte veriſſimam & ſa-

tru litteris teſtatiſſimam ſententiam ſcripſi; & doleo te iſtis ſomniis (ignoſce quæſo) contra expreſſum Dei verbum vel aures quidem commodare, quibus contenditur Moſem vevera mortuum non eſſe. Quod nondum revixiſſe eum dixi, huic ſententiæ nihil obſtat ejus in Chriſti transfiguratione apparitio. Vt enim longiùs nunc non progrediar, mea verba manifeſtè ita accipienda ſunt, ut intelligatur, Moſem non revixiße abſolutè, id eſt, ita ut ampliùs non moreretur; vel certè non ita ut etiamnum vivat. nec apparitio illa huic quidquam contrarium docere poteſt. Sed quando ipſe non curabas, ut ad hæc quidquam reſponderem, ut id pluribus confirmem non laborabo. Miniſter ille Evangelicus a me quidem emit Diſputationem de Servatore, ſed per D. Martinum Coditium, qui, niſi memoria me fallit, addidit precio de ſuo groſſum unum, cum diceret, ſe non niſi florenum ab emptore habuiſſe. Libri non compacti precium non a me (ad quem tamen illud non pertinet) ſed a fratribus conſtitutum, ſunt groſſi 24. Pro compactura dederam ego ſeptem groſſos, quos ut reciperem juſtum fuit. Miror autem, hominem iſtum cenſere librum iſtum caro vendi, cum certiſſimum ſit, omnibus rectè perpenſis, nullum librum in hoc ipſo regno impreſſum, proportionis habita ratione, viliùs vendi. Habebitis, ut ſpero, Lublini Antivujekum latinum. Doleo Polonicum a rudibus non intelligi; ſi enim verum eſt quod ais, ipſam Dominam Dudithiam illum non rectè percipere, quid ſperandum eſt de aliis? Scripta quæ petis, nunc mitendi, id eſt (adhuc in lit-

turis

turis ſunt) ea deſcribendi tempus non habeo. ubi habuero, petitioni tuæ, ut ſoleo, ſatisfaciam. Tuis aliorumq́; piorum fratrum precibus apud Deum juvari vehementer cupio. Deus iſti conventui ſpiritu ſuo adeſſe velit, Cracoviæ die 4 Maii. 1595.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater F. Socinus.

Ad eundem Zakrzoviam.

EPISTOLA V.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

RESpondeo ad litteras tuas 29 Iunii datas. Et primùm mihi valde probatur, quòd animo volutas le commoratione tua in Germania; modò exploraum habeas, tibi illic non fore neceſſe ſimulare aut liſſimulare, præter id quod fidelitas poſtulat, quam Deo debemus. Video enim alioqui, te illîc Eccleſiæ Dei utiliorem futurum, quàm in Polonia. Poterit ac de re in conventu Luclavienſi agi, ubi me affuurum ſpero. Quo ſi D. Philippus Zakrzovius veneit, ejus aſpectus mihi jucundiſſimus eſt futurus; non amen propter honorarium, quod fortaſſe ipſummet nihi allaturum ſcribis. Immo illud, ſive ipſemet atulerit, ſive miſerit, non accipere decrevi, cum, per Dei gratiam, rerum neceſſarium nihil mihi deſit ex o tempore, quo D. Buccel: menſâ, dum ipſe adeſt, ratis utor. Itaq;, rogo te, illi ſuade, ne vel mittat vel fferat mihi donandum quidquam; præſertim cum ertus eſſe poſſit, me perinde illi obligatum perpetuò

ſore, ac ſi honorarium iſtud ab eo accepiſſem. Quòd ſi alios pios noſtri cœtus viros non pauperes imitari velit, qui aliquid contulerunt, aut collaturos ſe ſpondent ad meorum ſcriptorum editionem; id ſanè non modò non recuſabo, ſed ambabus, quod ajunt, ulnis amplectar. Memineris autem interim meo nomine ipſi pro hac mihi decreta liberalitate ſummas gratias agere. De filia mea nihil aliud me ſollicitat, niſi quod ubi nunc eſt, otiatur, ni fallor, plurimum, nec iis vel faciendis vel addiſcendis exercetur, quæ Chriſtianam puellam decent, niſi raro admodum idq; negligenter. Nihil tamen certi jam diu reſcire potui; & difficilè mihi erit eam ab ſua matertera avellere. Argumentum Adverſariorum, de quo in Antivujeko Polonico pag: 148, non eſt revera hujusmodi, Proprium eſt viventium gignere ſibi ſimile in natura, Ergo Deus, qui eſt vivens, genuit ſibi ſimile in natura: *Sed eſt hoc:* Chriſtus eſt filius Dei vivi, Ergo Chriſtus eſt ſimilis in natura Deo. Siquidem proprium eſt viventium gignere ſibi ſimile in natura. *Ex quo fit ut ad enunciatum iſtud,* Proprium eſt *&c. cum non ſit argumentationis iſtius enthymematicæ aſſumptio, ſed ratio conſequentiæ, non fuerit neceſſe directè reſpondere: ſed ſatis fuerit, per inſtantiam, conſecutionis fallaciam apertè demonſtrare; Eò magis, quòd ſi quis diligentiùs inſpiciat, aſſumptio argumenti nec omnino iſta eſt, quam ego & in Antivujeko & hîc ſcripſi, non eſt, inquam iſta,* Chriſtus eſt filius Dei vivi, *ſed:* Chriſtus appellatus eſt Dei filius, ad-

us, addita ad nomen Dei, voce, vivi, *ad quod ego, reſpiciens, inſtantiâ allatâ, nihil aliud mihi faciendum cenſui, quàm docere, vocem iſtam longè alia de cauſſa fuiſſe additam, quàm Adverſarii in ſua argumentatione affirment. Potuiſſem iſta de vera aſſumptione argumentationis Adverſariorum in ipſo Antiwujeko, ut hîc, ad vivum, ut dicitur, reſecare; ſed, ubi id commodè facere potui, cavi, ne nimis acutus viderer in tota diſputatione illa, præſertim ubi de Adverſariorum verbis interpretandis ageretur.* Nec *tamen interea ſine reſponſione eſt ratio iſta conſequentiæ Adverſariorum, ad quam directò fortaſſe reſpondendum tibi videbatur. Quandoquidem proximè antè demonſtratum eſt, fieri non poſſe, ut Deus ſimile ſibi in natura gignat, dum rationibus evictum eſt, Dei ſubſtantiam, id eſt, eſſentiam, nec partiri, nec totam communicari, nec multiplicari ullo modo poſſe. ex quo fit, Pronunciatum iſtud Adverſariorum in* Deo *nullum locum habere poſſe, & neceſſe eſſe fateri,* Deum, *licèt omnino vivens quiddam, aliter filium ſuum genuiſſe, quàm illum ſibi ſimilem in natura, id eſt, eſſentia gignendo.* Nec *ſanè, ſi directò ad pronunciatum iſtud reſpondendum ſit, aliud dicendum videtur, quàm illud per inductionem quandam tacitè collectum, non eſſe prorſus universè verum, quippe quod generationem ex ſua ſubſtantia omnino requirat, quæ in* Deum *cadere non poßit, quem etiam certiſsimum ſit aliter gignere filios, quàm per eſſentiæ ſuæ communicationem; homines ſiquidem ipſi, qui in* Chriſtum *credunt, & Dei filii, & ab ipſo*

Deo
Digitized by Google

Deo ſive ex ipſo Deo geniti ſeu nati dicuntur. Addatur autem, quòd, etiamſi Deus quiddam vivens ſit, eſt tamen ſimul plusquam vivens, id eſt ipſius vitæ auctor ſolus, ſolusq; vivificans; ita ut aliorum viventium numero eximendus ſit, nec ſecundum alia viventia de ipſo iudicandum, alioqui in ingentia abſurda deveniremus, idq; in ipſa generatione de qua agitur; quemadmodum unusquisq; per ſe facilè intelligere poteſt. Quod attinet ad Dominum Ieſum in univerſali judicio etiam impiis ipſis conſpicuum futurum, nihil te moveat, quòd in ſua ipſius forma immortali, quam nunc habet, non ſit conſpicuus futurus. quandoquidem & angeli, & Deus ipſe ſæpius conſpectus eſſe ſcribitur, non tamen in ſua propria forma. Satis eſt, certum ex multis evidentiſsimis ſignis fore, Ieſum Chriſtum illum eſſe, qui ſub qualicunq; illa forma mundum judicabit. Hoc enim illud eſt, quod requiritur in iudicio iſto. Cæterùm ex ipſa forma, vel qua Chriſtus dum adhuc hîc eſſet, præditus erat, vel quam nunc habet, etiamſi ea conſpicua oculis mortalium eſſet, quis, quæſo, ex omnibus, quos vivos dies ille deprehendet, ipſum Chriſtum certò agnoſcere poterit; cum utravis iſtarum formarum nemini iſtorum antea cognita aut perſpecta fuerit? Vale in Domino unà cum tuis, & hilariter tui patris præſentiâ, quam tibi, uxoriq; tuæ iucundiſsimam fore arbitror, quàm diutiſsimè potes perfruere. Ex ſuburbio Cracovienſi Biſkupie dicto 9. Auguſti. 1595.

Tui amantiſsimus Fauſtus Socinus.

Ad eundem ZAKRZOVIAM, EPISTOLA VI.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

,,,,,SED ſpero Deum ab omni malo me defenſurum, quemadmodum heri me e
ıanibus eripuit Domini Wiernek, generi Domini
ıgezæ noſtri. Is enim in publica via, hîc Cracoviæ,
ım eques eſſet, & decem circiter aut duodecim e-
ıeſtribus aliis militibus, quibus ille videbatur præ-
ſe, comitatus, cumq́ ipſi obviam eſsem factus, me a-
ııto iuſſit, ut ſui milites me vi ſecum abriperent,
ımq́ ego orarem, ut me hominem innocentem di-
ıtteret, dixit vociferans, me eſse Arianum, ipſiusq́
ıtrem ſeduxiſſe, nec dignum eſſe qui viverem, ne-
m Cracoviæ habitarem, & iterum atq; iterum,
ıius me iuſſit abripi. Me autem vociferante, &
ıulo multo occurrente, iuſſit mihi os, luto ſpurciſ-
ıo ſemel ac bis obſtrui, deinde etiam totam faci-
ı conſpurcari fœdiſſimè, nemineq́ eorum qui cir-
mſtabant audente ei quicquam dicere, tandem
, neſcio quo pacto, ea conditione dimiſit, ſi illum
millimè rogarem, & ad pedes illi acciderem, id
od ex parte tantùm feci, atq; hac ratione ſum ab
miſſus. ſunt qui dicant illum præ ſe tuliſſe, acſi
let me ſclopeto transfigere, quod tamen ego non
i: ſunt etiam qui planè affirment, cum jam me di-
iſſet, & ego domum quandam ad tantum lutum
uendum ingreſsus eſſem, unum ex ipſius militi-
ibi propè remanſiſſe aliquantiſper, ut ſi ego pro-

 diiſsem,

diiſſem, me globo transverberaret. Sed Deus voluit ut valde diu in loco illo, me abluendo occuparer, ita ut ille poſtea abiiſſet, cum ego domũ inde me retuli, quò ſimulatq; perveni, genibus flexis gratias egi, de tanta liberatione. Tu idem facies, meoqúe nomine ad idem fratres, quos poteris, hortaberis, rogabisq; omnes Deum, ut me poſthac protegere velit, nec permittere ut quidquam Chriſtiano homine indignum mortis metuendæ gratiâ faciam. Cracoviæ die 7. Octobris. 1594.

Ad Clariſſimum virum N. N. S. Theologiæ Doctorem.

F. Socini Epistola.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

DIV *erat, ex quo tum ex Gregorii Cycnei, tum ex aliorum amicorum litteris, clariſſime atq; eruditiſſime* N. N. *cognoveram; te expetere, ut tuæ ad me litteræ perferrentur, cum illæ optatiſſimæ ad me ſunt Lublinum, ubi tunc in noſtra Synodo eram, perlatæ. Miratus ſanè ſum tantam tuam erga me humanitatem, & hinc ſummam ſpem concepi, ut me indies magis, quamvis tibi & virtute & eruditione longè imparem, ſis amaturus, ac ſimul, in hoc divinarum rerum ſtudio, ætate licèt, ut arbitror, multò te provectiorem, non parum adjuturus. Periit enim mihi in Italia, patriâ quidem meâ, ſed, quod confiteri quidem neceſſe eſt, hodie otii ac vanitatis ſede,*

ede, magna pars ætatis meæ, immo flos ipſe univer-
ſus, ab anno nimirum 23. usque ad 35. adeò ut nihil
mirum cuiquam videri debeat, ſi in rerum (culpâ
potiùs hominum tamen, quàm Dei conſilio) tantope-
re abſtruſarum cognitione, minùs quàm mediocriter
adhuc profecerim. Id quod ego ipſe probè ſentiens,
nihil fortaſſe, tantis de rebus, ſcriptis mandaſſem,
nedum ſcriptum publicaſſem, niſi aliqua neceſſitas
ad me facere coëgiſſet. quod interdum puto non ſine
Dei nutu eſſe factum; cum ea, quæ & ſcripſi & edi-
di, ut ſine dubio maximi (ſi vera, quemadmodum
mihi perſuadeo, ſunt) in religione noſtra momenti
cenſeri debent, ſic a plurimis doctis & piis homini-
bus non minùs veritatis, quàm ſingularitatis cujus-
dam nomine commendari audiam. Inter quos ſi um-
quam te numerare potero, tum demum ſtatuere, ni
fallor, mihi licuerit, Deo annuente id factum fuiſſe.
Nam quod ais tibi videri, me in illa præſertim do-
ctrinæ parte, quæ eſt de Deo, tantùm probabiliter
non apodicticè diſputare, idq; tibi diſplicere. conſi-
dera (quæſo te) qualis ſit ſententia illa de Deo, con-
tra quam, unà cum aliis non paucis ſcribo, id eſt,
quàm ab omni ratione, & ſenſu ipſo communi, ab-
horrens; ut ipſimet eius vel acerrimi propugnatores
id vix ullo modo negare audeant. Ex quo conſequi-
tur, ad ſententiam iſtam erroris planè revincendam,
ſeu falſam eam eſſe demonſtrandum, aliud nihil ne-
ceſſe eſſe, quàm ad ea reſpondere, quæ pro ea confir-
manda in medium aſſeruntur. quod ſanè & ego, &
alii Symmiſtæ mei ſatis diligenter (niſi plurimùm
erro

erro) hactenus fecimus. Adde quòd in noſtris editis ſcriptis (in meis quidem certè) vix data ulla occaſio fuit, quidquam amplius præſtandi. Semper enim hactenus non actorum, ſed reorum partes ſuſtinuimus. Quare non videbatur, tibi debere diſplicere, ſi muneris noſtri fines egredi noluimus. Erit aliquando, Deo dante, cum actorum partes, ut ipſe animadvertiſti me, in animo mihi eſſe, alicubi profiteri, ſuſcipiemus. id quod hactenus (cur ab aliis neſcio) à me quidem ideo factum non eſt, quia ea duo defuerunt, quæ requiri tunc dixi, cum animum iſtum meum indicavi, aut certè alterutrum eorum, nempe otium & bona valetudo. Interim, per Dei gratiam, videmus, non inanes eſſe labores noſtros, idq; apud homines quidem cordatos & pios; qui ſatis habent, ut ab inveterata ſententia recedant, agnoſcere, tam alioqui per ſe abſurdæ atq; incredibilis rei, nullas, ſive ex ſacris teſtimoniis ſive ex ratiocinatione petitas probationes dari, quæ firmitatis quidquam habeant, & omnia eam defendentium argumenta ſophiſmatis eſſe involuta. Vehementer autē omnino ſum lætatus, te, hominem licèt doctum, & aliis docendis præfectum, a nobis etiam, qui teterrimi, ut ais, hæretici vulgo habemur, aliquid diſcere paratum eße, gratiasq; ſummas tibi ago, quòd me dignum judicaveris, cum quo, hujus rei gratia, de religionis noſtræ dogmatis conferas. Sic enim id ſpero fore, quod ab initio dixi, ut ſcilicet, me in harum rerum ſtudio haud mediocriter juves. De divina prædeſtinatione quid ſentiam, ſcripto quidem expoſui. ſed illius,

præter

ræter ipſum autographum meum nullum prorſus xemplum habeo, nec ullius qui illud deſcribere vaat, adeſt facultas. Quamquam ſcriptum iſtud ejusodi eſt, ut eum lectorem requirat, qui nulla ſentena, quantumvis novâ, & prima fronte falſâ ac deſtabili, quidquam, donec illam diligentiùs expenerit, aut certè non admodum graviter commoveatr. ita ut vix audeam illud cum aliis communica, quàm cum iis qui jam agnoverunt, quædam alia n pauca a me vel affirmata, vel negata, ubi vulgus briſtianorum me blaſphemiæ inſimulare non dutat, veriſſimè ac ſanctiſſimè, affirmari quidem illa, ec verò negari. Verumtamen ſimul atq; potero cure, ut ſcriptum hoc meum deſcribatur, id facere n negligam, & deſcriptum dabo operam, ut in as manus perveniat, ſperans te planè eum eſſe, em nihil commoveat, ubi divinis tantùm teſtimois, & ratione apertiſſima duce, veritas inquiritur. terim ad propoſitas mihi abs te quæſtiones hoc eviſſimum reſponſum habe; quod in hoc ipſo inter s conferendi initio ſatis eſſe puto. Nullum arbitror o eſſe æternum decretum Dei, quo nominatim as ad vitam perducere, alios verò præterire contuerit: ſed tantùm fuiſſe a Deo decretum, illos ſerre, qui ſibi obediētes fuiſſent, eos verò perdere ſeu rditioni relinquere, qui fuiſsent contumaces; exptis, quod ad ſervandos attinet, fortaſſe pauciſſimis ibusdam, qui, ut aliorum duces & exemplaria ad itandum propoſita eſſe poſſent, veriſimile eſt Des decreviſſe eos ſervare, quibus viam ſalutis an-

nun-

nunciandam curat, ſive obediant iſti, ſive non obediant, & illos præterire, quibus minimè viam iſtam curat annunciandam; præterquam quòd non exiſtimo de tali divino decreto, quod irritum culpa hominis fieri poſſit, in propoſita quæſtione agi. eſt etiam animadvertendum, nihil cogere, ejuſmodi decretum ab æterno a Deo factum eſſe. atqui in propoſita quæſtione de æterno Dei decreto agitur. Iam ſi quid Deus nominatim de aliquorum ſalute ab æterno decrevit (nam de ullius hominis perditione Deum quidquam nominatim ab æterno conſtituiße non arbitror) id ſine dubio non ab ulla iſtorum præviſa probitate pendet, ſed ab ipſius tantum Dei gratia & bonitate. Iam quid de certo ſervandorum & perdendorum numero, devé conditione probitatis & improbitatis ſentiam, ſatis ex ante dictis intelligi poteſt. Poſtremò, quod quæris, an ſtatuam, omnes a Chriſti cognitione alienos, eſſe reprobos, an verò exiſtimem, inter ethnicos olim non paucos fuiße ſervatos, & qua ratione, aliasq́ quæſtiones addis ab hac una dependentes; primùm reſpondeo, non debuiſſe, judicio meo, in hac quæſtione ethnicos nominari, qui olim fuerunt. Videtur enim omnino vox Olim ad id tempus reſpicere, quod Chriſti adventum anteceſſit, cum, ſcilicet, extiterunt illi Socrates, Ariſtides, Catones, &c. Sed fortaße ita locutus es, quia ſentis, etiam ante Chriſti adventum, per ipſius Chriſti cognitionem ab orbe condito ſalutem humano generi contigiſſe, & quia poſt Chriſti adventum ejuſmodi ethnicos probos ac juſtos vix extitiſſe exiſtimas.

nas. *Atqui, ſententiâ quidem meâ, res aliter ſe ha-
et; nam nec qui Chriſtum præceſſerunt, per Chriſti
gnitionem ulli ſunt ſervati; & non minùs poſt ipſi-
adventum, quàm ante, veriſimile eſt, homines ex-
tiſſe ab ipſius cognitione alienos, & tamen probos
juſtos. neq; enim ſingulis ætatibus, immo ne un-
am quidem, per univerſum orbem Chriſti evan-
lium hactenus perdicatum eſt, adeò ut ſtatui poſ-
, quemlibet a Chriſti cognitione alienum, nec ju-
m eſſe nec probum; quemadmodum mihi quidem
rſuaſum eſt, aliquando futurum ut ſtatui poſſit.
s ita explicatis, ajo deinde, divinum hoc eſſe ar-
num, nobis minimè patefactum, an Deus alios ſit
vaturus præter eos, qui viam illam ingreſſi fue-
t; quam ipſe ad ſalutem adipiſcendam apertè pro-
uit; nec ullam injuriam facturum Deum iis, qui-
via iſta patefacta non eſt, ſi eos non ſervaverit,
dò ne eos propter hoc ipſum tantùm puniat, quòd
m iſtam non ſint ingreſſi. Itaq;, quod ad id perti-
, an una pluresvé ſint ad ſalutem viæ, & an o-
ibus hominibus ubiq; & ſemper ſufficiens gratia
ur ad ſalutem, præter eam quam Deus ipſe pro-
uit & patefecit, ſive ante ſive poſt Chriſti adven-
n, vel alios ſervari poſſe, præter illos, quibus ea fu-
t patefacta. Sed ne contrarium quidem affirmari
ſe aut debere, exiſtimo; ſed Deo ipſi, præſertim,
n cognitio iſta nulli rei utilis eſſe poſſit, ejusq; ar-
io conſilio hæc penitus relinquenda eſſe cenſeo.
mvis ſacra teſtimonia & rationes inde ductæ,
cquid non pauci contra ſentiant, in eam partem*

potius

potiùs propendere videantur, ut nemini ſalus contingat, niſi ei, qui ſalutis viam a Deo propoſitam & pateſactam noverit, eamq́; ingreßus fuerit. Scripſeram hucusq;, exiſtimans, me ſatis pro hoc tempore, ad tuas quæſtiones reſpondiſſe, cum animadverti, te inſuper petere, ut fundamenta meæ ſententiæ adſcribam. quod facere nunc nullo pacto vacat. Ea verò habentur in Diſputatione mea cum Franciſco Puccio; quam brevi editum iri ſperabam. ſed impedimenta quædam obſtant, præſertim cum neminem habeam adjutorem, aut meorum laborum ſocium. Vale vir præſtantiſſime, & amicitiam noſtram, cujus ipſe fundamenta jeciſti, ſæpius ad me ſcribendo, fove, atq; in dies magis confirma. Ego quidem quàm maximè potero, eam perpetuò ſum culturus. Deus tibi adſit, ut eos quos docendos ſuſcepiſti, cæleſti revera doctrina imbuas ac repleas. Cracoviæ die 7 Iulii 1597. Retentæ autem ſunt hæ litteræ apud me uſq; ad diem 6. Auguſti.

Tui in Chriſto ſtudioſiſſimus *Fauſtus Socinus.*

Ad clariſſimum virum MARTINUM Vadovitam Academiæ Cracovienſis Profeſſorem.

F. SOCINI EPISTOLA.

Clariſſime atq; eruditiſſime vir, &c.

HVmanitas non vulgaris qua in me es uſus, ipſaq́; verba tua penitus mihi perſuaſerunt, tibi meas litte-

teras quamvis hominis vulgò ferè exoſi, non inju- ndas fore. Quare cum primùm ad te ſcribendi mi- occaſio eſt data, eam omittendā non cenſui. Occa- autem hæc eſt, quòd pro certo ab hominibus fide gniſſimis affirmatum fuiſſe nuper accepi, quemad- odum præter eos qui jam id verbis factisq́; oſtende- nt quibusq́; me plurimùm debere apertè profiteor, idam etiam alii tui ordinis homines ſunt inventi, eum caſum dolentes, vosq́; laudantes, qui me e nto periculo liberaſtis, ſic nonnullos ejusdem ordi- , id eſt Academiæ Cracovienſis profeſſores inve- ri, qui nihil diſſimulant, ſe haud mediocriter læ- ri, quòd ita malè mecum actum fuerit, vosq́; gra- er accuſant, qui furioſæ ac crudelis illius multi- dinis in me ſæviendi libidinem exſatiari non per- ſiſtis. Si alterius cujuspiam profeſſionis homines ntam inhumanitatem præ ſe ferrent, nec multum rarer, nec tecum quidquam expoſtulandum cen- em. ſed quòd homines bonas artes litterasq́; pro- entes, quæ animum quantumvis barbarum ac culentum excolere ac mitem reddere conſueve- nt, in hominem ab iisdem artibus & litteris non enum, ipſisq́; nihil prorſus incommodantem, ani- s ſuis tantopere ſæviant, id verò apud me miracu- oco eſt, meq́; planè movet, ut tecum qui easdem tes & litteras profiteris conquerar, & ſimul pla- m faciam iſtos tuos collegas nullam omnino cauſ- n habere, cur mihi quidquam malè velint, nedum n crudeli in me ſint animo. Ajunt ipſi, ut audio, e eſſe hæreſiarcham, & propterea mecum quàm

ſævisſimè agendum fuiſſe. Ego verò iſtius enthymematis (liceat mihi tecũ qui ſcholas regis, ſcholaſticè loqui) & aſſumptionem & conſecutionem pernego. Immo utramq; falſam eſſe & uberiùs, ubi opus fuerit, demonſtrare ſum paratus, & hîc paucis ſtatim ſum oſtenſurus. Primùm enim, quod ad aſſumptionem attinet, nullo prorſus pacto poſſum ego hæreſiarcha vocari, cum nec alios in iis, quæ ad religionis noſtræ decreta ſpectant, docẽdi provinciam hactenus mihi ſumpſerim, ſed tantummodo vel planè provocatus ac laceſſibus, vel amicorum & fratrum precibus ac juſſibus coactus aliquid hucusque ſcripſerim, mea autem ipſius ſponte nihil; nec dogma ullum in meis ſcriptis in lucem editis aſſeruerim, quod non modò alibi, ſed in hoc ipſo regno, ubi ea ſunt edita, ab aliis ante me, & meum huc adventum, partim publicè & voce & ſcripto aſſertum, partim jam affirmatum & diſcutiendum propoſitum non fuiſſet. id quod ita ſe habere planum facere ſemper paratus ero. Illud certiſſimum eſt, Gregorium Zarnovecium Miniſtrum, ut vocant, Evangelicum, qui nominatim adverſus Diſputationem meam de Ieſu Chriſto ſervatore (in cujus Diſputationis doctrina id totum continetur, unde auctorem me alicujus novi dogmatis ſuſpicari fortaſſe quiſpiam poſſit) libellum Polonicè edidit, in ejus præfatione aſſerere, me ex Ochini dialogis, annos ab hinc circiter triginta quinque editis, ſententiam illius meæ Diſputationis accepiſſe. nam certè in dialogis illis, quorum non pauca exempla jam diu in ipſa Polonia mihi videre contigit, eſt

ſen-

ſententia iſta apertè expreſſa & inculcata; quæ breviter eſt, Chriſtum quidem ſanguine ſuo deleviſſe atq; expiaſſe peccata noſtra, ſed alia tamen ratione, quàm ea quæ vulgò recepta eſt, ut ſcilicet divinæ juſtitiæ ſanguinis ſui fuſione id perſolverit, quod nos ei propter noſtra peccata debebamus, ſeu pro nobis peccatisq; noſtris ſatisfecerit; quippe cum nec id ullo modo opus eſſet, nec noſtrorum peccatorum pœnas Deus a quoquam repetere, ſeu (ut ſic loquar) debita cum ipſo noſtra exigere voluerit, ſed ea liberaliter remittere ac condonare; quemadmodum univerſæ ſacræ litteræ apertiſſimè teſtantur. quod tamen affirmare & contendere eſt illud meum præcipuum atq; inauditum ſcelus, propter quod ſcilicet non ſum dignus, ut me terra ferat. Verùm ad id redeo, quod dicebam, me alios religionis noſtræ decreta docendi provinciam numquam hactenus ſuſcepiſſe. id enim adeò verum eſt, ut ſilentii hac in parte mei me pudere ac pœnitere debeat, ſi modò iſti rei me aptum eſſe ipſe cenſeo. alioqui omnium hominum ſtultiſſimus eſſem, ſi id aggredi umquam vel cogitaſſem quidem. Hujus autem ſilentii mei fidem facient certiſſimam omnes, quibus cum familiaritatem ullam habui, præſertim verò Cracoviæ, ubi bonam meæ ætatis partem conſumpſi. Interrogentur diligenter ipſi Itali noſtri, cum quibus potiſſimùm ſum verſatus; nullus in tanto numero invenietur, cum quo non dicam egerim, ut ſententiis ſuis de religione abjectis meas ſuſciperet, ſed diſputationem ullam de rebus divinis inſtituerim. Ita deniq; hìc me geſſi, & tanta

mea modeſtia (niſi potiùs deſidia & negligentia dicenda eſt) hac in re fuit, ut nihil dubitem, quin omnes, qui me familiariter norunt, id ſint vehementer mirati. cum alioqui ſcirent me diverſum ab ipſis in religione ſentire, & haud incertā interim de meis rerum divinarum ſtudiis cognitionem haberent, nec non aliquam de eruditione opinionem. Concludo igitur, etiamſi alioqui totus hæreſibus ſcaterem, me quàm longiſſimè ab eo abeſſe, ut Hæreſiarcha dici poſſim. Etenim, qui ex loquendi uſu meritò iſto nomine appellari queat, is ſæculo ſaltem ſuo nova & inaudita dogmata proponit, docet, perſuadere conatur, diſcipulos ſibi aſciſcit, ſectæ alicujus eſt auctor, & alia habet cum quibus mihi nihil umquam fuit commune. Quid quod ad Hæreſiarcham conſtituendum hæc omnia nihil valent, niſi dogmata iſta etiam ſint falſa? Atqui ſacra teſtimonia, eorumq́ diligentiſſimæ examinationes aliorumq́ cum aliis collationes, quibus referta ſunt ſcripta mea, & ſine quibus nihil umquam in ipſis a me affirmatur, atq; eorum omnium quæ ab Adverſariis afferuntur, ſive teſtimonia ſint ſive rationes, ſine ulla usquam tergiverſatione aut diſſimulatione accuratiſſimæ penſitationes, ſatis unicuiq; cordato homini demonſtrare poßunt, nihil in illis a me diſputando concludi, quod ſit falſum, aut certè de cujus falſitate a quoquam temere ſententia ferri poßit; ut ab iis ferè fit, qui in lucem editas aliquot diſputationes meas impietatis inſimulare palàm audent, cum tamen illas vel nondum legerint, vel accuratè non perpenderint, vel certè

non

Digitized by Google

*ıon intellexerint. hujus et rei pleniſsimam fidem fa-
iunt calumniæ manifeſtiſsimæ, quibus in illis repre-
ıendendis iſti utuntur, mihi meisq; verbis ſæpe ea
ıffingentes, quæ ipſe non modò non cogitavi um-
ıuam, ſed in illis iisdem diſputationibus meis falſiſ-
ıma eſſe dico. Vt (exempli gratia) non puduit quoſ-
lam aſſeverare, me in Diſputatione de Ieſu Chriſto
ervatore, ipſum Chriſtum peccatorem facere; cum
amen in eodem ipſo ejus Diſputationis capite, ex
ujus verbis, neſcio quo pacto, turpiſsimam & gra-
iſsimam hanc calumniam iſti mihi ſtruxerunt, in
pſius capitis initio pag: 184. diſertiſſimè pro conceſſo
umam, iſtam eſſe ſummam blaſphemiam, quam
ıe per ſomnium quidem mihi in mentem venire o-
tem. Alia hujusmodi complura, mihi meisq; ſcriptis
ıon minùs impudenter quàm falſò objecta in præ-
entia omitto, quæ vel a me ipſo, vel ab alio quopiam
liquando, volente Deo, publicè commemorabuntur
& patefient. Hoc unum, antequam hunc locum de
eritate aut falſitate eorum, quæ a me ſcripta fue-
unt (utpote cujus tractatio integros libros requi-
eret) in his litteris quodammodo abrumpam, dicere
on verebor, me aliquot easq; maximas cauſſas ha-
ere exiſtimandi, tantum abeſſe, ut ea falſa ſint, aut
ideri diligenter inſpicienti poſſint quæ in meis ſcri-
tis doceo, ut pleriq; eorum, qui mihi tantopere ad-
erſantur, & ipſa mea ſcripta unà mecum extincta
upiunt, propterea id cupiant, quòd vera quidem, ſed
uæ ſuæ auctoritati aliquando obfutura metuunt, ea
ſſe quæ in illis a me diſputantur, ipſimet ſuſpicen-*

 tur.

tur. Sed jam tempus eſt, ut conſecutionem illius enthymematis, quo dignum me eſſe ut omnis in me ſævitia & crudelitas exerceretur, concludi quidam putant, non minùs quàm aſſumptionem falſam eſſe doceam. Fingamus igitur me (ſi Deo placet) eße hæreſiarcham. Num propterea quàm ſæviſſimè agi mecum debuit? Non ſanè, etiamſi pertinacem præterea me eſſe conſtaret; modò omnis a me abſit ſeditio, ut certè penitus abeſſe, meq́; & quietiſſimè in religionis negotio ſemper me geſſiſſe, fateri coguntur omnes, & modò nullius privati mei commodi gratiâ dogmata mea diſſeminare ac propagare ſtuduerim, ſed per imprudentiam id fecerim, cum ea videlicet ſanctiſſima, & ad ſolidam pietatem in hominum cordibus ingenerandam ac fovendam accommodatiſſima eſſe planè ſtatuerem. id quod ſimiliter fateri coguntur, quicumq; mearum rerum notitiam ullam habent, immo qui ipſo communi ſenſu non ſunt penitus deſtituti. Quamvis enim non omnes ſciant, domi in patria mea quis eſſem, nec quæ commoda & honores meritò & ibi & alibi ſperari a me potuißent, ſi cum aliis in religione conſentire voluißem, nec etiam noverint, me religionis cauſa non ſolùm mea ipſius ſponte dulciſſimæ ac jucundiſſimæ patriæ in perpetuum valedixiße, ſed etiam bonorum omnium quæ profectò haud exigua ibi habebam, jacturam feciße, quis eſt tam bardus aut ſtupidus, quin videat quot periculis, propter ipſam tantùm religionis cauſſam, præſertim ſi ſententias de illa meas aliis perſuadere velim, ſim perpetuò obnoxius? Longum eßet hic

enarrare

enarrare, quot & quantas hactenus, poſt relictam patriam, perſecutiones religionis cauſſa ſim paſſus, cum alibi, tum præcipuè in hoc regno, aliquot etiam annis antequam in eo domicilium meum, nobili Polona uxore ducta, conſtituerem. Vnus hic poſtremus caſus meus, ubi cariſſimum meum aliquot ſcriptorum & librorum theſaurum, quem meo ipſius ſanguine libenter redimerem, planè perdidi, ignominiam publicè ſummam ſum paſſus, de ipſa deniq; vita manifeſtè ſum periclitatus, ſatis unumquemq; docere poteſt, me, non modò nihil commodi hîc quærere, ſed perſuaſiſſimum habere, omnia maxima & horribilia incommoda, mihi cōſilium non mutanti, præſtò eſſe. Vnde factum eſt, ut optimus ille vir tuus collega, amicè quidem, ſed minùs tamen ad veram meam ſalutem aptè me monuerit, ut ab iſtis tantis malis & periculis addiſcerem catholicus fieri. Sed quæ (dices) tandem cauſſa eſt, cur rebus ſic ſe habentibus, affirmes, etiamſi hæreſiarcha eſſes, & quidem pertinax, non tamen quàm ſæviſſimè tecum agendum fuiſſe? Hæc nimirum, quòd ubi ſeditio omnis & ſui commodi ſtudium abeſt, ibi hæreſiarcha ipſe non voluntatis, ſed intellectus vitio laborat. Quamobrem quemadmodum furioſos & mente captos, quantumvis alioqui aliis nocentes, reprimimus quidem, & cathenis etiam, ſi opus fuerit, conſtringimus, cæterum ipſorum haud mediocriter miſeremur; ſic cum ejuſmodi hæreſiarcha non modò quàm ſæviſſimè agendum non eſt, verùm illius potius miſerendum, & tantummodo curandum, ut ejus conatus ſuam doctrinam propa-

gandi impediantur, idq́ſi aliter fieri nequeat, carcere & vinculis. De pertinaci, ut vides, hæreſiarcha loquor. Nam qui pertinax non eſt, is nondum eum mentis furorem & inſaniam contraxit, ut cathenis cum ipſo agendum ſit. Iam quis eſt, qui me in meis de religione ſententiis pertinacem eſſe jurè vel ſuſpicari quidem poſſit? Nam præter unum quendam monachum virum bonum, quem hîc nominare non eſt neceſſe, qui leviſſimè id ſemel tantum eſt expertus, nec fere ullam diſputationem mecum inſtituit, ſed potiùs commonefactionibus & pollicitationibus, ſi inſtitutum meum relinquerem, mecum eſt uſus, nemo umquam Catholicæ religionis homo diſputando mihi perſuadere conatus eſt, nullam juſtam me habere cauſſam ea ſentiendi quæ de religione ſentio, & a Romanæ eccleſiæ communione me ſeparandi. Quãquam vix dici poteſt me umquam Romanæ eccleſiæ adhæſiße, cum ſimulatq; per ætatem judicio in divinis rebus uti potui, fuerim in illis aliter atq; Eccleſia Romana doceat, edoctus atque inſtitutus. Cur verò antequam tam turpiter publicè tractarer, tantaq́ injuria & damno afficerer, non tentavit aliquis ex eorum numero, qui iſta in me patrarunt, vel potiùs patrari curarunt, omni conatu me a meis, de divinis rebus ſententiis, abducere, earumq́ fundamenta a me exquirere, eaq́ penitus infirmare atq; evertere? Quãdo enim jam vel animadvertebant, vel ſe animadvertere putabant, me quædam aſſerere quæ hæreticorum (quos ipſi vocant) vulgus non ſolùm non aſſerit, ſed vel planè ignorat, vel etiam apertè damnat,

ſuſpi-

ſuſpicari meritò debebant, me in fundamentis ſententiarum controverſarum in religione noſtra, non admodum cum illis conſentire, & propterea ad me vel revincendum, vel pertinacem oſtendendum, ea nullo modo ſatis eſſe poſse, quæ adverſus illos eorumvé ſententias a catholicis hominibus ſcripta fuerunt. Cur ſaltem ea dogmata, quæ recẽs a me excogitata, & aliis tradita litterisq́ꝫ conſignata fuiſſe iſti ſibi perſuaſerunt, ab ipſorum aliquo non ſunt ſcripto refutata, & expectatum an eo perlecto ſententiam mutarem, priusquam in me ita ſævirent? Sed præter unum Zarnovecium, de quo ante dixi, nemo in hoc regno, nec extra hoc regnum Diſputationem meam de Ieſu Chriſto ſervatore, quæ aliquot annis ante fuerat edita, ubi dogmata iſta contineri putant, refellere hactenus (quod ſciam) eſt aggreßus. Quanti verò Zarnovecii refutatio facienda ſit, oſtendet brevi, ut ſpero, amicus meus, qui, cum ego id præſtare non poßim, pro me eadem lingua, ut par eſt, qua ille ſcripſit, reſpondebit. Intelligis arbitror, (mi D. Vadovita) me, etiamſi hæreſiarcha alioqui eßem, nullo tamen pacto pertinacem cenſeri poſſe. ex quo ſequitur, non modò quàm ſævißimè, ut iſti optaßent, mecum agendum non fuiſſe, ſed nihil eorum quæ in me admiſſa ſunt, iniquißimè admißum non eße. præſertim ab iis, qui nullum imperium, nullum jus in me habebant. An fortaße parum ſævitiæ in eo fuit, quòd homo honeſtißimo loco natus & jam ferme ſexagenarius, cum vix e gravißimo morbo reſpirare inciperet, eo ipſo die, quo pharmacum ſumpſerat, per ſum-

nam vim ex habitatione ſua extractus, & diſcalceatus ac ſeminudus per medium lutum mediumq́ forum, tota urbe inſpectante, tamquam maleficus aliquis qui ad ſupplicium ducatur, pertractus, & mille convitiis, probris, ac maledictis interim oneratus, ac proſciſſus fuerit, & quæ æquè ac ſuam ipſius vitam cara habebat, ei omnia fuerint erepta? Non putabam *equidem in Polonica gente, ad humanitatem non parum propenſa, inveniri animos Caligularum &* Neronum, *qui, innocentium hominum crudeliſſimis vexationibus non contenti, eorumdem præterea aliquid gravius, id eſt, acerbiſsimos fortaſſe cruciatus, atrociſsimaq́ ſupplicia expeterent.* Quapropter *quamvis, ut ab initio dixi, iſta quæ de quibusdam tuis collegis audivi, ab hominibus alioqui fide digniſsimis narrata fuiſſe acceperim, tamen nondum ut ea planè credã adduci poſſum. Sed ſive ea vera ſunt ſive minùs, ego paratus, donec vixero, ſemper ſum futurus, innocẽtiam meam probare, & omniũ, quæ per annos novemdecim, quibus in hoc regno ſum perpetuò commoratus, ad religionem pertinentia, vel etiã ante, aut dixi umquam aut ſcripſi, rationẽ reddere.* Nam *propter hanc ipſam præcipuè cauſſam, non ſolùm in illa mea de Ieſu Chriſto ſervatore diſputatione, quam, ut eventus comprobavit, multarum adverſus me turbarum occaſionem daturam prænoſcebam, nomen meum nihilominus, quod antea in aliis meis publicè diſputationibus factum non fuerat, disertè ſcriptum exſtare volui; ſed etiam per annos tres cum dimidiato, poſtquam illa fuit edita, ibi*

habi-

Digitized by Google

habitare perrexi, & diutiùs adhuc perrecturus e-ram, ubi ſedes eſt hujus regni, nec quoquam diſceſſi cum comitia regia ibi ſunt habita, quamvis certò reſcivisſem, libro iſto, paullo antè ipſa comitia & vix dum publicato, jam mihi tum Catholicos tum Evangelicos infenſiores multò quàm antea redditos fuiſſe, & a nonnullis ex ipſis quæri, ut graviſſimum aliquod exemplum propter librum iſtum in me ederetur. quem tamen librum neq; ego ipſe publicaveram, & diſputationem quæ in ipſo continetur, non in hoc regno, nec cum quoquam hujus regni incola habueram, ſed ante meum huc adventum ab evangelico quodam miniſtro, homine Gallo, & in ipſa Gallia tunc degente, provocatus eam ſcripſeram. Verumtamen paratum nihilominus me publicè oſtendere volui, illam in hoc ipſo regno, ubi typis excuſa primùm fuerat, defendere, & palàm quodammodo profiteri, me nihil pudere eorum, quæ in ipſa aſſerueram. Prodeant illi ex Catholicis, qui putant ſe poſſe docere, vel impiam & blaſphemam, vel ſaltem a veritate abhorrentem illam eſſe, meq; vel ſcripto vel coram coarguant. Videbunt omnes, me, aut quidquid ab iſtis ei objicietur, juvante ipſo Chriſto Ieſu, in quem ibi maximè injurium me eſſe ajunt, ſolidè refellere, aut ſi vel blaſphemiæ vel erroris convictus fuero, protinus illis cedere & palinodiam publicè canere, ſimulq; illis gratias agere, quòd me ex tanto cœno extraxerint, & ab æternæ ſalutis amittendæ diſcrimine liberaverint. fietq; fortaſſe, ut meo exemplo idem multi eruditi ac pii homines faciant, cum

quibus

quibus in religione conſentio, quiq; nihil adhuc in mea iſta Diſputatione deprehenderunt impiè aut ſtultè dictum. Quod autem de libro iſto dico, idem, ut ante attigi, de omnibus meis editis ſcriptis dictum volo. quamvis enim eorum pleraq; nomen meum inſcriptum non habeant, nemo tamen (ni fallor) hodie eſt, qui illa legerit, qui ſimul eorum me auctorem eſſe non agnoverit. Hac ratione, inquam, mecum agatur, ut mihi mei errores oſtendantur, donec ſaltem pertinacem me eſſe conſtet. quod ubi conſtiterit, tãetſi Chriſtiana pietas adeoq; ipſa humana ratio, quemadmodum antea oſtendi, jubet, ut cum pertinacibus ipſis etiam hæreſiarchis, præſertim non ſeditioſis, nec ſua ulla commoda quærentibus, nequaquam crudeliter agatur, ego tamen quamvis nec hæreſiarcha, ut docui, a quoquam meritò haberi poſſim, & manifeſtum ſit, me ab omni vel umbra quidem ſeditionis, aut ulla mea commoda quærendi vel leviſſima quidem ſuſpicione quàm longiſſimè abeſſe, non tamen recuſo, quin tunc ſæviſſimis cruciatibus ſubjiciar, ac demum turpiſſimo atrociſſimoq; ultimi ſupplicii genere afficiar. Hæc te de me animoq; meo, vir clariſſime, occaſione eorum quæ de quibuſdam tuis collegis, ipſorumq; de me crudeli ſententia audiveram, ex meis ipſius litteris cognoſcere volui, ut ſi quo pacto ea tibi probabũtur, immo quia tibi ea probaturũ iri ſpero, faciliùs & prõptiùs in humanitate erga me exercenda pergere queas, & habere quo poſſis alios tui ordinis ad eundem in me animum adducere. Quod ut facias, te etiam atq; etiam rogo, non

tam

tũ propter me ipſum, quàm propter ipsũ jus & æquũ, cujus te ſtudioſiſſimum & amantiſſimum eſſe penitus ſum perſuaſus. Magnifico D. Rectori, Reverendo D. Lelovitæ, nec non præcellenti Domino Godecio unà tecum vindicibus meis, & ſi qui alii veſtri ordinis, quorum nomina ignoro, in me ex ſummo illo periculo liberando partem ullam habuerunt, plurimam ſalutem impertire meis verbis, quæſo, velis, tibiq́; perſuadere, me, quantum & tibi & illis debeam, perpetuò agniturum, idq́; ubicumq; potero, & verbis & factis libentiſſimè profeſſurum ac teſtaturum. Vale vir clariſſime, & me tuum ama. Dat. die 14 Iunij. Anno 1598. in agro Igolomiano.

Tuæ clariſſimæ præſtantiæ perpetuò ſtudioſiſſ: F. S.

Ad Everardum Spangenbergium, Antverpianum. Claudiopolim in Tranſylvaniam.

F Socini Epistola I.

Virtute, eruditione, ac pietate præſtantiſſimo D. Edvardo Spangenbergio, amico & fratri in Chriſto plurimùm obſervando &c.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

LÆtor mihi hanc occaſionem ſeſe obtuliſſe te ſalutandi, Edvarde præſtantiſſime. Miſſæ enim ſunt ad me iſtæ Radecii noſtri litteræ quas ad te dedit, ut ego illas tibi afferendas ac reddendas curem. Cujus rei facultatem egregiam præbuit mihi reditus ad

tus ad vos D. Fabii Gengæ noſtri Itali, qui eas tibi, ut ſpero, fideliſſimè reddet. Audivi non ita pridem de te ea quæ mihi mirum in modum placuerunt; quemadmodum videlicet planè noſter ſis factus, & ſolidæ pietatis ſtudio magnopere incenſus. Verebar enim, ne mali quidam inanium in religione noſtra opinionum, & rerum mundanarum fluctus te medio ad nos curſu abripuiſſent. Deus novit, quantopere mihi & pietas tua, & rerum divinarum notitia, cum aliquot ab hinc annos Cracoviæ primùm te vidi, tibiq; amicus ſum factus, probata fuerit. Sed non ita multò poſt quædam de te audiveram, ex quibus, te tui ipſius diſſimilem factum eſſe, valde timebam. Itaque Deo ſummas gratias ago, qui me timore iſto penitus liberavit. Quamvis enim poſt tuum hinc diſceſſum & in patriam reditum, nihil umquam ad te ſcripſerim (tamen nec tuas ullas accepi litteras) amore tamen ſum te perpetuo proſecutus, eoq; non vulgari, qualem videlicet tuæ multæ virtutes poſtulabant; quæ cum auctæ nunc plurimum eſſe videantur, auctus etiam plurimum eſt amor in te meus, cujus ut experimentum aliquod capere velis, te etiam atque etiam rogo. Non ero in præſentia longior; nam, ut ab initio dixi, ſalutandi tui cauſſâ has litterulas ad te dedi, non autem quicquam præterea ad te ſcribendi. Quod tamen faciam abunde, ubi de tuo ſtatu ex tuis litteris aliquid certi cognovero. Interim Vale & ſalve vir ornatiſſime, meq; redamare ne recuſes. Sic Deus tibi faveat, & ſuo ſancto ſpiritu perpetuò adſit. D. Eraſmo Iohannis ut meo nomine plurimam ſalutem dicas,

dicas, a te enixe peto. Cracoviæ die 14 Martii 1593.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater. F. S.

Ad eundem Claudiopolim F. SOCINI EPISTOLA II.

ex Gallico in Latinum verſa.

Peregregio viro Domino Everardo Spangenbergio, Domino & amico plurimum colendo, &c.

Deus noſter Pater & Dominus Ieſus Chriſtus dent tibi ſalutem, &c.

CHariſſime frater & amice, Longum jam ante tempus litteras tuas quartâ die Maij datas, & poſtea exemplum etiam illarum decimâ nonâ die Iunij de ſcriptum accepi. Deſtitutus tabellariis non citiùs tibi reſpondere potui, & quia præterea per magnam illius temporis partem Cracoviæ non fui. Doleo te ſuſpicari, quaſi voluerim tecum diſputationem ingredi (de illa, quam tu ſperas, propinqua rerum omnium reſtauratione) propterea, quòd per delationem aliorum non bene de te perſuaſus ſim, reſpectu aliarum rerum. Mei enim ſilentii cauſſa circa illam materiam, longè alia fuit & eſt. Non ſum, mi frater, in iſtis quæſtionibus propheticis eo modo exercitatus, ut alios docere poſſim, ſemper etiam in eâ fui ſententiâ, quòd homini Chriſtiano neceſſarium nõ ſit. diligenter inquirere, quando & quo tempore, id eſt, intra quot annos, & multò minùs, quo anno, vel etiam, an cito vel ſerò evenire debeant res illæ in ſacris ſcripturis prædictæ. multò minus ſeipſum

pſum obſcurarum prædictionum, in talibus libris comprehēſarum, interpretatione fatigare, iis exceptis, qui ſe ad hoc ſingulari quodam inſtinctu correptos ſentiunt, & conſequenter ſpiritu prophetico donati ſunt. Aliâs enim nihil ego video, præter ſimplicem curioſitatem, cum evidente ſeipſum & alios fallendi periculo. quemadmodum multorum ſeculorum experientia perſpicuè commonſtravit. Principalis horum ratio eſt, quòd Spiritus ſancti ſcopus in rerum futurarum prædictionibus, ſimiliter in illis prædictionibus, quæ obſcuritatem quandam continent, non fuit, ſcientiam nobis & intellectum tradere illarum rerum futurarum, unà cum ſuis circumſtantiis locorum & temporum, priusquam eveniant: ſed, poſt illarum eventum, certa nobis & indubitata teſtimonia tradere, quòd aliqua ſit providentia divina, id eſt, Deum eſſe, qui gubernet omnia, & ſine cujus voluntate nihil evenire poßit: & in eum etiam finem, ut res illas prædictas reverá opera divina eſſe intelligamus. Cui rei manifeſtum dant teſtimonium omnes ferè illæ divinæ prædictiones, quæ jam evenerunt, illæ etiam, quas ſatis claras fuiſſe nunc videmus, quæ, antequam evenerunt, nunquam bene intellectæ fuerunt. Si ego homo non habens ſpiritum propheticum, veruntamen ex altera parte rerum divinarum cognitione fortaßis non deſtitutus, nec judicio ad rerum veritatem inquirendam idoneo, in iſtam me theologiæ partem ingerere velim, quemadmodum in multis aliis feci, non inter poſtremos me futurum ſperare poßim. Apertè autem video, quòd ſine illo

ne illo ſpiritu prophetiæ nihil ſit futurum, quàm multis modis errandi periculum. Et non poſſum in hoc non valde laudare Calvinum, qui ferè de omnibus aliis noſtræ religionis partibus ſcribens, illa tamen non attigit, nec earum etiam rerum prædictiones, quæ jam evenerũt, exceptis iis, quas in aliis ſuis diſputationibus & ſacrarum litterarum expoſitionibus non omninò ſilentio præterire coactus fuit. Nihil itaq; mi frater, illud eſt, quaſi aliunde malè de te perſuaſus ſim, teq; indignum æſtimem, cum quo de talibus diſputem, vel quaſi promtus non ſim ad docendum & diſcendum, tam ex te, quàm ex aliis, illa, quæ ad officium Chriſtiani hominis pertinent. Non autem ſentio, quòd Chriſtiani hominis officium ſit, ſcire, an rerum omnium reſtauratio tardè, aut valde citò futura ſit: ſed (ſi iſta in ipſo vivẽte fieri Deo placuerit) cum patientia tempus illud expectare, quando veritas integrè declarata erit, & filios Dei quodammodo ſublevare in omnibus illis malis, quæ a perverſis hominibus patiuntur, & interea, ultra illam obedientiam, quæ Deo & Domino Ieſu Chriſto debetur, totum ſe tradere, ut bene intelligat ea omnia, quæ ſalutem noſtram æternam concernunt, & ut conſequenter bene fundamentum jaciat, ita, ut in obedientia illa perſeverare poſſit. Si tibi hæc opinio mea non bona videtur, a te doceri non recuſo. Ea, quæ hucusq; de iſtis ad me ſcripſiſti, opinionem meam mutare non fecerunt: ſi rationes vel autoritates validiores habes, libenter eas audiam. A me nõ expectes, ut rationes tibi reddam, propter quas fortaſſis

taſſis non commoveri potero tuis, magis, quàm iis, quas hactenus allegaſti: ſed tantummodo certus eſto, quòd, ſi eas dignas æſtimavero, quae me aliter credere faciant, locum illis in corde meo dare non intermittam Mirum in modum gaviſus ſum, quòd te ſatis bene geris,& Deum precor,ut tibi ſanitatem corporis & robur ſpiritus magis magisq; augere dignetur; & ad ſervitia tua paratus ſum. Cracoviâ, decimâ die Auguſti 1596.

Frater & Servus tuus Fauſtus Socinus.

Ad eundem Racoviam, F. SOCINI EPISTOLA III.

ex Gallico in Latinum tranſlata.

Domine Spangenberg amice dilectiſſime & frater in Chriſto.

FRatres ex Synodo Racovienſi ad nos reverſi, ſcriptum tuum de duabus beſtiis ex Apocalypſi, attulerunt, eo conſilio, ut coram multis, qui hic frequentes aderant, publicè legeretur; eorumq; exquireretur iudicium, cenſerentne in manus hominum evulgandum, vel ſaltem quo loco habendum, & quanti æſtimãdum illud eſſe ſtatuerent. Qua re perſpectâ, tuæ commentationis mihi tradendæ conſilium cæperunt, ut eâ a me accuratiùs recognitâ, quis de ea animi mei ſenſus foret, litteris a me conſignaretur; atq; ut eam curam ſubirem, a me cum alii, tum maximè Dominus Lubieniecius, & D. Otvinovius, ſummis precibus flagitarunt. Quod illis recuſare

ſare non potui, illud D. Otvinovio confirmans, & te inde jam a longo tempore, meum verum & percarum amicum eſſe, & me nulla in re te offendere, aut tibi ægrè facere velle. Verè illam certam & exploratam ſpem conceperam, te hanc operam meam, benigniùs interpretaturum, cum & ad divini nominis gloriam ſpectet, & a juſto debitoq́; erga fratres officio proficiſcatur, quo illis ad exhaurienda eorum mandata ſum devinctus. Et quamvis huic meæ ſpei nihil poſtea tempus detraxerit, non abs re tamen me facturum eſſe exiſtimavi, ſi ad te nunc, data mihi vacui & liberi temporis facultate (qua tunc prorſus carebam, cum ad D. Lubieniecium, unà cum tuo ſcripto, meum de eo judicium, multis de rebus, quas probare non potui, diſtinctè & diſtributè explicatum mitterem) in eam rem literas darem: a te pro mea perverteri amicitia, & tuis mitiſſimis & Chriſtianis moribus, enixè contendens, ut quicquid id ſit, boni conſulas, & illud tibi perſuadeas, me multò plura tibi coràm dicturum, aut ſigillatim ſcripturum fuiſſe, quàm ea, quæ chartâ ad D. Lubjeniecium miſſâ ſum complexus: ſed erant ea illi omnino priùs exhibenda, quorum tamen eum tibi aut jam copiam feciſſe, aut brevi facturum eſſe, ſine hæſitatione credo. Quare iam expecto, ut mihi errata, in tui ſcripti cenſura a me commiſſa, nota facias: quam tamen ita a me peractam, aut perſpexiſti jam, aut perſpecturus es: ut non tam mearum virium fiducia occupatam, quàm voluntati fratrum obſequendi, & ſimul aliquid, quod mihi adhuc incompertum eſt, hac

occaſione oblata, addiſcendi ſtudio, a me ſuſceptam eſſe appareat. Conſtare tibi antea potuit, me intelligendis prophetiis, in ſacra pagina, de rebus iis, quæ nondum exitum ſortitæ ſunt, contentis, non multum curæ & cogitationis impertiri, exiſtimantem laudabiliùs & ſalutariùs, operam & tempus, in aliis ejus partibus enucleandis collocari. Qua in re vellem te a meo ſenſu non diſcrepare; & te totum potiùs ad preces converti, quibus in jejunio & cum lachrymis fuſis, rerum earum, quæ multò majoris momenti, obſcuræ & involutæ latent, illuminationem, a divina majeſtate ſuppliciter petas, in eo ſummam cautionem adhibendo, ne quicquam de rebus venturis, & eorum tempore, perinde ac ſi in ſcriptura expreßè contenta ſint, aſſeveranter definias, niſi primò de iis, aut per ſpiritum propheticum, at per ſermones cum fratribus, qui & ſcientia, & Dei timore excellant, hac de re habitos, in tua etiam conſcientia, ſis certus & confirmatus. Deus novit, quantum tacito ſinu gaudeam, eorum cœtui tandem aggregatum eße te, qui hauddubio cæteris omnibus, quicumque nobis cogniti ſunt, puritate & ſanctitate doctrinæ Chriſtianæ antecellunt, & ſperamus brevi futurum, ut eos ſanctitate & integritate vitæ ſuperent. Deus & Dominus Ieſus, te & familiam tuam ſalvos & incolumes conſervet, voſq; æterna beatitate cumulet. Atque hæc futura eſt epiſtolæ meæ finis, ſi me priùs tuis ad Deum precibus ex intimo cordis mei penetrali commendem. Luclaviciæ die 9. Decem. An. 1598.

Tuus amicus & frater. *Fauſtus Socinus.*

Ad eundem Racoviam,
F. Socini Epistola IV.

Salutem a Deo patre & Ieſu Chriſto Domino noſtro.

ex Gallico in Latinum verſa.

ACcepi tuas litteras tertio Idus Quinctilis datas, unà cum Capitibus diſputationis a te habitæ apud Friſios; quo nomine ingentes tibi habeo gratias, atque omnia viciſſim, quæcumq; ſeu jam poſſunt, ſive umquam poterunt a me proficiſci, benevoli animi erga te officia peramanter offero. Reſponſurus tuæ Epiſtolæ, primùm omnium etiam atq; etiam a te peto, ne indignè tuleris, ſi tibi id, quod de rebus a te mihi propoſitis ſtatuo, candidè atq; ex animi mei ſenſu liberè aperiam. Principio ais, me eo ſcripto, quod tuis prioribus theſibus, quas tu libellum appellas, jam pridem adverſum objeci, molitum eſſe ſumma capita, quibus tua opinio, quam libellus ille continebat, ſuffulta niteretur, ſubvertere; quorum tu alterum ſtatuis, immanem illam Beſtiam ſeptem capitibus, ac decem cornibus armatam Apoc. 13. Romanæ gerere effigiem Eccleſiæ, aut Romani imperii Chriſti nomine & cultu gaudentis. Alterum, eandem beſtiam abominationem eſſe illam deſolatricem, quam divino inſlatu prænunciavit Daniel cap. 12. v. 11. Enimverò, ut rem fatear, ego neq; obſervatione cognovi, neque ſuſpicione attigi umquam, duabus hiſce rebus ſuſtentari tuæ perſuaſionis ſtructuram, quandoquidem, datis quoq; illis atque conceſſis, nihilo firmiùs conſiſtat tua ſententia, quin ſolidis rationibus falſitatis ad-

modum convinci queat. maximè ubi tu temporum diſputas rationes, quæ jure fundamenta vocari poſſunt ejus, quod tu tam obfirmatè aſſeveras, de univerſa hoſtium Chriſti, infeſtis ſignis in ejus Eccleſiam ſeſe inferentium, clade atq; profligatione, atq; adeò de Chriſti adventu anno ſequenti 1602 perpetuo. Quod tuum ego fundamentum ſatis mihi videor labefactaſſe iis argumentis quæ primæ, & ſecundæ, & ſeptuageſimæ tuarum priorum poſitionum oppoſui, quibus ſanè æquum erat te reſpondiſſe, ac non iis rationibus dumtaxat refutandis horas exemiſſe, quibus ego utcumq; infirmare volui illa duo, quemadmodum tu æſtimas, ſumma tui ſenſus capita. Quamquam & horum alterum quod attinet, ego belluam ſeptem capitibus ac cornibus decem deformatam Apoc. 13. nunquam ſum inficiatus ſignificare Romanũ imperium cum ſibi jam Chriſti nomen induiſſet, ſed tum etiam, donec vana Deorũ ſuperſtitione involutũ teneretur, ipſius ſpeciẽ dabã inſuper præ ſe oſtendere. Hæc enim ipſa ſunt verba mea contra theſin ſeptimam concepta. Sed potiùs dicendum, ſub prioris beſtię nomine Romanum imperium, primùm ut ethnicum, deinde etiam ut profeſſione Chriſtianum, accipi & ſignificari. *Et contra theſin 18.* Hinc enim id ſequitur, quod ego veriſſimum eſſe arbitror, beſtiam ſcilicet, quæ capita ſeptem habet, eſſe ipſam Romam, non autem Romanam Eccleſiam; Romam, inquam, priùs ſub imperio ethnico & ſeculari, deinde etiam ſub eccleſiaſtico, &

modò

modò illa, modò hac ratione conſideratam. *Deinde cum Theſin 24 diluerem, perſpicuè demonſtravi, me eſſe in ea ſententia, ut minimè negandum eſſe cenſeam, quin illa ipſa beſtia Romam referat, non ſolùm poſt verum Dei Chriſtiano ritu adorandi initum tramitem: verùm olim etiam, dum in gentili errorum caligine fœdè vagaretur. Tametſi non diffiteor, a me adverſus Theſin 9. notatum eſſe argumentum, quod haud levi momento ſit iis, qui negare præoptent, beſtiam hanc eße imperium Romanum chriſtianæ religionis ſplendore illuminatum, ne ſub Pontificum quidem auſpiciis: verùm me tamen longè ab ea opinione alienum eſſe, clariſſimè oſtendunt loci ad duas illas Theſes jam allegati. Graviter igitur te hallucinatum memoriâ eße oportet, qui me ſcripſeris aſſerere, idq; probabili ratione deſtitutum, beſtiam illam Imperium Romanum portendere, dum Imperatorum Ethnicorum ditione teneretur: quippe cum id ego nec nudè effundam, nec in eam partem dicam, in quam tu accipere videris: atque ut certè ita dicam, multum tamen abeſt, quin ad dictum meum confirmandum rationes adhibeam haud exigui ponderis. Quare operæ non eßet, me jam reſpondere duobus argumentis, quibus tu probare cōtendis, Beſtiam illam nequire imaginem referre Romani Imperii, donec id monſtroſam eluviem illam dæmonum ſuperſtitioſo ritu veneraretur; ut pote quæ nihil contra me faciant: qui eò amplius, etiam Chriſti Servatoris fidem profeſſam majeſtatem Romanam, prodigioſa illius monſtri figurâ denotarī*

notari judicem. Attamen, vel temporis cauſſa, alterum eorum quod attinet, ſpatium illud, quod præ ſe ferunt menſes duo & quadraginta, quibus beſtia poteſtatem habet agendi (hoc eſt, quibus vitæ uſura ei eſt tributa, uti litteris extat proditum: ac non os datum evomendis blaſphemiis, quemadmodum tu autumas) illud, inquam, tempus, haud abs re, ajo, urbi Romanæ dari poſſe gentilibus ineptiis implicatæ, a primis ejus incunabulis exorſu facto. A jactis namq; ejus urbis fundamentis ad Totilam usq; Regem Gottorum, qui eam ruinis ac vaſtitate deformavit (quēadmodum tibimet notatum eſt in octava theſium ſecundò editarum) atq; adeò aboliit, ac ſuſtulit ejus perennitatem; ætas eſt annorum circiter 1292: quæ, adjectis eò quatuor aut quinq; annis, quibus Totilas, priusquam urbem disjeciſſet, ſceptra tenuit, menſibus annorum (annis videlicet captis pro diebus ſingulis) circumſcribitur duobus tantummodo & quadraginta. Qua in ratione ducenda, nihil eſt opus dies triginta cuiq; menſi tribuere, cum ſatis ſit calculum ita poni, ut menſes duodecim dies trecentos quinq; & ſexaginta ambitu ſuo comprehendant, ac quaterno cuiq; anno una inſuper lux biſſexti ritus accedat. Atque hoc modo inita ratione, menſes annorum, dierum locum hîc ſibi vendicantium 42, exeunt in annos 1278. Proinde cum id annorum pluſculum, quo imperii Romani ætas ab urbis exordio, ad ejusdem excidionem a Totila conflatam, circumacta exuperat, menſem annorum haud amplectatur, neq; adeò attingat ad ſummam trium &

qua-

quadraginta menſium: meritò, quantum mihi quidem opinione augurari licet, a ſpiritu ſancto pronuntiari potuit, intercapedinem illam menſium 42 eſſe futuram. Quin fac attingere, vel plures inſuper annos complexam eſſe (quemadmodum eſſet fieri neceſſe, ſi ſinguli menſes ad dies triginta exiliter revocarentur) non defuerint tamen alia firmamenta, quibus defendi poſſit illud toties nominatum 42 menſium tempus, unà cum ſuo vaticinio, cum Totilina urbis demolitione perbellè convenire: quæ ego, brevitatis cauſſa, omitto. Omitto & ea, quæ referri poſſint iis omnibus, velut decretoriis armis, quæ ex hiſce iisdem Apoc: oraculis adferre atq; expedire poſſunt ii, qui præfractè pugnant, triginta omnino dies cuiq; iſtorum quadraginta duorum menſium imputandos, neq; univerſorum ſummam ultra 1260 dies porrigendam eſſe.

Verùm ut alteram deniq; rationem tuam aggrediar, quænam, obſecro, neceſſitas tanta eſt, quæ nos adigat credere, ſpiritualia illa arma eſſe, quæ beſtia Apoc: 13. v. 7. in ſanctos hoſtiliter vibrat? ut id conſtet vel maximè, minimeq; ambigua fide nitatur, quod tu ſanctos, ais, non niſi ſpiritualibus armis dimicare. Quid enim? cum in Canonica ſcriptura bellum cum ſanctis geri refertur: continuò ſanctos inſtructa viciſſim adverſa acie ſub ſignis conſiſtere, pedem conferre, manum conſerere, exiſtimari neceſſe eſt? minime: nam oppugnari eos tantùm, vexari, aut infeſtari bello, vel ex cap: 2. v. 16. ejusdem prophetiæ planum fieri poteſt: quo loco bellum ſeſe,

Dominus iis, qui Nicolaitarum perſuaſionem æmularentur, minatur illaturum gladio oris ſui: quod quid aliud eſt, quàm Dominum ſpiritu ſuo potenti impetum in eos eſſe facturum? Unde conſequitur neq; proximè adjectorum verborum, quibus beſtiam victoriam de ſanctis reportaturam prædicitur, hujusmodi ſenſum eſſe, ut ſanctos, pro virili item ſua parte ſtrenuè conflixiſſe in animum inducere oporteat. Is enim loquendi ritus eſt, ut Beſtia bellum geſtura perinde dicatur, ac ſi proditum eſſet, molituram exitium, atq; incubituram enixè in obterendos ſanctos, atq; de obtritis tandem triumphaturam. Porrò non perſpicio, quid ſit incommodi, aut quid prohibeat omnino, quominus bellum hic ita geratur, ut ab altera acie arma cruenta, & quorum in conflictibus vulgò eſt uſus, ſæviant: ab altera res geratur ſpiritu, ac telis ab animo, in Dei contemptu & hominum inſolentium indignitate, dolore incitato exploſis: ut, inquam, beſtia vi ſurat in ſanctos, ac poteſtate humana, & fœdis imperiis: ſancti porrò vexent beſtiam increpando, ejus malitiam deteſtando, ſuæ cauſſæ æquitatem, cum factis, vitæ puta ſanctimonia, ſignis atq; miraculis, tum verbis omnium oculis ſubjiciendo, ultra precum imo pectore ſundendarum aſſiduitatem, atq; religioſam Dei omnipotentis in vota ſupplicibus animis concepta vocationem: id quod inter imperium Romanum gentilium deorum ſuperſtitioſæ vanitati mancipatum, & piam plebem, Chriſti ſervatoris ſui numen caſtis precibus adorantem, olim eveniſſe indubitatæ fidei eſt. Quid quod illud ipſum

pſum

pſum Imperium, non illas tantùm materiatas machinas, aut ſicas corpora truncantes, in Chriſti globum diſtrinxit; verùm ſpiritualibus quoq; ſpiculis intortis, fidem, ac conſtantiam devotorum pectorum, fœdare multoties conatum eſt? Cujus rei documento ampliſſimo ſunt Philoſophi, ac pleriq; viri, doctrinæ nobilitate inclyti, qui, dum Imperium illud in veteris pravitatis cœca nocte verſaretur, nec non ſimul ac Chriſti beneficium ei dilucere cæpit, denſiſſimis argumentationum copiis, ac ſtipato teſtimoniorũ agmine, divinitatis ſpeciem mentientium, in Chriſtianam ſimplicitatem impreſſionem facientes, obſtinatis animis, pro illo ſuo, cujus toties ingeminari nomen neceſſe eſt, decernebant Imperio; adhuc dum univerſo, certè potiſſima ſui parte, irrito confictorum deorum metu tremiſcente: ex quibus familiam ducebant Celſus, Porphyrius, Demetrianus, Libanius Sophiſta, atq; adeò ipſe Imperator Iulianus, ſupra reliquorum turbam infinitam. Verùm, ut hujus tandem tuæ alterius rationis diſcutiendæ, ſeu potiùs examinandæ, finem faciam; qui animum, cùm ad illum, tum ſimiles alios, ſive Danielis prophetiæ, ſive aliorum, ac vel ipſius hujus Apoc: locos, paullum attenderit, facilè perſpexerit, vocem, ſeu nomen ſanctorum, non tantùm iis tribui, qui tam morum probitate, ac rerum ſanctè geſtarum merita laude, quàm orationis dignitate, ac nominis profeſſione ſunt veri Chriſtiani, aut aliàs certus Dei populus: verùm etiam in eos omnes extendi, qui Dei voluntatis, atq; intaminati ritus colendi ejus, veram

cogni-

cognitionem nacti, in eo vitam degunt, eumq́ præ ſe ferunt, quo pacto nihil eſt cauſſæ, quin ſancti arma quandoq; capiant etiam fabrefacta, atque ut ita dicam, materialia; maximè adverſus beſtiam inexpiabili ſui odio efferatam, tametſi præſtabiliùs fuerit, eorumq́ officio longè digniùs, ea non adhibere. Quæ cùm ita ſint, ratio iſta tua, quæ ſibi ceu baſim ſubſternit, ſanctos niſi armis a ſpiritu aut ingenio expeditis belligerare, vix ac ne vix quidem, appobari poteſt: non uſurpaſſe certè alia adverſus imperium Romanum, donec abominando idolorum ſervitio teneretur, quoniam aliorum facultatem non haberent, impune abs te aſſeri poteſt. Sed jam mihi videor ſatis planum feciſſe, firmamentum tuum, vel omnibus hiſce adminiculis ſuſtentatum, nullo modo poſſe conſiſtere. Venio ad alterum caput opinionis tuæ, quod tu fundamentalis nomine adornas, ad cujus infirmationem, jam a me pleraque dudum conſcripta ſunt. quæ neſcio quo tu pacto eleves, niſi priùs ad verba Domini, quæ in locum Danielis cap. 12. digitum intendunt, a me adducta reſpondeas, aut niſi eum verborum Chriſti ſenſum, quem duobus illis locis Matth: 24. v. 25. Lucæ 24 v. 20. ego eſſe judico, evidenti ratione refutes, neque adeò Chriſtum iſthic de obſidione, qua Veſpaſiani Hieroſolyma acerrimè circumvallata, ad poſtrema omnia adegêre, verba facere; aut ſaltem ad locum Danielis, de quo tu ais, non reſpicere probabili argumento evincas, quod niſi facis, non in me, ſed in ipſum Ieſum Chriſtum mucronem diſputationis tuæ convertas oportet. At enim ut ea

diluam

diluam nihilominus, quæ contra meam ejus loci Danielis interpretationem, ut tu accipis, a te jaciuntur, verba mea, quibus tuarum Theſium 67, 68, 69 veritatem expendi, dilucidè, ut mea fert opinio, declarant; eum locum ad tempora Antiochi Epiphanis pertinere. quod ſi quem is ſcrupulus ſuſpenſum teneat, quòd abominatio illa deſolationis ad ſecula Chriſti adventu inferiora, nihilo inconcinniùs referri, aut accommodari poſſit: ego ea, quæ Veſpaſiani ad Hieroſolyma geſſerunt, iſta abominatione denotari confirmo; quæ cùm non interpretatio, ſed dumtaxat accõmodatio ſit, neceßarium hic non eſt omnes prorſus res velut ad libellam exigere, quadrare, neq; Veſpaſianorum geſta iis tantùm temporũ anguſtiis, quæ Daniel illo loco aſſignat, cohiberi. Iam vero voluiße me pugnare, quin quarta Danielis cap. 7. bellua imperium Romanum ſignificet, quod ſcribis; vehementer profectò memoria laberis, nam id negaſſe me, vel omnibus verbis atq; ſententiis attentè excuſſis, quas ad Theſes tuas conſignavi, nuſquam reperias, obſervaſſe me ſanè ſcio, Tremellium ac Iunium monere, ne quis id ſibi temerè aſſeverandum putet. Deinde ex eorumdem, atq; aliorum quorumdam virorum eruditionis nomine illuſtrium, qui in verba Romani Pontificis non jurarunt, ſententia, parvo illius belluæ cornu Antiochum Epiphanem adumbrari, tandem ſeſe mirifica veritatis imagine eorum perſuaſionem commendare ajebam, qui Seleucidarum imperiũ ex Alexandri Magni cineribus exſuſcitatum, belluæ illius quartæ ſpecie ab oculos proponi arbitrarentur,

quemad-

quemadmodum id videre eſt in animadverſionibus meis Theſi 5, 27, 42. Vnde patet nihil me affirmaſſe, ſed digito tantùm voluiſſe indicare, non deeſſe graves ambigendi cauſſas, de earum rerum fide, quas tu pro certis atq; ſolidis venditas. Denique Tremellii & Iunii *mentio mihi facta non eſt, opinionis eorum tantùm recitandæ gratiâ, ſed quia eam haud levis momenti rationibus propulſare videntur, quæ tibi utiq; improbandæ erant, ſi a me ipſam opinionem in medium nequicquam prolatam eſſe videri voluiſti. Quamobrem non eſt cauſſa, quin mihi, velut jure meo, intacta relinquere liceat tua argumenta, quibus tu in ſententiam eorum inveheris, æquè ac ſi ego in eam omnino pedibus eam. Iuvat tamen periclitari, ecquid illis ſit firmitatis. Primum telum in eos viros a te emiſſum hoc eſt: Cum textus & omnium cæterorum verſio habeat,* Ecce cornu aliud parvũ, *illi, ut ſuæ ſcenæ ſervirent, commutarunt,* Ecce cornu ultimum parvum, *qua in re quàm graviter offenderint, ſuamet inferioris verſiculi 24 interpretatione convinci, ais, quem traduxerunt:* Et cornua decem, ex illo regno decem reges exſurgent, poſt quos exſurget poſtremus. *perſpicuum enim ex his verbis, inquis, eſſe, eum, quem illi poſtremum ajunt, Regem eſſe, qui poſt decem tandem reges exſurrecturus eſt. Non imperitè tu quidem, ac ſi ſtatus eorum opinionis aut confirmatio neceſſariò requireret, exiguum illud cornu in numero, ultimo videlicet, decem Regum cenſeri, ac non aliud prorſus eſſe ab illis; non abſq; ulla vi aut robore rationis. ſed*

non eget

Digitized by Google

non eget illud placitum hujusmodi adminiculis, duabus ex cauſſis: cum quod iſti Reges decem, vel ſtante hac ipſa opinione, poſſunt aliter percommodè exponi, atq; ab illis expoſiti ſunt. Tum quia, non diſcedendo ab illorum interpretatione, facilè probari poteſt, Antiochum Epiphanem eſſe, non poſtremum, aut decimo loco Regem, quemadmodum illi arbitrati, litteris mandatum reliquerunt, ſed alium quemdam ſuccenturiatum. Illi namq; ab numero decem regum eum excluſerunt, qui revera omnium poſtremum locum occupat, Demetrium Seleuci Philopatoris, fratris Antiochi hujusce filium, qui etſi Antiocho ſuperſtite, in regni poſſeſſione non fuerit conſtitutus, ſemper tamen in ejus ſpe atq; dominio permanſit, morte patris jure hæreditario ad ſe devoluto, in quod Antiochus furtim irrepſit populo tutorii nominis obtẽtu eluſo, dum Demetrius pro patruo Romæ obſes teneretur, quemadmodum ipſimet ad caput 11. Danielis adnotant. Sed neq; eos locum inter hosce decim Reges Demetrio prorſus abjudicaſſe, vel id eſt argumento, quòd eum in tres dejectos contribuant, quos tamen in ſuperiores decem referri minimè ambigitur; usq; adeò ut monſtri ſimile ſit, qui venerit bonis viris in mentem, Demetrii nomen in eorũdem Regum numerum aggregare. Vides igitur ſententiam Tremellii & Iunii, qui quarta Danielis 2. bellua, Seleucidarum regnum, & parvo cornu Antiochum Epiphanem portendi exiſtimant, nihil inde capere incommodi; quod eo loci Cornu aliud, fac enim ita eſſe, ac non Cornu ultimum legi oporteat. Experiamur jam

mur jam, ecquid altera tua machina fortiùs feriat. Ais, ſpiritum ſanctum apertè prænuntiare, quartum Regnum ab Imperio altiſſimi quaſſatum atq; exinanitum iri: porrò Seleucidarum Regnum, inquis, eventus comprobavit, Romanorum, alteriuſve populi vi fractum atque extinctum eſſe. At enim verò, ſi quartæ Danielis 7. beſtiæ, de qua hîc agitur, portentoſa facie, quartum regnum repræſentari, communi omnium aſſenſu certum eſt, ego quo loco, aut quomodo id teſtificetur ſpiritus ſanctus, quod tu prædicas, non reperio. nihil enim iſthic aliud perſpicitur, niſi poſteaquam beſtia exſævierit, & ſpoliis de ſanctis collectis gravis, trophæa fixerit, regnum tandē ſanctis traditum iri. Ac ne id quidem, quod tu regna univerſo cælorum anfractu circumſcripta, ſancto altiſſimi populo, poſt ſupremum diem Antiochi, data eſſe negas, magis ad rem pertinet; quippe cum id prophetia, poſt parvum cornu illico eventurum eſſe, minimè definiat; quippe cùm hæc vox, inquam, Illico, *aut id genus alia, in illo loco expreſſa non extet.* Tametſi *fatendum eſt, non multò altiùs legi, demiſſius illud cornu præliaturum cùm ſanctis, & ovaturum victoriâ, donec antiquus dierum veniat, & Regnum impertiatur Sanctis. Sed operæ pretium eſt ad vocem* Chaldaicam *animum diligenter advertere, quæ cùm a lingua Hebræa ortum ducat, & ſit translata* Donec, *nihilo inuſitatiùs* Poſt, *vel* Tandem *explicari poteſt, quin & harum vocum alterā commutandam, ac non* Donec *convertendam eſſe, ſuadet factum ab ea voce exordium. Tum & id obſervare conve-*

convenit, parvi cornu nomine eos viros putandos eſſe; qui ejus locum ſortiti, populum Dei, etſi non perpetuò tamen immaniter habuêre, atque oppreſſum proculcatumque atrocibus quibusvis modis accepêre. Inſuper abunde ſufficere eorum poſtremum, nimirum qui tunc, cum Regnum Sanctis reſtitueretur, ſuperſtes eſſet, vitam ac mores ſuos, ad humilis illius cornu & formam & geſta, cōpoſuiſſe, quemadmodum revera Herodem Magnum, quo regnante Domini Ieſu ſalutaris orbi exortus illuxit; cui, atque adeò in ejus perſona ſanctis, regnum collatum erat. Antiochum Epiphanem (cui longo deinceps ordine ad dominandum in Iudæos ſucceſſerat) illegitima uſurpatione regni, truculentis imperiis, nefanda laceratione populi Dei, propè ad vivum expreſſiſſe conſtat. Hujusmodi interpretationis, qualem id genus fatidica effata omnino requirunt, exemplum eſt illuſtre apud Danielem initio Capitis 11; ubi dicitur, quartum Regum, qui Perſis adhuc jura daturi eſſent, omnes gentes adverſus Græcos concitaturum, Verùm potentem deinde quendam emerſurum regem, qui quæſiturus ſit Imperium ampliſſimum, & acturus pro ſui ſenſus libidine. Nec enim eſt controverſia, quin ille Rex quartus Xerxes ſit, & hic Rex potens Alexander Magnus, cum tamen tantum abſit, ut Alexander quicquam rerum imperante Xerxe geſſerit, ut longiſſimo poſt intervallo, cæli primùm ſpiritum duxerit, atq; regni habenas attigerit, quo intervallo complures Xerxi Reges deinceps ſucceſſere, quorum bona pars, niſi me ſenſus fallit, a miſcenda bello Græ-

tia quieti egère, aut ſaltem in affectis bellis numquam perſtitère, Sed quoniam Darius Codomanus, Regum ultimus, bellum atrox conſeruit cum Alexandro Rege Græco; & ab eo armis ſuperatus, ac Perſidis regno exutus eſt: idcirco ſpiritus propheticus æque id futurum denunciat, ac ſi Alexander in ipſum Xerxem arma capiſſet: tametſi reipſa hic tot ſeculis ante Darium orbem terrarum cœperit adverſus Græcos concutere. Atq; hactenus ea omnia revincere volui, quæ tu contra opinionem Tremellii & Iunii, de quarta Danielis 7. beſtia adduxiſti; quando mihi eamdem tu, tamquam a me in ſcripto in priores tuas Theſes edito, comprobatam, attribueris: tametſi ego quemadmodum expoſui, neq; illic aſſeveraverim quidquam, neq; hic mihi pariter, quod ad eam opinionem attinet, quicquam aſſeverandum ſumam.

Veniamus jam ad alteram partem Epiſtolæ tuæ. Dicis poſtea, me, cum infirmare vellem, Gog & Magog eum populum eſſe, qui beſtiam repræſentet, habentem ſeptem capita, & decem cornua Apocal: 13. illud pro firmamento ſententiæ meæ attuliſſe, quòd ſpiritus ſanctus hiſtoriam Gog & Magog, poſt hujus beſtiæ internecionem, ordiatur. Ego hic tua verba exſcripſi, quo attentiùs conſideres, num errore lapſus fueris, & tuum mendum agnoſcas. Neq; enim illa, aut ſola aut præcipua, eò loci a me adducta ratio fuit, quod verba tua præ ſe ferre videntur; cum aliæ interim, firmiſſimæ & efficaciſſimæ producerentur, quas tu ne verbo quidem diluis, immo eas planè ſilentio involvis. Vnde illud liquet, quod etiam ex rebus

bus præcedentibus perſpici poteſt, non eum te, quem certè debebas, litteris tuis ſcopum præfixiſſe: ut nimirum poſitiones tuas a meis oppoſitionibus vel omnino, vel utcumq; tuerêre, ſed ut tantùm me, inter diſputandum in graviſſimos errores impegiſſe, palàm faceres. Accidit tamen juſto Dei judicio, ut paſſim in tuis redargutionibus, quæ non dixi, tamquam dixiſſem, vel omni vel aliqua ex parte, in me conferas. Verùm quod poſtremam reprehenſionem tuam attinet, dico mea verba, quæ tibi ejus anſam præbuerunt, dum 61 theſin impugnans de Gog & Magog diſſero, talia fuiſſe; Deinde non obſcurum ex ipſis eſt, *(ex verbis cap: 20. Apocal: v. 10)* beſtiam, & pſeudoprophetam jam conjectos fuiſſe in ſtagnum ſulphuris & ignis, cum diabolus ſimiliter eò conjiceretur, *hanc enim vim habent verba illa,* ubi beſtia & pſeudopropheta; *quæ ſine dubio referuntur ad id, quod ſcriptum eſt cap: ſuperiore v. 20. tamquam videlicet, ad id, quod antea factum fuiſſet. Ex quibus verbis, quivis clarè intelligere poteſt, meam aſſertionem, (quod nimirum beſtia & pſeudopropheta priùs ſint puniti, quàm Gog & Magog, atq; aliud beſtiam, aliud Gog & Magog eſſe) non eo niti fundamento, quòd in prophetarum hiſtoriis, priùs de beſtiæ ſupplicio, quàm de Gog & Magog fiat mentio: nec nuda narrationis ſerie fulciri, ſed potiùs ex alio & diſpari hiſtoriæ filo, id evidenter perſpicere eſt. Atq; hic ſubſiſtam, & finem faciam confutandi ea, quæ tu ad detegendos errores meos, in theſium tuarum impugnatione commiſſos,*

litteris mandandanda eſſe duxiſti. Sub finem Epiſtolæ tuæ, trium capitum, quæ ſigillatim recenſes, probationem mihi imponere conaris; dans fidem, ſi id præſtitero, te meis monitis obſequuturum, ſin in aliud tempus rejecero, futurum argumento, me ipſum in iis adhuc hæſitare, nec me ſatis explicare poſſe. His omnibus ita reſpondeo, quod etiam epiſtolæ initio obiter tetigi, cum de duobus prioribus capitibus, aliqua ex parte diſputarem; ſcilicet nihil opus eſſe, illa tria capita tibi confirmari, quandoquidem poteſt tibi pariter, & illorum contrarium dari, & tamen oſtendi, opinionem tuam, cui adſtruendæ & primas & ſecundas theſes tuas compoſuiſti, planè falſam & erroneam eſſe, aut ſaltem quidvis potiùs, quàm tuis theſibus ſtabilitam. Quod ipſum ego, priores theſes refutans, copiosè demonſtravi, te interim ne unico quidem verbo, per tam longum tempus, ad eas rationes reſpondente, quas ego ad opinionis tuæ fundamenta convellenda, & ea, quæ in tuis theſibus continentur, evertenda protuli. Dico poſtea, quantum ad primum, quòd nimirum beſtia cum ſeptem capitibus & decem cornibus, non ſit univerſalis Romana eccleſia: ſed, quantum ejus ego intelligo, Roma. id ego jam in illo meo ſcripto evici, præſertim in theſis 10 & 18 confutatione, ubi id per tui ipſius verba confirmo, præter ea, quæ multis epiſtolæ exordio a me laudatis locis, in eam rem ſcripſi. Quod ſecundum attinet, abominationem deſolationis videlicet, Danielis 12. v. 11, aliud eſſe ab Eccleſia Romana univerſali, & deſolationem per Antiochum Epipha-

phanem Hieroſolymis patratam, ut etiam ſuperiùs indicavi eſſe: ejus tu ſuccinctam probationem habes in verbis poſtremis, adductis a me contra theſin 67, 68, & 69, quæ ſi tu accuratiùs excuſſeris, rem ita eſſe comperies. Quare, ſi, allatus Danielis locus, univerſalem Romanam eccleſiam ſpectare exiſtimandus eſt, illud ſaltem fieri oportet, deſolationem per Epiphanem factam, typum dictæ Eccleſiæ extitiſſe, quod, ut meus captus eſt, nullo argumento doceri poteſt. Locus Danielis 11. v. 31, quem eam ipſam rem, quam Danielis 12. v. 11. legimus, continere manifeſtum eſt, tam clarè & manifeſtè de Antiocho Epiphane loquitur, ut id, meo judicio, refelli non poſſit. Deniq; ut ad tertium caput accedam, quòd nimirum ſpiritus ſanctus, de alio ſanctuario poſt 2300 dies conſecrando Danielis 8 v. 14, quàm de ſanctuario novi teſtamenti, teſtimonium perhibet; id a te non eſt in primis theſibus, contra quas ſcripſi, ſed tantùm in poſtremarum 34 propoſitum. Ex eo igitur, quòd a me iſtorum capitum probationem flagites, intelligere licet: firmiter credere te, ejus contrarium, quemadmodum & duorum priorum, tuæ opinionis tibicinem & fundamentum eſſe. Interim non ſatis attendis, neq; tuum 2300 dierum computationis initium, neque de eorum intellectu, habitum a te ſermonem, poſſe ullius viri docti & cordati calculum mereri. Quæ cum ita ſint, etiamſi poſtremi hujus capitis contrarium, ſit veriſſimum, nec cuiquam in dubium revocandum, in illo Danielis loco per Sanctuarium, Sanctuarium novi teſtamenti intelligi debere: ta-

men inde tantum abeſt ut tua opinio corroboretur, ut etiam corruat & funditus evertatur. Verùm enimverò nullum eſt dubium, quin Danielis vaticinium de Antiocho Epiphane,& deſolatione per eum patrata loquatur: cum illo loci obſervatum eſt, authorem hujus deſolationis, debere eſſe perparvum cornu, prodiens ab uno quatuor cornuum, quæ aſſurrexerunt loco magni cornu hirci, qui profligaverat arietem. Eſtq; certiſſimum,hunc hircum vel ejus magnum cornu potiùs, eſſe Alexandrum magnum, qui imperium Medorum & Perſarum afflixit, per arietem figuratum,quemadmodum poſtea in eodem capite declaratur: ut & illud animadverſum eſt quatuor cornua, quatuor reges, & quatuor regna eſſe, quæ aſſurrexerunt in locum Alexandri & ſui imperii, a quorum uno prodiret, rex impudens & cautus qui deleret populum ſanctorum,quem eſſe Antiochum Epiphanem, a Seleuco primo ortum,uno quatuor regum,apud omnes in confeſſo eſt.Quas res tam dilucidas & evidentes, miror te aut non perſpexiſſe, aut tam exiliter conſideraße, & in eam audaciam prorupiſſe, ut 2300 dierum initium caperes, ab excidio Hieroſolymitano, temporibus Sedeciæ regis facto: qui vixit multis annis, antequam Daniel hoc vaticinium ſcripſißet, quod de re omnino ventura, immo poſt multorum annorum curricula, apertiſſimè conceptum eſt, ſicut eſt ſcriptum ſub finem capitis. Potes jam, ut mihi quidem videtur, intelligere, me de nullo horum capitum dubitare. Et quamvis dubitarem, illud tamen ex eo non efficeretur, me

non

non potuiſſe dicere, tuas theſes meras nugas *eſſe. Cum id non eo ſenſu a me fuiſſet prolatum, quòd eas falſitatis planitus damnarem: ſed quòd omnes conſertim, ſi earum ſcopus ob quem conſcriptæ ſunt attendatur, ſint titivillitio & tippulis leviores, & ſint a te vaniſſimè conſarcinatæ, eoq; magis, quòd non ſolùm ea quæ in iis concludis, putidè concluſa ſunt: ſed quòd magnæ falſitates, & paucæ res de quib° jurè & meritò ambigi poſſit, reperiantur. Vberiùs ad te hoc tempore, in eam rem ſcribere nec queo, nec debeo: maximè cum ea, quæ nunc & antea ſcripſi, ad coarguendum fœdiſſimum errorem tuum, ſi modò is ſis, qui ulla ratione emendari poſſis, abunde ſufficiant: Sed illud ex omni diſputationis tuæ contextu clarè liquet, ægrè fieri poſſe, ut ad meliorem mentem convertaris, cum ne ipſo quidem exitu præſente, vanas tuas prædictiones, & frivolas ſacrarum prophetiarum interpretationes eſſe, diſpicere poſſis. Quarum appetente tempore, acrem & juſtam reprehenſionem mererer, ſi abjecta rerum utiliſſimarum ſcriptione, & amiſſa ea opera, quæ mihi a fratribus impoſita, & a me ſuſcepta eſt, in te deviante dirigendo, tempus & operam perderem. Deus novit quòd te ex animo complector, cujus ſanctiſſimæ gratiæ te commendo. Ex prædio Luclaviciano Generoſi domini Abrahami Blonſki die 11 Auguſti. Anni 1601.*

Tuus frater in Chriſto, & ad ſerviendum paratus

Fauſtus Socinus.

Ad eundem RACOVIAM, EPISTOLA V.

Ornatiſſime vir Domine Everarde Spangenbergi, Domine in Chriſto mihi ſemper colende atq; honorande. &c.

ACcepi antequam poſtremo Racoviâ diſcederem exemplum, quod ad me miſeras, illarum Theſium tuarum de interitu imperii Romanæ Eccleſiæ &c. unà cum Epiſtolio illis abs te præfixo. Gratias igitur primùm tibi ago, quòd hac ratione volueris (ut poſſim illas) ut quidem cupiebam, aliquantò diligentius conſiderare: deinde, quòd a me contendas, ut id præſtem quòd tibi ſum pollicitus, id eſt, ut demonſtrē eas eſſe meras ac manu palpabiles nugas, Poſtremò, quòd mihi in eo morem gerere conatus fueris, ut earum titulum mutares. Quamquam quod ad illud attinet, cujus præſtationem (ut ſic dixerim) a me exigis, id quidem vel expreſſis verbis (neque enim ipſe verba mea memini) vel certè tacitè eo quem reipſa neceſſario poſtulat, animo ſim pollicitus, id eſt, ſi modò ejus mihi rei facultas daretur, ut ſcil: de illis tecum conferre ac diſputare poſſem præſentibus iis, qui de hujuſmodi rebus aliqua ſaltem ratione, ſi non exquiſitè judicare poſſunt, nam alioqui ſola ſcriptione theſes tuas erroris ita revincere, ut me te viciſſe appareat; ægerrimè poſſum. cum divinare nequeam, quid tu adverſus ea, quæ illis objecero, ſis allaturus. Tuis verò ad reprehenſiones meas defenſionibus minimè

nimè refutatis: quomodo conſtare poterit, te planè erraſſe. Non puto præterea, te pollicitationem meam ita accipere, quaſi nihil in tuis iſtis theſibus dicatur, quòd non ſit manifeſtè nugatorium. &c.

Ad Georgium Eniedinum, Eccleſiarum in Tranſylvania, quæ unum illum Deum Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti profitentur, ſuperintendentem,

F. Socini Epistola.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

Clariſſime vir frater in Chriſto plurimùm colende. Non parum doleo te invitum, ut ais, a me compulſum fuiſſe, ut aliquid dicas de controverſia mea, quæ mihi erat cum Franciſco Davidis. Nam cur invitus hoc de argumento mecum amicè conferas, & quid ſentias apertè profitearis, (id enim, neq; aliud abs te requirebam) nullam veram cauſſam ne ſuſpicari quidem poſſum, quæ mihi admodum probari queat. Quid hic mihi velim meliùs poſtmodum intelliges. Hoc tantùm in præſentia dicam, te, non modò nihil periculi vel ſubiiße, vel ſubiturum eſſe, quòd dubitationes hac in re tuas, mecum communicaveris, communicaturusvé ſis; ſed, Deo bene juvante, inſignem aliquam utilitatem, omnibus hujus vitæ commodis anteponendam, ſi ut tibi ſcrupulos iſtos e-

ximere tentem, paſſus fueris, hinc tandem reportaturum. Quod antequam facere aggredior, pauciſſimis verbis, quàm neceſſaria ſit apud teipſum, iſtius de Chriſti invocatione quæſtionis cognitio, demonſtrare volo. Sentis enim ipſe, ut non obſcurè ſcribis, alterutram ex his duabus ſententiis omnino eſſe veram; aut ſcilicet juſſam ac præceptam planè eſſe Chriſti invocationem, & ſic nos prorſus Chriſtum invocare debere; aut eamdem invocationem ſeu tacitè, ſive apertè eſſe prohibitam, & ita nos nullo modo poſſe Chriſtum jurè invocare. Ex qua ſententia, cum hic de divino cultu agatur, neceſſariò conſequitur, vel eum qui Chriſtum invocat, vel non invocat, quàm graviſſimè fieri poſſit, peccare: & conſequenter, cum inter iſtos duos nullus medius eſſe poſſit, unicuiq; ſi iſtius quæſtionis veritatem ignoret, evidentiſſimum periculum quàm graviſſimè peccandi impendêre. Vides, ut arbitror, teipſum ſentire, non modò utilem, ſed prorſus neceſſariam eſſe hujus veritatis cognitionem. Quare jam ad totas has tuas dubitationes circa hanc quæſtionem accedo. Nam quòd non modò ex ipſa ſententia tua, verumetiam abſolutè ſtatuendum ſit, hujusce rei notitiam homini Chriſtiano prorſus neceſſariam eſſe, ex iis, quæ mox dicam, apertè conſtabit. Iam igitur primùm dubitas, ne ſententia mea, quam mediam eſſe ais inter judaizantium & papiſtarum ſententiam, ob hoc ipſum quòd inter duas iſtas media ſit conſiſtere nequeat, cum (ais) mediæ iſtæ ſententiæ ſæpe fallant &c. Non laborabo ut tibi exemplis oſtendam, medias ejuſmodi ſententias non

paucas,

paucas, in ipſis rebus divinis veriſſimas eſſe: nec urgebo, ſi quis rationē ſpectet, multò veriſimiliꝰ eſſe, ut mediæ ſententiæ veræ ſint, quàm quæ extrema ſectantur; id quod ipſe apertè ſatis teſtaris, cum ais eas blandiri & plauſibiles eſſe: ſed tantùm dicam, me ſententiam iſtam non idcirco amplexum fuiſſe, quòd media ſit inter illas duas, ſed quia rei ipſius natura cogit omnino ita ſentire. unde etiam fit, ut nullus tuæ dubitationi locus eſſe poſſit, etiamſi alioqui verum eſſet, non modò ſæpe, ut ais, ſed plerumq; ac ferè ſemper medias ſententias iſtas falſas deprehendi. Dubitas deinde ne recta ſit ratiocinatio mea, qui, ex Chriſti regno & præſente Eccleſiæ gubernatione, neceſſarium eſſe ſtatuo nos Chriſtum invocare poſſe; ita ut qui hoc neget, illa etiam negare ſeu non agnoſcere cogatur. ob id, inquam, dubitas, quòd appareat regnū & gubernationem poſſe ſine invocatione eſſe. Nam, inquis, verbi gratia, Deus regnabat ſuper omnes gentes in Vetere quoq; teſtamento, neq; tamen ab iis invocabatur. Atqui, mi frater, ego ex regno & gubernatione non colligo invocationem fieri, aut factam eſſe, (quid enim hoc, quæſo, ad id de quo hic agitur?) ſed fieri jure poſſe, aut potuiſſe. Neq; enim hic quæritur, an Chriſtus invocetur, ſed, an invocari poſſit. Nam ſi, (ut hoc loco non minùs verè, quàm ad rem ſcribis,) multa fieri debent quæ non fiunt, ſimiliter, vel potiùs multò magis, multa fieri jurè poßunt, quæ tamen non fiunt. Quæ de angelis affers ex Daniele, curatoribus, ut ais, Græcorum & Perſarum, admodum incerta ſunt, ut videre poteris in annotationibus

tionibus Bibliorum Tremellii & Iunii, ubi invenies capite decimo (nam nono, quod ipſe citas, nihil tale eſt) non quidem Perſarum curatorem, ſed principem regni Perſici exponi Cambyſem Cyri filium; ſimiliter principem Græciæ, non autem Græcorum curatorem exponi Alexandrum Macedonem. Sed fac ita eße, ut ipſe affirmas, quid, te rogo, commune habet, alicubi ſemel, unico verbo dictum fuiße, angelos quosdam curare Perſas & Græcos, non addito, nec quatenus cura iſta extenderetur, nec quamdiu duratura eſſet, nec vel leviter quidem indicatur, an angeli iſti eorum ipſorum, quorum, ut vis, dicuntur curatores, cogitationes intelligerent, precesvé exaudirent, quod huc attinet, an illis invocatio conveniat, cum eo, quòd ſæpißimè, atque adeò dum ipſe Chriſtus (quod millies in ſacris teſtimoniis fit,) nominatur, ſemper ac perpetuò de Chriſti regno, dominatione, cura, & gubernatione præſente atq; efficaci, eaq́; omnimoda, atq; in perpetuum uſq; ad ſeculi finem duratura Eccleſiæ ſuæ, unà cum ſuprema in omnes angelos poteſtate conjuncta, & non modò precum, ſed cogitationum omnium humanarum notitia, atq; examine, fulta & conſtabilita, vel apertißimè legitur, vel ſanè neceſſariò intelligitur. Idem dico de Michaëlis exemplo, quod affers, Iudæos adjuvante; quod nihil prorſus cum Chriſti regno, ſuæq́; eccleſiæ perpetuâ curâ, & pleniſsima gubernatione, (dedit enim pater ſuo filio omne judicium) cum de invocatione agitur, commune habere poteſt. Quòd preces piorum ab angelis Deo offerantur,

nec

nec ſcriptum eſt in eo, quem citas Apocal. loco cap: 8. v. 3. (nam libri Tobiæ auctoritatem & teſtimonium nihil moror.) nec, ſi ſcriptum eſſet, ad rem faceret. cum hac in re nihil ſit ſimile ipſi Chriſti regno ac gubernationi, quod ſcriptum eſt in loco iſto, cuidam angelo data fuiſſe incenſa multa, ut daret de orationibus ſanctorum. quod in viſione Iohanni oſtenſum ſignificat, ſanctorum preces Deo gratiſſimas, & ſuaviſſimi (ut ita dicam) odoris eſſe.

Reſtat quod affers de angelis, qui excubent ad pios defendendos &c. neq; tamen (ais) propter hanc illorum curam, ullus umquam pius eos invocandos eſſe ſtatuit. Vbi primùm, (quod & paullo antè feceras) quæſtionem de invocandi facultate, mutas in eam, quæ eſt de invocandi neceſſitate. neq; enim hic quæritur, an Chriſtus invocandus ſit, ſed, an invocari jurè poſſit. Et fuerunt fortaſſis homines alioqui pii, qui, tametſi non ſtatuerunt angelos invocandos eſſe, eos tamen jurè invocari poſſe cenſuerunt; iſtos, inquam, angelos cuſtodes hominibus datos. quæ opinio an ſuſtineri necne poſſit, in præſentia non diſputo; immo facilè concedo eam erroneam eſſe. Atqui nihil hinc tamen contra Chriſti invocationem, quæ jurè fieri poſſit, colligi poteſt. nulla enim eſt proportio inter curam iſtam, quam Angeli noſtrûm ſibi demandatam habeant, & Chriſti regnum ac gubernationem. Et miror, te vel ſuſpicari quidem, pro re ejuſdem generis haberi poſse, Chriſti regnum in Eccleſia & gubernationem, & Michaëli juſſum datum ut tueatur Iudæos. Nam quantum, quæſo, diſtant, re-

gem, dominum ac gubernatorem eſſe, idq́ perpetuò & abſolutè, & aliquo modo tutandi curam ſibi demandatam habere? quæ etiam cura, quam Michaël iſte Iudæorum habeat, ſeu potiùs Danielis ætate haberet, ægrè admodum aliunde haberi poteſt, quàm ex eo, quod in fine capitis 10 Danielis eorum princeps vocatur. quod quo ſenſu dictum fuerit, non conſtat. Eſt enim multiplex vocis iſtius Principis, tam in hebræa, quam in Latina lingua ſignificatio. Et potuit Michaël ibi Princeps Iudæorum dici, non quòd ipſorum, hoc eſt, regionis illius princeps eſſet, quòd ſine cura illorum tutandorum * * * * * * * *

Additur quidem in initio capitis 12 Michaelem ſtare pro Iudæis, id eſt, illis favere. Sed primùm aliud eſt cuipiam favere, aliud verò curam ipſius tutandi ſibi demandatam habere. deinde ſatis conſtat ex iis quæ ſequuntur, ibi, ſub Michaëlis perſona & typo, ipſum Chriſtum adumbrari. Quamquam in Tremellianis Bibliis etiam in ipſo cap: 10. annotatur, Michaelem iſtum eſſe Chriſtum, non quia tunc jam eſſet Iudæorum princeps, ſed quia futurus eſſet, idq́ Danieli in iſta viſione oſtenſum fuerit. Et certè ex viſione iſta, quæ tota prophetica & myſtica eſſe poteſt, nihil ſolidi ex eo, quod verba ipſa ſonant, colligi poſſe credendum eſt. Itaq; vides, angelos cuſtodes, quos conſervos noſtros, & Chriſti miniſtros ac ſervos, & de quibus nihil certi habemus, quatenus cura, quam noſtri gerunt, extendatur, (adeò ut non deſint, qui tota hac de re dubitent) quorumq́ munus in nobis cuſtodiendis potiùs indicatum, quàm apertè ſigni-

ſignificatum ac commendatum nobis eſt, quiq; incertum eſt, an ita præſto ſemper adſint, ut preces noſtras percipiant, cum Chriſto ipſo rege ac domino noſtro, qui præter ipſum Deum omnia ſibi ſubjecta habet, omniq; poteſtate tum in cælo, tum in terra eſt præditus, cuiusq; in nobis regendis ac gubernandis, perpetuoq; ſervandis munus, & clariſſime expoſitum, & diligentiſſimè commendatum eſt, cum expreſſa declaratione, quòd ipſos renes & corda noſtra ſcrutetur, in invocationis materia comparare velle, longè abſurdius eſſe, quàm ut id verbis ſatis declarari queat. Ex quo fit, ut ſi quis angelum aliquẽ invocare audeat, neceſſe quidem eſſe videatur, ut ſe id facere jurè poſſe divinitùs moneatur: at in Chriſto invocando, non modò juſſu ullo, contrà quàm ipſe ſentire videris, non ſit opus, (quamquam juſſus non tantùm poſſe, ſed etiam debere Chriſtum invocari nos doceret) verùm ne monitione quidem. Quis enim monitionis ullius indiget, ut ſciat ſe a rege ſuo ea omnia poſſe petere, quæ in ipſius regis ſunt manu, & ejus opem, quatenus regia ejus poteſtas extenditur, implorare? Quis hîc non animadvertit, idem eſſe dubitare, an Chriſtus jurè invocari poſſit, quod dubitare, an ſit revera rex noſter, omni poteſtate in nobis juvandis, precibusq; noſtris exaudiendis & admittendis præditus? Si viſum tibi fuiſſet, aliquantò diligentiùs ſaltem, in ipſa, quam cum Franciſco Davidis habui, diſputatione legenda ac penſitanda verſari, facilè tibi conſtitiſſet, eos, qui Chriſtum invocari poſſe negant, non aliam ob cauſſam id face-

facere, quàm quòd illi præſens in Eccleſia regnum & gubernationem adimant; ſed cum ab ejuſmodi ſcriptis diligenter examinandis, ut ex tuis verbis ſatis conſtat, quæ ad me ſcribis, quodammodo abhorreas, quid mirum ſi iſtud non perſpicis? quid mirum, ſi graviſſimam hanc de Chriſti invocatione quæſtionem, cujus veritate non percepta, neceſſe eſt in ſumma totius Chriſtianæ religionis, ipſiusq́; myſteriorum ignoratione verſari, in qua deniq; de ipſius Dei, Chriſtiq́; gloria, quò nihil majus aut ſublimius poteſt excogitari, præcipuè agitur, levem eſſe arbitratus fueris? Sed ſpero te poſthac diligentiùs multò in hac quæſtione apud ipſum animum tuum explicanda, laboraturum. quod ut alacriùs facias, tuas dubitationes examinare pergam. Videtur tibi argumentum, de Chriſti invocatione dubitandi, ex eo ſumptum, quòd nuſquam expreſſum præceptum extet, ut illum invocemus, quod adhuc ſubſiſtere, neq; infirmari ab iis quæ dixi; dum oſtendi, quædam ad divinum cultum pertinentia fieri poſſe, quæ tamen ut fiant divinitus præcepta non ſunt: auq́; nominatim exemplum a me allatum pædobaptiſmi, ad rem non facere. cum ne baptiſmus quidem ipſe, ex ſententia mea, ad Dei Chriſtivé cultum pertinere poſſit, quippe quo etiam neglecto, Chriſtianum haberi quempiam poſſe ſentiam. Hactenus, mi frater, principium (quod ajunt) manifeſtè petis. pro conceſſo enim ſumis, ad divinum cultum perinere non poſſe id, quod omitti poteſt. cum tamen de hoc ipſo hic quæratur. An ſcilicet, quidquam ad divinum cultum

tum

tum pertinens poſſit omitti, ſeu, quod idem eſt, poſſit non eſſe præceptum. Atqui ut rectiùs intelligatur, quid in hac quæſtione ſignificet, ad divinum cultum pertinere (nam hic homonymiæ fallaciâ erratur) perpendendum eſt ipſum argumentum, quod mihi refellendum ſumſi, unde hæc locutio ſumpta eſt. Dicitur in eo, nihil licere, ſi modò id ad divinum cultum pertineat, facere, quod præceptum non ſit; & propterea Chriſtum invocare non licere, cum id non fuerit præceptum. Ergo pertinere ad cultum divinum, non ſignificat rem eſſe, quâ obeundâ revera Deus colatur ipſe, aut divinus cultus revera aliquis fiat, ſed fieri ab ipſo obeunte credatur. Qui enim ita argumentantur, Chriſti ſanè invocationem, cum eam hâc ipſâ argumentatione funditus tollere atq; abolere curent, pro cultu, qui revera divinus ſit, nullo pacto habent. Sed quia addis, hoc tamen baptiſmi, vel pædobaptiſmi exemplum non congruere cum Chriſti invocatione, quia poſſit, præſertim ſecundùm ſententiam meam, aquæ baptiſmus ipſe omnino a Chriſtiano homine negligi, Chriſti verò invocatio, ut quidem ipſe ſentio, non item, ac propterea non debuiſſe exemplo iſto in hac diſputatione uti; primùm oſtendam, reſponſionem, quæ a te ipſo pro me affertur, optimam eſſe; deinde, quicquid tamen ſcrupuli nihilominus tibi reſtat, eximere conabor. Scripſeras ante ad me, non videri quicquam cuiquam eſſe faciendum, quod non tenetur facere, & in iis litteris mihi ſignificaveras, meum tibi eſſe communem de pædobaptiſmo ſententiam. Nolui

hanc occaſionem prætermittere, opinionem tuam evidentiſſimè, alterá iſtá mecum tibi communi ſententiá, redarguendi. quemadmodum idem nunc facere poſſum, eò quòd dicis in his poſterioribus litteris, id quod prohibitum non eſt, quodammodo bonum eſſe. non explico redargutionem ipſam, nam ſatis (arbitror) per te eam ipſe perſpicis. Iam igitur vides, me, meritò pædobaptiſmi exemplo uſum fuiſſe, ad oſtendendum ex ipſa ſententia tua, quædam poſſe fieri, quæ facere non tenemur; meq́ merito tuam illam opinionem refelliſſe, etiamſi illam ita interpretemur, ut de rebus tantùm ad divinum cultum pertinentibus ea accipi debeat. Nam certè pædobaptiſmus ad divinum cultum pertinet, id eſt, ea mente ab iis, qui ipſum probant, fit ut ritus ſacer divinitus inſtitutus peragatur. hoc enim in tota hac quæſtione ſatis eſt, ut dici poſſit ad divinum cultum pertinere: ut ex iis quæ dixi certè intelligi poteſt. Verùm ais, hanc eſſe inter pædobaptiſmum, & Chriſti invocationem, ſecundùm ſcilicet ſententiam meam, differentiam, quòd ille ex Eccleſia explodi poteſt, iſta verò non poteſt; ex quo ſequitur, illum quidem eſſe adiaphorum, hanc verò minimè, ſed omnino neceſſariam. Primùm reſpondeo, optimum eſſe nihilominus baptiſmi exemplum. Cum id non ad oſtendendum aliquid fieri poße in Eccleſia, quod in omnibus, & per omnia hac in re par ſit invocationi, ſed ad probandum, aliquid poße in Eccleſia fieri, quod tamen juſſum non ſit, allatum a me fuerit. Deinde dico, ob hanc caußam non quidem refelli a te exemplum

plum meum, dum iſta dicis; ſed novam rationem aſferri ad id, quod vis adverſus me probandum. Cum enim ego ſentiam, Chriſti invocationem non eſſe ſimpliciter & abſolutè neceſſariam; tu tamen contrà neceſſariam eſſe inde concludis, quod ipſe ſententiâ meâ dem, eam ex Eccleſia explodi non poſſe. Itaq; vides, ad tuam rationem concludendam, nihil opus eſſe pædobaptiſmi exemplum refellere, ejusvè ullam mentionem facere. Iam ad tuam iſtam ratiocinationem dico, eam videri in principii petitione evidenti ſuum fundamentum habere. nam paullò ante ais, in Eccleſia ea debere fieri, quæ debent, non quæ poſſunt fieri. Verùm (niſi priore loco debere apud te ſignificat omnino fieri neceſſe, & ſic in iſto enunciato tuo nihil dicitur, & ſumma ταυτολογία committitur) hic pro conceſſo ſumitur, vel illud de quo præcipuè quæritur, vel ipſum connexum ratiocinationis tuæ, quod ego nullo pacto admitto. Video enim multa eſſe, quæ non debent ex Eccleſia explodi, & tamen non ſunt omnino neceſſaria. Vt exempli cauſſa, non debet nec poteſt ex Eccleſia explodi, ut in precibus ad Deum fiat mentio ab ipſo cælum & terram creatam fuiſſe, nec tamen, ut iſta mentio fiat, eſt omnino neceſſarium; alia pleraq; ejusmodi per te invenire poteris. Sed dices, te, tuæ ratiocinationis connexum ſeu conſequentiam, ſatis probaſſe ex eo, quod ſubjunxiſti, cum Chriſti invocatio non poſſit explodi ex eccleſia, hinc ſequi, illam eſſe non adiaphoram, & conſequenter eſſe neceſſariam. Recitas ipſe reſponſionem meam ad hoc argumentum, quæ habetur in

Diſputatione cum Franciſco Davidis, cap. 27. partic. 4. ex qua apparet, aliquid eſſe poſſe nō adiaphorum, & tamen non etiam neceßarium. invocationem autem Chriſti non eſſe poſſe adiaphoram, & tamen non etiam neceſſariam; non adiaphoram, inquam, iſto ſenſu, quo te hoc loco hoc verbum accipere neceſſe eſt, id eſt, non ejusmodi, quod nec bonum nec malum ſit, ſed videlicet bonum, & propterea tale quod non debeat ex eccleſia vel poßit explodi, quamvis non ſit omnino neceßarium. nam ejusmodi quædam inveniri, jam proximè a me allato exemplo confirmatum eſt. quòd ſanè ſatis eſſe poteſt ad ea diſſolvenda, quæ adverſus iſtam reſponſionem nectis; de quibus ſtatim aliquid dicam.

Scripſeram ego ad te, in loco antè indicato, ad explicationem iſtam explicandam & confirmandā, adq; homonymiam vitandam, quæ nunc tibi in cauſſa eſt, ut credas, quidquid adiaphorum non eſt, id eſſe neceſſarium, duplex eße, vel potiùs alterutrum, nec ullum aliud præterea potuiſſe a Franciſco intelligi genus adiaphororum. unum eorum, quæ nec juſſa ſunt nec vetita: alterum eorum, quæ per ſe nec bona nec mala ſunt. Priore ſenſu adiaphora eſt apud me Chriſti invocatio, ideoq; non neceſſaria. nam certè quicquid adiaphorum eſt, non eſt neceßarium; quocumq; tandem ſenſu adiaphorum quid dicitur. Poſteriore vero ſenſu minimè eſt apud me adiaphora; rem enim per ſe bonam illam eſſe exiſtimo. nec tamen hinc ſequitur eam eſſe neceſſariam, ut jam ſatis probatum eſt. Sed ais, idem tibi videri, nec

Digitized by Google

ri, nec bonum nec malum per ſe eſſe, & non juſſum eſſe neceſſe prohibitum: & primùm probare niteris, id, quod nec juſſum nec prohibitum eſt, eſſe quodammodo bonum, & quodammodo malum. ut autem probes, quod non eſt prohibitum eſſe quodammodo bonum, rationem adducis; nam (inquis) bona non prohibentur. Atqui hæc ratio vel futilis eſt, ſi quis firmiter aliquid ex ea concludere velit, cum manifeſtam conſequentis fallaciam contineant ejuſmodi argumentationes, & præterea quatuor terminos habeant. aliud eſt enim eſſe bonum, aliud quodammodo bonum: vel ſi quis non firmiter aliquid ex ea velit concludere, potiùs concludendum eſt, quod non eſt prohibitum, eße ſimpliciter bonum. quæ argumentatio quidem, ut prior iſta tua, eſt in ſecunda figura cum concluſione affirmante, & idcirco non minùs quàm illa repudianda; ſed tamen quatuor terminorum vitium, ut illa, non habet. Iam ut probes, quod non eſt præceptum, eße quodammodo malum, rationem affers. nam (inquis) bona præcipiuntur. Eodem prorſus vitio quatuor terminorum hæc argumentatio laborat. nam, quod pro eo in ea concludi deberet. Quod præceptum non eſt, non eſſe bonum, concluditur, Eſſe quodammodo malum. Sed alio præterea vitio laborat argumentatio iſta, nam in ea principium petitur: quippe in qua, pro ratione ſumatur illud idem, quod in quæſtione eſt, nempe, Quicquid eſt bonum, præcipi. Iam enim ego affero hujus enunciati contrarium, & ajo, Quædam per ſe bona eſſe, quæ tamen non præcipiuntur. Vides igitur,

cum poſtea concludis, id, quod quodammodo bonum eſt, & quodammodo malum, nec bonum per ſe, nec malum eſſe, te non rectè concludere. cum neutiquam probaveris, Quicquid nec juſſum nec prohibitum eſt, eße quodammodo bonum & quodammodo malum. Sed adjungis, fortaſſe cum videres vix negari poße, quædam eße per ſe bona, quæ non præcipiuntur, hoc in dubium poße vocari, quod tamen ſuperiore ratiocinatione tua penitus convellere tentaveras, nec ita dubitanter de eo locutus fueras: ac præterea id in iis, quæ ad cultum divinum pertinent, minimè admittendum ais; nam, inquis, ἐθελοθρησκείαν Deus odit, & fruſtra ſe coli humanis commentis affirmat. Ergo (ſubjicis) nihil eſt in cultu Dei pro bono habendum, niſi quod ipſe juſſit ac mandavit. Reſpondeo, humana commenta ea non eſſe, quæ ab aliquo divino decreto atq; operatione, nobis non modò patefacta & inculcata, ſed etiam diligentiſſimè commendata, pendent: qualis divina operatio eſt, exaltatio Chriſti Ieſu: ejus, inquam, abſolutum in eccleſiam ſuam regnum pleniſſimaq; gubernatio, cum iis omnibus conjuncta quæ ſuprà commemoravimus. Ex quibus neceſſariò conſequitur, illum poſſe jure à nobis invocari; neq; ut id facere audeamus, juſſum ullum expectandū eße. præſertim cum ipſius rei natura, quemadmodum neceſſariò invocandi ipſum Chriſtum facultatem affert; ſic id faciendi omnimodam neceſſitatem excludat. Vt enim pluribus in locis mei illius libelli de Chriſti invocatione memini, & in ipſa ad Tranſylvaniæ miniſtros epiſtola repetii, id ſolum,

lùm, quòd Chriſtus Deo ſit ſubordinatus, ejusq́; vicem in eccleſia regenda ac gubernãda gerat, neceſſitatem ad ipſum preces noſtras dirigendi omnimodam & abſolutam, nullo pacto admittere poteſt. Nimis enim abſurdum eſſet, nos non rectè precari, cum ad ipſum Deum, fontem & auctorem primum bonorum omnium, preces noſtras, & non ſimul ad Chriſtum dirigimus: non minùs quàm abſurdum ſit, Chriſtum omnem poteſtatem & in cœlo & in terra habere, noſtrumq́; regem pleniſſimo jure ac poſſeſſione eſſe, cordaq́; noſtra & renes ſcrutari, & tamen non licere nobis ad eum preces noſtras dirigere, atq; in noſtris neceſſitatibus ejus opem implorare.

Plura ad te de hoc argumento ſcribere conſtitueram, ut tibi perſuaderem, cum Chriſti regni confeſſione, non poſſe ſubſiſtere, ejusdem Chriſti invocandi facultatis negationem; ac ſimul oſtenderem, quàm neceſſarium Chriſtiano homini ſit regnum iſtud agnoſcere, & conſequenter, quàm neceſſe ſit agnoſcere ac confiteri, Chriſtum jurè a nobis invocari poſſe, quamq́; contra opinionem tuam fortaſſe, ſupra aliarum omnium cognitionem, hujus in Chriſtiana religione veritatis cognitio utilis cẽſenda ſit: Sed partim tempus me deficit, partim ex catarrho afflictio impedit. Quare finem faciam, ſperans me aliàs iſta præſtiturum, ſi modò, ut nihil dubito, animadvertere potero, te non gravatè ea, quæ de hac quæſtione ad te ſcribo, legere atq; perpendere. Vale. Cracoviæ, die 16 Septem. Anno 1596.

Tuus in Chriſto. F. Socinus.

EPISTOLA F. SOCINI, qua excellentiſſimi cujusdam viri litteris reſpondet.

Salutem a Deo & Chriſto ejus, &c.

ETiamſi N. N. *præſtantiſſime, ego is eßem, quem in tuis litteris, die 16 Iulii datis, me facis, nulla tamen prorſus cauſſa fuiſſet, cur me per litteras alloqui votereris. non quidem ob inſignem, ut ipſe ais, humanitatem meam, quæ virtus in me, licèt cæteris, quarum ſtudioſus ſum, aliquanto major, exigua tamen eſt; ſed quòd ipſe, ut tua ſcripta, & judicio præditorum hominum, qui te norunt, teſtimonia fidem faciunt, talis es, ut is, ad quem prior ſcripſeris, felicitatis cujusdam loco, id ſibi ducere merito poſſit, ut quidem ego facio, hujusq; rei nomine tibi ſummas gratias ago. Quid verò dicendum eſt, cum ego, quamvis ab illo Mariano Socino, quem ipſe memoras, ab Aenea Sylvio tot tantisq; laudibus celebrato, abavo nimirum meo, prognatus, & illius, qui nominatim in familia noſtra princeps ſubtilitatum dictus eſt, cujus rei ſimiliter aliquo modo mentionem facis, unicus filius, tamen ejusmodi ſim, ut a priore multò plùs virtute, quàm propagationis gradu diſtem; poſteriore verò non minùs ſim ingenio inferior, quàm ipſe, ratione habita ejus temporis, quod hactenus vixi, cum mortuus eſt, ætate me inferior fuit. Vix enim annum triceſimũ primum ſuæ ætatis exceßerat, cum ego jã pridem 64 ingreſſus fuerim. Quid inquam dicẽdum eſt, cum ego ſum talis?* Certe aliud nihil, quàm me

planè

planè beatum eſſe, ea beatitudine, quæ in hac mortali vita obtingere poteſt, quòd prior ad me ſcribere dignatus fueris, tantum abeſt ut tu id faciendo, quidquam nimium auſus fuiſſe videri poſſis. Huc accedit, quòd litteræ tuæ non modò conatum & ſtudium tuum laudabiliſſimum, ut ipſemet agnoſcis, continent ac declarant; ſed, quod minimè agnoſcere videris, rerum gravitatis ac elegantiæ ſunt plenæ, unde & jucunditatem & utilitatem ſimul haud ſanè exiguam percepi. Plurimùm autem me delectavit brevis narratio, quæ in illis habetur, initii & progreſſus tui in rerum divinarum penitiore cognitione. Quamquam ex altera parte indolui, quòd tam parum temporis, in hoc omnium præſtantiſſimum, ſine ulla comparatione, ſtudium, inſumere tibi detur. Apparet enim te ei aptiſſimum eſſe, & maximam jacturam promovendæ divinæ veritatis fore, ſi ipſe huic rei potiſſimum non vacaveris. Ego quidem (quod tibi ſanctè confirmare poſſum) inter omnes fratres noſtros, qui in hoc regno degunt, ubi Deus præcipuè, alto ſuo conſilio, hominibus ſeipſum patefacere, hac noſtra ætate voluit, neminem novi, qui te iis rebus ſit inſtructior, quibus ad hanc rem eſt opus. Quare Deum oro, ut te iſtis quaſi laqueis, quibus hactenus impediris, aliquando exolvat, efficiatq́, ut ipſi uni ejusq́ gloriæ inſervire poſſis, id quod propediem futurum ſperandum ſanè eſt, ſi, ut ipſe profiteris, jam in eo es totus, ut te expedias, quò liberiùs cæleſtia ſcrutari poſſis, ut jam dudum facere cœpiſti; cujus rei quod mihi das ſpecimen, mirum in modum fuit mihi gratum, quã-

quam maluiſſem in eo quidvis aliud potiùs ejuſmodì examinari, quàm quædam a me de rebus divinis ſcripta, ut factum video. Sunt enim quæ ſcripſi, omnia parum digna, quæ a te eo animo, ut in rerum divinarum cognitione proficias, tam diligenter examinentur. Adde quòd, cum examinatio iſta tua eò pertineat, ut in dubium vocet iſta quædam a me ſcripta, periculum eſt, ne ego (ut unicuiq; ſua placent) ea quantumvis immeritò defendenda atq; aſſerenda ſuſcipiam, unde fiat, ut te nihil juvem in ſtatuendo, quid de iſtis ſentire debeas, & veritate in iis, quæ ad illa pertinent, omni dubitatione depulſa, planè perſpicienda, quod tamen unum abs te quæri videtur. Quicquid ſit, mos tibi gerendus eſt. Itaq; jam aggredior ad ea reſpondere, quæ quibusdam in diſputatione de Servatore a me ſcriptis objicienda cenſuiſti, cum mihi videatur, ſi modò rectè intelligantur, ea a veritate nihil recedere, nec ab objectionibus iſtis quicquam labefactari. Primùm igitur, ex eo quod pagina octava ſcriptum eſt, æquam admodum rem eſſe, & naturæ Dei convenientem, id quod alterâ illâ a me poſita divinâ miſericordiâ, continetur, concludendum tibi videtur, ejus contrarium eſſe iniquum, & ſic, cum, me ipſo alibi teſte, nullum Dei opus a rectitudine & æquitate recedere poſſit, hinc tolli juſtitiam illam Dei alteram a me poſitam, & huic miſericordiæ oppoſitam. Hæc objectio non tam mea verba petit, quàm ipſius ſcripturæ verba, quæ apertè alteram iſtam Dei miſericordiam juſtitiæ nomine interdum appellat, & tamen interim manifeſte ei-

ſte eidem ipſi Deo id tribuit, quod iſti miſericordiæ opponitur, quemadmodum a me teſtimoniis prolatis demonſtratum fuit, adeò, ut ſatis mirari non poſſim, tibi videri, diſtinctionem iſtius miſericordiæ, & iſtius juſtitiæ divinæ, per vim ex ſacris teſtimoniis fuiſſe expreſſam, præſertim cum hic non de nominibus, ſed de rebus ipſis potiſſimum agatur. Quandoquidem etiam citra ulla ſacra teſtimonia, huc nominatim atq; expreſſe ſpectantia, modò quis Dei providentiam, quam humani generis habet, alioqui agnoſcat, & reliquis ſacris teſtimoniis fidem adhibeat, ſatis conſtare poteſt, & miſericordiam & juſtitiam iſtam a Deo exerceri. Hoc ipſe ſentiens, ad finem totius diſputationis tuæ, adverſus ea quæ ſcripſi de duabus Dei miſericordiis, eiúq; oppoſitis juſtitiis, ais, te non dubitare, quin a te diſputata ſint erronea. ſed ut philoſophus ſolutionem tuorum obiectorum quæris. Age igitur, ea quæ objicis diluamus. Itaq; dico, nullo pacto ex eo, quòd aliquid ſit æquum, ſequi ejus contrarium eſſe iniquum. quamvis (quod tu hic urges) circa idem ſubjectum utrumq; verſetur. Sed oportet hic ſibi a quadam occulta homonymia cavere. Exemplo res fiet manifeſta, eoq; ad rem noſtram accommodato ſatis, unde facile cauſſa ſeu ratio, cur id, quod dixi, in iſto noſtro propoſito veriſſimum ſit, perſpici poterit. Eſtq; exemplum hoc in ipſa mea diſputatione, ad hoc ipſum oſtendendum, alibi indicatum. Si quis a quopiam damno aliquo affectus fuerit, quod ſibi ab ipſo reſarciri jure petere poſſit, rem æquam ſine dubio faciet, ſi iſtud (ut ita loquar) reſarciendum

dum curet, nec tamen rem iniquam faciet, ſi non curet. Adde huic exemplo aliud, a me in eadem diſputatione latiùs deductum atq; expoſitum, illius cui pecunia ab aliquo debeatur. Hic enim ſimiliter æquum quiddam fecit, ſi pecuniam iſtam a ſuo debitore repetat, nec tamen iniquum quidquam ab ipſo fiet, ſi eam non repetat. Cauſſa hujus rei utrobiq; eſt, quòd, quicquid æquitatis ex altera parte, ut ſic dixerim, contradictionis eſſe videatur, utramq; tamen partem in iſtius poteſtate jus ipſum poſuit, & in neutra ipſarum eligenda cuiquam injuriam facit iſte. atque hic, quod paullo ante attigi, de occulta quadam homonymia explicandum eſt. Nam cum in hac materia & diſputatione quippiam æquum eſſe dicitur, aliud nihil ſignificatur, quàm id licere, nec quicquam in eo eſſe iniqui; non autem id fieri debere, ſive, ut homonymiam, quæ hic latet, detegam, æquum eſſe ut id fiat. Neque illa mea verba, Quid autem divinæ naturæ convenientius, & propterea æquius, *&c. aliter accipienda ſunt, quàm ſi quis diceret,* Quid naturali jure convenientius, & propterea æquius ac juſtiꝰ, quàm id repetere quod ſibi debetur? *Quæ verba rectiſſimè dicta fuiſſe, nemo negare auſit, quamvis nemo iſtud facere jure cogatur, ſive, ut antea dictum eſt, in eo non faciendo nihil ſit iniqui. Quare ſimiliter verba iſta mea non ſunt ejusmodi, ut rectiſſimè dicta cenſeri non debeant, etiamſi Deus jure poſſit, ſeclusis ejus promiſſis, humanum genus nec beneficiis afficere, nec ſuæ gloriæ participatione donare. Oſtenſo,*

ſtenſo, quòd hic nihil mecum pugno, & hoc fundamento poſito, quòd poſſunt duæ res, quamvis alioqui ſibi adverſantes & contrariæ, ambæ circa idem ſubjectum verſantes, eſſe æquæ; id eſt, non iniquæ, ſive a rectitudine & æquitate minimè recedentes, facilè erit animadvertere ſolutionem aliorum tuorum objectorum adverſus ea, quæ in hac materia juſtitiæ, eiq; oppoſitæ miſericordiæ divinæ a me dicta fuêre. Quam enim vim primùm, ad dicta mea infirmanda id habere poteſt, quod tantopere urges, etiamſi id veriſſimum eſſet, in Deo videlicet rectitudinem ſaltem ratione priorem (ut ipſe loqueris) eſſe voluntate; nec quia Deus aliquid velit, id eſſe rectum, ſed quia ſit rectum, ideo Deum id velle? Iam enim intelligi facilè poteſt, me, Deum nihil facere aut velle, affirmare, quod ipſum per ſe non ſit rectum. Sic enim accipio iſtud quod ais, Deum ideo aliquid velle, quia ſit rectum, ut ſcilicet ſignificet, Deum id (ut ad hunc modum loquar) non voliturum fuiſſe, niſi eſſet rectum. Nam alioqui, ſi tua verba (ut quidem poſſunt) ita accipiantur, ut intelligatur, Deum velle quicquid eſt rectum, ſive, rei rectitudinem eſſe cauſſam, non quidem ſimpliciter, ſine qua non; ſed ſic propriè dictam, ut Deus aliquid velit; quemadmodum inferiora alia tua verba præ ſe ferunt, id nequaquam verum eſſe arbitror, aut in hac diſputatione ullo modo concedendum. Hinc ſiquidem conſequeretur, vel duorum ſibi adverſantium utrumq; rectum eſſe non poſſe, vel Deum uno & eodem tempore, in uno & eodem ſubjecto duo ſibi adverſantia velle. quorum illud jam a me re-

me refutatum fuit, hoc verò planè abſurdum atque adeò impoſſibile eſt. Denique, Deus nihil jurè facere poſſet, quod non faceret, quo vix quidquam inveniri poteſt, quod magis divinæ majeſtati ac bonitati deroget atq; adverſetur. Iam deinde quod ais, per priorem juſtitiam a me poſitam tolli alteram miſericordiam, idq́; ex eodem argumento contrariorum, cum argumentum iſtud, ut a te antea deductum eſt, confutatum a me fuerit, refutationis indigere non videtur. Quid? quod nihil contrarii hic eſt, cum alii ſint illi, de quibus in priore juſtitia agitur, & illi de quibus agitur in altera miſericordia. Neque enim, non reſipiſcentium nomine in priore juſtitia ii omnes intelliguntur, qui peccatis adhuc ſunt immerſi, quales ii ſunt qui pertinent ad alteram miſericordiam, ſed ii demum qui ſceleſti ſunt, ac contumaces & perditæ ſpei homines, ut diſertè ſcriptum eſt pagina quarta in ipſius prioris juſtitiæ deſcriptione, quod abs te animadverſum non fuiſſe, non parum miror. Quamquam vix umquam alio ſenſu, Non reſipiſcentis nomen, ſeu, Non pœnitentis, a ſacris ſcriptoribus, & in theologia noſtra uſurpatur. Sed dices, peccatis adhuc immerſorum nomine, qui ad alteram miſericordiam pertinent, iſtos contumaces contineri. Atqui hoc nihil eſt, cum in deſcribenda miſericordia iſta, non dixerim, Quosvis homines peccatis adhuc immerſos, ſed ſimpliciter: Homines adhuc peccatis immerſos; adeò ut ſatis ſit, quò appareat in altera miſericordia a me deſcripta, nihil cõtineri pugnans cum eo, quod in priore juſtitia deſcribenda

benda dictum fuerat, ſi inveniantur adhuc homines peccatis immerſi, qui tamen ſceleſti & contumaces, ac ſpei perditæ homines dici nequeant. Volui omnem contrariorum, quæ hic ſint, ſuſpicionem depellere. Tametſi enim argumentum a contrariis, ut illud ipſe propoſuiſti & explicaſti, nullam vim habet, tamen aliter hic proponi & explicari poſſet, ac vim habere; cum in illis verbis meis a te citatis & examinatis pagina 9, Non reſipiſcentibus veniam non concedere, *&c. non modò rectum iſtud & æquum eſſe dicatur, ſed rectitudini & æquitati debitum ac conſentaneum. Sed jam videamus, quid iſtis ipſis meis verbis objicias. Ais enim mirum eſſe, me in illis ſeparare naturam divinam, & rectitudinem atque æquitatem. Separandi autem verbum, quo uſus es, ſimplici diſtinguendi ſignificatione a te prolatum agnoſco. Itaq; reſpondeo primùm, tritiſſimum atque uſitatiſſimum eſſe, conjungendi voculam non inter diverſa poni, ſed exponendi vim habere. Deinde nego, in præſente negotio, ut videri ais, idem eſſe naturam divinam, & rectitudinem atq; æquitatem. Naturæ enim divinæ nomine id ſimpliciter intelligi poteſt, ut a me intellectum fuiſſe fateor, quòd Deus, ut ſcriptura loquitur, odit omnes operantes iniquitatem, id eſt, ut explicatum a me eſt pag. 3. in malitia perſeverantes, & qui ſuorum ſcelerum pœnitentiâ non ducuntur. Rectitudinis autem & æquitatis nomine, quod rectum & æquum eſt, ipſum videlicet per ſe, etiam citra id, quòd Deus ita velit, ut ejuſmodi hominibus venia non detur, hæc dixi, quaſi ſcri-*

pſerim

pſerim, Naturæ divinæ, & rectitudini atque æquitati, *ut objectio tua poſtulare videtur. Nunc quando ſcripſi*, & propterea rectitudini atq; æquitati, *non eſt cur affirmes, me ſeparare ſeu diſtinguere naturam divinam, & rectitudinem atque æquitatem, cum etiam ex ipſa definitione, rectè inferri atq; colligi poſſit definitum, & contrà. Verùm præterea, aut ex tuo ſenſu dicis, in præſente negotio idem iſta duo videri, aut ex meo. Si ex tuo, quæro probationes; ſin ex meo, quæro ex ipſis verbis meis teſtimonia. Pergis autem atq; ais tibi diſplicere meum loquendi morem*, Propterea rectitudini & æquitati hoc eſſe debitum, quia decretis (*addere debueras* divinis) conſentaneum, & *mox cauſſam exponens cur tibi diſpliceat*, Decretum enim, (*inquis*) divinum non eſt cauſſa æquitatis, ſed æquitas cauſſa eſt juſti & recti decreti &c. *Atqui verba mea ita ſunt diſpoſita, ut tantummodo ex divinis decretis inferatur ſeu colligatur æquitas & rectitudo. An verò non poteſt quicquam ex quoquam inferri ſeu colligi, niſi ut ex cauſſa? An non etiam contrà, ut ex effectu, vel ut ex adjuncto? Vt quidem abs te verba mea, inverſo etiam ordine, & ſic addita neceſſariò vocula* Quia, *ſunt recitata, videntur præ ſe ferre, divina decreta eſſe cauſſam certitudinis & æquitatis. Verumtamen licèt ad iſtum modum diſpoſita, poſſunt tamen in alium ſenſum accipi, & voces* propterea quia, *vel ipſa ſola vox* quia, *aut alia ſimilis, non quidem cauſſam, ſed effectum ſignificare, vel adjunctum &c.*

ut in

ut in quibuſdam ipſius ſcripturæ locis a nonnullis non ſine aliquo fructu obſervatum eſt. Sed quonam digredior? ad propoſitum redeundum eſt. Nam ipſemet fateris, te hic agnoſcere cauſſam τοῦ συμπεράσματος, decrevit Deus, ergo æquum eſt. *& ſic agnoſcis me rectè fuiſſe locutum, etiamſi verba mea cauſſam aliquam omnino ſignificent; ſed ſtatim addis,* At non τοῦ πράγματος, *quaſi verò vel iſtam cauſſam meus loquendi modus planè indicet, vel ſatis habere non debuerim concluſionis meæ cauſſam afferre, ſed ipſius rei cauſſa mihi fuerit afferenda; quorum prius a me ſatis ſuperq; modò refutatum fuit, & a te ipſo labefactatum; poſterius verò nulli prorſus rationi innititur. cum mihi iſto in loco aliud nihil propoſitum fuerit, quàm docere, proprium quidem eſſe Dei peccatores non reſipiſcentes punire; ſed tamen non ob id ipſum quòd peccant, ſed ob id, quòd reſipiſcere nolunt; cumq; ibi revera non argumentantis, ſed reſpondentis partes ſuſtineam. Sequitur, ut reſpōdeam ad id, quod objicis illis verbis meis pag. decima,* Poteſt Deus, quantum velit, de ſuo jure dimittere, *iis enim recitatis, ſtatim ſubjicis,* quaſi jus ex voluntate ipſius pendeat, & non ex æquitate. *At inquam iſtud ipſum æquiſſimum eſt, ut unusquisq; de ſuo jure, quantum velit, dimittere poſſit; præſertim Deus, qui omnium eſt Dominus, ut ibidem a me dictum fuit. Sed ad hanc confirmationem & exaggerationem mei dicti, & rationis in eo contenti, excipis ipſe ad hunc modum.* Neq; huc facit quòd omnium ſit Dominus: non

enim ſupra ſeipſum eſt, ut poſſit etiam rectitudinem ſuam infringere. *In hac tua exceptione videtur peti principium (ut loquuntur) & ſimul id dici, quod alioqui etiam nullo pacto conſiſtere poſſit. Videtur peti principium, quatenus in ea ſumitur, eſſe rectitudinem quandam Dei, quæ omnino requirat, ut is pœnam conſtituat ei, qui adverſus ipſius præceptum delinquat. cum tamen proximè ante verba iſta mea, de quibus nunc agitur, pernegaverim, ullam ejusmodi rectitudinem ſeu juſtitiam verè in Deo reſidere, ipſiusvé qualitatem propriè dici poſſe, ibidemq́ commemoraverim, iſtud a me ſuprà oſtenſum fuiſſe. Non videtur autem alioqui etiam ulla ratione poſſe conſiſtere, ut is, qui omnium eſt dominus, de ſuo jure dimittendo poſſit rectitudinem ſuam ullam infringere, cum neceſſe ſit, ut quemadmodum in ſe, ſic etiam apud ipſum perpetuò rectiſſimum ſit, ut de ſuo ipſius jure quantumcumq; velit, dimittere poſſit. Sed jam ulterius in diluendis objectis tuis progrediar. Pagina decima & undecima diſputationis meæ hæc verba leguntur;* Quemadmodum potuiſſet Deus, & quidem *jurè*, homines licèt peccantes morti æternæ non mancipare, ſic poſtquam eos illi morti edicto ſuo mancipavit, ex illius imperio iterum eximere, & quidem jurè, ſua ſola voluntate poteſt. *Utraq; pars horum verborum a te impugnatur, & de priore quidem ſic ais:* Hoc pugnat cum eo quod ſcriptum eſt paullo antè, Non reſipiſcentibus veniam non concedere æquitati divinæ (quæ

Dei

Dei proprietas) eſſe conſentaneum. Pœnam igitur ſtatuere ipſum oportuit. *Hic nihil moror, quòd iſta quæ paullo antè a me ſunt dicta, non ita planè refers ut habent, nulla enim in illis æquitatis divinæ expreſſa fit mentio, ſed tantùm divinæ naturæ, & poſtea abſolutè rectitudinis & æquitatis. Et ita reſpondeo, ac ſi planè ſic verba mea haberent, ut a te referunrur. Dico igitur, aliud eſſe Peccantibus pœnam ſtatuere, aliud verò, Non reſipiſcentibus veniam non concedere. Hanc tu reſponſionem meam præſenſiſti, & expreßè illam inferiùs commemoras, & adverſus ipſam ad hunc modum excipis.* Agnoſco diſcrimen, quod nihil facit ad præſens negotium; ex eodem enim fonte fluit utrumq;. quæ enim rectitudo ſive iuſtitia permiſit non concedere veniam non reſipiſcentibus, eadem peccantibus pœnam ſtatuere ſuaſit, neq; oſtenſum eſt illud magis æquitati conſentaneum eſſe, quàm hoc; aut unum magis ex libera voluntate fluere, quàm alterum. *Hîc nego eandem rectitudinem, non quidem quæ permiſit, ut ipſe loqueris, ſed potiùs quæ juſſit non concedere veniam non reſipiſcentibus, ſuaſiſſe peccantibus pœnam ſtatuere. Nam rectitudo quæ horum duorum prius juſſit, ejusmodi eſt, ut ab ea recedere non liceat, quippe cum contrarium ejus quod ipſa jubet, in quod incidere ab ea recedendo neceſſe eſt; nempe non reſipiſcentibus veniam concedere, ſit pravum atq; iniquum. Oportet enim hic meminiſſe, quinam homines peccantes non reſipiſcentium nomine ſigniſi-*

gnificentur, ut a me ſupra explicatum, ac demonſtratum. Nam quòd, *ſi ita res habet, ſequatur, Deum numquam poſſe recipere in gratiam non reſipiſcentes. id quod tu mox, de divino decreto agens, dicis, Deum tamen facere per alteram a me poſitam miſericordiam, eſt hoc antea a me abunde reſutatum. At verò rectitudo illa; quæ ſuaſit peccantibus pœnam ſtatuere, non eſt ejusmodi, ut ab eo, quod ipſa ſuadet, recedere non liceat; quippe quòd ab ipſa recedendo, nihil pravi ſive iniqui admittatur, intellige ab ipſo Deo, de quo hic agitur, & adverſus quem peccata committuntur; cum illa aliud nihil ſint, quàm debita adverſus præcepta & legem ipſius, & propterea ab ipſo non puniri, ſed condonari ſine ulla injuſtitia poſſint. Non eſt autem a me expreſſè oſtenſum, magis æquitati conſentaneum eſſe, non reſipiſcentes peccatores punire, quàm ſimpliciter peccantes; quia hoc ipſe communis ſenſus, & rerum uſus per ſe omnibus oſtendit; a libera autem voluntate Dei pendere, ſimpliciter peccantes, quales hic intelligo, opponens illos peccatoribus non reſipiſcentibus, necne punire, oſtendi expreſſè parte 3 cap: 1. ipſius meæ diſputationis, idemq; paullo ante hæc ipſa mea verba, quæ a tuis impugnationibus nunc defendo, ſatis docui per eam rationem, quam jam a tuis objectis ſum tutatus, quòd unusquisq;, præſertim Deus, qui eſt omnium dominus, de ſuo jure quantum velit dimittere poteſt. Hoc idem verò dici nequit de non concedenda venia peccatoribus non reſipiſcentibus. rei enim ſumma indignitas, atq; (ut ſic dixerim) turpi-*

turpitudo, ſi Deus iſtis veniam concedat, eosq́; in gratiam recipiat, & ſimul omnis pietatis ac religionis, quæ inde conſequeretur everſio & abolitio, aliter facere non permittit. Reſpondi ad ea quæ priori parti meorũ verborũ objicis; reſtat ut ad ea reſpondeã, quæ objicis poſteriori. Sic enim adverſus eam ſcribis, Deinde, ſi, ut ſupra dixi, Rectitudo prior eſt decretis, & ideo decreta ſervare debet Deus, quia æqua ſunt, quomodo ea retractare poteſt? *Hic mihi ea ſunt dicenda, quæ jam, maxima ſaltem ex parte, vel dicta a me, vel indicata ſunt. In rectitudinis ſive æquitatis nomine eſt homonymia quædam. Nam aliquid rectum, ſive æquum eſſe poteſt ſimpliciter ſignificare, id non eſſe pravum ſive iniquum. poteſt etiam ſignificare, rectũ ſive æquum eſſe ut id fiat. Priore ſignificatione rectitudo, ſive æquitas, non quidem, ut ipſe loqueris, prior eſt decretis divinis, ſed tantùm ipſorum cauſſa ſine qua non, & quidem perpetua omnium, ac ſingulorum. Poſteriore verò dici quidem poteſt, eam præcedere divinis decretis, quatenus ipſorum vera eſt ac propria cauſſa, ſed non tamen omnibus ac ſingulis perpetuò, verùm quibusdam dumtaxat. Quæ decreta ſunt hujusmodi, ea Deus nunquam reſcindit, ut pote cujus actiones & opera a rectitudine & æquitate recedere nequeunt. Quæ verò tantùm id habent, quod omnium decretorum divinorum eſt proprium ac perpetuum, ut prava ſive iniqua non ſint, nihil eſt cur ea Deus reſcindere jure non poſſit. horum enim propria & vera cauſſa alia nulla eſt, quàm libera ipſius Dei voluntas.*

tas. Sicquidem nullum locum habet id, quod huic rationi obviam eundo ſubjungis, Dei voluntatem non ita eſſe liberam, ut poſſit aliquid velle, quod rectitudini ejus, atque juſtitiæ adverſetur. *Nihil enim in talibus ſuis decretis reſcindendis facit Deus adverſus rectitudinem & juſtitiam ſive ſuam, ſive quamcumq;. Nam quod addis rectitudini & juſtitiæ adverſari*, id omne cuius oppoſitum eſt æquum, & rectum, *minus rectè hoc a te affirmari demonſtratum eſt antè, niſi recti & æqui nomine id intelligatur, quod non ſolum pravum non eſt, aut iniquum, ſed etiam æquum & rectum eſt ut fiat, ſeu fieri omnino debet, id quod per ea quæ jam a me poſita ſunt non invenitur in decretis iſtis divinis, quæ reſcindere Deo liberum eſſe affirmo. Tale autem eſt divinum decretum, de quo in verbis meis agitur, adjudicandi homines peccantes æternæ morti. Quamvis enim, ut neceſſe quidem eſt, æquum ac rectum illud ſit, quatenus nihil pravi aut iniqui in ſe habet, non tamen ita æquum ac rectum eſt, ut id fieri omnino debuerit aut debeat. Etenim quod hîc rurſus ſubjungis*, Atqui rectitudini conſentaneum eſſe dictum eſt, veniam non concedere non reſipiſcentibus, Ergo *&c. Vnde demonſtrari poſſe videatur, immo decreti iſtius æquitatem & rectitudinem ejusmodi eſſe, ut id fieri omnino debuerit ac debeat; jam copioſè ad id reſpondi, oſtendendo, quantum & huc maximè pertinens ſit diſcrimen inter decretum peccantes puniendi, & decretum non reſipiſcentibus veniam non concedendi. Per ea*

quæ

quæ hactenus a me diſputata ſunt, crediderim omnia diluta eſſe quæ meis dictis objicis in hac de Dei juſtitia & miſericordia tractatione, quamvis reſtent adhuc examinanda quædam verba tua huc ſpectantia, quod mox faciam. Prius enim te monere volo, me, ut in quibusdam aliis paucis, nimis facilem in eo fuiſſe, quòd ita tecum diſputaverim, quaſi, quemadmodum objecta tua afferunt: ſcripſerim, Deum jurè potuiſſe peccantibus pœnam non ſtatuere, cum tamen non pœnam ſimpliciter, ſed pœnam æternæ mortis ſcripſerim, ubi de hominibus peccantibus generatim ſum locutus. Pœnæ autem ſimpliciter, quam Deus non ſtatuere potuerit, mentionem tantummodo fecerim reſpectu primi hominis, ſi præceptum illud ſibi ab ipſo Deo datum non ſervaſſet. Quamvis enim ex eo, quòd pœnam primo homini peccanti Deus ſtatuit, conſequatur, eandem hominibus generatim in poſterum ſtatutam fuiſſe: non tamen contra, ſi eam non ſtatuiſſet, conſequeretur, eam peccantibus hominibus generatim ſtatutam poſtea non fuiſſe. Sed jam reliqua verba tua percurramus. Ais igitur poſt hactenus examinata verba tua, Non licere ex decretis inferre æquitatem, ita ut cætera, quæ decreta non ſunt, ex rectitudine non fluere ſentiamus. Multa enim recta & æqua, quæ non ſunt decreta aut edicta. *Fateor me non percipere quid tibi his velis, nec video quid in his verbis tuis contineatur, quod omnino ad quidquam labefactandum, aut in dubium revocandum pertineat eorum, quæ a me ſcripta ſunt. Nam prima ipſa verba,*

quæ ſola ad id pertinere videri poſſunt, & quatenus talia ſunt, habent ſuperiùs a me ſuam reſponſionem, videntur hic omnino ſignificare, non eße ex ſolis divinis decretis æquitatem colligendam, cujus ſententiæ nihil adverſi in iis quæ ſcripſi reperietur umquam; immo ita explicata, ut ſequentia tua verba ferunt, convenit illa plurimùm cum ipſis, iis verò quæ ipſe ſcripſiſti, adverſari videtur. Si enim, ut ipſe ais, multa recta & æqua ſunt, quæ non ſunt decreta, aut edicta nempe a Deo, Ergo veriſſimum eſt, quod ante expreſſè non ſemel affirmavi, & in diſputatione illa mea ſatis apertè indicavi, rectitudinem & æquitatem non eße caußam veram ac propriam decretorum Dei, niſi quorumdam. Cujus rei te contrarium ſentire ea indicant, quæ meis dictis objicis, & conſequenter ex iſto eodem quod ais neceſſariò colligitur, æquitatem & rectitudinem duplicem eſſe; ſive aliquid æquum & rectum eſſe homonymos dici, quod ad tua objecta diluenda a me affirmatum fuit: a te verò in illis proponendis non videtur fuiße agnitum. Nam certè, ſi multa recta & æqua ſunt, quæ tamen Deus non decrevit, apparet aliquid ita rectum & æquum eſſe, ut tamen non fieri jurè poſſit. De altero enim genere æqui & recti, quòd fieri omnino debeat, nec tu dubitas, nec fortaſſe quiſquam alius; & ſic tandem apparet, non omne rectum & æquum eſſe ejusmodi, ut ejus contrarium ſit pravum & iniquum; præſertim contrarium, ut loquuntur privativè tantum, de quo potiſſimum in objectis tuis agitur, quorum pleraq; hoc uno fundamento nituntur, quòd

illud

illud omne ſit iniquum, & iuſtitiæ adverſetur, cujus oppoſitum eſt rectum & æquum, id quod ego ad illa reſpondendo conſtanter negavi. Poſtremò, epilogum quaſi quendam obiectorum tuorum faciens, ita ſcribis. Summa rectitudo, æquitas, juſtitia, cum ſint Dei proprietates hoc videntur velle neceſſariò, ut oderint ac plectant, quod iniquũ eſt ac injuſtum, unde pari iure & pœna peccantibus ſtatuitur, & reſipiſcentibus venia non conceditur. Neq; vero voluntas libera hîc quidquam immutare poteſt, cum ea non ita ſit libera, quin rectitudini ſubjaceat. ***Nihil hîc dicitur ad mea dicta convellenda pertinens, quod jam refutatum non fuerit. Reſpondeo nihilominus, & dico, rectitudinem, æquitatem, juſtitiam omnino quidem ferre, ut jurè Deus poſſit qvicquid iniquum & injuſtum eſt plectere, ſed ut reipſa plectat, hoc neceſſariò velle nego. Nam eadem rectitudo, æquitas, juſtitia omnino fert, ut Deus jurè poſſit iniquum aliquid, aut injuſtum committentibus ignoſcere, & ipſorum miſereri; præſertim ſi veniam ab ipſo ſui delicti petant, vel eos ſaltem ſui facti pœniteat, & ne in poſterum delinquant ſtudere ac cavere ex animo ſint parati. Nam & delicta omnia aliud nihil ſunt quàm offenſiones ipſius Dei, & fragilitas humana, etiam ex ipſa creatione & primæva natura, quæ ipſius Dei eſt opus, valde multa eſt. Conatus ſum eruditiſſime N. N. tuæ petitioni ſatis facere, tibiq́; oſtendere, quando neceſſe eſt, quemadmodum ipſe animadvertes, ut, quæ de iis qui pec-***

cant a Deo puniendis diſputaſti, & concluſiſti, erronea ſint, ubi error lateat, & quamvis artis philoſophiæ planè rudis, philoſophicè tamen, ut ipſa natura mihi dictat, tecum agere, neq; hunc laborem, qui licèt per ſe non magnus, mihi in hac gravi ætate, infirmaq; valetudine, præſertim graviſſimis aliis ſcriptionibus & commentationibus occupato, non parvus ſanè eſt, in tui gratiam ſumere quicquam recuſavi. quamvis ea, quæ in ipſa de Servatore diſputatione mea ſcripſi, ſi accurate omnia perpendantur, ſatis eße poſſe videantur, ad ſe ipſa tutanda, & errorem qui in illis reprobandis latet, retegendum.

Iam quod ad illa attinet, quæ de reſurrectione mortuorum diſputas, & iis objicis quæ leviſſimè omnino nec de ipſa re, ſed ſacræ ſcripturæ loquendi modo, in eadem diſputatione mea hac de re attigi, videris prorſus occaſionem captaße, ut me ad ſcribendum de difficillima hac materia pertraheres, & ad ſolvendum, ſi tantæ rei eßem idoneus, dubitationes maximas, quæ circa illam ex ipſis ſacris litteris animo tuo, quemadmodum etiã multorum aliorum, oboriuntur. Verùm ego meos humeros impares tanto oneri eſſe ſentio, & propterea quantumvis a multis fratribus rogatus, idq; diu ac ſæpe, nulli eorum hac in re obtemperans, de hoc argumento nihil umquam nominatim ſcribere volui, quamvis aliquando uni ex ipſis, ejus precibus & ſimul auctoritate inter nos quadam victus, id me facturum promiſiſſem. Quare ignoſces mihi, ſi tibi hic morem non geſſero, & ſatis habebis, quòd ea breviter diluam quæ objicis paucisſimis

ſimis illis verbis meis, quæ huc vix pertinentia ſcripſi. Facis me dicentem reſurrectionem hominum ſalutem præſupponere, quod ego tamen non dixi, ſed tantum affirmavi, ſacrarum litterarum morem eſſe, ſimplicis reſurrectionis nomine æternam ac beatam vitam intelligere, ut oſtenderem me rectè locutum fuiſſe, qui reſurrectionis Chriſti ſimpliciter mentionem faciens, ejus etiam immortalitatem ac beatitatem, quæ reſurrectionem cõſecuta eſt, intellexerim. Hujus autem ſacrarum litterarum loquendi moris, ego expreſsè nullam rationem attuli, ſed ipſe aut credidiſti, aut te credidiſse præ te fers, iſtam a me fuiſſe allatam, quòd reſurrectio hominum ſalutem præſupponat; nempe quia adverſarius meus, ut probaret me malè locutum fuiſse, rationem huic planè contrariam attulerat. At ego illam nec refutavi, nec improbavi, ſed tantùm me nihilominus rectè locutum fuiſſe, teſtimoniis ſacris in medium allatis, oſtendi, quæ tu neſcio quo pacto, ad rationem iſtam adverſarii mei rationi contrariam probandam, allata a me fuiſse putaſti, quamvis obſervaſſes, ut ipſe confiteris ad locum Iob, 5. quem adverſarius ad rationem ſuam probandam attulerat, & animadvertere potueris, ſcriptis meis legendis, me non ſolere umquam omittere, quin ad omnia reſpondeam, quæ allata fuerint pro ea ſententia, quam impugnandam ſuſcipio, præſertim ſi ſint teſtimonia ex ſacris litteris petita. Itaque videre jam potes, non eſſe cur quidquam aliud ad tua objecta reſpondeam, atq; agnoſcere nec me ullam conſequentis fallaciam cõmiſiſſe, nec ulla teſti-

monia

monia a me contra meipſum fuiſſe allata. Sed dices, etiamſi non planè intellexeris, in quem finem teſtimonia illa ſacra a me prolata fuerint, ex tuis nihilominus reſponſionibus objecta colligi poſſe, adverſus ipſam mentem meam in illis proferendis, unde ſcilicet conſtare videatur, multa ex illis eſſe, in quibus nequaquam ſimplex ipſum reſurrectionis nomen vitam æternam quoq; ſignificet. Ego verò dico nihil eſſe neceſſe, ut ad objecta iſta reſpondeam, (quod tamen me facere poſſe ſperabã) cum intacta abs te adhuc maneant non pauca ex teſtimoniis iſtis, & præſertim illa omnia, quæ maximè ad propoſitum ibi meum faciunt, in quibus videlicet Chriſti reſurrectionis ſimpliciter fit mentio, cum ſignificatione non modò æternæ ac beatæ vitæ, ſed etiam poteſtatis illius ſummæ, quam Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam eſt conſecutus. Quæſtionem, quam coronidis loco mihi proponis, nondum ſatis intelligere ac percipere poſſum. Quamobrem ſatiùs mihi viſum eſt, ut in præſentia ea non attingam, quàm ut manifeſtum periculum ſubeam in conando, quemadmodum a me petis, ut eam expediam, ea dicendo, quæ parum aut nihil ad ipſam quæſtionem & ad mentem tuam faciant. Vbi primum utramque vel per memetipſum, diligentiùs adhuc quàm hactenus facere potui, tuis verbis perpenſis, vel alicujus alterius ope rectè aſſecutus mihi fuiſſe viſus fuerim, quod ad ea expedienda quæ proponis, conducere exiſtimarem, ſcribere non gravabor, & ad te mittere, id, quod ſi non citiùs, ſtatim poſt proximas nundinas Lublinenſes futurum

ſpero,

ſpero, quo tempore, Deo volente. ſtatui ad te ſcriptum tuum, de prædeſtinatione & libero arbitrio remittere, unà cum de eo, quod tantopere expetere videris, judicio meo. Nulla enim ratione hactenus fieri potuit, ut huic labori ſcriptum iſtud diligenter examinandi, & in illud aliquid commentandi vacarem, quamvis hoc perpetuò, poſtquam ad noſtras manus ſcriptum ipſum pervenit, ſummopere cordi mihi fuerit. Quare te plurimum rogo, ut me excuſatum habere velis, ſi poſt tam diuturnum tempus, nondum deſiderio iſti tuo ardenti ſatisfeci, quo tamen ut careres, nullam cauſſam fuiſſe, poſtmodum agnoſces. Quid enim exquiſiti judicii in ejusmodi philoſophicis ac theologicis, iiſq; difficilimis, diſputationibus expectari a me poteſt, homine, qui nec philoſophiam umquam didicit, nec (ſcholaſticam quam vocant) theologiam umquam attigit, & ipſius logicæ artis, nihil niſi rudimenta quædam, idq; valde ſerò deguſtavit? Nolo enim te ignorare, pleraſq; diſputationes meas, quarum quædam non ſunt editæ, ſcriptas à me fuiſſe, cum nondum dialecticæ arti ullam operam dediſſem. Cujusmodi ſunt, ipſa diſputatio de Servatore, adverſus Puccium, adverſus Palæologum, adverſus F. Davidis, de Baptiſmo aquæ, de loco Septimi Capitis ad Romanos, de auctoritate Sacræ ſcripturæ, Reſponſio ad Paræneſim Volani, Animadverſiones in Theſes de trino & uno Deo Collegii Poſnanienſis, & alia quædam imperfecta, ut poſthac non mireris, ſi in meis ſcriptis multa deprehenderis minùs rectè tradita & concluſa. Sed inquies, cur igi-

tur eas ſcripſiſti, cum tam malè inſtructus ad eas ſcribendas eſſes? nimirum, quia vel juſſu eorum, quibus parendum mihi erat, vel adverſariorum provocatione fui ad id faciendum compulſus. Quænam inſignis eruditio, unde tu, qui tanta eruditione es præditus, juvari quicquā poſſis, inveniri in me credatur, qui leviſſimè, & omni præceptore deſtitutus, bonarum artium & litterarū ſtudiis operam impendi, & florentiſſimos ætatis meæ annos duodecim perpetuos, ab anno videlicet 23 usq; ad 35 in patriæ otio, & partim in aula perdidi? Verumtamen quando in cognitione ejus quod ſtatui debeat de chriſtianæ religionis decretis, & de ſenſu divinorum teſtimoniorum, præſertim N. Teſtamenti ſcriptis conſignâtorum, non paullo exercitatior ſum, quàm tu es, fieri fortaße poterit, ut de his rebus mecum per litteras conferendo, non prorſus tibi inutilem operam ſumas, mihi certè & emendationi ſcriptorum meorum eruditione & acumine tuo plurimum adjumenti afferes. Itaq; non ſolùm non recuſo, ut in incepto tuo pergas, verùm etiam ut id facias rogo, ut de ipſis iis quæ a me ſcripta fuêre, ſi ita tibi videbitur, mecum diſputes, & quæ tibi parum probantur, liberè impugnes, conabor quàm maximè potero, ne ob ſtudium defendendi mea, a veritate in reſpondendo quicquam deviem.

Multa alia mihi dicenda eſſent, quæ ſummæ tuæ erga me humanitati ac benevolentiæ, quam litteræ quas ad me dediſti undiq; ſpirant, aliqua ſaltem ex parte reſponderent, ſed malo te perſpicaci ingenio

tuo,

Digitized by Google

tuo, quantùm me tibi iſta ratione devinxeris, apertè conjicere, quàm ex inconditis verbis meis obſcurè intelligere. Hic igitur harum litterarum mearum finem faciam, ſi priùs Deum oravero, ut quidem ex animo oro, ut tuis ſanctis conatibus favere velit, tibiq; concedere, ut unà cum chariſſima conjuge, & prole communi veſtra commodè vitam hanc mortalem tranſigere poſſis, nec ſit neceſſe ut id fiat, te ab iis inquirendis ac perſcrutandis, quæ ad vitam immortalem adipiſcendam ſpectant, abduci & avocari. Cœperam has litteras ſcribere ante multas hebdomadas, ſed mala valetudine ſæpiùs impeditus, & aliis occupationibus diſtentus, non potui illas ad finem perducere, niſi demum hoc die 15 Decembr. ſecundum Calendarium novum, qui mihi eſt initium anni 65. quippe qui natus ſim duabus horis & tribus ferè quadrantibus ante ortum ſolis, diei quinti ejusdem menſis ſecundum Calendarium Vetus, Anno Chriſti 1539, qui nunc eſt 1603. Ex agro Luclaviciano in ſubmontana regione Palatinatus Cracovienſis. Te fratres omnes amantiſſimè reſalutant. Tu autem meis verbis Dominum N. N. diligentiſſimè reſalutabis.

Excellentiæ tuæ præſtantiſſimæ addictiſſimus in Domino Ieſu frater ac ſervus.

F. Socinus.

Ad Synodum Węgroviensem, F. Socini Epistola.

Gratia & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto, &c.

NON paucis ſanè ab hinc menſibus monuerunt me fratres Cracovienſes, idq; nomine etiam fratrum Lublinenſium, ut Apologiæ pro Aſſertionibus collegii Poſnanienſis contra Animadverſiones noſtras, totius cœtus nomine reſponderem. Ego quamquam tunc temporis occupatiſſimus eram, tamen, quia in ea eram ſententia, optimè nos facturos, ſi ad eam Apologiam reſpondiſſemus, gratiis actis, quòd me huic muneri aptum judicaſſent, reſponſurum me recepi, idq; præſtare non ita multò poſt ſum aggreſſus, tametſi quænám hac de re univerſæ eccleſiæ noſtræ voluntas eſſet, prorſus ignorarem. Nam ex Lublinenſi Synodo nihil mihi vel ſcriptum vel nunciatum fuerat, unde id intelligere poſſem. Tantùm litteras a D. Iohanne Crotovio noſtro acceperam, in quibus me ad hanc provinciam ſuſcipiendam vehementer hortabatur. Occupationes, quibus deſtinebar, variæ ac multiplices erant; potiſſimùm verò me impediebat reſponſio privato meo nomine ad Andream Volanum, quam tunc in manibus habebam. Itaque ſicut ſtatim promiſſum præſtare, ſic in eo præſtando poſtea, totus eſſe non potui. Sperabam tamen, me opus abſoluturum ante præſentem ſynodum, ſed gravi morbo dies quinquaginta atq; eò ampliùs ita conflictatus fui, ut toto hoc tempore

pore nihil prorſus commentari potuerim. Quamobrem rogo vos omnes, ut, ſi modò (id enim adhuc ignoro) reſponſio hæc a vobis deſideratur, me pro humanitate ac prudentia veſtra excuſatum habere velitis, ſi ea nondum perfecta eſt. Quod ſi fortaſſe, ut Apologiæ illi per me reſpondeatur, non admodum probatis, id mihi vel per litteras veſtras, vel per aliquem ex fratribus ut ſignificetis a vobis peto; ne fruſtra videlicet laborem; quamquam animus planè eſt, quicquid mihi ſignificaveritis, ipſum opus aliquando abſolvere, quippe in quod multa conjeci, & conjecturus ſum, quæ, ſi non aliis, mihi ipſi uſui futura ſpero. Liber erit, ni fallor, tantæ magnitudinis quantæ liber adverſus Palæologum. Quamvis enim Apologia illa multò breviore reſponſione refelli poſſit, tamen ſatiùs eſſe judicavi, unà cum evidente ſophiſmatum & fallaciarum Adverſarii patefactione, rationes & teſtimonia ab ipſo contra nos allata, ac præterea quicquid in hoc genere inter nos & ipſum controverſum eſt, paullo diligentiùs examinare atque excutere; & hac ratione nos ſemel, etiamſi poſthac ſæpiùs Adverſarii nos impetant, reſpondendi moleſtia liberare. Cæterùm, quod ad eas cauſſas attinet, ob quas iſtîc Vegroviæ in Dei Chriſtiq; nomine conveniſtis, etſi ego vobis ulla de re admonendis parum ſum aptus, tamen viſum eſt mihi vos vel hortari, ut de adoratione & invocatione Chriſti in eccleſiis noſtris conſervanda, inprimis laboretis. Hac enim retenta, perfacilè omnes Iudaici errores convelluntur; ea verò vel ſpreta vel abjecta, nulla ratione ſi-

 one ſi-

one fieri poteſt, ne ubiq; Iudaiſmus vigeat, vel potius turpis epicureiſmus atque atheiſmus. quemadmodum & piè & doctè ſcripſit olim D. Gregorius Paulus frater noſter ad Tranſylvanos, cum de cauſſa Franciſci Davidis agi cœptum eſt. Præpoſterè igitur omnino fit, ſi quis cum eo diſputans, quem conſtat adorationem & invocationem Chriſto non tribuere, conetur illum ab aliis quibusvis judaicis erroribus retrahere, priusquam eum a tanta ignorantia & cæcitate liberet, quæ omnium ejusmodi errorum tamquam certiſſimus ac perennis quidam fons eſt ac ſcaturigo. Igitur ante omnia de hoc argumento, cum iis qui ſunt tales, agi debet, & nullus lapis non movendus eſt, ut illis primùm perſuadeatur, Ieſu Chriſto adorationem & invocationem convenire. nempe cui Deus eccleſiam ſuam gubernandi & regendi perpetuam curam dederit, & angelis atque hominibus eum præfecerit, ſuumq; ipſius ſolium illi impartiens, ut intimas etiam humanorum cordium cogitationes cognoſcat largitus fuerit, atque, ut uno verbo dicam, illum regem noſtrum, ita ut regnum ſuum ipſe nunc adminiſtret, jam reipſa fecerit ac conſtituerit. Nam ſi hoc evincatur, nullo negotio diſcrimen Veteris & novi teſtamenti cunctis apparet, ac proinde omnia judaici ſpiritus commenta penitus diſſolvuntur. Contrà verò mirabilis Moſis cum Chriſto fit confuſio, & hanc ob cauſſam omnibus judaicis opinionibus oſtium patefit, & iis quæ jam ingreſſæ ſunt, foras expellendis fruſtra omnis cura & labor inſumitur. Quod ſi qui ſunt, qui nullo pacto adduci queunt, ut

unt, ut Chriſti hoc tempore regni ſui adminiſtrationem, & divinam poteſtatem agnoſcant, non eſt cum iſtis amplius (ut mihi quidem videtur) in rebus ſacris commercium habendum. At verò, ne alii in poſterum in eandem impietatem facilè delabantur, non abs re inter alia, quæ fieri poſſent, fore exiſtimarem, ſi omnibus verbi Dei miniſtris injungeretur, ut in publicis precibus, ſtatutis ſaltem quibusdam diebus, Chriſtum Ieſum Dei filium nominatim invocarent. Quamvis enim rectiſſimè, jam inde ab ipſo initio in Chriſti eccleſia, ſive uſu receptum, ſeu lege conſtitutum fuerit, ut ad ipſum Deum preces dirigantur, quò illi prærogativa ſua perpetuò conſervetur, tamen ex hiſtoriis ſimul manifeſtum eſt, Chriſtum quoq; ſtatim poſt patefactam ejus gloriam atq; potentiam, publicè ab iis, qui ejus nomen profiterentur, invocari conſueviſſe. Quod ſi umquam temporum & perſonarum ratio tulit ut id fieret, nunc maximè inter nos fert, cum & nos tamquam Ieſu Chriſti contemptores peſſimè apud alios chriſtiani nominis homines audiamus, & eorum, qui Chriſti nomen profitentes, ipſum tamen nec adorant, nec invocandum cenſent, & nihilominus, quia Trinitatis opinionem abjecerunt, ex noſtro cœtu eſſe exiſtimantur, aliquis omnino ſit numerus. Sed hæc hactenus. Vos enim multò meliùs nimirum hæc per vos ipſi aut jam noſtis, aut noſſe poteſtis, quàm ego ea docere, aut verbis explicare queam. Satis mihi ſit maximi momenti rem indicaſſe, & officio meo, ſi quod tamen hac in parte requirebatur, abunde ſatisfeciſ-

ſe. Deus & pater noſter, & ipſe Dominus Ieſus Chriſtus illuminet indies magis corda veſtra, & vobis etiam ſapientiam tribuat, quâ eccleſias veſtras ab omni labe immunes reddendi viam invenire poſſitis. Valete cariſſimi & in Chriſto Ieſu mihi plurimùm obſervandi ac reverendi fratres.

Minimus omnium in Chriſto fratrum F. S.

---

ad Quendam,
F. SOCINI EPISTOLA.
Gratia & pax Dei patris & domini Ieſu Chriſti, &c.

ET occupationibus meis, & morbo, quem Cracoviam veniens ex nimio frigore contraxeram, impeditus, in hunc usq; diem ad litteras tuas reſponſum diſtuli. Quamquam primo quoq; tempore reſpondere vehementer cupiebam, ut, ſi fieri poßet, aliquando tandem intelligere poſſes, quid in animadverſione illa ſcripſerim, quidvé ad ea reſponderim, quæ tu poſt Gabrielem Eutropium mihi objeceras. Quod hactenus fortaſſe minùs intellexiſti, quia quàm pauciſſimis verbis mihi tecum agendum eſſe judicavi, in re præſertim ſatis per ſe manifeſta. Dicam igitur pluribus quod ſentio. Adverſarii ſic locuti fuerant, ut nos facerent dicentes, Deum ideo Chriſti patrem in ſanctis litteris nominari, quòd Dei virtute obumbrante ex virgine ſit conceptus. Itaq; ex vi ipſa verborum nobis imprudentes tribuebant, quòd Deum, Dei virtute obumbrante ex virgine conceptum diceremus, & ob eam cauſſam, Chriſti patrem in ſan-

in ſanctis litteris eum nominari aſſereremus. Quo quid ineptius, immo verò ſtolidius dici, aut excogitari poteſt? Id ipſum autem te quoq; quodammodo animadvertiſſe, illud ſatis indicat, quòd cum illorum verba, quæ a me ineptitudinis damnantur, recitas, in altero eorum membro addis ad extremum de tuo vocem Chriſtus, hoc pacto: Quia Dei virtute obumbrante conceptus ſit ex virgine Chriſtus. quæ vox ſi ab illis addita fuiſſet, nihil erat (fateor) cur eos ineptè locutos dicerem. Neq; enim ſum adeò hebes, quin videam, ſi Chriſtus Dei filius ob id rectè dicitur, quòd ipſe Chriſtus Dei virtute obumbrante ex virgine fuerit conceptus, ob illud ipſum ſimiliter, Deum Chriſti patrem rectè appellari. In corrigendis autem adverſariorum verbis, non dixi addendam eſſe in poſteriore membro vocem Chriſtus, *ſed verba illa prima,* Deum Chriſti patrem *mutanda in hæc,* Chriſtum Dei filium, *quò videlicet ad Chriſtum, non autem ad Deum ſequentia referri aptè poſſent. Hac, inquam, ratione potiùs, quàm illa, adverſariorum verba mihi corrigenda putavi, quod & brevitati & concinnitati cuidam orationis meæ, & uſitatiori loquendi modo in illorum verbis, adeoq́; univerſæ animadverſioni id magis conſentaneum eſſe duxi. Pluribus verbis, quàm antea feceram, ſententiam meam tibi declarare volebam. ſed vereor ne nimiis fuerim uſus, & quemadmodum ante paucitas, ſic nunc nimietas verborum tibi obſcuritatem pariat. Ignoſce amico craſſiſſimæ ignorãtiæ ſuſpicionem depelle-*

pellere conanti. & me, ut facis, ama. Cracoviæ die 16 Novembris 1583.

Tui ſtudioſiſſimus & amantiſſimus in Chriſto frater

Fauſtus Socinus.

Ad Valentinum Radecium, nunc Eccleſiæ Claudiopolitanæ Paſtorem, & Eccleſiarum quæ unum Deum Chriſti Patrem per Tranſylvaniam profitentur, Superintendentem,

F. Socini Epiſtola.

Pietate atq; eruditione ornatiſſimo viro Domino Valentino Radecio, divini verbi miniſtro fideliſſimo, amico & fratri in Chriſto cariß: & honorando &c.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

En tandem mi cariſſime D. Valentine, quod tibi promiſi exſolvo. id verò quantulum eſt? Quare in animo habebam, plus præſtando, quàm promiſeram, & pro brevi, more meo, paraphraſi, vel pleniorem paraphraſim, vel juſtam explicationem ad te mittendo, & tuæ petitioni pleniùs ſatiſfacere, & tantam tarditatem in fide mea liberanda compenſare. Verùm, cum ad id me paro, ecce quaſi derepente incido in morbum, quamvis admodum brevem, moleſtiſſimum tamen & graviſſimum, in diarrhoeam, inquam, qualem numquam in vita mea habui, licet ſimili, aliqua ex parte, aliquoties labo-

rare-

raverim, id eſt, tam vehementem & copioſam, & cum tantis torminibus, ac dolore capitis & ventriculi, & unà cum maxima nauſea, tanta anxietate & virium totius corporis proſtratione, ut jam morbum ferre non poſsem. Sed Deus poſt horas circiter octo, me maxima ex parte, pro ſumma ſua in me benignitate, eo liberavit. Accidit hoc mihi nocte, quæ ſecuta eſt diem primum hujus menſis. Duobus ſequentibus diebus, propter ſummam corporis imbecillitatem, ac morbi reliquias non parvas, nihil agere prorſus potui. quos dies tibi deſtinaveram. Heri, qui fuit dies tertius, ſcripſi pro te quod hîc incluſum habes, ſed ægrè valde; vereor, ne nihil boni fecerim, aut certè nihil, unde tu umquam quidquam fructus percipere poſſis.

Sed jam reſpondendum eſt mihi aliquid ad tuas litteras . . . . . D. Statorius poſt multam penſitationem, & cum aliis fratribus hac de re conſultationem; tandem, quod ad meos labores attinet, conſtituit, ut præter Catechiſmi, qui edendus eſt, reformationem, cui unà cum ipſo vacare debeo, aliud nihil faciam, quàm abſolvam reſpenſionem meam, quam vulgò vocamus adverſus Poſnanienſes, quod quidem mihi gratiſſimum eſt, & quam primum manum operi illi perficiendo, Deo dante, admovebo. Interim, (ut neceſſe eſt ut faciam) dum, quicquid hactenus ſcripſi, ſum recogniturus, & diligenter obſervaturus, rogo te, ut ſi aliquod iſthic habetis mei imperfecti iſtius operis exemplum, ad ejus finem inſpicere velis, an aliquid in eo habeatur non procul

ab initio quarti numeri 20 cap: poſt verba illa, Antiquum etiam correctorium, quod *Nam ea ſunt planè omnium poſtrema, tum in meo autographo, cujus unum ſaltem aut alterum folium periit, tum in uno quod tantùm habemus hic exemplo. Nolim enim ſi extet id, quod ampliùs ſcripſi, aliter quàm antea feci, particulam illam totius operis nunc ſcribere. Quare, ſi quid plus iſthic habetis, quàm nos hic habemus, cures quæſo, quàm primum id deſcribendum, ut per D. Statorium ad me mittere poſſis. Vbius nō ægrè feret, quod ad quæſtiones illas non reſpondeam, ſi illi meis verbis ſignificetur, ut jam pridem, ni fallor, curavi ut fieret, me non eſſe aptum ut ad pleraſq; reſpondeam, reſponſurumq́; aliquando ad illas, in quibus aliquid meis ſcriptis objicitur; quod ſi nimis tardè fit, nemo graviùs id ferre debet, quàm ego, cujus maximè omnium intereſt, ut id fiat. Exemplum Vojdovii Defenſionis illius meæ non quidem adverſus Eglinum, ſed adverſus miniſtrum quēdam Gallum, ad te, ut petis, mitto, compactum cum meo autographo ſcripti Polonicè editi ad Evangelicos commonefaciendos, &c. quod eſt apertum indicium, illud mihi a Voidovio donatum fuiſſe. Itaq; ubi illud deſcripſeris, rogo te, ut per manus fidi alicuius nuncii, qui primus ſeſe obtulerit, mihi reddendum cures. D. Oſtorodum diligentiſſimè meis verbis reſalutes velim, ad quem mitto litteras D. Barnaudi non ita pridem acceptas, quibus reſpondet iis quas ad ipſum ſcripſit. Erunt, ſpero, illi gratiſſimæ, præſertim, cum, niſi fallor, in illis incluſa ſint medicamenta pro*

ta pro

ta pro ejus tam difficili morbo, a quo ut aliquando, quemadmodum ſpem habere cœperamus, magna ſolùm ex parte liberetur, Deum ardentiſſimè oro. Uxorem tuam, D. Niecieciũm, D. Gutichium, reliquosq́; commenſales tuos quàm optimè valere cupio, & pro ipſorum amantiſſimis ſalutationibus gratias illis ex animo ago. Deus tibi, uxori, ac liberis ſuo ſpiritu & gratia perpetuò adſit. Dat. in agro Luclaviciano die 23 Novembris 1603.

Tui amantiſſimus tibiq́; tamquam pater inſervire paratiſſimus Fauſtus Socinus.

Ad MICHAELEM Fabricium Regiomontanum, ſacræ theologiæ ſtudioſum.

Ornatiſſimo & pietate atq; eruditione præſtantiſſimo juveni Domino Michaeli Fabricio, amico & fratri in Chriſto cariſſimo & honorando, &c.

Salutem a Deo & Chriſto &c.

O*Rnatiſſime mihiq́; chariſſime Domine Fabrici. Quia valde diuturno morbo adhuc vexor, paucis, ad gratiſſimas tuas litteras die 13 hujus menſis datas, reſcribam. Non eſt quòd vereare, ut verba illa 2. cap: Zach: v. 11.* Et ſcies *&c debeant cenſeri eſſe angeli illius, qui per totum v. 9. loquitur, ob id ſcilicet, quòd cum fine iſtius v. 9. non cohæreant. Quamvis enim (ut ego quidem ſentio) interjecta verba, licèt ab eodem angelo prolata, non ipſius ſed Iehovæ*

exercituum cenſeri debeant, ad hoc tamen, ut ſtatui poſſit ſequentia verba ejusdem angeli eſſe, cujus ſunt & præcedentia, & non ſecus atq; illa ſuo ipſius nomine ab eo prolata fuiſſe, nihil cohæſione iſta eſt opus: ſed ſatis eſt, ſi verba iſta, quæ poſt illa ſubjiciuntur, quæ Iehova ipſe dicere inducitur, ejusmodi ſint, quæ ipſius nomine idem Angelus proferre potuerit, & cum ipſius Iehovæ verbis cohæreant, ut certè hîc evenit. nam & prorſus, ut antea fecerat, ſuo ipſius nomine Angelus dicere potuit, agnitum iri, ſe a Iehova exercituum fuiſſe miſſum; & convenientiſſimè hoc ſubjungitur poſt ipſius Iehovæ pollicitationem, quòd eſſet habitaturus in medio illorum, & pro ſuo populo illos habiturus. Namq;, ubi hoc præſtitum a Iehova fuiſſet, certè conſtiturum erat, eum, qui iſta ipſius Iehovæ nomine pronunciaſſet, ab ipſo Iehova revera fuiße miſſum. Nec verò interpretatio hæc quidquam impedit, quominus interim hic Chriſti ratio habeatur; cujus videlicet tompore, & per quem iſta Iehovæ pollicitatio præſtita fuerit.

Quod attinet ad locum 1. Cor: 3. v. 6, & 7. quid ſit incrementum illud, plantationi & irrigationi accedens, quod Deus dat, ex ipſamet ſimilitudine ac metaphora intelligi poteſt. Nec aliud eſt propoſitum apoſtolo niſi ſimilitudine iſta oſtendere, quicquid boni fructus, ex prædicatione & confirmatione evangelii per Dei & Chriſti miniſtros facta, provenit, id totum Deo adſcribendum eſſe. quemadmodum fructus bonus, qui ex plantatione & irrigatione provenit, quam agricola diligenter fecerit, totus ipſi Deo

Deo eſt adſcribendum; a quo videlicet vis illa proficiſcitur, qua plantatio & irrigatio ad bonum fructum proferendum eſt prædita. Adde, quòd ſicut ſine ſolis calore, agricolæ plantatio & irrigatio ad bonum fructum proferendum haud ſatis eſt; ita ſine divina gratia, prædicatio & confirmatio Evangelii per Dei & Chriſti miniſtros facta, non eſt ſatis ut bonus fructus inde proveniat. Sed interim, ſicut ſolis calor omni plantationi & irrigationi, ac generatim omnibus ſatis & irrigatis ſtirpibus accedit: ſic gratia iſta divina omni divinitus factæ prædicationi & confirmationi Evangelii eſt communis, & generatim ad omnes pertingit, qui talis prædicationis & confirmationis evangelii ſunt participes. Plura ad iſta duo quæ a me quæris, reſpondere in præſentia morbus non ſinit, idemq; eſt cauſſa, ut nihil tibi promittere audeam de explicatione verborũ Chriſti ad Petrum, Paſce oves meas, *(licet eam fratrib⁹ jam diu ſim pollicitus) præſertim tam brevi tempore, ut eam petis, id eſt ante tuum in patriam reditum; cujus cauſſam mihi antea inauditam ſanè vehementer doleo. Salutavi, ut juſſiſti, fratres nomine tuo, qui te reſalutant. Dat. Racoviæ die 17. Aprilis. Anno 1603.*

Tui ſtudioſiſſimus atq; amantiſſimus F. S.

Ad MARTINUM BERZEVICIUM per Tranſylvaniam Cancellarium, F. SOCINI EPISTOLA.

Magnifico ampliſſimoq; viro, Martino Berzevicio Stepha-

Stephani invictiſſimi Polonorum regis,&c.per Trā-ſilvaniam cancellario, domino & patrono ſuo vehementer colendo, &c.

MVlta quidem, magnifice ampliſſime vir, jam pridem audiveram de inſigni humanitate tua, cum erga omnes homines probos, tum verò erga bonarum litterarum ſtudioſos. Quippe cum ipſe non ſolùm ſingulari quadam virtute, vitaq́; integritate præſtares, ſed etiam omni politiore doctrina, & optimarum artium ſcientia excultus eſſes. Attamen, ut verum fatear, vix umbram quandam humanitatis tuæ antehac mihi conſpexiſſe videor, ſi cum iis, quæ de ipſa nuper cognovi, ea, quæ priùs acceperam, conferre velim. Scripſit enim ad me Reſminius Reſminius, homo, ut generis nobilitate, ſic prudentia ac modeſtia non vulgari præditus, mihiq́; pluribus modis conjunctiſſimus, cum non adeò multos ab hinc dies de me aliquid audiviſſes, homine alioquin obſcuro & vix tua noticia digno, eam (arbitror) ob cauſſam, quòd nec peſſimum hominem, nec a bonarum litterarum ſtudiis alienum eſſe intellexeras, te non modò mei videndi & cognoſcendi deſiderium præ te tuliſſe, verùm etiam, quòd fortaſſe audiveras, me non minùs a re familiari mea, qua ob veræ pietatis profeßionē aßiduè periclitor, quàm a patria procul abeſſe, honeſtam aliquam conditionem ultro mihi coràm te oblaturum, dixiſſe, qua voluntarium hoc meum exilium faciliùs ferre poſſem. Iam quanta hæc eſt humanitas, hominem ignotum, qui nihil ipſe prior petat, ſua ſponte complecti, & non levibus beneficiis affice-re vel-

re velle? Quàm hoc bene convenit, cum magno illo rerum uſu, quem vigente adhuc ætate habes, cumq́ humanorum caſuum, & viciſſitudinum cognitione vera, quam tot honorificis in varias & longinquas regiones peregrinationibus tuis tibi comparaſti? Quod ſi mihi eæ dicendi vires eſſent, quæ pares huic rei eſſe poſſent, & tibi pro meritis gratias agerem, & aliis omnibus benignitatem in me tuam libentiſſime prædicarem. Sed, quando hoc a me propter ſermonis ruditatem atq; inopiam expectari nequit, animo meo in te gratiſſimo tibiq́ deditiſſimo, & ipſe contentus ero, &, ut tu quoq; eſſe velis, te etiam atq; etiam rogare non deſiſtam. Advolaſſem libenter equidem iſthuc ad te, ſimulatq; Reſminii tuam erga me benevolentiam narrantis litteras accepi, & coram tibi, quas potuiſſem, hujus animi mei ſignificationes dediſſem: ſed non ante in hominum publicum conſpectum me dare conſtitui, exq́ his quaſi latebris, quas mea ſponte jam dudum ſubii, prodire, quàm certo ſciam, maximum Stephanum regem, quem mihi poſt Deum, meumq́ principem ac Dominum Franciſcum magnum Etruriæ ducem, ſumma perpetuaq́ veneratione colendum delegi, pro incredibili bonitate ſapientiaq́ ſua eam opinionem depoſuiſſe, quam, per malevolorũ aut certè errantium hominum calumniã, de me, ut audio, ſuſcepit, quòd librum ſcripſerim, qui ad Magiſtratus auctoritatem convellendam aut labefactandam pertineat. quo nihil eſt, nec eſſe poteſt a veritate magis alienum. In eo ſiquidem libro (hunc enim iſti ſine dubio intelligunt) quo Iacobo

cobo Palæologo pro Racovienſibus reſpondetur, cujus me ſcriptorem fuiſſe, nemini umquam negavi, nec de Magiſtratus auctoritate revera agitur, ſed de Chriſtianorum hominum privatorum officio, & tamen ea dicuntur, quæ ad eam quàm maximè confirmandam pertinere poſſint. Nec ſanè quemquam hodie eſſe exiſtimo, qui magiſtratui plùs tribuat, quàm vel ego tribuo, vel in eo libro a me tributum fuit. Id mihi compertiſſimum eſt, me plùs illi ex ſacrarum litterarum (ni fallor) ſenſu deferre, quàm vel jure gentium, aut civili, vel etiam communi Theologorum ſententia deferendum ſit. ejusq́; rei in ipſo libro apertiſſima indicia extare non dubito. Quo factum eſt, ut, quamvis nihil fortaſſis acerbius mihi in vita contigerit, quàm tanto regi imminutæ quodammodo Magiſtratus auctoritatis nomine ſuſpectum eſſe, tamen de me illi purgando hactenus non admodum laboraverim, aut ſollicitus fuerim, ſperans omnino fore, ut liber ipſe per ſe aliquando ſatis pro me loquatur, & inde mihi remedium jurè exiſtat, unde malum injuriâ exortum eſt. Hæc tecum, vir ampliſſime, liberiùs egi, humanitate eximia iſta tua fretus, quæ me ad ſcribendum impulit, quæq́; ſperare me jubet, non defuturum mihi apud juſtiſſimum regem in tam bona cauſſa optimum patronum, te ipſum, inquam, cui patent ipſius regis aures, quiq́; propter egregias virtutes tuas jam diu illi meritò es gratiſſimus. Oſtendet vel indicabit tibi, ſi opus fuerit, Reſminius meus ejus libri locos complures, ex quibus conſtare poteſt, quid de magiſtratus, regumq́; auctori-

ctoritate ac majeſtate ſentiam, quamq́ ſacroſanctam & inviolabilem eam eſſe ſtatuam, atq; contendam. Ut, ſi quando ſeſe occaſio obtulerit hac de re cum ipſo rege verba faciendi, poſſis, ſi ita tibi viſum fuerit, ex animo & conſtanter affirmare, me ab eo crimine, cujus inſimulor, quàm longiſſimè abeſſe. Nullum in præſentia majus beneficium abs te expetere poſſe videor. Quamobrem te oro atq; obſecro, ut, quidquid benignitatis tuæ me hoc tempore ſenſurum eſſe, humaniſſimè decreveras, id omne in hoc unum collatum velis. Sic te Deus optim: max: indies magis fortunet, tuiſq́ votis benignus annuat, mihi verò aliquando concedat, ut aliqua ſaltem ex parte memorem & gratum erga te animum meum, ipſi etiam poſteritati, facere poſſim. Vale vir præſtantiſſime, meq́, ut cæpiſti, amare perge, & jam tibi planè addictum gratia auctoritateq́ tua juvandum ac fovendum poſthac ſuſcipe. Dat. Ruri die 12 Martii 1583.

Magnificæ amplitudini tuæ

Perpetuò devinctiſſimus Fauſtus Socinus.

Ad Georgium Blandratam, F. Socini Epistola.

Ampliſſimo clariſſimoq́ viro Georgio Blandratæ Stephani invictiſſimi regis Poloniæ, &c. archiatro & conſiliario intimo, domino ac patrono ſuo perpetua obſervantiâ colendo, &c.

Ad mul-

AD multiplices graviſſimosq́ errores, quos diutiſſimè inter eos homines viguiſſe neceſſe eſt, qui Chriſti nomine appellantur, e medio tollendos penitus atq; extirpandos, quantum momentum habeat ipſius Ieſu Chriſti naturæ ſive eßentiæ verior cognitio, vel illud indicare poteſt, quòd, cum hoc noſtro ſeculo, quo errores iſti ex Chriſtiano populo ejici ac profligari cœperunt, ad eam cognitionem illuſtrandam deventum eſt, non ſatis habuit Satan, quòd huic ſanctiſſimo conatui ii ſeſe omnino oppoſituri eſſent, qui falſiſſimas quasq; opiniones in Chriſti eccleſiam invectas mordicus retinent, ac vi ipſa manifeſta, quando aliter non poſſunt, propugnant atq; defendunt; ſed plurimos etiam ex iis, qui craſſiores errores rejiciunt, atq; oppugnant, quiq́ hoc unum ſibi propoſitum habere videntur, ut Eccleſiam, ſi fieri poſſit, ab omni labe perpurgent, jam inde ab ipſo initio excitavit, qui, tantam lucem non ferentes, ei acerrimè obluctantur, & quoscumq; ad hanc veritatem patefaciendam prorſus intentos vident, eos miris modis inſectantur, ac probris, & maledictis divexant, calumniisq́ opprimere ſtudent. nam vel hinc intelligere licet, illos hac in re non Dei, ſed Satanæ ſpiritu agi. Inter hos autem illuſtrandæ, quam dixi, filii Dei cognitionis apertos hoſtes, haud infimum locum hoc tempore obtinet Andreas Volanus. Is enim non modò Parænesi illa ſua, omnes quicumq; in Polonia & Lithvania huic illuſtrationi toto pectore incumbunt, vehementer exagitare aggreßus eſt; verùm etiam, cum ipſi oblata fuiſſet reſponſio a me, ho-

me, horum nomine ſatis modeſtè, ni fallor, conſcri-pta, tam acerbè atq; adeò impotenter alio ſcripto e-dito in nos omnes eſt invectus, ut ſui ipſius oblitus eſ-ſe planè dici poſſit. præſertim cum alioqui in iis, quæ a me ſcripta fuerant, refellendis parum diligens & acuratus fuiſſe videatur. Id quod, litteris etiam ad me datis, ſe ſentire teſtati ſunt viri aliqui doctiſſimi & ſummo judicio præditi. qui propterea cenſebant, ad ipſum refutandum nihil propemodum mihi opus eſſe ut facerem, niſi ut priorem reſponſionem fratrū nomine ſcriptā publicarem. Ex his autē unus tu ipſe fuiſti, optime ac prudentiſſime Blandrata, cum pri-mùm Volani libellus in tuas manus pervênit. Verùm, cum in Ieſu Chriſti puriore notitia indies magis provehenda ſemper animo fueris ardentiſſimo, & Volani ſcripto diligentiùs perlecto, videres facilè fie-ri poſſe, ut is ſua quadam eloquētia ad Vulgi captum accommodata rudioribus imponeret, & cauſſam no-ſtram aliquantò etiam magis, quàm antea eſſet, a-pud iſtos ſuſpectam redderet, qui non tam rationibus ipſis, quàm verbis moventur, quibus affectio-nes in nobis aut gignuntur aut excitantur, quæq́; cæteroqui licèt inania, vituperationibus, & objurga-tionibus ſunt pleniſſima; cum, inquam, hæc videres, ſuaſiſti poſtmodum non ſemel, ut omnino Volano i-terum reſponderem, huicq́; incommodo, quoad poſ-ſem, obviam irem. Quod quamquam alii quoq; non pauci eodem tempore a me poſtulabant; tamen nec tantopere urgebant, nec tantam auctoritatem vel quisquam illorum per ſe, vel omnes ſimul apud me

 babe-

habebant, quantam tu ſolus meritò ſemper habuiſti. Itaq; tuis potiſſimum monitionibus factum eſt, ut ea, quæ priori meæ reſponſioni Volanus objecit, diligenter refellere tandem aggreſſus fuerim; quod & Deo adjuvante, menſes abhinc circiter .... perfeci, & priori illi alteram hanc reſponſionem adjunxi. Sed non ante hoc tempus ob varia impedimenta mihi opus hoc meum in publicum edere licuit. quod cum magno alicui viro dicandum eſſe, amici cenſerent, nullus mihi in mentem venit, aut venire potuit, qui hic tecum conferendus eſſet. Neq; enim ſolùm tu revera, ut modò dicebam, hujus ſuſcipiendi laboris mihi auctor fuiſti, & idcirco ipſum opus tibi, tamquam eius primæ cuidam cauſſæ, præ cæteris debetur; ſed etiam talem auxiliatorem & patronum in gravibus meis caſibus & periculis te mihi præſtitiſti, ut nihil umquam a me alicujus ponderis queat proficiſci, quod tuum quodam jure non ſit. Adde verò, quòd nulli convenientius dicari liber poterat, in quo de Ieſu Chriſti eſſentia ſeu natura præcipuè diſputatur, & ejus quæſtionis veritas defenditur, quàm ei, qui hanc ipſam veritatem ſummo conatu non uno in loco & natione, ubi nunc potiſſimùm recepta eſt, diu promovit ac propagavit; atq; ut liberè eam & profiteri, & docere complures non vererentur, ſuo indefeſſo ſtudio ac diligentia effecit. Quod ſi id inprimis quærendum erat, ne ſine defenſore libellus hic in publicum prodiret, nemo ei defendendo te aptior inveniri potuit, qui tanta gratia apud Stephanum regem maximum & potentiſſimum polles, cui regiones illæ parent, in quibus, ſi u-

quam alibi, hoc opus legi continget, quantam præclaræ tuæ virtutes poſtulant, & maxima ac fideliſſima in ipſum regem, nec non in ejus fratrem Chriſtophorum, atq; hujus filium Sigiſmundum Tranſylvaniæ principes, officia tua ſunt commerita. quæ hoc loco explicarem apertiùs, niſi omnibus notiſſima & perſpectiſſima eſſent. Cum tot igitur de cauſſis hoc mearum vigiliarum munus tibi optimo jure dedicetur, tuum erit, vir eximie idemq́ humaniſſime, primùm quidem munus ipſum, quantumvis exiguum videri poſſit, & tuis meritis longè inferius, nequaquam aſpernari; deinde verò eorum, quæ hic a me diſputantur, quatenus cum ſacrarum litterarum ſenſu tibi convenire videbuntur, defenſionem seriò ſuſcipere: hocq́ factum meum Andreæ Volano privato meo nomine, nec tamen ipſo nomine expreſſo, reſpondendi (non enim ignoras quas hujus rei juſtiſſimas cauſſas habeo) contra audaces criminatores & calumniatores tua prudentia & auctoritate perpetuo tueri. Deus pater noſter, & dominus Ieſus Chriſtus, qui tuorum pro divina veritate patefacienda & diſſeminanda laborum, tam uberem fructum hactenus, ad iſtius jam affectæ ætatis magnum ſolatium, te videre, ac percipere voluit, idem tibi concedat, ut adverſus omnes malevolos & veræ pietatis inimicos, quorum ingens eſt numerus, nec parva potentia, ad extremum usq; firmus atq; invictus perſtes. Vale.

Tibi in domino Ieſu deditiſſimus Cliens tuus F. S.

Ad Andream Vojdovium Matthæi Radecii Epiſtola.

Salutem a Deo & Domino Ieſu Chriſto.

Vir ornatiſſime frater in Domino chariſſime & plurimum obſervande.

PRomiſeram prioribus meis litteris, decima tertia hujus menſis in eum eventum ad te datis, & ad fratrem Iſaacum Stollerdum miſſis; ſi fortè tuas reculas Thoronium transmiſſurus eſſet, ut eas ſimul transmitteret; me de pœna furibus irroganda, prima quaq; oblata occaſione, aliquid ſcripturum eſſe. Qua nunc oblata, promiſſum facio. Memini verò cum præterito Menſe Decembri apud nos fuißes, nos inter cætera in eum ſermonem incidiſſe, iure ńe fures, propter ſimplex furtum, laqueo vitam finirent, nec né. Oſtendi, quod & nunc facere conor, Legem illam, præter mentem & ſententiam omnium Legulatorum & Imperatorum, in orbem Chriſtianum, hominum incuria & crudelitate, irrepſiſſe. Primus enim Moſes, qui de furibus, ipſo Deo mandante, legem tulit, nequaquam ſanxit, propter ſimplex furtum, hominem e medio tollendum eße: quin potius, ſi quispiam bovem, vel agnũ furatus fuiſſet, quinq; boves pro bove, & quatuor pecudes pro agno redderet. Exod: 22. Reliqui etiam, inter quos Romani, homines acutiſſimi & ſapientiſſimi, qui ſuas leges undiquaque collegerãt, earumq́; magnam partem ex Græcia adferendam curaverant, ſuiq́; adjecerant, nullatenus

ſanci-

ſanciendum exiſtimarunt, homini, propter ſimplex furtum, vitam, publicè per Magiſtratum, adimendã eſſe, (cum nulla eſſe poſſit rerum ex terra naſcentum cum vita hominũ, niſi iniquiſſima, comparatio) Sed furem, pro ratione furti manifeſti, vel nec manifeſti, dupli, tripli, aut quadrupli pœna afficiendum eſſe; aliquando, ſed per privatos tantùm, impune interfici potuiſſe. unde Cicero in oratione pro Milone, & Quintilianus lib: 5. cap. 10. Nocturnum ſurem quoquomodo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerũt. Fur itaq; in furto deprehenſus, ei cui aliquid ſurripuerat, ſi ſolvendo fortè non fuiſſet, ita in temporariã ſervitutẽ addicebatur, donec, putatis rationibus, pro ratione furti debitũ omne ſolviſſet. Sin verò ejus, cui quid furto ſubtractum fuiſſet, rationes non tuliſſent, hominẽ furem ad eum modum addictũ habere, Magiſtratus, ſoluto debito, ejus opera tantiſper vel in lapidicinis, vel aliis operis publicis utebatur, donec omne illud debitum ſolviſſet, atq; ita ſe furti pœna exemiſſet. Quæ leges durarunt, usq; ad ætatem Friderici, ni fallor, ſecundi Romanorum Imperatoris. Ibi cum jam barbaries orbem terrarum oppleſſet, hominesq́; non priſtinis, iisq́; optimis, legibus viverent, ſed magna ex parte & divinarum & humanarum priorum obliti, Antichriſti crudelitatem ſequi cæpiſſent, leges quoq; pro illorũ temporũ ratione, barbaras nempe, condere cæperunt, ſanciveruntq́; furta, creſcentibus (quod prætẽdebant) delictis, gravioribus pœnis afficienda & puniẽda eſſe: Quãvis opti-

mus Imperator non ad eum modum legem tuliſſet, quo eam adusq; noſtra tempora pleriſq; in locis uſurpatam, non ſine dolore, vidimus & etiamnum videmus: furem, ſcilicet, propter ſimplex furtum vita privandum, ſed ſi rem alienam contrectando pacem ſimul rupiſſet, laqueo ei vitam adimendã eſſe. Quam Imperatoris mentem cum plerique non aſſecuti eſſent, neque animadvertiſſent etiam, paragraphum illum, de puniendis furibus, non ſimpliciter poſitum, ſed ſub titulo, De pace tenenda, collocatum fuiſſe, conſtitutionem illam ita interpretati ſunt, ut propter ſimplex furtum furem vita privandum eſſe cenſuerint. Et cum Imperator de quinq; Solidorum valore adjeciſſet, illi quinq; graſſorum valorem interpretarentur, atque hominem ob quinq; graſſos interverſos vita privandum exiſtimarent; cum tamen ex quibusdam Legiſlatorum placitis haud obſcurè appareat, non groſſorum communium, ſed florenorum valorem Imperatorem exiſtimaſſe & conſtituiſſe; & non ſimpliciter quidem, ſed (ut dictum eſt) ſi pacem ſimul violaſſet, eamq; ſanguine fortè humano, aut aliquo violento actu, diſturbaſſet. Atq; ita pleriq; abuſi ſunt, & etiamnum abutuntur, Optimi Imperatoris conſtitutione, Quo jure ipſi viderint. Hæc fortè fuerunt, de quibus tum, ut potui, diſſerui, & nunc, Iureconſultorum libris jam ab aliquot annis deſtitutus, ut poſſum, diſſero & ſcribo. Sed vera tamen ea omnia eſſe nihil ambigo, niſi me memoria vehementer fallat. Vale mi frater, & me tuum, quod facis, amare

amare perge. Salutant te noſtri, Saluta noſtros in Domino. Me tuis precibus & fraterno amori commendo. Ex agro Buſcoviano, die viceſima menſis Ianuarii, Anno Iuliano 1598. poſt nativitatem Domini Ieſu Chriſti 1597.

Tuus in Domino frater ex animo.

Matthæus Radecius.

Alias Fauſti Socini Epiſtolas, quæ partim apud amicos adhuc latent, partim Italicè ab ipſo ſcriptæ, in Latinum nondum ſunt converſæ, præſertim ad Illuſtrem Virum Dn. Andream Dudithium, in quibus de argumentis graviſſimis agit, alio, ſi Deus voluerit, tempore ſeparatim dabimus.

Catalogus eorum ad quos ſuperiores epiſtolæ ſcriptæ ſunt.

Marcelli Squarcialupi ad F. Socinum. pag: 3.

Ad Marcel. Squarcialupi epiſtolam reſponſio. pag: 12.

ad Philippum B. pag: 51.

ad Matthæum Radekium pag: 72.

ad Franciſcum Davidis pag: 186.

ad Synodum Chmielnicenſem pag: 193.

Iohannis Niemojevii ad F. Socinum epiſtola I. pag: 196.

ad ſuperiorem Niemojevii reſponſio pag: 203.

Iohannis Niemojevii ad F. Socinum epiſt: II. pag. 221.

ad Iohannis: Niemojevii epiſt: II. reſponſio pag. 244.

ad eundem Iohan: Niem: epiſt: pag 332.

ad Martinum Czechovicium epiſt. pag. 325.

ad Iohannem Balcerovicium ep. pag. 337.

Simonis Ronembergii ad F. Socinum epiſt: pag. 363.

ad ſuperiorem Simon: Ronembergii epiſtolam reſponſio pag. 363.

ad Sophiam Siemichoviam ep: pag. 371.

ad Petrum Statorium epiſt: pag 381.

ad Antonium Evonymum profeſſorem Witebergenſem epiſt: pag 398.

Eraſmi Iohannis ad F. Socinum ep: pag. 401.

Digitized by Google

ad ſuperiorem Eraſmi Iohannis reſponſio pag. 402.
ad Eliam Arciſſevium epiſt: pag. 407.
ad Synodum Chmielnicēſem de regno Chriſti epiſt: pag. 415.
ad Chriſtophorum Oſtorodum pag. 439.
ad Iohannem Volkelium pag. 475.
ad Generoſum Chriſtophorum Morſtinum Philippoviæ capitaneum pag. 493.
ad Gen. Dn. Hieronymum Moſcorovium pag. 507.
ad Valentinum Smalcium pag. 512.
ad Chriſtophorum Lubieniecium pag. 561.
ad Andream Wojdovium pag. 565.
ad clariſſimum virum N. N. pag. 586.
ad Martinum Vadovitam Academię Cracovienſis profeſſorem pag. 592.
ad Everardum Spangenbergium pag. 603.
ad Georgium Enjedinum paſtorem Eccleſiæ Claudipolitanæ pag. 633.
ad excellentiſſ: quendam virum pag. 648.
ad Synodum Węgrovienſem epi: pag. 672.
ad quendam pag. 676.
ad Valentinum Radecium pag. 678.
ad Michaelem Fabricium Regiomontanum pag. 681.
ad Martinum Berzevicium per Tranſylvaniam Cancellarium pag. 683.
ad Georgium Blandratam pag. 688.
ad Andream Wojdovium Matthæi Radecii epiſtola pag. 692.

Errata in hoc opere graviora ſic lector benevolus corriget.

Pag: 10. lin: antepen: *poliendæ.* pag: 13 lin: 3. *gratiis.* pag: 15. lin: 21, *detrectavi.* pag: 19. li: 8. ſignum parentheſeos inverſum. pag: 23. lin: 5. pro *ſuam* lege *ſuo.* pag: 24. lin: 5, 6. poſt *ſejungendum* punctum. pag: 26. lin: 5. *Racovienſium* pag: 27 lin: 3 pro *ad huac* lege *adhuc.* pa: 30. li: 5. pro *comprobandum* lege *improbandum.* lin: ult: *ſolùm.* pag: 31 lin. 17. *acerrimis.* lin: 25. 26. ſigna parentheſeos invertantur. pag: 32. lin: ult. pro *nulla* lege *ulla.* pag: 33. lin: 5. *affirmaveram.* pag: 36. lin: 12. *ſcriptam.* pag: 39. lin: penult: pro *fieri* fortaſſis *feci* legendum. pag. 41. li. 5, 6. poſt *leviora* dele comma li. 10. *quod.* li 17. *re* dele. li. penult. & ult. *Racovienſibus.* pag. 43. lin. 8. poſt *perturbantem* punctum ponatur. pa. 46. lin. 3. *cœperit.* pa. 48. li. 17. poſt *queat* pone punctum. pa 58. in titulo pro M pone B. pa. 60. li. 21. *appetit* pa. 69. li. 6. eſſe. pa. 73. li. 3. *tempo* dele. pa. 76. li. 2. *poſt quam.* pa. 79. li. 10. *eo.* pa. 80 li 3 *retinueritis.* pa. 97. li. penult. *ardentius.* p. 99. li 10. pro *deeſſe* lege *deſerere.* pa. 100. li. 17. πρότερον. p. 102. l. 2. *Repetitis.* p. 103. li. 4. *abhorrentia.* pa. 304. l 5. poſt *præter* dele comma. pa. 105. poſt *defectione* pone punctum. p. 109. li. 1. poſt *interim* dele comma. p. 112. li. 4 pro *ne eſſe* lege *nec eſſe.* li. 12. *manifeſtis.* l 27. pro *tamen,* lege *tantum.* p. 116. li. 21. pro *aſſervare* lege *aſſeverare.* pa 117. li. 3. pro *aliunde* lege *alicunde.* p. 127. li. 11. pro *qui* lege *quia.* pa. 131. l. 11. *gnaviter.* p. 133. l. 26. lege *inſtiguat.* pa: 137. l. 11. *tantum.* pa. 141. li. 11. *operâ.* li. 14. poſt *corrigendis* comma pone. pa. 147. li. 28. lege Aſſert: 21. num. 6. p. 149. li: 14, 15. poſt *voluntate* pone comma, poſt *in nos* dele. pa. 160. l: 17. poſt *videbat* comma pone. p. 163. li: 22. *cōſtat.* pag: 170. li: 9. *fuiſſet* pro *fuiſſe.* pa: 174. li: 2. *cogitanti.* li: 17. *perridiculum.* p: 175. li: 3, 4. *indices* pro *indicas.* lin: 19. *multum* pro *nullum.* li: 20. poſt *pace* comma pon: p: 182. l: 11. *roborum* pro *roburum.* lin: 20. *id* dele. lin: 23. *reciperentur* p: 184. li: 20. poſt *benefacta* comma ponatur. p: 185. li: 4. *quod.* pa: 157. li: 22. Thomas. p: 188. li: 15. θεὲ pro θεὲ

li: 20.

li: 20. poſt *retenta* comma ponatur, loco ſemicoli. ult: *dicit.* pa: 192. li. 7. *ſolum.* li: 11. ante *ad* fort: deeſt *ea.* li: 18. poſt *ſubſtantivum* comma ponatur. p: 193. li: 2. ἀυτῷ. p: 197. li: 13. *ſupellex.* p: 207. li: 26. fortaſſis *ne* priùs delendum. *nimis* pro *minis.* pa: 219. li: 16. pro *perſolvantur* legendum videtur *diſſolvantur.* pa: 220. li: 2. poſt *alius me* dele comma. p: 225. li: 20 *Dianœan.* p: 229. in titulo Epiſt II. pro Epiſt: I. p: 235. li: 27. *alii cuspiam* pro *alicuspiam.* pa: 240. li. 6. *conſtitutus.* pa. 248. lin: 12. *ſeſemetipſum* dele primum *ſe.* pa: 249. li: 21. *conjungendum.* p: 251. li: 26. poſt *reliquit* duo puncta loco ſigni interrogationis. pa: 252. li: 23. poſt *in epiſtola* dele punctum. pag: 256. lin: 3. *ſuſione.* pa: 258. li: 17. *ejusdem capitis* li: 26. poſt *nec ipſa*, comma ponatur. pa: 259. li: 20. conſummatione *pro* conſumatione. pa: 268. *affirmantem* fort: pro *affirmans.* pa: 269. li: 14. poſt *quod*, comma ponatur. pa: 270. li: 10. poſt *cœleſtium* punctum. pa: 271. li: 28. *quibuscum* pa: 272. li: 20. poſt *omnino* comma ponatur. pa: 274. li: 8, 9. *ipſum* pro *i-ſum.* p: 275. li: 11. *in dubium.* pa: 279. l: 1. vel 2. alterum *eſt* dele. ult: poſt *fit*, comma ponatur. pa: 280. l: 14, 15. *invocandi occaſio.* pag: 282. li: 5. *quæres.* pa: 283. li: 19. *noſtrarum.* pa: 291. li: 16 poſt *oſtendi*, comma pon. pa: 292. li: 5. *contingit* pro *contigit.* pa: 294. li: 17. poſt *novit* ſemicolon. pa: 302. li: 8. poſt *Servator*, comma. pa: 307. li: 4. *nominúq;.* pag: 308. li: 27. *ego* pro *ergo.* pa: 311. li: 11. *ut* pa: 319. li: 27. lege *non continet, continet tamen &c.* pa: 325. li: 11. poſt *ſtatuendum eſt* comma. pa: 331. li: 13. *te verò* pa: 335. li: 10. lege *judiciumq;* pro *officiumq;* p: 336. li: 7. *quantum* pro *quantùm* pa: 338. penult: *properet* pa: 339. li: 2. *Levartovia* li: 12, 13. *quàm Factum* pa: 343. 16. *poſſim* pro *poſſem.* penult: *refutandam* ult. poſt *vehementius* dele comma. pa: 344. li: 20. *commemoret.* pa: 348. li: 6. poſt *futurum eſt*, cõma pon. li: 11. *arbitror* li: 16. poſt *poſſet* punctum. pa: 352. li: 9. *præſtantiſſimè* pa: 353. li: 22. *excuſum* pa: 357. li: 1. *unoquoq;* pag: 359. li: 19. poſt *baptizantur* ſemicolon. pag: 360. lin: 10. poſt *perpendas* comma. pa: 362. li: 6, 7 *profectum.* pa: 364. li: 10. *quòd eum* li: 13. *peſſimè* pa: 371. li: 12. *quæ ad me amantiſſimè.* pa: 382. li: 24 *præceptorem* pa: 383. li: 18. *anguſtia* pa:

284.

Digitized by Google

384. li: 3. *Nam quis.* lin: 4: poſt *tempore* comma pon. lin: 13. poſt *afferſ* comma pon. pa: 391. li: 15. *potius* pro *prius* p: 394. penult: poſt *verbis* punctum pone. ult: poſt *ſuprà quoque* adde *nomen iſtud ſubſtantivè prorſus accipi debere, non autem* pa: 395. li: 2. *locus ille.* li: 3. *de phraſi* li: 15. poſt *ni fallor*, adde *mi frater* pa: 396. li: 8. poſt *ſum* comma ponatur. lin: 9. poſt *manerem* punctum pon. li: 27. *aliquot* pro *aliquod* pa: 397. li: 5 *quòd*. lin: 7. *aliis* lin: 19. *etiam* pa: 401. li: 4. *Sic Deus te.* li: 15. *quodammodo* pa: 403. li: 5. poſt *mera* dele comma. li: 10. *haud facta mentione* pa: 405. li: 14. poſt *ſalus* dele cōma. pa: 407. li: 18. poſt *Chriſtiano* dele comma. pag: 408 li: 14. poſt *minùs* pone comma loco coli. lin: 15, 16. poſt *recuſat* pone ſemicolon ibid: *contra* lin: 25: poſt *quippe quibus* comma pone. ſic poſt in *locis iſtis* comma etiam pon. pag: 414. li: 15. *animantibus* pa: 424. li: 17. *in terris.* pa: 425. li: 1. *pugnat.* pa: 426. li: 9. *ſuboſcuram.* pa: 428. li: 20. *commoratione* pa: 429. 27. *ea* dele. pa: 431. li: 26, 27. poſt *rei durationem* ſemicolon, & *Nec* minuſcula pone. lin: ult: poſt *fine* comma pone. pa: 433 li: 14. poſt *id eſt* comma loco ſemicoli. li. 16. *plenè.* pag: 435, li: 24. *terrenæ* pro *terrena.* pa: 437. li. 21. *urgent* pa: 439. li: antepenult: *procemiis* pa: 440. li. 15. *acceſſionem.* pa: 442. li: 14. *angelos.* pa: 447. penult: poſt *probandum* dele comma. pa: 451. li: 6. a fin. *inſcriptionem.* pa: 456 li: 6. *gratificareris* li: 14. *Primum* li: penult: poſt *detur* ſemicolon li: ultim: poſt *duraturis* ſignum interrogationis. pag: 462. li: 13. *Sic* pro *Si* pa: 463. li: 9. *certius* lin: ult: *legenda* pa: 467. 3. *conatus es* 22. γνῶσιν pa: 468. li: 1. *quidquam* pa: 471. li: 10. *impetraſſes.* pag: 473. li: 13. dele alterum *in* pa: 479. li: 4. *afflixit* pro *affixit.* pa: 490. li: 21. *mortali* li: 25. poſt *debet* punctum loco ſigni interrogationis. pag: 496. li: 24, 25. *eſſet* pro *eſſe* pa: 500. li: 16. *una* pag: 502. 6. poſt *brevi* dele comma, poſt *reſponſo* pone. pa. 504. 2. *contractiora.* pag: 511. li: 10. *alios.* pa: 512. li: 17. poſt *ad* deeſt *te* pa. 515. li: 17. *fratres* 516. 4. a fin. *modò* antepenult. *aliquid* pa: 517. 2. *Gratius* pro *Gratias* p: 518. li: 10. *adverſaretur* 519. 7, 8. *& repetitam* pro *& repoſitam* 521. li: 17. poſt *apparet* comma pon. pa: 525. li: 21. *ſuam ei* pro *ſuam et* 528. 12. poſt *utitur* comma dele. 19: At vero pro ut verò. 20. ante *Nunc* comma de-

Digitized by Google

ma dele. 529. 20. poſt *citaſti* comma pone, poſt *eſt* dele. 530. 18, poſt *divina* comma, poſt *impetuntur* ſignum interrogationis pone. 23. lege *præeſſe* pro *poſſe*. pa: 534. li: 5. poſt *improbatur* dele comma, poſt *id* pone. 527. 20. *præſtantius* 539. ult: *legitur* pa: 540. li: 16. verba illa, *Si theologica*, uſq; ad finem dele. ſuprà habentur. pa: 549. 23. *quod*. 7. *potuit*. 550. 9. *neſcio inſcio* alterutrum dele. 553. 13. *ab hac ſpe* 554. penult: *offenſionem*. ult: *proficiſ entem*. 555 8. *ante* 25. *melius*. 558. 2, 3. *eſſe* dele. 5. *ea* pro *eâ* 559. 5 *neceſſario* 562. 6, 7. *tantùm* 564. 20,21. *accommodatiſſimum* ibid. *perquam* 566. 19. *quantum* li: 20. *tantum* ſine accentibus 568. 10. *contendant* 569. 27. *notitiam* 578. 10 poſt *excudetur* comma ponatur. 579. 6. *datis* 580. ult. *mittendi*, ibid: *lituris* pro *litturis* 558. ult: *Symmyſtæ* 589 a lin: antepenul: uſque ad finem videtur aliquid deeſſe. 591. 25. poſt *patefacta* deſunt quædam, nondum enim ſententia eſt perfecta. 593. 7. poſt *oſtenderant* cōma pon. 27. poſt *faciam* comma pon. 594. 11. *laceſſitus* 595. 9. pro *cum ipſo* fort: *ab ipſo* 600. 27. poſt *animadvertant* comma. 604. 26, 27. *probatum* 606. 12. *poſt* 607. 12. *deſcriptum* 15. *noluerim* pro *voluerim* 24 poſt *ſit* comma pon. 609. 16. *in ipſo* dele *in* 616. 25. poſt *vendicantium* comma pone. 620. 8. ante *niſi* deeſt *non* lin: 23. lege *Matth. 14. v. 15. Luc. 21. v. 20.* 621. 4, 5 poſt *declârant* comma ponendum loco ſemicoli. 20. poſt *reperias* colon pone. ult: *ob oculos* 623. 4. *expoſiti ſunt; tum* 25. *numerum aggregare*. videtur legendum, *numerum non aggregare* 626. 9. *ambigi poſſit* fort: *ambigi non poſſit* 632. 10. 11. ſigna parentheſeos delenda. lin: 19. *res ipſa* 20. *animoſim* 24. poſt *judicare poſſunt* punctum pone. 25. poſt *appareat* comma pon. 633. 1. poſt *refutatis* comma po. 2. poſt *erraſſe* ſignum interrogationis. 8. *Ieſu* 636. 15. *quod* 637. 6. *de orationibus ſanctorum* in græco textu non eſt *de* ſed tantùm in vulgata. 640. 10. *quo* 18. *quod* delendum. 28. *pertinere* 641. 9. pòſt *id* dele comma. 23. ante *exemplo* deeſt *me* 643. 24. ad *in* adde ſignum diviſionis. 645. 2 *niteris* pro *nitêris*. 12. ἐθελοθρησκείαν 648. ult: *ſum* fort *ſim* 652. 5. *facit* pro *fecit* 10. pro *iure* lege *juri* 656. 26. pro *certitudinis* lege *rectitudinis* 659. 27. poſt *neceſſe eſt* pone comma. 662.

11. ſo-

11. *ſolùm* 663. 8. poſt *afferunt* comma pone. & fort: *ferunt* legendum pro *afferunt*. 667. 23. poſt *attulerat* videtur deeſſe *me nihil reſpondiſſe*. vel, *nihil a me reſponſum* 668. li: 10. *ſperarem* pro *ſperabam* 669. 16. ante *ſcholaſticum* dele ſignum inceptæ parentheſeos, & ante *quam* repone. 671. 12, 13. *aliis*. 678. poſt *conanti* comma ponatur. antepen. & penul: *diarrhæam*. 679. 19. poſt *conſultationem* comma loco ſemicoli. 683. ult: ante *Martino* deeſt *D*. 684. 4. poſt *magnifice* deeſt *et* 24 ante *qua* fort: deeſt *de* 685. 15, 16. *coràm*.

pag. 613. lin. 2. in ipſa epiſtola *a te habita*, dele *a te*.

Digitized by Google